

L y m b u s

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Budapest
2015

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Főszerkesztő
Ujváry Gábor

Felelős szerkesztő
Lengyel Réka

Olvasószerkesztő
Nyerges Judit

A szerkesztőbizottság tagjai:

Boka László, Fazekas István, Gecsényi Lajos, Jankovics József, K. Lengyel Zsolt, Katona Csaba,
Kollega Tarsoly István, Mikó Árpád, Monok István, Oborni Teréz, Pálffy Géza, Petneki Áron,
Szentmártoni Szabó Géza, Varga Katalin

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta

A kötetet kiadja

*a Balassi Bálint Magyar Kulturális Intézet, a Klebelsberg Kuno Alapítvány,
az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
a Nemzetközi Magyararságtudományi Társaság
és az Országos Széchényi Könyvtár*

Balassi
Intézet

archívum
Magyar Nemzeti Levéltár

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

HU ISSN 0865 0632

Kiadja a Nemzetközi Magyararságtudományi Társaság és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Felelős kiadó: Monok István társelnök, Fodor Pál főigazgató

Borítóterv: Csizmadia Kata

Nyomdai előkészítés: MTA BTK Történettudományi Intézet

tudományos információs témacsoport

Nyomdai munka: Prime Rate Kft.

Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter

Tartalom

- 7 SZILÁGYI EMŐKE RITA
Oláh Miklós epitaphiuma Brodarics István halálára
- 17 KRUPPA TAMÁS
Megjegyzések a Bocskai-féle kiáltvány és Rimay János
portai orációjának hátteréhez
- 39 JANKOVICS JÓZSEF
Báthory Gábor meggyilkolásának újabb változata
– Egy koronatanú elbeszélése alapján
- 45 SZABÓ ANDRÁS PÉTER
David Genersich löcsei krónikája (1643–1658)
- 73 KOMJÁTI ZOLTÁN IGOR
„...a füleki főkapitányságra csábrági Koháry Istvánt
kegyesen kijelölöm...”. Koháry István főkapitányi kinevezése
Fülek végvárába 1667-ben
- 83 MIHALIK BÉLA VILMOS
Thuránszky Tamás Antal, egy magyarországi konvertita
a római Ospizio dei Convertendiben 1674–1675-ben
- 97 LÖKÖS PÉTER
„Die Stadt und Vestung / mit allen was darinnen ist / ohne
List und Betrug zu übergeben”. Egykorú német röplap Eger
1687-es visszafoglalásáról
- 105 NAGY KORNÉL
Az erdélyi örmények két örmény nyelvű kérelme
a Szeentszékhez 1689-ből
- 125 BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND
A leideni református egyház magyarországi
és erdélyi pártfogoltjai (1648–1698)

- 141 TÓTH FERENC
Az irodalom és a diplomácia vonzásában. Charles Gravier,
Vergennes grófja François de Tott báróhoz írt levelei, 1. rész
- 171 MÁTYÁS-RAUSCH PETRA
A szatmári arany- és ezüstmányászat helyzete a Hans Feigel-
féle kamarai jelentés alapján (1573)
- 195 ANTAL ALEXANDRA
A bécsi Magyar Hírmondó mecenatúrájának ismeretlen forrásai
(Berkeny János Sámuel levelei gróf Széchényi Ferenchez)
- 203 NAGY-L. ISTVÁN
A badeni dandár naplója az 1809. évi magyarországi hadjáratról
- 231 GURZÓ K. ENIKŐ
„Fölfedeztük külföldi magányában”. Humborg Adolf
és Szentkláray Jenő kiadatlan temesvári kéziratai
- 253 SAS PÉTER
A kolozsvári Szent Mihály-templom körüli épületek leírása
a római katolikus egyház ingatlan és ingó leltárában (Kolozsvár,
1864. december 7.)
- 289 VESZTRÓCZY ZSOLT
Történetírás és magyarságkép (A Matica slovenská történeti
munkássága az egykorú vizsgálati jegyzőkönyv tükrében, 1875)
- 319 RÓZSAFALVI ZSUZSANNA
Mikszáth Kálmán levele Révay Mór Jánoshoz
- 323 ILLYÉS BOGLÁRKA
Az új magyar zene párizsi követe. Zágon Géza Vilmos pályája
és válogatott levelezése
- 359 LAKATOS ARTUR
A kolozsvári munkásság 1945. évi kulturális igényei
a Kommunista Párt sejtgyűlési jegyzőkönyveinek tükrében
- 385 RÁCZ JÁNOS
Az 1956-os forradalom és a Brit Kommunista Párt:
egy határozathozatal nehézségei

Oláh Miklós epitaphiuma Brodarics István halálára**

Az már régóta széles körben ismeretes, hogy Oláh Miklós (1493–1568) levelezésének teljes és kritikai igényű kiadásával a mai napig adós a magyarországi humanizmus-kutatás: az esztergomi érsek és államférfi misszilisei valójában még csak össze sincsenek gyűjtve, ezért a forrásfeltárás és sajtó alá rendezés hosszú éveket vehet igénybe. Elmélyedve azonban kissé az Oláh-szakirodalomban és a meglévő kiadások studírozásában, azt a konzekvenciát kell levonni, hogy nemcsak a levelezéskiadás nincs megnyugtatóan rendezve, hanem az olyan rendezettnek tűnő műveknek, mint az *Hungariának*¹ vagy a verseknek a kiadásai is hagynak némi kívánnivalót maguk után. A következőkben Oláh Miklós verseiről, azon belül is elsősorban a Brodarics István halálára írt epitaphiumáról, annak kézirati hagyományozódásáról és kiadásairól lesz szó, valamint a vers autográf példányát megőrző missziliről.

Oláh verseinek létezik modern kiadása, három is: 1906-ban Hegedüs István kiadását² követően 1934-ben Fögel József és Juhász László jelentette meg a verses műveket a Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum sorozat köteteként,³ majd nemrégiben, 2003-ban Cristina Neagu készített egy újabb edíciót.⁴ Úgy tűnik, az összes kiadás alapját ugyanazok a primér források képezték: három kéziratos másolat és egy régi nyomtatvány. Nevezetesen egyrészt a *Leveleskönyv* kézirata, melyben a több mint 600 levél mellett számos vers is megtalálható;⁵ másrészt az Oláh-kódex néven ismert versgyűjtemény;⁶ harmadrészt a *Hungaria* bécsi kéziratának példánya, mely tartalmazza a mű elé szánt verset (*Ad lectorem*);⁷ és nem utolsósorban egy 1537-es nyomtatvány, melyben Rutgerus Rescius az Erasmus halálára írt epitaphiumokat adta közre.⁸ Ezen kívül a Fögel–Juhász páros és Neagu felhasználta Bél Mátyás 1735-ös

* A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz Osztályának fiatal kutatója.

**Ezúton szeretném megköszönni Fazekas István, Kasza Péter és Németh István értékes tanácsait, továbbá Bajáki Rita és Szörényi Róbert segítségét. A tanulmány először egy kissé személyesebb hangnemű bevezetővel ellátva a Szörényi László 70. születésnapjára készített honlapon jelent meg, l. <http://iti.btk.mta.hu/hu/szorenyi-laszlo-honlapja/koszonto-irasok-a-70-szuletesnapra>. Jelen változatot szintén Szörényi Lászlónak ajánlom.

¹ Ld. erről a legutóbb a témában szerzett írást: SZILÁGYI, 2014.

² HEGEDÜS, 1906.

³ FÖGEL–JUHÁSZ, 1934.

⁴ NEAGU, 2003, 291–352.

⁵ Budapest, MNL-OL, P 108 Rep. 71, Fasc. 23. Az ebből készült kiadást l. IPOLYI, 1875.

⁶ Budapest, ELTE EK, H 46.

⁷ Wien, ÖNB, Cod. Lat. 8739.

⁸ RESCIUS, 1537.

Hungaria editio princepsét is az *Ad lectorem* kiadásához, illetve Neagu hivatkozza Pray György egy 1806-os kiadását is,⁹ amiről később majd még szó esik.

A kéziratok kollacionálását már Hegedüs és a Fögel–Juhász páros is elvégezte, kiadásuk azonban nem teljesen felelnek meg a modern kritikai kiadások elvárásainak: Hegedüs kiadása nem tartalmaz kritikai apparátust, s csak elvétve látta el jegyzetekkel a szöveget; a Fögel–Juhász páros kritikai apparátussal felszerelte ugyan a kiadást, de magyarázó jegyzeteket nem csatolt az edícióhoz. Neagu kiadása, úgy tűnik, nem sok újat hoz az előzőkhöz képest, azonban közöl egy verset a gyűjtemény végén, melyet a korábbi edíciók nem tartalmaztak – hogy miért, arra még visszatérek. Mindenesetre megállapítható, hogy gyakorlatilag Hegedüs kiadása óta újabb források után hiába kutatnánk.

Le kell szögeznünk, minden esetben alapvetően jó szövegkiadásokról van szó, jöhetnek az eddig ismert és felhasznált kéziratok közül egyik sem autográf!¹⁰ Ez a helyes szövegrendezés pedig elsősorban annak köszönhető, hogy Oláh maga gondoskodott a műveit tartalmazó másolatok rendbetételéről: a *Leveleskönyv*ben található versek a kötetnek azon a részén találhatók, amelyet Oláh még saját kezűleg emendált; az Oláh-kódex verseit szintén ő maga javította, még ha a szöveget nem is ő másolta le; s a *Hungaria* bécsi kéziratáról is közismert, hogy Oláh végigjavította, olykor megjegyzetelte, s igaz ez természetesen a művet megelőző nyitóversre is. Ezért aztán, összevetve a kéziratokat, nem találni nagy eltéréseket; mégis, mint minden esetben, most is megnyugtatóan hatna, ha előkerülne az/egy autográf és még azután sem kellene újragondolni a korábbi kiadásokat... S lám, most abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy előkerült az egyik vers egy autográf kézirati példánya! A vers előkerülése azonban, mondhatni, teljesen a véletlennek köszönhető, ugyanis a forrásfeltárás, melynek során a vers felbukkant, eredetileg az Oláh misszilisek összegyűjtésére irányult.

Oláh levelezésének összegyűjtése óriási feladat, s ez nemcsak az anyag nagyságának, hanem kiváltképp szétszóródottságának és még inkább: lappangó voltának köszönhető. A nagysága legalább ezres mértékű, Nagyszombattól Bécsen át Londonig számtalan gyűjteményben lapulnak Oláh-misszilisek, s felkutatásuknak sokszor az a legfőbb akadálya, hogy nem áll rendelkezésünkre kézirati katalógus az adott gyűjtemény teljes állagáról. Van azonban egy-két hely, ahol bizonyosan megtalálni a levelezés darabjait, s ezek a helyek a hazai családi levéltárak.¹¹ Oláh *Leveleskönyve* az Esterházyak családi levéltárában található, mivel Oláh unokaöccsének, Oláh-Császár Miklósnak az unokája, Orsolya Esterházy Miklóssal lépett házasságra, így az Oláh-örökség egyes darabjai az Esterházy-családra szálltak.¹² Egy másik nagy családi levéltár, ahol Oláh-levelek bőségesen fennmaradtak, a Nádasdy-család levéltára. Ennek egy része a Magyar Kamara archívumába került, mikor Nádasdy Ferenc (1623–1672) országbírói felségárulásért kivégez-

⁹ PRAY, 1806.

¹⁰ Vö. NEAGU, 2003, 267–290; és KASZA, 2012, 605.

¹¹ A levelezés forrásfeltárásában pótolhatatlan segítségemre van Fazekas István, akinek ezúton is köszönöm végtelen türelmét és áldozatos segítségét.

¹² Budapest, MNL-OL, P 184 (Oláh család).

ték:¹³ ebbe az állagba tartozik Nádasdy Tamás (1498–1562) és Oláh Miklós levelezése is, azaz pontosabban csupán kettejük levélváltásának a fele, Oláh Nádasdyhoz írt eredeti levelei.¹⁴ A több mint 100 levelet tartalmazó korpusz az 1539 és 1565 közti időszak, azon belül túlnyomórészt az 1550-es évek anyagát tartalmazza, s döntő többségében eredeti, autográf misszilik.

Az itt tárgyalandó forrás egy 1539. november 17-én kelt levél,¹⁵ melynek mellékleteként szerepel egy vers, nevezetesen a Brodarics-epitaphium címen ismert költemény. Ez a forrás nem volt mindig ismeretlen: a levél egy részletét már 1776-ban részben közölte Pray György a *Specimen Hierarchiae* című művének I. kötetében,¹⁶ majd teljes egészében is – leszámítva pár sort – közreadta a magyarországi nemesek levelezéseit tartalmazó gyűjteményében 1806-ban,¹⁷ s minden jel szerint az ő nyomán ismételte meg a szövegközlést Katona István *Historia critica regum Hungariae stirpis Austriacae* című művében¹⁸ és az *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából* III. kötetének kiadói is.¹⁹ Úgy látszik azonban, hogy hiábavaló volt a forrás többszöri (újra)közlése 1776 és 1906 közt, Oláh verseinek három kiadásából ugyanis egyedül a Neagu-féle ismeri ezt a forrást, ő is csak Pray kiadásából, de a Brodarics-epitaphium kiadásánál ő sem veszi figyelembe. Nagyon úgy fest tehát, hogy a sírvers autográf példányát tartalmazó misszilis eredeti kézírata Pray óta mind ez ideig elkerülte a kutatók figyelmét, s valószínűleg sok ideig nem is volt hozzáférhető.²⁰ Mivel azonban Pray kiadása nem teljes, érdemesnek tűnik a levelet közölni, feltüntetve természetesen a kiadásokban megmutatókozó eltéréseket. A misszilit a versmellékleteivel együtt a függelékben közlöm, az alábbiakban pedig röviden ismertetem.

A levél különös őszinteségével és szókimondásával igazi gyöngyszemnek számít, még a humanista magánlevelezésén belül is. Oláh Bécsből arról ír barátjának, Nádasdy Tamásnak, hogy nemigen talál már itt semmit sem, ami örömmel töltené el, leszámítva a barátait s a velük való összefüggéseket. Úgy látja, minden a legszomorúbb arcát mutatja: hazájuk összeomlott, megsemmisült; a barátokat elszakította a politika, részben már meg is haltak, aki pedig életben maradt, az is végtelenül nyomorult lett. A nép olyan szerencsétlen, hogy csak a gyász, a panaszkodás és a sírás árad belőle. Mégis, ki lelné kedvét ebben a látványban? Oláh azonban úgy hiszi, hogy az Isten nagyon is jogosan sújtja a magyarokat ezzel a balsorssal. Ezután említi, hogy nagyon szerette volna látni barátját, Brodarics Istvánt, egyrészt régi barátságukra hivatkozva, másrészt Broda-

¹³ Budapest, MNL-OL, E 185 (Archivum familiae Nádasdy).

¹⁴ A levelek párhuzamai, azaz Nádasdy Oláhhoz címzett levelei az Oláh családi levelek közt található, l. 12-es lj.

¹⁵ Budapest, MNL-OL, E 185, Fasc. 26., Nr. 1.

¹⁶ PRAY, 1776, 351.

¹⁷ PRAY 1806, 78–82. (Ep. 36.)

¹⁸ KATONA, 1798, 1275–1276.

¹⁹ BUNYITAY–RAPICS–KARÁCSONYI, 1906, 419–421. (Ep. 428.)

²⁰ Prayt leszámítva, úgy tűnik, senkinek nem volt a kezében a kézirat, s még a Nádasdy-család leveleiről készülő mikrofilmen (MF 6907) sem találni nyomát; ezért gondolom, hogy csak nemrégiben került vissza eredeti helyére, a többi Oláh-Nádasdy levél közé.

rics előrehaladott kora miatt;²¹ az Úr azonban elragadta tőle ezt a lehetőséget: e hónap 7-én Brodarics ugyanis távozott az élők sorából.²² Pedig épp az elmúlt hetekben írt neki, hogy szeretné meglátogatni,²³ mivel Oláh mostanáig túlságosan elfoglalt volt Mária királyné ügyeivel ahhoz, hogy távol lehessen az uralkodónőtől; Brodarics jelezte, hogy ő akkor utazna Ságba (*Saag*) vagy Felső-Magyarországra (*civitates montanae*), amikor csak Oláhnak megfelelné, hogy ott találkozassanak. Erre Oláh azt válaszolta,²⁴ hogy nemsokára meglátogatja Brodaricsot saját otthonában; a találkozóra azonban már nem kerülhetett sor. Mikor Oláh barátja halálhírért vette, nem tudta visszatartani a könnyeit, s azóta is vigasztalhatatlan. Sorait azzal zárja, hogy üdvözli Nádasdyn kívül annak feleségét, a tiszteletreméltó és kedves Orsikát, s a házaspárnak azt kívánja, amit Aeneas kíván Helenusnak és Andromachénak az *Aeneis*-ben: éljenek boldogan együtt, akiknek osztályrészük már a pihenés (III, 493–495).²⁵

Az *Aeneis*-idézetnek három érdekessége van: egyrészt az, hogy Oláh nem a ma elfogadott szöveghagyományt ismeri, idézete attól kissé eltér. A kéziratban *nobis* szerepel ott, ahol a mai kritikai kiadások (R. A. B. MYNORS, G. B. CONTE) szerint *nullum* áll, és a *nobis* még csak az apparátusban sincs feltüntetve. Létezett azonban egy másik szöveghagyomány korábban, mely a *nobis* alakot hozta, Oláh minden bizonnyal ezt a hagyományt ismerte.²⁶ Ennél fontosabb azonban e helyütt megjegyeznünk, hogy az idézet egyúttal alludál a búcsúztatott és a búcsúztató korábbi barátságára, közös levélváltásukra is: pár évvel korábban, 1533. március 8-án Brodarics egy Oláhhhoz címzett levelében mondanivalóját szintén egy *Aeneis*-részlettel zárta.²⁷ A citátum a VI. ének 458–460. sorát tartalmazza, melyben Aeneas az Alvilágban szabadkózik Dido előtt, megbocsátását remélve, s az istenekre hivatkozva mentegeti magát és próbálja távozása okát megmagyarázni, minthogy Oláh sokszor számon kérte rajta, miért Szapolyai, s

²¹ Brodarics 60 év körül járt ekkor, így nem feltétlenül az előrehaladott kora akadályozta meg az utazásban, hanem sokkal inkább veseproblémái, melyekről sokat írt barátjának, ld. Brodarics levele Oláhhhoz, 1536. 04. 22. IPOLYI 1875, 574, vö. KASZA, 2012, 481. „Ad litteras tuas, quae mihi gratissimae fuerunt, cogor paucis respondere, cum non satis validus ob longam, quam ex multis laboribus contraxi aegritudinem ac renum incommoditatem, in procinctu nunc eundi hac ipsa de causa ad balnea Senensia coacti intrare.” Brodarics fájdalmában Oláh is osztozott, vö. Oláh Brodaricsához 1536. 06. 18. IPOLYI 1875, 576, vö. KASZA, 2012, 483.

²² Oláh és Brodarics levelezéséhez legutóbb I. MANEA-GRGIN, 2010, különösen: 248–254.

²³ Megjegyzendő, hogy Brodarics Oláhhhoz írt, itt említett levele eddig nem ismeretes, azonban nagyjából egy időben az említett levéllel Brodarics Nádasdyhoz is írt levelet, s ez a levél ugyanebben az állagban található a levéltári anyagban. Vö. *István Brodarics to Tamás Nádasdy, Vác, 17 October 1539* = KASZA, 2012, 598. Nádasdy és Brodarics levelezéséhez I. KASZA, 1999.

²⁴ Saját bevallása szerint, az ide vonatkozó Oláh-levél nem ismert egyelőre.

²⁵ „Áldjon a sors titeket, kik révbe jutottatok immár;
Minet egyik balsors másikba merít bele egyre.
Ám ti nyugodhattok, nem kell továszallnotok innen
Vízi mezőkre...” (Lakatos István fordítása.)

²⁶ Lakatos fordításának alapját természetesen a *nullum*-ot tartalmazó változat képezte; az utolsó sor Oláh idézete szerint így hangzana magyarul: „a ti részetek a nyugalom, a mienk, hogy felszántsuk hajóinkkal a tengert.” A szöveghely értelmezéséhez köszönöm Kozák Dániel szíves segítségét.

²⁷ IPOLYI 1875, 316, vö. KASZA, 2012, 355.

miért nem Ferdinánd pártjára állt? Beszédes párhuzam, hogy Brodarics önként választott politikai állását szintén a külső kényszernek tudja be, akárcsak Aeneas; szerencséjére azonban barátja elnézőbb volt, mint a karthagói királynő. Ugyanebből a monológból idézett 1536. február 26-án kelt levelében Brodarics akkor is, mikor Oláht arra kérte, hogy ajánlja be Mária királynőnél. A részlet érdekessége, hogy sorra pontosan ott folytatja a citálást, ahol legutóbb abbahagyta (*Aen.* VI, 460–462).²⁸ A harmadik megjegyzendő dolog, hogy az *Aeneis* e három sora Oláh verseinek legújabb kiadásában Oláh saját költeményeként szerepel,²⁹ így történhetett meg, hogy a korábban Hegedüs és Főgel–Juhász által ismert versek mellett *új* darabot tudott felmutatni a sajtó alá rendező.

Az *Aeneis*-részlet után Oláh búcsúformulái következnek, majd végezetül a Brodarics-epitaphium. Az autográf kéziratot a korábbi kiadásokkal³⁰ egybevetvén megnyugodhatunk: eltekintve néhány ortográfiai eltéréstől (ę, ŷ, illetve æ), nincs javítanivalónk, legalábbis ami a szöveggondozást illeti; ami azonban a forráskutatást illeti, ott nagyon is el kellene gondolkodni azon, hogy a többszöri alkalommal is összemásolt versek eredeti kéziratai valahol még megvannak, lappanganak. Oláh előszeretettel csatolta írásait leveleihez: csak a *Hungariának* legalább három elveszett autográf példányáról van tudomásunk, amelyet Oláh a barátainak: Conradus Gocleniusnak, Petrus Nanniusnak és Franciscus Craneveldiusnak küldött el.³¹ Goclenius javaslatai alapján művét tovább javíttatta, az újabb változatot is nyilvánvalóan több példányban küldte szét. Minden bizonnyal hasonlóképpen járt el verseivel is.

²⁸ IPOLYI 1875, 569, vö. KASZA, 2012, 476. Levelezésükben máskor is szívesen idézik az *Aeneist* (I,607–608), l. pl. Oláh Brodaricshoz 1536. 06. 18-án kelt levele, IPOLYI 1875, 578, vö. KASZA, 2012, 484.

²⁹ Mindazonáltal dicséretes, hogy Neagu legalább megnézte Pray kiadását, ellentétben a korábbi kiadások készítőivel, vö. NEAGU, 2003, 352.

³⁰ HEGEDÜS, 1906, 409–410. (Carm. 58.); FŐGEL–JUHÁSZ, 1934, 27. (Carm. 57.); NEAGU, 2003, 332. (Carm. 57.)

³¹ IPOLYI, 1875, 599–600, 603–604 és 605.

Források

A levelet betűhíven közlöm; a központosítást, illetve a kis- és nagybetűket azonban a mai értelemtől megfelelően alkalmazom. A Pray-féle kiadás eltéréseit lábjegyzetekben jelölöm.

Oláh Miklós levele Nádasdy Tamáshoz

Bécs, 1539. 11. 17.

MNL-OL E 185, Fasc. 26., Nr. 1.

Georgius PRAY, *Epistolae procerum...* II, 78–82.

Salutem plurimam et seruitiorum meorum commendatione!

Magnifice domine mihi observandissime!³² Gratulatio dominationis vestre magnifice, quam littere³³ ipsius de meo reditu, et, ut scribit, felice statu declarant,³⁴ tam mihi grata fuit, quam que gratissima. Vicissim calamus et littere explicare vix possunt, quam gratuler ego quoque de dominationis vestre magnifice et³⁵ felice et tranquillo statu, de quo sermonibus hic, et iam antea litteris amicorum in externis provinciis factus fueram certior. Conseruet deus dominationem vestram magnificam et dominam coniugem³⁶ suam charissimam in omni et anime et corporis felicitate quamdiutissime. Quod scribit se eundem esse meum fratrem et amicum, qui prius fuerat et deinceps quoque talem futurum. De hoc sincero et amantissimo Dominationis vestre magnifice in me animo habeo eidem³⁷ gratias cumulas, et, ubi me erit facultatis, etiam re ipsa referam. Nihil dubito, quin cum in me, dominatio vestra magnifica,³⁸ dum viuimus, prestat semper animum, quem scribit. Nam neque ego causam ullam ab adolescentia³⁹ nostra⁴⁰ prestiti, cur aliud de ea existimarem, neque puto dominationem vestram magnificam ex eorum esse numero, qui crescente facultate et opibus mores suos mutare consuevere, et diuitias preferre vere amicitie. Quod qui faciunt, quam fluxis haereant rebus, non scripta tantum maiorum, sed etiam ipsa sane mentis ratio commonstrat. De me vicissim dominatio vestra magnifica certo sibi persuadet, nulla in re Olahi sui animum non modo in dominationem vestram Magnificam, iam beneficio dei in ea, quam virtute consequuta⁴¹ est, condicione constitutam, sed etiam in pauperes veteres nostros amicos immutatum

³² Pray *om.* Magnifice ... observandissime.

³³ Pray: litteris

³⁴ Pray: declarat

³⁵ Pray *om.*

³⁶ Nádasdy Tamásné Kanizsai Orsolya

³⁷ Pray *om.*

³⁸ Pray *om.* dominatio ... magnifica

³⁹ Pray: adolescentia

⁴⁰ Pray: mea

⁴¹ Pray: consequuta

esse, mutatumque unquam iri, Sed ubi fieri possit, me cupere dominationi vestre magnificę libenter inseruire. Verum, vt ad reditum meum, vnde digressus eram, reuertar, redy quidem, auspicio dei, incolumis, tum rebus serenissimę Reginę meę⁴² quibusdam ita ferentibus,⁴³ tum vt aliquando amicos veteres, quorum non paruo tenebar desyderio, et patriam tam longo tempore euoluto reuiserem. Nihil tamen hic⁴⁴ repperi,⁴⁵ quod me magnopere delectaret, pręter eorum amicorum meorum, quos adhuc videre potui, commercium. Video rerum omnium faciem tristissimam, rem nostram publicam undique labefactatam, concussam, nutantem, et vix spirantem. Omnium animos prediis agendis intentos esse, amicos factione distractos, partim⁴⁶ iam mortuos, partim⁴⁷ male affectos, vel miseros potius et spe sola (quod⁴⁸ magnus est amicę cruciatus) trahentes spiritum. Eos, qui post principem nostrum clementissimum rebus pręsumt agendis, nescio quo pacto⁴⁹ et leues, et sordidos, vno aut altero excepto. Wlgum adeo miserandę sortis, vt nihil pręter luctus, lamenta et lachrymas emittant. Hęc m delectare quempiam possunt? Credo deum nobis iratum merito nos his incommodis rebus punire. Non paruo ducebar desyderio dominum Stephanum nostrum Brodricum videndi propter veterem nostram noticiam fraternam et aetatem ipsius propectam. Hanc quoque deus facultatem mihi pręripuit, nam septima huius mensis fato ille concessisse dicitur. Scripserat superioribus ebdomadis⁵⁰ se me velle invisere, nam ego propter serenissimę Reginę meę negocia hinc hactenus abesse non potui, sed significauerat se venire vel ad Saag,⁵¹ vel etiam ad ciuitates montanas, si quando eo proficiscerer; ego vero responderam me domui⁵² suę eum inuisurum pauco post tempore Neutrum ex principis nostri annuentia. Neutrum tamen mihi fato concessum est. Cuius morte audita non potui non in lachrymas prorumpere. Quare, magnificę mi⁵³ domine, sum quidem incolumis, vt dominatio vestra mihi gratulatur, et in statu priore, mediocri scilicet, sed animo non satis bono affectu,⁵⁴ tum ob huius domini Broderici nostri mortem, tum ob ea, quę superius dixi, et patrię et rerum nostrarum dico communiter incommoda. Nec video aliquod, ni fallar,⁵⁵ remedium his adhiberi facile posse, nisi deus su[a]⁵⁶ potentia aliter

⁴² Pray jegyzete: Maria Ludovici regis vidua, quam Carolus V. Imperator Belgio praecepit.

⁴³ Pray jegyzete: Lis enim erat de dote reginae compensanda, quae in montanis urbibus olim constituta fuit.

⁴⁴ Pray: hic tamen

⁴⁵ Pray: reperi

⁴⁶ Pray: partem

⁴⁷ Pray: partem

⁴⁸ Pray: quae

⁴⁹ quo pacto – Oláh betoldása

⁵⁰ Pray: hebdomadis

⁵¹ Pray: Ságh

⁵² Pray: domi

⁵³ Pray om.

⁵⁴ Pray om.

⁵⁵ Pray: fallor

⁵⁶ lacuna

res nostras vertat. Domine Lucretie⁵⁷ hoc triduo litteras ipsas mittendas curabo. Si scriptę sunt de marito aliquo, illi curando scire cuperem. Nam mea quoque refert id scire. Qui, vt iocum serjys addam, vxorem circumspiciam etc.⁵⁸ Me et seruitia mea dominationi vestre commendo, sed cum domina mihi obseruandissima domina coniuge⁵⁹ charissima

Vivite fælices, quibus est fortuna peracta
Iam sua nos alia ex aljys in fata vocamur.
Vobis parta quies: nobis maris æquor arandum.
Vienne 17 Nouembris. Anno 1539
Reverendissimę dominationę vestre servitor Nicolaus Olahus
custos Albanensis
Epitaphium Domini Vaciensis⁶⁰
Hac iacet inclusus gelida Brodericus in vrna
Cui decus et nomen pulchra corona dedit
Phæbus in æthetereo donec clarescet Oljmpo
Dum tenebras densas Cjynthia clara fuga
Semper erit Stephani virtus doctrina perennis
Sancta fides probitas et pietatis amor
Pontificis sacro vixit decoratus honore
Cuius in officio sedulus usque fuit.
O fëlix claros patrię qui vidit honores
Illius ast cladem cernere non voluit
Dum nullam potuit nostris adhibere medelam
Hisce malis, subito migrat ad astra poli.

⁵⁷ Feltehetően azonos Lukréciaával, Oláh Miklós unokahúgával, Liszthy János feleségével (†1561) IPOLYI 1875, XII.

⁵⁸ Pray *om.* Domine ... etc.

⁵⁹ Utána törölt, kiolvashatatlan szó, talán [sua].

⁶⁰ „A váci [püspök] úr sírverse

Itt fekszik Brodarics, dermedt urnába bezárva;
szép koronától nyert jó nevet, éket is ő.

Addig amíg Phoebus beragyogja az égi Olympust,
Fénylő Cynthia míg űzi az éji homályt,
fennmarad István férfierénye, szilárd tudománya,
szent hite, él a derék és a kegyes szeretet.

Főpapi tiszttség szentségétől ékesítetten
járt el dolgában szorgosan élte során.

Ó boldog, ki dicsőségben láthatta hazáját!

Nézni se bírta, amint mindez a porba omolt.

És mikor orvosságot nem lelt annyi bajunkra,
tüstént elmenekült, várta a csillagos ég.”

(Jankovits László fordítása, akinek ezúton köszönöm, hogy volt szíves hozzájárulni a műfordítás közre-
adásához.)

Rövidítések és irodalomjegyzék

BUNYITAY–RAPICS–
KARÁCSONYI

1906

Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából, III (1535–1541), szerk. BUNYITAY Vince, RAPICS Rajmund, KARÁCSONYI János, Budapest, 1906.

FÓGEL–JUHÁSZ

1934

OLAHUS, Nicolaus: *Carmina*. Ed. Iosephus FÓGEL, Ladislaus JUHÁSZ, Lipsiae, Teubner, 1934.

HEGEDÜS

1906

HEGEDÜS Stephanus: *Az Oláh-Codex verseiből*. In: *Analec-ta recentiora ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*. Ed. Stephanus HEGEDÜS, Budapest, 1906, 371–427.

IPOLYI

1875

Oláh Miklós levelezése, közli IPOLYI Arnold, Budapest, 1875.

KASZA

1999

KASZA Péter: *Nádasdy Tamás és Brodarics István levelezése*. In: *Nádasdy Tamás (1498–1562). Tudományos emlékülés: Sárvár, 1998. szeptember 10–11.*, szerk. SÖPTEI István, Sárvár, Nádasdy Ferenc Múzeum, 1999, 55–65.

KASZA

2012

BRODERICUS, Stephanus: *Epistulae*. Ed. Petrus KASZA, Budapest, Argumentum Kiadó–Magyar Országos Levéltár, 2012. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum, Series nova, 16)

KATONA

1798

KATONA, Stephanus: *Historia critica regum Hungariae stirpis Austriacae*. Tomus XX, Budaë, 1798.

MANEA–GRGIN

2010

MANEA–GRGIN, Castilia: *Humanist i zagrebački biskup Nicolaus Olahus (Nikola Olah, Nicolae Valahul ili Româ-nul, 1543–1548) i njegova korespondencija sa Stjepanom Brodarićem*. In: *RADOVI – Zavod za hrvatsku povijest*, 42(2010), 231–267.

NEAGU

2003

NEAGU, Cristina: *Servant of the Renaissance. The Poetry and Prose of Nicolaus Olahus*. Bern, Peter Lang, 2003.

PRAY
1776

PRAY, Georgius: *Specimen Hierarchiae. Hungaricae complectens seriem chronologicam archiepiscoporum et episcoporum Hungariae cum rudi dioecesium delineatione adjectis, si quae sunt peculiare, preaerogativis, ut plurimum ex diplomatibus congestum.* Pars I, Posonii, 1776.

PRAY
1806

PRAY, Georgius: *Epistolae procerum regni Hungariae.* Pars II, Posonii, 1806.

RESCIUS
1537

D. Erasmi Roterodami Epitaphia, per clarissimos aliquot viros conscripta. Ed. Rutgerus RESCIUS, Lovaniensis, 1537.

SZILÁGYI
2014

SZILÁGYI, Emőke Rita: *Zur Überlieferungsgeschichte von Nicolaus Olahus' Hungaria = Wiener Archivforschungen: Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas.* Hrsg. von Zsuzsanna PERES, Zsuzsanna CZIRÁKI, Anna FUNDÁRKOVÁ, Orsolya MANHERCZ, Márta VAJNÁGI. Wien, Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien–Balassi Institut, 2014, 69–75.

Megjegyzések a Bocskai-féle kiáltvány és Rimay János portai orációjának hátteréhez¹

1605 áprilisában a szerencsi országgyűlés alkalmával hozták nyilvánosságra azt a már az év januárjában elkészült kiáltványt, amely a felkelés okairól adott számot a nyugati, de főleg a német birodalmi (protestáns) közvélemény előtt. A szöveg szerzőségének kérdését a mai napig nem sikerült megnyugtatóan tisztázni; a kérdéssel foglalkozó Nagy László szerint Káthay Mihály kancellár volt a szerző, ő rendelkezett ugyanis a legtöbb tapasztalattal és tudással egy efféle irat megírásában.² Az eredményeket összefoglaló Kees Teszelszky Nagy álláspontját ismertetve megjegyzi, hogy a katolikus Káthay számára nem lehetett egyszerű egy protestáns szellemű irat megírása, itt azonban még nem kérdőjelezi meg a kancellár szerzőségét. Ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy a szintén a fejedelmi udvarhoz tartozó Bocatius feljegyzésében önmagán kívül még három embert említ, akiknek Bocskai megbízást adott volna a kiáltvány megfogalmazására; neki, vagyis Bocatiusnak, Illésházy Istvánnak, Hoffmann Györgynek, és végül Rimay Jánosnak.³ A szövegnek különböző variánsai vannak, ezek közt több német verzió, amelyek a kiáltvánnyal tartalmilag egyeznek, és amelyek szerzőségével kapcsolatban felmerült Péchy Simon neve is. Úgy tűnik tehát, hogy a fél Bocskai-udvar bábáskodott a kiáltvány megszületésénél. Teszelszky Zászkaliczky Mártonnal közösen írott legújabb tanulmányában ugyanakkor a régebbi szakirodalomra, nevezetesen Károlyi Sándorra hivatkozva egyértelműen Illésházy szerzősége mellett érvel.⁴ A továbbiakban nem kívánok a különböző szövegváltozatokkal foglalkozni, csupán az eredeti, a történeti hagyomány által szerencsi kiáltványnak nevezett *Querelát*⁵ veszem közelebből is szemügyre.

A másik elemzendő szöveg Rimay János orációvázlata, melyet 1608. szeptember 16-án Konstantinápolyban Ahmed szultán számára készített. Először Ipolyi Arnold adta ki a lelőhely megjelölése nélkül, s később a szöveget újra közlő Eckhardt Sándor hasztalan kereste az eredetit, amelyet a Haus-, Hof- und Staatsarchiv Hungarica anyagában őriz-

¹ A tanulmány megírását az OTKA K 81563 és a TÁMOP-4.2.2.C-11/1/KONV-2012-0010 projekt támogatta. Az iratok megszerzésében nyújtott segítséget Fazekas Istvánnak köszönöm.

² NAGY, 1987, 175–185.

³ TESZELSZKY, 2009, 129.

⁴ Vö. TESZELSZKY–ZÁSZKALICZKY, 2012, 49–121.

⁵ A *Querela* kiadását vö. MOE XI, 169–184, magyar fordítását kisebb kihagyásokkal MTSZ, I, 285–300. Mind a latin eredeti, mind magyar fordítása több helyen pontatlan, hibás. Eredeti lelőhelye ÖStA HH-StA Hung., Comititalia fasc. 394, Konv. A, fol. 8–15. A legújabb szakirodalom azonban a Korponán született szöveggel való nagyfokú hasonlóság miatt kétségbe vonja, hogy létezett-e egyáltalán szerencsi kiáltvány. Vö. TESZELSZKY–ZÁSZKALICZKY, 2012, 91–95.

nek.⁶ Az *Oráció*nak és a *Kiáltvány*nak első ránézésre nincs sok köze egymáshoz, hacsak az nem, hogy az egyiket egyértelműen Rimayhoz köthetjük, míg a másik esetében adatunk van arra, hogy ő is részt vett volna a *Kiáltvány* megírásában, illetve, hogy mindketőt említi a Bocskai-felkelést. Ha azonban a kiáltványban és az orációban szereplő motívumokat, az érvrendszert, a szóhasználatot, végső soron pedig a háttérben meghúzódó gondolkodásmódot nézzük, meglepő egyezésekre bukkanhatunk.

A *Kiáltvány*, mint ismeretes, abból a célból íródott, hogy egyrészt választ adjon egy Nürnbergben megjelent német nyelvű császárpárti röpiratra, amely törökbarátsággal vádolta meg Bocskaiékat, illetve hogy ezzel összefüggésben támogatókat szerezzen a felkelés ügyének.⁷ Mondanivalójának középpontjában egy már nyugaton is régóta ismert és Magyarországgal kapcsolatba hozott szállóigét, a *propugnaculum*, vagy *antemurale Christianitatis*-t helyezi. Ez a védőbástya, amely évszázadokig ellenállt az oszmán hódításnak, egyszerűen összeomlott. Romlásának okozója azonban nem a török, nem a magyarok, hanem saját, zsarnok uralkodója és annak német pereputtya volt. Az aljas és ördögi tervet részletezve kifejti azokat a konkrét lépéseket, amelyekkel a császár és gonosz tanácsadói a magyarság életére törtek. A vallási üldözés, a német katonaság pusztításai, kamarai és felségárulási perek és az uralkodó beteges jelleme voltak az okozói ennek a végső romlásnak. A magyarok ebben a helyzetben nem tehettek mást, mint védekeztek, egyrészt a természetjog alapján, amit az állat is csinál, ha meg akarja védeni az életét, másrészt az Aranybulla alapján, amely tételesen megfogalmazva szolgáltat az ellenálláshoz hatékony eszközt. Ilyen a pogányokkal kötött szövetség, bár ez kétélű fegyver, de, amint a tiltakozás fogalmaz, csoda-e, hogy egy ilyen kétségbeesett helyzetben a magyarok még a pokol erőit is kénytelenek segítségül hívni?⁸

Rimay Ahmed szultánnak írott orációja, a szöveget kiadó Eckhardt megfogalmazásában „beszédvázlata” teljesen más politikai szituációban született. Rimay a magyar rendek képviselőjében, míg a követség vezetője, Adam Herberstein Mátyás főherceg megbízásából járt Sztambulban. Ez a közös Habsburg-magyar történelemben ritkán előforduló szituáció az 1608-as év folyamán előálló nem mindennapi helyzet következménye volt. Most is lázadásról volt szó, de egyúttal a dinasztia egyik tagja lázadt fel a másik, történetesen trónon ülő tagja ellen. Mátyás főherceg, aki Rudolf király és császár örökébe kívánt lépni, a magyar, majd osztrák rendekkel szövetségbe megfosztotta a magyar tróntól bátyját.⁹ Ő természetesen nem hivatkozhatott a vallás üldözésére, a kamarai perekre és egyéb, a kiáltványban felsorolt visszaélésekre. Nagyon nehéz helyzetben volt, a Habsburg-dinasztia hatalma veszélyben forgott, amely ellen a birodalmon belüli

⁶ ÖStA HHStA, Hung., Allg. Akt., fasc. 153, Konv. A, fol. 101–104. Ezen a példányon nem szerepel dátum, továbbra is kérdés tehát, hogy Ipolyi honnan vette az időpontot. Kovács József László ismeretlen Rimay-iratokat publikáló tanulmányában tett először említést az oráció mai lelőhelyéről, amelyre Fazekas István hívta fel a figyelmét. KOVÁCS, 2005, 543–554. A szöveg legújabb kiadását az eredeti alapján vö. Függelék 2. sz.

⁷ TESZELSZKY, 2009, 128.

⁸ „non mirentur Christiani, si Acheronta Hungari moverint” MOE, XI, 182.

⁹ EVANS, 1989, 62–63, STRUMBERGER, 1959, 27–28.

és kívüli erők ekkor már javában szervezkedtek. Az anyagilag kimerült Habsburg Birodalom nem lett volna képes egy kétfrontos háborúra, és mivel Mátyás és környezete – helyesen – úgy ítélte meg, hogy nagyobb veszély fenyeget nyugatról, a birodalomból, mint keletről, a török felől, mindenképpen le akarta zárni a háborút. Ebben készséges partnernek bizonyultak a magyar rendek, akik szintén be akarták fejezni az egyre értelmetlenebb háborút, és meg akartak szabadulni a bécsi békét nem ratifikáló Rudolf magyar királytól. Ez az érdekezésség eredményezte a közös, osztrák–magyar követséget.

A magyar követség vezetője, Rimay említett orációjának középpontjába a békét, illetve annak feltételeit helyezte. A rövid bevezetőben szót ejt az előzményekről, vagyis a Bocskai-felkelés okairól, illetve a császár machinációiról a pápával, a spanyol királlyal és egyes német fejedelmekkel együtt, illetve az ennek nyomán kialakult helyzetről, amely végső veszélybe sodorta a magyarokat, majd Mátyás lázadásáról, illetve szövetségéről a magyarokkal. A béke legfőbb akadályá a császár, aki nem látja be (az oráció elkészültének időpontjában ugyanis hivatalosan még Rudolf a magyar király, ez indokolja a jelen idő használatát), hogy a háború csak pusztulást hoz a keresztények számára. De a szultánnak is érdeke a béke, hisz a háború kimenetele mindig bizonytalan, a béke azonban megszilárdítja a birodalmakat. És persze ami a két birodalomnak jó, az mindkét birodalom polgárainak, így a magyaroknak is jó. Ez után következnek a magyar követelések, Esztergom, Eger, Kanizsa visszaszolgáltatása, a portyázás és a fogolyszedés megszüntetése, illetve a mértéktelen török adókövetelések leszállítása.

Kiindulópontként mindkét szövegünk a kényszerítő körülményekre hivatkozik. A *Kiáltvány* szó szerint *extrema necessitast*, illetve a tiltakozás második mondatában *durum telum necessitast* említ.¹⁰ A Rimay-féle szöveg kissé körmönfontabban fogalmaz, amennyiben *ultio et vindictáról*, azaz „bosszúállásról és büntetésről” beszél, amely a császár részéről fenyegette a magyarokat, illetve a *coacta Hungarica natiót* említi.¹¹ Ebből a szorult helyzetből az isteni közbelépés jelenti a menekvést. Bocskai *divinitus adjutus* érkezik a magyarok segítségére, míg Mátyás *ope divina* lép közbe néhány kiváló férfiú tanácsára támaszkodva.¹² Erre szükség is volt, mivel mind Bocskainak, mind Mátyásnak ugyanazzal a problémával kellett szembenéznie. Mindketten törvényesen megválasztott, megkoronázott, tehát legitim uralkodójuk ellen lázadtak, magukra vonva a legsúlyosabb bünt, a félértéktetés vádját. Bocskai lázadó volt és eretnek, míg Mátyás „csak” lázadó, a bűn és büntetés szempontjából azonban nem volt különbség kettejük között. Ráadásul mindkettőjüknek szükségük volt a török támogatásra. Bocskainak katonai értelemben, Mátyásnak diplomáciai szempontból, hisz a fentebb említett okok miatt gyorsan le kellett zárnia a török háborút. Hiába volt ő a császár által kinevezett gubernátor, azaz kormányzó, a béke ratifikációja a magyar királyra várt. Csakhogy 1608 szeptemberében Rudolf *de facto* már nem, Mátyás *de iure* még nem volt Magyarország királya. A Portán viszont joggal mondhatták, hogy csak a legitim magyar királlyal kötnek

¹⁰ MOE, XI, 181, 182.

¹¹ Rimay, 1955, 266.

¹² MOE, XI, 181, Rimay, 1955, 266.

békét. Ez a *necessitas* egy újabb vádat, a pogányság vádját vonta a két lázadó fejére. Mindkettejüknek az volt tehát az érdeke, hogy kikezdjék Rudolf császár és király legitimitációját, magyarán bebizonyítsák, hogy uruk alkalmatlan a trónra. Helyzetük különbözőségéből fakadóan ezt ugyan másképpen intézték el, mint hamarosan látni fogjuk, a végeredmény azonban megint csak ugyanaz volt.

Bocskai kálvinista volt, az ő hivatkozárendszerében a vallásnak kitüntetett szerep jutott. Mátyásnak, Rudolf öccsének más okot kellett találnia. A legegyszerűbb utat választotta és bátyja uralkodásra való alkalmasságát (*idoneitas*) vonta kétségbe. Ez már az 1606-os regensburgi birodalmi gyűlésen megtörtént, ahol egy április 25-i bécsi keltezésű iratban a Habsburg főhercegek tanácsa a birodalmi rendek tudomására hozta, hogy a család fejévé Mátyást választják („caput nobis et columen domus nostrae ... eligimus”), tekintve, hogy az addigi családfő uralkodói teendőit nem képes ellátni („in gubernatione ... minus sufficientem”).¹³ Nem akarok most kitérni az ún. *Bruderwist* részleteire, pusztán azt hangsúlyoznám, hogy a családi tanács eme döntése, amelynek, mint tudjuk, két évvel később gyakorlati következményei is lettek Rudolf trónfosztása és Mátyás magyar királlyá választása formájában, végső soron Bocskaiék alapvetően közjogi érvelését erősítette. A *Kiáltványban* ugyanis a fentebb már említett sérelmeken túl szintén előkerül a császár alkalmatlansága, amennyiben nem él törvényes házastársi kapcsolatban, ellenben fattyai vannak, nem jár templomba, amiért istentelenséggel is megvádolják, melankolikus, magába forduló, ahogy az irat gúnyosan megjegyzi, a magyarok azt sem tudják, hogy hús-vér ember vagy már csak egy, a Hradzsín folyosóin bolyongó fantom.¹⁴

Rimay alkalmatlanságról nem, viszont, mint fentebb láttuk, császári bosszúról beszél, amelyet a pápával, a spanyol királlyal, és néhány birodalmi fejedelem cinkos segítségével és ösztönzésével főzött ki: „instinctu ipsius imprimis pontificis, Hispaniae regis et hortatu quorundam imperii Romani principum.” Tehát alattvalói életére tört, amivel eljátszotta a felettük való uralkodás jogát. A *Kiáltványban* szintén felbukkan ez a motívum, amikor a császár és a pápa törvénysértő, istenellenes összeesküvéséről említi („cum pontifice inivit et conjuravit”).¹⁵ Rudolf tehát nem alkalmas a trónra, mert megsértve a törvényeket, zsarnok módon alattvalói életére tört, akiket a végső veszedelemtől az isteni gondviselés által küldött Bocskai, illetve Mátyás szabadított meg. Zsarnokságát ugyan részben másként írják le, de ez a célközönség miatt történt így; nyilvánvaló, hogy a protestáns birodalmi fejedelmek, hercegek vagy akár a lengyel király előtt másként kellett érvelni, mint egy keleti despota előtt. A zsarnokság azonban zsarnokság volt, a káosz pedig káosz, amely a rendet és a békét fenyegette. Szövegeink nem hagynak kétséget afelől, hogy mind a Bocskai-felkelésben, mind Mátyás lázadásában a jó és a gonosz kozmikus erői csaptak össze. Ezt kiválóan érzékeltetik az általuk használt szavak: az uralomvágytól és bosszúvágytól (*ambitio regiaque superbia, libido regis, imperator Romanorum de ultione et vindicta de Hungaris sumenda*)¹⁶ eltelt császár elszabadította a gonosz

¹³ A levelet vö. ASVe Senato, Germania, filza 40, 150r–154v, ill. RILL, 1999, 137–138.

¹⁴ MTSZ, I, 289, 299.

¹⁵ Rimay, 1955, 265–266, MOE, XI, 176.

¹⁶ MOE, XI, 173, 174, Rimay, 1955, 266.

erőit (*vastitas, crudelitas, sacrilegia, tyrannicidia, carnificia, odium, invidia, ultio, vindicta* stb¹⁷). Jóllehet a háború igazságos célokért, a török ellen robbant ki, az uralkodó a fegyvereket alattvalói ellen fordította. A magyarok válaszul végső kétségbeesésükben kénytelenek voltak elpártolni, elszakadni uruktól. Ezt a rendkívül súlyos helyzetet mindkét szövegünk ugyanazzal a szóval, a *secessió*val jellemzi.¹⁸ A szó egyszerre jelent meg hasonlásból, viszályból származó politikai különválást, illetve általános értelemben különválást, elválást. Az uralkodót és az alattvalókat összekötő kapocs, amely szeretetből és kölcsönös elkötelezettségekből (uralkodói és alattvalói eskü) szövődött, és amely osztatlan egésze fonta össze az országot uralkodójával, rajta keresztül pedig Istennel, elszakadt. Megnyílt az út a gonosz erői előtt, ami az országot és lakóit elvárható fényre vetette, sőt ha a magyarok nem lázadtak volna fel, a császár bűne elnyelte volna a többi keresztény országot is.¹⁹

A császár és alattvalói közt bekövetkező *secessio* megszüntetése azonban csak akkor lehet teljes, ha helyreállítják Isten, az uralkodó és az alattvalók közti, az igazságon és a kölcsönös tiszteleten és szereteten alapuló kapcsolatot. Máskülönben a nyomában fellépő változás, felfordulás (Rimay az orációban erre a *mutatio* szót használja), a fentebb említett súlyos következményekkel fog járni. De hogy a háborúból béke legyen, és győzőn az igazság, az (isteni) rend (*pax... et fides... firma inviolataque*),²⁰ vagyis végbemennyjen egy másfajta, pozitív *mutatio*, és megvalósuljon az isteni akarat, az nem Mátyáson, hanem a másik szerződő félen, a szultánon múlik: „De egyáltalán azt is akarják, hogy felséged gondolja meg, milyen alkalmatosságára lenne felséged birodalmának fenntartására és növelésére annak a magyar államnak a megváltozása, melynek segítségével a harci kedv kialakván ... a béke útját azon vidéknek nyugalomára szerencsésen el lehetne készíteni.”²¹ Ez a meghökkentő fordulat ad alkalmat Rimaynak arra, hogy a szultánnak röviden kifejtse történetfilozófiáját.

¹⁷ MOE, XI, 172, Rimay, 1955, 266. A kiáltvány műfajának, a *querelának* megfelelően az orációnál sokkal gazdagabb expresszív kifejezésekben.

¹⁸ „[...] causis competentibus sit coacta duce Boczkai ad spem potentissimae Vestrae Maiestatis confugere et *secessionem* quandam ab officio facere”; „qui [ti. Mátyás] tanta belli opportunitate *secessionem* a societate christiana lacerato reipublicae corpore fecissent”. Rimay, 265, 266. „Quamobrem, o reges, principes et populi christiani orant vos et obsecrant Hungari, *secessionem* hanc ipsorum a rege suo non Hungaris ... sed contra tyrannidem regis sui Rudolphi sumpserunt.” MOE XI, 182. A *Kiáltványban* a *secessio* először akkor fordul elő, amikor Ferdinánd idejében a magyarok, a kereszténységhez való ragaszkodásuk jeleként inkább vállalták a pusztító háborút, mint a behódolást, azaz a keresztény közösségtől való elszakadást: „Hungari tamen viri fortes, fidelissimi et constantes religionem potius cum bello tenere ac tueri mortemque sibi posterisque suis parare, imoque acerbissima subire, quam a populo Christiano *secessionem* [kiemelés tőlem – K. T.] facere maluerunt.” MOE XI, 169.

¹⁹ MOE, XI, 183.

²⁰ Rimay, 1955, 266.

²¹ „Cogitare quoque Maiestatem Vestram (ti. Ahmed szultán) volunt penitius, quanta opportunitate continendi et augendi imperii sui acciderit illa *status Hungarici mutatio* [kiemelés tőlem – K. T.] cuius interventu belli ardore extincto... iter cum quiete istarum orarum foeliciter sit confectum.” Rimay, 1955, 266, 269. Mátyás ugyanis, mint a békére szerződő egyik fél, az isteni terv első fázisában, a *secessióban* kapott kulcsszerepet.

A mondatban szereplő *status Hungarici mutatio* szókapcsolatot az Eckhardt-kiadás „a magyar státusnak megfordulása”-ként fordította. Érdekes lenne megtudni, hogy a szöveget kiadó Eckhardt miért hagyta eredeti formájában a *status* szót. Ezt Machiavelli (ő az olasz formát, a *stato*-t használja) nyomán – bár ennek komoly előzményei voltak az itáliai, de főleg a firenzei politikai gondolkodásban már a 15. században – kezdték el az államra mint területi, adminisztrációs képződményre, szervezetre is alkalmazni, amelyből aztán az európai nyelvekben az állam ma is használatos modern fogalma megszületett. Ennek ellenére még sokáig a hagyományos jelentésével (állapot, helyzet) is forgalomban maradt ez a szó. Ennek ellenére úgy érzem, hogy „a magyar státusnak változása/megfordulása” nem adja vissza az eredeti mondanivalót, mert nem derül ki, hogy pontosan, mit is kell ezen érteni. Fordíthatnánk ezt egyértelműen és világosabban is, a szövegből ugyanis kiderül, hogy a kifejezés arra utal: az Oszmán Birodalom területe Esztergom vissza-, illetve Kanizsa és Eger elfoglalásával megnövekszik, ami együtt jár a Magyar Királyság területének szűkülésével. Nem a királyság helyzetének, hanem területének, illetve ezzel összefüggésben hatalmának (*status*), azaz magának az államnak, a királyságnak – ti. amennyiben kisebb, ezért gyengébb lett – a megváltozásán (*mutatio*) van a hangsúly.

Ezt látszik alátámasztani az is, hogy mind az *Oráció*, mind a *Kiáltvány* a szorongató szükségre hivatkozik, amely nem teljesen Machiavelli leleményeként, de mégis hangsúlyos helyen szerepel Rimay gondolkodásában.²² A firenzei szerint a jó fejedelem felismeri az idők változását, és alkalmazkodva ahhoz, kivédheti a szerencse forgandóságát. Ezt az *Il principe* XXV. fejezetében fejti ki bővebben, amelyet a szerencsének szentel: „mert ha valaki türelmesen és elővigyázatosan uralkodik, és az idő és a dolgok úgy fordulnak, hogy kormányzása jónak bizonyult, boldogulni fog; de ha az idő és a dolgok megváltoznak, el kell pusztulnia, mert eljárása nem változik.” Az eredeti olasz szöveg sokkal árnyaltabban és határozottabban tesz formálisan is különbséget a jó, illetve a rossz irányban történő változtatást illetően, amikor két különböző igét használ; a szó pozitív értelmében a *girare*-t, a negatívban a *mutare*-t.²³

Az előbbi értelmében cselekedett Mátyás főherceg, akit jóllehet a Habsburg-család tagja volt, és az öröklés rendjét illetően Rudolfot követte, a császár mégsem volt hajlandó örökösenek megjelölni. Így arra kényszerült, hogy felismerve az idők változását, megkísérelte szerencsáját, és használva a benne lévő *virtù*-t megragadja a hatalmat a magyar rendek segítségével. Köztudomású, hogy Rimay ismerte Machiavellit, egy kötete, a *Discorsi* a birtokában volt, barátjától, Balassitól kapta.²⁴ Olvasmányait tehát hasznosította Ahmed szultán számára írott orációjában.²⁵

²² SKINNER, 1996, 55, TENENTI, 1987, 93–97.

²³ Machiavelli, 138. Olasz eredetije: „perché se bene uno che si governa con rispetti e pazienza, e tempi e le cose girano in modo che il governo suo sia buono, e viene felicitando; ma se e tempi e le cose si mutano, rovina, perché e non muta [kiemelések tőlem – K. T.] modo di procedere.” Uő, *Il Principe*, 165.

²⁴ Balassi, 1951, I, 381–382.

²⁵ Más vélemény szerint Machiavellihez fűződő olvasmányélménye nem tükröződik sem közvetlenül, sem közvetve életművében. PACZOLAY, 1982, 678.

Machiavelli mellett a másik híres, Magyarországon is nagy népszerűségnek örvendő politikaelméleti szerző, Justus Lipsius hatása szintén kimutatható. Kiindulópontként a *mutatio*ról szóló mondat elemzésével folytatom: a fogalom tehát, mint láttuk, Rimay számára egyszerre jelent pozitív és negatív változást. A szultánt arról próbálja meggyőzni, hogy a magyarok által előidézett fordulat békét hozhat. Ha azonban nem hajlandó a megegyezésre, akkor a változás, amely a drinápolyi béke felrúgásával és a tizenöt éves háború kitörésével kezdődött, pusztulást fog hozni, elsősorban természetesen a magyarokra.²⁶ Ha tehát a *mutatio* nem igazságot, hanem igazságtalanságot (*iniquitas*) eredményez, további felfordulás lesz a következmény, amely már magát az Oszmán Birodalmat is maga alá temetheti. Rimay a béketárgyalások ügyét, illetve a béke megkötésének szükségességét egy általános történetfilozófiai keretbe, a protestánsok között népszerű *translatio imperii* gondolkörébe illeszti: „Minthogy minden birodalom a változásnak van kitéve, számtalan sok király és császár gyakori példája bizonyítja, hogy nagyobb gondot kellett volna viselniük a szomszédok barátságának megerősítésére, így erősítve meg birodalmaikat, mint fegyvereik gyakorlásában előhaladni.” („Etenim obnoxii vicissitudini et *mutationi* existentibus omnibus *imperiiis* [kiemelések tőlem – K. T.] *comptum* frequentibus exemplisset innumerabiles reges et caesares maiorem debuissent suscipere curam vicinorum amicitia fulcire et stabilire sua imperia, quam armorum exercitio proferre.”)²⁷ A szultán tanácsosai azonban azt akarják, hogy folytassa a háborút, amely a birodalomnak területi nyereségeket (Eger, Kanizsa) hozott: „Nem kételkedem abban, felséges császár, hogy a te tanácsosaid sorában sokan akadnak, akik ellenszégülnek a mi javaslatainknak és akik közbenjárásunkat birodalmad határainak megszilárdítására némileg bolondságnak nézik.” Csakhogy számukra „nem több a te birodalmad biztonsága múlandó és gyűlöletes birtokaiknál” („nimirum non pluris est caduca et odiosa loci cuiuspiam possessione imperii tui securitas”).²⁸ Rimay rendkívül precízen írja le az Oszmán Birodalom struktúrájának egyik olyan alapelemét, amely egyszerre tette azt hatalmassá és sebezhetővé. A tímárrendszerről van szó, illetve arról az Oszmán-ház által érvényesített alapelvről, amelynek értelmében minden a szultánt ille-

²⁶ Rimay, 1955, 270.

²⁷ „Pedig minden viszontagságok és felfordulások között élő birodalomra nézve számos példával bizonyíthatnók, hogy számtalan sok királynak és császárnak nagyobb gondot kellett volna viselnie a szomszédok barátságának megerősítésére és így megerősíteni birodalmaikat, mint fegyvereik gyakorlásában előhaladni.” Az Eckhardt által hozott magyar fordítás nem pontos. A *vicissitudo*-t és a *mutatio*-t ebben a szövegösszefüggésben semmiképpen sem lehet „viszontagság”-nak és „felfordulás”-nak fordítani. Mindkettő egyértelmű és pontos jelentése itt a történetfilozófiai értelemben felfogott változás. Rimay ezzel állítja szembe ugyanabban a mondatban a birodalmak megerősítését az *amicitia* által. A mondat elejének fordítása sem pontos, ugyanis nem arról van szó, hogy „minden, változásnak kitétt birodalom”, hanem, hogy „a változásnak minden birodalom ki van téve” (ezt az *omnes* szó világosan megmutatja), azaz mindegyik előbb vagy utóbb le fog hanyatlani. Ez logikusan következik a *translatio imperii* gondolatából, és az alapjául szolgáló bibliai szövegből, Dán 2,37–45 és 10–11. Rimay, 1955, 270.

²⁸ Az Eckhardt-féle kiadásban: „akiknek persze nem többet számít a te birodalmad határainak ingatlansága és gyűlöletessége bármilyen hely birtokánál.” Rimay, 1955, 270. A fordítás itt sem pontos. A rendkívül fontos *securitas* szó, ami a birodalomra vonatkozik, kimaradt, így viszont nem derül ki, hogy itt arról van szó, hogy a szultán tisztviselőit csak a haszon érdekli, mivel nem lehetnek tulajdonosai a földeknek.

ti meg, földet, jövedelmet mindenki csak használatra kap. A hatalomgyakorlás érdekében a tisztségeket, hivatalokat a földekkel együtt néhány éves rotációban újra osztották; ennek eredménye viszont, és ez volt az a gyengeség, amelyre Rimay célzott, a mindent elárasztó korrupció lett, illetve, hogy minden tímárbirtokos a lehető legrövidebb idő alatt akarta a legtöbbet kisajtolni földjéből, parasztjaiból, illetve hivatalából. Ők nem ragaszkodtak a földhöz, nekik valóban nem volt érdekük a béke, és csak a saját hasznukat nézték. Lám, a nagy Szülejmán a magyaroknak is, miután legyőzte őket, nagylelkűen és bőkezűen békét ajánlott, belátva, hogy teljesen ügysem tudja legyőzni őket; birodalmát így megszilárdította, de nem erőszakkal, hanem fortélyal. Ezt a fortélyt (*artificium*) ajánlja Ahmednek is, aki ezzel a jótéteménnyel (*beneficium*) barátjává teheti a magyarokat, így hárítva el a bukást jelentő változást. Rend és biztonság nélkül nincsen állam, csak felfordulás. Bölcsesség nélkül viszont nincs béke és rend. „Ha az ilyen irányú törekvésre (ti. a békére) nem készíted a jelen időnek és a te birodalmadnak égetően fontos érdeke (*instans ratio*), fontold meg magad saját okosságod (*prudentia*) éles reszelőjével.”²⁹ Intő példa a zsarnok császár, aki éppen most veszíti el a trónját.

Justus Lipsiusnak a *Politica* című művében az erények gondosan felvázolt hierarchiájában fontos, kitüntetett szerep jut az okosságnak (*prudentia*).³⁰ A *Politica* 3., 4. és 5. könyve tulajdonképpen az okosságról és annak válfajairól szól. Természetesen ennek kapcsán foglalkoznia kellett a háború és béke kérdésével is. Az 5. könyvben részletesen leírja a vitézi okosságot, annak szükségességét, hogy a fejedelem hadsereget tartson, abban jó rendet, hogy megvédhesse országát. Lipsius csak azért fejt ki bőven ezt a témát, hogy végül a pálmát a békének adhassa, mert a vég nélküli háború felemészti a harcoló feleket, és csak pusztulást okoz. Hasonlóan érvelt, mint láttuk, Rimay is a *translatio imperii* és a *mutatio* fogalmának kifejtése kapcsán.³¹ A béke, így Lipsius, a győztesnek használ, a legyőzötteknek szükséges. A béke a győztes ékessége, a méltányos béke pedig hasznos, mert a legyőzöttek nem akarnak revansot venni, ellenben tisztelik legyőzőjü-

²⁹ Az *instans ratio*-t véleményem szerint helytelenül „pillanatnyi érdek”-nek fordították; itt éppen arról van szó, hogy az Oszmán Birodalom „sürgető érdek”-e (mondhatnánk azt is, hogy *extrema necessitas*-a) a magyarokkal való béke, amelynek megkötését az akkor fennálló külpolitikai helyzet indokolhatta, mivel a Porta és Lengyelország viszonya ekkoriban vált feszültté, ugyanakkor Velence és Róma békülése kézzelfoghatóvá tett egy esetleges földközi-tengeri konfliktust is az említett hatalmakkal és Spanyolországgal. Ezt Rimay Illésházy Istvánhoz írott 1609. február 19-ei levele is alátámasztja: „Mert az Angliai király Konstantinápolyban való követe is megjelentvén nekem, hogy compositis Asiaticis tumultibus, Turcarum imperator, infestaturus est Hispanum et Venetos; azt is adjungálá beszédében, hogy igyekezni fognak azon az olaszok és az spanyolok, hogy az ő lábokban akadó tövisset az mi talpunk alá vessék és ide fordítsák megint az hadnak onusát... Nékem Herberstan uram is jelenté, hogy neki is irnak mind affelől, hogy az Pápa és Spanyol király hada megindult Olaszországból és fel akar Carinthián által Austriára menni, és hogy hadat fogad Római császár is.” Rimay, 1955, 281.

³⁰ Lipsius, 1970, 179–181, 214–217. „Az okosságnak minden emberi dologra vagyon haszna; de főképpen az országlásra, mely a nélkül nem csak nem állandó, de bátran mondom semmivé lesz. Kicsoda igazgatja a hajót mágnes kővel megkent vas nélkül? Így a respublicát senki nem igazgatja amaz okossággal felruházott elme nélkül. Az hatalmat csak magában gondolod? Haszontalan dolog. Valaminémű a poétáknál megírt vak Polyphemus, olyan a fejedelem, kinek az okosság nem tündöklék fejében.” Uo., 214.

³¹ Vagy idézhetnénk egy még sokkal ismertebb bibliai *locust*: Aki kardot ragad, kard által vész el. Vö. Mt 26,52.

ket. Szülejmán felismerte a németalföldi által ajánlott jó időben, méltányos feltételekkel felajánlott béke hasznosságát.³² Rimay orációja végén ugyanezt ajánlja Ahmednek: „Szolimánt a magyar birodalom felajánlásánál és kiszolgáltatásánál más nyereség nem vezette, mint hogy számos hadi dicsőségének halmazatával kivívott hírnevét a nagylelkűségnek és bőkezűségnek ezzel a hozzáadásával növelje ennél a tiszteletreméltó nemzetnél, vagy hogy így érdemelje ki az ő kegyét, melyről látta, hogy dicsősége teljes ragyogásának némileg útjában áll.”³³ Ahmed szultánnak tehát a *prudencia*, a *ratio*, illetve az *ambitio*, *odium*, *vindicta*, *ultio* stb. között kellett választania. Ha az előbbi választja, beírja nevét a történelembe: „ha legalább az általam javasoltakat, kérelmeket és követeléseket kegyességgel teljesíted, szilárd birodalmat és örök nevet szerzel minden nemzetnél és méltóságodat kimondhatatlanul megnöveled s bőkezűségednek ezzel a fortélyával használni fogsz magadnak.”³⁴ Ezzel a mondattal zárul Rimay orációja.

Kérdés, hogy mi volt ezzel az orációvázlattal a célja? Jelentett-e egy keleti despota számára bármit egy olyan oráció, amelyet a kor legdivatosabb, illetve legvitatottabb nyugat-európai politikai elmélet szerzőinek nézeteiből állítottak össze? Mi lett volna ennek az értelme? Átadtak-e egyáltalán ilyen iratot a dívánban?

A kérdések egy részének megválaszolásához érdemes a ránk maradt követségi zárójelentés szövegét kézbe venni. Ez segít tisztázni az *Oráció* körüli datálás bizonytalanságait is; a szöveget először közlő Ipolyi szeptember 16-át jelölte meg a keletkezés, vagy benyújtás (ez nem derül ki) időpontjaként, míg az újraközlő Eckhardt már október 28-át szerepelteti. Mindebből kiderül, hogy az eredetit Ipolyi vagy nem (Eckhardt egészen bizonyosan nem, mert ezt elismeri) vagy csak egy meglehetősen rossz másolatát látta, de az is elképzelhető, hogy az eredetiről készült igen hibás, ellenőrzés nélküli változatot közölt. Akárhogyan történt is, az eredetin nincs keltezés. Ugyanakkor a két dátum nem teljesen légből kapott; a ránk maradt német nyelvű, és a követségről beszámoló, Herberstein és Rimay által összeállított és aláírt eredeti jelentés két dívánbeli audienciáról tesz említést, amelyek éppen a fenti két időpontban voltak.³⁵ A jelentésből kiderül még, hogy ebből a két alkalomból Herberstein, a főkövet, illetve a dragomán, az olasz Matthia Farro beszélt, Rimay nem, és az is, hogy az első kihallgatáson a hitlevelet és a követeléseket (*credenciales*, *postulationes*), a másodikon szintén a tárgyalással kapcsolatos pontokat és követeléseket, illetve egy memóriálét (*puncten*, *postulationes*, *memorial*) adtak át.³⁶ Az iratokkal kapcsolatos terminológiát tehát a jelentés

³² Ezt tette Mátyás főherceg is, amikor úgy döntött megfosztja hatalmától bátyját: „el akarta ugyanis érni az alkalmas időben való fegyverkezéssel, hogy... a béke őfelsége, a magyarok és a törökök között... megmaradjon.” *Rimay*, 1955, 269.

³³ *Rimay*, 1955, 271.

³⁴ Uo.

³⁵ Ez azt látszik igazolni, hogy Ipolyi látta az összes fennmaradt követségi iratot.

³⁶ „Sechzehenden hernach bey dem Türggischen Khaizer Sultan Achmed die erste Audienz gehabt... Matthiam di Farro... die gebrauchlichen Salutationes Und Congratulationes mündlich verrichten, und die literas Credenciales, wie auch die besondern *petitiones*, [*postulationes*]... übergeben lassen.” „Den Acht undzwanzigsten dises Monats Octobris bey dem Türggischen Khaizer die ander und leste Audienz gehabt... der nechst übergebenen *Puncten* und *postulationen*, widerumb ain *memorial* [kiemelések tő-

pontosan és következetesen használja, amiből szerintem az következik, hogy ha oráció-ról nem tesz említést, akkor olyat nagy valószínűséggel be sem nyújtottak, és biztosan nem adtak elő.

Sokkal inkább arról lehet szó, hogy Rimay az orációt az európai hatalmak sztambuli követségeinek szánta, mert rajtuk keresztül akarta, a *Kiáltvány*hoz hasonlóan, megismertetni a „nemzetközi közvéleményt” Mátyás főherceg lázadásának és a béketárgyalásoknak az igazi okaival. A szituációt kihasználva, orációja hatásos retorikai fogásként békeszerzőnek nem a zsarnok császárt, hanem a „felvilágosult” keleti despotát tüntette fel. Ezzel el is vette az élet azoknak a támadásoknak, amelyek évekkel korábban Bocskait érték a török szövetség miatt, és amely váddal Mátyás főherceg is kénytelen volt szembenézni. Mivel a bécsi béke előírta a törökkel való békekötést, úgy gondolom, hogy az *Oráció* annak a bel- és külföldön folyó propaganda háborúnak egy darabja, amelynek kiindulópontja a Bocskai-felkelés volt, és amely nyugvóponton 1608-ban jutott Mátyás magyar királlyá koronázásával.

Ezt közvetve alátámasztaná, amit Rimay kapcsolatrendszeréről tudunk; nem sokkal Bocskai táborába való átállásakor patrónust is váltott, a császárhűnek maradó Thurzó György helyett a Lengyelországból visszatérő Illésházy István szolgálatába szegődve.³⁷ Illésházy nem volt híve a Káthay Mihály, Bocskai katolikus kancellárja által követett radikális iránynak, amely elképzelhetőnek tartotta a Habsburg-dinasztiával való szakítást, később pedig nem támogatta az erdélyi fejedelmi trónra Báthory Gábor jelöltségét sem. Ő a megegyezés híve volt, amely természetesen magában foglalta a másik oldalon a Mátyás főherceg által fémjelzett politikai orientáció követését. Mind a főhercegnek, mind a magyarországi táborát megszervező Illésházynak létfontosságú volt, amint korábban Bocskai esetében, a törökösség vádjának cáfolata mindazokon a fórumokon, ahol elérhették a nyugati közvéleményt. Sztambul is ilyen csatorna lehetett, amelyen keresztül nem fenyegetett az a veszély, hogy az iratokat vivőt börtönbe vetik, ahogyan 1605-ben Bocatius Jánossal történt.

A fentebb mondottak felvetik azt a kérdést is, hogy lehet-e köze Rimaynak a *Kiáltvány* megszövegezéséhez? Nagy László fentebb említett tanulmányában egyértelműen kizárja szerzőségét, arra hivatkozva, hogy ekkor még nem állt Bocskai szolgálatában.³⁸ Ebből azonban még nem következik, hogy ne lett volna semmilyen kapcsolata a Bocskai udvarral. Az 1604. december 14. és 1605. június 12. közötti időszakból jelenlegi tudásunk szerint nem maradt ránk Rimay-levél, ezt a kettőt Thurzó Györgynek írta. Az elsőből a Rimayval foglalkozó szakirodalom homlokegyenest ellenkező következtetése-

lem – K. T.] mit widerhollung der vorgemelten ersten Puncten... übergeben, ich von Herberstein auch derselben Inhalt von Punct zu Punct, mündlich dem Dragoman auf wellisch fürgesagt...” KOVÁCS, 2005², 67, 69. A kapcsos zárójelbe tett szó sajnálatos módon kimaradt a szövegkiadásból. A *memoriale*, amelyet Illésházy adott Rimaynak, magyar és latin nyelven szintén megtalálható a követségi iratok közt. Vö. ÖStA HHStA, Hung., Miscellanea, fasc. 426, Konv. D., fol. 96–97, Függelék, 1. sz. irat.

³⁷ Erről vö. ÁCS, 1978, 2–4.

³⁸ NAGY, 1987, 181.

ket vont le. Ferenczy Zoltán szerint a levél azt bizonyítja, hogy Rimay ekkor a Nógrád vármegyei nemességgel együtt még a császár pártján állt.³⁹ A szöveget újraközlő Eckhardt szerint a levélben Rimay nem őszinte, de Thurzóra tekintettel mást nem írhatott, sőt a reménység szó éppen a valós érzelmét, némi kárörömet is kifejez a császár pénzének elrablása miatt.⁴⁰ Véleményem szerint ez a mondat annyira általános („mi ehhez képest itt elég gondolatban, félelemben és reménységben tartjuk életünköt, Istenre bízván magunkot”), hogy sem Rimay császárpártiságát, sem Bocskai-pártiságát nem bizonyítja. Kárörömet végképp nem. A legegyszerűbb, legkézenfekvőbb és a legkevésbé bonyolult magyarázat, hogy Rimay a nemesség jó részével együtt szorongva figyelte az eseményeket, amelyeknek nem lehetett látni a kimenetelét.

Ferenczy következő állítása sem igazán állja meg a helyét. Fél évig nem tudunk semmit Rimayról, aki júniusban bukkant fel Bocskai egyik bizalmasaként, mint belső kamarás. Június 12-i, tehát az idézett decemberi levelet közvetlenül követő, Thurzónak címzett híradásában büszkén számol be arról, hogy „két hónapja még nincs, hogy én őfelsége mellé jöttem”, amit persze lehet úgy értelmezni, hogy hála magas rangú támogatóinak, többek közt Karl Zierotin bárónak, ilyen rövid idő alatt sikerült ekkora karriert befutnia új ura mellett.⁴¹ De értelmezhetjük úgy is, hogy nem egészen két hónapja tartózkodik Bocskai udvarában, amiből viszont nem okvetlenül következik, hogy akkor is állt át a felkelők oldalára. Nehéz ugyanis elhinni, hogy, amint Ferenczy állítja, dacára befolyásos pártfogóinak rögtön megkapta volna ezt a bizalmi tisztséget. A bizalmat ki kellett érdemelni, meg kellett szolgálni, ehhez pedig idő kellett; a rendelkezésre álló források alapján tehát nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy Rimay valójában mikor csatlakozott a Bocskai-felkeléshez, mikor kezdett rokonszenvezni vele, és pontosan mikor pártolt el a császártól. Nagy László szerint Rimay akkor válthatott pártot, amikor Bocskai csapatai megjelentek Nógrád vármegyében és elfoglalták Fülek várát.⁴² Elképzelhető, hogy a vármegyei nemesség többségéhez hasonlóan nem akarta otthagyni birtokait a fosztogató katonaságnak, de ennek az ellenkezője is, hogy Basta támadásának megghiúsulása után, tehát valamikor decemberben vagy januárban már tábort váltott, de ugyanakkor otthon maradt. A fentebbi feltételezést nagymértékben erősítik és a mellette történő érvelést radikálisan leegyszerűsítik a kiáltvánnyal kapcsolatos legújabb kutatási eredmények. Ezek egyrészt kétségbe vonják, hogy létezett-e egyáltalán szerencsi kiáltvány, másrészt a szerzőség Illésházyhoz való kötése miatt az eddig a régebbi szakirodalom alapján feltételezett április-júniusi datálást jóval későbbre, a korponai gyűlés idejére helyezik, amely időkeretbe viszont Rimay feltételezett, a szöveggel kapcsolatos ténykedése gond nélkül beilleszthető.⁴³

A Nagy által említett többi bizonyíték sem eléggé meggyőző. Vegyük tehát sorra ezeket! Magyarországi eseményekről beszél, az erdélyieket meg sem említve, részletezi a kato-

³⁹ FERENCZY, 1911, 51–52.

⁴⁰ *Rimay*, 1955, 236–237.

⁴¹ FERENCZY, 1911, 52.

⁴² NAGY, 1983, 325.

⁴³ TESZELSZKY–ZÁSZKALICZKY, 2012, 80–81, 91–95.

nák pusztításait, pontatlan az események elbeszélésében.⁴⁴ Ezek valójában illenek Rimayra is, hisz ő sem volt erdélyi, ezért a felkelés kezdeti eseményeiről hallomásból tudott. A háborúról szóló leírások részletezéséhez nem kell katonának lenni, elég volt megfelelő forrásokból tájékozódni, sőt Rimaynak földbirtokosként első kézből is származhattak ismeretei, és lehettek tapasztalatai. Nagy valójában nem is Káthay mellett, hanem a szerzőséggel meggyanúsított Péchy és Imreffy ellen érvel. A kimondottan Káthay szerzőségét alátámasztó argumentumok, amelyeket a tanulmány legvégén idéz, meglehetősen soványak. Újra előkerülnek a hadi dolgok, a magyar katonaság háttérbe szorításának részletes leírása, a zsarnokölés helyett a *ius resistendi* hangsúlyozása, illetve a magyar főpapok sérelmeinek felsorolása.⁴⁵ Ez a három valódi érve Káthay szerzősége mellett.

A magyar katonaság háttérbe szorításáról, mint láttuk, a *Kiáltvány* több helyről is tudhatott. Nagy ugyanakkor nem említi, hogy feltűnően jól értesült az ún. kamarai perekről is: a Magyar Kamara levéltárának egyik nagy fondja, a Benignae resolutiones az 1603-as évben és 1604 elején született uralkodói mandátumok és egyéb iratok tömkelegét őrzi a *Kiáltvány*ban említett Szerednye, Léva, Lednice, Trencsén stb. váraival kapcsolatos perekről vagy éppen Perényi Zsófia, illetve Seifrid Kollonitsch ügyéről.⁴⁶ Ennyi erővel azt is mondhatnánk, hogy ezek a részek azt bizonyítják, hogy a szerző a Magyar Kamara egyik alkalmazottja volt, olyan jól ismeri a részleteket. Ezt egyébként több adat is alátámasztaná; Bocatius a szerzők közt említette Hoffmann Györgyöt. Ebből az időből két Hoffmann Györgyről tudunk, egyikük a Szepesi Kamara titkára, illetve Bocskai tanácsosa, a másik, az ifjabbik Hoffmann ugyanitt élelmezési tiszt volt.⁴⁷ A sértettekén kívül tőlük is származhattak a részletekbe menő kamarai információk.

A zsarnokölés és a *ius resistendi* közti különbségtétel tulajdonképpen azt a régi és máig eldöntetlen vitát érinti, amely arról folyik, hogy a *Kiáltvány* a zsarnok uralkodóval szembeni ellenállásban a szentírásra, vagy inkább Kálvin híres zsarnokölési tanára helyezi a hangsúlyt. Nagy a *ius resistendi*n nyilván az Aranybullát érti, amelyre ugyan egyértelműen utal a *Kiáltvány*, ugyanakkor olvashatunk Dávidról és Nabukadnezárról, illetve a természetjogról is, a szöveg tehát több lehetőséget és eszközt is említ a zsarnokkal szembeni ellenállás jogát illetően.⁴⁸ Ezeket az érveket mind a katolikus, mind a protestáns tábor felhasználta egymás ellen, mert vallási felekezettől független, közös eszmei alapból származtak. Magyarországon a *ius resistendi*t a rendek szintén felekezeti hovatartozás nélkül védelmezték a királlyal szemben. A *Querela* is nyilván ezért fogalmazott így.

Az utolsó és végső érv az egyháziak sérelmének a beemelése az iratba. Le kell szögeznünk, hogy név szerint egyetlen főpap sérelméről nincs szó, de még csak utalást sem találunk erre. A Nagy által hivatkozott rész a főpapi székek betöltetlenségét említi, amely kétségtelenül feszültséget okozott a császári udvar és a Szentszék között. Ismeretes azon-

⁴⁴ NAGY, 1987, 182–183. Nagy érveit hosszan és részletesen cáfolja TESZELSZKY-ZÁSZKALICZKY, 2012.

⁴⁵ NAGY, 1987, 184–185.

⁴⁶ MTSZ, 294. Az iratokat vö. MNL OL MKA Ben. Res. 1603, 1604. jan.–febr. passim. Ezek az évkörök csak a fond perekre vonatkozó iratainak egy részét tartalmazzák.

⁴⁷ FALLENBÜCHL, 2002, 132–133; PÁLFFY, 2010, 302.

⁴⁸ MTSZ, I, 288, 289, 297.

ban, hogy a főpapi stallumokat azért nem töltötték be, hogy jövedelmeiket katonai célokra fordítsák. Ráadásul az egyháziakat a bárókkal és a mágnásokkal együtt sorolja fel, akik anyagi megrövidítésük miatt kerültek hasonló helyzetbe, de ez alapján nem indokolt a főpapok Habsburgoktól elszenvedett külön sérelmeire hivatkozni. Különösen annak fényében nem, hogy amikor a *Kiáltvány* vádol, név szerint is említi Szuhay és Mikáczy püspököket a császár magyarok ellen hozott parancsainak feltétlen végrehajtóiként.

A fentebbiek a következőkben foglalhatók össze:

1. A *Kiáltvány* és az *Oráció* érvelésének, illetve szóhasználatának koherenciája arra hívja fel a figyelmet, hogy az előbbi szöveg megfogalmazásában – akárkit is „gyanúsítunk” meg a szerzőséggel – Rimaynak hangsúlyos szerep jutott, ami nem okvetlenül konkrét szöveg írását, hanem annak inspirációját jelenti. Ugyanakkor bizonyosnak tűnik – egyéb, párhuzamosan elvégzett vizsgálatok ugyanerre a következtetésre jutottak – hogy a katolikus Káthay Mihály nem lehetett a szerzője egy ennyire protestáns szellemű iratnak.
2. A *Kiáltvány* és az *Oráció* közti szerves, genetikus kapcsolat a szóhasználat szintjén és a két szöveg retorikai felépítésében is megragadható. E szerint a béke és a rend teljes ellentéte a szövegek által használt *secessio*, ahová a rossz értelemben felfogott változ(tat)ás által, amelynek egyszerre eszköze és következménye a zsarnokság, jutott Magyarország. A rend és a béke eredeti állapotába viszont a zsarnok uralkodó ellen használt jogos erőszak, jelen esetben a rendek lázadása által lehet visszajutni. Ez a gondolatmenet mindkét szövegre érvényes. Valószínűleg örökre megválaszolatlan kérdés marad, hogy – ha valóban Illésházy nevéhez köthetjük a *Kiáltványt*, és a fenti gondolatmenet is helyes – vajon ő hatott Rimayra vagy Rimay őrá?
3. Az *Oráció*ban tetten érhetőek Rimay legfontosabb olvasmányélményei, a kor egyik botrányköve, Machiavelli, akit bár illet kritizálni és szidni, mégis minden valamire való államreazon-író, ha sokszor név nélkül is, de idézte; valamint a kor egyik legdivatosabb politikaelmélet-írója, a németalföldi konvertita Justus Lipsius.
4. A fentebbiekből következik, hogy komoly kétségeim vannak afelől, hogy ez a beszéd valóban elhangzott a szultán előtt. Sajátos érvelése idegen a török gondolkodásmódtól, illetve az oszmán uralkodóhoz mint békeszerzőhöz való fordulás gesztusán túl világos kritikát is megfogalmaz a birodalmat illetően. Éppen ezért véleményem szerint a szöveg vagy egyáltalán el sem hangzott, vagy ha igen, hallgatóságként és olvasóközönségként inkább az európai hatalmak sztambuli követségeinek, illetve rajtuk keresztül a nyugat-európai protestáns közvéleményének az érdeklődésére számíthatott. Ebben (is) hasonlít a *Kiáltványhoz*. Az *Oráció* tehát annak a propagandisztikus küzdelemnek egy darabja lenne, amely Rudolf császár és Mátyás főherceg (és a rendek) közt robbant ki, amelynek a törökkel kötendő béke és a Habsburg Birodalom jövője volt a tétje. További kutatások egyik feladata lehet annak felmérése, hogy Rimay orációja, illetve az általa használt érvrendszer milyen mértékben épült be a Bocskai-felkelés, illetve Mátyás főherceg hatalomátvétele kapcsán kirobbant propagandaháború eszköztárába.

Források

1.

Illésházy István memoriáléja a portai követség számára

ÖStA HHStA Hungarica, Miscellanea, fasc. 426, Konv. D,
fol. 96r–97v – eredeti

1608. június 28. Komárom

Memoriale az portara

Az eö folsege instructioyatt ky az oratornall vagion, diligenter meg olvassa egy vagy kett articulus vagion benne, kit megmutatattam orator uramnakis azokott elkeöl hadny.

Az wyvari vegezesben consentialtak az teöreökeok arra, hogy hercheg Matias urunk el vegezze az bekesseget, es ha az romay chasar bantassara lenne, vagy az herchegnek vagy az magyaroknak vagy az confederatus orsagoknak tehat az teöreökeók segetsege tartoznak lenny, erre azertt chak gyöngen keöl emlekezhetni eökeot.

Meg jelenyeny es ugian meg mondany aztis nekik, hogy immar meg bekellött az chasar az hercheggell, es Magiar orsagott az teöb orsagokall hercheg urunknak engedte, eö maga ven embeör leven az imperiomban fog birny es lakny.

Panaszolkodny hogy Estergamott az frigy level ellen, kit Bochkaynak es az Magyar nemzetnek adott teörök chasar venek el az teörökók kit eök megnem vehettek volna, ha az magyar nemzett fegyvertt nem fogott volna, az teöreók mellet, es az frigis veghöz nem meöntt volna, mind ez ideigis, azertt tehatt nem keöllene az teörökóknek haladatlanak leönny az magyaroknak. Im mostis eö erettek es az frigy meg tartasertt, nagy hadatt bohattak az nemeött chazar ellen, kivel im lattyak hogy arra keseriteöttuk, mind az chasartt se(!) mind az imperiomott es olasokott hogy meg keöllött maradnyok az el vegezett bekessegeben etc. Mi hasnatt latty mind ezeknek az magyar nemzett, azt latty, hogy mind az Zitva torkon valo vegezes ellenis el vesznek josagunkat faluinkott teölunk, ez gonos akarattott nem erdemlettuk volna teölók az teöreók chasar hit leveleis nem azt tartya, probalni es exaggeralny keöl ezt.

Az portan instalni az chasarnall hogy aggya vissza Canizatt vagy Egert ha nem succedal es ha az nem lehetne, az Kakati palankott vonyatny ell, es az Dunan innett az meöly faluk vannak, Pestig ne legyenek holdoltak, hanem engedne meg, vagion egy articulus az frigy vegezesben erreoll.

Ha semmitt nem impetralhatnatok figgeóban hadgyatok az dolgott.

Azonnis keöl panaszolkodny, hogy az spahiak az falukott fölötteb erötetik ugy annyira hogy elkeöl futnyok, leönne szabott fizetessek es annak feöllyeb ne eröltessenek eökeött, es az vegezes szerent az falukra ne jaryanak. Budan az rabokott ell bochatny;

Constantinapolyban eleőb az my frigy levelunket be ne adgyak, hanem az teőreók chasarett vegyek ky előb, jól meg lassak mychoda levelet vesznek ky.

Ha my egyeb talalkozik az ki orsagnak jovara volna azt sem keoll omitalny hanem szorgalmatossan keöl gondolkodny feo kepen az hodoltsagrol hogy ne sarcholtassak se ne pustychak az spahyak szeömök elyben hanyvan gyakorta mostan hozayok valo nagy segetsegekeótt, es az chasar fogadasat hit levelet kit meg crossitott se(!) ky itt nalunk vagion. Actum in Comarn 21 Junii anno 1608
Stephanus Ilieshazi m. p.

Memoriale pro domino Johanni Rimay etc.

Az rabok el bociatasa Budan es egyebeot kiket fogtak az bekeseg el vegezese alatt

2.

Rimay János beszéde a magyar rendek nevében I. Ahmed szultánhoz

ÖStA HHStA Hungarica, Allg. Akt., fasc. 153, Konv. A, fol. 101r–104v.

1608. sine dato

Joannis Rimaiani legati Ungarici apud potentissimum Turcarum imperatorem Ahmetem Ungariae statuum nomine habitae orationis contenta et ideae

Quanquam Ungarica natio Barbiani technis et aliorum etiam caesareae maiestatis militiae ducum, et consilii praesidium insultibus, ita subinde fuerit, potentissime imperator, oppugnata, ut causis competentibus sit coacta, duce Bochkai, ad opem potentissimae Vestrae Maiestatis confugere, et secessionem quandam ab officio facere, ea tamen Ungarorum secessio, quae tot myriadum miserarum animarum interitum et cladem attulit, ita coram christiano orbe non videtur reprehensione et culpa carere, ut instinctu ipsius, imprimis pontificis, Hispaniae regis, et hortatu quorundam imperii Romani principum, imperator Romanorum de ultione et vindicta ab Ungaris sumenda vias indagare non dubitaverit, proposita in hos Romanorum imperio gravi sua accusatione qui tanta belli opportunitate secessionem a societate christiana lacerato reipublicae corpore fecissent, armaque hostica cum augmento Turcici imperii promovere non veriti essent.

Fuisset etiam consecuta forte haec ultio et vindicta nisi praeter iustam Ungarorum apud imperii ordines factam excusationem, effectivamque secessionis suae caussarum explicationem serenissimus archidux Matthias, quem gubernatorem placato caesare, iam ante Ungari sibi elegerant, huic negotio subvenisset, qui interposita auctoritate sua, quam plenam et absolutam in hunc finem a fratre caesare acceperat, ut pacatis Ungaricis rebus Otthomanam familiam quoque in foedus acciret, et arma utrinque componeret,

efficere etiam voluit armis opportune sumptis, ut contraria huic negotio consilia retundendo, sententiisque adversantium ingeniorum sopitis, pax inter suam maiestatem, Ungaros et Turcas, sua industria antea fundata suis in terminis salva consisteret et fides utrinque stipulata firma, inviolataque permaneret.

Sic ope in primis divina et quorundam praestantium virorum consilio nixus serenissimus archidux Matthias, unitis Ungaricarum, Moravicarum et Austriacarum copiarum viribus, in Bohemiam cum exercitu transiens, per internuncios apud fratrem caesarem effecit, ut ad constitutae et initae pacis confirmationem accederet, litterasque suas, quibus hanc pacem ante ratam fecerat, ipsi serenissimo archiduci fratri cum munere huc mittendas transmitteret. Quibus quidem litteris postea a serenissimo archiduce, illustrissimo et magnifico domino Adamo libero baroni ab Herberstain intimo suo cubiculario eidemque primario oratori et legato huc delecto, et etiam mihi in hoc munere ei adjuncto, sincere commissis sua serenitas benigne ex annuentia caesaris fratris effecit, ut secundum acta et transacta, Vestrae Caesareae Maiestati easdem ipsas litteras, tanquam praecipuum initi foederis pignus et ligamen offerremus, ipsique ad manus rehabilita earundem confirmatione vestra, una cum ordinato munere traderemus.

Ipsi praeterea Ungariae optimates, adeo etiam tota Ungaria tanquam nativo Ungaro et in rebus Ungaricis optime versato, idem legati sui ad potentissimam Maiestatem Vestram munus mihi imponentes, injunxerunt simul, uti primum serenissimi archiducis Matthiae egregiorum factorum, et candidae eius mentis erga rempublicam Ungaricam, adeo etiam amici animi sui in Serenissimam Maiestatem Vestram luculentus testis essem, tum vias etiam Maiestati Vestrae demonstrarem, quibus haec pax firma ac stabilis reddi posset, qualemque medelam suggerere et interponere Maiestas Vestra deberet, qua odium in Hungaros a quibusdam nationibus pontifice ipso quoque derivatum leniri et tolli possit.

Ante omnia caetera autem potentissimum imperatorem universi status et ordines obtestantur, ut confirmatis pacis articulis exauditisque nostris votis, quae cum domino oratore suarum maiestatum et provinciarum nomine Maiestati Vestrae proponimus, ad suas iterum maiestates dominum oratorem, quam citissime fieri potest una cum nuncio suo, plenae autoritatis homine expedire et remittere dignetur. Cogitare quoque Maiestatem Vestram volunt penitius, quanta opportunitate continendi et augendi imperii sui accideret illa status Ungarici mutatio, cuius interventu, belli ardore extincto, frustra toties tentatum ante pacis iter, cum quiete istarum orarum feliciter sit confectum. Qua tamen mutatione Ungarica, praeter amissionem Strigonii, et abductione tot millium e diversis provinciis captivarum animarum, quod recuperandae Canisae et Agriae quoque amissa simul facultas sit, non dici facile potest, in ingeniis imperio Romano degentium regum et principum, ad urendum et perstringendum nomen Ungaricum, quam ardentes faces succenderit, occultasque machinationes et nocendi artes nondum huiusque sopitas excitarit. Omni igitur intentione, omnibus etiam ingenii nervis potentissime imperator, Maiestati Tuae erit providendum, ut Otthomanicum tuum imperium sine invidia et odio christianorum principum stabiles et firmos amicos Ungaros habeat, quod quidem id illo negotio perficies, si restitutis ipsis

Strigonii, Canisae et Agriae praesidiis, quae cum odio illorum possides in pacto foedere, et tui favoris obsequio ipsos continebis. Quo unico non obscuro liberalitatis tuae, hoc tali pignore apud hos provide deposito mentes omnium principum occupabis, ut Ungaris in tui benevolentia persistenda non invite suffragentur iudicantes non posse nocere, aut male ei velle cuius tam illustri beneficio fuerint illi deliniti et obstricti.

Multos autem dubito potentissime imperator e choro tuorum consultorum prodituros, qui resistent huic nostro voto quique intercessionem istam nostram ad stabiliendos imperii tui fines, apposite propositam intermittendam tanquam frivolum censeant, quibus nimirum non pluris est, caduca et odiosa loci cuiuspiam possessione imperii tui securitas. Etenim obnoxii vicissitudini et mutationi existentibus omnibus imperiis, compertum frequentibus exemplis est, innumerabiles reges et principes maiorem debuisse suscipere curam vicinorum amicitia fulcire et stabilire sua imperia, quam armorum exercitio proferre.

Quo studio tibi innitendum, an non suadeat praesentis temporis, et imperii tui instans ratio, prudentiae tuae lima ipse expendito. Firmum vero et stabile posse reddi tuum imperium a nostra praesertim orbis plaga non dubitaveris, ubi artificio iam proposito, Ungaros imperio tuo amicos antea factos, intercedente vero hoc beneficio magis amiciores futuros ab odio et invidia solveris spemque de te conceptam confoederatarum ad Ungariam provinciarum ita impleveris.

Sin vero omnino restituendae Canisae atque Strigonii res fortassis videatur esse perplexior et difficilior, quam quae praesenti et extemporaneo consilio dirimi et expediri possit, nihilominus tamen status et ordines etiam in interjecta consilii quadam mora voto suo successum non desperantes, Agriam interdum restituendam hac conditione petunt, ut Kakati Palanko deleta oram illam Cisdanubianam ad Pesthum usque tributo servituteque immunem te digna indulgentia rehabeant. Caeterae praeterea omnes Ungariae orae quae imperium tuum agnoscunt, ut certo et limitato servitutis et pensionis suae ordine et genere ad Solymanni leges latas revocato perfruantur, pro augendo imperii et fisci tui commodo ex tua summa auctoritate vetis efficere. Quod nisi fuerit serio factum, impossibile esse censent, in foedo et deserto belli malis solo, ut persistere misera plebs in invecta sua sorte possit, dum in solitis servitutibus, et censibus supra vires atque facultates pro libitu possessorum impune gravetur, et ad divinae patientiae offensam usque oneretur. Accedit ad vastum istud malum etiam illud calamitatis genus, quod szubassae et ipsi spahiae cum famulis, equis quoque suis, contra veterem omnem consuetudinem et morem in villis frequenter observantes, ibique per longa et reciproca temporum spacia residentes, molesti et graves miserae plebi sunt, dum ipsis in sole et serenitate exortae pacis, secure aplicantibus et lascivientibus esus potusque necessaria equis itidem ipsorum pabula sufficientiae suppeditare ita effuse cogantur, ut annuos et ordinarios illorum omnes census saepe vincant et excedant talia expensa. Ut interim in praeteream (quod tamen minime praetereundum censent omnes) nobilitas quoque in talibus dedititiis villis residentiam suam sortita, quam diversa molestaque horum pertinacia prematur, perpetique gemebunda aerumnarum moles ingentes cogatur. Secundum igitur latum in pacis conclusione articulum severa et

serio edicendum atque inhibendum Maiestati Vestrae erit, ut in statione sua manentibus et residentibus Turcis per ordinarios villarum rectores et iudices proventus illorum uti conclusum est, surrogetur atque administretur, praesertim quod in villis dedititiis obversantium talium Turcarum occasio pateat furtim invadendi non subjectarum etiam villarum terminos, unde praeter obviam viatorum eadem et exercitam in quosvis rapinam a pecorum gregibus, continuis insidiis, pastores, pueros puellulasque abripiunt, ipsisque abreptis atque divenditis contra pacis iura illicite passim nundinatur. Quo etiam abductorum captivorum sub hac status Ungarici mutatione orta invidia dissipetur sitque aliqua mitigatio inde secularum querelarum quoque Tuae Maiestati digno captivorum numero ad libertatem collecto, eius spectabili choro, nostrum ad Ungariam reditum exornatum esse patiatur, edictum suum caesareum promulgando, ut generis utriusque praesertim tales captivi, qui ubivis a suis dominis post dura et longa servitorum atque laborum suorum mercede, libertate sunt donati, atque manumissi in visceribus tam vasti imperii haerent, salvos ad suos redditus sui passus sine quorum impedimento sub expressa et digna poena habeant.

Ista ipsa sunt, potentissime imperator, potiora et necessaria statuum afflictae Ungariae vota, quibus adimplendis, ut te pronum et facilem exhibeas, merita interposita Ungarica ipso etiam operum gesto exercitio declaratum serenissimi archiducis gubernatoris nostri clementissimi in te amicum animum, fac intuearis, quorum interventu cum eximio imperii tui commodo sedata sublataque opportune est furens illa terrifici Martis ab occidua orbis plaga universa bellica tempestas, quae victoribus etiam vix victoriam cecisse saepe credita sit. Sed supra haec omnia domesticum Solymanni imperatoris, praedecessoris tui eximium secutus exemplum fac, ut in talibus quoque rebus liberalitatem tuam Ungari sentiant, quae longe et vota et merita illorum superent. Nullo enim aliquo Ungarorum obstrictus merito Solymannus oblata exhibitaque regni Hungarici Hungaris possessione non alio quaestu visus est cecisse, quam ut multiplicibus bellicis gloriae cumulis illustratam famam suam hoc adjuncto magnanimitatis et liberalitatis suae incremento, apud illam gentem venerabilem poneret et vel sic favorem eius demereret, quam videbat residuo gloriae suae splendori aliquid obesse. Quam quidem ipsam entem firmo foedere et ipso favore quoque sibi iam devinctam si prosecutus saltem proposita, quae sita et petita medio mei benignitate tua fueris, imperium firmum et perenne nomen vero tuum venerabile et laudabile apud nationes cunctas reddes, inquam dignitate tua augenda plus quam dici potest hoc ipso liberalitatis tuae artificio interiecto proficies.

Rövidítések, forrás- és irodalomjegyzék

ÖStA HHStA	Österreichische Staatsarchiv, Hof-Haus und Staatsarchiv
ASVe	Archivio di Stato di Venezia
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
- *
ÁCS	
1978	ÁCS Pál: <i>Rimay – mint Bolygó János</i> . In: <i>Irodalomtörténeti Közlemények</i> , 82(1978), 1–15.
BALASSI	
1951	<i>Balassi Bálint összes művei</i> . I. köt. Szerk. ECKHARDT Sándor. Bp., Akadémiai, 1951.
EVANS	
1989	EVANS, Robert John Weston: <i>Das Werden der Habsburger Monarchiae 1550–1700. Gesellschaft, Kultur, Institutionen</i> . Wien–Köln, Böhlau, 1989.
FALLENBÜCHL	
2002	<i>Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár</i> . Összeáll.: FALLENBÜCHL Zoltán. Bp., OSZK–Osiris, 2002. (Nemzeti Téka sorozat)
FERENCZY	
1911	FERENCZY Zoltán: <i>Rimay János (1573–1631)</i> . (Magyar Történeti Életrajzok). Bp., 1911.
IL PRINCIPE	
1995	<i>Il Principe</i> . A cura di Giorgio INGLESE, Torino, Einaudi, 1995.
KOVÁCS	
2005	KOVÁCS József László: „... <i>Molesta mea peregrinatio</i> ” (<i>Rimay János diplomáciai levele 1608-as követjárásáról</i>). In: <i>Irodalomtörténeti Közlemények</i> , 109(2005), 543–554.
KOVÁCS	
2005 ²	KOVÁCS József László: <i>János Rimays Landesbrief über die diplomatische reise nach Konstantinopel (1608–1609)</i> . In: <i>Der Brief in der österreichischen und ungarischen Literatur</i> . (Budapester Beiträge zur Germanistik Bd. 45) Hg. v. András F. BALOGH und Helga MITTERBAUER. Bp., 2005.

- LIPSIUS
1970
Laskai János válogatott művei. Magyar Iustus Lipsius. (Régi Magyar Prózai Emlékek II). S. a. r. TARNÓC Márton. Bp., Akadémiai, 1970.
- MACHIARELLI
1987
MACHIAVELLI, Niccolò: *A fejedelem.* Bp., Gondolat, 1987.
- MOE XI
1899
Magyar Országgyűlési Emlékek. XI. köt. (1605–1606). Szerk. KÁROLYI Árpád. Bp., 1899.
- MTSZ
1968
Magyar Történeti Szöveggyűjtemény 1529–1790, I. köt. Szerk. SINKOVICS István. Bp., Tankönyvkiadó, 1968.
- NAGY
1983
NAGY László: *Háború és politika Rimay János életében.* In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 87(1983), 318–339.
- NAGY
1987
NAGY László: *Ki volt a szerzője a szabadságért fegyvert fogott magyar rendek Európához intézett kiáltványának?* In: *Irodalom és ideológia a 16–17. században.* Szerk. VARJAS Béla. Bp., Akadémiai, 1987, 175–185.
- PACZOLAY
1982
PACZOLAY Péter: *Rimay és korának politikaelmélete.* In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 86(1982), 677–681.
- PÁLFFY
2010
PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* Bp., História – MTA Történettudományi Intézete, 2010.
- RIMAY
1955
Rimay János összes művei. Összeáll. ECKHARDT Sándor. Bp., Akadémiai, 1955.
- RILL
1999
RILL, Bernd: *Kaiser Matthias. Bruderzwist und Glaubenskampf.* Graz–Wien–Köln, Styria Verlag, 1999.
- SKINNER
1996
SKINNER, Quentin: *Machiavelli.* Bp., Atlantis, 1996.
- STUMBERGER
1959
STURMBERGER, Hans: *Aufstand in Böhmen.* München–Wien, Oldenbourg, 1959.
- TENENTI
1987
TENENTI, Alberto: *Stato: un'idea, una logica. Dal comune italiano all'assolutismo francese.* Bologna, Il Mulino, 1987.

TESZELSZKY

2009

TESZELSZKY, Kees: *Az ismeretlen korona*. Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2009.

TESZELSZKY–ZÁSZKALICZKY

2012

TESZELSZKY, Kees–ZÁSZKALICZKY Márton: *A Bocskai-felkelés és az európai információhálózatok (Hírek, diplomácia és politikai propaganda, 1604–1606)*. In: *Aetas*, 27(2012), 4, 49–121.

Báthory Gábor meggyilkolásának újabb változata

Egy koronatanú elbeszélése alapján

„Oh, te szegín, Istenben boldogul elnyugodt Bathory Gabor, melynek büntelenül ki ontot vere mind az mai napigis az egben kialt; tested eltemetetlen áll, jószágod, mely nemzetsegedet illette volna, törvénytelenül, hamissan el vetetett, Doczy Andras¹ által hamisan elfoglaltatott, és oly karban állapotodott, hogy azki Teneked s familiádnek rontói és nagy ellenségei voltak, azok töltöznek ekkoráig lám vele, ő maga az az jo Fejedelem ha most feltámadhatna, elég keserves panasszal bizonytságot tenne ez jelen valo cikkemben be foglaltatott írásunk mellett.”²

Noha Báthory Gáborról ilyen és ehhez hasonló vélekedés is előfordult halála után hét évvel, azonban élete folyása éppoly ellentmondásos a történetírói és a szépírói hagyományban, mint tragikus halálának körülményei és temetéseinek száma.

E tradíció gyökerei Bojti Veres Gáspárig, Szepsi Laczkó Mátéig, Georg Krausig, Kemény Jánosig és Szalárdi Jánosig nyúlnak vissza. Az írások közös jellemzője, hogy a haláleset idejében egyik szerző sem tartózkodott a helyszínen. Írott forrásokból sem egyformán tájékozódhattak, adataikat a legkorábbi szerzőkön, Bojti Veresen és Szepsi Laczkón kívül legfőként a szóbeli hagyományból merítették – „amint azt a közönséges hír tartja” – és adták tovább. Mindannyian Bethlen Gábor hívei voltak. Báthory egyéniségének, jellemének, uralkodói erényeinek és hibáinak, emberi gyarlóságának és virtusainak, vagyis Báthory Gábor-képüknek alapjául a szájhagyomány, annak utólagos elágazásai, bővülése vagy éppen szűkítése szolgált. A fejedelmi udvar(ok) köreinek narratív hagyományából, legfeljebb a kancelláriákon őrzött dokumentumokból vagy a halotti búcsúztatókból meríthettek.

Az alább közlendő levélszöveg – melynek nincs datálása, aláírása és címzettje, II. Nádasdy Tamás († 1620) iratai között maradt fenn a Festetich-levéltárban – forrásértékét több kérdésben is az határozza meg, hogy az orgyilkosság tevékeny résztvevőjének elbeszélésén alapul. Ennélfogva hasznosan szolgál kontroll anyagként a később keletkezett szövegekhez. Ugyanakkor a *cui prodest?* kérdésre is segít megadni a választ: jóllehet többeknek érdekében állhatott a fejedelem halála, ám a koronatanú bizonyára nem véletlenül indult postakocsival Bécsújhely és Ferdinánd főherceg körei felé, a megrendelőnek igyekezett minél gyorsabban megvinni a „jó” hírt, amint azt már Komáromy András vélelmezte 1896-ban.³ Forrásunkhoz legközelebb áll a talán ugyanazon császári

¹ Főpohárnokmester, szatmári kapitány, főkamrás, kassai főkapitány, a bécsi politika képviselője, megh. 1621. Báthory ecsedi temetésének megrendezője.

² MNL OL, P 1313, Batthyány cs. lt., 313. cs. II 17 No 32, 83–92. *Apologia pro statibus Evangelicus*, 1620.

³ BÁRSONY, 2009, 22–25.

udvari körökből tájékozódó kortárs bíboros, esztergomi érsek Forgách Ferenc levele, amely a Nyitra megyei Tapolcsányban (Gross Tapolcsan, Topolčany) kelt 1613. november 6-án, s címzettje Scipione Borghese bíboros nepos volt.⁴

Az ismeretlen levélíró magának a gyilkosságot előkészítő és végrehajtó katonák vezetőjének, Abaffy Miklós tokaji kapitánynak a Ferdinánd főherceg köreiből elmondott beszámolója alapján foglalja össze a történéseket: attól fogva, hogy a fejedelemségre pályázó önjelölt Géczi (Ghiczy) Andrással meghiúsult gyilkossági próbálkozásuk Báthoryval lefolytatott dialógusát előadja, majd megörökíti a másnapi vérengzést Várad városának Velence nevű utcájában.

A szöveg hitelesebbnek tűnik minden eddig ismertnél, mivel az események középpontjában forgó szemtanú szavai még mentesek az évek-évtizedek során a történésekre ráakódott mitizáló szándéktól, politikai pártállástól és annak történetalakító következményeitől. Melyek azok az e levél által feltárt újdonságok, amelyek eltérnek a kanonizálódott Bojti- és Szepsi Laczkó-féle előadástól?

Nem említi, hogy Báthory Gábor, büszkén átadván megsemmisítésre Abaffynak a kardját, s felismervén, hogy ő közben fegyver nélkül maradt a meggyilkolására elszánt hajdúkkal szemben, egy hegyestört vett elő, dicsérvén, hogy az még annál a katonához méltó kardnál is alkalmasabb fegyver. Lehet, hogy ez a mozzanat már az utókor narratológiai bővítménye.⁵ Másrészt pontosítja a fejedelem megöletésének körülményeiről ugyancsak az utókortól szerzett ismereteinket: Báthory Gábort nem puskával lőtték le, mint a fent említett szerzők állították, hanem kopjákkal sebesítették meg, s lovakkal tiportatták agyon, s a földön fekvő, magatehetetlen embert karddal, törrel vagy kopjával szurdosták halálra. Majd a ruháit levonták róla, a nála talált értékeitől megfosztották, s meztelenül a helyszínen hagyták. Nincs szó arról, hogy a Pece patak vizébe hajították volna, s kedvenc kutyája mindvégig gazdája holttesteme mellett őrködött, újdonság viszont az, hogy az előzőleg a táborba küldött testőrsége, a „kékek”, másnap ökrös szekérré tették és Székelyhídra vitték, és ott temették el.

Ezzel az utalással közelebb juthatunk Báthory Gábor többszöri eltemetésének történetéhez is. Eddig úgy tudtuk, hogy a meggyilkolt fejedelem testét a gyalogosok kapitánya, Nagy Balázs a szállására vitte, onnan pedig Ecsedbe szállíttatta, s ott is temették el, ahol a fáma szerint a teste romlatlanul pihent tizenöt évig, s verejtékezett, amit időnként le is töröltek róla. Más forrás szerint Adorjánig vitték hitvány, „két tehén vontatta kassos szekéren”, ahol is Csáki István özvegye szánta meg a „nagy jeles fejedelmet”, és saját hintójával s lovaival szállíttatta Ecsedbe.⁶ Itt nyugodott a test 1614. május 2-ig, amikor a vár piacán felravatalozták, s vörös posztóval díszített szekéren hetvenöt lovas és gyalogok kíséretében végső nyughelyére, Nyírbátorba szállították, s a református templom sekrestyéjében helyezték el, amelynek ajtaját vörös posztóval vonták be.⁷

⁴ KRUPPA, 2009, 277–280.

⁵ MIKÓ, 1858.

⁶ NAGY, 1984, 153–154.

⁷ SZABÓ, 2009, 47.

Végül Bethlen Gábor 1628. szeptember 18-án fejedelemhez illő módon, „nagy méltóságos pompával és tisztességgel” újratemetette, mely kegyeleti munkának pontos okait mába nyúlóan kutatja a hagyománytörténeti és kultusz kutatás.

Gyilkosai alig élték túl áldozatukat.

Forrás

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 241, Festetich család levéltára, 3. doboz, Idegen családok iratai, Nádasdy Tamás (1614–1617) 5–7.

Tudom Nagodnal regen nylvan vadnak az ide föl valo hyrek, mikeppen hogy Abaffy Miklos,⁸ az kit az Al föld ket ezer loual boczatot uolt Bathorj melle, conspiralt Geczzi Andrassal⁹ es Kamuthi Farkassal,¹⁰ mikeppen megh ölhessek Bathorit. Azt veghöz uiven Abaffi, mindgiart Postan Vyhelben¹¹ iot, itt volt Ferdinand Herczegnel¹² harmad napigh, az kiknek maga beszelle, io czielekötetöknek mondgiame, auagy rosznak, quia non est malum faciendum, ut eueniat bonum, azokkal beszélgettem, es ugi irom Nagodnak 15 die Nouembris Varadnal leszen Abaffy az ket ezer loual, mentenek be az Varban, Redeivelis¹³ eggiet ertuen, Gicziuel eggiüt vegesztenek, vgy hogy ha magat talaljak az hazban, Abaffy mondgia, hogy byzonj soha nem latam kjnek az kard odalan illjen szepen aljon, es igy illeik, mint fölsegödnek, tudom, hogy az vassa megh szeb az külső mivenel. Ha diczernj fogia az fejedelem, vegie latnj töle, es ugian azonnal altal verje, szinten igy be menven, magat talaltak, diczernj keszte az kardot, kire mikor monta volna az fejedelem, hogy az vassa kathon a embernek valo, kerte Abaffy latnj, kj vonvan az fejedelem, kezeben atta, Abaffy hogy mar az vegezes szerinth gondolkodnek az megh ölesről, cziak reajok nitottak az be jarok az aiot, ugi nem vihettek szandekokat veghöz, hanem megis touab gondolkodvan, mas nap mentenek be az Fariseussok, miuel hogy negied naptul foguan mezökben nem uoltak, es az fejedelem, es kezdik erössen persuadealni, hogy kj mennien az Taborokban, mert az az köz nep közt az hire, hogy titkon Eczetben¹⁴ ment uolna, kire azt mondotta, hogy cziodalkozik hihetetlen voltokon, holot soha megh az eo orczajat el nem röitötte, az kit ha az segetsegh

⁸ Tokaji főkapitány, Báthory megsegítésére indult felső-magyarországi és végbeli haddal. Később Bethlen Gábor híve.

⁹ Géczi (Ghiczy) András, 1590 és 1600 között munkácsi kapitány, Báthory testőrlovasainak parancsnoka, a fejedelem követeként a Portán járt, s magának kérte meg a fejedelemséget, majd kibékült Báthoryval.

¹⁰ Kamuthy Farkas Báthory András követe Bécsben, 1603-ban Bocskaiával harcolt, a töröknél járt követ-ségben, Bethlen Gábor 1606-ban bebörtönöztette, később a székelyek generálisa, tordai főispán. Egyike volt azoknak, akiknek feleségét Báthory Gáborral hírbe hozták, hogy Kata asszony miatt kapták meg tőle Gyalu várát.

¹¹ Bécsújhely, Wiener Neustadt (A).

¹² Ferdinánd főherceg, II. Ferdinánd, 1618-tól magyar király.

¹³ Rhédey Ferenc, váradi kapitány, Bethlen Gábor sógora.

¹⁴ Ecsed várába (Szatmár vármegye).

erköznek, es az ellensegre fognanak menni, az kj megh nem latta, fogia megh latnj. Azert hogy ne ketölködgienek, mas nap kj fogna közikben mennj. Azok az Conspiratorok kj menuen, ejel ket hajdu Capitant ötvened magokkal valasztottak, es hozaiok eskütettek, az kik regvel louakra üluen, ugi mint 17¹⁵ 8bris vartak az Varadi varasson, hazoknal, hogy szekerre űlt uolna az fejedelem, ötöd auagj hatod magaua, egy nihany iffiu legenj, gialogh elötte az Varadi Varasson hogy menne, ugi ütöttek rea, három kopiaual talaltak, az az ket hajdu Capitan, Szilasi Janos¹⁶ es Ladanj,¹⁷ harmadikis¹⁸ közöttök, igi mikoron meg sebessitöttek, megis le ugrot, kardot rantvan, benne meg sebessitöt, az utan louakkal typortattak el, es ugy vgrot le Ladanj, azon feküü heliben egynihany helen alta verte az testet, ott tartottak mezetelen, hanem az kekek erkösztene mas nap, miuel hogy az maga Tabora egynihanj mer földel külljeb uolt Varadnal, azoknak sem akaruan adni az Testet, ugy montak, hogy inkab mind megh halnak, hogy sem azt ot hadgiak, miuel hogy ök mind hitues szolgay voltanak, es addigh mind azok, migh az teste föld kjüül vagion, ugy vettek az testet egy negy ökör szekerre, es Szekel hydra¹⁹ vittek es ott temettek el.

¹⁵ Elírás a helyes 27. helyett.

¹⁶ Szilassy János hajdúkapitány, aki állítólag a feleségével való bánásmódért akart bosszút állni Báthoryn.

¹⁷ Ladányi (másutt Nadányi) Gergely, a hajdúk közötti nemesfi.

¹⁸ Zámbo Balázs hajdú.

¹⁹ Székelyhíd, Săcueni (RO).

Irodalomjegyzék

BÁRSONY
2009

BÁRSONY István: *Báthory alakja a magyar történetírásban.* In: *Báthory és kora.* Szerk. PAPP Klára, JENEY-TÓTH Annamária, ULRICH Attila. Kiadja a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete és az Erdély-Történeti Alapítvány, Debrecen, 2009, 11–28.

KRUPPA
2009

KRUPPA Tamás: *Erdély és a Szentszék a Báthoryak korában. Okmánytár II (1595–1613).* Budapest–Róma–Szeged, 2009.

MIKÓ
1858

MIKÓ Imre: *Sepsi Laczkó Máté: Lorándffy Mihály udvari concionatora krónikája és emlékezetre méltó hazai dolgoknak rövid megjegyzései 1521–1624.* Erdélyi Történelmi Adatok, III. Kolozsvár, 1858.

NAGY
1984

NAGY László: *A rossz hírű Báthoryak.* Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1984.

SZABÓ
2009

SZABÓ Péter: *Báthory Gábor újratemetése 1628-ban.* In: *Báthory és kora.* Szerk. PAPP Klára, JENEY-TÓTH Annamária, ULRICH Attila. Kiadja a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete és az Erdély-Történeti Alapítvány, Debrecen, 2009, 45–52.

David Genersich lőcsei krónikája (1643–1658)

A lőcsei krónikahagyomány legismertebb alkotása kétségkívül Caspar Hain (1632–1687) lőcsei bíró munkája, a *Lőcsei vagy szepességi krónika*, amelyben a kezdetektől 1684-ig dolgozta fel a város és környéke történetét, beleépítve szövegébe számos korábbi krónika tömörebb vagy bővebb kivonatát. A szerző a forrásául szolgáló írásokat a mű elején fel is sorolja, ami a kutatásban sokáig azt a téves képzetet keltette, hogy Hain merítésébe minden korábbi lőcsei városi krónika bekerült. Az elmúlt évtizedben azonban több olyan szepességi elbeszélő forrás is felbukkant, amelyeket a 17. század végi szerző nem ismert vagy legalábbis nem hasznosított.¹

A teljességre törekvő *Lőcsei krónika* „hiányait” Caspar Hain egyetlen felnőttkort megért fia, a család utolsó szepességi tagja, (Johann) Nikolaus Hain (1669. júl. 20. – 1710) is felismerte, és a 18. század elején nekilátott, hogy apja eredeti kéziratát néhány további forrás segítségével virtuálisan kiegészítse.² Erőfeszítéseinek eredménye egy negyedréttel kötet lett, amelyben néhány rövid és kevésbé rendszerezett jegyzet, illetve a lapok közé fűzött számadások mellett három német nyelvű 17. századi lőcsei krónika kivonata kapott helyet.³ A ma a Lőcsei Evangélikus Egyházközség Levéltárában, I/F/2 helyrajzi szám alatt őrzött másolatgyűjtemény legértékesebb és leghosszabb eleme egyértelműen Valentin Frölich lőcsei bíró és tanácsos archontológiai adatokban gazdag és eddig teljesen ismeretlen krónikája (1637–1673).⁴ Szintén újdonság a kutatás számára David Genersich lőcsei bíró és tanácsos műve (1643–1658), ám ebből Nikolaus Hain sajnos csak módjával szemezgetett. A kézirat egy harmadik lőcsei elbeszélő forrást is tartalmaz: a Peter Cramer nevéhez kapcsolt összeállítás (1415–1625) azonban javarészt másolat Peter Czack Caspar Hain által is használt krónikájából (1599–1625).

Nikolaus Hain a kivonatolás során nem kívánta az eredeti források jellegét visszaadni, az esetek többségében a mondatszerkezeteket is átalakította, a hosszabb közléseket pedig összevonta, és csak azokat az információkat emelte át, amelyek megítélése szerint jól kiegészítették apja krónikáját. Nagyon sok esetben azt is feltűntette, hogy a *Lőcsei*

¹ Ilyen például a Gabriel Gollnich lőcsei harangöntőnek tulajdonított 17. századi, ám kései másolatban fennmaradt krónikaszerkesztmény. Kiadása: PIIRAINEN, 2006.

² A legtöbb esetben csak Nikolaus Hain néven szereplő Johann Nikolaus Hain ismert életrajzi adatai: KAŠČÁK, 2012, 144–145.

³ Itt szeretnénk köszönetet mondani a Lőcsei Evangélikus Egyházközség volt lelkészének, Danielá Štrbkovának, aki engedélyezte számunkra a kutatást, illetve budapesti Evangélikus Országos Levéltár igazgatójának, Czenthe Miklósnak, aki a lőcsei evangélikus levéltár lelkes önkéntes rendezőjeként segített nekünk a kéziratot megtalálni.

⁴ A forrás kiadását, jelentős terjedelme miatt, külön kiadványban tervezzük.

krónika eredeti kéziratának mely oldalához lehetne az adott bekezdést hozzáfűzni.⁵ Nem tudunk arról, hogy Nikolaus Hain a fenti források segítségével új szintézist tervezett volna, úgy tűnik, megelégedett azzal, hogy az apja által nem használt művek adatait végjegyzetként az *opus magnum*hoz fűzte. Az utókor bizonyosan jobban értékelte volna, ha a kezére jutott munkákat teljes terjedelmükben lemásolja, ám mivel nagy valószínűséggel mind Valentin Frölich, mind pedig David Genersich krónikája elveszett, a kötetben megőrzött kivonatok így is különös értékkel bírnak.

Az alábbiakban azokat a kijegyzéseket közöljük, amelyet Nikolaus Hain David Genersich munkájából készített. Maga az eredeti forrás egy tipikus városi krónika lehetett, amely helyenként igen részletes leírást adott a lőcsei eseményekről. A belőle készített kivonat az 1643. évi hegyaljai szürettel kezdődik, és Christoph Böhm, az új lőcsei lelkész 1658. évi megérkezésével zárul.⁶ Könnyen elképzelhető azonban, hogy nem ez a két esemény képezte a krónika kezdő- és zárópontját. A Nikolaus Hain által megőrzött szöveg nagy része egyébként arra a belháborúra vonatkozik, amely a lőcsei tanács és Christoph Schlegel lőcsei lelkész (1647–1656) között 1652–1653-ban dült. A szászországi születésű Schlegel 1648-ban érkezett a szepességi városba, teológiai doktorátus birtokában, ami a kora újkori felső-magyarországi lelkészek körében kivételesnek számított; hiszen pénzügyi okokból általában a jó képességűek is csak a magiszteri címig jutottak. A polgároknak a különleges „szerzemény” felett érzett öröme azonban elég hamar elégedetlenségbe fordult át. A lőcsei krónikák állítása szerint az új lelkész szokatlanul sűrűn hagyta el szolgálati helyét, és az istentiszteletek megtartásánál jobban érdekelt a kereskedelem és a pénz. Ám elsősorban nem a hosszú boroszlói távollétek és az üzleti véna keltették fel a városi elit ellenszenvét, hanem a tanács ellen a szószerűkről intézett heves kirohanások. A messziről érkezett Schlegel láthatóan teljesen máshogy értelmezte saját feladatkörét, a világi és egyházi hatalom megosztását, mint a lőcsei városatyák: inkább látta magát a híveket vezérlő pástornak, mint városi alkalmazottnak. A hatásköri viták nyomán a lelkész, mint az egyházi tized haszonélvezője attól sem riadt vissza, hogy az egyházi alkalmazottak fizetését visszatartsa. Bár a szuperintendens és a többi felső-magyarországi város közbenjárása nyomán a konfliktus 1653-ban átmenetileg rendeződött, a kedélyek igazán csak akkor nyugodtak meg, amikor Schlegel 1656-ban távozott. David Genersich krónikája egy olyan időszaknak állít emléket, amikor a monopóliumhelyzetben lévő lőcsei evangélikusok erejéből még belső konfliktusokra is tellett.

A krónikás személyéről jelenleg alig tudunk többet annál, mint ami a lőcsei krónikákból kiderül. A körmöcbányai eredetű Genersich család, a 18–19. századi Szepesség legismertebb értelmiségi dinasztiája, valamikor a Mohács körüli évtizedekben telepedett meg Lőcsén. A család első szepességi képviselője, a krónikásként is ismert Melchior Genersich († 1560–1570) 1535-ben már a belső tanácsban ült, 1546-ban pedig a város

⁵ Bár a lőcsei krónika eredeti kézírata a második világháború óta lappang (valószínűleg 1945-ben elpusztult), a 20. század eleji teljes szövegű kiadás szerencsére feltünteti a forrás oldalszámait. Ha ezeket összevetjük (Johann) Nikolaus Hain hivatkozásaival, egyértelműen kiderül, hogy az eredeti kéziratot használta.

⁶ A két év üresedés után lelkésznek hívott Christoph Böhm ünnepélyes beiktatásáról: WEBER, 1888.

bírája volt.⁷ Később a család más tagjai is feltűntek a szenátorok közt. David Genersichet (talán éppen a szerző apját) 1597-ben választották be a belső tanácsba, de csak egy évig maradt a testületben.⁸ Melchior Genersich 1601-ben került be a szenátusba, és összesen öt éven át látta el tisztségét.⁹ Egy harmadik Melchior Genersich (cca. 1578–† 1658. jún. 3., Lőcse) foglalkozását tekintve szabó, a mi David Genersichünk idősebb kortársa volt, és 1625-től három megszakítással egészen az 1657 eleji tisztújításig a belső tanácsban maradt. (1625–1626, 1632–1644, 1647–1653, 1656).¹⁰

A krónika írója, David Genersich valamikor a 16–17. század fordulóján születhetett. 1639-ben került a lőcsei szenátusba, és huszonegy éven át, egészen haláláig a városatyák közé tartozott.¹¹ Ez a kiváltság csak keveseknek, a legtevékenyebb és legmegbecsültebb tanácsstagoknak adatott meg. A város megbízásából számos Lőcsén kívüli küldetésben is részt vett. 1646-ban például ő volt a város egyik követe a pozsonyi országgyűlésen, igaz, betegség miatt idejekorán haza kellett térnie.¹² 1647 júniusában Wesselényi Ferenc felső-magyarországi és kassai főkapitány szendrői beiktatásán vett részt, 1651 tavaszán pedig Pozsonyban járt a személynöknél.¹³ 1652. január 8-án, éppen Caspar Hain apját, Nikolaus Haint váltva a tisztségben, Lőcse bírájává választották.¹⁴ Egészen az 1655 elején tartott tisztújításig a város élén állt. Élete utolsó éveiben is aktív maradt, 1656 áprilisától – feltehetően két éven át – Lőcse legelőkelőbb testvérületének, az „Elende Brüderschaft”-nak egyik elöljárójaként működött,¹⁵ 1656 májusában két tanácsos társával együtt részt vett a felső-magyarországi városok eperjesi zsinatán.¹⁶ A Lőcsei krónika tanúsága szerint 1659. június 19-én hunyt el Lőcsén.¹⁷

David Genersich azonban az újkor számára sokkal inkább tehetséges ötvösként ismert, mint városvezetőként.¹⁸ A szakma 1575-ben megalakított lőcsei céhe egyszerre

⁷ HAIN, 1910–1913, 93, 375, 377; SZABÓ, 2014, 200–201.

⁸ HAIN, 1910–1913, 378.

⁹ HAIN, 1910–1913, 130, 378.

¹⁰ Melchior Genersich szenátori működése előtt, és annak szüneteiben több ízben is a külső tanács szószólója volt (1623, 1631, 1646). Városi karrierjének állomásai: HAIN, 1910–1913, 162. 169. 182. 189–190. 192. 195–197. 201. 208. 212. 228. 236. 239–241. 244. 256. 264. 271. 348. 1653-ban éppen David Genersich bíróval való összeütközése miatt került ki két évre a tanácsból. (Uo., 258.) Az 1660. évi telekkönyvben még az ő nevén szerepel egy főtéri ház. (Uo. 348.) Valentin Frölich krónikájából tudjuk, hogy 1658. jún. 3-án halt meg, nyolcvan éves korában, 24 (jobban összeszámolva valójában 23) esztendő tanácsosi működés után. AEL I/F/2.

¹¹ HAIN, 1910–1913, 195, 378.

¹² 1646. okt. 9-én hozzák meg nagybeteg („todtkrank”) a pozsonyi országgyűlésről. HAIN, 1910–1913, 214.

¹³ HAIN, 1910–1913, 232. és 244.

¹⁴ HAIN, 1910–1913, 254. Újraválasztásai: Uo., 256, 258.

¹⁵ HAIN, 1910–1913, 265, 274.

¹⁶ HAIN, 1910–1913, 266.

¹⁷ HAIN, 1910–1913, 281.

¹⁸ Genersich mint ötvösművész szerepel több életrajzi lexikonban is: MML, II, 192–193. (Kampis Antal szócikke) SBS, II, 179. ÚMÉL, II, 964. – Itt szeretnénk megköszönni dr. Zsigmond Károly segítségét, aki a David Genersich ötvösi működésére vonatkozó szakirodalomban eligazított minket.

nem számlált többet hat-hét mesternél, tehát nem volt nagy.¹⁹ A 18. század nagy lőcsei mesterét, Szilassy Jánost (1708–1782) nem számítva Genersich a lőcsei ötvösség legkiemelkedőbb alakja. Annak ellenére tartják számon, hogy viszonylag kevés darab maradt fenn DG mesterjeggyel jelölt munkáiból.²⁰ Két, alakos nyéllel ellátott díszkanál-on túl mindössze négy művét ismerjük: a rozsnyói evangélikus egyházközség zománcozott virágokkal ékesített kelyhét,²¹ egy, jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött menyasszony poharat,²² egy domborműves ostyatartó szelencét (cibóriumot), amely ma is a lőcsei evangélikusok tulajdona,²³ és végül egy remekbe szabott, Bacchus alakjával díszített talpas tálat vagy borkutat, amely a 19. században a londoni Victoria and Albert Museum birtokába került.²⁴ A fenti aranyozott ezüstitárgyakon kívül valószínűleg az a két 17. századi templomi dob is az ő nevéhez kapcsolható, amelyet nemrég találtak meg a lőcsei evangélikus templom karzatán.²⁵

Egy adat alapján már korábban is sejteni lehetett, hogy David Genersich műveltebb volt kora átlagos mesteremberénél: 1645. január 24-én egy másik tanácsossal, Friedrich Babsttal együtt francia nyelven köszöntötte a francia király Munkács felé utazó követét, Antoine-Fouquet de Marcilly-Croissy-t.²⁶ Krónikaírói tevékenységéről azonban korábban nem volt tudomásunk. A most – kivonat formájában – előkerült forrás véleményünk szerint mind a lőcsei evangélikus egyházközség, mind pedig a Genersich család történetéhez érdekes adalékot nyújt, egyszersmind egy újabb téglát a lőcsei történetírás egykor hatalmas épületének rekonstrukciójához.

¹⁹ Mivel a lőcsei ötvösök céhládája az 1747. évi nagy tűzvészben elégett, 16–17. századi szervezetükről és működésükről alig tudunk valamit. A lőcsei ötvösségről általában: DEMKÓ, 1897, 458–465. DIVALD, 1907, 72–76. KÖSZEGHY, 1936, 197–201. TORANOVÁ, 1983, 17–19. LENGOVÁ, 2010, 4.

²⁰ David Genersich ötvösműveinek legteljesebb listáját Kőszeghy Elemér mesterjegy-katalógusában találjuk: KÖSZEGHY, 1936, 203–204. (No. 1178–1179.) Marc Rosenbergnak a magyar szerző mintájául szolgáló katalógusában kevesebb tárgy szerepel: ROSENBERG, 1928, 583. (No. 9288.)

²¹ TORANOVÁ, 1983, 189. (Katalógus: No. 107., 62. kép.)

²² Az enyhén sérült ötvöstárgy a 20. század elején Bánffy György gróf tulajdonában volt. Leírása és fényképe: H. KOLBA – T. NÉMETH, 1973, 23. és 37. (Katalógus: No. 38., 38. kép.)

²³ TORANOVÁ, 1983, 180. (Katalógus: No. 57., 63–64. kép.)

²⁴ <http://collections.vam.ac.uk/item/O91426/wine-fountain-david-genersich> (fényképpel).

²⁵ A dobokat nemrég a levéltár rendező Czenthe Miklós találta meg, és a DG monogram segítségével készítőjüket is azonosította: <http://www.balassiintezet.hu/attachments/article/827/CzentheMiklos.pdf> (6. oldal).

²⁶ HAIN, 1910–1913, 208.

A forrás szövege:²⁷

α : ω

Excerpta notabiliora ex manuscripto Davidis Genersichi judicis et senatoris quondam (ac inprimis molarum inspectoris) Leüchoviensis

Ab anno 43 inclusive usque ad 58 seculi 17.

Anno 1643 die 18. Octobris sindt nacher Erdeö-Benya²⁸ ins Weinlesen David Genersich undt Pangratz Maylandt²⁹ abgeordnet worden, da den 28. dito nachts so ein harte Kälte eingefallen undt den 31. hierauff auch ein großer Schnee gefolget, das die Weinbeer wie die Schoßen gefroren undt ziemlich abgefallen. Man dahero auch in Sorgen gestanden, es möchte die Frucht gar nicht können abgelesen werden, welches, wiewohl mit harter Mühe endtlich noch glücklich vollzogen worden, was aber auff der Erden gelegen hat, wegen des großen Schnees draußen verbleiben müßen. Doch sindt dieselben gefro/r/nen Wein nachmahls über alles Verhoffen so köstlich geworden, das es, der nicht Wißenschafft darvon gehabt, niemandt vermeinet, daß sie von diesen Jahre wären, vndt sindt der Stadt von dar nach Hauß kommen 52 ½ große Kuffen, alles herrliche und vornehme Weine.³⁰

Anno 1644 ist der Ragotzische Auffstandt in Vngern wieder angangen.

Ad paginam 328. die 27. Junii Chronici. Diesem Tag ist Herr Palatinus Nicolaus Eszterhazi³¹ mit der käyserlichen Armee aus Vngern nach Kirchdrauff³² ankommen, uns mit scharffen Schreiben von dar ersuchet und vermahnet, sich ihm und käyserlicher Maiestät Protection wieder zu ergeben, wir aber allbereit fürstliche Völcker in der Stadt

²⁷ Mivel a kézirat paginátlan, és az oldalszámok beírására nekünk sem nyílt lehetőségünk, ezért kénytelenek vagyunk a digitálisan fényképezett, 12 oldal terjedelmű szöveget oldalszámok nélkül kiadni. Az egyes oldalak határát azonban „//” jellel minden esetben feltüntettük. Átírásumk szöveghű, ám a kisbetűk és nagybetűk használatát az érthetőség kedvéért a modern német helyesírási gyakorlathoz igazítottuk.

²⁸ Erdőbénye (Zemplén m), tokaj-hegyaljai mezőváros. Lőcse, meglévő olaszliszkai szőlőskertjei mellé 1571-ben vásárolt három erdőbényei szőlőt. (HAIN 1910–1913, 121; DEMKÓ, 1897, 248.) Az erdőbényei és olaszliszkai birtokok jövedelme a város bevételeinek igen jelentős részét képezte, ezért érthető, hogy a szüret felügyeletére a 17. században rendszerint három belső tanácsost küldtek ki, kettőt Erdőbényére, egyet Olaszliszkára.

²⁹ Pankratz Maylandt († 1646. okt. 20. Lőcse). Lőcsei születésű lőcsei polgár, szücs (*Kürschner*). Megszakításokkal 1607-től a lőcsei belső tanács tagja. Az 1608. évi pozsonyi országgyűlésen a város egyik követé. Az 1640-es években rendszeresen részt vesz a szüretnek ellenőrzésében, 1646 októberében azonban betegség miatt már nem utazik el a Hegyaljára, és hamarosan meghal. (Halálának pontos idejét Valentin Frölich krónikájából ismerjük. AEL I/F/2.) HAIN 1910–1913, 146, 197, 211, 214, 228, 378.

³⁰ A bekezdés a jégbor készítésének egyik első európai említése. (Az információért kollégáinknak: Nagy Kornélnak tartozunk köszönettel.)

³¹ Galántai Esterházy Miklós (1583–1645) Magyarország nádora (1625–1645). FALLENBÜCHL, 1988, 125; FALLENBÜCHL, 2002, 90.

³² Szepesváralja/ Kirchdrauf (ma: Spišské Podhradie, Szlovákia).

gehabt, undt sindt den 28. dito nachts noch der Major Gaudi³³ mit seinem Deütschen beÿ 300 starck herein gelanget.³⁴

Den 30. dito hat der Bakos Gabor³⁵ beÿ Marsdorff³⁶ mit den Käÿserlichen geschlagen, ihrer beÿ 400 niedergemacht, undt biß 80 Gefangene in die Stadt geführet. Vide plura in Chronico pagina 329. etc.³⁷

Was vor ein Regimen // das Siebenbürgische oder Vngrische ist (undt allemahl gewesen) wäre viel davon zu schreiben, das sie es wohl ärger gemacht, als Türcken, Tatern etc. Das nichts vor ihnen sicher undt zu frieden geblieben. Gott wolle unß hinführo vor dergleichen Zustandt behütten, undt nicht mehr zu solchen kommen laßen, sondern noch weiter unter Ihro käÿserlichen und königlichen Majestät Schutz undt Schirm beÿ erwünschenden Religions- und Policy Frieden gnedigst erhalten, auch also unsere geistliche, leibliche und weltliche Feinde immerdar stürzten undt tilgen. Amen. Faxit Deus altissimus, amen! Vndt dieses melden und wüntschen wohl alle, so viel ihrer, nemlich der Leütschauer noch etwas annotiret haben.

³³ Andrew Gawdy (Gaudi András) (1612/1613–1665) I. Rákóczi György skót származású kapitánya. Feltehetően 1641-től állt a fejedelem szolgálatában, és részt vett az 1644–1645. évi magyarországi hadjáratban. 1646-tól svéd szolgálatban, alezredesi rangban harcolt a birodalmi hadszíntéren. Az 1650-es évek elején birtokokat vásárolt Kelet-Poroszországban. 1654 közepén visszatért Erdélybe, és II. Rákóczi György embereként részt vett az 1657. utáni évek erdélyi belháborújában. A fejedelem 1660. évi halála után kelet-poroszországi birtokaira vonult vissza, élete utolsó éveiben I. Frigyes Vilmos brandenburgi választó és porosz herceg szolgálatában állt. Vázlatos életrajza: Biographie des Andreas von Gaudi. Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár. Fol. Germ. 199.

³⁴ Lőcse 1644. márc. 12-én hódolt meg a fejedelemnek. Esterházy Miklós nádor májusban I. Rákóczi György hadai ellen sikeres ellentámadást vezetett, és június első felében kétszer is felszólította Lőcsét, hogy térjen vissza a király hűségére. 1644. jún. 17–18-án azonban kénytelen volt felhagyni Kassa ostromát, és Eperjes érintésével nyugati irányban megkezdte a visszavonulást. Caspar Hain krónikájából is kiderül, hogy Lőcse segítségkérő üzenetére a fejedelem hadainak parancsnoka, Kemény János éppen jún. 27-én küldött be egy magyar katonákból álló komoly helyőrséget a városba, amelyet másnap 250 német muskétás is követett, Gaudi András vezetésével. HAIN 1910–1913, 202–205. CSEH-SZOMBATHY, 1956–1957, II, 178–181. (Hain szerint a nádor csak 1644. jún. 28-án érkezett Szepesváraljára.)

³⁵ Osgyáni Bakos Gábor (1607–1666. jún. 5. Csetnek) Gömör megyei evangélikus birtokos. (II.) Bakos János Gömör megyei alispán és Dersfi Borbála fia. Az 1630-as években füleki alkapitány, majd az 1640-es években ónodi kapitány. I. Rákóczi György erdélyi fejedelem egyik seregvezére az 1644–1645. évi magyarországi hadjáratban. 1650-ben a királyi oldalon a szendrői vár kapitányává nevezik ki (megerősítő adat: 1651. jan. 4. MNL OL A 57. 10. köt., 545–546.). 1653-tól biztosan II. Rákóczi György kállói kapitánya egyben a Szabolcs megyei hajdúk főkapitánya (megerősítő adatok: 1653. aug. 26. RMNy III. No. 2522. 1654. febr. 27. MNL OL A 57. 11. köt. 74–75.), azonban 1657 végén Szatmárra költözik, mert a fejedelemtől ide kap főkapitányi kinevezést. (KOROKNAY, 2006, 75–76.) 1658-ban és 1659-ben ennek megfelelően szatmári főkapitányként említik. (RMNy IV. No. 2797. és 2849.) 1666. okt. 17-én temették el a csetneki templomban. (Daniel Sinapius/ Horčicka gyászbeszéde: RMNy IV. No. 3290.) Életről, végrendeletének kiadásával: JANKOVICS, 2009.

³⁶ Márkusfalva/ Marksdorf (ma: Markušovce, Szlovákia), falu Lőcsétől délre, a Máriássy család birtoka.

³⁷ Caspar Hain részletesebb leírása szerint Esterházy Miklós eredetileg Lőcse ostromára készült. Miután azonban Bakos Gábor rajtaütött azon a kisebb hadon, amelyet a nádor élelmet gyűjteni Márkusfalvára kiküldött, a császáriak a város megkerülése mellett döntöttek, és Szepesváraljáról, Igló, Szepessümege és Csütörtökhely érintésével haladtak tovább nyugat felé. HAIN, 1910–1913, 206. (Az összecsapás időpontja a kiadásban valószínűleg félreolvasás miatt 1644. jún. 20.)

Anno 1646 ad diem 17. Februarii. Nach praestirtem Jurament Fidelitatis denen käyserlichen Commissarien, sindt bey gehaltenem Panquet zu den Wuntsch-Trincken auf den Platz 1 großes und 2 kleine Stückl Geschütz unterschiedlichen Mahl gelöset worden. Benennet auch die Commisarios wie sie in Chronico Hainiano stehen, dargegen besiehe Frölichii annotata.³⁸

Anno 1649 ad diem 9. Januarii Autor schreibt. Den 13. dito bin ich David Genersich mit Herrn Matthias Gosnovitzer³⁹ nacher Preßburg⁴⁰ auff den Landtag verreisert, wie ingleichen nacher Wien, alda wir 3 Wochen lang bey der käyserlichen und königlichen Hoff-Camer, wegen des Thurzonischen Legats, daßelbe wiederumb zu verneuren undt von ihro Majestät zu confirmiren laboriret.⁴¹ Nach dem ist erst den 20. Martii Ihro Majestät über die Donau nach Preßburg ankommen, undt ihren Einzug in das Schloß zu wehrenden Comitii gehalten, sindt also auff diesen Landtag 22 Wochen außgewesen.

Anno 1654 ad diem 24. Martii sindt Herr Cantzler Georg Szelepcheni,⁴² Herr General Wesselini⁴³ etc. von der Burgerschafft mit 1 Compagnie (bis 100 Männer) zu Roß undt 1 Compagnie (bis 65 Männer starck) Dragoner empfangen undt eingeholen worden⁴⁴. Auff den Stadt-Thürmen hat man ihnen von Nieder Thor an bis zum Obern

³⁸ Lőcsének abból az alkalomból kellett esküdt tennie, hogy a terület átmeneti fejedelmi fennhatóság után (az 1645. évi linzi béke következtében) visszatért a királyhoz. Caspar Hain a következő királyi biztosokat sorolja fel: Hosszútóti László szepesi prépost, Szunyogh Gáspár, Törös János, Kerekes András, Aszalay László. (HAIN, 1910–1913, 212.) A szöveget kivonatoló Johann Nikolaus Hain az utolsó mondattal Valentin Frölich löcsei bíró krónikájára (1637–1674) utal, amelynek bő kivonatát bemásolta ugyanebbe a kötetbe. Frölich a Hainnál is szereplő első három név mellett a jezsuita Lippay [Ferencet, Lippay György esztergomi érsek öccsét] nevezte meg biztosként.

³⁹ id. Matthias Gosnovitzer (1613, Kisszeben – 1669. máj. 27., Lőcse) Kisszebeni polgárcsalád sarja. Königsbergi tanulmányok után 1641 és 1645 között a löcsei gimnázium conrectora, 1645-től haláláig folyamatosan a löcsei belső tanács tagja, 1649 és 1669 között a város jegyzője, 1661 és 1665 között, illetve 1669-ben pedig bírása. (RMSZ I, 35. Részletesen: SZABÓ, 2011, 158.) Az 1646–1647, 1655 és 1662. évi pozsonyi országgyűléseken Lőcse város egyik követe. (GUSZAROVA, 2005, 121, 123, 137.) Christian Seelmann löcsei lelkész Gosnovitzer felett elmondott gyászbeszéde számos további életrajzi adatot tartalmaz: RMNy IV. No. 3566. A löcsei Szent Jakab-templomban őrzött epitáfiumáról: LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, 394–396.

⁴⁰ Pozsony/ Pressburg (ma: Bratislava, Szlovákia).

⁴¹ A Thurzó Elek (1490–1543) kincstartó által 1542-ben tett tízezer forint összegű iskolai/ egyházi/ karitatív alapítványról, az ún. Legatum Thurzoianumról van szó, amelynek tőkét 1549-től a király kezelte, a kedvezményezett löcseiek mindig csak az évi ötszáz forintos kamatot kapták meg a besztercebányai kamarától. A 17. század közepén a kifizetések egyre inkább akadottak, és a király végül 1666-ban teljesen el is vette az evangélikus várostól az alapítványt, és a besztercebányai jezsuita rendháznak adta. A Legatum 16. századi felhasználásáról: KATONA, 2011, 1–90. A 17. századi fejleményekről: DEMKÓ, 1897, 255.

⁴² Szelepcsényi György (1604/1605–1685), a látogatás idején magyar kancellár (1644–1666) és nyitrai püspök (1648–1666). Pályája csúcán 1666 és 1685 között esztergomi érsek. FALENBÜCHL, 2002, 308–309; TUSOR, 2003.

⁴³ Hadadi Wesselényi Ferenc (1605–1667. márc. 27. Besztercebánya) Három időszakban (1647–1655, 1655. szept. 17.–1656. ápr. 24. és 1663. ápr. – 1664) is felső-magyarországi kerületi és végvidéki főkapitány, 1655-től haláláig pedig Magyarország nádora. Részletes adatok: SZABÓ, 2010, 421–422.

⁴⁴ Ugyanez az 1654. márc. 24-i látogatás Caspar Hainnál: „24 dito sind der Vngarische Kantzler vnd Herr General sambt Ihrem Comitatz von KäßMarckh wegk, vnd solenniter mit flügenden Fahn und Drommel

entgegen geschoßen, In der⁴⁵ Stadt haben 2 Fahnen zu Fuß von beyden Seiten in Armis gestanden. Als man nun in das Rollische Hauß⁴⁶ eingeritten, undt ihnen ein ehrwürdiger Rath gratuliret hatte, sindt wieder 3 Stück auff den Platz gelöset undt auff dieses die völlig bewehrte Burgerschafft zu Roß undt Fuß auch Salve mit geben. Vide Martini Frölichii⁴⁷ annotata. //

Ad diem 30. Maii ist Herr Cantzler auß Siebenbürgen wieder zuruck anhero kommen undt mit 20 Pferden eingeholet worden.⁴⁸

Den 31. dito hat gemeine Stadt auff Ihro Majestät Schreiben undt auff Ihro Gnaden Anhalten zu Erbauung des Preßburger Schloßes, jedoch auff Defalcirung künfftiger Taxen, f. 1500 dargeben. Wegen der 2 Pferdt, so ihre Gnaden vor diesen versprochen worden, verehret ihm gemeine Stadt 100 Reichsthaler, ist also noch denselben Tag von hier nacher Käyßmarck⁴⁹ verreiset undt mit 14 Pferden begleitet worden. Vide Chronicon pagina 446.

Eodem anno⁵⁰ ad diem 5. Julii folgende⁵¹ tage, vier nach diesen, sindt der Teplitzer⁵² strittige Sachen wegen der Hattert, welches die [!] Stadt viel 1000 f. schon gekostet, undt sie doch keinen Nutzen darvon gehabt, mit beyden Herren Thoekelischen verglichen undt beygelegt worden.⁵³ Darbey sindt gewesen Herr Prothonotarius Andreas

bey vns eingezogen, Sind ihm von der Stad 100 Ducaten verehret worden. Sollicirte an der Stad eine Beystewer in Nahmen Ihrer königlichen Majestät zu Aufferbauung desz Prespurger Schlosseß, vnd verhieß dei Stad fl. 1500 zuliefern, bey seiner Zuruck kunfft." HAIN, 1910–1913, 259.

⁴⁵ Javítva: „deren“-ből

⁴⁶ A néhai Anton Roll (1537–1612) lőcsei fötéri házaról van szó, amelyet halála után előbb fia: Hiob, majd 1640-től a Bobst/ Bobest család birtokolt. A felső-bajorországi Schrobenuhausen városkából származó Anton Roll az 1560-as évektől kisebb megszakításokkal a Thurzó család Szepes megyei ércbányáinak bérlője, a térség legjelentősebb bányavállalkozója volt. 1601-ben II. Rudolftól nemességet kapott, „udvarnoki” előnévvel, és nemeslevelét 1602. ápr. 27-án hirdette ki Szepes vármegye közgyűlése. (SEDLÁK, 2005, 77–81. FÖRSTER, 1916, 103. Rollnak a lőcsei Szent Jakab-templomban lévő epitáfiumáról: LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, 364–365.) Wesselényi Ferenc kassai főkapitány 1647. okt. 16-i lőcsei látogatása során is a Roll-féle házban ebédelt. HAIN, 1910–1913, 234.

⁴⁷ Martin Frölich († 1645. okt. 15., Lőcse) lőcsei tímár, krónikás. 1629 és 1638 között biztosan a külső tanács egyik szószólója. 1639-ben, illetve 1642 és 1645 között a lőcsei belső tanács tagja. (Hain, 1910–1913, 187, 189–190, 192, 194–197, 199, 201, 208, 211, 378). Krónikáját használta Caspar Hain a „Lőcsei krónikához”. Fia, (Johann) Nikolaus Hain Frölich művét még szintén olvasta, ám jelenleg nem ismerjük példányát

⁴⁸ Szelepcsényi György 1654 áprilisának-májusának fordulóján mint III. Ferdinánd megbízottja járt Erdélyben. Útjára Homonnai Drugeth György és Barkóczy László is elkísérte. II. Rákóczi Györggyel folytatott tárgyalásain a békeszándék általános kinyilvánításán túl Mihai Pătraşcu moldvai trónkövetelő ügye, és a jezsuiták Erdélyből való kiutasítása került terítékre. KÁRMÁN, 2011, 274–275.

⁴⁹ Késmárk/ Kásmark (ma: Kežmarok, Szlovákia)

⁵⁰ Utána áthúzva: „d[en] 24. martii”

⁵¹ Javítva: „volgende“-ből

⁵² Teplica v. Szepestapola/ Teplitz (ma: Spišská Teplica, Szlovákia) Lőcse legnagyobb jobbágyszékhelye. Eredetileg a savniki ciszterci apátság birtoka, amely az 1530-as években került zálogként a város kezére: DEMKÓ, 1897, 245–246.

⁵³ Teplica határa kapcsán a lőcseieknek a Thököly-családdal volt hosszú múltra visszatekintő vitája, amelyet 1654. márc. 9–23. között a Szelepcsényi György vezette királyi biztosok sem tudtak megnyugtatóan lezárni, ám júl. 5-én a szepesi nemesség támogatásával sikerült a város számára megnyugtató módon elsi-

Kerekes,⁵⁴ Mariassi Sigmond Viceispan,⁵⁵ Mariassi Janos⁵⁶, Horvath Boldisar,⁵⁷ Dobai Andras,⁵⁸ Görgei Ezechiél,⁵⁹ Görgei Micklos⁶⁰ undt Radi Caspar.⁶¹ Von der Stadt sindt

mítani. A szövegben említett két Thököly családtag Thököly István (1623–1670) és Thököly Zsigmond (1618–1678). Az ügyről Caspar Hain is részletesen ír: HAIN, 1910–1913, 260.

⁵⁴ Kerekes András († 1668) 1651-től (vsz. 1655-ig) országbírói ítélőmester, 1655. júl. 31-től haláláig a Magyar Kamara tanácsosa. (FALLENBÜCHL, 2002, 152.) Pozsonyi tisztviselő dinasztia sarja. A családról: PONGRÁCZ – RAGÁČ – STREŠNÁK, 2008, 188–189.

⁵⁵ Márkusfalvi és batizfalvi Máriássy (II.) Zsigmond (1592. febr. 7. Haraszt – 1667. jan. 3. Haraszt) Máriássy (i.) Zsigmond (1564–1622) szepesi alispán és költő fia. (MÁRIÁSSY, 2006, 35; SZLUHA, 2013, 238.) 1650-ben, 1654-ben és 1666-ban is Szepes vármegye alispánja. (MML XVI/97. f. 119–120. és 229–230. HAIN 1910–1913, 260, 340.) Özvegye, Péchy Kata, meghívja Lőcse városát férjének 1667. júl. 17-én, a haraszi templomban tartandó temetésére: MML XVI/97. f. 233–234.

⁵⁶ Márkusfalvi és batizfalvi Máriássy (XI.) János (1593 Batizfalva – 1655. márc. 24. Pozsony) Máriássy András (1558–1608) és Görgey Margit fia, tehát az itt szereplő Máriássy Zsigmond elsőfokú unokatestvére. Szepesi alispán. (MÁRIÁSSY, 2006, 21; SZLUHA, 2013, 235.) 1635. jan. 14-én veszi feleségül kispalugyai Palugyai Zsófiát. (RMK III. No. 6197.) 1654. okt. 21-én megvásárolja a Hirscher-házat Lőcsén, ezzel az első nemesi háztulajdonos lesz a városban. (HAIN 1910–1913, 260.) Az 1646–1647. évi pozsonyi országgyűlésen Szepes vármegye egyik követe. (GUSZAROVA, 2005, 120.) 1655-ben is ő az egyik követ, ám a diéta alatt Pozsonyban meghal. 1655. júl. 18-án temetik el a batizfalvi családi kriptában. (Gyásznyomtatvány RMNY III. No. 2589.)

⁵⁷ Gradeczi Horváth Stansith Boldizsár (*1596. okt. 9., Nagyőr) Horváth Stansith Gergely (1558–1597) szepesi alispán fia. (SZLUHA, 2013, 151–152.) 1622-ben Szepes vármegye alispánjává választják. (RMNY II. No. 1273; PESTY, 1873, 646.) Fia, Horváth Stansith Márk 1653. febr. 9-én a fenti Máriássy (IX.) János leányát, Máriássy Zsófiát veszi feleségül. (RMNY III. No. 2469.) Boldizsárt 1664-ben és 1669-ben is élő személyként említik. (SVÁBY, 1889, 91; RMNY IV. No. 3518.)

⁵⁸ Lipóci Dobai András. Sáros megyei család sarja. (SZLUHA, 2008, 167–175.) 1668–1669-ben biztosan Sáros vármegye jegyzője. (RMNY IV. No. 3405. 3415. 3548. és 3578. RMK III. No. 2469.)

⁵⁹ Görgői és toporci Görgey Ezékiel (1616, Toporc–† 1670. febr. 5., Görgő) Görgey István (1580–1619) fia. (GÖRGEY, 1909, 48–49; SZLUHA, 2013, 99.) A bártfai gimnáziumban tanul. 1652 és 1665 között a „Kisvármegye” (a szepesi Tízlándzsások széke) esküdt ülnöke, 1664-ben és 1665-ben a szepesi főispán (ideiglenes) kisvármegyei helyetteseként szerepel. (HRADSKY, 1895, 167.) Az 1662. évi pozsonyi országgyűlésen Szepes vármegye egyik követe. (GUSZAROVA, 2005, 136. Itt elmondott rövid beszéde: LÜNIG, 1713, II, 248–249. Görgey István és Görgey Albert szerint az 1646–1647. évi diétán is képviselte a vármegyét: GÖRGEY, 1904, 23. GÖRGEY, 1909, 48–49.) 1667. febr. 28. és 1670 között Szepes vármegye (a „Nagyvármegye”) alispánja. (GÖRGEY 1904, 22. Megválasztásának dátumához: HAIN 1910–1913, 347. Megerősítő adat 1669-ből: RMNY IV. No. 3548.) 1660-ben már háza van a lőcsei főtér déli felén (*Nieder-Ring*). (HAIN, 1910–1913, 349. 365. Halálához: Uo., 382.) 1670. márc. 9-én temetik el Görgön. (RMNY IV. No. 3656.)

⁶⁰ Görgői és toporci Görgey Miklós (1615–1692. ápr. 5. Toporc). Toporci (Szepes m) birtokos, a fenti Görgey Ezékiel testvére. Halálakor Szepes vármegye esküdt ülnöke. GÖRGEY, 1919, 47–48; SZLUHA, 2013, 99.

⁶¹ Ivachnófalvi Rádi Gáspár. Liptó megyei eredetű család sarja. (SZLUHA, 2000, 645–648., SZLUHA, 2013, 321.) 1631 és 1665 között a „Kisvármegye” (a szepesi Tízlándzsások széke) esküdt ülnöke. (HRADSKY, 1895, 173.) 1653-ban a kisvármegyei Bethlenfalván volt birtokos (Uo. 189), de 1649-ben a „nagy” Szepes vármegyében is volt birtoka. (Uo. 93–94.)

gewesen David Genersich judex, Laurentius Breüer,⁶² Johannes Söldner,⁶³ Josephus Alauda,⁶⁴ Matthias Gosnovitzer notarius, Gregorius Gerstner,⁶⁵ Thomas Graub⁶⁶ undt Georg Andre,⁶⁷ wie ingeleichen von der jungen Burgerschafft bey 10 zu Pferd undt 14

⁶² Lorenz Brewer (1590. aug. 10., Lőcse – 1664. okt. 6., Lőcse) Wittenbergi származású könyvkereskedő dinasztia tagja, a neves lőcsei Brewer-nyomda alapítója. 1625 és 1629 között a város külső tanácsának egyik szószólója. (Vormund). 1638-tól haláláig szinte minden évben a lőcsei belső tanács tagja, 1639 és 1641 között, illetve 1646-ban pedig a város bírja. HAIN, 1910–1913, 375, 378 PAVERCSEK, 1979–1980, I, 367–380; RMSZ I, 119.

⁶³ Johann Söldner († 1670. jún. 21., Lőcse) 1622. dec. 24-től haláláig lőcsei postamester, 1638-tól lőcsei harmincados is. (FALLENBÜCHL, 2002, 293. Egy alkalmi nyomtatvány azonban már 1637-ben harmincadosként említi: RMNY III. No 1681.) 1642-ben egy nyomtatványban és a Hain-krónika egy 1664. évi felsorolásában „de Ubri” (Ubresz, Ung megye, ma: Úbrež, Szlovákia) előnévvel szerepel. (RMNY III. No 1924; HAIN, 1910–1913, 301.) 1647 márciusában kamarai megbízottként jár el a Thököly-család és Késmárk viszályában. (Uo., 230.) 1649-től csaknem huszonkét éven át megszakítás nélkül a lőcsei belső tanács tagja. (Uo., 239–240, 379.), 1670 elején kerül ki a testületből, élemedett kora miatt. (Valentin Frölich krónikája AEL I/F/2.) 1651-ben az „Elende Brüderschaft” testvérület egyik előjárójává választják, majd 1663-ban ismét. (HAIN, 1910–1913, 244, 297.) 1652-ben a bíróválasztás egyik jelöltje. (Uo., 254.) 1659 és 1663 között a városi lövészegylet egyik előjárója. (Uo., 281, 298.) 1660-ban két háza is van Lőcsén, egy a főtéren, egy pedig a Lange Gassén. (Uo., 349, 351.) 1670. jún. 21-én hal meg Lőcsén. (Valentin Frölich krónikája AEL I/F/2.) Fia, Caspar Söldner († 1678. ápr. 21., Lőcse) 1665. júl. 20-án a város új jogtanácsosa/ ügyvédje (*fiscalis/ procurator*) lesz, az elhunyt. Záborszky Miklós helyett (Uo., 310.), 1669 és 1675 között pedig Lőcse jegyzője.

⁶⁴ Joseph Alauda (Az eredeti családnév: Lerch) (cca. 1610 Lőcse–1664 Lőcse) Wittenbergi tanulmányok után 1633 és 1635 között lőcsei gimnázium conrectora. 1635–1636 a kisszebeni evangélikus iskola rektora. 1636–1640 a lőcsei gimnázium rektora. 1641-től haláláig Lőcse belső tanácsának tagja, 1655 és 1660 között bírja. (RMSZ I, 35. Részletes adatok: SZABÓ, 2011, 165.) Az 1647–1648. évi pozsonyi országgyűlésen Lőcse város egyik követe. (GUSZAROVA, 2005, 121) III. Ferdinánd 1654. jún. 4-én Joseph Alaudának, feleségének, Susanna Lapscherral, illetve gyermekeiknek: Bartholomäus és Susanna Alaudának címeres nemeslevelet adományozott, amelyet 1654. okt. 5-én hirdetett ki Szepes vármegye közgyűlése. FÖRSTER, 1910, 38; FÖRSTER, 1916, 98.

⁶⁵ Gregor Gerstner/ Girschner. Szepesszombati születésű lőcsei polgár, textiltfestő (*Schwarzfärber/ Tinctur*). 1642-ben a külső tanács tagjaként a négy osztóbíró egyike, 1644 júniusában a városi védelem egyik hadnagya, 1647-től összesen huszonhárom éven át a lőcsei belső tanács tagja. Az 1670 elején tartott tisztújításkor kerül ki a testületből élemedett kora miatt. Több követjárásban is részt vesz, 1655 decemberében például ő a menekült János Kázmér lengyel királyhoz, Szepesszombatba küldött követség egyik tagja. (HAIN, 1910–1913, 99, 203, 263–264, 301, 354, 379.) Feleségének, az 1668. márc. 20-án elhunyt Fides Rügnernek 1672. febr. 27-én állított a lőcsei Szent Jakab templomban epitáfiumot, ekkor tehát még él. MIKÓ – LUDIKOVÁ – PÁLFFY, 2006, 397–398.

⁶⁶ Thomas Graub. Lőcsei születésű tímár (*Gerber v. Lederer/ coriarius*). 1641-től a lőcsei külső tanács tagja. (Valentin Frölich krónikája AEL I/F/2.) 1649-től az 1661. év kezdetéig a lőcsei belső tanács tagja. 1652-ben a lövészegylet egyik előjárójává választják. 1662–63-ban a külső tanács szószólója. 1664-ben és 1665-ben megint a belső tanács tagja. 1666–1667-ben újra a külső tanács szószólója. 1666 és 1668 között az „Elende Brüderschaft” testvérület egyik előjárója. 1668 és 1670 között megint szenátor, az 1671 eleji tisztújításkor végleg kikerül a testületből, és ezután nem hallunk róla. (HAIN, 1910–1913, 228, 239–240, 254, 280, 287, 290, 297, 301, 307, 315–317, 345, 365, 379–380, 384, 393.) 1660-ban a lőcsei főtéren van háza. Uo., 354.

⁶⁷ Georg Andreae. Brünnei születésű lőcsei polgár, kereskedő (*Handelsmann, mercator*). 1653-ban a külső tanács egyik szószólója. 1654-ben kerül be először a lőcsei belső tanácsba, ám 1655-ben rögtön ki is kerül, hogy ismét szószóló (*Vormund*) legyen. (1655–1656). 1655 és 1657 között a városi lövészegylet egyik előjárója. 1657-ben ismét visszakérül a belső tanácsba és ott is marad az 1665. évi tisztújításig.

Mußqwetierer. Vnsere Procuratores waren Zaborski Micklos,⁶⁸ Johannes Serpilius⁶⁹ undt Andrianski Peter.⁷⁰ Vide Chronicon.

(Nota bene. Dieses vorgesetzte von anno 54 hätte zwar diesen von anno 52 nach der Ordnung folgen sollen, allein von mir vergeßen undt übersehen worden, derowegen allhier melden wollen, das in der Jahrzahl gantz kein Error geschehen, so viel umb beßerer Nachricht etc.)

Anno 1652 den 28. Julii ist dem Johannes Amoeni⁷¹ von einem ehrwürdigen Rath auff vielfältiges Anhalten der Vnterthanen von Cöpperöhrn⁷² undt Czerneblat⁷³ vergünstigt worden hinauß zu gehen undt aldar einmahl zu predigen. Allein dieweil niemandt von ihnen zum Herrn Pfarrer⁷⁴ gangen, die Sachen beÿ ihm anhängig

(HAIN, 1910–1913, 256, 258, 260–262, 271–272, 280, 301, 307, 379.) Egyetlen leánya, Maria Andreae 1664. máj. 5-én feleségül megye a krónikában szintén szereplő Hiob Zabler löcsei evangélikus lelkészhez. (RMNy IV. No. 3162. 3163. és 3166.) 1660-ban a löcsei főtéren van háza. HAIN, 1910–1913, 348.

⁶⁸ Záborszky Miklós. († 1665 körül) Turóc megyei, Szepes megyében is birtokos család sarja. (SZLUHA, 2008, 830; SZLUHA, 2013, 433.) Már 1627-ben is működött Lőcse ügyvédjeként. (HAIN, 1910–1913, 183.) 1642-ben Jakub Jakubaeus többek között neki ajánlja a szlávok történetéről írott biblikus cseh nyelvű munkáját. (RMNy III. No 1939.) 1648-ban a szepesi főispán ideiglenes helyettese, 1657–1659-ben pedig alispán a „Kisvármegyében” (a szepesi Tízlándzsások székében). (HRADSKY, 1895, 176.) 1665-ig hosszú időn át Lőcse város jogtanácsosa/ ügyvédje. (*Fiscalis vnd Procurator*). (HAIN, 1910–1913, 310.) Záborszky Miklós 1653-ban a kisvármegyei Kissóc községben volt birtokos. HRADSKY, 1895. 191.

⁶⁹ (III.) Johannes Serpilius (Az eredeti családnév: Quendel) (1623. jan. 30., Leibic – 1686. dec. 8., Sopron). Ismert szepességi lelkészdinasztia tagja. Königsbergi jogi tanulmányok, és elbingi jogászi működés után az 1650-es évek elejétől Késmárkon ügyvéd. 1655 végétől 1659 végéig az öt felső-magyarországi királyi város Lőcsén élő jogtanácsosa, egyúttal a város egyik rendes ügyvédje. 1660-tól Sopronban fut be tisztviselői, városvezetői karriert. Részletesen: SZABÓ, 2011, 170.

⁷⁰ Andreánszky Péter († 1665–1670) Liptó megyei, Szepes megyében is birtokos család sarja. (SZLUHA, 2000, 28–57; SZLUHA, 2013, 20.) 1653-ban ügyvéd Késmárkon. (SZLUHA, 2000, 35.) Legkésőbb 1654-től 1660-ig, a városi szolgálatból való kilépéséig Lőcse egyik rendes ügyvédje. (Valentin Frölich krónikája AEL I/F/2.) 1662. szept. 9. és 1665 (?) között a Szepesi Kamara titkára. FALLENBÜCHL, 2002, 38.

⁷¹ Johannes Amoenius/ Amoeni. 1654. febr. 25-től a löcsei gimnázium ötödik (tehát egyik alsóbb) osztályának tanítója. (*„in classem quintam”* HAIN, 1910–1913, 259.) 1658-ban ugyanott a negyedik osztály tanára (*„pro tempore gymnasii Leutschoviensis senior ac IV. classis auditor”* RMNy IV. No. 2777. ld. még Uo. No. 2784. HAIN, 1910–1913, 279. A löcsei iskolának ekkor nyolc osztálya volt.) 1659. máj. 3-tól Lőcse egyik jobbágyfalujának a Szepes megyei Szepesárki v. Jamnik/ Jemnick falunak (ma: Jamník, Szlovákia) lelképásztora lesz. (HAIN, 1910–1913, 280.) 1668-ban is itt lelkész. RMNy IV. No. 3446. (RMSz I, 40.)

⁷² Ulozsa/ Kipperserde v. Köpern v. Köpperöhrn (ma: Uloža, Szlovákia) Lőcse egyik kisebb jobbágyfaluja, a várostól ÉK-i irányban öt kilométerre.

⁷³ Cserneblat/ Czerneblath v. Czarnablath (ma elpusztult település a Lőcséhez tartozó Závada/ Zavada határában, Ulozsától északra).

⁷⁴ Christoph Schlegel (von Gottleben) (1613. jan. 1., Großkmehlen (Szászország, ma Brandenburg) – 1678. júl. 2. Grimma (Meißen). A lipcsei egyetemen kezdi egyetemi tanulmányait, ahol 1630-ban magiszteri címet szerez, majd 1631-től Jénában, 1633-tól pedig Wittenbergben tanul. 1634-től Rudolf anhalt-zerbsti herceg özvegyének Magdelene von Oldenburgnak (1585–1657) udvari lelkésze és fiának, (VI.) János (1621–1667) anhalt-zerbsti hercegnek udvarmestere. 1638-ban visszatér Wittenbergbe, ahol elnyeri a teológiai licenciátusi fokozatot. Ezután a boroszlói Elisabethkirchében lesz segédlelkész, egyúttal a neves Elisabethanaeum akadémiai gimnázium tanáraként is működik. 1644-től a boroszlói újvárosban (Neustadt) lelkész. 1645-ben Wittenbergben teológiai doktor címet szerez. 1647-ben meghív-

gemacht,⁷⁵ umb Erlaubnuß undt seinen Consens deßentwegen ersuchet, er sich nicht wenig ereyffert hat, undt hierdurch Anlaß genommen, zu nicht geringer höchstärgerlichen Vneinigkeit undt Zwiespalt, welches Feiur auch so baldt // nicht geleschet werden können. Schickte also im vollen Zorn seinen Famulum oder Praeceptorem,⁷⁶ wer er war, zum Herrn Richter David Genersich, undt ließ fragen, mit weßen Erlaubnuß oder Befehl der Amoenius solches Predigen zu thun vorgenommen. Als nun Herr Richter angezeigt, das es auff inständig demüthiges Anhalten der Vnterthanen, auch alles mit Wißen undt Vergünstigung eines ehrwürdigen Raths geschehen seÿ, sagte des Herrn Pastoris Famulus hierauff, wie daß sein Patron ihm anbefohlen, dem Herrn Richter gleich anzuzeigen, dieweil solches ohn einige Anmeldung bey ihm als Herrn Pastori, auch wieder seinen Consens vorgenommen undt gethan seÿ worden, so will er ingleichen von dato an die Kirchen- undt Schuldiener weiter nicht außzahlen. Auff welches Herr Richter geantwortet, der den Zehenden empfänget, derselbe wirdt auch gedachte Personen außzahlen müssen. Wir sollen sonst zusehen, wer es anders thun wirdt. Hierauff (den 4. Augusti) den nechst folgenden als 10. Sonntag nach Trinitatis, hat Herr Doctor Schlegel ziemlich scharff geprediget undt solches Wort von sich hören laßen, welche einen Doctor undt Pastor etc. Wie die Worte, so auch die Materie, sapienti sat. Unterdeßen hat er weder Kirchen- noch Schuldiener von dem Zehenden außgezahlet, auch da er unterschiedlichen mahl deßentwegen admoniret undt ersuchet worden, daß er doch ihr langwüriges Lamentiren endlich stillen möchte, hat er alles hindangesetzt, fort seinen Willen undt Meynung nachgehangen, also nicht den geringsten nachkommen wollen, welches Ja undt Nein sich so lang geschleppt, biß anno 1653 den 27. Junii ein ehrwürdiger Rath neben den Herren Vormüenden undt 4 Eltesten von der Gemein wieder in dieser Sachen auff den Hauß zusammen geseßen, undt Herrn Pfarrer durch den Thomam Graub undt Valten Scheüermann⁷⁷ zu sich hinauf erbitten laßen,

ják a lőcsei lelkész (elsőpapi) állásra, amelybe Balthasar Rohrmann kassai lelkész 1647. nov. 10-én be is iktatja. (HAIN, 1910–1913, 234–235. Az új lelkészt üdvözlő nyomtatvány: RMNy III. No 2177.) 1648. okt. 15-én feleségül veszi a boroszlói Rosina Glogert. (RMNy III. No. 2228. és 2232.) 1651. aug. 14-én III. Ferdinándtól családjával együtt nemesi címet kap, „von Gottleben” előnévvel (<http://wc.rootsweb.ancestry.com>), amelyet 1652. máj. 13-án hirdetnek ki Szepes vármegye közgyűlésén. (FÖRSTER, 1916, 104.) Ahogy az a most közölt forrásból és a Hain-féle krónikából (HAIN, 1910–1913, 256–257.) is kiderül, 1652–1653-ban minden addiginál súlyosabb konfliktusba kerül a lőcsei városi tanáccsal, amely Martin Wagner szuperintendens közbenjárása nyomán csak átmenetileg enyhül. Schlegel végül 1656. aug. 13-án a lőcsei lelkész állásról lemond, és Boroszlóba távozik. (Uo. 267.) 1660-tól a szászországi Herzbergben, 1662-től a meißeni Grimmában szuperintendens. KLEIN, 1789, II, 453–455. KUZMÍK 1976, II, 669–670. ZOVÁNYI, 1977, 529. RMSz I 708.

⁷⁵ Utána áthúзва: kétbetűnyi olvashatatlan szókezdett

⁷⁶ Utána áthúзва: „h[errn]”

⁷⁷ Valentin Scheuermann. Lőcsei polgár, ötvös. (*Goldschmiedt/aurifaber*). 1627. júl. 4-én szerez lőcsei polgárjogot. (SBS V, 219.) 1642-ben a lőcsei külső tanács tagjaként a négy osztóbíró egyikévé választják. 1634-től feltehetően haláláig a külső tanács tagja, amelynek 1648–1649-ben, 1651–1652-ben, 1654–1656-ban és 1658–1661-ben egyik szószólója. 1654–1655-ben az „Elende Brüderschaft” testvérület, 1658 és 1661 között pedig a városi lövészegylet egyik előjárója. (HAIN, 1910–1913, 199, 228, 236, 240, 244, 259, 261, 272, 275, 280, 287, 302, 380, 410.) 1660-ban a lőcsei főtér déli felén (az északnyugati

damit er ihnen allen möge seine Querelen vorbringen undt anzeigen, was ihm in ein oder andern hinderlich wäre. Ist aber vom Herrn Pfarrer solches zu thun recusiret worden, undt begehrt nur, daß man ihm einen gewissen Termin benennen wolle, da er mit seinen Leüten hinauff erscheinen könnte. Die weil er nun einen ehrwürdigen Rath undt Vormünde⁷⁸ hindangesetzt undt⁷⁹ durch keine Vrsach etwan abgehalten nicht erscheinen wolte seine Querelen ihnen allerseits vorzubringen, ob dieselben // untereinander hätten können gütlich beýgeleget werden, als hat ein ehrwürdiget Rat⁸⁰ auff sein Begehren den 30. dito pro Termino praefigiret, undt solches durch den Schwartz undt Wein-Schenck andeütten laßen, welchen er geantwortet, es wäre nicht seine Schuldigkeit zu erscheinen, den der Termin seýe zu kurtz, undt er seine Leüte so geschwinde nicht haben kann, bittet derowegen umb Prolongation. Alleine ehrwürdiger Rath fertige die 2 Personen wiederumb ab mit vorigem, undt weiln er so starck auff ein gewissen Termin gedrunge wolten, sie auch durch auß von selbigen Tag nicht weichen. Wie nun bemeldter Termin utpote 30. dito herbeýkommen, schickte Herr Doctor Christoph Schlegel Herrn M. Zablern⁸¹ auff's Hauß, sich erlich excusirent [!] laßen, indem er in so kurtzer Zeit mit seinen Leüten nicht parat seýn können zu compariren, es ihme ein ehrwürdiger Rath nicht beýmeßen wolle, als ob er dieses aus einiger Verachtung thäte. Die Herren aber ließen noch selben Tag durch 2 Herren von ihnen ihm, Herrn Pastori zum Überfluß anzeigen, er wolle doch nur biß den 7. Julii die Herren Prediger undt Schuhlbedienten mit ihrem Salario contentiren, wo nicht, so wil ein ehrwürdiger Rath, was weiter passieren oder vorgenommen werden möcht, gäntzlich excusiret seýn. Den 4. Julii hat er, Herr

oldalón) van háza. (HAIN, 1910–1913, 354.) Kőszeghy Elemér Scheuermannak két ötvösjegyét (No. 1174–1175.) és öt fennmaradt munkáját sorolja fel. (KŐSZEGHY, 1936, 202–203.) Valószínűleg közeli rokona az a Martin Scheiermann/ Scheuermann löcsei tanácsstag és szabó, aki feleségével: Margaretha Visnerrel és gyermekeivel 1662. ápr. 26-án címeres nemeslevelet kap I. Lipóttól. FÖRSTER, 1910, 47.

⁷⁸ Utána olvashatatlanul áthúzott betű

⁷⁹ Utána áthúзва: „ist”

⁸⁰ Utána áhúзва: „ihm”

⁸¹ Hiob Zabler magiszter (1626/1627, Lőcse – 1664. okt. 10, Lőcse) Peter Zabler löcsei evangélikus lelkész, ötvárosi-sárosi szuperintendens és Anna Roll fia. Előbb Lőcsén, majd Elias Ladiver diákjaként Zsolnán, végül 1644-től a wittenbergi egyetemen tanul, ahol 1648. ápr. 25-én filozófiai magiszteri címet szerez. (Beiratkozás: 1644. okt. 23. Szögi, 2011. No. 4234. Wittenbergi disszertációja: RMK III. No. 1672.) Talán még 1649-ben is Wittenbergben van. (RMK III. No. 1733. és 1735.) 1650. márc. 31-től 1652 elejéig a löcsei iskola rektora. 1652. ápr. 29. és 1662 között löcsei másodpap (*archidiaconus*). 1662. ápr. 3-tól haláláig. löcsei lelkész. (HAIN, 1910–1913, 242, 254, 293.) 1651. okt. 1-én feleségül veszi Georg Milleter szépesi gróf leányát, Margaretha Milletert. (RMNY III. No. 2374. és 2378.) Első feleségének halálát (1663. ápr. 3., Lőcse) követően pedig, 1664. máj. 5-én, röviddel halála előtt elveszi Georg Andreae leányát: Mariát. (RMNY IV. No. 3162. 3163. 3166.) Zabler az 1664. évi nagy pestisben hunyt el. (HAIN, 1910–1913, 305.) 1660-ban a löcsei főtéren van háza. (HAIN, 1910–1913, 348.) Életéről: KLEIN, 1789, I, 499–504; KUZMÍK, 1976, II, 820; ZOVÁNYI, 1977, 700; RMSz I, 911. Illetve a löcsei Szent Jakab-templomban lévő epitáfuma kapcsán: LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, 391–392.

Pastor, durch Herrn Görgei Ezechiél undt Thökej Balint⁸² auff das Hauß ein Pitt⁸³ Schrift gesendet undt einem ehrwürdigen Rath überreichen laßen, dargegen die Herren ingesamt protestieret, undt das sie diese Injurie werden zu suchen wißen. Ingleichen hat er auch an die Herren Vormünde begehret, das sie wollten die gantze Gemein zusammen fordern laßen, damit er dergleichen Scarteken ihnen sämbtlich auch einreichen könnte, welches sie aber stracks abgeschlagen, sondern wollten ein Außschuß zu sich beruffen, im Fall er etwas zu proponiren vorhätte, daßelbige geschehen mögen, allein er hat auff dieses sie keiner Antwort gewürdiget, undt also hiermit verreiset. Den 10. dito hat ein ehrwürdiger Rath diese Sachen der löblichen Gemein übergeben, und des Abendts ist Herr Pfarrer wiederumb anheimb kommen. (Wo er gewesen seyn mag, meldet Autor nichts davon, allein, allem Ansehen nach, ist wohl gewiß davor zu halten, wie auch auß seinen // Reden mercksam, das er nur nacher Bartfeldt⁸⁴ zum Herrn Superintendenten, undt vielleicht nacher Epperies oder anderer Orten mehr seine Reise wirdt angestellet haben, umb die Herren beýdes Standes dahinn zu vermögen,⁸⁵ damit hier beý unß ein Convent celebrirer⁸⁶ undt ihm als Vnrecht leidenden recht verschaffet würde, alsbaldt folgen wirdt.) Den 11. Dito hat die gantze Gemein 2 aus ihnen abermahl zum Herrn Pfarrer abgeordnet, undt ihn wiederum ersuchen laßen, er wolle biß zum Montag als 14. dito die anderen Herren Kirchen- und Schulbedienten mit ihren vorbehaltenden Salariis seiner Schuldigkeit nach contentiren, hat er einige Klagen undt Beschwernuß, solle ers zu⁸⁷ gelegener Zeit undt mit rechter Weise, nicht aber also suchen, wolle auch deßwegen den bemeldten Tag auff das Hauß erscheinen, seine habende Querelen in all ihrer Gegenwart anzeigen undt vorzubringen. Er blieb doch ein Weg, wie den andern, undt lieber von keiner Stadt-Obrigkeit⁸⁸ was wißen mögen, damit er hier hätte thun⁸⁹ können, was ihm beliebt. Ertheilet den Abgeordneten darneben zur Antwort, wie er es nicht nöthig erachte herauff zu erscheinen, sintemahl folgenden Dienstag schon mehr geistliche und weltliche Personen anhero kommen, die dieses alles beßer verstehen undt erwegen werden, denn sie. Ist auch abendts die Current von Herrn Superintendenten⁹⁰ hier angelanget, des andern Tages hat ein ehrwürdiger Rath an den übrigen freyen Städte geschrieben, undt sie hierdurch abhalten wollen, daß sie

⁸² Csépanfalvi Teőke (II.) Bálint. A Tízlándzsás szék egyik régi családjának sarja. (SZLUHA, 2013, 389–390.) 1668-ban Szepes vármegye esküdt ülnöke. (IVÁNYI, 1911, 105, 115.) A kisvármegyei birtokosok 1653. évi jegyzékében nem szerepel, csak rokonai: az Ábrahámfalván birtokos Teőke Kristóf és Vince, illetve a Filefalván birtokos Teőke János. (HRADSKY, 1895, 189–190.) A nagy vármegyei nemesi felkelők 1664. évi jegyzékében a második járás nemesei között szerepel: SVÁBY, 1889, 92.

⁸³ Utána áthúzza: „u[ndt] F”

⁸⁴ Bártfa/ Bartfeld (ma: Bardejov, Szlovákia).

⁸⁵ Az utóbbi öt szó végső sorrendje a szavak feletti sorszámozással (arab számok) kialakítva.

⁸⁶ Utána áthúzza: „würden”

⁸⁷ Utána áthúzza: „rechter”

⁸⁸ A szó első tagja utólag beszúrva a sor fölé.

⁸⁹ Utána áthúzza: „möge”

⁹⁰ Az ötvárosi/ sárosi superintendens 1645 és 1666 között Martin Wagner (1587. nov. 20., Bártfa – 1666. júl. 2., Bártfa) bártfai lelkész. Részletesebb adatok: SZABÓ, 2011, 182.

sich nicht anhero Bemühen thäten sindt, aber gleichwohl benannten 15. dito unterschiedliche Herren hieher gekommen. Weiln nun auff den Tag bevor, als 14. Herrn Pfarrer noch⁹¹ ein Termin gegeben worden, ob gleich er nicht compariret, so verblieb jedoch ein ehrwürdiger Rath undt gantze Gemein hierbey beständig, undt hielten ihre Zusammenkunfft, derowegen weiln Herr Pfarrer: 1. dieses gantzen Handels einiger Vrsächer undt Anfänger, 2.⁹² sich auch zu etlichmahlen schon mehrer Freyheit, Gewalt⁹³ undt Jurisdiction, als ihm gebührte, zueignen undt unterstehen wollen. 3. Laut seiner Vocation nicht nachgeleben⁹⁴ // und den Zehenden gleichsam vor sich allein behalten wollen, wie er den immer die andern Herren Geistlichen undt Schuhbedienten so schwer auch mit Vnwillen außzuzahlen pfl eget. 4. Anjetzo ingleichen all diesen Personen schon ein gantzes Jahr ihr Salarium vorbehalten, hierdurch ihnen Schaden undt vergeblichen Vnkosten vorsetzlich zugefüget. 5. Das er all undt jedes, was ihm in seinen Zorn vorkommet, gleich in der Furie auff die Cantzel bringen thut, auch was dahin nicht gehöret. 6. Zu vielen mahlen schon wieder eine Stadt-Obrigkeit ohne habende Vrsach undt ohne vorgethane privat Vermahnung ziemlich scharff geprediget undt hierinnen das Maaß seiner Regeln weit überschritten, wie ingleichen dadurch einen ehrwürdigen Rath bey den gemeinen Mann sehr verkleinert. 7. Immer seine große Beschwerden, Klagen,⁹⁵ Verachtung vorgeschützt, doch solches keines auff stetiges Verlangen einem ehrwürdigen Rath anzeigen undt vortragen, also nicht legitimo modo, sondern vielmehr mit Vngestüm suchen wollen. 8. Keine Gradus Admonitionum annehmen, oder bey sich haften lassen wollen, sondern in all seinem Thun (vornemlich diesen 4 Puncten) nur eigenen Kopff undt Willen nachgelebet. 9. Auff öfftere Citation vor einem ehrwürdigen Rath keines Wegs compariren wollen. 10. Ja also⁹⁶ keinen Magistratum politicum über sich bey der Stadt erkennen, besondern vielmehr sich ein andere Obrigkeit wieder dieselbe⁹⁷ gemeiner Stadt zum Nachtheil suchen wollen. 11. Einen ehrwürdigen Rath in öffentlicher Session durch zwey von der Gespanschafft ein rechtes P. undt F. Scartecen (voller Scommaten undt scoptischen Schimpff-Worten) einreichen lassen, dadurch ein gesambten Stadt Magistrat nicht wenig offendiret, dergleichen auch bey der Gemein getrachtet, etwas solchs anzubringen, allein ihm nicht angangen. 12. Der gantzen Gemein abgeordnete 2 Personen an ihn mit Trotzen, Pochen undt unnützen Worten von sich abgewiesen. 13. Nur stetigs nach Zanck, Vneinigkeith undt Wiederwillen trachtet. 14. Jedoch solch sein gantzes Vnrecht durchaus nicht erkennen oder in sich gehen will (undt was der Querel Puncten wieder ihn noch mehr waren, davon etliche siehe in Chronico Hainiano pagina 441 die 17. Julii, theils

⁹¹ A szó a sor elejére utólag beszúrva.

⁹² A szám a sor fölé utólag beszúrva.

⁹³ A szó beszúrásjellel a lap aljáról beszúrva.

⁹⁴ Utána áthúzza: „wollen”

⁹⁵ Utána áthúzza: „u[ndt]”, a sor végére pedig utólag beszúrva: „v[er]”

⁹⁶ A szó a sor fölé utólag beszúrva.

⁹⁷ Utána áthúzza: „ihr”

derselben aber // sindt nicht einmahl notiret worden) als ist die Sententz wieder ergangen, undt er Herr Pfarrer von Herrn Richter, Rath undt beÿden Gemeinen aus völlig habender Freÿheit undt Ecclesiastica Jurisdictione, nachdem schon alles vergebens beÿ⁹⁸ ihm war, ab officio removiret worden, welches ein ehrwürdiger Rath ihm durch 2 Herren aus ihnen undt auch so vielen von jeder Gemein hat anzeigen laßen. Indem Herr Pfarrer aber selbigen Tag wiederumb verreiset gewesen, haben die Abgeordneten solchen [!] Sententz und Remotion seiner Frauen angekündigt, nebst dem Ersuchen, daß⁹⁹ ihr Herr inner 14 Tagen den Pfarrhof räumen möchte. So ist dieses ingleichen denen Herren Geistlichen, Schuhbedienten undt Glöckner vermeldet worden, damit sie ihn nicht mehr pro Pastore agnosciren auch letzterer hinführo nicht in die Sacristeÿ einlaßen thät. Den 15. dito sindt die Herren Abgeordnete so wohl geistliche als weltliche von denen 4 freÿen Städte zu Versammlung hier angekommen, bathen einen ehrwürdigen Rath noch ferner mit ihnen gutte Freundschaft zuhalten, als auch in Ecclesiasticis vertraulich undt einig mit einander zu leben, wie denn ingleichen, da sie als Mediatores undt Richter in¹⁰⁰ gegenwärtiger Sachen [!] seÿn undt alle Controversien bester Maßen wollen helffen beÿlegen, ein ehrwürdiger Rath undt Gemeinde nur vor diesesmahl darein consentiren möge. Jedoch sollte man nicht so stricte in allen Stücken procediren, sondern vielmehr Künfftiges betrachten, auch darob seÿn zu verhütten, damit nicht durch diesen Casum wir¹⁰¹ gleichsam von einander separiret würden, auff das endlich nicht allein unß, als auch andern Städten was gefährliches entstünde. Diesem allen ein ehrwürdiger Rath auch löbliche Gemein zu invigiliren undt den Bösen zu steüren sie höchlich versprochen, damit nechst Gott noch ferner gutte Freundt- undt Nachbarschaft unter ihnen florieren möge. Allein Herrn Doctor Schlegels wegen contradicirten alle¹⁰² wirdt hoffentlich durch dieses keine Discordie zwischen ihnen entstehen, dieweiln er ein gantz justum Deliberatum erhalten¹⁰³ undt¹⁰⁴ nicht über seine Obrigkeit, sondern einzig über sich selber zu klagen hätte. Jedoch // will ein ehrwürdiger Rath denen Herren Abgeordneten alles mit genugsamen Gründen beantworten undt darthun, weßwegen sie so stricte procediren müßen, so¹⁰⁵ werden¹⁰⁶ Herren frembde sein des Herrn Doctor habendes Vnrecht selber ersehen undt bezeugen können, hergegen eine Obrigkeit desto mehr zu entschuldigen wißen. Schickten nachdem zum Überfluß hin zu denen Herren Abgeordneten, ließen protestiren, den ein ehrwürdiger Rath deßwegen zu kein Rechten compariret, auch sie hierinnen vor keinen Richter erkennet, sondern wann anderer Sachen wegen

⁹⁸ A szó javított.

⁹⁹ Utóbbi két szó sorrendje a szavak felé utólag beírt arab számokkal megcserélve.

¹⁰⁰ Utána áthúzva: „d[er]”

¹⁰¹ Utána áthúzott, olvashatatlan szókezdet.

¹⁰² Utána áthúzva: „u[ndt]”

¹⁰³ Utána áthúzva: „hätte”

¹⁰⁴ Utána áthúzva: „sich”

¹⁰⁵ A szó javítva: „do”-ból

¹⁰⁶ Utána áthúzva: „dic”

etwas zu proponiren seÿn solte, wollen unsere Herren ingesamdt alles willig anhören, nur von Herrn Doctor nichts zu gedencken. Wie sie nun sahen, das unsere Herren sich auf ihr gantz gerechte Sachen beruffeten, solches mitsattsamen Demonstrationibus zur genüge bezeügten, alle Objectiones fertig zu refutieren ihnen wusten, auch Herrn Doctor Schlegeln schon nichts mehr nachgeben wollten, weilen er allzu sehr über das Maß geschritten, sie also auff dieser Manier weiter nicht richten können, fingen¹⁰⁷ sie endlich allesamdt an, vornemlich Herr Superintendens einen ehrwürdigen Rath umb Gottes Willen etc. zu bitten, das man sich doch wollte befriedigen laßen, undt Herrn Doctor Schlegeln wiederumb annehmen. Bathen weiter innständig, weils sie alle der Hoffnung sindt, einen ehrwürdigen Rath schon gewonnen zu haben, allein nicht wißen, wie auch die Gemein darzu zu bringen seÿn möchte, es wolle doch ein ehrwürdiger Magistrat selbige persuadiren, daß sie ingleichen ander undt bessere Resolution faßeten, deßen ohngeachtet, beÿ allzu contrarer undt harter Verweigerung der Gemein könnte ein ehrwürdiger Rath solches Autoritate sua (welche künfftige Sachen besser zu erwegen undt allem Übel vorzubauen mehrers verbunden sindt) auch vor sich allein thun, auff daß nicht unser Widersacher sich mögen hieran kützeln undt unß dergleichen vorwerffen etc. Nach Mittag sindt beÿde Gemeinen auffs Rath-Hauß erschienen undt vielfältig ermahnet worden, daß sie sich diesesmahl anders¹⁰⁸ resolviren sollen, allein doch immerfort beständig beÿ ihren ersten Entschluß // verbleiben, auch nicht geringstens weichen wolten. Vnterdeßen sindt 2 Herren von denen Herren Abgeordneten, als Elias Splenius¹⁰⁹ Notarius Bartphensis et Michaël Wirth¹¹⁰ Epperiensensis auffs Rath-Hauß kommen, welche innständig

¹⁰⁷ A szó harmadik betűje javított.

¹⁰⁸ Utána áthúzva: „Rep”

¹⁰⁹ Elias Splenius/ Splenyi/ Neuschel/ Neussel/ Neuselius (1610. júl. 25., Rózsahegy – † 1674. okt. 12., Bártfa) Jakob Splenius rózsahegyí evangélikus lelkész és lipcsei esperes fia. 1631-ben a besztecebányai gimnázium diákja. (RMNy II. No. 1506.) Illésházy Gáspár támogatásával Thornban, Danzigban és Königsbergben tanul (Szögi László baltikumi gyűjtésében azonban nem szerepel: SZÖGI, 2003.), majd 1634 júliusában beiratkozik a rostocki egyetemre (Szögi, 2011. No. 2239. Két teológiai tárgyú rostocki disputációja 1636-ból, illetve 1637-ből: RMK III. No. 1517. 1527 és utóbbi változatai: 6202., 7595.), ahol 1637 máj. 11-én filozófiai magiszteri címet szerez. (<http://matrikel.uni-rostock.de>) Fokozatszerzése után röviden meglátogatja az uppsalai és koppenhágai egyetemeket, majd hazatérve 1638-tól szülővárosában, Rózsahegyben, 1639 októberétől pedig a bártfai gimnáziumban rektor. (Megerősítő adat 1641-ből: RMNy III. No. 1869.) 1646-tól bártfai jegyző. Az 1655., illetve 1662. évi pozsonyi országgyűléseken városi tanácstagként Bártfa egyik követe. (GUSZAROVA, 2005, 123, 137.) 1657-ben egy nyomtatvány is bártfai jegyzőként említi. (RMNy IV. No. 2719.) Még 1664-ben is bártfai jegyző és tanácsos, amikor leánya Margareta Splenius hozzámegy Jakob Zablerhez (1639–1709), a krónikában szereplő löcsei Hiob Zabler unokaöccséhez. (RMNy IV. No. 3136.) 1666-ban is jegyző, amikor Bártfa képviselőtében részt vesz a kisszebeni zsinaton. (HAIN, 1910–1913, 339.), sőt 1667-ben is ezzel a tisztséggel szerepel. (RMK III. No. 2414.) 1673-ban Bártfa város bírájává választják. (Életréhe: KLEIN, 1789, I, 100–101; KUZMÍK, 1976, II, 705–706; ZOVÁNYI, 1977, 554–555; SBS V, 323; RMSz I, 748.) 1675-ben veje Jakob Zabler nyomtatványt jelentet meg az emlékére. RMK III. No. 2699.

¹¹⁰ id. Michael Wirth. († 1672 előtt). Ismerünk egy azonos nevű. humanista műveltségű, a sziléziai Schweidnitzban született eperjesi polgárt, Johannes Bocatius barátját, aki 1591-ben már a felső-magyarországi városban él (RMNy I. No. 654.), és akit 1595-ben eperjesi tanácsosként és jegyzőként, 1597-ben jegyzőként, 1598-ban tanácsosként és jegyzőként, 1601-ben egyszerűen tanácsosként,

nochmahlñ beÿ der Gemein angehalten, sie wollen ja nicht so stricte procediren, undt vornemlich weiter gedencken, was hierauß entstehen könte etc., aber vergebens. Auff dieses wandten sich die zweÿ Herren wieder zu einem ehrwürdigen Rath undt sollicitirten auffß neüe, es wolle doch¹¹¹ selbiger hier ins Mittel sich legen, die gantze Sache beßer consideriren, den die Gemeine, wie sie auch weiter nichts mehrers beÿ ihr zu richten wißeten, welches endlich ein ehrwürdiger Rath auff unabläßiges Bitten undt Flehen versprochen hat. So baldt diese 2 Herren herunter giengen, hat ein ehrwürdiger Rath etliche gewiße Punkte auffgesetzt, und die Gemein dahinn vermögt, das sie sich befriedigen (welches doch schwer genug hergangen) laßen, im Fall, Herr Doctorn darein consentieren undt coram omnibus Ablegatis darüber versprechen wirdt, da will ein ehrwürdiger Rath in Ansehnung der Herren Abgeordneten undt ihrer großen Intercession (Nota bene! Allein nicht geringstens seiner eigenen Person wegen) denselben wiederumb pro Pastore acceptieren undt in sein Amt treten laßen, nach welchen die gantze Sach allein dem Magistrat übergeben worden,¹¹² vollendts zum Ende zu bringen. Den 16. dito hat man gemeldte Conditions-Puncte denen Herren Abgeordneten überschicket. Wiewohl Herr Doctor den einen durchauß nicht acceptieren wolte, hats jedoch ein ehrwürdiger Magistrat auff vielfältiges Anhalten undt Bitten derer geistlichen auch weltlichen Herren darbeÿ bewenden laßen, daß der Streit nur einmahl ein Endt gewinnen. Darauff Herr Doctor unsern Deputierten zugleich die Handt gereicht, welche ihm alles im Nahmen vnserer Herren verziehen undt vergeben, auch wieder neüe Freundschaft mit einander // auffgerichtet, denn diesem Abendt die Herrn Bardtfelder undt Zebner¹¹³ (weilñ die andern heüte nacher Hauß geeilet) nebst unsern Herren Geistlichen von gemeinen Stadt Wohl tractiret worden sindt im Kloster.¹¹⁴ Den 17. dito ist Herr Superintendens sambt den noch übrigen frembden Herren ingleichen abgereiset, undt dieß war einmahl das Ende dieses ärgerlichen

1610-ben pedig ismét tanácsosként és jegyzőként említenek. (RMK III. No. 854; RMNy I. No. 788. és 846; RMK III. No. 949. és 6052. Vsz. 1595 és 1610 között végig eperjesi tanácsos) Szakirodalmi adatok szerint 1605–1606-ban bírāja is volt a városnak. (SBS VI, 376.) Nem valószínű, hogy a két személy azonos, mert gyanúsán nagy az időbeli távolság. (Talán apa és fia.) A Genersichnél is feltűnő Michael Wirth 1648 márciusában eperjesi tanácsostként szerepel, a felső-magyarországi városszövetség őt és Elias Splenius bártfai tanácsost és jegyzőt küldi Csáky István tárnokmesterhez követségbe. (H. NÉMETH, I, 2004, 508.) Egy évvel korábban, 1647 nyarán, szintén Splenius-sal együtt járt a császárnál a városok közös ügyében. (HAIN, 1910–1913, 233.) Fia, ifj. Michael Wirth 1663-ban az eperjesi gimnázium diákjai között szerepel. (RMNy IV. No. 3082.), és 1672. febr. 9-én feleségül veszi Daniel Klesch szepesolaszi-i lelkész leányát, Catharina Elisabeth Klescht. (RMK III. No. 2601. SBS VI, 376. – sok hibával idézve a forrásokat.) A nyomtatványból kiderül, hogy a néhai id. Michael Wirth eperjesi tanácsos és jegyző volt. 1685-ben ifj. Michael Wirth egykori felesége már özvegy, és újra házasodik. RMK III. No. 6889.

¹¹¹ Utána áthúzza: „d”

¹¹² Utána áthúzza: „D[en] 16. Dito”

¹¹³ Kisszeben/ Zeben (Ma: Sabinov, Szlovákia).

¹¹⁴ A város északnyugati szélén található volt ferences kolostorról van szó. Az épületről: DEMKÓ, 1897, 234–236.

undt schlimmen, losen, unnützen, einem ehrwürdigen Magistrat auch verdrüßliechen undt wiederwertigen Handels, daran sich viele nicht wenig gestoßen undt zu manchen wunderlichen Gedancken bewogen worden, auff welche eins sonst nicht gerathen wäre. Jedoch ein Obrigkeit gantz kein¹¹⁵ Vrsach hieren hatte, denn wie alles (nicht allein hieraus, sondern vielen manuscriptis mehr) zu ersehen, sie zur gnüge vermahnet, gebethen, angehalten, endlich auch öffters gewarnet¹¹⁶ undt immer zu auff andere Zeit die Sache verschoben hat, in steter Meinung, daß es sich noch ändern undt sie des Streitens überhaben seyn wirdt, vornemlich mit ihrem Seelsorger, sed frustra, muste endlich nolens volens nur dran, den von Windt kundten die andere Ecclesiastici et Scholastici nicht leben. Ihrer annehmen muste man sich undt darbey je länger man das Werck verschoben, je mehr Vnheyl es nach sich zog, daß leicht was anders undt größers daraus hätte entstehen können. Ist alles leider Gott höchlich zu beklagen, vide Puncta Reconciliationis, Querelas

Doctoris Schlegelii et plura alia in Chronico Hainiano pagina 440. Item Frölichii excerpta hujus anni. De simili enim controversia scribit Chronicon Hainianum pagina 410 anno 1650 die 6. Maii, item pagina 452 anno 1655 die 25. Aprilis. Item Frölichius.

Ad paginam 455. die 29. Decembris ist Ihre Majestät Johann Casimirus¹¹⁷ König auß Pohlen von Klein Glogau¹¹⁸ als flüchtig nacher Georgenberg¹¹⁹ ankommen, welchen gemeine Stadt durch 4 Herren nebst 3 Kuffen Wein zum Present (von anno 53. 54. undt 55. jedem Jahr eine) empfangen laßen. Vide Chronicon Hainianum. //

Anno 1657 den 30. Junii ist das Thürl am Ober-Thor abendts oder nachts Personen herein zu laßen versetzet undt verfertiget worden.¹²⁰

Den 11. Julii hat man die Pasteÿ unter den Mittl-Thürl ins gemein die Neüe oder Nadler-Pasteÿ genandt zubauen angefangen.¹²¹

Ad diem 17. Julii den Tag bevor als den 16. sindt die käyserliche Commissarii¹²² das Homagium Fidelitatis abzunehmen ankommen,¹²³ welche ,mit 40 Reütern empfangen, eingehohlet undt im Rohlischen-Hauß einlogieret worden sindt, des andern Tags nach

¹¹⁵ Utóbbi két szó sorrendje a szavak felé utólag beírt arab számokkal megcserélve.

¹¹⁶ Utóbbi két szó sorrendje a szavak felé utólag beírt arab számokkal megcserélve.

¹¹⁷ II. János Kázmér (Jan II Kazimierz Waza) (1609–1672) lengyel király (1648–1668) 1655 őszén svéd támadás miatt elhagyni kényszerült országát.

¹¹⁸ Klein Glogau (Oberglogau) felső-sziléziai hercegség és város (ma: Głogówek, Lengyelország). 1655. okt. 17. és dec. 18. között az Oppersdorff család oberglogauai kastélyában tartózkodott II. János Kázmér lengyel király és felesége: Luisa Maria Gonzaga.

¹¹⁹ Szepesszombat/ Georgenberg (Ma: Spišská Sobota, Szlovákia: Poprád városrészeként).

¹²⁰ Caspar Hain krónikájában nem szereplő adat. A felső- vagy kassai kapu melletti új gyalogkapuról van szó.

¹²¹ Ez az adat szintén nem szerepel Caspar Hainnál. A menhárdi kaputól (itt: „Mittl-Thürl” azaz középső kapu) délre építettek fel egy új bástyát, amelyet a több forrás csak „Neue Pasteÿ” néven említ. DEMKÓ, 1897, 165. – a bástya építését tágan az 1649 és 1670 közötti időszakra keltezték.

¹²² Utána áthúzza: „hier”

¹²³ A hűségeskü letételére I. Lipót (1657–1705) trónra lépte miatt volt szükség.

verrichteten Ceremonien undt gehaltener Tractation in ihren Quartier wiederumb fortgeriset. Vide Chronicon, pagina 472.

Den 19. dito hat ihre fürstliche Gnade, Herr Palatinus Wesselinj Ferentz mit denen Landt-Ständen in Eltsch¹²⁴ eine Congregation gehalten, undt sindt den 22. dito unser Abgeordnete daher nacher Hauß-kommen.

Anno 1658 ad paginam 475. die 12. Maii die Herren zu Pferdt, so den Herrn Christoph Böhm¹²⁵ Seelsorger von Preßburg als Pfarrern anhero mit¹²⁶ abgeholen waren, unter andern undt zwar die vornehmsten, theils auß der Gemein, Paul Cramer,¹²⁷

¹²⁴ Jolsva/ Eltsch v. Jelschau (ma: Jelšava, Szlovákia) Gömör megyei mezőváros, a Wesselényi Ferenc által birtokolt kiterjedt murányi uradalom része. Ahogy az a fenti sorokból kiderül, a nádor 1657 nyarán ide hívott össze egy felső-magyarországi kerületi gyűlést.

¹²⁵ Christoph Böhm/ Bohemus (1626. szept. 24., Radeberg (Meißen) – 1660. márc. 19., Lőcse) Hans Böhm radebergi városbíró fia. 1644. jún. 28-tól a wittenbergi, majd több éves magántanári működés után 1649. máj. 29.-tól a jénai egyetemen tanul, 1650. aug. 16-án a magiszteri címet is megszerezve. 1653. aug. 27-én hívják meg a pozsonyi rektori állásra. 1654 végétől Johann Georg Heuchelin megüresedett posztját átvéve pozsonyi segédlelkész (*symmysta*). (Megerősítő adat 1656-ból: RMNy IV. No. 2666.) 1658. febr. 6-án lőcsei lelkésszé választják, és miután a hívást elfogadja, 1658. jún. 2-án iktatják be a posztra. (HAIN, 1910–1913, 273–275; WEBER, 1888. A beiktatás alkalmából megjelent, köszöntő verseket tartalmazó nyomtatvány: RMNy IV. No. 2777.) Lőcsére érkezése után szinte folyamatosan betegeskedik, és 1660. márc. 19-én meghal. (HAIN, 1910–1913, 281–282.) Idő előtti halála kapcsán négy alkalmi nyomtatvány is megjelenik Lőcsén. (RMNy IV. No. 2908. 2922. 2925. 2929. Az utolsóban életrajz is.) Özvegye: Dorothea Sophia Baldwin (Balthasar Baldwin regensburgi szuperintendens leánya), 1662-ben a krónikában szintén szereplő (III.) Johannes Serpilius felesége lett. (RMNy IV. No. 3040. és 3044.) Életéről: KLEIN, 1789, I, 14–19; ZOVÁNYI, 1977, 95; RMSZ I, 113.

¹²⁶ A szó a sor fölé beszúrva.

¹²⁷ (ifj.) Paul Cramer († 1669) Lőcsei polgár, ötvös (*Goldarbeiter*). 1652-től a lőcsei külső tanács tagja. 1665-ben a városi lövészegylet egyik elöljárójává választják. 1666-ban (ebben az egyetlen évben) szenátor, 1668–1669-ben pedig a külső tanács egyik szóvivője. 1666-ban Lőcse egyik képviselőjeként részt vesz a kisszebeni zsinaton. (HAIN 1910–1913, 254, 309, 339, 345, 365, 379; RMNy IV. No. 3295.) Az 1670 eleji tisztújítás kapcsán említik halálát. (Valentin Frölich krónikája AEL I/F/2.) Apja, idősebb Paul Cramer 1633–1634-ben, 1638–1639-ben, 1644-ben, 1649-ben és 1653–1654-ben a lőcsei külső tanács egyik szószólója. 1642-ben osztóbíró. 1645-ben és 1655-ben pedig szenátor volt. (HAIN 1910–1913, 190–191, 194–195, 199, 201, 208, 212, 240, 256, 259–260.) Kőszeghy Elemér katalógusa ismer egy Paul Cramer nevű, nemesi jogállású lőcsei ötvöst (No. 1177.), egy 1640-ben készített kelyhet említve munkájaként. Ez a személy inkább az id. Paul Cramer lehet. KŐSZEGHY, 1936, 203.

Tobias Führnstein,¹²⁸ Tobias Finck,¹²⁹ Melchior Katschier,¹³⁰ Paul Blecher,¹³¹ Daniel Pfannschmidt,¹³² Tobias Letzelder¹³³ etc. Vide. Chronicon.¹³⁴

¹²⁸ Tobias Führnstein. Bécsi születésű löcsei polgár, kereskedő (*Handelsmann/mercator*). 1653-tól a löcsei külső tanács tagja. 1660 és 1661 között az „Elende Brüderschaft” testvérület egyik elöljárója. 1661–1662-ben és 1665-ben a külső tanács egyik szószólója. 1666-ban a városi lövészegylet egyik elöljárójává választják. 1664-ben illetve 1666 és 1675 között a löcsei belső tanács tagja. 1675 augusztusában az ellenreformáció miatt kikerül a testületből, és csak a Thököly-felkelés alatt 1682. szept. 4-én helyezik vissza, ám az 1683 eleji tisztújításkor már más lép a helyébe. (HAIN 1910–1913, 256, 282, 287, 290, 301, 307, 315, 345, 379–380, 420, 441–442, 494, 497.) Ján Bahil 1669-ben mások mellett neki ajánlotta egy Lőcsén megjelent logikai tárgyú munkáját. (RMNY IV. No. 3545.) Tobias Führnstein és felesége, Németh Anna III. Ferdinándtól nemességet kapnak, amelyet 1652. dec. 9-én hirdetnek ki Szepes vármegye közgyűlésén. (FÖRSTER, 1916, 100.) Nemesi státuszához még: (SVÁBY, 1889, 93.) 1660-ban a löcsei főter déli felén (az északnyugati oldalon) van háza. HAIN, 1910–1913, 347.

¹²⁹ Tobias Finck. Lőcsei polgár, kereskedő (*Handelsmann*). 1654-től az 1660. eleji tisztújításig, illetve 1666-tól 1670-ig löcsei külső tanács tagja, 1667–1669-ban egyik szószólója. 1661 és 1664 között a városi lövészegylet egyik elöljárója. 1670 és 1680 között, illetve 1682–1683-ban a löcsei belső tanács tagja. (HAIN 1910–1913, 259, 282, 304, 315, 365, 379–380, 420, 433, 441–442, 481.) I. Lipót 1660. ápr. 15-én Tobias Finck, felesége: Susanna, és gyermekei: Matthias és Johann Ernest, valamint unokafivére: Daniel számára címeres nemeslevelet ad ki, amelyet 1660. dec. 7-én hirdet ki Szepes vármegye közgyűlése. (FÖRSTER 1910, 41; FÖRSTER, 1916, 100.) 1660-ban a löcsei főter északi felén (*Ober-Ring*) van háza. HAIN, 1910–1913, 347.

¹³⁰ Melchior Katschier. Szepesváraljai születésű löcsei polgár, kereskedő (*mercator*). 1657-től a löcsei külső tanács tagja, 1660 és 1684 között biztosan szenátor. (Tisztviselésének végső dátumát nem ismerjük.) A testület egyik legaktívabb tagja, rendszeresen szerep jut neki a követi kiküldetésekből és a hegyaljai szüretrek felügyeletében. 1662–1663-ban az „Elende Brüderschaft” testvérület, 1663–1664 között pedig a városi lövészegylet egyik elöljárója. (HAIN, 1910–1913, 271, 282, 293, 298, 301, 307, 315, 345, 379–380.) 1660-ban a város főterének déli részén (az északnyugati oldalon) van háza. HAIN, 1910–1913, 354.

¹³¹ Paul Blecher/ Bleycher. Lőcsei polgár, mészáros (*Fleischbacker/ Fleischer*). 1648-tól az 1673. év eleji tisztújításig Lőcse külső tanácsának tagja, ekkor megromlott egészségi állapota miatt kikerül a testületből. (Valentin Frölich krónikája AEL I/F/2.) 1655 és 1656 között az „Elende Brüderschaft” testvérület egyik elöljárója. (HAIN, 1910–1913, 236, 262, 302, 381.) 1660-ban két háza is van Lőcsén, egy a Katzwinkelen, egy pedig a Moritzgassén. (Uo., 349. 356.) Talán fia az a Paul Blecher, aki 1660 és 1668 között alkalmi versek szerzője, 1669-ben a löcsei gimnázium diákja (RMNY IV. No. 3295.) 1670 és 1672 között pedig a wittenbergi egyetem hallgatója. RMSz I, 100; Szögi, 2011, No. 4658. (Wittenbergi beiratkozás 1670. jún. 13-án) RMK III. No. 6634.

¹³² Daniel Pfannschmidt. Lőcsei polgár, kereskedő (*Handelsmann*). († 1678) 1657-től Lőcse külső tanácsának tagja. 1671 és 1674 között a testület egyik szószólója. 1675 elején a tizenkét evangélikus szenátorjelölt egyike, de nem kerül be a hatalmi szóval felálló, vegyes felekezetű belső tanácsba. (HAIN 1910–1913, 271, 302, 381, 421–422, 441.) Lipót 1659. okt. 9-én Daniel Pfannschmidt, felesége: Susanna Maylandt, és gyermekei: Pankratz, Daniel és Susanna számára címeres nemeslevelet ad ki, amelyet 1660. jan. 22-én hirdet ki Szepes vármegye közgyűlése. (FÖRSTER, 1910, 45; FÖRSTER, 1916, 103.) 1660-ban a löcsei főter déli részén van háza. (HAIN, 1910–1913, 349.) 1678-ban valahol Liptó megyében megölik a kurucok, 1678. dec. 9-én holtan viszik haza Lőcsére. (Uo., 454.)

¹³³ Tobias Letzelder. Lőcsei polgár, tímár. (*Gerber*) 1660-ban a löcsei főter déli felén (*Nieder-Ring*) van háza. (HAIN, 1910–1913, 349.) Talán fia az az azonos nevű személy, aki 1666-ban a löcsei gimnázium diákjai között szerepel (RMNY IV. No. 3295.), és aki 1679-ben evangélikus tagként kerül be Lőcse külső tanácsába. (HAIN 1910–1913, 463.)

¹³⁴ A kivonatból kimaradt az ige: a küldöttség tagjai visszaérkeztek.

Rövidítések, forrás- és irodalomjegyzék

AEL	Archív evanjelického cirkevného zboru A. V. Levoča (a Lőcsei Evangélikus egyházközség Levéltára)
I/F/2	(Johann) Nikolaus Hain történeti jegyzetei (cím nélkül)
MNL	Magyar Nemzeti Levéltár
OL A 57	Magyar Kancellária levéltára, Libri regii [http://mol.arcanum.hu]
ŠAL	Štátny archív v Levoči (Lőcsei Állami Levéltár)
MML	Magistrát mesta Levoča (Lőcse Város Levéltára)

*

CSEH-SZOMBATHY 1956–1957	CSEH-SZOMBATHY László: <i>I. Rákóczy György 1644-es hadjárata</i> . In: <i>Hadtörténeti Közlemények</i> , 3(1956), 1, 43–76; 4(1957), 1–2, 179–203.
DEMKÓ 1897	DEMKÓ Kálmán: <i>Lőcse története I. Jog-, mű-, és művelődéstörténeti rész</i> . Lőcse, Szepesmegyei Történelmi Társulat, 1897.
DIVALD 1907	DIVALD Kornél: <i>Szepesvármegye művészeti emlékei III. Iparművészeti emlékek</i> . Budapest, Stephaneum R. T., 1907.
FALLENBÜCHL 1988	FALLENBÜCHL Zoltán: <i>Magyarország főméltóságai</i> . Budapest, Maecenas Kiadó, 1988.
FALLENBÜCHL 2002	FALLENBÜCHL Zoltán: <i>Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár</i> . Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
FÖRSTER 1910	FÖRSTER Jenő: <i>Címeres nemeslevelek Szepes vármegye levéltárában</i> . In: <i>Közlemények Szepes Vármegye Múltjából</i> , 2(1910), 38–49.
FÖRSTER 1916	FÖRSTER Jenő: <i>Szepes vármegyében kihirdetett címeres nemeslevelek (1557–1711)</i> . In: <i>Közlemények Szepes Vármegye Múltjából</i> 8 (1916).

- GÖRGEY
1904
GÖRGEY István: *A Görgey nemzetség története*. Budapest, Athaeneum, 1904. (Különlenyomat a Századok 1904. évfolyamából)
- GÖRGEY
1909
GÖRGEY Albert: *A topporci és görög Görgey nemzetség és a svábóci és tótfalvi Sváby nemzetség történetéből*. Igló, Szepesi Lapok Nyomdavállalat, 1909.
- GUSZAROVA
2005
GUSZAROVA, Tatjana: *A 17. századi magyar országgyűlések résztvevői*. In: *Levéltári Közlemények*, 76(2005), 2, 93–148.
- HRADSKY
1895
HRADSKY József: *A szepesi „Tíz-lándsások széke” vagy a „Kisvármegye” története*. Lőcse, Szepesmegyei Történelmi Társulat, 1895. (A Szepesmegyei Történelmi Társulat millenniumi kiadványai 3.)
- H. NÉMETH
2004
H. NÉMETH István: *Várospolitikai és gazdaságpolitikai a 16–17. századi Magyarországon I–II*. Budapest, Gondolat – Magyar Országos Levéltár, 2004.
- H. KOLBA – T. NÉMETH
1973
H. KOLBA Judit – T. NÉMETH Annamária: *Ötvösművek*. Budapest, Corvina, 1973.
- IVÁNYI
1911
IVÁNYI Béla: *A csépánfalvi Thöke család a XVI–XVII. században*. In: *Közlemények Szepes Vármegye Múltjából*, 3(1911), 102–116.
- JANKOVICS
2009
JANKOVICS József: *A csetneki mecénás, Bakos Gábor élete és végrendelete: Új adatok a csetneki templom történetéhez*. In: *Gömörország*, 10(2009), 2, 22–26.
- KÁRMÁN
2011
KÁRMÁN Gábor: *Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2011.
- KAŠČÁK
2012
KAŠČÁK, Matúš: *Život Gašpara Haina na základe jeho kroniky*. In: *Z minulosti Spiša*, 20(2012), 141–152.
- KATONA
2011
KATONA Tünde: *Caritas und Memoria. Eine Leutschauer Stiftung im Dienste der Bildungsförderung in der Zips des 16. Jahrhunderts*. München, Oldenbourg Verlag, 2011.

- KLEIN
1789
KLEIN, Johann Samuel: *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in allen Gemeinden des Königreichs Ungarn* I–II. Leipzig – Ofen, Diepold und Lindauer, 1789.
- KOROKNAY
2006
KOROKNAY Gyula: *Kállói kapitányok*. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 2006.
- KÖSZEGHY
1936
KÖSZEGHY Elemér: *Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig*. Budapest, Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége, 1936.
- KUZMÍK
1976
KUZMÍK, Jozef: *Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu* I–II. Martin, Matica Slovenská, 1976.
- LENGOVÁ
2010
LENGOVÁ, Miriam: *Z dejín remesiel a cechov v Levoči*. In: *Človek a spoločnosť* (online folyóirat), 13(2010), 1. sz.
- LUDIKOVÁ – MIKÓ –
PÁLFFY
2006
LUDIKOVÁ, Zuzana – MIKÓ Árpád – PÁLFFY Géza: *A lőcsei Szent Jakab-templom reneszánsz és barokk síremlékei, epítáriumai és halotti címerei (1530–1700)*. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 55(2006), 2, 327–410.
- LÜNIG
1713
Johann Christian LÜNIG: *Orationes procerum Europae, eorundemque ministrorum ac legatorum ut et virorum celeberrimorum* II. Lipsiae, Johannes Grossius, 1713.
- MÁRIÁSSY
2006
MÁRIÁSSY Péter: *X Storočí rodu Máriássy*, Košice, magánkiadás, 2006.
- MML II
Magyar művészeti lexikon II. F–K. Szerk. ZÁDOR Anna – GENTHON István. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.
- PAVERCSIK
1979–1980
PAVERCSIK Ilona: *A lőcsei Brewer-nyomda a XVII–XVIII. században* I–II. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*, 1(1979), 353–408; 2(1980), 349–473.
- PESTY
1873
PESTY Frigyes: *Levéltári hulladékok I. Szepes-, Arad- és Bereg vármegyei alispánok*. In: *Századok*, 7(1873), 9, 645–648.

- PIIRAINEN
2006
PIIRAINEN, Ilpo Tapani: *Die Chronik von Gabriel Goll-nich Glöckner von Leutschau. Ein Beitrag zur deutschspra-chigen Geschichtsliteratur in der Slowakei.* In: *Germanistik genießen. Gedenkschrift für Doc. Dr. phil. Hildegard Boková,* ed. ANDAŠOVÁ, Hanna – ERNST, Peter – SPÁČILOVÁ, Li-buše. Wien, Praesens Verlag, 2013, 299–313.
- PONGRÁCZ –RAGAČ –
STREŠNÁK
2008
PONGRÁCZ, Denis – RAGAČ, Radoslav – STREŠNÁK Gá-bor: *Pozsony vármegye nemes családjai.* Pozsony, Méry Ra-tio, 2008.
- RMK III
SZABÓ Károly – HELLEBRANDT Árpád: *Régi Magyar Könyvtár III/1–2. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve.* Budapest, MTA, 1896–1898. [Vala-mint pótlásai: 1–5. füzet. Budapest, OSZK, 1990–1996.]
- RMNY I
Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1600. Szerk. BORSA Gedeon et alii. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971.
- RMNy II
Régi magyarországi nyomtatványok 1601–1635. Szerk. BORSA Gedeon – Hervay Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983.
- RMNy III
Régi magyarországi nyomtatványok 1636–1655. Szerk. HELTAI János. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000.
- RMNy IV
Régi magyarországi nyomtatványok 1656–1670. Szerk. P. VÁSÁRHELYI Judit. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2012.
- RMSz I
WIX Györgyné: *Régi magyarországi szerzők I. A kezdetektől 1700-ig.* Szerk. P. VÁSÁRHELYI Judit. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2007.
- ROSENBERG
1928
ROSENBERG, Marc: *Der Goldschmiede Merkzeichen IV. Ausland und Byzanz.* Berlin, Frankfurter Verlags-Anstalt A. G., 1928.
- SBS I–VI
Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 199) I–VI. Szerk. MAŤOVČÍK, Augustín, Martin, Matica Slovens-ká, 1994.
- SEDLÁK
2005
SEDLÁK, Peter: *Rollovci na východnom Slovensku,* In: *Z mi-nulosti Spiša* 13 (2005) 73–95.

- SVÁBY
1889
SVÁBY Frigyes: *A régi vármegye, vázlatok Szepesmegye levéltárából*. In: *A Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyve*, 5(1889), 3–104.
- SZABÓ
2010
A szécsényi seregszék jegyzőkönyve (1656–1661). Kiad. SZABÓ András Péter. Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár, 2010. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 59.)
- SZABÓ
2011
Tobias Weiß poprádi evangélikus lelkész önéletrása. Kiad. SZABÓ András Péter. In: *Lymbus – Magyarságtudományi forrásközlemények*, 9(2011), 148–195.
- SZABÓ
2014
Melchior Genersich rövid lőcsei krónikája (1108–1552). Kiad. SZABÓ András Péter. In: *Lymbus – Magyarságtudományi forrásközlemények*, 10(2012–2013), 199–228.
- SZLUHA
2000
SZLUHA Márton: *Liptó vármegye nemes családjai*. Budapest, Heraldika Kiadó, 2000.
- SZLUHA
2008
SZLUHA Márton: *Sáros, Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest, Heraldika Kiadó, 2008. (Felvidéki nemes családok 2.)
- SZLUHA
2013
SZLUHA Márton: *Szepes vármegye nemes családjai*. Budapest, Heraldika Kiadó, 2013.
- SZÖGI
2003
SZÖGI László: *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon 1526–1788*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2003. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 9.)
- SZÖGI
2011
SZÖGI László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2011. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 17.)
- TORANOVÁ
1983
TORANOVÁ, Eva: *Zlatníctvo na Slovensku*. Bratislava, Tatran, 1983.

TUSOR

2003

TUSOR Péter: *Szelepcény V. György*. In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. BEKE Margit. Budapest, Szent István Társulat, 2003, 303–310.

ÚMÉL II

Új magyar életrajzi lexikon II. D–Gy. Szerk. MARKÓ László. Budapest, Magyar Könyvklub, 2001.

WEBER

1888

WEBER Sámuel: *Egy. ev. ág. hitv. lelkész beiktatása 1658-ban*. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 31(1888), 34, 1081–1083.

ZOVÁNYI

1977

ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Budapest, Magyarországi Református Egyház, 1977.

„...a füleki főkapitányságra csábrági Koháry Istvánt kegyesen kijelölöm...”

Koháry István főkapitányi kinevezése Fülek végvárába 1667-ben

A négyéves Habsburg–oszmán háború lezárásaként számon tartott vasvári béke 1664-ben jelentős változást okozott Fülek történetében. Az 1657 óta a főkapitányi posztot betöltő idősebb Koháry István a július 19-i, Léva melletti, garamszentbenedeki csatában meghalt, és a végvár vezető nélkül maradt.¹ Az esélyes jelölt ifjabb Koháry István volt, a meghalt parancsnok tizenöt éves elsőszülött fiúgyermeké, aki még atyja beiktatásakor ígéretet kapott arra, hogy követheti édesapját a főkapitányi székben.² Csakhogy a jelölt túl fiatal volt az aktuális feladatok ellátására, ráadásul éppen akkoriban végezte Bécsben felsőfokú tanulmányait, ezért I. Lipót és Wesselényi Ferenc nádor megpróbált azonnal intézkedni a főkapitányi poszt ideiglenes betöltéséről: először Petrőczy István került szóba,³ ám végül Unger Márton alkaptány-ezredes kapta a kinevezést.⁴ Unger azonban 1664 novemberében elhalálozott, ezért ismét szükségessé vált az ideiglenes helyettesítés. Balassa Judittal (idősebb Koháry özvegyével és a család akkori fejével) és az uralkodó közeli hivatalnoki főnemesség közös egyeztetésével, 1665 márciusában–áprilisában

¹ Magyarország története, 1985, 1132.; MNL OL C 1124. tekercs № 7134., (ŠABB, Koháry család levéltára, Pars V.), I. Lipót okirata idősebb Koháry István haláláról (Bécs, 1664. július 25.): „[...] Innotuerit vobis procul dubio in impertimo felici Conflictu penes Levam, inter reliquos Magnificiam Stephanum Koháry de Csábrág, Præsidi nostri Szécsényiensis & Fülekiensis Supremum Capitaneum, dum contra hostem fortiter pugnaret, cecidisse: Dolendum est, virum non minus militari Experientia, quarum valore & continua fidelitate insignem, hoc periculoso tempore, patriæ ereptum esse...”; MNL OL C 1082. tekercs № 5874., (ŠABB, Koháry család levéltára, Pars V.), Balassa Kristóf levele Bosnyák Juditnak (Hely jelöletlen, 1664. július 26.)

² MNL OL C 990. tekercs № 7674., (ŠABB, Koháry család levéltára, Pars IV.), A Pozsonyi Káptalan tanúsító okirata idősebb Koháry István 1657. február 14-i füleki főkapitánnyá való kinevezéséről (Pozsony, 1676): „...Retoluimus præterea, ex singulari clementia, & affectu, quo erga Viros benemeritos ferimur, ut post obitum tuum, idem Capitaneatus Fülekiensis, filio tuo superstiti...”

³ MNL OL E 200, 11. csomó, 32. tétel, fol. 18., (Acta Diversarum Familiarum), Wesselényi Ferenc nádor levele a füleki végvár tisztjeinek (Kassa, 1664. július 24.): „...Hogy ezért Kegyelmetek [ti. a tisztek] fő nélkül ne maradjon, rendeltük kegyelmetek eleiben megnevezett, Istenben elnyugodt Koháry István Uram helyében, Tekintetes és Nagyságos Petrőczy István Uramot, ökegyelmét. Kihez képest ez levelünk által akaránk Kegyelmeteket requirálnunk, sőt Palatinusi autoritásunk szerint, serio hagynunk és parancsolnunk is, hogy Kegyelmetek innen tova ne mástól, hanem megnevezett Petrőczy István Uramtól, ökegyelmétől szintén úgy függjön, mint szinte Koháry István Uramtól, és mindenekben Generál Zúza [Louis de Souches] Urammal ökegyelmével correspondálván, azt cselekedje, valamit hazánk és Kegyelmes Urunk szolgálatjában legjobbat feltalál, agnoscálván Kegyelmetek megnevezett Petrőczy István Uramot főkapitánynak...”

⁴ MNL OL C 1061. tekercs № 5007., (ŠABB, Koháry család levéltára, Pars V.), A Pozsonyi Káptalan tanúsító okirata a Koháry István főkapitányi kinevezésének feltételéről szóló, az Udvari Haditanács által Bécsben, 1664. július 28-án kiadott iratról (Pozsony, 1676.); Illésy, 1885, 9–10; Vékony, 2008, 13.

Bélteki Pál kapta meg az alkapitányi posztot,⁵ és egyben a feladatot, hogy felügyeljen a fontos végvárra, amely Szécsény, Gyarmat és Érsekújvár 1663-as elvesztésével, különleges stratégiai szereppel bírt a Bányavidéki Főkapitányság védelmi rendszerében.

Amikor 1667 nyarán ifjabb Koháry István betöltötte a 18. életévét, és utolsó bécsi vizsgáit is letette, elérkezett annak az ideje, hogy személyesen is elfoglalhassa Füleken a helyét. Július 1-jén megjelent az Udvari Haditanács előtt, ahol felolvasták előtte a főkapitányi instrukciókat (1. számú szöveg). Az főkapitányi utasítások elsősorban az alá-fölérendeltségi viszonyt tisztázták, az illetékességi köröket és a főkapitány kötelességeit, amelyeket be kellett tartania a hadseregszervezés és -kiegészítés, a végvár ellátása és építményeinek karbantartása, a katonai igazságszolgáltatás érvényre juttatása terén. Az instrukció pontjai kitértek még az ellenséggel való bánásmódra, a végvár környékének civil lakosaival való kooperáció és közös egyetértés kialakítására, a szomszédos magyar helyőrségekkel való információáramlás biztosítására, ugyanakkor lefektették a füleki magyar és császári helyőrség létszámát, és rendelkeztek a főkapitányi fizetésről is.

A főkapitányi teendők felolvasása után került sor arra, hogy Koháry István hűségnyilatkozatot tett (2. számú szöveg), majd ezután az Udvari Haditanács tett nyilatkozatot, hogy a füleki főkapitányságot az uralkodó akarata alapján átadta Koháry Istvánnak (3. számú szöveg). Végül egy negyedik okiratot is kitöltöttek aznap: ebben I. Lipót utasította a füleki végvár helyőrségét, hogy az újonnan kinevezett főkapitányt fogadják el főparancsnokuknak, és engedelmeskedjenek neki mindenben (4. számú szöveg).

Koháry István 1667-es főkapitányi kinevezése és a megerősítéshez szükséges okiratok bemutatása hűen tükrözi a 17. század második felében szokásos hivatali protokollt, betekintést nyújt a várkapitányok mindennapi, ám igencsak szerteágazó és felelősségteljes feladataiba, valamint az Udvari Haditanács által irányított hadsereg alá-fölérendeltségi viszonyaiba. Érdekes, hogy a közölt instrukció szóról szóra pontosan megegyezik az 1657-ben idősebb Koháry Istvánnak adotttal, csupán azzal a különbséggel, hogy I. Lipót helyett III. Ferdinánd írta alá az uralkodói hitelesítést, az Udvari Haditanács részéről pedig nem Annibale Gonzaga szignálta az iratot, hanem Johann Christoph von Puchheim gróf.⁶

⁵ MNL OL C 1124. tekercs № 7162., (ŠABB, Koháry család levéltára, Pars V.), Az Udvari Haditanács kinevező okirata Bélteki Pálnak (Bécs, 1665. március 1.): „...Donec Baro Stephanus Kohary majorenis erit, Fülekiensi Præsidio alter substituitur cum respectu erga hæreditarium Capitaneum habendo & observando...”; MNL OL C 769. tekercs № 1080., (ŠABB, Koháry család levéltára, Pars IV.), Baranyay Tamás levele Balassa Juditnak (Pozsony, 1665. április 8.).

⁶ MNL OL C 999. tekercs № 4089., (ŠABB, Koháry család levéltára, Pars V.), az Udvari Haditanács által kiadott főkapitányi instrukciók idősebb Koháry István számára (Bécs, 1657. február 14.).

Források

1.

Koháry István főkapitányi instrukciói (Bécs, 1667. július 1.)

MNL OL C 1061. tekercs № 5043., (ŠABB, Koháry család levéltára, Pars V.)

Leopoldus Divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator semper Augustus.

Instructio pro Magnifico fideli nobis dilecto Stephano Kohari de Chabragh Capitaneo Filekiensi, super officio suo rite administrando tradita.

Primum est, quod præclara moti opinione fidei ipsius et constantiæ ipsum ante alios in Capitaneum nostrum Fillekiensem cum Instructione ad beneplacitum nostrum cooptandum censuimus sperantes ipsum ex usu et commodo publico hoc Officium administraturum et expectationi de se conceptæ responsurum esse.

Qui ut Iurisdictionem et metas sui officij cognitas habeat; Primo omnium a Nobis Consilio nostro Bellico deinde vero a Supremo partium illarum nostrarum Ultradanubianarum Capitaneo immediate dependebit, et in cunctis negotijs, difficultatibus pro tempore exortis, post Nos et Consilium nostrum Bellicum ad dictum Supremum Capitaneum, aut eiusdem Supremum Vice Capitaneum recursum suum habebit, inque suo ipsi concredito fortalitio perseveranter manebit, neque absque nostro, nostri Consilij Bellici partium illarum Ultra Danubianarum Supremi Capitanei, aut eiusdem Supremi Locum tenentis præscitu et consensu exinde discedet, nec ultra duas noctes ex dicto præsidio absentare se non audeat, quovis modo, tum etiam omni cura et sollicitudinem in id advigilabit, proque possibilitate cavebit, ne per hostium aut quorumcunque nostrorum contrariorum clandestinas vel apertas machinationes et practicas quovis modo decipiatur, aut iacturam aliquam patiatur. Quodsi vero contingeret, dictum nostrum Capitaneum in nostris commissis, aut etiam proprijs suis negotijs ad nostrum aut Supremi partium illarum Capitanei consensum et annuentiam a fortalitio ad tempus abesse, ita omnia rite ordinata et disposita relinquet, ut in ipsius absentia ammissionis dicti sui fortalitij nullum periculum, quin potius contra quoscunque impetus atque incursus satis munitum sit, totumque Regimen et curam suo Vice Capitaneo, sicut et promotionem structuræ commisset.

Alterum est, quod tormenta bellica uti falconetas, barbatas et manuales pixides reformationibus indigentes restaurari, et tam ea quam pulverem tormentarium, Item plumbam, globos, et id genus ignita instrumenta augeri, ac in siccis oportunisque locis ab Artillariæ Ministris bono ordine asservari curabit, sique pixidarj et Artillariæ homines, ad ipsius Capitanei requisitionem ingruente quacunque hostili necessitate pulveres tormentarios, aliamque bellicam munitionem extra dederint, in hoc rationes et computus artillariæ ministro vel bombardario ratificabit ac ibidem constitutarum artilleriæ personarum Germanicæ Nationis iustam et condignam rationem habebit, eosque defendet et tutabitur.

Tertio non permittet Capitaneus ædificia moderna Castelli corrui, sed ruinam minantia tempestive reparari, et cum structura eius loci in futurum præcipue gratuitis subditorum laboribus conservanda, intertenendaque sit, diligenter invigilabit, ut in novis extructionibus et reparationibus mora nulla trahatur, sed quamprimum ad perfectionem maturetur, sicut a Nostro Consilio Bellico vel confinium architecto ad suam requisitionem semper bonam informationem et modum habiturus est, curabitque, ut gratuiti eiusmodi subditorum labores bene et utiliter pro sua suorumque et præsidij securitate impendantur, rationemque eiusmodi laborum aut pecuniarum ad id contributarum servare curabit, neque ullam in ipso præsidio immundiciem aut sorditatem patietur, subditosque laboribus suis gratuitis eo deputatos, aliorum præsertim Dominorum terrestrium novis exactionibus et indebitis servitijs non gravabit, nec militibus eos damnificare ullatenus permittet, imo pagos et loca præteritis disturbiorum temporibus bellicis continuis vastata et desolata, maiori colonorum numero indies pro viribus augmentare studebit.

Quarto, apud Supremum partium illarum Capitaneum, aut eius Supremum Vicegerentem sedulo instabit, et ipse pro se diligenter curabit, ut omnis generis commeatus, pro defensione illius præsidij necessarius, ibidem in tanta copia pro reposito semper habeatur, qui in periculo incursus hostium ad aliquot menses continuos pro militum inibi collocatorum numero sufficiat.

Quinto, cum vicinioribus Supremis et alijs Capitaneis mutuam correspondentiam habebit, quos si de Turcarum proposito et excursionem in illas partes suscipienda quid audierit, tempestive certiores reddet, primarie vero Nobis, Consilio nostro Bellico, aut partium illarum Supremo nostro Capitaneo huius notitiam faciet, ut malo huic tempestivis consilijs et auxilijs succurri, et penes illud etiam cætera vicina confinia a quovis hostili periculo libera et immunia conservari possint.

Sexto, tenebitur ibidem noster Capitaneus omni studio in id incumbere, quatenus ipsius ductui concrediti utriusque ordinis milites diligenter fideliterque serviant, et in stationibus eorum tam diurnis, quam nocturnis, pro officij eorum exigentia assidui sint, neque a fortalio se se absentandi aut emanendi ullam ipsis licentiam permittet, et ad evitanda quæcunque dissidia et tumultuationes quiete et pacifice vivant, sicut hoc ipsum fides ipsorum Nobis data requirit et exigit.

Septimo, in causis criminalibus, utpote furto, homicidij, adulterij, et id genus maleficij deprehensos milites iure mediante convictos, præscio semper Cis Danubianarum partium Supremo Capitaneo, secundum demerita eorum puniet, salva autoritate ac potestate nostra condemnato gratiam faciendi.

Octavo, absque nostro aut Consilij nostri Bellici præscitu et consensu Officiales ab officijs non amovebit, sed si quem iuramenti immemorem fore, aut male et indecenter se gerere contigerit, unde ab officio amoveri mereatur, ex tunc cum præscitu nostro, aut nostri Consilij Bellici, talis ab officio suo deponatur; Casu vero, quod si intra lustrationum tempora officiales aliqui ratione negotiorum suorum licentiam exigerent, aut in corpore damnificati ad nostra ulteriora servitia minus sufficientes essent, talium et gregariorum etiam militum, qui moriuntur aut ab officio discedunt, eorum

etiam qui eis subrogantur, nomina per singula trimestria aut menses, prout necessitas postulaverit, addita causa eorum discessus et exauthorationis Consilio nostro Bellico transmittet, exinde ratione exauthorationis et reassumptionis aliorum decisio et resolutio edetur, cuius ille postmodum certior reddetur, in reliquo ab gregariorum militum exauthoratione aut immutatione quantum fieri poterit, abstinebit.

Nono, Tributarias varias et intolerabiles taxas potissimum sub tempore induciarum per Turcas impone non permittat, nec patiatur loca, quæ a rabie et Turcico tributo hactenus immunia permanserunt, contra pacta in Capitulatione Turcica conclusa, tributaria reddi, item cavebit Capitaneus modis omnibus, ne ad spem alicuius præda hoc tempore induciarum Turcas qualicunque modo provocet, nec ullam ad devastandam ditionem nostram occasionem præbeat, si vero Turcæ ab excursionibus non desisterint, Nobis vel Consilio nostro Bellico Capitaneove Supremo, aut eius Vicegerenti id statim significet et ad ulteriora ex consilio et iussu dicti Capitanei procedet, et vi hostili in quascunque partes versa, pro viribus, caute tamen resistat, nostramque ditionem tueatur.

Prædam vero ex concessione divina belli tempore aliquando a Turcis reportatam /: contentus ipse honorarÿ nomine condecienti munere :/ militibus iuxta consuetudinem hactenus in talibus observatam dividat Capitaneus, servatis tamen semper pro Nobis Bassis, Zanzagis et Beghis, si qui capti fuerint.

Decimo, cautum quoque sit, ne conversus lancearum seu hastiludia et duella admittat Capitaneas, sine scitu et permissione nostra expressa.

Undecimo, exploratores quos certos et fideles tenebit Capitaneus, ex quibus quicquid certi intellexerit vel aliquod periculum ditionibus nostris imminere, vel hostes obsidionem arcis, aut loci alicuius moliri, id primo quoque tempore nobis, aut Consilio nostro Bellico, et partium istarum Supremo Capitaneo significare nullo modo negliget, ut inde sibi vel maiori militum numero, vel alijs necessarijs rebus bellicis tempestive succurri possit.

Duodecimo, diligenter advigilabit item Capitaneus noster, ne ex aliquo improvise incendio damnum et periculum oriatur Castello, et prout ipse strictissimo iurisiurandi vinculo ad fidelitatem et conservationem Castelli est obstrictus, ita etiam reliquos servitores officiales et ministros, quorum servitÿs utetur iuramento præstito obligatos tenebit, suspectas personas potissimum profugas, non admittet, sic etiam homines vagabundos et martalosos æque Turcas ac Christianis damna inferre solentes, præsertim induciarum temporibus, non fovebit.

Decimo tertio, Capitaneus vel reliqui Officiales et milites Castellum in manus hostium non tradant, sed pro Nobis et legitimis nostris hæredibus et successoribus usque ad ultimum vitæ spiritum servent, tumentur et defendant.

Decimo quarto, Capitaneus nostris amicis, amicus, et inimicis, inimicus erit, tumultus nullos excitabit, neque per sibi subiectos milites excitari permittet, nihil clam vel aperte contra honorem, dignitatem et commodum nostrum nec in persona neque per nuntios tractabit, neque a sibi commissis militibus tractari permittet. Ad nullius instantiam ad conventicula aut alia colloquia, ubi quippiam contra Nos aut Commissarios nostros tractaretur, exhibet, nec milites exire permittet, quin potius si quid

tale contingeret, Nobis significabit, et pro viribus impedire studebit, articulis nostris militaribus se accommodabit, Castrum et Capitaneatum quando ab ipso repetere voverimus, prompte et sine omni tergiversatione aut renitentia, cui mandaverimus, iuxta reversales suas literas cum plenario numero rerum bellicarum, et omnes commeatus sibi sub initium sui ingressus secundum inventarj conscripti continentiam, et aliarum rerum tempore sui Capitaneatus ipsi assignaturum, obedienter tradet et resignabit. Casu vero quo ipse Capitaneus, quod Deus avertat, mortem obiret, Castellani et cæteri Arcis servitores, secundum præstitum eorum Juramentum, præmisso modo requisiti, omni exceptione exclusa idem facere et præstare obligati sint.

Decimo quinto, quotiescunque autem per speciales ad id deputatos Commissarios Arcem ipsam inspici, victualia, aut res bellicas revideri ac milites præfatos lustrari facere voverimus, id in nostra potestate situm erit.

Pro accompena eiusmodi laborum, fidelitatis et vigilantia constitutum ipsi ad personam suam propriam centum viginti quinque florenos Rhenenses, eius locum tenenti ad beneplacitum extraordinarie viginti florenos Rhenenses mensalem pecuniam ad quinquaginta Equites, triginta unum florenorum Rhenensem quindecim cruciferos, ad signiferum, duos Tubicines et Timpanistam, singulis quatuor florenos Rhenenses, quæ summæ in universum constituit centum nonaginta duos florenos Rhenenses, quindecim cruciferos. Præsidarios ibidem ordinamus Equites ducentos et pedites trecentos, Artilleriæ ministros decem, cum consuetis eorum in regesta inscriptis stipendijs intertenebuntur, quem tamen numerum pro vicissitudine rerum ac temporum vel augere vel minuere, germanos etiam milites quocunque numero, et quando Nobis usum fuerit pro custodia huius fortality constituere integrum nobis servamus.

Ultimum est, cum officium fidelis Capitanei compendio nequeat facile comprehendere ita prouti Nobis de ipso Stephano Kohari de Chabragh persuasum habemus, ac ipse literis suis reversalibus facturum se recepit, et iuxta debitam nobis fidelitatem facere tenetur, totam hinc Præfecturam Arcemque ipsam præmissis conditionibus ipsius fidei, curæ, industriæ, atque diligentia ad commodum nostrum et Regni Hungariæ regendam, custodiendam, omnibusque viribus defendendam concedimus et permittimus, nec dubitamus, quia strenui industrij et fidelis Capitanei, denique boni et fortis viri officio undiquaque sit sedulo perfuncturus, unde maiora indies gratia nostra monumenta erga se sentiet et præmissis omnibus nostram expressam voluntatem faciet.

Dabantur in Civitate nostra Viennensi prima die mensis Julij Anno millesimo Sexcentesimo Sexagesimo Septimo, Regnorum Nostrorum Romani Nono, Hungarici duodecimo, Bohemici vero undecimo.

Leopoldus
Annibal Gonzaga

Ad Mandatum Sacrae Cæsareæ Majestatis proprium
Christophorus Dorsch

2.

**Koháry István hűségesküje az Udvari Haditanács előtt
(Bécs, 1667. július 1.)**

MNL OL C 771. tekercs № 1427., (ŠABB, Koháry család levéltára, Pars IV.)

Ego Stephanus Kohary de Czábrágh fateor et recognosco per præsentes cum me Sacra Cæsarea Regiaque Majestas, Dominus meus Clementissimus, tenore Instructionis superinde emanatæ mihi que traditæ in Supremum Capitaneum Fülekiensem eligere et constituere dignata sit. Quod proinde me, Suæ Majestati Vestræ obligaverim, uti quidem obligo me omnes illos Articulos omnesque clausulas in prædicta mea Instructione compræhensas, omni diligentia et dexteritate, obedienter, fideliter ac pro officio boni viri fidelisque Capitanei exequi velle. Harum mearum propriæ manus subscriptione, sigilli mei impressione communitarum litterarum reservantium vigore et testimonio mediante.

Actum Viennæ die Prima Iulij Ao. 1667.

Idem qui supra

3.

**Az Udvari Haditanács elismervénye Koháry István főkapitányi
kinevezéséről (Bécs, 1667. július 1.)**

MNL OL C 999. tekercs № 4085., (ŠABB, Koháry család levéltára, Pars V.)

Sacræ Cæsareæ Regiæque Hungariæ et Bohemiæ Majestatis, Domini nostri clementissimi nomine, Ejusdem Capitaneo Filekiensi, Domino Stephano Koháry de Chábrágh benigne significandum: Retoluisse prælibatam Suam Majestatem Cæsaream & Regiam, ut eidem Instructio cum Obedientialibus, super functione Supremi Capitaneatus Filekiensis elargiri debeat, non dubitando, Eundem Dominum Koháry Officio illo egregie et laudabiliter perfuncturum, atque in omnibus punctis se memoratæ Instructioni demisse & condecenter accommodaturum, cæteroquin autem in directione Confiniariorum et gubernandis rebus Bellicis, ibidem absque Consilio et Consensu moderni Domini Vice Capitanei nihil facturum, donec successu temporis plenariam rerum militarium experientiam obtinuerit. Cedit idipsum in promotionem Servitiij Suæ Majestatis Cæsareæ et Regiæ. Quæ de reliquo Imperiali Regiæque gratia sua Eidem benigne propendet.

Per Imperatorem
Ex Consilio Bellico,
1. Julij Anno 1667.
Cristophorus a Dorsch

4.

I. Lipót utasítása a füleki végvár katonáinak (Bécs, 1667. július 1.)

MNL OL C 999. tekercs N° 4092., (ŠABB, Koháry család levéltára, Pars V.)

Nos Leopoldus Divina Favente Clementia Electus Romanorum Imperator semper Augustus ac Germaniæ Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiae etc. Sclavoniæ Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ, et Wirttembergæ, Superioris et Inferioris Silesiæ, Marchio Moraviæ, superioris et inferioris Lusatiae, Comes Habsburgi Tyrolis et Goritiæ.

Universis et singulis Nostris militibus tam Equitibus quam Peditibus in Præsidis Filekiensi constitutis gratiam Nostram Cæsaream ac Regiam et omne bonum. Benigne vobis significamus Nos Magnificum Fidelem Nobis, dilectum Stephanum Kohari de Chabragh in Capitaneum Filekiensem elegisse et constituisse.

Itaque vobis omnibus et singulis benigne præcipimus et mandamus, quatenus dictum Kohari pro Capitaneo Vestro agnoscatis et honoretis, ac in omnibus ijs quæ in Nostrum et Præsidijs istius commodum et emolumentum vobis iniunxerit summa semper diligentia et fide citra omnem exceptionem ipsi morem geratis. Facturi in eo, quod fideles Nobis obligatos milites et viros fortes decet, et Nos a vobis fieri benigne atque expresse contendimus.

Dabantur in Civitate Nostra Viennensi, die prima Mensis Iulij Anno millesimo sexcentesimo sexagesimo septimo Regnorum Nostrorum Romani nono Hungarici duodecimo Bohemici vero Undecimo.

Leopoldus
Annibal Gonsaga

Ad Mandatum Sacræ Cæsareæ Maiestatis proprium
Christophorus Dorsch

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL-OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, E 200, Acta Diversarum Familiarum
ŠABB	Štatny Archiv v Banskej Bistryci = Koháry család levéltára (mikrofilmen megtalálható Magyarországon az MNL OL állományában), Pars IV. és Pars V.

*

ILLÉSY 1885	ILLÉSY János: <i>Gróf Koháry István élete és munkái</i> . Sződi S. Könyvnyomdája, Karcag, 1885.
MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1985	<i>Magyarország története 3/2. (1526–1686)</i> . Főszerk. PACH Zsigmond Pál. Bp., Akadémiai Kiadó, 1985.
VÉKONY 2008	VÉKONY István: <i>Koháry István gr. élete</i> . (Az 1915-ös kiadás reprint változata.) Szerk. KOZICZ János és HOLCZER József. Keresztény Közéletért Alapítvány, Kecskemét, 2008.

Thuránszky Tamás Antal, egy magyarországi konvertita a római Ospizio dei Convertendiben 1674–1675-ben

1674. november 29-én a római Porta di Ripetta környékén egy messziről érkező vándor tűnt fel a folyami kikötő környékének tömegében.¹ Az Ospizio dei Convertendit kereste, amely bő egy évvel korábban nyitotta meg kapuit. A férfi Thuránszky Tamás Antal volt, aki német egyetemi tanulmányait követően érkezhetett az Örök Városba. Majdnem három hónapot töltött az Ospizióban, és alighanem ennek az időszaknak a végétével keletkezett az a levél- és vessorozat, amelyet az alábbiakban közreadunk. Azonban előbb érdemes röviden áttekinteni, hogy ki volt Thuránszky Tamás Antal, és hogy milyen célt is szolgált az Ospizio, amelyben hosszabb időt töltött római tartózkodása során.

Thuránszky származásáról keveset tudunk. Turóc megyéből származott, evangélikus családból. A turíki és komjáthnai Thuránszkyak családfáján nem találjuk nevét,² így származása bizonytalan. Az első bizonyosan ismert adat Pozsonyból származik, ahol 1670-ban az Auer családnál lett nevelő. Ebben az időszakban, 1669–1670-ben három műve jelent meg.³ Az egyik művét, a *Gratulatiót* Thomae Illés pozsonyi evangélikus rektornak ajánlotta, aki abban az évben Boroszlóba (Wrocław) kapott meghívást, így elhagyta Pozsonyt. Thomae utóda Püringer (Bühringer) Jánost lett, akinek Thuránszky a másik 1669. évi munkáját, az *Applausust* ajánlotta, amikor Püringer még conrector volt.⁴ Ezek alapján feltételezhető, hogy 1669 körül végzett a pozsonyi evangélikus gimnáziumban, majd külföldi tanulmányútjának finanszírozása miatt vállalatott nevelőséget az Auereknél. 1670-ben megjelenő munkáját, a Pozsony városát bemutató és dicsőítő *Encomium* már mint az Auer család nevelője jegyzi. Valószínűleg ebben az időben gyűjtött támogatást egyetemi tanulmányaihoz, melyeket a strassburgi egyetemen kezdett meg 1670. október 15-én, a filozófiai fakultáson. Ezt követően 1672-ben a nyári szemeszterben a jénai egyetemre iratkozott be.⁵ Ezt követően valószínűleg Lipcsében is tanult a Natio Polonica tagjaként, ugyanis egyetemi tanárainak, közte a Natio Polonica seniorának, az egyetem rektorának, Valentin Albertinek és Johann Adam Schertzernek a Natio alseniorának, valamint Friedrich Geißler jogászprofesszornak címezve maradt

¹ ASV, Ospizio, vol. 5., fol. 3v–4r.

² A család történetét feldolgozó, 20. század eleji munka csak megemlíti személyét mint a családba be nem sorolható rokont: THURÁNSZKY, 1938, 218.

³ SZINNYEI, 1914, 143; RMK II. 333–334, 343.

⁴ MARKUSOVSKY, 1896, 71–74.

⁵ SZÖGI, 2011, nr. 1124, 2460. Itt szeretném megköszönni Tóth Gergelynek a pozsonyi evangélikus gimnáziummal kapcsolatos tanácsait, és hogy felhívta figyelmemet Thuránszky egyetemi tanulmányaira.

fent egy 1673-ban Lipcsében egy kiadványa.⁶ Ennek címlapján Thuránszky mint az országból elmenekült személyt jelzi önmagát: „pro tunc a patriis sedibus exulantis”.

Éppen emiatt kétséges, hogy tanulmányait követően Thuránszky visszatért-e Magyarországra és Pozsonyba. Az 1670 utáni ellenreformációs hullám ugyanis egyre jobban rányomta bélyegét a városra. Amikor 1672-ben a jezsuiták temploma körül heves konfliktus tört ki, a polgárság egyik vezetőjeként épp a korábban Thuránszkyval is kapcsolatban álló Johann Ernst Auer pozsonyi szenátor, evangélikus felügyelőt találjuk.⁷ Közvetve talán már ezek az események, de még inkább az 1674. évi hírhedt gályarab per hatással lehetett Thuránszkyra is. Nem tudjuk, hogy katolizálása mikor történt, de az Ospizio regisztruma alapján úgy tűnik, már katolikusként érkezett meg Rómába.

Az Ospizio nem sokkal Thuránszky római érkezése előtt, 1673. augusztus 15-én nyitotta meg kapuit, de előzményei a 17. század elejére nyúlnak vissza. Már 1575-ben felmerült a kérdés a római Kúrián, hogy miként lehetne felhasználni a szentévet a protestánsok visszatérítésére.⁸ A Néri Szent Fülöp által alapított világi papi közösség, az oratoriánusok kezdeményezésére végül 1600-ban alakult meg egy önálló Kongregáció, a Congregatio de iis qui sponte veniunt ad fidem.⁹ A Kongregáció célja az volt, hogy segítse a Rómába érkező protestánsokat abban, hogy könnyebben kapcsolatba lépessenek a Szent Péter-bazilika jezsuita gyóntatóival, vagy a katolikus oktatást felvállaló külföldi szemináriumokkal. 1618-tól a Kongregáció a Szent Hivatal felügyelete alatt állt, de a megfelelő intézményi és pénzügyi háttér továbbra is hiányzott.¹⁰

Emiatt a kezdeményezés a 17. század második felére kezdett kimerülni. Az 1655-ben VII. Sándor néven pápának megválasztott Fabio Chigi korábban hosszú időn keresztül a Német-római Birodalomban volt nuncius, és részt vett a vesztfáliai béketárgyalásokon is. Ez az időszak mély benyomást tett rá, és a missziókról, a felekezeti váltásról vallott nézeteire. Ennek hatására is a Szent Hivatal 1658. november 20-i ülésén a kongregációt Congregatio de conversis ad fidem adiuvandis néven újjászervezték, hogy hatékonyabban segíthesse – nemcsak pénzügyileg – azokat, akik katolizálni kívánnak. VII. Sándor egy olyan pedagógiai-kommunikációs formát kívánt meghonosítani, amely párbeszéd által kívánt meggyőzni és áttéríteni.¹¹

VII. Sándor tevékenységének is köszönhető, hogy felmerült egy, a katolizálni kívánó protestánsok számára létesítendő zárandokház létrehozásának terve. Három irányból is megvolt a szándék erre, az oratoriánusok, a pápa és a Szent Hivatal, illetve a jezsuiták részéről is. Végül ez a három szándék összekapcsolódott. A Kongregáció 1671 nyarán döntött arról, hogy a konvertitákkal való törődés biztosítására intézményes hátteret

⁶ *Strena Viris Magnificis, Maxime Reverendis ... Atque Excellentissimis Nationis Polonicae, Dn. Val. Alberti ... Dn. Jo. Ad. Schertzero ... Dn. Frid. Geislero ...: Dominis Fautoribus, Patronis ac Mecenatibus, post Deum, unice suspiciendis, ipsis Kalendis Ianuariis qua licuit devotione ac pietate*, Lipsiae, Literae Spörelia-nis, 1673.; vö.: <http://www.gbv.de/vd/vd17/39:127493Z> (utolsó letöltés: 2014. szeptember 30.)

⁷ KÁDÁR, 2014, 209.

⁸ MATHEUS, 2005, 178.

⁹ FOSI, 2011, 218.

¹⁰ MATHEUS, 2005, 180.

¹¹ FOSI, 2011, 177–180.

kellene teremteni, ezért kérvénnyel fordult a pápához egy zarándokház létesítése végett. X. Kelemen pápa végül valószínűleg 1673 kora tavaszán döntött egy épület megvásárlásáról és a konvertita zarándokház megalapításáról. Miután azonban a Kúria terve lassan haladt, az oratoriánus Mariano Sozzini is működésbe lépett, és 1673. augusztus 15-én megnyitotta az Ospizio dei Convertendi egy kis házban, a San Giovanni dei Fiorentini templomhoz közel. Azonban ez hamar kicsinek bizonyult, és ezért 1674. július 2-án átköltöztek a Porta di Ripetta közelében, a pápa által vásárolt épületbe.¹²

Az Ospizio felügyeletét ellátó kongregáció a pápai udvarmester (*maggiordomo*) alá tartozott, miután a pápa által vásárolt palotába való költözéssel a testület formális függésbe került az Apostoli Palotától.¹³ A kongregáció tagjai (*deputati, fratelli*) a római klérus és nemesség köréből kerültek ki. Valószínűleg tizenkét tagú testület lehetett, amely havonta ülésezett, de valójában kilenc személynél több sosem volt jelen. A testület tagjai különböző funkciókban látták el az Ospizio vezetését, amelynek élén a rektor állt, míg a konvertitákkal való közvetlen foglalkozásért a katekéták feleltek. Emellett természetesen a kongregációnak fontos tagja volt a titkár, a kincstárnok és a prokurátor is.¹⁴

A zarándokházba érkező, katolizálni kívánó protestánsok ott tartózkodásának idejét napi többórás katekizmusoktatás, lelkigyakorlat, egyházi könyvek közös olvasása, különféle mise- és templomlátogatások, az imák és szent énekek tanulása töltötte ki. Emellett megismerték a Város legjelentősebb templomait, a Szent Lépcsőt (Scala Santa), a katakombákat, valamint jótekonysági intézményeket, hogy saját szemükkel láthassák a katolikus egyház irgalmasságát és nagyvonalúságát. Az átlagos tartózkodási idő négy-hat hétig tartott, amely az Inkvizíció előtt a protestáns hit ünnepélyes megtagadásával, az ehhez kapcsolódó gyónással és elsőáldozással, illetve ideális esetben a bértmálkozással zárult. Ezt követően még pár napig a házban maradhattak a konvertiták.¹⁵

Az ispotályhoz érkezőket az igazgató rektor elé vezették, és megjelent az egyik katekéta is, akivel együtt kikérdezték a jelentkezőt. Az alapadatokat egy regiszterkötetbe vették fel, de a kikérdezés kiterjedt a szülők vallására, a korábbi életútra, az áttérés motivációjára is. Azonban sajnos ezek a részletes „életútinterjúk” csak 1689–1702 közötti időszakból maradtak fent, ráadásul szembeütően a sokszor hasonló érvelés és narratíva, ami arra mutat, hogy a konvertálni szándékozók tudták, milyen érvekkel kerülhetnek be az intézménybe.¹⁶

Ide érkezett meg 1674 novemberének végén Thuránszky Tamás Antal, ám nem ő volt az első magyar. 1674. május 1-jei érkezéssel jegyezték fel az Ospizio regiszterébe Martino di Presborgiát, akinél ugyan nem tüntettek fel származási helyet, de a „di Presborgia” szinte bizonyosan pozsonyi származást feltételez.¹⁷ Ő azonban csak két hetet

¹² MATHEUS, 2012, 89–95.

¹³ Uo., 96.

¹⁴ Uo., 122, 127. Az Ospizio dei Convertendi rendszabálya az egyes tisztviselők feladatairól: PAGANO, 1998, 356–365.

¹⁵ MATHEUS, 2005, 185–186.

¹⁶ Uo., 191–193.

¹⁷ ASV, Ospizio, vol. 5., fol. 2v–3r.

maradt, majd május 15-én elhagyta a zarándokházat. Semmilyen más adatot nem jegyeztek fel róla, így elképzelhető, hogy csupán külső vendégként fogadták be.

1673–1700 között, tehát az Ospizio első három évtizedében összesen 42 magyar érkezett velük együtt az Örök Városba. Közülük tizennégy személyre vonatkozóan nem maradt fenn arra utaló adat, hogy az Ospizióban való tartózkodás idején elhagyták volna hitüket, így már vagy korábbi katolizálás, vagy sikertelen áttérési kísérlet esete feltételezhető. Köztük volt Thuránszky Tamás Antal is, akiről azonban a regiszterkötet és a köszönővers, valamint annak kísérőlevele segítségével többet is megtudhatunk.

A regiszterkötet alapján látható, hogy a protestáns hit megtagadására, és a bérmlásra nem az Ospizióban való tartózkodás idején került sor, emiatt valószínűsíthető, hogy az már korábban megtörtént. Ráadásul a kötet megjegyzés rovatába feljegyezték Thuránszkyról, hogy a Porta Angelica közelében lett remete. Ez az Ospizio költöztetésének története alapján válik érthetővé. Ugyanis, amint azt említettem, amikor Thuránszky megérkezett 1674 őszén, akkor a zarándokház a Porta di Ripetta környékén fogadta az érkezőket. Azonban ez hamarosan ismét szűkösnek és az Apostoli Palotától túl távol esőnek bizonyult, ezért ismét a költöztetés igénye merült fel, ekkor került a látókörükbe a Porta Angelica közelében fekvő Santa Maria delle Grazie templomhoz kapcsolódó remeteközösség épülete.¹⁸ Az átköltözés 1675. február 1-jén történt meg, tehát éppen abban az időszakban, amikor Thuránszky a zarándokház lakója volt. Az együttélés a remetékkel azonban nem volt zökkenőmentes, a feszültség a két közösség között egészen az 1680-as évek közepéig fennállt, amikor az Ospizio végül átköltözött a Borgo Nuovóra.¹⁹

A feszültségek ellenére, úgy tűnik, Thuránszky kapcsolatba került a remeteközösséggel. Az alább közreadott levele megerősíti,²⁰ hogy az Ospizióban „külsősként” (*exterius*) és vendégként (*hospes*) tartózkodott, vagyis nem a zarándokház céljának megfelelő, áttérési szándékból volt ott elszállásolva. Levelében kifejti, és Kempis Tamással érvel amellet, hogy addigi életvitelével kíván szakítani, amikor remetei módon Istennek tetsző életet szeretne élni. Éppen ehhez kéri az Ospiziót vezető oratoriánusok közül Mariano Sozzini,²¹ Francesco Gschwendtner²² és Josephus Melgarin²³ segítségét, hogy ezt a célját elérhesse.

¹⁸ A környék a Via di Porta Angelica 1939-ben történt kiépítésével teljesen átalakult, eltűnt a Porta Angelica és a S. Maria delle Grazie templom is.

¹⁹ MATHEUS, 2012, 96–99.

²⁰ ASV, Ospizio, fasc. 36., fol. 20r.

²¹ Mariano Sozzini 1613-ban sienai nemes családban született. Huszonnyolc évesen lépett az oratoriánus papi közösségbe, amelynek 1662-ben prépostjává választották. Az Ospizio dei Convertendi alapításával már a kortársak elismerését is elnyerte, a neves jezsuita Athanasius Kircher a „németek apostolá”-nak nevezte őt. MATHEUS, 2012, 91.

²² Francesco Gschwendtner 1624 körül született Salzburban. 1624-ben érkezett Rómába, ahol a San Giovanni dei Fiorentini sekrestyése, Sozzini mellett az Ospizio társalapítója, a konvertiták katekizmus oktatásában vett részt. 1675. augusztus 26-án halt meg. PAGANO, 1998, 314; MATHEUS, 2012, 132.

²³ Josephus Melgarin az Ospiziót vezető Kongregáció tagjainak (*fratelli*) egyike volt, Gschwendtner jó barátja. Alighanem hozzá köthető az a feljegyzés, amely megörökítette az Ospizio alapításának körülményeit. PAGANO, 1998, 313, 319.

Thuránszky célja, ilyen irányú jövőképe nem volt egyedülálló a korszakban. Sergio Pagano vizsgálata szerint az 1673–1700 között az Ospizióban regisztráltak mintegy 2%-a lett tagja valamilyen szerzetesi, papi vagy remeteközösségnek. Thuránszky az első és egyetlen magyar volt ebben az időszakban, aki így folytatta életét, és az első volt, aki remeteközösséghez csatlakozott. Bár Thuránszky korábbi „státuszát” nem jegyezték fel a regiszterbe, mivel tudjuk, hogy protestáns egyetemi tanulmányokat végzett és tanítóskodott, így szempontjából az sem érdemtelen összevetés, hogy az Ospizio első három évtizedében rajta kívül legalább tizenegy személy más felekezetű papi személyként tért át itt a római katolikus hitre. Köztük volt egy anglikán püspök, hét protestáns lelkész, egy örmény pap, egy görög ortodox pap és egy bazilita szerzetes.²⁴ Magyarországról is több olyan protestáns érkezett ezekben az években, akik valamilyen módon köthetőek voltak a protestáns értelmiségi elithez, tanítói és lelkészi karhoz. Több tanuló mellett 1676-ban például Strezeniczky András trencsényi iskolamester érkezett az Ospizióba,²⁵ az 1685-ben érkező Újbányai Jánosról pedig feljegyezték, hogy prédikátor fia.²⁶ Két magyar prédikátor ismert ezekből az évtizedekből. Az 1685-ben ott járt Nicoló Cardórol (Kardos? Miklós) csak annyit tudunk, hogy erdélyi volt, és római tartózkodását követően a Német-római Birodalom felé vette útját.²⁷ Az 1702-ben Rómába érkező Giovanni Keimannról azt is tudjuk, hogy nagyenyedi volt, de későbbi sorsáról nem ismerünk feljegyzést.²⁸ Mindez tehát azt mutatja, hogy Thuránszky életútja, sorsának alakulása nem volt feltétlenül egyedi, még a magyar protestáns zarándokok között sem, csupán a szerencsés véletlennek köszönhetően valamivel több forrás maradt fent római időszakáról.

A levéllel együtt megmaradt Thuránszky néhány köszönőverse is, amelyek egyedüli címzettje Mariano Sozzini.²⁹ Ez alapján úgy tűnik tehát, hogy Sozzini közbenjárására sikerült Thuránszky Tamás Antalnak bejutnia a Porta Angelica melletti Santa Maria delle Grazie remeteközösségébe. Ezt követően Thuránszkyról nincs további forrásunk, életének későbbi szakasza így ismeretlen, de további római források talán segíthetnek majd tisztázni ezt is. A fennmaradt köszönőverseket egy rövid prózai rész vezeti be, amelyet egy disztichonban írt, Mariano Sozzinit dicsőítő vers követ. Ebben az oratoriánus előljárót VII. Sándor pápához hasonlítja, felemlítve azokat az erőfeszítést, amellyel a pápa Róma javát szolgálta.

Ezt az első, hosszabb verset ismét egy rövidebb prózai szöveg vezeti át három, egymástól elhatárolható költeményhez. Ebből az első, az *Eccho Conversorum* szapphói strófában íródott, amely a klasszikus latin költészetben a szerelmi líra versformája volt, így itt is az érzelmi kötődés erősítésére szolgálhat. Ezután ismét átvált disztichonra, és a *Calculus omnium Marianum amantium* az egymást váltó évszakok költői képével kap-

²⁴ PAGANO, 1998, 329, 338–339.

²⁵ ASV, Ospizio, vol. 5., fol. 9v–10r.

²⁶ ASV, Ospizio, vol. 5., fol. 31v–32r.

²⁷ ASV, Ospizio, vol. 5., fol. 30v–31r.

²⁸ ASV, Ospizio, vol. 5., fol. 76v–77r.

²⁹ ASV, Ospizio, vol. 36., 23v.

csolódik az *Ecchó*ban megjelenő, egymás után következő évek motívumához. Ezt követi szintén disztichon versformában a *Suspirium ad DEUM Patrem, Filium et Spiritum Sanctum*, amely az 1675. évi szentévre reflektálva dicsőíti Rómát és X. Kelemen pápát. Ugyanakkor itt kell azt is megjegyeznünk, hogy bár a jubileumi évek mindig nagy vonzerőt jelentettek a zarándokok számára, épp 1675-ben komoly visszaesést lehet regisztrálni. Ezt csak részben lehet a francia–holland háború hatásával magyarázni. Talán ennél is nagyobb hatása volt annak, hogy a híveknek lehetősége volt a szentévi búcsú elnyerésére saját országukban, így mentesülhettek a római zarándokút fáradalmaitól és veszélyeitől.³⁰

A köszönyverseket végül egy *dedicatio* zárja le. Thuránszky saját kezű aláírása, a levéllel megegyező kézírás azt is megerősíti, hogy a versek szerzői autográfként maradtak ránk. A későbbiekben érdemes lenne összevetni mélyebb filológiai vizsgálattal a versek szövegeit Thuránszky korábbi, Pozsonyban megjelent műveivel, amely nemcsak esetleges szövegegyezéseket tárhatnának fel, hanem jobban rávilágítanának a szerző műveltségére, és érdekes összefüggésbe helyezhetné az evangélikus korszakban írt műveket és a katolikusként szerzett verseket is.³¹

Jelenleg csak az 1673-ban, Lipcsében megjelent munkája áll rendelkezésünkre.³² Ebből azonban csak egy-egy sort emelt át a Rómában kelt verseibe. Mivel a lipcsei mű is Újévre készült, az ehhez kapcsolódó sor részbeni átemelésére került sor:

Lipcse:

Mos fuit et priscis JANI dare dona KALENDIS,
Et pia Vota, novus prosper ut ANNUS eat.

Róma:

Mos fuit et priscis, nec nostro desiit aevo
Jani Kalendis fundere vota {viris / piis}.

Az ezt követő jókívánság is teljesen megegyező: „Nestoreos utinam videas laetissimus Annos”. A különbség csak az, hogy a lipcsei versben a hexameter sort nem követi pentameter, ellenben a római köszöntéssel.

Az 1673-ban keletkezett vers végén Lipcse dicséreténél ugyanúgy alakít ki kapcsolatot Pannónia dicséretére, mint a római vers esetében Itália és Pannónia között, amikor az Úrtól Itália védelmét kéri, és Múzsák révén Pannónia virágzását:

Lipcse:

Tanta tibi, poscit tenui modulamine Musa
Pannonis, et resonat; Lipsia semper Ave!

³⁰ MATHEUS, 2012, 65.

³¹ Itt szeretném megköszönni Lakatos Bálint barátomnak a szöveg összeolvasásában, értelmezésében, a versformák azonosításában nyújtott segítségét.

³² <http://www.gbv.de/vd/vd17/39:127493Z> (utolsó letöltés: 2014. szeptember 30.).

Róma:

Tanti Tibi poscit tenui modulamine Musa
Pannonis, et resonat {Vir Reverende, / Roma benigna,}³³ Vige!

A szövegközlésnél a prózai részeket folytatólagosan szedtük, míg a verseket az eredeti verssorbeosztás szerint adjuk közre. A tiszteleti címek, rangok nagybetűs szókezdését, az i és j betűk használatát meghagytuk. A rövidítéseket zárójel nélkül oldottuk fel. A vesszőhasználatot a szöveg értelméhez igazítottuk, míg a többi írásjelet az eredeti formában hagytuk meg. Szintén meghagytuk a versben csupa nagybetűvel szedett szavakat. A vers szerkesztésében Thuránszky egyes helyeken több, egymással behelyettesíthető szót is meghagyott, amelyeket egymás alá írva, kapcsos zárójellel fogott össze. A szövegközlésben az egyszerűbb szerkesztési technika érdekében a szóvariánsokat egymástól perjellel választottuk el, és kapcsos zárójelbe tettük őket.

Források

1.

Thuránszky Tamás Antal levele Mariano Sozzinihez, Francisco Gschwendterhez és Josephus Melarginhoz

ASV, Ospizio, vol. 36., fol. 20r–21v.

[20r]

Viri Plurimum Reverendi, Amplissimi, ac praeclarissimi, etc. Domini, Fautores, Patroni et Mecaenates Musarum benignissimi.

Diu multumque anxius haesi, Promotores pauperum et cumprimis conversorum benignissimi, utrum mihi extero, citra severioris audaciae notam fas esset, Reverendissimas Dominationes Vestras brevibus hisce compellare, desideriaque mea suspiriis juncta coram exponere. Sed vicit tandem cunctationem causae et desiderii bonitas, trepidantem flucutantemque mentem meam erexit singularis vestra benignitas, suasit denique et aliorum pietas, ut Vestrum prae aliis, qua licet modestia aucuparer patrocinium: certo persuasus, quod quemadmodum alii plurimi, qui Vestram venati sunt gratiam, eandem semper propitiam invenere, Vosque Patronos experti sunt, ita et ego mortalium minimus sum inventurus Promotoresque mearum rerum et desideriorum lucraturus.

Quandoquidem ea non sunt immodesta, sed unice ad Majorem Dei gloriam, Beatae Mariae semper Virginis honorem, Ecclesiae Catholicae incrementum et meam denique aliorumque sempiternam salutem, directa. Nempe, quod mutato praesenti statu et

³³ Vir Reverende – Roma benigna egymás alá írva, mindkét irányba kapcsos zárójellel kötve.

vitae genere, religiosum, illudque Eremiticum vitae genus, superis ita volentibus et fatis trahentibus amplecti cupiam. Religiosus siquidem status, veraciter Deo est gratus itidem efficitur Deo gratus, liber et Sanctus. Indubitato namque invenit suavissimam Spiritus Sancti consolationem, qui amore Dei et religionis, omnem carnalem abjecit, et sprexit delectationem. Consequitur insuper magnam mentis libertatem, qui aretam pro nomine ejus ingreditur viam mundanamque negligit curam. Et ut verbo rem expediam, religiosi status, (qui est Dei, citra omne dubium famulatus) hominem angelis reddit aequalem, Deo placabilem, Daemonibus terribilem et cunctis fidelibus commendabilem. O amplectendum ergo et sine mora³⁴ ad tale properandum servitium, quo summum obtinetur bonum et sine fine mansurum. Quod tamen servitium et vitae genus, cum mihi extero tam facile non liceat obtineri, Vestram, Fautores et Promotores aeternum suspiciendi, volui auxiliatricem gratiam aucupari. Quam si impetravero, enitar profecto suspiriis meis, ne vos unquam benignitatis et Christianae charitatis poenitere possit. Quod super est, Vivite Deo et Ecclesiae quam diutissime, felicissime! Haec sunt vota intima desideriiis piis juncta

Clientum minimi

Thomae Antonii Thuransky
Pannonii Conversi
m.p.

[21v] *Külzeten:*

Viris Plurimum Reverendis, Amplissimis atque Prae Clarissimis Domino Patrono Reverendo Patri Mariano, etc. Domino Patrono Reverendo Patri Francisco, etc. Domino Patrono Reverendo Patri Josepho, etc. Dominis Fautoribus, Patronis et Promotoribus meis aeternum debito observantiae cultu devenerandis, colendis.

2.

Thuránszky Tamás Antal köszöntőverse Mariano Sozzinihez

ASV, Ospizio, vol. 36., fol. 22r – 23v.

[22r]

Salutem ab ipso aeternae Salutis fonte Reverendissimae Dignitati Tuae precor meaque suspiria qua licet devotione commendo!

Vir Reverendissime, Generis splendore, pietate, eruditione omniique virtutum genere spectatissime etc., Domine Fautor, Patrone et Mecaenas Musarum benignissime, gratiosissime –

³⁴ Egykezűleg átváltva erről: citra moram.

Quas Tibi nunc Grates referam, quae Vota rependam?
 O Mariane Pater pro pietate Tua?
 Non vis ingenii, non carminis ulla facultas
 Reddere pro meritis Magne Patrone potest.
 Sicut Alexander, cum nummum posceret, Urbem
 Magnifica cuidam pro bonitate dedit:
 Sic Tu Mecaenas, ubi nuper forte rogarem
 Paucula, mi jussu sunt data multa tuo.
 O Venerande Pater decus immortale futuri
 Temporis atque DOMUS Stella corusca NOVAE!
 Contulit in multos naturae gratia multa,
 Ast Tibi, quod multis non dedit, illa dedit.
 Te generis splendor, Te laudat et Inclyta VIRTUS;
 Te Pietas vivum vehit ad astra tua.
 Tu sacer es Christi Vates, velut maximus olim
 Romani assertor Scaevola Juris erat:
 Tu facienda doces, Tuque docenda facis.
 Sorte Tua vivis contentus, splendida mundi
 Nil curas, modo Te splendor in axe locet.
 Haud in Te generat ventosa superbia cristas,
 {Responsum / Consilium / Auxilium}³⁵ miseris Tu dare come soles.

Sit licet ergo longe minor, Mecaenas benignissime, virium mearum facultas, quam ut ad munificentiam Tuam³⁶ [22v] et meritis in me collatis³⁷ debita gratiarum actione respondere queat; malui tamen humilibus verbis beneficia percepta agnoscere (cum reddere non valeam) promptitudinemque gratae mentis declarare, quam turpi silentio ingratus hospes videri, certo persuasus Reverendissimam Dignitatem Tuam affectum huncce meum pro ipso obligatissimae mentis effectum interpretaturam. Ea siquidem citra hoc est Virtus, pietas ea Reverendissimae Dignitatis Vestrae erga omnes, ut esse quasi non possit, nisi omnibus opem implorantibus prosit: et sicut coeleste illud jubar lucem habet, ut aliis communicet, obscura illustret, virtuteque sua in cuncta influat: ita Reverendissima Dignitas Vestra animum paterna christianaque benignitate ac charitate plenum, ut vacillantibus succurrat, lapsos erigat, erectos etiam pro ratione temporali pariter ac spirituali fulcro fulciat: quod me Christe unicum est virtutis genus, quo mortales ad supremi Numinis similitudinem assurgunt, aeternaque praemia indubitato percipiuntur. Quae priusquam et³⁸ Reverendissima Dignitas Tua largissime percipiat,

³⁵ Responsum – Consilium – Auxilium egymás alá írva egy kapcsos zárójellel összefogva mutat a *miseris Tu dare come soles* sor elé.

³⁶ Grammatikailag tárgyesetet kíván meg, ám az eredeti szavégek rövidítése nem –m rövidítésre utal.

³⁷ Egyidejűleg átváltva *meritam me collata* alakról.

³⁸ Egyidejűleg beszúrva a két szó közé.

mihi quoque in praesentiarum pro Reverendissima Dominatione Tua devotum
suspirium, loco praemii, adjicere liceat. Nam –

Mos fuit et priscis, nec nostro desiit aevo
Jani Kalendis fundere vota {viris / piis}.³⁹
Solvam igitur Votum devoto ex pectore promptum
Quod res, quod tempus postulat et pietas:
Nestoreos utinam videas laetissimus Annos,
o Mariana Novae gloria magna CHESAE.

Eccho Conversorum

Vivat o Vivat! premat Annus Annum
Insequentem, qui premat insequentes
Plurimos, Vivat facilem Senectam
Omne per aevum!

Calculus omnium Marianum amantium:

Vota DEUS firmet! Tua sic ante silesceat
Fama, nec ante Tuus diminuatur honos:
[23r] Quam VER flore novo, quamque AESTAS messe carebit;
Fructibus AUTUMNUS, frigore tristis HIEMS.
Quamque dies Aestiva brevis, NOX longa, vicissim
Longa dies brevior NOX hiemalis erit.

Suspirium ad DEUM Patrem, Filium et Spiritum Sanctum pro celeberrima DIVAque ROMA Orbis Universi Capite Annum Sanctum feliciter celebrante

O Aeternae DEUS pacisque Togaeque sequester,
Limpide communis fons et origo boni!
Auspice Te vigeat semper Sanctissima ROMA!
Floreat ah! CLEMENS DECIMUS orbe PATER!
Floreat aeque corona VIRUM⁴⁰ Tibi Purpuratorum,
O vigeat ROMAE quilibet Ordo diu!
Hic bonitate Tua fundata ECCLESIA, coelum
Dum stabit, florens stet vigeatque, precor!
Musarum Heroës, adversis eripe fati
Ingenua {populum / juvenes},⁴¹ qui pietate colunt.
O PATER aure preces benignissima suscipe nostras,

³⁹ *Viris* – *piis* egymás alá írva kapcsos zárójellel mutat a *vota* szó felé.

⁴⁰ Eredetileg: *Virum corona*, de a szerző egyidejűleg jelezte a két szó cseréjét számjelzéssel.

⁴¹ A *populum* és a *juvenes* egymás alá írva, mindkét irányba kapcsos zárójellel kötve.

Et simul ITALICUM protege, quaeso, SOLUM!
Tanta Tibi poscit tenui modulamine Musa
Pannonis, et resonat {Vir Reverende, / Roma benigna,}⁴² Vige!

Dedicatio:

Accipe pro strena, Reverende VIR, optime Fautor,
Quae Tibi ex animo nostra Thalia litat.
Atque meis faveas multum, Pater Inclyte, rebus,
Ut Tuus aeternum sim maneamque cliens.

Haec sunt illa gratae mentis obligatissima Desideriis suspiriisque juncta officia
Reverendissimae Dignitati Vestrae sub Ipso Novi Anni auspicio qua licuit devotione
fusa a

clientum minimo
Thoma Antonio Thuranski
Pannonio Converso m.p.

[23v] *Külzeten:*

Viro Reverendissimo, Amplissimo Omnique virtutum genere Spectatissimo
Domino Sosino Florentino, Inclutae Novae Domus Patri Mariano Superiori, etc.,
Domino Fautori, Patrono et Mecaenati meo aeternum debito observantiae cultu
suspiciendo

⁴² *Vir Reverende – Roma benigna* egymás alá írva, mindkét irányba kapcsolós zárójellel kötve.

Rövidítések és irodalomjegyzék

ASV

Archivio Segreto Vaticano

*

FOSI

2011

FOSI, Irene: *Convertire lo straniero. Forestieri e Inquisizione a Roma in età moderna*. Roma, Viella, 2011. (La Corte dei Papi 21.)

KÁDÁR

2014

KÁDÁR Zsófia: *A pozsonyi Szent Salvator-templom katólikus használatba vétele (1672–1673)*. In: *KoraújkorÁSZ. Koraújkor-történettel foglalkozó doktoranduszok tanulmányai*. Szerk.: KÁDÁR Zsófia–KÖKÉNYESI Zsolt–MITROPULOS Anna Diána. Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, 2014. 200–229.

MARKUSOVSKY

1896

MARKUSOVSKY Sámuel: *A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története kapcsolatban a pozsonyi ág. hitv. evang. egyház múltjával*. Pozsony, 1896.

MATHEUS

2005

MATHEUS, Ricarda: *Mobilität und Konversion. Überlegung aus römischer Perspektive*. In: *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 85(2005), 170–213.

2012

MATHEUS, Ricarda: *Konversionen in Rom in der Frühen Neuzeit. Das Ospizio dei Convertendi 1673–1750*. Berlin–Boston, De Gruyter, 2012. (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, 126.)

PAGANO

1998

PAGANO, Sergio: *L'Ospizio dei Convertendi di Roma fra carisma missionario e regolamentazione ecclesiastica (1671–1700)*. In: *Ricerche per la storia religiosa di Roma. Studi, documenti, inventari. Vol. 10. „Dall'infamia dell'errore al grembo di Santa Chiesa”. Conversioni e strategie della conversione a Roma nell'età moderna*. Roma, 1998, 313–390.

- RMK II.
1879 *Régi Magyar Könyvtár. II. kötet. Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve.* Közreadja: SZABÓ Károly. Budapest, 1879.
- SZINNYEI
1914 SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái.* XIV. köt. Budapest, 1914.
- SZÖGI
2011 SZÖGI László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon, 1526–1700.* Budapest, ELTE, 2011. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 17.)
- THURÁNSZKY
1938 THURÁNSZKY László: *A Thuriki (recte Thurapataki) és Komjáthnai Thuránszky család története és leszármazása.* Sátoraljaújhely, 1938.

„Die Stadt und Vestung / mit allen was darinnen ist / ohne List
und Betrug zu übergeben”

Egykorú német röplap Eger 1687-es visszafoglalásáról

Tanulmányomban egy olyan röplapot ismertetek, amely Eger 1687-es visszafoglalásának kapitulációs egyezményét, a vár megadási feltételeit adja közre, részletesen kitérve ezek előzményeire is. Az 1687-ben valószínűleg Nürnbergben nyomtatott *Gründliche Vorstellung und Beschreibung. Der Stadt und Vestung Erla / Nebst denen Accords-Puncten welche von Ih. Kays. Maj. eigenhändig unterschrieben worden* című röplapon Eger látképe is látható.¹ A nyomtatvány dátuma arra utal, hogy nem sokkal a megadás után készíthették.

Magyarország török uralom alóli felszabadításához Bécs 1683-as sikertelen török ostroma jelentette a nyitányt. 1684-ben Esztergom várát, a következő évben pedig Visegrádot, Vácot és Pestet foglalták vissza a törököktől. Ez utóbbi vár csak száz kilométerre volt Szolnoktól, Eger elővárától. Ez annyira nyugtalanította Eger lakosságát, hogy még abban az évben számos család délebbi területekre, Temesvárra és a Balkánra költözött.² 1685-ben a császári csapatok visszafoglalták Nógrád és Érsekújvár várát. A bécsi Udvari Haditanács már ekkor, 1685 őszén a stratégiai fontosságú Eger várának visszafoglalását fontolgatta, hiszen egyrészt az itteni törökök állandó fenyegetést jelentettek a szövetséges seregeknek, másrészt ez volt a Thököly-országrészhez legközelebb eső vilájet-székhely. Ám végül elvetették e tervet, mert túl késő volt már az ostromhoz és a sereg is kimerült volt.³ Októberben azonban a Szolnokot elfoglaló sereg egy része mégis ostrom alá fogta Egert – eredménytelenül. Ám hosszú idő után mégis ez volt az első eset, hogy császári csapatok Egert ostromolták, illetve a város egy részét fel is gyújtották.⁴

Eger megtámadását Antonio Caraffa és az 1687. évi hadjárat előkészítése során Lotharingiai Károly is sürgette. Utóbbi kiemelte, hogy a török helyőrség adóztatja Felső-Magyarország egy részét, illetve a törökök egészen Pestig portyáznak.⁵ Végül az a döntés született, hogy Egert ostromzár alá kell vonni és így kell az ellenséget megadásra kényszeríteni. A magyar és német csapatok június–július hónapban érkeztek Maklárra, ahol a gyülekezőhely ki volt jelölve. Innen kezdték meg a város és a vár ostromgyűrűbe vételét.⁶ Az ostromzár katonáinak számát az egyes szerzők 7–8, 8–10 vagy 10–12 ezer

¹ A nyomtatvány nem szerepel HUBAY, 1948 könyvében.

² SUGÁR, 2002, 159–160.

³ Uo., 161–162.

⁴ Uo., 163.

⁵ Uo., 168–171.

⁶ Uo., 175.

főre becsülik. A törökök kezdetben többször kitörtek a várból, hogy élelmet szerezzenek. Az elhúzódó ostromzár miatt azonban a törököknél egyre komolyabb élelmezési problémák jelentkeztek.⁷ Novemberben Lotharingiai Károly főparancsnok ellátogatott az Egert ostromzár alatt tartó csapatokhoz, ami az Egert védő törököket aggodalommal töltötte el. Ezt kihasználva Caraffa levélben próbálta rávenni Rusztem pasát a megadásra. Az élelmiszerhiány és a hideg miatt sok török kérte Rusztemet a vár feladására, de ő egyelőre a további kitartás mellett döntött.⁸

Nem sokkal később Caraffa ismét megadásra szólította fel Rusztemet, aki ekkor már hajlott a vár méltó feltételek melletti átadására, de csak abban az esetben, ha a kapitulációs szerződést Lipót császár szentesíti. Ezt azonban Caraffa ellenezte, mondván, hogy ez soha nem volt szokásban, a pasának vele kell megkötni az egyezményt.⁹ Miután Rusztem is belátta, hogy a helyzet tarthatatlan, november 28-án küldöttséget menesztett az ostromlók táborába, hogy megtárgyalják a feladást szabályozó egyezményt. Az egyezmény végleges szövege december 2-ára készült el. A kapitulációs egyezmény hét pontban rögzítette a feladás feltételeit. Ezek egyike volt, hogy az egyezményt Lipót császárral meg kell erősíttetni. Giovanni Battista Doria, az ostromlók parancsnoka ezt az egyezményt felettese, Caraffa parancsa ellenére kötötte meg. A császári udvarból azonban üzenet érkezett, hogy a törökökkel kötött minden megállapodást a császárral jóvá kell hagyatni.¹⁰ (Lipót ezt a megállapodást december 7-én alá is írta.)

A feladási szándék hírére Caraffa Eperjesről Eger alá érkezett. A kapitulációs egyezmény megkötését rossz néven vette, hiszen csak saját magát tekintette ez ügyben illetékesnek. Követséget is küldött a várba, hogy tudassa Rusztemmel: új kapitulációs egyezményt kíván kötni. Mivel a pasa nemigen tehetett mást, az új egyezmény (ami egyébként a törökök számára kedvezőbb volt) december 14-én létrejött.¹¹ December 18-án Fischer Mihály kamarai adminisztrátor jelentésében úgy fogalmazott: nem kétli, hogy Caraffa az Udvari Kamarának megküldte ezt az egyezményt. Ez azonban nem található meg a bécsi levéltárakban. Sugár István ezzel kapcsolatban úgy fogalmaz: „Mivel a bécsi levéltárakban nincsen semmi nyoma a Caraffa és Rusztem között létrejött megállapodásnak, nem tartható kizártnak, hogy azt az altábornagy meg sem küldte a központi igazgatásnak, hiszen tudta, hogy a Rusztem behódolását tartalmazó egyezmény már a Habsburg-uralkodó kezénél van. Nem tartható kizártnak, hogy Caraffa befolyásos voltára való tekintettel, s nem kevésbé az Eger visszafoglalása feletti öröm és meglegedettség hatása alatt a két kapitulációs egyezmény vizsgálatával Bécsben nem is foglalkoztak.”¹²

Véleményem szerint az udvarban vélhetően azért sem tulajdoníthattak nagyobb figyelmet a Caraffa-féle egyezménynek (jóllehet végül is ez valósult meg), mert a de-

⁷ Uo., 178–180.

⁸ Uo., 183–184.

⁹ Uo., 185.

¹⁰ Uo., 187–188.

¹¹ Uo., 189–190.

¹² Uo., 191.

cember 7-i egyezmény a gyermek I. József megkoronázásának napját előzte meg, és ezt az udvari propaganda a koronázási ünnep fényének emelésére használta fel.¹³ A körülbelül négyezer főnyi török védősereg 1687. december 17-én hagyta el a várat és a várost. Egerben ezzel véget ért a kilencvenegy évig tartó hódoltság. Az alább bemutatandó röplapot ezen események alkalmából nyomtatták ki.

Mivel tudomásom szerint e műnek nincs modern kiadása, ezért itt közlöm a szövegét, melynek pontos forrását/forrásait még nem sikerült azonosítani:

„ERla / eine vor diesem nicht uneben erbaute Stadt / lieget in Ober-Hungarn / mit guten fest-gesetzten Mauern / umzogen / und ware ehedessen eine stattliche Vor-Mauer wider den Türken und Verfolger der Christen / gewesen. Die Stadt an sich selbst / lieget etwas eben / durch welche ein Strom geleitet worden / deme die Alten mit dem Namen Agria bemerket / und wovon der Ort ebenfalls den Namen bekommen. Ausser denen Ring-Mauern aber weiset sich das Schloß oder Vestung überaus wol befestiget / auch mit aller Zubehör reichlich versehen. Anno 1552. legte sich Mahomet Bassa mit vielen Stücken und einem Heer von 60000. Mann vor besagtes Erla / willens / mit solchem starcken Arm / die Mauern zu zerbrechen / und denen damaligen Christen das Blut aus den Adern zusaugen : Allein / wie grausam seine Stücke gedonnert und die belägrerte mit Feuer beschüttet ; wie entsetzlich die Türckische Furien auf die Mauern angesetzt ; wie furchtsam die geschärfften Säbel durch die Luft gezeichnet ; ja wie erschrecklich das Geschrey der Türcken von Morden / Brennen und Verheeren denen in der Stadt in die Ohren gedrunken / waren doch solche Blut-Zeugen keines wegs genug die Standhaftigkeit der ehrlichen Streiter Jesu Christi / darnieder zu legen / derowegen sie dann durch einen kräftigen Eyd-Schwur sich verschworen / Gut / Blut und Leben denen Feinden entgegen zu setzen ; in welcher gefasten Resolution sie auch herzhafft ausgehalten / und nach vielen blutig-abgehaltenen Stürmen besagten Bassa dahin gezwungen / daß er mit Hinterlassung vieler Todten den Abzug beschleunigen müssen / da er 40. ganzer Tage ohnaußhörlich in grausamer Aengstigung gegen die Innwohner unermüdet fortgefahren. Anno 1596. rüsteten sich die Türken abermal / und kamen wie eine Flut gegen diesen Ort angezogen / funden aber dannoch wiederum solche Gegenwehr / daß ihrer ein grosser Theil zu Boden geleyet wurden. Nachdeme aber die Christen vermerket / daß ihr geringes Häufflein nicht genug war / einen so mächtigen Schwarm zuwiderstehen / streckten sie die Stadt in Brand und begaben sich in die Vestung / aus welcher dann / nichts als Kugeln / Feuer und Dampf den Ungläubigen zugeschicket wurde / welches auch diese wilde Tiger dermassen erhitzet / daß sie mit gleicher Grausamkeit die Belägrerte angefallen / und endlich die Vestung erobert / massen denen gemeinen Soldaten die unerträgliche Last allzuschwer werden wollen / dahero sie / ohnwissend des Commendanten / einen gütlichen Accord verlanget / der ihnen auch von den Türcken versprochen worden: Als die in der Vestung aber das

¹³ Ld. ehhez: Lőkös, 2013.

eine Thor eröffnet / fielen die Janitscharen auf selbiges an / hieben alles nieder was ihr Blutsaugendes Schwert nur erlangen kundte / und brachten so treuloser Weise diesen Haupt-Platz unter das Joch ihrer Gefangenschafft / in welchen Fesseln selbiger auch bis daher gebunden verblieben.

Nachdemalen aber die Flamme der gerechten Rache / eine geraume Zeit her / das Türkische Reich an verschiedenen Orten ziemlich versenget / auch diesen Sommer über / manche Blut-Wunde dem Türkischen Hund angeröthet werden / als musten auch die Waffen vorerwehnten Erla nicht schweigen : noch in der Scheiden bleiben : Zumalen aber der hunger die Mauern übersteigen und denen Inwohnern die Vorrath-Kammer zuschliessen / welcher Mangel dann gar bald sich äusserte / und diesen Volk so zusetzte / daß sie auch aus Noth die Hunde und Katzen auffiengen / und den Magen mit solchen Wildbrät sättigen musten. Gleichwie aber in zeitlichen Dingen nichts ohne Ende seyn kan / also ergieng es hier auch / daß die Türken keinen längern Verzug ertragen konten / sondern ruckten gezwungen / dem Ziel etwas näher / und kame der Bassa nebst drey vornehmen Janitscharen Agen zu Pferd / auch einen andern Hohen Officier zu Fuß / den 28. Novemb. in das Christliche Läger / um daselbst einen gütlichen Accord zu schliessen / weßwegen dann Herr Obrist Wachmeister Graf von Ricori¹⁴ und ein Hauptmann zu Fuß / in die Stadt als Geissel verwechselt worden. Nachdeme aber die Türken leichtlich erachten kunten / daß die damals Anno 1596. geschlagene Wunden / in Brechung des Accords / noch nicht völlig zugeheilet ; sondern als eine tiefende Blut-Quelle / und blutiges Merkmahl der jetzigen Welt vor Augen leuchtet / als wolten sie keines Wegs / die Puncten mit denen daselbstigen Hohen Generalen völlig bekräftigen / sondern von unsern Glorwürdigen Kayser eigenhändig unterzeichnet sehen / weßwegen dann Herr Hauptmann Lambach mit einem Aga nacher Preßburg abgefertiget worden / die vorbesagte Puncten Ihro Kayserl. Maj. vorzuzeigen / und nach Verwilligung / selbige unterschreiben zu lassen / welches so dann alles bewerkstelliget / und dieser Aga darauff wieder zuruck gangen. Die Puncten aber bestehen in folgenden : 1. Die Stadt und Vestung / mit allen was darinnen ist / ohne List und Betrug zu übergeben. 2. Mit Ober- und Unter-Gewehr / alle und jede mit fliegenden Fahnen und rührenden Spiel abzuziehen. 3. Sollen ihnen 300. Wägen gegeben werden / womit auch alle und jede / Groß und Kleine / niemand ausgenommen / ihre Haabschafften aufpacken / und abziehen können. 4. Bis Temeswar sicher und frey zu begleiten / durch 100. Teutsche Reuter / in Segedin aber solle von denen vornehmsten Türken einer zum Pfand verbleiben / bey Zuruckkunfft der Wägen und Convoy aber / er auch loßgelassen werden. 5. Die Kranke und Verwundete sollen darinnen verbleiben / bey ihrer Genesung aber / ist man ihnen schuldig einen Paß in Turkey zu geben. 6. Alle gefangene Christen / sie seyen Nation was sie wollen / loßzulassen. 7. Und letztens alle Munition und Artollerie was auf besagte Wägen nicht kan geladen werden / solle in der Vestung verbleiben.

¹⁴ Richardi.

Dem Höchsten seye demnach abermal für diese herrliche Erober- und Einnehmung der Vestung Erla / unsterbliches Lob gesagt ; der wolle noch ferner Ihro Röm. Kays. Maj. glücklich-siegende Waffen segnen und mit immer-grünen Ehren-Ruhm beglänzen / damit die ganze Christenheit unter diesen Schutz frölich Jauchzen und sicher sitzen möge.”¹⁵

A város tulajdonképpeni leírásának a szerző csak három mondatot szentel, a krónikák és országleírások szövegeihez hasonlóan a legnagyobb részt a törökellenes harcok ismertetése teszi ki. Egert úgy jellemzi, hogy az egykor a keresztények védőbástyája volt („ehedessen eine stattliche Vor-Mauer wider den Türken und Verfolger der Christen”), ez tulajdonképpen az egyébként első sorban országokra vonatkoztatott ’antemurale Christianitatis’ (vagy ’propugnaculum Christianitatis’) toposz átvitele egy konkrét várra. Feltűnő, hogy a szerző milyen kevés nevet említ. Az 1552-es ostrom leírása kapcsán csak az ostromlók vezérének nevét tudjuk meg, viszont a védőket Jézus Krisztus harcosainak nevezi. Az 1596-os ostromnál egy név sem szerepel. Az 1687-es visszafoglalás kapcsán pedig csak mellékes szereplők neveit olvashatjuk. Pedig ez utóbbi esetben a császári hadvezérek neveinek szerepeltetése minden bizonnyal tovább emelte volna a Habsburg-ház dicsőségét.

Ugyanakkor a röplap szerzője nem fukarkodik az ilyen jellegű kiadványokra különösen is jellemző negatív török-toposzok használatával.¹⁶ A pasa azért jött 1552-ben Eger alá, írja a szerző, hogy kiszívja a keresztények vérének, tehát egy vérszívó. Az 1596-os ostromnál felbukkan a ’perfidia’-toposz is: a védők ugyan egyezséget kötöttek a törökökkel a szabad elvonulásról, ám az megszegte ezt és vérszomjas kardja mindenkit lemészárolt, akit csak tudott.¹⁷ Ezen túlmenően fúriáknak, vad tigriseknek, török kutyanak nevezi a törököket.

A leírás végén olvasható az első kapitulációs egyezmény hét pontja.¹⁸ Az első kapitulációs pontban szerepel, hogy a várat csalás és csel nélkül kell átadni. Azt, hogy a törökök miért ragaszkodtak ahhoz, hogy az egyezséget a császár írja alá, a szerző néhány sorral feljebb azzal magyarázza, hogy a keresztényekben még ekkor is elevenen élt a törökök 1596-os szőszegése. Ezért talán tarthattak attól, hogy most majd őrajtuk állnak bosszút az ostromlók. A második pont előírja, hogy mindenkinek váll- és oldalfegyverzetet, kibontott zászlókkal és dobpergés mellett kell elvonulni. A harmadik pontban az áll, hogy háromszáz kocsit kell adni nekik, hogy mindenki – kivétel nélkül – felpakolhassa a holmiját és elvonulhasson. Negyedszer: Temesvárig száz német lovas kíséri őket biztonságban és szabadon, Szegeden azonban a legelőkelőbb törökök közül

¹⁵ A szöveget a frankfurti Goethe-Universität könyvtárában található példány alapján idézem. <http://edocs.ub.uni-frankfurt.de/volltexte/2007/7712/>. (2014. 02. 28.)

¹⁶ Ld. ehhez: BEHREND, 1915; HÖFERT, 2003.

¹⁷ A szerző viszont elhallgatja a Hatvannál történt előzményeket, ahol a keresztény sereg katonái mészároltak le sok törököt.

¹⁸ Vö. SUGÁR, 2002, 187–188. – Balássy Ferenc tanulmányában csak a második egyezmény nyolc pontját említi, vö. BALÁSSY, 1875, 25–28.

egynek túszként ott kell maradni, a kocsik és a kíséret visszatérésekor azonban őt is el kell engedni. Az ötödik pont szerint a betegek és sebesültek ottmaradnak,¹⁹ felgyógyulásuk után azonban Törökországba szóló útlevelet kell nekik adni. A hatodik pont azt tartalmazza, hogy minden elfogott keresztényt, bármilyen nemzetiségű legyen is, el kell engedni. És végezetül minden muníciónak és tüzérségi fegyvernek, ami a kocsikra nem fér fel, a várban kell maradni.

¹⁹ Ti. az egri várban.

Ehrwürdige Vorstellung und Beschreibung
Der Stadt und Vestung Erla /
 Nebst denen Accords, Puncten welche von Ih. Kayf. Maj. eigenhändig unterschrieben worden.

Erla eine vor diesem nicht umbeterbaute Stadt / liegt in Ober-
 Hungarn / mit guten fest-gefügten Mauern umzogen / und war
 ehedessen eine herrliche Vor- / Mauer wider den Türken und
 Verfolger der Christen gewesen. Die Stadt an sich selbst / lie-
 get etwas eben / durch welche ein Strom geleitet worden / denn
 die Alten mit dem Namen Agria benetzet / und wovon der Ort
 ebenfalls den Namen bekommen. Ausser denen Ring- / Mauern
 erhebt sich das Schloß ober Vestung überaus wol befestiget / auch mit aller-
 reichlich versehen. Anno 1552. legte sich Mahomet Bassa mit vielen
 in und einem Heer von 60000. Mann vor besagtes Erla / willens / mit sol-
 arken Arm / die Mauern zu zerbrechen / und denen damaligen Christen das
 Leben zu rauben: Allein / wie grausam seine Stücke gedonnert und
 agerte mit Feuer beschüttet: wie eifriglich die Türkische Juren auf die
 in angerichtet / wie fürchtlich die geschärfte Säbel durch die Luft ge-
 schweift: wie fürchtlich das Geschrey der Türken von Norden / Westen und Berber-
 en in der Stadt in die Ohren gedungen / waren doch solche Blut- / Zeugen
 wegs genug die Standhaftigkeit der ehrlichen Streiter Jesu Christi dar-
 zu legen / dieweil sie dann durch einen kräftigen End- / Schwur sich ver-
 zten / Gut / Blut und Leben denen Feinden entgegen zu setzen / in welcher Ge-
 resolution sie auch herzuhaftig ausgehalten / und nach vielen blutig- / abge-
 ten Stürmen besagtes Bassa dahin gezwungen / daß er mit Hinterlassung
 Eodten den Abzug beschleunigen mußten / da er 40. ganzer Tage ohnauß-
 grausamer Anzuckung gegen die Einwohner unermüdet fortgeführt.
 1596. rüsteten sich die Türken abermal / und kamen wie eine Flut gegen die-
 t angesetzt / funden aber dannoch wiederum solche Gegenwehr / daß ihrer
 1000. Thell zu Boden gelegt wurden. Nachdem aber die Christen ver-
 sichert / so geringes Häußlein nicht genug war / einen so mächtigen Schwarm zu-
 sehen / steckten sie die Stadt in Brand und begaben sich in die Vestung / aus-
 edam / nicht als Augen / Feuer und Dampf den. 1. Unglaubigen zu- / kö-
 uer / welches auch diese wilde Tiger demnach erhebet / daß sie mit gleicher
 kampf die Belagerte anfallen / und endlich die Vestung erober / massen
 genen. 2. waren die unermüdete Last allzu schwer worden wollen / da-
 / ohnaußend des Commendanten / einen gütlichen Accord verlangt / der
 auch von den Türken versprochen worden: Als die in der Vestung aber das
 her eröffnet / hielten die Janitscharen auf selbigen an / ließen alles nieder was
 aufzuwendes Schwert nur erlangen konnte / und brachten so treulicher

Weise diesen Haupt- / Platz unter das Joch ihrer Gefangenschaft / in wel-
 ein selbiger auch bis daher gebunden verblieben.

Wiedemalen aber die Himm der gerechten Rache / eine geraume Zeit her / das
 Reich ein verschiedenen Dren ständlich versenget / auch diesen Sommer über / man-
 dem Türkischen Hund angetrieben worden / als mußten auch die Waffen vorer-
 schweigen: noch in der Scheiden bleiben: Zumalen aber der Hunger die Mauern übersteigen /
 zuweilen / in die Ver- / Rache / welcher Manet bald gar bald sich äußerte / und
 so sehr / daß sie auch aus dem die Hunde und Ratten aufstiegen / und den Wagen mit Feld-
 nicht fassen mußten. Gleich wie aber in jetzlichen Dingen nicht ohne Ende sein kann / also
 hier auch / daß die Türken keinen längern Weing ertragen konnten / sondern ruckten gegenwärtig
 etwas näher / und came der Bassa nicht weit vornehmen Janitscharen zu Pferd / 4
 andern hohen Officier zu Fuß / den 8. Novemb. in das Christliche Lager: um dar-
 Accord zu schließen / weßwegen dann Herr Dietrich Wademeister Graf von Wirtzen und ein-
 zu Fuß / in die Stadt als Geiseln verwechselt worden. Nachdem aber die Türken leicht-
 lichen / daß die damals Anno 1596. geschlagene Wunden / in der Vestung des Accords /
 völlig geheilet / sondern als eine nichte Blut- / Quelle / und blutige Wund / der he-
 vor Augen leuchtete / als weiten sie keiner Abget / die Puncten mit denen beschloß- / haben
 völlig bekräftigen / sondern von unsern Ehrenwürdigen Kaiser eigenhändig unterschrieben sei-
 wegen dann Herr Hauptmann Lambach mit einem Aga nach der Vestung abge-
 vorbesagte Puncten Ihro Kayserl. Maj. vorzulegen / und nach Verwilligung / selbige unter
 zu lassen / welches so dann alles bewerkstelliget / und dieser Aga darauf wieder zurück- / gang
 Puncten aber loschen in folgenden: 1. Die Stadt und Vestung / mit allen was darinnen
 ist / unter Krieg zu übergeben. 2. Mit Ober- und Unter- / Vornehm / alle und jede mit siegen
 men und Heeren Spiel abzugeben. 3. Sollen ihnen 100. Wagen gegeben werden / we-
 alle und jede / Groß und Klein / niemand ausgenommen / ihre Daub- / schen aufgeben / an
 können. 4. Die Tonscheren sicher und frey zu behalten / dar- / 100. Türkische Kanonen / an
 aber solle von denen vornehmsten Türken einer zum Pund verbleiben / bey Zurückkunft d-
 am Comey aber / er auch losgelassen werden. 5. Die Kranke und Verwundete sollen
 verbleiben / bey ihrer Genesung aber / ist man ihnen schuldig einen Pass in Turskey zu geben.
 gefangene Christen / so gegenwärtig waren / so sie wollen / loszulassen. 7. Und legten alle die
 Ansehn was auf besagte Wägen nicht kan geladen werden / solle in der Vestung verblei-
 dem Schicksal seye demnach abermal für diese herrliche Grober- / und
 mung der Vestung Erla / unsterbliches Lob gesaget: der wolle noch seiner Ih-
 Bayl. Maj. glücklich- / siegende Waffen segnen und mit immer- / grünen Eichen
 beglänzen / damit die ganze Christenheit unter diesen Schutz stöcklich Jauchzen u-
 fien möge.

Erklärung der Ziffer / so in diesem Kupfer zu finden.

1. Der Thum. 2. Das Rathhaus. 3. Die Spital- / Kirche. 4. Der so gen
 schloß- / Hof. 5. Das Schloß ober Vestung. 6. Der Fluss Agria.

Gedruckt im Jahr 1687.

Rövidítések és irodalomjegyzék

BALÁSSY

1875

BALÁSSY Ferenc: *Az egri vár 1687-diki feladásának alkupontjai és a törökök maradványai Egerben*. Budapest, Eggenberger-féle akad. könyvkereskedés, 1875. (Értekezések a történelmi tudományok köréből 4/4).

BEHREND

1915

BEHREND, Fritz: *Im Kampf mit dem Erbfeind*. In: *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, 25(1915), 6–17.

HÖFERT

2003

HÖFERT, Almut: *Den Feind beschreiben. »Türkengefahr« und europäisches Wissen über das osmanische Reich 1450–1600*. Frankfurt a. M./New York, Campus, 2003 (Campus Historische Studien 35).

HUBAY

1948

HUBAY Ilona: *Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480–1718*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1948 (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai XXVIII).

LÖKÖS

2013

LÖKÖS Péter: „*Ponam thronum eius sicut dies coeli*”: Egy 17. századi német prédikáció I. József magyar királlyá koronázásáról és Eger 1687-es visszafoglalásáról. In: *Magyar Könyvszemle*, 129(2013), 336–356.

SUGÁR

2002

SUGÁR István: *Az egri vár históriája*, Budapest, Zrínyi, 2002.

Az erdélyi örmények két örmény nyelvű kérelme a Szentszékhez 1689-ből*

Az 1689. év február havában népes örmény delegáció érkezett Erdélyből a lengyelországi Lembergbe. A küldöttség azzal a nem titkolt szándékkal jött Galícia „fővárosába”, hogy az erdélyi örmény közösség nevében letegye a katolikus hitvallást Vardan Hunanean¹ (1644–1715) unitus érsek kezébe.

A katolikus hitvallás letétele mellett az örmény delegáltak két levelet fogalmaztak meg XI. Ince (1676–1689) pápának, valamint az Apostoli Szentszék missziókat átfogó intézményének, a Hitterjesztés Szent Kongregációjának² (Sacra Congregatio de Propaganda Fide). A dokumentumokban a küldöttség tagjai arra kérték a pápát és az előbb említett szentszéki intézmény vezető bíborosait, hogy nevezzék ki, illetve szenteljék fel számukra püspöknek az 1685 óta Erdélyben tevékenykedő unitus misszionáriust, Oxendio Virzirescót (1654–1715).³

Az erdélyi örmények e két levelet eredendően korabeli örmény nyelven fogalmazták meg, melyet Basil Parsēlean (Basilio Barsegh) a Propaganda Fide alkalmazásában álló örmény unitus pap ültetett át latin nyelvre. A nevezett két dokumentum a Propaganda Fide Történeti Levéltárának *Congregazioni Particolari* nevezetű iratanyagából került elő. Ez az iratsorozat az intézménynek a rendes ülések (*congregatio generalis*, *congregazione generale*) között megtartott, egyes speciális kérdések, vagy missziós problémák megtárgyalására létrehozott különbizottságok anyagait tartalmazza. Ezekben a különbizottsági üléseken rendszerint a Propaganda Fide bíboros-prefektusa és titkára mellett a missziós intézmény néhány befolyásos bíborosa vett részt, tanácskozott, illetve hozott hosszabb vagy rövidebb mérlegelés után döntéseket. Ez az iratanyag sorozat ugyanakkor a Propaganda Fide szempontjából gyakorta másod- vagy még inkább harmadrangúnak számított, holott a tudomány művelője számára különösen fontos információkat őriz. Sőt a nevezett forrásanyag magyarországi és az erdélyi katolikus missziók szem-

* A forrásközlés témájában a Klebelsberg Kunó Ösztöndíj jóvoltából a Rómában a Hitterjesztés Szent Kongregációjának Történeti Levéltárában, a Jezsuita-rend Római Levéltárában, illetve a Vatikáni Titkos Levéltárban folytattam kutatásokat a 2004., a 2006., a 2008. és a 2010. esztendőben. Támogatásukat ezúton is hálásan köszönöm. Ezen túlmenően őszinte hálával és köszönettel tartozom kedves kollégámnak, dr. Tóth Gergelynek, aki klasszika-filológiai észrevételeivel segítette a dokumentumok közlését.

¹ Az örmény nevek és fogalmak átírásában a nemzetközileg elfogadott tudományos átírási szabályzatot (az úgynevezett Hübschmann–Melliet–Benveniste-féle szabályzatot) követtük, melyet a Nemzetközi Armenisztikai Társaság (Association Internationale des Études Arméniennes) határozott meg.

² A továbbiakban az egyszerűsítés okán a Szentszék világ körüli missziókat koordináló intézményére a Propaganda Fide megnevezést használjuk.

³ APF CP. Vol. 29. Fol. 645r. Fol. 648/r.–v.

pontjából rengeteg felbecsülhetetlen értékű, javarészt még mindig érintetlen dokumentumot tartalmaz a 17–18. századból.⁴

Az erdélyi örmények két nagyobb csoportban menekültek az Erdélyi Fejedelemség területére. Az első, nagyobb csoport 1668-ban hagyja el a Moldvai Fejedelemséget Minas Alek'sanean T'oxat'ec'i (kb. 1610–1686) örmény apostoli püspök vezetésével Erdélybe. A menekülés okát elsődlegesen a Gheorghe Duca (1665–1666, 1668–1672, 1678–1683) moldvai fejedelem adópolitikája miatt kirobbant lázadásban kell keresni. Ugyanis a moldvai örmények, élükön Minas püspökkel tevőlegesen is részt vettek ebben a zendülésben.⁵ A második nagyobb csoport 1672-ben a Lengyelországból és legfőképp Kameniec-Podolski városából menekült Erdély területére, miután a várost az oszmán-törökök elfoglalták.⁶

A betelepült örmények lélekszámát ugyanakkor nagyon nehéz megbecsülni, mivel igen komoly volt Erdélyben a fluktuációjuk. Különösen azért, mert a körükben megkezdődő katolikus missziók előestéjén, közvetlenül Gheorghe Duca moldvai fejedelem végleges bukása (1683) után, nagyszámú örmény települt vissza Erdélyből Moldvába. Óvatos becslések szerint 1668–1683 között mintegy 10–15 ezer örmény tartózkodhatott Erdélyben.⁷

Mindenesetre I. Apafi Mihály (1661–1690) fejedelem az örményeknek 1680-ban szabad letelepedést, illetve kereskedést biztosított, amely kiterjedt a szabad vallásgyakorlatra is. Az erdélyi fejedelem célja is egyértelmű volt. Apafi úgy látta, hogy az örményeknek adományozott kiváltságokkal elősegítheti a viszonylagosan szűk politikai mozgástérrel rendelkező Erdély gazdasági életének talpra állítását és fellendítését.⁸

Az erdélyi örmények körében meginduló katolikus missziókat elsősorban Lemberg unitus örmény érseksége kezdeményezte 1682–1684 között. Ezt a lépést az unitus érsekség azzal indokolta, hogy az erdélyi és moldvai örmények mindig is saját egyházi fennhatósága alá tartoztak. A körükben elvégzendő missziók fontosságára Deodatus Nersesowicz (1647–1709) címzetes traianopolisi püspök, lembergi érseki koadjutor hívta fel az Apostoli Szentszék figyelmét Krakkóban 1683-ban keltezett levelében.⁹ A közelmúlt kutatásai azonban rávilágítottak arra a tényre, hogy az Apostoli Szentszéknek már korábban is felmerülhetett szándéka, hogy az erdélyi örmények körében missziót szervezzon. Ugyanis 1682-ben és 1683-ban Francesco Martelli (1633–1708) varsói apostoli nuncius, Korinthosz címzetes érseke és a theatinus Francesco Bonesana (1651–1709), a lembergi Örmény Kollégium prefektusa, olasz

⁴ *Litterae missionariorum*, 2002, 62–63; a nevezett iratsorozat (Congregazioni Particolari) 29. kötete egyébiránt fontos dokumentumokat őriz a felső-magyarországi ruténokról, illetve De Camellis (Camillis) József (1649–1705) munkácsi unitus püspök kinevezéséről is. Erről ld. még: TÓTH, 2004, 853.

⁵ KAMENIC', 1896, 197.

⁶ APF SC FA. Vol. 1. Fol. 525r.–526/v. Fol. 602r.–610/v.; ELTE EKK CH. Vol. 21. Pag. 81.; Erről ld. még: LUKÁCSY, 1859, 14–15.

⁷ MÁ MS. No. 5350. No. 6582. No. 9800.; ÉBLE, 1915. 13; ABRAHAMYAN, 1964, 352; KOLANJIAN, 1967, 359–361.

⁸ GOVRIKEAN, 1896, 14–15; SZONGOTT, 1901. 28–31. 97–100; NAGY, 2008, 254–255.

⁹ APF SC FA. Vol. 3. Fol. 378r.–381/v.

nyelvű jelentéseikben már felhívták a Propaganda Fide figyelmét az Erdélybe menekült örmények körében megszervezendő misszió fontosságáról.¹⁰ Sőt néhány évvel jelentésüket megelőzően, 1678-ban és 1680-ban a csíksomlyói obszerváns ferencesek, valamint Szebelébi Bertalan (1631–1707) erdélyi római katolikus püspöki vikárius megkísérelték az erdélyi örményeket áttéríteni a római katolikus hitre. Kezdeményezésüket azonban Minas püspök és a mellette egységesen kiálló örmény klérus sikeresen hiúsította meg.¹¹

Az Apostoli Szentszék csakhamar szembesülni kényszerült azzal a ténnyel is, hogy Erdélybe csak olyan misszionáriust szabad küldeni az ottani örmények sikeres katolizálása, aki, vagy akik jártas az örmény nyelvben és kultúrában. A római katolikus egyház hamarosan megtalálta az ideális személyt Oxendio Virziresco személyben. Oxendio maga is moldvai születésű örmény volt, és teológiai tárgyú tanulmányait Rómában a Hitterjesztés Szent Kongregációja papneveldejében, a Pontificium Collegium Urbanumban (örm: Dpratun Urbanean) végezte, míg teológiai doktorátusát a lembergi Örmény Kollégiumban szerezte.¹² Oxendio mindamellett azért is tűnt a Szentszék számára ideális személynek, mert családja még 1668-ban Moldvából (pontosabban Botoșani városából) menekült Erdély területére.¹³

Oxendio missziója mindenesetre a kezdeti időkben igen komoly nehézségekbe ütközött. Az erdélyi örmény apostoli klérus részéről eleinte komoly ellenszenv fogadta. Ennek az volt az oka, hogy az Erdélybe menekült örmény egyházi embereknek és a lakosságnak igen eleven és kifejezetten rossz emlékezete volt a 1627–1681 között Nikol Torosowicz (1603–1681) lembergi örmény érsek által „levezenyelt” erőszakos és botrányos lengyelországi katolizációról.¹⁴

Ezért az unitus misszionárius hittérítői tevékenységében meghatározónak bizonyult, hogy miképpen tudja meggyőzni Minas apostoli püspököt. Ismereteink szerint az örmény püspököknek kezdetektől fogva határozottan elutasító álláspontja volt a katolicizmusról. Ennek ellenére Oxendio 1686 őszén meggyőzte a püspököt, hogy utazzon el vele Lembergbe, és ott folytasson tárgyalásokat Hunanean unitus érsekkel, illetve Opizio Pallavicini (1632–1700) bíborossal, varsói apostoli nunciussal (együttal Ephesus

¹⁰ APF SC FM. Vol. 2. Fol. 126r–127r. Fol. 134r–135/v.

¹¹ APF SC FM. Vol. 1. Fol. 155r–156r., Fol. 265r–267r.; APF SC FM. Vol. 2. Fol. 41r–46r.; ELTE EKK CH. Vol. 15. Pag. 248.; ELTE EKK CH. Vol. 16. Pag. 33.; ELTE EKK CH. Vol. 21. Pag. 81–82.; ELTE EKK CH. Vol. 23. Liber V. Cap. 16. (Oldalszámozás nélkül.); Erről ld. még: VANYÓ, 1933, 113; MOLDAVI, 2003, 615. 685–686.

¹² APF ACTA SC. Vol. 51. Fol. 154/r.–v. Fol. 232r. Fol. 255/v.; APF SOCG. Vol. 490. Fol. 110r.; APF SOCG. Vol. 492. Fol. 313r., APF SOCG. Vol. 493. Fol. 30r.+31/v. Fol. 376r.+377/v.+378/v.; Erről ld. még: GALLA, 2010, 139, 141, 142.

¹³ APF ACTA SC. Vol. 57. Fol. 81r. Fol. 114r.; APF SOCG. Vol. 497. Fol. 335/r.–v. Fol. 338/r.–v.; APF LDSC. Vol. 76. 33r.–34r.; APF SC FA Vol. 3. Fol. 417r. Fol. 457r. Fol. 462/r.–v. Fol. 464r. Fol. 465r. Fol. 488r. Fol. 490r.; APF SC FMPR. Vol. 2. Fol. 260r.–261/v.; ROŠK'AY, 1964, 185–186; NAGY, 2006, 1007–1019.

¹⁴ APF SC FA. Vol. 3. Fol. 468r.–469/v.; Erről ld.: DAWRIŽEC'I, 1896, 370–389, 526–531; PETROWICZ, 1950, 9–12, 14, 16, 22–23, 52, 79–80, 101–102, 104, 115, 124, 195–196, 225–229, 235, 246–251, 266–270, 295, 297, 307; SCHÜTZ, 1987, 247–330.

címzetes érsekével) egy esetleges vallási unió lehetőségeiről. A hagyomány szerint 1686 decemberében Minas végül beadta a derekát, és az erdélyi örmény közösség nevében a varsói apostoli nuncius és az örmény unitus érsek kezébe letette a katolikus hitvallást, és uniált. A püspök a hitvallás letételét követően a hazafelé tartó úton még 1686-ban tisztázatlan körülmények között elhunyt. Ezt az eseményt csupán néhány, az 1693, 1694-ben, és 1701-ben a budapesti Egyetemi Könyvtár Hevenes- és Kaprinay-gyűjteményében (*Collectio Hevenesiana*, *Collectio Kaprinayana*) őrzött kézirat örökölte meg, aminek köszönhetően Minas katolikus hitvallásának állítólagos története elterjedt a hazai és nemzetközi tudományban is.¹⁵

Ugyanakkor az elmúlt évek kutatásai azt igazolták, hogy az említett esemény nem történt meg Lembergben. A szentszéki levéltárakban őrzött iratanyagok egyöntetűen leírják, hogy az örmény püspök soha nem találkozott Pallavicini apostoli nunciussal, sőt Hunanean lemergi unitus érsekkel is csupán hitvitákat folytatott a katolicizmusról és az örmény hit tisztaságáról. Ezenfelül Oxendio Virziresco 1685–1688 között készült jelentései is arról számolnak be, hogy Minas püspök nem tette le a katolikus hitvallást és örmény keleti – a misszionárius megfogalmazása szerint eretnek – hitűként távozott el az élők sorából az 1686. esztendő legvégén.¹⁶

Minas püspök halála ugyanakkor a katolikus missziók szemszögéből megkönnyítette mind a lemergi örmény unitus érsekség, mind az Apostoli Szentszék, mind Oxendio Virziresco helyzetét. Az egyházi vezető nélkül maradt erdélyi örmény közösséget könnyebben lehetett meggyőzni az egyházi egyesülés hasznáról. Ezt jelzi többek között az, hogy 1687. február 14-én Hunanean érsek és Pallavicini varsói apostoli nuncius Oxendio Virzirescót apostoli adminisztrátornak nevezték ki az er-

¹⁵ Ezt az adatot Rudolf Bzensky (1651–1715) cseh–morva, Halász István, alias Merczis Tamás (1648–1705) és Vizkeleti Zsigmond, alias Csete István (1648–1718) Erdélyben tevékenykedő magyar jezsuiták hagyományozták az utókorra. Az erdélyi örményekkel kapcsolatos értesüléseiket pedig magától Oxendiotól szerezték be, akivel életük végéig nagyon jó kapcsolatokat ápoltak. Ezt megerősíti még egy 1697-ben kelt irat is, melyet az erdélyi jezsuiták állítottak össze a rend központi vezetősége számára: ARSI FA. HIST. Vol. 155. Fol. 81/v.; ELTE EKK CH. Vol. 16. Pag. 32.; ELTE EKK CH. Vol. 21. Pag. 82.; ELTE EKK CH. Vol. 23. Liber V. Cap. 16. (Oldalszámozás nélkül.); ELTE EKK CH. Vol. 29. Pag. 346.; ELTE EKK CK A. Vol. 11. Pag. 112.; Erről ld. még: ILIA, 1730, 67; LUKÁCSY, 1859, 68; BÁRÁNY, 1888, 67; KAMENIC, 1896, 127; HODINKA, 1909, 2–3; K'OLANJIAN, 1967, 362; PETROWICZ, 1988, 73, 82, 87.; Bzensky, Halászi és Vizkeleti páterek erdélyi tevékenységéről ld. még: MOLNÁR, 2009, 213–248. 1700-ban Sebastiano Maria Accorsi (megh. 1704), a lemergi Örmény Kollégium akkori prefektusa is megemlíti egyik, az Apostoli Szentszékhez eljuttatott jelentésében Minas állítólagos hitvallását, viszont a körülmények rendkívül zavarosnak bizonyultak, mert egy Minas nevű örmény érsek is katolikus hitvallást tett le. Ezeket a neveket Accorsi összekeverte. A prefektus elmondása szerint ezt az információt magától Oxendio Virzirescótól kapta, amikor 1700-ban a moldvai örmény missziókkal kapcsolatban levelezett vele. Erről ld.: APF SOCG. Vol. 537. Fol. 418/r.–v.; ROŠK'AY, 1964, 186.

¹⁶ APF ACTA SC. Vol. 70. Fol. 103r.–105/v.; APF SOCG. Vol. 532. Fol. 456r.–457r.; APF SC FA. Vol. 3. fol. 434/r.–v.+ 435/v. Fol. 498/r.–v.; APF LDSC. Vol. 76. Fol. 90/r.–v.; APF LDSC. Vol. 93. Fol. 68/v.; APF SC FA. Vol. 4. Fol. 13/r.–v. Fol. 374r.–375/v.; APF CU. Vol. 3. Fol. 472/r.–v.; ASV ANV. Vol. 196. Fol. 219r.–220r.; Erről ld. még: ROŠK'AY, 1964, 186, 190; NAGY, 2008, 261–263; NAGY, 2009A, 100–112; NAGY, 2009B, 25–40.

déli örmények élére.¹⁷ E kinevezés célja nem volt más, hogy Oxendio nagyobb hatáskörrel – azaz nem pusztán egyszerű misszionáriusként – kiteljesítse 1685 őszén megkezdett küldetését Erdélyben.

Az 1685-ben megkezdett térítések Oxendio számára végül meghozták a maguk gyümölcsét. 1689 februárjában a misszionáriussal együtt az erdélyi örmények népes küldöttsége érkezett Lembergbe. A delegáció Elia K'ristosatur Mëndrul (kb. 1640–1701) esperes (*awagerēc'*) vezetésével az erdélyi örmény közösség nevében letette a katolikus hitvallást, és kimondta az egyházi uniót.¹⁸ A vallási egyesülés elsősorban a római pápa primátusának, illetve a leMBERGI unitus érsekség egyházi joghatóságának elismerésére szorítkozott. Más, az egyházi unió szempontjából égetően fontos gyakorlati kérdések, pl. a naptár használata, a liturgikus nyelvhasználat, a liturgikus különbségek kérdése, a monofizitizmus, illetve a julianizmus problémája az áttért papok társadalmi és gazdasági státusa stb. ugyanakkor teljesen kimaradtak. Ezeknek a kérdéseknek tisztázatlan volta a későbbiek során számos, új konfliktust okozott az erdélyi örmény közösség körében.

Az egyházi unió megkötésével egyidejűleg az erdélyi örmények két korabeli örmény nyelven megfogalmazott kérelmet juttattak el Hunanean érseken keresztül Giacomo Cantelmi (1645–1702) újdonsült varsói apostoli nunciushoz, Caesarea címzetes érsekéhez.¹⁹ A két dokumentumban az erdélyi örmények gyakorlatilag arra kérték a római pápát és az Apostoli Szentszékét, hogy az elhunyt apostoli hitű Minas helyére nevezék ki, és szenteljék fel immár unitus püspöküknek és apostoli vikáriusuknak Oxendio Virzirescót.²⁰

A két levél a nuncius jóvoltából 1689 tavaszán érkezett meg Rómába. A Propaganda Fide ugyanakkor megbízta a már említett Basil Parséleant, hogy készítsen a két örmény nyelvű levélről hiteles latin nyelvű fordítást is. A missziós intézmény 1689. április 8-i általános ülésén (Congregazione Generale), Angelo Paluzzi Altieri degli Albertoni (1623–1698) bíboros-prefektus és Edoardo (Odoardo) Cybo (1619–1705) titkár, Seleucia címzetes érseke elnökletével tárgyalta, illetve tudomásul vette az erdélyi örmények egyházi egyesülését és kérését.²¹

Ezzel mintegy másfél évig tartó folyamat indult meg, mely végül Oxendio Virziresco 1690. október 2-án történt püspöki kinevezéséhez vezetett.²² Ez az egyházi feladat

¹⁷ APF CP. Vol. 29. Fol. 630r.; ld. erről még: LUKÁCSY, 1859, 68.

¹⁸ APF ACTA SC. Vol. 59. Fol. 165r.–169r.; APF ACTA SC. Vol. 60. Fol. 14/v.–19/v.; APF SOCG. Vol. 504. Fol. 103r.; APF SOCG. Vol. 506. Fol. 61r. Fol. 65r. Fol. 66r.; APF LDSC. Vol. 78. Fol. 36/v.–37r. Fol. 37r.–38r. Fol. 102/r.–v.; ELTE EKK CH. Vol. 15. Pag. 251.; ELTE EKK CH. Vol. 16. Pag. 34.; ELTE EKK CH. Vol. 21. Pag. 82.; ELTE EKK CH. Cod. 23. Liber V. Cap. 16. (Oldalszámozás nélkül); ELTE EKK CH. Vol. 24. Pag. 289–292.; ELTE EKK G. Vol. 522. Fol. 96r. Fol. 137/v.; GYÖKPK. No. I./1.; Erről ld. még: ROŠK'AY, 1964, 186.

¹⁹ APF CP. Vol. 29. Fol. 630r.

²⁰ APF ACTA SC. Vol. 59. Fol. 165r.–169r.; APF CP. Vol. 29. Fol. 644r. Fol. 647/r.–v.

²¹ APF LDSC. Vol. 79. Fol. 134/v.–135r.

²² APF SOCG. Vol. 510. Fol. 94r.+101/v.; APF SOCG. Vol. 512. Fol. 180r.; APF CP. Vol. 29. Fol. 612r.–613r. 617/v. Fol. 618r. Fol. 628r.–629/v.; APF LDSC. Vol. 79. Fol. 80/v.–81r. Fol. 82/r.–v., Fol.

ugyanakkor VIII. Sándor (1689–1691) pápára hárult, mivel időközben, 1689. augusztus 12-én, XI. Ince pápa elhunyt. Oxendio püspökké szentelése Lembergben 1691. július 31-én történt a Szent Istenszülő (Surb Astuacacin) örmény érseki székesegyházban. A felszentelési szertartást örmény unitus, valamint latin rítus szerint Andrea Santa Croce (1656–1712) varsói apostoli nuncius (egyben Seleucia címzetes érseke) és Vardan Hunanean unitus érsek vezették.²³

Források

1.

Az erdélyi örmények kérelme a Hitterjesztés Szent Kongregációja (Sacra Congregatio de Propaganda Fide) bíborosainak Oxendio Virziresco püspöki kinevezéséről

Lemberg (Łwów), 1689. február
(APF CP Vol. 29. Fol. 644r.+646/v.)

Tartalma: Oxendio Virziresco vardapet, unitus örmény pap, négy évvel ezelőtt érkezett Erdélybe és missziója elején nagy nehézségeket volt kénytelen átélni az ottani örmények körében, akik, emiatt abban bíznak, hogy tudatlanságuk miatt feloldozást kapnak bűneik alól. Ám Isten kegyelméből Oxendio tanításainak köszönhetően az erdélyi örmények nagy egységben és szeretetben egyházi unióra léptek a római katolikus egyházzal, melynek részleteit már megírták a varsói apostoli nuncius számára. Ezért az erdélyi örmények leveleikben azt a szándékukat fogalmazzák meg a pápának és a bíborosoknak, hogy mennyire hálásak a Hitterjesztés Szent Kongregációjának, amiért nemzettársukat és felebarátjukat, Oxendio Virziresco vardapetet, a nevezett intézmény jóvoltából Rómában nevelték, kitanították, és Erdélybe küldték, úgymint annak idején az örmények szent atyját és megtérítőjét Világosító Szent Gergelyt, aki az erdélyi örményeket az igaz hitre és igazságára térítette. Így az erdélyi örmények kéri a bíborosokat, hogy fogadják őket be, mint alázatos

94r.–96r. fol. 123r. Fol. 129r.–132r., Fol. 133/v., Fol. 134/v.–135r.; APF LDSC. Vol. 80. Fol. 64/v.–65r.; APF SC FA. Vol. 4. Fol. 140r.; GYÖKPK. No. I./1.; ELTE EKK CH. Vol. 15. Pag. 252.; ELTE EKK CH. Vol. 16. Pag. 34.; ELTE EKK CH. Vol. 21. Pag. 83.; ELTE EKK CH. Vol. 23. Liber V. Cap. 16. (Oldalszámozás nélkül.); ELTE EKK CH. Vol. 29. Pag. 346.; Ld. erről: GOVRIKEAN, 1896, 122–124; NAGY, 2008, 264–267; NAGY, 2009A, 112–114.

²³ APF ACTA SC. Vol. 60. Fol. 14r.–19/v.; A PF ACTA SC. Vol. 61. Fol. 84r.–87r.; APF SOCG. Vol. 510. Fol. 95/r.–v. Fol. 96/r.–v. Fol. 97r.–98r.; APF LDSC. Vol. 80. Fol. 65/r.–v. Fol. 74/v.–75/v. Fol. 86/v.–87/v.; APF SC FA. Vol. 4. Fol. 146/r.–v.; PL AEV SPSZ. No. 273/2.; ELTE EKK G. Vol. 522. Fol. 137r. Fol. 173/r.–v.; Ld. erről: ROŠK'AY, 1964, 187.; KAMENIC', 1896, 128; PETROWICZ, 1988, 94–96. 1689 őszétől már nem Cybo titkár viselte a Seleucia címzetes érseki titulust, hanem Andrea Santa Croce varsói (később bécsi) apostoli nuncius. Ugyanis Cybo 1689. november 13.-tól egészen az 1706. évben bekövetkezett haláláig Konstantinápoly címzetes latin pátriárkája címet viselte. Ld. erről: HC, 1952, 170, 352.

gyermeket, és nyújtsanak számukra testiekben és lelkieken hitbéli támaszt. Különösen azért, hogy Oxendiót nevezzék ki az erdélyi örmények számára püspöknek, hogy az erdélyi örmények szeretete növekedjen, és megerősödjön az Apostoli Szentszék iránt.

Gerapatiw ew ciranap'ař teranc'd Gartinalc'd Srboy Žolovoyñ Tē Brōbakanta Fidē,²⁴
oľjoyn siroy ew xonarhut'ean meroy hnazandut'ean ař hramayealod!

Aha č'ors²⁵ amē, or ař mez haseal ē mer srbut'ean Ašakertn, mer Vardapet Ōgsēntios Vrcrēsguln.²⁶ Ew aynmhetē šat anc'k' ēnd mez ew ēnd na, bayc' angitut'eamb, vasn oroy ew zyoys toľut'ean melac' meroc' ditagoynapēs ēnduneloc' emk'. Ard šnorhōk' Astucoy ew iwr xrat'iwn miabanec'ak' sirov ew mecaw p'ap'ak'anōk' ēnd irears, orpēs ew ař Gerapatiw Nuirakñ Ařakelakan²⁷ ař Lēhēs²⁸ grec'ak' miēstmiojē. Ayžm hamarjakec'ak' greľ ew ař Srbazan Hayrapetn, orpēs ew ař srbut'iwn jer. Šnorhakal linelov zi zmer azgakic' ew gawařakic' Ōgsēntios Vardapetn usuc'eal ēk', ew ař mez ařak'ealk', or mek' ews nora usmambn usak' ew caneak' zčšmartut'iwn ew hetewec'ak' Hōrn Meroy Srboyñ Mecin Grigorin Lusaworč'in,²⁹ gohut'ean aynu urax emk'. Miayn xndremk' zi zmež aysmhetē oč' ibrew ōtars, ayl ibrew zxonarh ordis ēndunic'ik', ew zōgnut'iwn jer hasuc'anēk' mez tē i hogewors ew tē ēnd marmnawors. Ew manawand zxndirk'n mer vasn episkoposi katarel řanasc'ik', zi sērñ mer ews k'anzew ačesc'i ew hastateac'i ař ayd Vehap'ař Surb Ēndhanrakan At'ořd.³⁰ Ew aypēs zgrapan ciraneac' srbazanic'n meroc' řermeřand sirov ew³¹ hambuberoť kamk' ew mnak' ař hramans srbut'ean jeroy patrast ew xonarh čařayk'.

Es Tēr Elia³² awagerēc.³³ L.S. (vörös viaszpecsét)

Es Tēr Astuacatur.³⁴ L.S. (vörös viaszpecsét)

²⁴ A Hitterjesztés Szent Kongregációja. A Szentszék missziókat koordináló szerve. 1622. január 6-án alapították Rómában XV. Gergely pápa (1621–1623) *Inscrutabili divinae providentiae* kezdetű bullája alapján.

²⁵ Kiegészítés.

²⁶ Oxendio Virziresco (1654–1715). Moldvai születésű örmény unitus misszionárius, világi pap. A lemergi Örmény Kollégium és a római Collegium Urbanum egykori növendéke 1678 és 1683 között. 1687 és 1690 között az erdélyi unitus örmények apostoli adminisztrátora. Apostolic. 1690 október 2-án az Apostoli Szentszék az erdélyi örmények apostoli vikáriusának és unitus püspökének nevezi ki. 1691 július 30-án Lembergben szentelte püspökké Vardan Hunanean lemergi unitus érsek és Andrea Santa Croce varsói apostoli nuncius (Seleucia címzetes érseke).

²⁷ Giacomo Cantelmi (1645–1702). Caesarea címzetes érseke 1683 és 1690 között. 1685 és 1688 között svájci apostoli nuncius, majd 1688 és 1690 között varsói apostoli nuncius. 1690-től bíboros. 1690 és 1691 között Capua érseke, majd 1691-től 1702-ben bekövetkezett haláláig Nápoly érseke.

²⁸ *Lebk'*. Lengyelország.

²⁹ Világosító Szent Gergely (287–325) (örm. *Surb Grigor Lusaworič'*). Örményország apostola. Az örmények első egyházfője (örm. *Hayrapet*) és katolikosza (örm. *Kat'otikos*).

³⁰ *Surb (Ēndhanrakan) At'oř*. Apostoli. Szentszék.

³¹ Kiegészítés.

³² Javítva. A szövegben: *Elial*

³³ Elia Mendrul (kb. 1640–1701) moldvai születésű örmény áttért világi pap (örm. *k'ahanay*) és esperes (örm. *awagerēc*). Minas püspök halála után az erdélyi örmények egyházi „vezetője”.

³⁴ Astuacatur Nigošean (megh. 1693). Moldvai születésű áttért örmény szerzetes és vardapet.

Es Tēr Vardans.³⁵ L. S. (vörös viaszpecsét)
 Es T'oman ěresp'oxan³⁶ Sējovu.³⁷ L.S. (vörös viaszpecsét)
 Es Asvatur Pilalin.³⁸ L. S. (vörös viaszpecsét)
 Es Xoĵay K'ristorstur.³⁹ L.S. (vörös viaszpecsét)
 Es Lusikn ěkēlec'pan.⁴⁰ L.S. (vörös viaszpecsét)
 Es Grigorios.⁴¹ L.S. (vörös viaszpecsét)
 Es Vardan Surukčoc' sarostan.⁴² L. S. (vörös viaszpecsét)
 Es Lusik ěrēc'p'oxan⁴³ Pōjanu.⁴⁴ L.S. (vörös viaszpecsét)
 Es Es Parōnč'an ěkēlec'ban Pōjanu.⁴⁵ L. S. (vörös viaszpecsét)

Io postcritto Giovanni Battista Volponi⁴⁶ Minor Conventuale e Prefetto delle missioni in⁴⁷ Moldavia e Vallachia me sono trovato presente quanto di sopra.

1/a.

Az erdélyi őrmények kérelme a Hitterjesztés Szent Kongregációja (Sacra Congregatio de Propaganda Fide) bíborosainak Oxendio Virziresco püspöki kinevezéséről (Latin nyelvű fordítás)

Lemberg (Łwów), 1689. február
 (APF CP Vol. 29. Fol. 645r.)

Eminentissimis, et purpuratis Dominis Cardinalibus Sacrae Congregationis De Propaganda Fide,⁴⁸ Salvatione Amoris, et humilitatis nostrae obedientia ad praecepta⁴⁹

³⁵ Vardan Martinus Potoczky (kb. 1630–1702). Lengyelországi születésű áttért őrmény szerzetes és vardapet.

³⁶ Személyéről adatokat nem találtunk.

³⁷ Suceava.

³⁸ Személyéről adatokat nem találtunk.

³⁹ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁴⁰ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁴¹ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁴² Személyéről adatokat nem találtunk.

⁴³ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁴⁴ Botoșani (magy. *Botusán*, örm. *Boč'an*, vagy *Pōjan*).

⁴⁵ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁴⁶ Giovanni Battista Volponi (Volpone) da Fiorentino (kb. 1632–1698). Konventuális ferences szerzetes és misszionárius. 1685 és 1695 között a moldvai és havasalföldi minorita misszióprefektus.

⁴⁷ Kiegészítés.

⁴⁸ A Hitterjesztés Szent Kongregációja, a Szentszék missziókat koordináló szerve, melyet 1622. január 6-án alapították XV. Gergely pápa (1621–1623) *Inscrutabili divinae providentiae* kezdetű bullája alapján.

⁴⁹ Utána zárójelben korabeli olasz nyelvű bejegyzés: *Copia di lettere tradotto da Don Basilio*.

Ove⁵⁰ ecce a quattuor annis iam ad nos pervenerat Vestrarum Eminentiarum Alumnus⁵¹ noster Vartabet⁵² Oxendius Virzeresgul,⁵³ qui postquam venit ad nos, multa accidentia digustativa molesta⁵⁴ fuerunt inter nos et ipsum. Sed omnia per nostram ignorantiam, ideo et speramus veniam peccatorum nostrorum facilius obtinere. Sed per gratiam Dei, et illius instructione uniti fuimus et reconciliati amore, et magno affectu simul et adinvicem sicut ad Illustrissimum Nuntium Apostolicum in Polonia⁵⁵ scripsimus omnia particularita. Nunc autem ausi sumus, ad fortissimum pontificem, et ad Vestras Eminentias scribere, gratias agendo, qua nostrum consocium, et connationalem Oxendium Virzesgul Vartabetem⁵⁶ docueratis, et instruxeratis, et ad nos miseratis quia et nos etiam ex eius doctrina didicimus, et novimus veritatem, et secuti sumus Patrem Nostrum Sanctum Gregorium,⁵⁷ Magnum negotium Illuminatorem, gratias agimus Deo, et gaudemus. Et tantum petimus a vobis, ut nos in posterum non tamquam alienos, sed tamquam humiles filios recipiatis, et auxilium vestrum nobis concedatis, tam in spiritualibus, quam in corporalibus. Et praecipue petitiones⁵⁸ nostras⁵⁹ pro Episcopo perficere conemini, ut amor noster plus et plus crescat, et⁶⁰ confirmetur ad istam Vestram Supremam, Sanctam et Universalem Sedem Apostolicam. Et ita fimbrias Sacrorum Purpurorum Vestrarum osculando, cum devotione et amore manemus et expectamus ordine vestra praecepta paratissimi et humillimi servi Vestrarum Eminentiarum.

Ego Dominus Elia Archipresbiter.⁶¹ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Dominus Asuazadur.⁶² L.S. (vörös viaszpecsétnyoma)

⁵⁰ Olasz.

⁵¹ Pontificium Collegium Urbanum. A Hitterjesztés Szent Kongregáció papnevelője Rómában, melyet 1627-ben alapítottak VIII. Orbán pápa (1623–1644) *Immortalis Dei Filius* kezdetű bullája alapján.

⁵² Vardapet. Korabeli örmény nyugati dialektusban: *vartaped*. A teológia doktora. Eredendően közép-perzsa, azaz pehlevi eredetű jövevényszó a klasszikus örmény nyelvben (*grabar*).

⁵³ Oxendio Virziresco (1654–1715). Moldvai születésű örmény unitus misszionárius, a római Collegium Urbanum és a lembergi Örmény Kollégium egykori növendéke. 1687-től apostoli adminisztrátor. Majd 1690-től haláláig (1715) az erdélyi örmények unitus püspöke és apostoli vikáriusa.

⁵⁴ Beszúrás.

⁵⁵ Giacomo Cantelmi (1645–1702). 1683–1690 között Caesarea címzetes érseke, 1685–1688 között svájci apostoli nuncius, 1688–1690 között varsói apostoli nuncius, 1690-től 1690–1691 között capuai érsek, 1691-től 1702-ben bekövetkező haláláig Nápoly érseke.

⁵⁶ A latin nyelv az örmény *vardapet* főnevet a III. deklináció szerint ragozza. A klasszikus és a modern örmény nyelvben viszont szabályos, úgynevezett 1. vagy „-i” deklinációjú főnév szerint ragozzák. Azaz egyes szám birtokos- és részeshatározó esetben: *vardapeti*.

⁵⁷ Kiegészítés.

⁵⁸ Javítva. A kéziratban: *petiones*.

⁵⁹ Javítva. A kéziratban: *nostros*.

⁶⁰ Kiegészítés.

⁶¹ Elia Mendrul (kb. 1640–1701). Moldvai születésű áttért örmény világi pap és püspöki vikárius.

⁶² Astuacatur Nigoșean († 1693). Áttért örmény szerzetes. Hagyomány szerint maga Minas püspök szentelte pappá 1680 körül.

Ego Dominus Vartan.⁶³ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Thomas.⁶⁴ Consul Seciovi⁶⁵ civitatis. L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Asvadur praefectus.⁶⁶ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Cogia Christodur.⁶⁷ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Lusigh praefectus.⁶⁸ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Gregorius.⁶⁹ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Lusughis. Consul Civitatis Bocciani.⁷⁰ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Barongian praefectus.⁷¹ Bocciani civitatis. L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)
 Ego Vartan Surughiazi Starosta.⁷² L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Bejegyzés: Praeter haec ad est illum, quod in margine scribitur italice, legete et videte quid dicit.

Supra scriptio: Ad Sacram Congregationem de Propaganda Fide. Romam.

(646/v.) I jeṛn srbazan Žoḻovin tē Brōbakanta Fidē.

Litterae ad eosdem Cardinales Sacrae Congregationis de Propaganda Fide. Armenorum Siculiae.⁷³

I Hṛom.⁷⁴ (vörös-viasz pecsét)

2.

Az erdélyi örmények kérelme XI. Ince pápához Oxendio Virziresco püspöki kinevezéséről (Latin nyelvű fordítás)

Lemberg (Łwów), 1689. február.
 (APF CP Vol. 29. Fol. 647/r–v.)

Tartalma: Az erdélyi örmények, mint a római pápai legalázatosabb gyermekei, akik egykoron Moldvában, most pedig bűneik miatt Erdélyben tartózkodnak, hódolatkát fejezik ki a Szent Atyjának. Az erdélyi örmények tudatják a római pápával, hogy

⁶³ Vardan Martinus Potoczky (megh. 1702). Lengyelországi születésű örmény áttért szerzetes és vardapet.

⁶⁴ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁶⁵ Suṣeava (örm. *Seč'ov*).

⁶⁶ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁶⁷ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁶⁸ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁶⁹ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁷⁰ Botoșani (magy. *Botusán*, örm. *Boč'an*, vagy *Pōjan*).

⁷¹ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁷² Személyéről adatokat nem találtunk.

⁷³ Székelyföld.

⁷⁴ Hṛom. Róma.

honfitársuk és nemzettársuk, az Apostoli Szentszék által nevelt, tanítatott, és Erdélybe küldetett Oxendio Virziresco vardapet szüntelen prédikációja nyomán egyházi unióra léptek, és engedelmességet fogadtak a római katolikus egyháznak. Nyomatékosítják, hogy ez az egyházi unió olyan természetű, mint amilyen annak idején fennállt I. Szent Szilveszter római pápa és az Örmények Apostola, Világosító Szent Gergely között. Az erdélyi örmények ezért bíznak Istenben, hogy ez a vallási egyesülés nem megy tönkre, és ennek okán nem pusztán emberi szándékból, hanem saját, illetve a többi jövődöbéli társaik lelki üdvéért is léptek egyházi unióra. Az erdélyi örmények ezt a szándékukat már annyiszor megírták, de most különösen részletesen megírták a varsói apostoli nunciának is. Ezért most alázatosan kérik a római pápát, hogy őket a jövőben ne mint idegeneket, hanem mint kedves gyermekeit fogadja az atyai szeretetével. Kéri továbbá a római pápát, hogy számukra szentelje fel az előbb említett Oxendiot püspöknek és pásztornak, mert amiképpen Oxendio elültette a jó magvakat közöttük, azonképpen úgy öntözzé, és gondozza is azokat a magvakat. Az erdélyi örmények hasonlóképpen esdekelnek a római pápához, hogy Oxendio legyen a védelmezőjük az ő vigasztalásukra testi és lelki bajaikban, mivel eleddig pásztor nélkül voltak.

Amenavehid i stelcuacu P'rkic'n meroy eres'oxanid aylew Gařanc', ew oć'xarac'n K'ristosi Hōtapetid čšmarti glxoyd ěnthanur Ekelec'oyñ ew mioyd ew Tēr yAstucoysn ař mez iskakan ew anpatreli Hogoyñ Srboy t'argmanč'id teařnd meroy amenasrboy ew erjankapēs tirapetolid Hōrd ew Papid Innōc'ēnc'iosi Metasanerordid!⁷⁵

Mek' amenanuast ew xonarhać'eal ordik'd, erbemñ Połtanu,⁷⁶ bayc' ayžm vasñ melac' meroc' pantxtac'ealk' yerkrin Maćařac'⁷⁷ Hazaynik' kah'anayk', eresproxank', ekelec'apank', sarōsdayk' ew vadahk' anuamb bovandak Połtanu žolovrdeann valap'apak' jermeřanduťeān hamburemk' zsrbazan ots eraneluťeand, ew mišt hayc'emk' yApēniazēñ⁷⁸ Astucoy zħastuťeān Amenabarjr⁷⁹ Gahoyd, ew tirapetuťeand i šahaw ěuťeān k'ristonean gndin.⁸⁰ Aylew hamarjakimk' ibrew Hōrd Amenaguť'i yaytnel t'ē soynpēs šnorhōk'n Astucoy ew ardeambk' srbut'eand ew amēnōrea k'aroz'uteamb mer sired azgakic' ew gawařakic' vardapetin Őgsēntiosi Vcrēsġulin,⁸¹ zor ayžmik usuc'ealēk'

⁷⁵ XI. Ince pápa (1676–1689).

⁷⁶ *Poltan*. Moldva.

⁷⁷ *Erkrin Maćařac'*. Szó szerint: a magyarok földje. Magyarország. Itt: Erdély.

⁷⁸ Javítva. A szövegben: *i Apēniazēñ*.

⁷⁹ Javítva. A szövegben: *Amena barjr*.

⁸⁰ Javítva. A szövegben: *gnti*.

⁸¹ Oxendio Virziresco (1654–1715). Moldvai születésű örmény unitus misszionárius és világi pap. A leMBERGI Örmény Kollégium és a római Collegium Urbanum egykori növendéke 1678 és 1683 között. Oxendio 1687 és 1690 között az erdélyi örmények apostoli adminisztrátora. A Szentszék 1690. október 2-án az erdélyi örmények unitus püspökének és apostoli vikáriusának nevezte ki. Püspökké 1961. július 30-án szentelte fel Lembergben Vardan Hunanean leMBERGI unitus érsek és Andrea Santa Croce (1656–1712) varsói apostoli nunciuss, címzetes seleuciai érsek.

ew aṣ mez aṣak'eal, ekak' i miabanut'iwn ew i hnazandut'iwn Srboy At'oṣoyd,⁸² yamenayn ew aṣ amenayn, ēst orum ew Surb Hayrn Mecn, Grigorios Lusaworč'in⁸³ arar ēnd Srboyn Selbesdrosi.⁸⁴ Ew yoysut'iwn emk' aṣ Astuac, zi mi ews k'aktesc'i ays, orovhetew⁸⁵ oč' šaržec'ak' aṣ na⁸⁶ patčaraw mardkac'in aknarkut'eān, ayl miayn vasn p'rkut'eān hoguoc' meroč'n, ew apagayic' mer azneac'n, orpēs k'anic's greč'ak', ew ayžm manawand manrapēs aṣ Gerapatiw Nēuirakd⁸⁷ Aṣakelakan⁸⁸ i Lēhs.⁸⁹ Ew yoyž xndremk' zi zmez yaysmhetē, oč' ibrew zōtars, ayl ibrew zxonarh ordis k'oys hayrakan sirovd ēndunic'is. Ew mez zŌgsēntios vardapet mer mez episkopos ew hoviw hramayic'es jeṣnadrel, zi soynpēs ink'n tñkeac' zsermn bari i mēj mer, noynpēs ink'n jresc'ē ew bresc'ē aṣi aṣnoł začumn i verust.⁹⁰ Aylew xnamacu lic'is i vardapet mer, orpēs očxarac' minč'ew c'ayžm aṣanc' hovui. Ew ōgnakan ews i nełut'eān merum tē i hogewors, tē i marmnawors. Ew aypēs knelov zhamboys otoc'd srboc'd kamk' ew mnamk' aṣ hramayealsd.

Es Tēr Elicas awak'ērēc'.⁹¹ L. S. (vörös viaszpecsét)
 Es Tēr Vardans.⁹² L.S. (vörös viaszpecsét)
 Es Tēr Astuacatur.⁹³ L. S. (vörös viaszpecsét)
 Es T'oman ērēsp'oxan⁹⁴ Sejōvu.⁹⁵ L.S. (vörös viaszpecsét)
 Es Asvatur ēkēlec'bans.⁹⁶ L. S. (vörös viaszpecsét)
 Es Xojoy K'ristosatur.⁹⁷ L. S. (vörös viaszpecsét)
 Es Lusik ēkēlēc'ban.⁹⁸ L. S. (vörös viaszpecsét)
 Es Grigorios.⁹⁹ L. S. (vörös viaszpecsét)
 (647/v.)

⁸² *Surb At'oṣ*. Apostoli Szentszék.

⁸³ Világosító Szent Gergely (287–325) (örm. *Surb Grigor Lusaworič'*). Örményország apostola. Az örmény apostoli egyház első katolikosza (örm. *kat'olikos*) és pátriárkája (örm. *hayrapet*).

⁸⁴ I. Szent Szilveszter pápa (314–335).

⁸⁵ Javítva. A szövegben: *orov hetew*.

⁸⁶ Javítva. A szövegben: *arṣa*.

⁸⁷ Giacomo Cantelmi (1645–1702). Caesarea címzetes érseke 1683 és 1690 között. 1685 és 1688 között svájci apostoli nuncius, valamint 1688 és 1690 között varsói apostoli nuncius. 1690-től bíboros. 1690 és 1691 között Capua érseke. 1691-től 1702-ben bekövetkezett haláláig Nápoly érseke.

⁸⁸ Kiegészítés.

⁸⁹ *Lehk'*. Lengyelország.

⁹⁰ Bibliai hivatkozás. Máté 13,8.; Márk 4,8.; Lukács 8,8.

⁹¹ Elia Mendrul (kb. 1640–1701). Moldvai születésű áttért örmény világi pap és főesperes. Minas püspök halála után az erdélyi apostoli vallású örmények vezetője.

⁹² Vardan Martinus Potoczky (kb. 1630–1702). Lengyelországi születésű áttért örmény szerzetes és vardapet.

⁹³ Astuacatur Nigošean (+ 1693). Moldvai születésű áttért örmény szerzetes és vardapet.

⁹⁴ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁹⁵ Suceava.

⁹⁶ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁹⁷ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁹⁸ Személyéről adatokat nem találtunk.

⁹⁹ Személyéről adatokat nem találtunk.

Es Lusik vadahs.¹⁰⁰ L. S. (vörös viaszpecsét)
Es Vardan Surukč'oc' sarosda.¹⁰¹ L. S. (vörös viaszpecsét)
Es Ėsank'on T'ukč'oc'n sarosda.¹⁰² L. S. (vörös viaszpecsét)
Es Lusik vadah.¹⁰³ L. S. (vörös viaszpecsét)

Bejegyzés: Io Fratello Padre Giovanni Battista Volponi¹⁰⁴ minor conventuale e prefetto delle missioni in¹⁰⁵ Moldavia e Vallachia me controvato presente quanto di sopra.

2/a.

Az erdélyi örmények kérelme XI. Ince pápához Oxendio Virziresco püspöki kinevezéséről (Latin nyelvű fordítás)

Lemberg (Łwów), 1689. február.
APF CP Vol. 29. Fol. 648/r–v.

Summi¹⁰⁶ Pontifici,¹⁰⁷ Creatoris Nostri Redemptoris Vicario, et agnorum¹⁰⁸ et omnium Christi Archipastori vero, Capiti Universarum Ecclesiarum et uni et solo in divinis ad nos proprio et infallibili¹⁰⁹ spiritus sancti interpreti, Domino Nostro Sanctissimo, et felicissimo¹¹⁰ Dominatori, Patri et Papae Innocentio Undecimo!¹¹¹

Nos intimissimi et humillimi filii vestri, qui aliquando eramus in Moldavia, nunc autem ob peccata nostra degentes in terra Transilvanorum sumus Armeni sacerdotes, consules,

¹⁰⁰ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹⁰¹ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹⁰² Személyéről adatokat nem találtunk.

¹⁰³ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹⁰⁴ Giovanni Battista Volponi (Volpone) da Fiorentino (kb. 1632–1698). Firenzei születésű konventuális ferences (minorita) szerzetes és misszionárius. 1685 és 1695 között a moldvai és a havasalföldi minorita missziók prefektusa.

¹⁰⁵ Kiegészítés.

¹⁰⁶ Javítva. A kéziratban: *Summus*.

¹⁰⁷ A kéziratban *in* elöljáró. Ezt töröltük.

¹⁰⁸ Javítva. A kéziratban: *ognorum*.

¹⁰⁹ Javítva. A kéziratban *in falabili*.

¹¹⁰ Javítva. A kéziratban: *feliciter*. Armenicizmus. Az eredeti örmény nyelvű dokumentumban a *erjanik* 'boldog' jelentésű jelző adverbialis (határozói) alakja található: *erjankapēs*. A fordító ezért adta vissza latinban is a *felix* jelző adverbialis alakját.

¹¹¹ XI. Ince pápa (1676–1689). Született Benedetto Odescalchi néven 1611-ben.

ecclesiarum praefecti,¹¹² starosti¹¹³ et vadahiti,¹¹⁴ et nominatim omnes cleri, et populus et plebs ardentissimo desiderio et devotione osculamur sacros pedes Vestrae Beatudinis et continuo oramus et petimus a Deo omnipotente firmam stabilitatem Altissimi Vestri Throni, et supremi dominis in utilitatem Christiani populi.

Et audemus notificare vobis, tamquam patri piissimo quomodo per Dei gratiam et per merita Sanctitatis¹¹⁵ Vestrae et continua¹¹⁶ praedicatione nostri clarissimi consocii et connationalis Domini Vartabeti Oxendii Virzesguli, quem vos nuper aluistis, et docuistis in vestro collegio¹¹⁷ et ad nos misistis, venimus ad unionem, et ad obedientiam Sanctae Sedis Vestrae, per omnia, et ad omnia, eodem modo et tenore, quo et Sanctus Pater Noster Magnus Gregorius Illuminator¹¹⁸ fecit, cum Sancto Silvestro.¹¹⁹ Et speramus in Deum, quod ultra non dissolvetur haec nostra unio quomodo¹²⁰ quidem non fuimus moti ad hoc per causam humani nutus, sed tantum per salutem animarum nostrarum et aliorum in futuro nationalium, sicuti toties scripsimus, et nunc etiam praesertim particulariter ad Illustrissimum Vestrum Nuntium in Polonia.¹²¹ Et nunc suppliciter petimus, ut nos deinceps non tamquam alienos, sed tamquam intimos filios vestro paterno amore recipias. Et nobis supradictum Oxendium Virzesgum¹²² Episcopum et Pastorem iubeas consecrari, ut sicut ille ipse plantavit bonum semen inter nos, sic ipse idem irriget, et fodiat ad accipiendum incrementum desuper. Item deprecamur, ut sit nobis protector, tamquam proprius¹²³ omnibus,¹²⁴ quia usque¹²⁵ iusto¹²⁶ fuimus sine

¹¹² Javitva. A kéziratban: *praesenti*.

¹¹³ Lengyel. Az eredeti örmény nyelvű dokumentumban: *sarosdayk*. Itt az örmény közösség jogi vezetőit kell értenünk alatta.

¹¹⁴ Örmény. Az eredeti örmény nyelvű dokumentumban: *vadabk*. Itt az örmény közösség világi elöljáróit kell értenünk alatta.

¹¹⁵ Javitva. A kéziratban: *Sanitatis*.

¹¹⁶ Javitva. A kéziratban: *contina*.

¹¹⁷ Collegium Urbanum (ol. *Collegio Urbano*, örm. *Dpratur Urbanean*). A Hitterjesztés Szent Kongregációjának papnevelője. 1627. január 6-án alapították VIII. Orbán pápa (1621–1623) *Inscrutabili divinae providentiae* kezdetű bullája alapján.

¹¹⁸ Világosító Szent Gergely (287–325) (örm. *Surb Grigor Lusavoriç*). Az örmények apostola, a párthus eredetű Aršakuni örmény uralkodói dinasztia sarja. Az örmények egyházfője (katholikosza) és pátriárkája.

¹¹⁹ I. Szent Szilveszter pápa (314–335).

¹²⁰ Javitva. A kéziratban: *quomodo*.

¹²¹ Giacomo Cantelmi (1645–1702). 1683 és 1690 között Caesarea címzetes érseke. 1685 és 1688 között svájci apostoli nuncius, illetve 1688–1690 között varsói apostoli nuncius. 1690-től bíboros. 1690 és 1691 között Capua érseke. 1691-től 1702-ben bekövetkezett haláláig Nápoly érseke.

¹²² Oxendio Virziresco (1654–1715). Moldvai születésű, de Erdélyben térítő örmény unitus pap-misz-szionárius. 1690-től az erdélyi örmények unitus püspöke. Püspökké Vardan Hunanean (1644–1715) lemergi örmény unitus érsek és Andrea Santa Croce (1656–1712) varsói apostoli nuncius, címzetes seleucia érsek szentelték fel 1691. július 30-án.

¹²³ Javitva. A kéziratban: *propriis*.

¹²⁴ Javitva. A kéziratban: *onibus*.

¹²⁵ Armenicizmus. Az eredeti örmény nyelvű dokumentumban a *minčew čayžm* kifejezés szerepel. Jelentése: eddig, eddig addig, amíg. A fordító ezt a kifejezést próbálta visszaadni a latin *usque iusto*-val.

¹²⁶ Javitva. A kéziratban: *iusto*.

pastore, et consolatione in nostris tribulationibus, tam spiritualibus, quam corporalibus.
Et ita reiterando osculum pedibus vestris perseveramus, et expectamus vestra placita.

Ego Dominus Elia Archipresbiter.¹²⁷ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Dominus Vartan. L.S.¹²⁸ (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Dominus Asuazadur.¹²⁹ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Thomas Consul Seciovi.¹³⁰ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Asvadur praefectus.¹³¹ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Cogia Christodur.¹³² L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Lusigh praefectus.¹³³ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Gregorius.¹³⁴ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Lusighis Vadahtus.¹³⁵ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Vartan Surughiazi. L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

(648/v.)

Ego Canso Tucciozi Starosta.¹³⁶ Ego praefectus aut consul civitatis Bociani.¹³⁷ L.S.
(vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Barongian Consul civitatis Bociani.¹³⁸ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Ego Lusigh Vadahtus.¹³⁹ L.S. (vörös viaszpecsét nyoma)

Deinde adest, quod scribitur italice lege, quid dicit.

Ad Papam Innocentium Undecimum. Armeni ex Transilvania.

¹²⁷ Elia Mendrul (kb. 1640–1701). Moldvai születésű áttért örmény világi pap, és püspöki vikárius.

¹²⁸ Vardan Martinus Potoczky (kb. 1630–1702). Lengyelországi születésű örmény áttért szerzetes.

¹²⁹ Astuacatur Nigoșean (megh. 1693). Áttért örmény szerzetes. Hagyomány szerint maga Minas püspök szentelte pappá 1680 körül.

¹³⁰ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹³¹ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹³² Személyéről adatokat nem találtunk.

¹³³ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹³⁴ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹³⁵ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹³⁶ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹³⁷ Botoșani (magy. *Botusán*, örm. *Boč'an*, vagy *Pőjan*).

¹³⁸ Személyéről adatokat nem találtunk.

¹³⁹ Személyéről adatokat nem találtunk.

Rövidítések és irodalomjegyzék

APF	Archivio storico della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli o de „Propaganda Fide” (Róma, Olaszország)
APF ACTA SC	Acta Sacrae Congregationis de Propaganda Fide. Vol. 51, 57, 59, 60, 61, 70.
APF CP	Congregazioni Particolari. Vol. 29.
APF CU	Collegio Urbano. Vol. 3.
APF LDSC	Lettere e Decreti della Sacra Congregazione. Vol. 70, 76, 78, 79, 80, 90, 93.
APF SC FA	Scritture riferite nei Congressi. Fondo Armeni. Vol. 1, 3, 4.
APF SC FM	Scritture riferite nei Congressi. Fondo Moldavia. Vol. 1, 2.
APF SC FMPR	Scritture riferite nei Congressi. Fondo Moscovia, Polonia e Rutenia. Vol. 2.
APF SOCG	Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali. Vol. 490, 492, 493, 497, 504, 506, 510, 512, 532, 537.
ASV	Archivio Segreto Vaticano (Città del Vaticano, Vatikán)
ASV ANV	Archivio della Nunziatura in Vienna. vol. 196.
ARSI	Archivum Romanum Societatis Iesu (Róma, Olaszország)
ARSI FA. HIST.	Fondo Austria. Historia. vol. 155.
ELTE EKK	Eötvös Loránd Tudományegyetem. Egyetemi Könyv- és Kézirattár
ELTE EKK CH	Collectio Hevenesiana. Vol. 15, 16, 21, 23, 24, 29.
ELTE EKK CK A	Collectio Kaprinayana. Első sorozat. Vol. 11.
ELTE EKK G	Res Transylvanica. Vol. 522.
GYÖKPK	Gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Plébánia Könyvtára. (Gyergyószentmiklós, Románia.) No. I/1.
MA MS	Matenadaran. Manuscripta (Jereván, Örményország.) No. 5350, 6582, 9800.
PL	Prímási Levéltár (Esztergom, Magyarország.)
PL AEV SPSZ	Archivum Vetus Ecclesiasticum Sub Primatae Széchenyi (1685–1695) No. 273/2.

*

ABRAHAMYAN
1964

ABRAHAMYAN, Ašot: *Hamayot urvagic hay galt'avayreri patmut'yan. [Az örmény kolóniák vázlatos története.]* I. k. Erewan, 1964.

- BÁRÁNY
1888
BÁRÁNY Lukács: *Verzirescul Auxendius*. In: *Arménia*, 4(1888), 3, 65–71.
- DAWRİŻEC’İ
1896
Patmut’iwn Aṙak’el vardapeti Dawrižec’woy. [*Aṙak’el Dawrižec’i vardapet története*.] Válaršapat, 1896.
- ÉBLE
1915
ÉBLE Gábor: *A szamosújvári Verzár család*. Bp., 1915.
- GALLA
2010
GALLA Ferenc: *Pápai kinevezések, megbízások és felhatalmazások. Erdély, a Magyar Királyság és a Hódoltság területére. (1550–1711)*. Sajtó alá rendezte TUSOR Péter–TÓTH Krisztina. Budapest–Róma, 2010. (Collectanea Vaticana Hungariae, Class. II., Tom. 3.)
- GOVRIKEAN
1896
GOVRIKEAN, Grigor: *Elizabēt’opol. Dransilwanoy Hayoc’ metropolisē* [*Erzsébetváros. Az erdélyi örmények metropolisa*.] Vienna, 1896.
- HC
1952
Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi. V. köt. (1667–1730.) Eds. Remigius RITZLER–Pirminus SEFRIN. Patavii, 1952.
- HODINKA
1909
HODINKA Antal: *A munkácsi görög-katholikus püspökség története*. Budapest, 1909.
- ILIA
1730
ILIA, Andreas: *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium et religionum*. Claudiopoli, 1730.
- KAMENIC’
1896
Kamenic’: Taregirk’ Hayoc’ Lebastani ew Rumenioy. [*Kamenec’i krónika: a lengyelországi és romániai örmények évkönyvei*.] Ašx. (Szerk.) Łewond ALIŠAN. Venetik, 1896.
- KOLANĴIAN
1967
KOLANĴIAN, Suren: *Les Arméniens en Transylvanie en Xe-XVIIIe siècle*. In: *Revue des études arméniennes*, 4(1967), 355–376.
- LITTERAE
MISSIONARIORUM
2002
Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572–1717). Ed. István György TÓTH. I. köt. Róma–Budapest, 2002. (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma, Fontes, 4.)

- LUKÁCSY
1859
Christophorus LUKÁCSY: *Historia Armenorum Transilvaniae a primordiis usque nostram memoriam e fontibus authenticis et documentis antea ineditis elaborata*. Viennae, 1859.
- MOLDVAI
2003
Moldvai csángó–magyar okmánytár. 1467–1706. Főszerk. BENDA Kálmán. Összeáll. Benda Kálmán–Jászay Gabriella–Kenéz Győző–Tóth István György. 2. kiad. Budapest, 2003.
- MOLNÁR
2009
MOLNÁR Antal: *Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században*. Budapest, 2009. (TDI Könyvek, 8.)
- NAGY
2008
NAGY Kornél: *Emlékirat az erdélyi örmények egyházáról. (Az 1693. évi Fidelis relatio)*. In: *Történelmi Szemle*, 50(2008), 2, 251–285.
- 2009A
NAGY Kornél: *Az erdélyi örmény egyházi unió vitás kérdései (1685–1715)*. In: *Történelmi Szemle*, 51(2009), 1, 91–125.
- 2009B
NAGY Kornél: *Vardan Hunanean leMBERGI örmény unitus érsek két levele 1687-ből az erdélyi örményekről*. In: *Lymbus. Magyarságtudományi közlemények*. Főszerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, 2009, 25–40.
- PETROWICZ
1950
PETROWICZ, Gregorio: *L'unione degli Armeni in Polonia con la Santa Sede (1626–1686). Parte seconda*. Roma, 1950. (Orientalia Christiana Analecta, 135.)
- 1988
PETROWICZ, Gregorio: *La chiesa armena in Polonia e nei paesi limitrofi. Parte terza. 1686–1954*. Roma, 1988. (Studia Ecclesiastica, 17., Historia 10.)
- ROŠK'AY
1964
ROŠK'AY, Step'anos: *Žamanakagruťiwn tarekank' ekelec'akank'*. [Step'anos Rošk'ay Kronológiája avagy egyházi évkönyvek.] Ašx. (Szerk.) Hamazasp OSKEAN. Vienna, 1964.
- SCHÜTZ
1987
Ödön (= Edmond) SCHÜTZ: *An Armenian–Kipchak Document of 1640 from Lvov and its Background in Armenia and in the Diaspora*. In: *Between the Danube and the Caucasus. A Collection of Papers concerning Oriental Sources*

- on the History of the Peoples of Central and South-Eastern Europe*. Ed. György KARA. Budapest, 1987, 247–330.
- SZONGOTT
1901
SZONGOTT Kristóf: *Szamosújvár szabad királyi város monográfiája 1700–1900*. I. köt. Szamosújvár, 1901.
- TÓTH
2004
TÓTH István György: *A szaggatott kapcsolat. A Propaganda és a magyarországi missziók 1622–1700*. In: *Századok*, 138(2004), 6, 843–892.
- VANYÓ
1933
VANYÓ Tihamér Aladár: *Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről. 1600–1815*. Pannonhalma, 1933. (Olaszországi Magyar Oklevéltár, II.)

A leideni református egyház magyarországi és erdélyi pártfogoltjai (1648–1698)

A Hollandiába irányuló *peregrinatio hungarica* külföldi finanszírozásának hátterét már eddig is számos tanulmány világitotta meg.¹ Az eddigi kutatások főleg az egyetemi és városi, vagyis *világi* intézmények támogatási rendszerét vizsgálták, de az *egyházi* intézmények segélyezési gyakorlata eddig nem kapott kellő figyelmet, jóllehet – mivel a kint tanuló diákok nagy része teológushallgató volt – a magyar diákoknak az adott egyetemi város református egyházával is kapcsolatba kellett kerülniük. Az alábbi közlemény egy eddigi kiaknázatlan forrástípus, az egyházközségi számadáskönyvek bemutatásával a terület fontosságára kívánja felhívni a figyelmet.

Az igehirdetés mellett a hollandiai református egyházaknál is jelentős szerepet játszott a szeretetszolgálat, olyannyira, hogy e területnek az egyházközségen belül külön szerve (*diaconie*, diakónia) volt. Leiden különlegessége, hogy a gyülekezet számára az utóbbi intézmény mellett még egy másik, a Broekhoven-alapítvány is rendelkezésre állt a hozzá fordulók segélyezésére.

Jacob van Broekhoven (Brouckhoven) (1577–1642), a Leident és tágabb környékét magában foglaló Rijnland tájegység számvevője 1631-ben alapítványt hozott létre a leideni református egyház javára azzal a céllal, hogy abból szegény és száműzött személyeket támogassanak. Bár az alapítvány összegeit formálisan a város polgármesterei felügyelték, ténylegesen a református egyház döntött arról, hogy kik kapjanak segélyt. Az alapítvány oly mértékű önállóságot élvezett, hogy külön levéltára volt, amelynek egy része máig fennmaradt, és ma is külön fondot képez.²

Fennmaradt az alapítványhoz befolyt és az általa kifizetett összegeket tartalmazó számadáskönyv is, amelyben 1644 és 1704 között rögzítették a bevételeket és kiadásokat.³ A forrásra a gályarab prédikátorok hollandiai tartózkodásával kapcsolatos kutatásaim⁴ során bukkantam, és már első kézbevételenél is látszott, hogy számos más magyar vonatkozású adatot is tartalmaz, ezért indokolt volt a teljes feltárása.

A számadáskönyv adatai azt mutatják, hogy az alapítvány az alapítólevélben lefektetett célokat teljesítette, sőt azokat igen nagyvonalúan értelmezte, nemzetiségre és felekezetre való tekintet nélkül. A hollandokon kívül támogatott többek között angol, skót, ír, francia, svájci, német, cseh, lengyel diákokat⁵ is, és voltak az adományban ré-

¹ MIKLÓS, 1928; BUJTÁS, 2004; BOZZAY, 2006¹; BOZZAY, 2009, 128–157; BOZZAY, 2010.

² Archief van de collatoren van de beurzen van Brouckhoven, Erfgoed Leiden en omstreken, Leiden.

³ Rekeningboek van de kerkeraad der Ned. geref. gemeente, met aantekingen aan wie uitkeringen verstrekt zijn, 1644–1744 (a továbbiakban: Rekeningboek). Uo., inv. nr. 7a.

⁴ Lásd BUJTÁS, 2014.

⁵ Rekeningboek, f. 1r, 2r-v, 4r, 7r, 13r, 15r, 16r, 33r, 36r, 123r, 159r, 161r, 185r.

szesültek között evangélikus, katolikus és zsidó vallásúak⁶ is. Feltűnően nagy számban segélyezett az intézmény a katolikusról, illetve a zsidóról a református hitre áttért és Hollandiában menedéket kereső személyt (köztük volt szerzeteseket is),⁷ de találunk a támogatottak között török rabságból szabadult vagy családtagjaikat onnan kiváltani szándékozó személyeket is.⁸ A menekülteket gyakran csak „exul”-ként említik, feltüntetve származási helyüket, máskor viszont menekülésük okát is feljegyzik.⁹ A számos országból érkezett menekültek között jelentős helyet foglalnak el a nantes-i ediktum felmondása (1685) után Franciaországból Hollandiába menekült hugenották,¹⁰ de segélyeztek egyszerű matrózokat, katonákat is.¹¹ Végül az alapítvány nemcsak a szó szerinti szegényeket támogatta, hanem nemesi származásúakat is, ha azokat üldözték vagy szükségét szenvedtek.¹²

A magyarországi és erdélyi segélyezettek hasonlóan változatos képet mutatnak: a legnagyobb részük diák, a nem diák bejegyzők között figyelemre méltók a Comenius ismeretségi körébe tartozó Josephus Securius orvosdoktorra vonatkozó adatok, aki korábbi leideni kapcsolataira építve a Magyarországra menekült cseh és morva református lelkészek nevében kér segélyt. Vannak adatok evangélikus hitű támogatottakra is, a lelkészek közül pedig kiemelendő a megszabadított gályarab prédikátorok 1676 őszén Hollandiában tartózkodó csoportja, amely a magyarok közül az idők során a legnagyobb adományban részesült. Nemesi származásúak is folyamodtak az alapítványhoz segélyért, sőt találunk a támogatottak között a törökellenes harcokban Magyarországon szolgáló skót katonatisztet is.

A magyar vonatkozású adatok számát és gyakoriságát tekintve feltűnő az 1660-as évek túlsúlya. Ennek oka részben az lehet, hogy Leidenben erre az időszakra esik a 17–18. századi látogatottság első komoly hulláma,¹³ de önmagában ez még nem magyarázza a segélyek gyakori számát, hiszen hasonlóan magas volt a magyarországi és erdélyi diákok száma az 1680-as években is,¹⁴ ennek ellenére azokból az évekből egyetlenegy *diák* segélyezett sincs. Az adatok hiányát az is indokolhatja, hogy 1680-as évekre a korábbiaknál inkább kiépült a peregrinusok finanszírozásának *hazai* intézményrendszerre,¹⁵ amellyel kapcsolatban elég, ha csak Teleki Mihály kancellár kiemelkedő patrónusi tevékenységére utalunk, aki Bod Péter szerint egymaga tizennyolc diákot küldött Hollandiába és Angliába tanulni.¹⁶

⁶ Uo., f. 112v, 120r, 123r, 149r, 151r, 164r, 174r, 178r, 179r, 185r.

⁷ Uo., f. 2r, 5r, 6r, 7r, 9v, 14r, 35r, 120r, 121r, 124r, 140r, 144r, 147r, 151r, 157r, 167r, 172r, 173r, 180r, 184r, 185v.

⁸ Uo., f. 112v, 172r, 184r.

⁹ Uo., f. 1r, 2r, 4r, 5r, 6r, 16r, 19r, 21r, 22r, 24r, 25r, 31r, 116r, 137r, 172r, 183r, 185r.

¹⁰ Uo., f. 178r skk.

¹¹ Uo. f. 9r, 126r, 159r, 159r, 162v, 167r.

¹² Uo. f. 8r, 9r, 14r, 16r, 20r, 21r, 31r, 170r, 172r, 173r, 177r, 184r.

¹³ BOZZAY–LADÁNYI, 2007, 215.

¹⁴ I. h.

¹⁵ A hazai finanszírozásra lásd BOZZAY, 2006², 25–30; BOZZAY, 2009, 47–52.

¹⁶ HEREPEI, 1971, 23.

Ha a pénzadományokat alaposabban szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy azok az 1660 és 1669 közötti évekre sűrűsödnek. Az is megállapítható, hogy nem minden, az egyetemre beiratkozó magyar diák kapott az alapítványtól segítséget, sőt az 1666 után beiratkozók közül egyik sem. Az adományok folyósításában abban is különbség mutatkozik, hogy jóllehet az egyetemen ebben az időszakban számos magyarországi és erdélyi tanul, közülük sokan nem részesültek segélyben, viszont más egyetemi városokból (Franeker, Groningen, Utrecht) érkező diákok igen.¹⁷ Ebben valószínűleg az esetleg még otthonról magukkal vitt vagy Hollandiában (vagy külföldön máshol) szerzett ajánlólevelek segíthettek, mint azt Száki Ferenc példája mutatja, akiről 1663-ban feljegyezték, hogy kiváló ajánlásokat (igazolásokot) mutatott be. Szintén az ő esete vet fényt arra, hogy a diákok körében a leideni lehetőség ismert lehetett, hiszen Száki már jó pár évvel 1666-os leideni beiratkozása előtt elment a városba, és háromszor (1659-ben, 1660-ban és 1663-ban) is segélyben részesült, majd matrikulálását követően még négyszer kapott pénzadományt.

Száki segélyezése jó példa arra is, hogy az adományok megoszlása a diákok között korántsem volt egyenletes. Legtöbbször (összesen kilencszer) Dobrai P. Mihály kapott pénzadományt, igaz, ő több évet töltött a városban és két szakot (teológiát és orvostudományt)¹⁸ is tanult. Szintén sokszor (nyolcszor) támogatták Rimaszombati Mihályt – ő is több évet töltött az egyetemen –, akit a már említett Száki Ferenc követ, viszont a támogatott diákok döntő része csak egyszeri alkalommal részesült jótéteményben.

A segélyezéssel kapcsolatban fontos még megemlíteni Lévay Pétert, aki jelenlegi ismereteink szerint az egyetlen olyan ismert magyar diák, aki a 17. században a Staten Collegébe, a leideni egyetem teológus hallgatói számára 1593-ban létrehozott intézménybe bebocsátást nyert. Bár az itteni tagság elvben ösztöndíjjal is járt, 1666. február 24-én azt jegyzik fel róla, hogy saját költségén (*propriis sumptibus*) volt a kollégiumban.¹⁹ Lévay az ezt követő szűk két évben összesen hatszor kapott segélyt az alapítványtól, ami azt jelenti, hogy leideni tartózkodását részben vagy egészben az adományok biztosították. Az adatsor egyben azt is mutatja, hogy *egyetemi* tanulmányait részben vagy egészben *egyházi* segélyekkel finanszírozta. Ez nyilvánvalóan kényszerű megoldás volt, aminek az volt az oka, hogy ebben az időben még nem volt állandó ösztöndíjas hely az intézményben a magyarok számára; ez csak később, a 18. század legelején jött létre.²⁰

Ha az alapítvány 1660 és 1669 közötti, diákokkal kapcsolatos segélyezési gyakorlatát nézzük, az látható, hogy a magyarországi és erdélyi diákok szinte kivétel nélkül a

¹⁷ A segélyezetttek között körülbelül fele-fele arányban vannak a leideni egyetemre beiratkozott és más egyetemekről érkező magyar diákok.

¹⁸ BOZZAY-LADÁNYI, 2007, 2769.

¹⁹ BOZZAY 2006¹, 986–987; BOZZAY, 2009, 130.

²⁰ MIKLÓS, 1928, 296–298; BUJTÁS, 2004; BOZZAY, 2006¹, 987; BOZZAY 2009, 131.

menekülteknek és szükségét szenvedő diákoknak általában adott hat guldent kapták,²¹ tehát az intézmény jó szándéka a magyar diákok irányában nyilvánvaló.

Az itt bemutatott forrástípus – az album amicorumok adataihoz hasonlóan – egyrészt tovább bővítheti azon diákok névsorát, akik bár az adott város egyetemére nem iratkoztak be, mégis megfordultak ott, másrészt adalékokkal szolgálhat kint létük finanszírozásához, és nem utolsósorban új adatokat szolgáltatnak a vallásuk miatt Magyarországról emigrálni kényszerültek európai bolyongásához.

Az előbbieken ismertetett forrásból a teljesség kedvéért minden olyan adatot közlök, amelyek a bejegyzés szövege szerint Magyarországra vagy Erdélyre vonatkoznak. Amennyiben ezek a jelenleg rendelkezésre álló adatok és a szakirodalom alapján kétségesnek tűnnek vagy tévesnek bizonyulnak, arra a jegyzetekben hívom fel a figyelmet.

Kutatásaimba – a város jelentősége, közelsége és főleg az azonos forrástípus okán – bevontam az amszterdami református egyház erre az időszakra vonatkozó számadáskönyvét²² is. A Leidenben és Amszterdamban egyaránt megfordult személyek amszterdami adatait a jegyzetek végén közlöm. Bár az utóbbiak külön közleményben látnak majd napvilágot, a két helyszínről származó adatokat már most érdemes együtt közölni, mivel rendkívül tanulságos látni, hogy a Leidenben segélyezettek milyen gyakran mentek át Amszterdamba, és *együtt* pregnánsan világítanak rá arra a már-már életstratégiának nevezhető módszerre, amellyel peregrinusaink hollandiai tartózkodásuk költségeit *egyetemen kívüli* forrásokból próbálták meg biztosítani.²³

²¹ Az Enyedi R. Gáspárnak és Száki Ferencnek folyósított tizenkét gulden összegű segély jelentősen kitűnik a más nemzetek diákjainak nyújtott támogatások közül. A kiugró összeget nyilván ajánlóleveleiknek köszönhetően kapták.

²² SA, AHGA, Archief van de kerkeraad, inv. nr. 149: Ontfang- en uitgaaf-boek van den Eerwaarden kerkeraad, 1638-1683 (a továbbiakban: Ontfang- en uitgaaf-boek).

²³ Hogy e tevékenységük korántsem volt országhoz kötött, jól mutatja, hogy a Leidenben segélyezettek angliai tartózkodásuk során szintén hasonló módszerekkel próbálták meg fenntartani magukat, illetve Hollandiába való visszatérésüket finanszírozni. Gömöri György idevágó kutatásaira mindegyik érintett-nél szintén a jegyzetekben hivatkozom.

Forrás

Feljegyzések a leideni Broekhoven-alapítvány számadáskönyvében magyarországi és erdélyi személyek számára kifizetett összegekről az 1648 és 1698 között évekből*

(ELO, ACBB, inv. nr. 7a)

Dátum	A bejegyzés szövege	Összeg ¹			Lelőhely
1648. augusztus 28.	D(octo)r Josephus Securius afgesonden voor een ongersche kerk ²	6	–	–	f. 20r
1649. január 8.	Aen D(ominus) D(octo)r Josephus Securius afgesonden vanwege de exulanten van Bohemen en Moravien welcke sich ophouden in Hongarien zes gulden ³	6	0	0	f. 22r
1649. április 9.	Aen D(ominus) D(octo)r Josephus Securius exulant uyt Hungarien ⁴	6	0	0	f. 24r
1651. november 10.	D(ominus) Sigismundus Kun nobilis Varadiensis Hungarus ⁵	2	10	–	f. 25r
1652. november 1.	Robertus Reyts ⁶ Transsylvanus Lib(eralium) artium studiosus	1	5	–	f. 39r
1655. november 10.	Martinus Schemschalk Ungar(us) stud(iosus) ex papismo ⁷	3	0	0	f. 49r
1658. november 15.	Franciscus Szacki ⁸ S(anctae) Theol(ogiae) stud(iosus) 6 guld(en)	6	–	–	f. 66r
1659. július 18.	Georgius Worós ⁹ uyt Hungarien	5	2	0	f. 68r

* A forráshoz tartozó jegyzetek a táblázat végén találhatók.

1660. november 5.	Michael Rima Szombati ¹⁰ Hungarus, S(acro) S(anctae) minist(erii) candid(atus) ¹¹	6	–	–	f. 74r
1660. november 19.	Joris Paulus van Walachia ¹²	2	8	–	f. 74r
1660. november 26.	Caspar Injedi ¹³ student	12	0	0	f. 74r
- " -	Franciscus Sagi ¹⁴ student uyt Hungaria	12	0	0	f. 74r

1661. február 25.	Michael Rima Szombati ¹⁵	6	0		f. 75r
1661. március 11.	Michael Dobbrinus ¹⁶	6	–	–	f. 76r
1661. április 22.	Antonius Stainer ¹⁷ uyt Ungarien	2	8	–	f. 76r
1661. május 27.	Michael Rima Zombati	6	0	0	f. 76r
1661. augusztus 12.	Franciscus Szendriy ¹⁸	6	0	0	f. 77r
- " -	Johannes Szombati ¹⁹	6	0	0	f. 77r
1661. augusztus 19.	Johannes Killei ²⁰ Ungarus	6	0	0	f. 77r
- " -	Michael Dobberay, Ungarus	6	0	0	f. 77r
- " -	Michael Sambati, ²¹ Ungarus	6	0	0	f. 77r
1661. szeptember 1.	Petrus Véczi ²² Ungar(us) stud(iosus)	6	0	0	f. 78r
1661. október 17.	Michael Sumbathi Ungarus	6	0	0	f. 78r
1661. december 1.	Michael Dobray Ungarus	6	–	–	f. 79r

1662. február 24.	Andreas Ternyei ²³ Hungarus	6	–	–	f. 80r
- " -	Michael Symbati Hungarus	6	–	–	f. 80r
1662. április 14.	Michael Dobray Hungarus ²⁴	6	–	–	f. 81r
1662. május 19.	Samuel Samaraeus, ²⁵ Ungarus	6	0	0	f. 81r
1662. szeptember 8.	Michael Dobray Hungarus	6	0	0	f. 82r
1662. szeptember 29.	Bernardus a Kennedy uyt Hongarye ²⁶	0	12	0	f. 83r
1662. december 9.	Michael Dobrai Ungarus	6			f. 83r

1663. március 16.	Michael Doubray Ungarus	6	0	0	f. 84
-------------------	-------------------------	---	---	---	-------

1663. március 30.	Petrus Keormendi ²⁷ Pannonio-Ungarus	6	0	0	f. 84r
1663. április 27.	Michael Utverhelli ²⁸ Hungarus Typographus	6	0	0	f. 85r
1663. június 17.	Franciscus Szaci, Ung(arus) stud(iosus) met loflicke getuygenissen ²⁹	6	0	0	f. 85r
1663. június 19.	Michael Dubray S(anctae) th(eologiae) stud(iosus)	6	0	0	f. 85r
1663. július 20.	Aen Michael Ausser ³⁰ Hungarus	2	8	0	f. 85r
1663. augusztus 21.	Johannes Lazar Kis-Vardai ³¹ Hungarus	6	0	0	f. 85r
1663. november 3.	Michael Dobrai Ungarus	6	–		f. 86r
1663. november 9.	Samuel Samaraeus Hungar(us)	6	–	–	f. 86r
1663. december 21.	Johannes Scardnierti ³² Transylvanus	2	8		f. 87r

1664. február 22.	Aen Martinus Schimschalk Hungarus ³³	3	18	0	f. 88r
1664. április 25.	Samuel Samaraeus Ungar(us) stud(iosus)	6	0	0	f. 89r
- " -	Bernardus Konissom. Scots capitain in Ung(arien) t(egen)s de Turk ³⁴	3	18	0	f. 89r
1664. július 18.	Valentinus Keopeczy ³⁵ Transyl(vanus)	6	–		f. 89r
1664. augusztus 8.	Stephanus Szeczi ³⁶	6	–		f. 89r
- " -	Gregorius Tsachalci ³⁷	6	–		f. 89r
1664. október 10.	Michael Rimaszombathi, L(iberalium) A(rtium) m(agister) studiosus The(ologiae) Ungarus ³⁸	6			f. 90r
1664. november 14.	Martinus Schimschalkius, Ungarus ³⁹	4	10	–	f. 90r
1664. december 5.	Michael Rimassombathi, L(iberalium) A(rtium) M(agister) stud(iosus) Theol(ogiae) Ungar(us) ⁴⁰				f. 90r

1665. január 6.	Michael Rima-zombathi ⁴¹	6	–	–	f. 91r
1665. február 13.	Henrick Jansen uyt Hungaryen ⁴²	0	6	0	f. 91r

1666. április 20.	D(ominus) Petrus Levay ⁴³ stud(iosus) Ung(arus)	6	0	0	f. 94r
1666. június 11.	Stephanus Szaki ⁴⁴	6	0		f. 94r
1666. augusztus 27.	Petrus Levai, Hungarus	0	12		f. 95r
1666. október 8.	Franciscus Sakius Hongarus	6	0	0	f. 95r

1667. március 25.	Franciscus Saakius	6	0	–	f. 97r
- " -	Petrus Levay	6	0		f. 97r
1667. július 8.	Franciscus Zakius ⁴⁵	6	0		f. 98r
1667. július 15.	Petrus Levaj stud(iosus) Ung(arus) tot syn rijs-gelt ⁴⁶	6	0		f. 98r
1667. november 4.	Petrus Levay stud(iosus) Ungarus	6	–	–	f. 99r

1668. március 2.	Petrus Levay Theol(ogiae) Doct(or) ⁴⁷	6	0	0	f. 102r
1668. május 11.	Claudius Corke, Fransm(an) cap(itein) in Ungar(ien) ⁴⁸	3	0	0	f. 103r

1669. február 15.	Stephanus Micus ⁴⁹ Hungarus	3	–	–	f. 106r
-------------------	--	---	---	---	---------

1676. október 30.	Aan twee en twintig Ungarische Predicanten door ordre van de Staat verlost van de galeyen van Napels ⁵⁰	31	10	–	f. 152r
- " -	Nog aan dezelve Ungarische Predicanten betaalt op de ordonnantie van de heeren Burgemeesteren dezer stede waarvan aan de overzijde ⁵¹	120	–	–	f. 152r
- " -	Aan drye andere ungarische Predicanten zijnde van de zoogenaamde Lutersche belijdenisse ⁵²	6	6	–	f. 152r

1684. február 25.	Joannes Christophorus Tharnotski, Hungaars Edelman, na huis willende ⁵³	3	0		f. 172r
-------------------	--	---	---	--	---------

1685. december 27.	Jacobus Valener Hongers man ⁵⁴	1	10		f. 181r
1688. december 3.	Twee Hungaren luthersch, koomende uyt de Turksche slavernije ⁵⁵	1	4	10	f. 185v
1692. szeptember 23.	Aen schoolm(eeste)r uit Hongarien ⁵⁶	6	0	0	f. 194r
1698. január 18.	Aen een Ongersch student ⁵⁷	1	4	–	f. 199r

¹ Az első oszlopban a guldenek, a másodikban a stuiverek, a harmadikban a penningek mennyisége található. 1 gulden 20 stuiver, 1 stuiver pedig 16 penninget ért. Vö. GELDER, 1970, 267.

² „Josephus Securius doktornak, akit egy magyar egyház küldött.” A fehérhegyi csata (1620) után számos csehországi és morvaországi protestáns menekült Magyarországra és Erdélybe. Egyik gyülekezetük a felvidéki Szakolcán (Skalica, SK) és környékén működött. A Comenius ismeretségi körébe tartozó Securius korábban maga is Leidenben tanult, ahol 1645 novemberében bocsátják orvosi vizsgára. Hazatérte után Szakolcán lesz orvos. 1648 novemberében ismét Leidenben jár, onnan ír levelet Comeniusnak, 1649 februárjában ugyanonnan a szakolcai református morva bujdosó egyház nevében fordul az utrechti reformátusokhoz. Állítása szerint Leidenben 180 gulden segélyt kapott. Vö. PATERA, 1892, 148; MOLHUYSEN 1913–1924, II. 294; KÚR, 1937; 21–24. SEGESVÁRY, 1937, 421–422. – A számadáskönyv szerint Securius ez eddig ismerthez képest még korábban érkezett Leidenbe, és társaságában cseh menekültek, többek között lelkészek, iskolamesterek voltak. A forrásban az említett 180 gulden összegű adomány nem szerepel, azt nyilván más forrásból – esetleg a számukra rendezett gyűjtés eredményeként – kaphatták.

³ „Josephus Securius doktor úrnak, akit a Magyarországon tartózkodó csehországi és morvaországi menekültek küldtek, hat gulden.”

⁴ „Josephus Securius doktor úrnak, magyarországi menekültnek.”

⁵ „Kun Zsigmond úr, nagyváradi nemes.” A korabeli Kun családoknak ilyen nevű tagja nem ismert.

⁶ A névalak egyértelműen olvasható. Ilyen nevű diákot az erdélyi peregrinusok adattára (SZABÓ–TONK, 1992) nem ismer. Nem kizárt, hogy a névalak mögött a *Reis* családnév rejtőzik, de az sem, hogy a nemzetiség megadása téves, mert a Robertus keresztnév peregrinusainknál rendkívül ritka.

⁷ „Martinus Schemschalk, magyar diák, volt katolikus.” – Martin Schimschalk, evangélikus hitre tért magyar nemes. A lipcsei egyetemre 1655-ben iratkozik be. Hollandiai matrikulálására nincs adat. Vö. RMSz, 707; SZÖGI, 2011, 1858. 1664-ben még kétszer kap segélyt.

⁸ Száki Ferenc debreceni és sárospataki tanulmányait 1655 és 1667 között hollandiai egyetemeken folytatja, és megfordul Angliában is. Leidenben 1665. május 29-én lépett a diákok sorába. Vö. GÖMÖRI, 2005, 166; RMSz, 764; BOZZAY–LADÁNYI, 2007, 370, 1334, 2403, 2797. A későbbiekben még többször kap pénzadományt. 1659 márciusában felkeresi az amszterdami református egyházat is, ahol szintén támogatásban részesül. Lásd SA, AHGA, Ontfang- en uitgaaf-boek, f. 145v.

⁹ Vörös György 1652 és 1654 között Wittenbergben tanul. Vö. RMSz, 889. Hollandiai beiratkozására nincs adat. Ugyane hónap végén Amszterdamban is segélyt kap. Lásd SA, AHGA, Ontfang- en uitgaaf-boek, f. 147v.

¹⁰ Rimaszombati Mihály sárospataki és nagyváradi előzmények után 1659 és 1665 között Svájcban, Németországban és Hollandiában tanult, és eljutott Angliába is. Leidenben 1660. november 6-án iratkozott be. Vö. GÖMÖRI, 2005, 128; RMSz, 676.; BOZZAY–LADÁNYI, 2007, 386, 2219, 2767. Ő is több alkalommal részesült pénzsegélyben.

- ¹¹ Lelkészjelölt.
- ¹² Hollandosított névalak. A korabeli holland forrásokban Havasalföld nevét (Walachien) néha tévesen Erdélyre vonatkoztatják. Ugyanez év júliusában Amszterdamban is adományban részesül. Az ottani számadáskönyvben nevének alakja: *Georgius Pauli* uyt Walachien. Lásd SA, AHGA, Ontfang- en uitgaaf-boek, f. 153. Kiléte ismeretlen.
- ¹³ Enyedi R. Gáspár nagyváradi tanulmányait több holland egyetemen folytatta, és megfordult Angliában is. Leidenben 1659. augusztus 29-én lépett a diákok sorába. Vö. GÖMÖRI, 2005, 270; RMSz, 219.; BOZZAY-LADÁNYI, 2007, 364, 1349, 2762.
- ¹⁴ Száki Ferenc.
- ¹⁵ Ugyanez év márciusában Amszterdamban is segélyt kap. Lásd SA, AHGA, Ontfang- en uitgaaf-boek, f. 157.
- ¹⁶ Dobrai P. Mihály debreceni és sárospataki előzmények után több holland egyetemen tanult, és átlátogatott Angliába is. Leidenben 1661. december 7-én kezdte tanulmányait. Vö. GÖMÖRI, 2005, 265; RMSz, 200; BOZZAY-LADÁNYI, 2007, 353, 1339, 2201, 2769. Ugyancsak többször kapott segélyt. A következő bő két és fél évben nevét a következő alakokban jegyzik be: Dobberay, Dobray, Dobrai, Doubray, Dubray.
- ¹⁷ Minden bizonnyal elírás, mivel ebben az időben egy *Johan Steinder* nevű (Hungarus) diák tanult Leidenben, aki 1663. szeptember 8-án iratkozott be az egyetemre. Vö. BOZZAY-LADÁNYI, 2007, 2779. Valószínűleg azonos azzal a Johannes *Stainerus*, illetve *Steinerus* nevű soproni diákkal, aki 1661-ben kétszer is matrikulált az altdorfi egyetemen. Vö. SZÖGI, 2011, 100.
- ¹⁸ Szendrei Ferenc, neve és az őt követő személy, Rimaszombati János neve mellett ez a mindkettőjükre vonatkozó megjegyzés áll: *Ungari studios(i)*. Szendrei itthon Sárospatakon, később pedig, 1658 és 1665 között több holland egyetemen tanult, és Angliát is felkereste. Leideni beiratkozására nincs adat. Vö. GÖMÖRI, 2005, 32, 124; RMSz, 781; BOZZAY-LADÁNYI, 2007, 377, 1355, 2217.
- ¹⁹ Rimaszombati János debreceni és sárospataki tanulmányai után előbb Franekerben, később Groningenben, végül 1661. július 23-án Leidenben matrikulált, és átlátogatott Angliába is. Vö. GÖMÖRI, 2005, 123; BOZZAY-LADÁNYI, 2007, 375, 2218, 2771.
- ²⁰ A nyilvánvalóan elírt név alapján valószínűleg egy Kiliti János nevű személyről van szó. Ilyen azonban a jelenleg rendelkezésre álló peregrinus-névsorokban nem szerepel.
- ²¹ Rimaszombati Mihály. A következő szűk három és fél évben neve ilyen alakokban szerepel még: Michael Sumbathi, Symbati, Rimaszombathi, Rimassombathi, Rima-zombathi.
- ²² Az egyértelműen olvasható névalak nyilván egy Vécsei vagy Vécsei nevű diákot fed. Ilyen viszont a hozzáférhető pergerinus-adattárakban nem található. 1659 januárjában és 1661 októberében Amszterdamban is segélyben részesül. Lásd SA, AHGA, Ontfang- en uitgaaf-boek, f. 145v, 159.
- ²³ Ternyei András itthon Sárospatakon kezdte tanulmányait, amelyeket több holland egyetemen folytatta. Leideni matrikulálására nincs adat. Vö. RMSz, 819; BOZZAY-LADÁNYI, 2007, 378, 1348, 2404.
- ²⁴ Nem sokkal ezután, április 20-án Amszterdamban is adományt kap. Lásd SA, AHGA, Ontfang- en uitgaaf-boek, f. 162.
- ²⁵ Samarjai (Samaraeus) Samuel előbb Sárospatakon, majd Bázelen, később Franekerben és Groningenben tanult, és eljutott Angliába is. Leideni beiratkozására nincs adat. Vö. GÖMÖRI, 2005, 129; BOZZAY-LADÁNYI, 2007, 376, 2223. Ő is több alkalommal kapott segélyt.
- ²⁶ „Bernardus a Kennedy Magyarországról.” Az egyértelműen olvasható névalak mellett a származás megadása minden bizonnyal téves, mivel a kötetben és a leideni egyetem anyakönyvében is több Kennedy nevű személy szerepel, azok viszont részben *angol*, részben *ír* származásúak.
- ²⁷ Körmendi B. Péter sárospataki tanulmányait 1660 és 1663 között több holland egyetemen folytatta, és megfordult Angliában is. Leidenben 1663. február 28-án iratkozott be. Vö. GÖMÖRI, 2005, 164; RMSz, 454; BOZZAY-LADÁNYI, 2007, 381, 2227, 2778.
- ²⁸ Udvarhelyi Mihály, a nyomdász mesterséget Leidenben és Londonban tanulta. Hazatérte után 1667/68-ban Szenci Kertész Ábrahám utóda a szebeni nyomdában, majd annak Kolozsvárra költöztetését felügyeli, később Nagyenyeden tevékenykedik. Vö. V. ECSÉDY, 1999, 120; V. ECSÉDY, 2006, 15. Leideni beiratkozására nincs adat. 1663. szeptember 7/17-én már Londonban ír be emléksorokat Körmendi B. Péter album amicorumába. Lásd RGy, K. 1.461, f. 123v.

- ²⁹ „Száki Ferenc, magyar diák kiváló ajánlásokkal.” Szó szerint: elismerésre méltó igazolásokkal.
- ³⁰ 1640-ben a tübingeni, 1644-ben a bázeli, 1651-ben a lipcsei egyetemre iratkozik be. Vö. HEGYI, 2003, 42; SZÖGI, 2011, 1837, 2566. Hollandiai tanulmányaira nincs adat. 1652. szeptember 5-én Johannes Naeranus (1608–1679) Németországban tartózkodó holland lelkész emlékkönyvébe így jegyzi be a nevét: „Michael Ausser a Pesing Nobilis Ungarus”, vagyis bazini (Pezinok, SK) származású. Lásd KB, AHO, 74 H 24, f. 65v. Ő is egyike lehet azoknak, akik vallási okok miatt éveket, néha évtizedekig bolyongtak Európában.
- ³¹ Kisvárdai Lázár János sárospataki és debreceni előzmények után 1660 és 1663 között Franekerben és Leidenben tanult, és átlátogatott Angliába is. Leidenben 1661. augusztus 27-én kezdte tanulmányait. Vö. GÖMÖRI, 2005, 30, 126; RMSz, 432; BOZZAY–LADÁNYI, 2007, 380, 2770. Mivel 1663 tavaszán még Angliában volt, Leidenbe nyilván angliai útja után tért vissza.
- ³² Olvasható esetleg így is: Scardniesti vagy Scardnierhi is. A nevet nyilvánvalóan elírták. Esetleg a Szatmári vagy Szatmárnémeti családnév rejtőzhet mögötte, de ilyen nevű diák ebből az időszakból nem ismert, és az erdélyi peregrinusok adattárában (SZABÓ–TONK, 1992) sincs olyan Johannes nevű diák, aki ebből az időszakból számításba jöhetne.
- ³³ Ugyanez év márciusában Amszterdamban is adományt kap. Lásd SA, AHGA, Ontfang- en uitgaaf-boek, f. 172.
- ³⁴ „Bernardus Konnisom [helyesen: Konnison] skót, kapitány a magyarországi törökellenes harcokban.”
- ³⁵ Köpeczi Bálint sárospataki tanulmányait 1662 és 1664 között több holland egyetemen folytatta, és megfordult Angliában is. Leidenben 1663. június 15-én iratkozott be. 1664. szeptember 4-én már a teológia doktoraként megerősítőleg aláírja a holland református egyház három dokumentumot (az ún. belga hitvallást, a heidelbergi kátét és a dordrechti kánonokat) tartalmazó hitvallását. Vö. HERMÁN M., 1995, 134–135; GÖMÖRI, 2005, 127; RMSz, 453; BOZZAY–LADÁNYI, 2007, 397, 2231, 2777. – Ugyanez év szeptemberében Szécsi G. Istvánnal és Csaholci Gergellyel együtt megfordulnak Amszterdamban is, ahol mindhármukat segélyben részesítik. Lásd SA, AHGA, Ontfang- en uitgaaf-boek, f. 172.
- ³⁶ Szécsi G. (Gálszécsi) István. Neve és az öt követő személy, Csaholci Gergely neve mellett a közös megjegyzés: *Ungari*. Sárospataki előzmények után 1662 és 1664 között több holland egyetemen tanul, és felkeresi Angliát is. Leidenben 1663. szeptember 5-én kezdi meg tanulmányait. Vö. GÖMÖRI, 2005, 130; RMSz, 773; BOZZAY–LADÁNYI, 2007, 395, 1361, 2229, 2780. Lásd még az előző jegyzetet is.
- ³⁷ Csaholci Gergely Sárospatakon kezdi tanulmányait, amelyeket 1662-től Franekerben, majd 1663-tól Groningenben folytat, de közben felkeresi Angliát is. Leideni matriculálására nincs adat. Vö. GÖMÖRI, 2005, 273; BOZZAY–LADÁNYI, 2007, 384, 2230. Lásd még a 35. jegyzetet is.
- ³⁸ November elején ismét Amszterdamban jár, ahol segélyt kap. Lásd SA, AHGA, Ontfang- en uitgaaf-boek, f. 172.
- ³⁹ 1665 áprilisában újra Amszterdamba megy, ahol támogatásban részesül. Lásd SA, AHGA, Ontfang- en uitgaaf-boek, f. 174.
- ⁴⁰ A kéziratban áthúzva.
- ⁴¹ Ugyanez év május 4-én már a teológia doktoraként elfogadólag aláírja a holland református egyház hitvallását. Vö. HERMÁN M., 1995, 135. Még ugyanebben a hónapban felkeresi Amszterdamot, ahol pénzadományban részesítik. Lásd SA, AHGA, Ontfang- en uitgaaf-boek, f. 174.
- ⁴² Az egyértelműen olvasható hollandos névalak alapján a bejegyző nyilvánvalóan tévesen adta meg a személy származását.
- ⁴³ Léway Péter sárospataki tanulmányait 1664 és 1668 között Leidenben folytatja, ahová 1664. október 2-án iratkozik be, 1669-ben eljut Angliába is. Vö. GÖMÖRI, 2005, 278; RMSz, 488; BOZZAY–LADÁNYI, 2007, 2781. Szintén többször kap pénzadományt.
- ⁴⁴ A keresztnévet nyilvánvalóan elírták *Franciscus* helyett. Ugyanez év júliusában Amszterdamban is megfordul, és ott is támogatásban részesül. Lásd SA, AHGA, Ontfang- en uitgaaf-boek, f. 176.
- ⁴⁵ Száki Ferenc. Ugyanez év októberében Amszterdamot is felkeresi, és ott is pénzadományt kap. Lásd SA, AHGA, Ontfang- en uitgaaf-boek, f. 179.
- ⁴⁶ „Léway Péter magyar diáknak útiköltségre.”

- ⁴⁷ Doktori címét 1668. február 24-én szerezte, és ekkor megerősítőleg aláírja a holland református egyház hitvallását. Vö. MOLHUYSSEN, 1913–1924, III. 294*; HERMÁN M., 1995, 135; BOZZAY-LADÁNYI, 2007, 2781.
- ⁴⁸ „Claudius Corke, francia, kapitány Magyarországon.”
- ⁴⁹ Az egyértelműen olvasható névalak nyilván egy Mikus Mihály nevű diákot fed, de ilyen az ismert adatárakban nem fordul elő.
- ⁵⁰ „Huszonkét magyar prédikátornak, akiket az állam rendelkezése alapján a nápolyi gályákról szabadítottak ki.” Az egyháztanács október 29-i ülésén eredetileg csak 100 vagy 120 gulden kiutalását kérték a város polgármestereitől (vö. BUJTÁS, 2014, 25–27), ez tehát a következő sorban feltüntetett, 120 guldenen felül kifizetett összeg. – A huszonkettes szám tévedés, mert a nápolyi gályákról *huszonhat* prédikátor szabadult ki. Az őket befogadó Zürichbe – a horvátországi Bakarból (Buccari) szabadon bocsátottakkal és a hozzájuk Velencében csatlakozó Beregszászi Istvánnal kiegészülve – összesen harmincan kerültek, akik közül nyolcan mentek tovább Hollandiába. Lehet, hogy a bejegyző a Leidenben tartózkodó lelkészek azon esetleges közlését értette félre, hogy Zürichben (rajtuk kívül) huszonketten maradtak.
- ⁵¹ „Ugyanezeknek a prédikátoroknak kifizetésre került még e város polgármestereinek rendelkezése alapján, melyet lásd a túloldalon.” A szemben levő oldalon (f. 151v) feljegyezték, hogy a 120 guldent a város polgármesterei utalták ki az alapítvány javára, így azt bevételként könyvelték el.
- ⁵² „Másik három, úgynevezett lutheránus hitvallású magyar lelkésznek.” Zaskaliczky András, Coledanus (Colledanus) Jónás és Lányi János magyarországi evangélikus lelkészek. Ugyanez év augusztusában Amszterdamban és Haarlemben is jártak, ahol szintén segélyben részesültek. Vö. BUJTÁS, 2012–2013, 194–195.
- ⁵³ „Joannes Christophorus Tharnotski, magyar nemes, aki haza kíván térni.” A korabeli Tarnóczky családnak ilyen nevű tagja nem ismert.
- ⁵⁴ Ha diák lett volna, azt feltüntették volna, így csak a származásra vonatkozó megjegyzés alapján vettem fel. Kiléte ismeretlen.
- ⁵⁵ „Két, török rabságból szabadult magyar evangélikus.”
- ⁵⁶ „..... magyarországi iskolamesternek.” A név az eredetiben kipontozva.
- ⁵⁷ „Egy magyar diáknak.”

Rövidítések, forrás- és irodalomjegyzék

ELO, ACBB	Erfgoed Leiden en omstreken, Archief van de collatoren van de beurzen van Brouckhoven, Leiden
KB, AHO	Koninklijke Bibliotheek, Afdeling Handschriften en Oude drukken, Hága
RGy	Ráday Gyűjtemény, Kézirattár, Budapest
SA, AHGA	Stadsarchief Amsterdam, Archief van de Hervormde Gemeente te Amsterdam

*

BOZZAY 2006 ¹	BOZZAY Réka: <i>Leiden, a gondoskodó egyetem. Magyarországi diákoknak nyújtott juttatások és kiváltságok a leideni egyetemen a 17–18. században</i> . In: Századok, 140(2006), 985–1006.
2006 ²	BOZZAY Réka: <i>Der finanzielle Hintergrund der „peregrinatio academica“ der ungarländischen Studenten an den niederländischen Universitäten</i> . In: <i>Studiosorum et librorum peregrinatio</i> . Szerk. August den HOLLANDER, István MONOK, Ferenc POSTMA, Amsterdam–Budapest, 2006, 23–30.
2009	BOZZAY Réka: <i>Die Peregrination ungarländischer Studenten an der Universität Leiden 1595–1796</i> . Budapest, 2009. (Felsőoktatástörténeti kiadványok, 8.)
2010	BOZZAY Réka: <i>Magyar diákok a groningeni bursában</i> . In: <i>Emlékkönyv Prof. Dr. Barta János 70. születésnapjára</i> . Szerk. PAPP Imre, ANGI János, PALLAI László, Debrecen, 2010, 111–117, 131–139.
BOZZAY–LADÁNYI 2007	BOZZAY Réka–LADÁNYI Sándor: <i>Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918</i> . Budapest, 2007. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 15.)
BUJTÁS 2004	BUJTÁS László Zsigmond: <i>Bethlen Miklós és a sárospataki-gyulafehérvári kollégium leideni stipendiuma (1703–1709)</i> . In: <i>Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények</i> , 2(2004), 93–122.

- 2012–2013 BUJTÁS László Zsigmond: *Magyarországi evangélikus lelkészek Hollandiában (1676)*. In: *Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 10(2012–2013), 183–198.
- 2014 BUJTÁS László Zsigmond: *A megszabadított gályarab prédikátorok Hollandiában*. In: *Történetek a mélyföldről. Magyarország és Németalföld kapcsolata a kora újkorban*. Szerk. BOZZAY Réka. Debrecen, 2014, 10–68.
- GELDER
1970 GELDER, H. Enno van: *De Nederlandse munten*. Utrecht, 1970.
- GÖMÖRI
2005 GÖMÖRI György: *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1529–1789*. Budapest, 2005. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 14.)
- HEGYI
2003 HEGYI Ádám: *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788 (1798)*. Budapest, 2003. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 6.)
- HEREPEI
1971 HEREPEI János: *Adatok Teleki Mihály és udvara életéhez*. In: *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*. III. Szerk. KESERÜ Bálint. Szeged, 1971, 13–31.
- HERMÁN M.
1995 HERMÁN M. János: *De ondertekening van de 'Formulieren van Eenigheid' door de Hongaarse theologen bij hun promotie aan de Unversiteit te Leiden in de zeventiende eeuw*. In: *Een boek heeft een rug. Studies voor Ferenc Postma op het grensgebied van theologie, bibliofilie en universiteitsgeschiedenis ter gelegenheid van zijn vijftigste verjaardag*. Onder hoofdredactie van Margriet GOSKER. Zoetermeer, 1995, 131–137.
- KÚR
1937 KÚR Géza: *Cseh-magyar református történeti kapcsolatok*. Komárom, 1937.
- MIKLÓS
1928 MIKLÓS Ödön: *Magyar diákok a leideni Staten Collegeben*. In: *Theologiai Szemle*, 4(1928), 290–319.
- MOLHUYSEN
1913–1924 *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit*. I–VII. Uitgegeven door P. C. MOLHUYSEN. 's-Gravenhage, 1913–1924.

- PATERA
1892 *Jan Amos Komenský: Korrespondence.* Sebral a k tisku připravil Adolf PATERA. V Praze, 1892.
- RMSz
WIX Györgyné: *Régi Magyarországi Szerzők I. A kezdetektől 1700-ig.* Szerk. P. VÁSÁRHELYI Judit. Budapest, 2007.
- SEGESVÁRY
1937
SEGESVÁRY Lajos: *Adalékok a cseh-morva és a magyar protestantizmus sorsközösségéhez.* In: *Protestáns Szemle*, 40(1937), 421–426.
- SZABÓ–TONK
1992
SZABÓ Miklós–TONK Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700.* Szeged, 1992. (Fontes rerum scholasticarum, IV.)
- SZÖGI
2011
SZÖGI László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700.* Budapest, 2011. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 17.)
- V. ECSÉDY
1999
V. ECSÉDY Judit: *A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziszajtó korában 1473–1800.* Budapest, 1999.
- 2006
V. ECSÉDY Judit: *Könyvek és könyvnyomtatók I. Apafi Mihály korában (1661–1690).* In: *Könyves műveltség Erdélyben.* Összeállította BÁNYAI Réka. Marosvásárhely, 2006.

Az irodalom és a diplomácia vonzásában

Charles Gravier, Vergennes grófja François de Tott báróhoz írt levelei

1. rész

A nagy központi levéltárak mellett mindig izgalmas kutatási lehetőséget nyújtanak azok a családi és magánlevéltárak, amelyek különféle okok miatt magánkézben maradtak, de tulajdonosaik lehetővé teszik a kutatók számára is az itt található források tudományos feldolgozását. A franciaországi főnemesi családi levéltárak közül az *ancien régime* korszakára vonatkozólag kétségtől az egyik legérdekesebb gyűjtemény XVI. Lajos király neves külügyminiszterének személyes hagyatéka, amelyet az utódok meghatározott rend szerint adtak tovább egymásnak, és egyúttal lehetővé tették a neves történelmi személy élete és tevékenysége iránt érdeklődő történészeknek az anyag beható vizsgálatát.¹ Vergennes gróf hivatalos levelezése jelentős részben fennmaradt és főleg az egykori francia külügyminisztérium levéltárának különféle gyűjteményeiben – elsősorban az Archives Diplomatiques de La Courneuve-ben és a Centre des Archives Diplomatiques de Nantes-ban – található. A jelen forrásközlésben napvilágot látó levelezés magánjellege miatt nem került eddig a központi levéltárak gyűjteményébe, ugyanakkor a levelek egy magyar származású francia diplomata és szépíró – François baron de Tott (1733–1793) – pályájára vonatkozóan olyan jelentős információkkal szolgálnak, hogy mindenképpen fontosnak tartottam azokat jegyzetekkel és rövid összefoglalóval ellátva a magyar olvasók és kutatók rendelkezésére bocsátani. A forráscsoportban harminchárom darab, 1761 és 1776 között keletkezett levél fogalmazványa található, amelyeket Vergennes gróf írt Tott báróhoz. Közülük ezúttal az első tizenkettőt adjuk közre.

E rövid bevezető után ismerkedjünk meg a levélíró személyével. Charles Gravier, Vergennes grófja az *ancien régime* korának egyik legismertebb francia külügyminisztere volt. 1719. december 29-én született Dijonban egy taláros nemesi családban. A külügyi pályára nagybátyja, Théodore de Chavigny² lisszaboni, később müncheni nagykövet mellett töltött évei után lépett. Diplomáciai karrierjének első fontos állomása a konstantinápolyi rendkívüli követi, majd nagyköveti kinevezése volt 1754-ben. Erre az útjára elkísérte a forrásközlés másik fontos főszereplője, François de Tott és apja, az egykori kuruc katonatiszt, Tóth András is. Vergennes gróf tizennégy évet töltött ezen az állomáshelyen és hathatós segítségével sikerült az oszmán–francia kapcsolatokat a francia külpolitika érdekeinek megfelelően alakítani. 1768-ban Choiseul

¹ Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Pierre de Tugny-Vergennes úrnak, amiért lehetővé tette a Vergennes család levéltárában (Marly-le-Roy, Franciaország) folytatott kutatásaimat.

² Anne-Théodore Chevignard, Chavigny lovagja (1687–1771), francia diplomata.

herceg,³ francia külügyminiszter visszahívta, mivel királyi engedély nélkül vett feleségül egy Anne Duvivier nevű levantei özvegyasszonyt. Ezt követően Franciaországban várta a kedvező politikai helyzetet pályája folytatásához. Choiseul herceg 1770-ben bekövetkezett kegyvesztése után stockholmi nagykövetnek nevezték ki és 1771-től 1774-ig tevékenykedett III. Gusztáv svéd király udvarában, ahol a „kalapos párt” támogatásával sikerült a francia diplomácia számára jelentős sikereket elérnie. XVI. Lajos trónra lépésével új lehetőség nyílt számára: Maurepas⁴ a külügyminisztérium irányítására kérte fel. Minisztersége idején nagy hangsúlyt fektetett az osztrák–francia szövetség megszilárdítására, az Angliával szembeni revansra és az Oszmán Birodalom integritásának megőrzésére. Az amerikai angol gyarmatok függetlenségi küzdelme kínálta lehetőségeket kihasználva a francia külpolitika bekapcsolódott az Anglia elleni amerikai függetlenségi háborúba. Az első időszakban fegyverszállítmányok és önkétesek küldésével támogatta a tizenhárom felkelő gyarmatot, majd 1778. február 6-án szövetségi szerződést is kötött velük, amely nagymértékben hozzájárult a függetlenségi háború kimeneteléhez és az Amerikai Egyesült Államok létrejöttéhez. A Francia Királyság az amerikai kontinensen Anglia ellen dúló háború miatt nem vett részt a bajor örökösödési háborúban. Vergennes gróf külpolitikáját a reális hatalmi helyzethez alkalmazkodó diplomáciai sikerek jellemezték, amelynek köszönhetően a Francia Királyság ismét Európa első számú tényezőjévé vált. Vergennes gróf 1787. február 13-án hunyt el Versailles-ban.⁵

Most pedig lássuk, ki volt a levelek címzettje. François baron de Tott, más néven Tóth Ferenc báró élete emlékiratainak hajdani sikere ellenére sokáig a kora újkori diplomáciatörténet rejtélyes, homályos fejezete volt. Egyrészt életpályája már zseni ifjúságától kezdve a korabeli titkos diplomácia keretein belül formálódott, másrészt, mint korának több hasonló kozmopolita történelmi egyénisége, a nemzeti történetírások mostohagyermekévé vált. Emiatt még a hiteles életrajzhoz szükséges történeti források feldolgozása is viszonylag sokáig váratott magára.⁶ Egyébként pedig az utókor igen változatos és gyakran anakronisztikus képet őriz róla. Egyszer gátlástalan sarlatánként, máskor pedig felvilágosult filozófusként jelenik meg. A gyarmatosítást hirdető eszméit is gyakran bírálják, nem beszélve arról a hálátlan történelmi szerepről, amelyet a hanyatló Oszmán Birodalom védelmében játszott. Édesapja, Tóth András a Rákóczi-szabadságharc bukása után emigrációba kényszerült, és így jutott Franciaországba.⁷ François de Tott 1733. augusztus 17-én született a franciaországi La Ferté sous Jouarre mellett található Chamigny községben. Édesanyja, Marie Ernestine de Pesselier helyi nemesi családból származott, melynek legismertebb tagja

³ Étienne-François, Choiseul grófia, Choiseul-Stainville hercege (1719–1785), francia államférfi, 1758 és 1770 között XV. Lajos miniszterelnöke.

⁴ Jean-Frédéric Phélypeaux, Maurepas grófia (1701–1781), francia államférfi, 1774 és 1781 között XVI. Lajos miniszterelnöke.

⁵ Vergennes gróf életéhez l. LABOURDETTE, 1990; MURPHY, 1982; PRICE, 1995; VERGENNES, 1987.

⁶ Egyik legújabb tudományos feldolgozása: TÓTH, 2011.

⁷ Tóth András életéhez l. ZACHAR, 1984, 221–228.

Charles-Étienne de Pesselier (1712–1763) közgazdász és író volt. A csupán kilencéves François 1742-ben lépett be kornétásként a francia Bercsényi-huszárezredbe. Részt vett az osztrák örökösödési háború hadjárataiban, és a lawfeldi csatában megsebesült. A fiatal huszártiszt ígéretes képességeinek köszönhetően a francia kormány apjával együtt Konstantinápolyba küldte, hogy megtanulja a török nyelvet, és megismerje az ország szokásait. Tanulmányainak pontos célját így fogalmazta meg később emlékirataiban: „Mahamut szultán⁸ halála, illetve Désalleurs úr⁹ halála után Vergennes urat küldték Konstantinápolyba. Azt az utasítást kaptam, hogy kísérjem el őt, részint a nyelv elsajátítása, részint a törökök erkölcsének és kormányzatának tanulmányozása céljából.”¹⁰

A konstantinápoly-pérai tolmácsképző iskola (*école des jeunes de langue*) 1669 óta létezett és a francia diplomácia számos neves tolmácsdinasztiája és orientalista-ja, tudósa szerzte meg itt nyelvtudását. A fiatal de Tott is itt készülődött folytatni apja pályáját, valamint szolgálni a franciaországi és a törökországi magyar emigrációk érdekét. Édesapja halála után Vergennes gróf hathatós támogatásával a francia kormányzat évi 4000 livres kegydíjban részesítette, de ez nem bizonyult elegendőnek az ő és családja szükségletei fedezésére.¹¹ A tehetséges fiatalember gyorsan fejlődött az oszmán írás, olvasás és beszéd terén. A nagykövet Vergennes gróf is igen elégedett lehetett vele, hiszen Bernis abbénak 1757. december 6-án írt levelében így számolt be az eredményekről: „Ez a szerencsés fiatalember nem hagyta cserben támogatóit: megérkezése óta állandóan a keleti nyelvek sikeres elsajátításán ügyködik és igyekezetének kezdeti sikerei idővel még inkább fokozódhatnak. Nem csupán a nyelveket, hanem az ország erkölcsait, szokásait és érdekeit is elmélyülten tanulmányozza, ami arra ad reményt, hogy néhány év múlva eredményesen alkalmazhatjuk majd.”¹² E tanulóévek alapvetően meghatározták a fiatal diplomata későbbi karrierjét. Élményeit emlékiratai első könyvében örökítette meg.

A konstantinápolyi francia követség szellemi vonzáskörébe tartozott ez idő tájt egy kis irodalmi és művészeti csoport, amely Vergennes gróf támogatását élvezte. E művelt társaság minden bizonnyal nagy hatással volt a fiatal François de Tott szelle-

⁸ I. Mahmud 1730-tól 1754-ig uralkodott.

⁹ Roland des Alleurs (1693–1754) apja, Pierre Puchot des Alleurs először II. Rákóczi Ferenc mellett töltött be követi megbízatást (1705–1710), majd később, 1710 és 1716 között Franciaország konstantinápolyi nagykövete volt. Őt magát 1747-ben nevezték ki a konstantinápolyi nagykövetségre. Tékozló életmódja miatt tönkrement, majd 1754. december 23-án, egy gutaütéses rohamot követően, állomáshelyén életét veszítette.

¹⁰ TOTT, 2008, 41.

¹¹ Részlet Vergennes gróf Bernis-hez írt leveléből (Konstantinápoly, 1757. december 16.): „Aussy bien né que l'est ce jeune homme il sent et le prix des bienfaits que vous avez bien voulu luy procurer et l'obligation ou il est de les meriter et de se rendre digne par son application et par son travail de la protection que vous daignes luy promettre. Je ne manquerai pas Monseigneur, faire payer a M. de Totte comme vous me le prescrivez la gratification annuelle de 4m £ qu'il a plus a Sa Majesté de luy accorder.” CADN, Constantinople série A, fonds Saint-Priest 35 fol. 301.

¹² Vergennes Bernis-hez (Konstantinápoly, 1757. december 6.) CADN, Constantinople série A, fonds Saint-Priest 35 fol. 234.

mi fejlődésére is. Elsősorban a neves festőművész, Antoine de Favray (1706–1798), a Chénier házaspár, Renée-Louis-Amadée de Raulin és Pierre-Augustin Guys tekinthetők e csoport meghatározó tagjainak.¹³ Louis de Chénier (1722–1796) neve leginkább két neves fia, az 1794-ben, harmincegy évesen guillotine alá került André Chénier költő és a dramaturg, librettista Marie-Joseph Chénier miatt vált ismertté.¹⁴ Chénier először a montpellier-i posztómanufaktúrák ellenőre volt, majd 1742-ben a konstantinápolyi francia követség kereskedelmi szolgálatába helyezték át. Itt a helyi francia kolónia második, majd első képviselőjeként ügködött des Alleurs és Vergennes grófok nagykövetsége idején, egészen 1765-ig, amikor visszatért Franciaországba.¹⁵ Felesége, Élisabeth de Chénier, aki állítólag Lusignan ciprusi király görög–levanti leszármazottja volt, galatai és párizsi irodalmi szalonjai által vált ismertté. Itt megfordult több olyan híresség is, mint az író Palissot, az akadémikus Suard, a festő David és Cazes, valamint a költő Lebrun-Piandre.¹⁶

Renée-Louis-Amadée de Raulin (1730–1804) – más néven Raulin de Vaux – Vergennes gróf személyi titkáráként 1755 májusában Tóth Andrással és fiával együtt érkezett Konstantinápolyba. A pérai francia követség titkáráként (1759–1767) a titkos levelezés lebonyolításával és a levantei francia kereskedelmi állomások ügyeivel foglalkozott. Pályája végén a genovai konzuli poszton tevékenykedett 1775-től 1793-ig.¹⁷ Pierre-Augustin Guys (1721–1799) franciaországi kereskedő fia volt, akit 1739-ben a család konstantinápolyi kereskedőházába küldtek, hogy kitanulja a keleti kereskedelem csínját-bínját. A konstantinápolyi tanulóévek során Guys nemcsak a külkereskedelem, hanem a fanarióta hölgyek körében való gáláns udvarlás és a művészetek terén is elhíresült. 1763-tól királyi titkárként a külügyminisztérium marseille-i ügyvivője lett. Említésre méltó építési tevékenysége is, több műve nyomtatásban is megjelent. Az ő segítségével látott napvilágot Élisabeth de Chénier *Lettre sur les tombeaux grecs* című munkája. A forradalom után Guys visszatért Görögországba, és Zantéban telepedett le, ahol 1797-ben felajánlották számára a sziget oktatási igazgatói állását. Itt halt meg 1799-ben.¹⁸

Antoine de Favray festőművész 1762-ben, Tott báró első konstantinápolyi tartózkodása végén érkezett az oszmán fővárosba. 1706. szeptember 8-án született Bagnolet-ban. 1738-ban Jean-François de Troy¹⁹ tanítványaként elkíserte mesterét Rómába, akit a Francia Akadémia elnökévé választottak. Itt találkozott néhány máltai lovaggal, velük utazott 1744-ben Málta szigetére, ahol letelepedve számos látképet és életképet készített a szigetről és lakóiról. 1751-ben felvették a Máltai Lovagrend tagjai közé. Már

¹³ BOPPE, 1989, 101.

¹⁴ CASA, 1995, 63.

¹⁵ MÉZIN, 1995, 189.

¹⁶ Uo., 190.

¹⁷ Uo., 1995, 510.

¹⁸ Pierre-Augustin Guys munkásságához l. GUYS, 1771; GUYS, 1779; GUYS, 1786. Vö. MÉZIN, 1995, 341.

¹⁹ Jean-François de Troy (1679–1752), neves francia festő, elismert mester. Több körutat tett Itáliában, ahol élete végéig tartózkodott.

neves festőnek számított, amikor 1762-ben engedélyt kapott egy nagyszabású keleti utazásra. Vergennes gróf nagy figyelmességgel fogadta, és a francia követség épületében szállásolta el. Számos konstantinápolyi látképet festett a nagykövet kívánságára. Vergennes gróf elragadtatással írt Tott báróhoz intézett leveleiben a festő tehetségéről. Antoine de Favray számos török életképet és törökös portrét is készített, például a francia nagykövetet és feleségét is megörökítette török viseletben (*Comte de Vergennes en costume turc, Madame de Vergennes en costume oriental*). Munkáját folytatta Saint-Priest gróf nagykövetsége alatt is, akinek megörökítette a nagyvezírnél tett audienciáját is, amely az 1771-es párizsi szalon egyik különlegessége lett. Nem hagyta ki az 1768–1774-es orosz–török háború katonai és diplomáciai tárgyalásainak ábrázolását sem: erre jó példa Saint-Priest gróf Duad pasa táborában tett látogatásának tablóképe (*Audience donnée à M. de Saint-Priest par le Grand Vizir sous la tente, au camp de Douad Pacha*).²⁰ 1771-ben Antoine de Favray visszatért Marseille-be, majd onnan Máltára távozott, ahol 1798-ban halt meg.²¹

A fiatal Tott báró számára a házasságon keresztül kínálkozott a legjobb lehetőség a viszonylag zárt Levantei elithez való csatlakozásra. Már 1755-ben kiválasztotta hitvesét Marie de Rambaud, egy marseille-i kereskedő, Joseph-Honoré Rambaud leánya személyében, aki egy Konstantinápolyban befolyásosnak számító, lyoni származású családdhoz tartozott. Egyébként Villeneuve márki, korabeli francia nagykövet levelezéséből kiderült, hogy Tott báró apósa fiatal korában dezertörként érkezett Konstantinápolyba, ahol nagy vagyonra tett szert a paszománykészítésben való jártasságának köszönhetően. A francia nagykövet segítségével sikerült fellendítenie a francia–oszmán kereskedelmi kapcsolatokat is.²² Tott báró emlékirataiban megemlékezik felesége családjának egyéb tagjairól is, például sógoráról, aki a francia követség pénztárnoka volt, és megmentette Kalinikosz metropolita életét is. Utóbbi a házában talált menedéket a nagy ortodox belső vallási villongások idején.²³ Annak ellenére, hogy Tott báró későbbi diplomáciai pályája nem tette lehetővé a folyamatos jelenlétet a családjá körében, a házasságát mégis több gyermekáldás kísérte. A konstantinápolyi Sainte-Marie-Draperis-templom keresztelői anyakönyve szerint négy gyermeke született ebben az időszakban.²⁴ Egyre népesedő családjá nyilván örömforrást jelenthetett François de Tott számára, ám a növekvő költségek egyre jobban nyugtalaníthatták is a fiatal apát, aki egyelőre hiába várta a francia diplomáciában való alkalmazását. Végül 1763-ban hajóra szállt, hogy Franciaországban próbáljon szerencsét. Elhatározását emlékirataiban így indokolta: „Ama fogalmak, miket a kezdetekben a török Kormányzatról s Katonaságról volt alkalmam egybegyűjteni, igen vázlatosak voltak. Az embereket csupán cselekvés közben lehet helyesen megítélni, s ennek részleteit a

²⁰ BOPPE, 1989, 121.

²¹ ROMAN D'AMAT, 1975, 855–857.

²² BNF, série Ms. Fr. 7186 Lettres de Villeneuve au comte de Maurepas (jan. 1733–dec. 1733) fol. 179–186.

²³ TOTT, 2008, 66–67.

²⁴ MÉZIN, 1995, 568.

legutóbbi háború körülményeire tartogatom, mik őket számomra jobban megmutatták. E történelmi körülmények visszavezetnek majd engem Konstantinápolyba, honnan 1763-ban eltávoztam, hogy Franciaországba visszatérve a Minisztériumot figyelmeztessen: jómagam az időmet vesztegetem, s a Király a pénzét, ha engem valamiféle hasznosabb tevékenységre nem szánnak.”²⁵

François de Tott Franciaországba való visszatérése idején a versailles-i kormányzat jelentős változásokon ment keresztül. Azok a miniszterek, akik annak idején apjával együtt Törökországba küldték – különösen a d’Argenson klán – 1763-ban már nem rendelkeztek jelentős befolyással, az új külügyminiszter, Choiseul herceg pedig az 1756-os osztrák szövetség egyik legfontosabb támogatójaként már nem számított a magyar emigránsok támaszának. Étienne-François de Stainville (1719–1785) Choiseul hercege 1758. december 3-án külügyminiszter, 1761. január 27-én hadügyminiszter, ugyanazon év október 13-án pedig haditengerészeti miniszter lett. Ez a hatalmi koncentráció 1770-ig meghatározó jelentőségű változásokat hozott a franciaországi belső viszonyokban és a külügyekben egyaránt. Noha hamarosan lemondott a külügyi tárcáról unokatestvére, Choiseul-Praslin herceg javára, a külpolitikát Choiseul herceg azt követően is meghatározó mértékben befolyásolta.²⁶ Az 1756. évi úgynevezett „diplomáciai forradalom” után a Habsburg-ellenes oszmán külpolitikai szellemben nevelt fiatal Tott báró helyzete meglehetősen kétségessé vált. Ő maga így számolt be erről emlékirataiban: „A Minisztert,²⁷ kinek velem tervei voltak, Franciaországban leváltották. Idegen névvel, pártfogók híján, a hátam mögött nyolcéves konstantinápolyi távolléttel nem remélhettem túllontúl nagy sikereket Versailles-ban. Mindazonáltal ígéretet kaptam arra, hogy egy németországi udvarban leszek alkalmazva; minek folytán a korábban szerzett ismereteim igencsak el lettek volna pazarolva; ámde Choiseul Herceg kétségkívül valamiféle nagyobb hasznot gondolt eme tapasztalataimból húzni.”²⁸

A fiatal bárót egy másik nagy veszteség is érte: ekkor halt meg édesanyja befolyásos rokona, Charles-Étienne de Pesselier is, akitől szintén sok támogatást remélhetett volna. Vergennes gróf 1763. szeptember 9-i levelében így vigasztalta korábbi fiatal munkatársát: „Nem vesztegettem az időt, Uram, hogy válaszoljak a július 27-i levelére, amelyet tegnap kaptam kézhez, s kifejezzem Pesselier úr elvesztése iránti részvéteimet. Átérezem mindazt a szívbéli bánatát, amit ez a szomorú tény okozhat, amely Önt e rokonától és bizalmas barátjától megfosztotta. Sajnos az örömtelinek szánt utazása során csak gyászt talált eddig. Ilyenek az emberi megpróbáltatások, de semmiképpen se adja fel a reményeit, a támogató rokon elvesztése és az a tudat, hogy nem várhat a környezetétől segítséget, csak még jobban saját erejének kiaknázására kell, hogy ösztönözze. Ön tehetséges, szorgalmas és ügybuzgó, ezek a felvilágosult

²⁵ TOTT, 2008, 112.

²⁶ BÉLY, 1992, 550–551.

²⁷ Nevezetesen d’Argenson márki (1722–1787) leváltásáról van szó, kinek helyébe 1758-ban de Choiseul herceget nevezték ki külügyi államtitkárnak.

²⁸ TOTT, 2008, 113.

vezetők számára a legfontosabb ajánlások. Nagy sikereket remélhetnek majd Öntől, Uram, ha lesz idejük, hogy Önt behatóbban megismerhessék.”²⁹

Tott báró párizsi tartózkodása idején valószínűleg az anyjánál lakhatott a Charos palotában (rue Montmartre), és innen írhatta a versailles-i kormányzathoz címzett kéréseit és beadványait. Anyja Choiseul herceghez írt 1763. május 21-i levele szerint mindketten nagyon nehéz körülmények között éltek.³⁰ E levélhez François de Tott egy beadványt mellélt, amelyben a következő szavakkal kérte a külügyminiszter támogatását: „Mivel helyzete felettébb kritikussá vált, bátorkodik Őnagysága nagylelkűségéhez folyamodni és kérni, hogy szíveskedjék vagy megemelni a kegydíját, amellyel folytathatná Konstantinápolyban a szolgálatát, vagy egy megfelelő ellátmánnyal valamely más munkakörben alkalmazni.”³¹

Sajnos, egy ideig Vergennes gróf ajánlásai ellenére sem érkezett pozitív válasz Versailles-ból. A későbbi neves külügyminiszter Tott báróhoz írott, 1764. március 28-i levelében több türelmet és realitásérzékelt tanácsolt védencének: „Az Ön utazása valóban költséges volt, de nem feltétlenül eredménytelen, és talán a lehetőségek beszűkülése miatt nem valósulhattak meg azok a remények, amelyekkel kecsegtették. Ugyanakkor ezeknek megalapozottabbnak kellene lenniük ahhoz, hogy megóvják Önt az esetleges kudarcoktól. Gondolom, az általam javasolt barátaimat meglátogatta már, a legtöbben közülük régen nagy befolyással bírtak, de ma már szinte semmit sem tehetnek, legfeljebb jó tanáccsal szolgálhatnak, ami miatt továbbra is érdemes hozzájuk fordulnia.”³²

Vergennes gróf 1761 és 1767 között a báróhoz írt leveleiben olyan tanácsokkal látta el a fiatal és ambiciózus diplomatajelöltet, amelyeknek a későbbi pályája során is nagy hasznát vehette. A levelezésben az *ancien régime* egyik legjelentősebb politikusának filozófiája is kibontakozik, amelyből megismerhetjük az ideális diplomata legfontosabb tulajdonságait: a tehetség, a kitartás és intelligencia elengedhetetlen erényei mellett az óvatosság, a mértéktartás és a diszkréció szükségeltettek a korabeli külügyi szolgálathoz. A fatalizmus látszata nélkül, sztoikus bölcsességgel tanácsolja neki, hogy fogadja türelemmel tervei esetleges kudarcait: „Egy vállalkozás sikere nem feltétlenül bizonyítja az azt vezető személy tehetségét és semmi sem független tőlünk jobban, mint a siker, amely olyan dolgok találkozásának eredménye, amelynek befolyásolására az embereknek általában nincs lehetőségük. Abból a kevésből, amit írt, is látom, Uram, hogy ilyenfajta nehézségekkel küszködik, amelyeket meggyőződésem

²⁹ AFV, Vergennes Tottnak (Konstantinápoly, 1763. szeptember 9.). A levelekből vett idézeteket itt és az alábbiakban a saját fordításomban közlöm (T. F.).

³⁰ „Il ne me convient pas d'apprécier ses faibles mérites, mais je ne suis malheureusement que trop fondée a vous répondre du fâcheux état de ses affaires. Il ne fut jamais dissipateur, et cependant il se trouve dans tous les embarras qui ne devoient être que la peine de la mauvaise conduite. Sa situation au reste, Monseigneur, n'en est que très touchante et semble m'autoriser davantage de joindre mes instances aux siennes pour obtenir de votre généreuse sensibilité les secours dont il a tant de besoin. Si j'avois plus de ressources je l'aiderois à attendre vos bontés au lieu de les solliciter. Mais la mère comme le fils n'existe que par les grâces du roy.” ADC, dossiers du Personnel première série vol. 67 fol. 6.

³¹ ADC, dossiers du Personnel première série vol. 67 fol. 7.

³² AFV, Vergennes Tottnak (Konstantinápoly, 1764. március 28.).

szerint, még ha nem tud is majd legyőzni, akkor sem tehet magának majd szemrehányást, főleg ha elég bölcsen intézve a kitartása nem válik kényelmetlenség forrásává. Ha az a személy, akiről írt, az Ön által kedvelt pályáról próbálja letéríteni, az valószínűleg azért lehet, mivel túl sok nehézséget lát abban, hogy Önt oda bejutni segítsen, amit a jelleme alapján minden kétséget kizárólag meg is tenne. Nem ítélem el a konzulátusok iránti megvetését, noha ebben a kérdésben nem kellene olyan mereven elzárkóznia attól, hogy elvállaljon egyet, ha a másik terve nem valósulna meg.”³³

Mivel irodalmi ambíciókat is dédelgetett, már első konstantinápolyi útja végén készített kisebb írásokat. Milady Montagu kiadott levelezésének sikere csak tovább fokozta írói terveit. A *Mémoire sur la Turquie* és a *Quelques anecdotes turques, bonnes et mauvaises* című kéziratát elküldte a versailles-i udvar számos jeles személyiségének, neves íróknak – köztük Voltaire-nek is –, valamint a különösen befolyásos barátainak, elsősorban Vergennes grófnak. Choiseul herceg szintén olvasta a szépreményű fiatal diplomatanövendék írásait.³⁴ Az első reménysugár 1765 tavaszán csillant meg azt követően, hogy Tott báró neve kezdett ismertté válni az versailles-i udvarban a törökökről írt írásai sikerének köszönhetően: „Tudomásomra jutott, hogy Uraságod néhány Törökországról szóló emlékiratot adott közre, amelyek sokaknak tetszettek. Nem csodálom, hiszen már mutatott nekem is néhányat belőlük elutazása előtt, amelyek egyaránt dicsérték szorgalmas kutatásait és éleslátását is. De azt is rebesgetik, hogy szeretné nyomtatásban megjelentetni ezeket. Ha adhatok valamiféle tanácsot, javasolnám, hogy próbáljon meg ellenállni a kísértésnek, bármekkora legyen is az. A közönség nem mindig elnéző és ritkán bocsájtja meg tévedéseinket...”³⁵

Vergennes gróf a karrierjének tervezésével kapcsolatban azt tanácsolta neki, hogy legyen kezdetben kevésbé nagyravágyó, és próbáljon meg tudatosan készülni arra, hogy hamarosan alkalmazni fogják: „Lényegtelen, hogy a negyedik osztályban kezd el a pályafutását, a legfontosabb az, hogy sikerüljön megvetnie a lábát. Az Ön munkaszerelete, és ahogyan majd biztosan el fogja látni a feladatát, gondoskodnak a többitől. A pályakezdethez kell egy kis protekció, de amikor már ott vagyunk, csak magunknak köszönhetően maradhatunk talpon, és léphetünk előre a pályán. Praslin herceg jóindulata Ön iránt, amelyet Choiseul herceg is támogat, minden bizonnyal nemsokára lehetővé tesz, hogy gratulálhassak a pályakezdéséhez. Ugyanakkor ha bármi olyan lehetőség kínálkozna, amely a mostani ellátmányánál kedvezőbb lenne, azt ragadja meg, hiszen a háborút az ember lehetőleg ne a saját zsebéből finanszírozza. Azt is javasolnám még, hogy használja ki azt az időt, ami most a rendelkezésére áll arra, hogy a tervezett pályájához szükséges szaktudást megszerezze. Egyszer majd saját tapasztalatból fogja megtudni, hogy milyen hasznos a jó olvasmányok szelleméből táplálkozni.”³⁶

³³ Uo.

³⁴ Archives du Ministère des Affaires Étrangères (AMAE, a Francia Külügyminisztérium Levéltára, Párizs), dossiers du Personnel première série vol. 67 fol. 10.

³⁵ AFV, Vergennes Tottnak (Konstantinápoly, 1764. december 20.).

³⁶ AFV, Vergennes Tottnak (Konstantinápoly, 1765. május 11.). Vö. MURPHY, 1968, 405.

1765 vége felé egy Brüsszelben megürült állás reménye keltette fel a fiatal diplomatajelőlt érdeklődését, aki ekkorra már, úgy tűnik, elég komoly politikai kapcsolatokat alakított ki a francia kormányzat belső köreivel. Vergennes gróf 1765. november 25-i levelében már gratulált védence vélhető sikeréhez: „Örömmel látom, hogy végre elérkezett a pillanat, hogy megvalósuljanak a reményei. Mivel mindenki, aki Ön előtt volt a sorban, már elhelyezést nyert, így a brüsszeli megürült állás kiváló lehetőséget nyújt majd Önnek. Praslin herceg jóakarata alapján, amelyet Choiseul herceg támogatása megerősít, merem remélni, hogy ezt az állást nem fogja elszalasztani.”³⁷ Sajnos a brüsszeli állást mégsem az „idegen nevű” báró kapta, aki az *Emlékirataiban* nagyon keserűen emlékezett vissza életének e kudarcokban gazdag korszakára.³⁸

A következő lehetőség a kölni választófejedelem udvarához rendelt francia követi állás megüresedésével nyílt meg.³⁹ Vergennes gróf szokásához híven ismét hasznos tanácsokkal látta el védencét 1766. március 12-i levelében: „Ha megkapná a kölni választó melletti követséget, akkor nem kell sajnálni az ennek kérelmezésére fordított időt, az állás minden szempontból kedvező és hasznos lenne, ha a vele járó illetmény is annyi volna, mint amennyi a bajor házból származó választó idején volt. De azt gondolom, hogy valamelyest le fogják csökkenteni, és majd minden bölcsességét latba vetve kell megbirkóznia a nem túl könnyű feladataival, ugyanakkor ez megmenti majd a pályája kezdetén tapasztalt nehézségektől, és semmi kivetnivaló nincs abban, ha meg tudja indokolni a költségei növekedésének jogosságát. Viszont ne feledje el soha, hogy az udvarunk nem túlságosan elnőző azokkal szemben, akik az elvártnál jóval költekezőbb életvitelük miatt romlásba döntik magukat, sőt ez egy igen rossz ajánlás lesz számukra a későbbi előmenetelük során. A Rajna-vidék nem igényel nagy luxust, az ottani nemes-ség nem túl gazdag, és így szerényen is mindenkivel egyenrangú módon lehet élni.”⁴⁰

Vergennes gróf mindenképpen megszívlelendő tanácsai ismét papíron maradtak, hiszen a kölni követség élére Choiseul herceg ígéretei ellenére sem Tott bárót nevezték ki. A báró a kudarcától nem veszítette el vállalkozó kedvét, és hamarosan, 1766 májusában újabb beadványt nyújtott be a külügyminisztériumba, amelyben egy konstantinápolyi követségi kereskedelmi megbízotti állást szeretett volna megpályázni.⁴¹ Szintén ebben

³⁷ AFV, Vergennes Tottnak (Konstantinápoly, 1765. november 25.).

³⁸ Vö. 28. sz. jegyzet.

³⁹ „M. le chevalier de Vergennes témoin du zèle et de l'application du baron de Tott approuva qu'il vint en 1763 réclamer les bontés du ministre et rendit son témoignage avantageux de sa conduite et de son travail. Le baron de Tott en devoit donner une des preuves de son application en composant un ouvrage sur les mœurs et le gouvernement des Turcs. Il a eu l'honneur de le présenter a Monseigneur le duc de Choiseul et cette époque et d'autant plus précieuse au baron de Tott qu'elle luy a procuré des témoignages suivis de ses bontés et la promesse de la première place vacante, nomément celle de Cologne.” ADC, dossiers du Personnel première série vol. 67 fol. 10.

⁴⁰ AFV, Vergennes Tottnak (Konstantinápoly, 1765. március 12.).

⁴¹ „S'il plaisoit a Monsieur le duc de destiner au baron de Tott les affaires de commerce dont il a particulièrement étudié les intérêts, il espéreroit alors que ses liaisons actuelles avec les Turcs et celles qu'il formeroit en servant utilement l'extension du commerce justifieroient l'opinion favorable que Monsieur le duc veut bien avoir de luy. Dans cette disposition la France acqueriroit à Constantinople une augmentation de crédit d'autant plus essentiel qu'en doublant la somme des amis la servent les influencer ser

az időszakban nyújtott be egy másik beadványt, amelyben a fekete-tengeri francia kereskedelem lehetőségeiről érkezett. A báró konstantinápolyi visszatérésével valószínűleg egyetértettek a francia diplomácia vezetői is, legalábbis erre következtethetünk Vergennes gróf 1766 októberében írt leveléből: „A további tervei szempontjából jobb, ha tudja, hogy szívesen elfogadom visszatérési szándékát, és gondoskodom róla, hogy az idejét hasznos munkával tölthesse majd el, amelyhez egy tisztességes megélhetéshez elegendő ellátmányt fogok javasolni. Amint láthatja, ennyire terjednek a nem túl széles lehetőségeim, és azt hiszem, a szándékaim várható hatásait sem kell túlértékelnünk. Viszonzásképpen engedelmességet kérek az Ön részéről, és azt kérem, hogy a munkájának tárgyát én határozhassam meg. Munka lesz elegendő mindkettőnk számára. Nem kérek semmi egyebet, mint bizalmat és segítséget, amelyre nagy szükségem lesz. Az egészségem kezdi megsínyleni a folyamatos erős munkát, amelyet eddig elég jól viseltem, de szükségem van segítségre és azt nagy örömmel fogadom majd az Ön részéről. Együtt fogunk megbeszélni bizonyos témákat, amelyeket majd Önnek kell megfogalmaznia. Először lehet, hogy nem fogja átérzeni e munka jelentőségét, de bármennyire is másodlagos szerepű lesz, lehetőséget nyújt arra, hogy az Ön által kijelölt pályára lépjen.”⁴²

Úgy tűnik, a báró elérte franciaországi utazásának célját, és sikerült képzettségéhez illő diplomáciai beosztást kapnia. 1766 őszén már konstantinápolyi útjára és új kereskedelmi küldetésére készülhetett. A várva várt kiküldetési utasítása ugyanakkor nem érkezett meg az év végéig. Ezt követően már biztosan el kellett halasztania az útját tavaszig, mivel leghamarabb csak akkor indultak hajók Konstantinápoly irányába. A fiatal diplomatajelölt legnagyobb meglepetésére 1766. december végén Choiseul herceg korábbi tervével ellentétes utasításait kapta kézhez, amelyben úticéljának a neuchâtel hercegséget jelölték meg! A küldetés titkos jellegének védelmében, Choiseul herceg nem tájékoztatta a változásról sem Vergennes grófot, sem pedig a svájci soleure-i francia nagykövetet.⁴³

*

A leveleket legjobb tudomásom szerint eddig még nem adta ki senki. A szövegátírásnál elsősorban az Archiv für Reformationsgeschichte kora újkori szöveggondozásra vonatkozó ajánlásait (Empfehlungen zur Edition frühneuzeitlicher Texte. *Archiv für Reformationsgeschichte*. 72. Bd. 1981. 299–319.) vettem figyelembe. A szöveg archaikus, következetlen helyesírását megtartottam, változtatásokat jobbra csak a kis, illetve nagy kezdőbetűvel való átírás terén végeztem.

répondroient également sur les objets de politique de commerce et de religion. Le baron de Tott supplie Monsieur le duc de croire que malgré la distinction de travail qu'il désire, son attachement pour M. de Vergennes et le bien du service guideront ses démarches." ADC, dossiers du Personnel première série vol. 67 fol. 11.

⁴² AFV, Vergennes Tottnak (Konstantinápoly, 1766. október 13.).

⁴³ Tott neuchâtel-i küldetéséről I. Tóth, 2003.

Források

1.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1761. november 16.)

Vergennes gróf Tott báró egy ismeretlen 1761-ben lezajlott titkos küldetése folyamán írt levelében megköszöni az általa tudósított híreket és a leveléhez mellékelt Bulletin d'Amsterdam hírlap 1761. július 20-i számát.

a Constantinople le 16. novembre 1761

J'ay reçu, Monsieur, par la voye de Naples le duplicata de la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire le 28 aoust. C'est avec le plus sincere empressement que je vous fait mon compliment sur le succes de la commission dont vous avez été chargé; je n'ai pas de peine à croire quelle n'a pas été exemte de difficultés, je les avais même pressenties, mais j'étois bien assuré, Monsieur, qu'il ne pouvoit y en avoir aucune dont votre dextérité et votre capacité ne triomphassent, enfin que les obstacles ne serviroient qu'à augmenter la gloire de votre succes. Je serai très flatté Monsieur, si je puis réussir à effectuer l'acte d'humanité que vous me recommandes, le motif de charité qui m'est commun avec vous, est fortifié par le desir que j'ay de pouvoir vous offrir un hommage qui vous seroit agreable.

Le Bulletin d'Amsterdam du 20. juillet qui accompagnoit votre lettre ne me paroît pas d'une personne bien instruite des affaires de ce pays cy et de la maniere dont elles s'y traitent; Les notions des Anglois et des Prussiens sur l'objet relatif à votre commission étoient alors fort bornées, mais eussent elles été plus étendues et plus distinctes, ils auroient été certainement mal reçus à vouloir deprecier un service dont on connoît icy et dont on sent la valeur, ce n'est que depuis cette date que j'ay dû concerter certaines precautions qui ont pu les éclairer sur l'état réel de la chose, et qui ne me permettent pas, Monsieur, d'accéder à celles que vous me proposés.

J'ay l'honneur d'être avec un fidele et respectueux attachement, Monsieur, votre très humble et très obeissant serviteur.

De Vergennes

2.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1763. szeptember 9.)

Vergennes gróf Tott báró befolyásos rokona, Charles-Étienne Pesselier elvesztését tudató levelére válaszolva részvétet nyilvánít és igyekszik bátorítani az ambíciózus fiatalembert. Kiderül a levélből az is, hogy Tott báró vitte magával Vergennes gróf Antoine de Favray által festett portréját annak franciaországi családjához Toulangeon-ba. Vergennes gróf kéri, hogy tájékoztassa a toulangeon-i birtokán látottakról. A levél végén beszámol még Tott báró várandós feleségének egészségi állapotáról is.

a Constantinople le 9. septembre 1763

Je ne perds point de tems, Monsieur, a repondre a la lettre que vous m'aves fait lhonneur de m'ecrire le 27. juillet et qui m'a été rendue hier, pour vous exprimer la part sensible que je prend a la perte que vous aves faite de M. Pesselier, je sens tous ce que le facheux evenement qui vous prive d'un parent et d'un ami dans lequel vous avies toute votre confiance, doit couter a la bonté de votre coeur. Vous rencontres des objets de deuil dans un voyage ou vous vous flatties de n'en trouver que de satisfaction. Telles sont les vicissitudes humaines, mais elles ne doivent point decourager vos esperances; la privation de l'apuy que vous fondies sur un parent qui paroissoit s'occuper de contribuer a vos vues, est un motif plus puissant pour tirer de votre propre fond, celui que vous ne poves plus vous promettre du secours de vos entours; vous aves des talens, de laplication et du zele, ces recommandations sont toujours decisives aux yeux des superieurs eclairés. J'auguerai bien de vos succes, Monsieur, s'ils se donnent le tems de vous approfondir et de vous connoître.

Je ne puis savoir mauvais aux intendans du bureau de la santé de la rigoureuse quarantaine a laquelle ils ont soumis mon portrait; ils vous ont epargné un embarras, qui vous auroit été fort a charge dans votre route. Si mon frere veut faire une surprise a M. de Chavigny⁴⁴ il a la ressource de la poste pour faire arriver promptement le portrait. Au reste je suis tres sensible, Monsieur, a la complaisance avec laquelle vous voulies bien en etre le porteur, quoy que tres aise que votre bonne volonté n'ait pas eu son effet.

Suivant ce que vous me marques, Monsieur, des dispositions que vous avies faites p(our) votre depart, je ne doute pas que le premier courrier m'aportera de vos nouvelles de Toulonjon,⁴⁵ je compte que vous vous y reposeres un peu de la fatigue de la longue course que vous aves a faire p(our) y arriver; on sera certainem(ent) tres aise de vous y posseder tout le tems qu'il vous conviendra de vous y arreter.

⁴⁴ Vergennes gróf nagybátyja, Chavigny lovag.

⁴⁵ Toulangeon, földesúri birtok és kastély Burgundiában, a mai franciaországi Ain megyében.

La santé de Madame de Tott est tres bonne malgré la grossesse avancée; je pourrai bien la voir ces apres-midi, mon dessein etant de faire une promenade a Tarrapia. Vous juges bien Monsieur, qu'il y sera question de vous et du sincere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'être, Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

3.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1764. március 28.)

Vergennes gróf Tott báró 1764 januárjában írt levelére válaszolva beszámol neki, hogy a báró feleségével együtt nagy reményeket fűznek ahhoz, hogy hamarosan diplomataként tér majd vissza Konstantinápolyba. Hajdani befolyásos barátait elsősorban tanácsadóként javasolja fiatal barátjának. A levél végén – egy titokzatos híradást követően – beszámol még Antoine de Favray festőművész legújabb, Büjükdereét ábrázoló festményéről is.

a Constantinople le 28. mars 1764

Je suis en reste avec vous, Monsieur, mais mes sentimens ne sont point complices du retard. L'arrivée et le depart des courriers se touchent quel quesfois de si pres que l'intervalle qui les separe ne suffit pas le plus souvent aux objets indispensables, et nous sommes dans des circonstances qui ne sont pas moins laborieuses que celles que vous aves partagées.

Si j'ai differé Monsieur, de repondre a la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'ecrire le 24. janvier, je n'en ai pas pris un part moins sincere aux agrémens de votre position et a l'esperance que vous avez qu'elle pourra devenir meilleure. Madame de Tott me rendra le temoignage que mes sentimens a cet egard ne different pas des siens, aussi je ne vous cacherai pas que lors que nous discutons les motifs de vos esperances nous ne sommes pas pleinement satisfaits ni l'un ni l'autre; notre interest qui ne calcule pas scrupuleusement le possible, voudroit des choses faites, et jusqu'au present tout reste a faire; mais comme vous etes dans les bonnes voyes je me flatte que tous succedera au gré de vos desirs. J'ai parfaitement bien compris et beaucoup mieux que mon interprete le peu de mots turcs que vous m'avez ecrits; tenes vous a votre plan, et suivés le avec longanimité car il en faut dans le pays que vous habités. Madame de Tott goute difficilement le conseil, elle voit avec regret s'éloigner le terme que vous avies fixé pour votre retour, cepend(ant) comme sa tendresse pour vous n'offres que point les lumieres de son esprit, elle sent qu'il convient que vous ne precipitiés rien, et elle m'a promis de en ecrire en ce sens. En effet le voyage que vous aves entrepris Monsieur, est asses dispendieux, pour ne devoir pas etre infructueux; peut etre la rareté des debouchés fait elle un obstacle a l'accomplissement des esperances qu'on vous permet de concevoir,

mais celles ci au moins doivent etre etablies sur des fondemens asses solides pour vous garentir des vicissitudes qu'on doit toujours craindre.

Je ne doute pas que vous ne cultiviés les amis aux quels je vous ai recommandés, la plus part pouvoient quelque chose autrefois, maintenant ils ne peuvent rien, mais ils sont bons pour le conseil, et c'est une raison de ne les pas negliger.

Tout ce qui vous interesse dans ce pays ci jouit d'une bonne santé, ainsi vous devez etre sans inquietude a cet egard. M. de Favrai qui se plaint que vous l'oubliez, vous fait ses compliments. Il est occupé a deux tableaux dont vous seres surement content, l'un est Tocas et l'autre la prairie de Buyuk deré, tous deux parfaitement ornés. Viendra ensuite la vue du fond du port pour servir de pendant a celle de la pointe du serail⁴⁶ que vous connoissés.

Conservés moy votre amitié, la mienne vous est entierement acquise, vous en avez le garant dans le sincere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'etre Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

4.

Vergennes gróflevelé Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1764. március 28.)

Ebben a levélben a tapasztalt nagykövet türelemre, kitartásra és óvatosságra buzdítja fiatal védencét. Javasolja neki, hogy esetleges kinevezését is tartsa inkább titokban, és csak a biztos siker tudatában térjen vissza Konstantinápolyba. A levél végén – egy titokzatos híradást követően – megkéri még arra, hogy küldje el a toulangeon-i vidéki birtokáról készített rajzát, valamint biztosítja arról, hogy a felesége jó egészségi állapotnak örvend.

a Constantinople le 11e may 1764

Vous me rendes justice, Monsieur, si vous etes persuadé que l'absence n'altère point les sentimens que je vous ai voüés, ils sont fondés sur l'estime que vous inspirez, et ce motif vous en garentit la durée. Quoy que je serois tres aise de vous revoir, je ne souhaite pas cependant que le soir a Const(antino)ple a moins qu'on ne vous y fasse un etat asses heureux pour que vous ayés lieu d'en etre content, mais j'estime qu'il y a d'autres objets plus a votre convenance, vous etes d'age a voler de vos propres ailes, et vous avez la force necessaire pour le faire avec succes.

Je ne puis trop vous exhorter Monsieur, a ne point pensér a votre retour jusqu'a ce que vos esperances soient fixés solidement, vous commences a former d'heureux

⁴⁶ Lehetséges, hogy Vergennes gróf a franciaországi német megszállás alatt elveszett „*Le fond de la Corne d'Or*” című képe gondol.

presages pour le succes de vos vues, c'est tout ce qu'il m'importe de savoir, et c'est agir avec prudence d'en reserver pour vous seul le secret, jusqu'a ce que le succes vous autorise a le divulguer. Vous seres a tems de m'en instruire lorsque vous pourres m'annoncer l'accomplissement de vos voeux et des miens, si j'étois aportée d'y coôperer je vous demanderois plus d'ouverture, mais je ne puis vous offrir qu'un interest passif, celui que je prend a votre satisfaction ne doit vous laisser aucun doute que je ne goute la joye la plus parfaite lorsque vos esperances se realiseront.

Si j'avois ete le seul Monsieur, qui eut connoissance d'une certaine vûe qu'on vous suposoit et dont vous me faites l'honneur de me parler, vous ignoreriez encore qu'on vous a preté cette charité, mais elle s'étoit repandue icy par tant de bouches que je n'ai pû dissimuler a Madame votre epouse qui m'a recherché a cet egard, que j'en étois informé. Si elle vous a rendu tout ce que je luy ai dit, vous aures pu vous convaincre que toutes mes inquietudes vous étoient relatives. Il seroit inutile de rechercher la source don le bruit est parti, il est bien sensible que c'est une supposition des plus chimeriques.

Je vous remercie Monsieur, du compliment que vous voules bien me faire sur l'acquisition de Toulonjon, et je ne vous suis pas moins obligé de la promesse que vous me faites de m'envoyer le dessein que vous en aves fait, ce sera une jouissance anticipé en attendant que les circonstances me permettent de jouir plus directement de cet hermitage.

Madame de Tott jouit d'une tres bonne sante, et suporte avec courage votre absence.

J'ai l'honneur d'être avec un sincere et inviolable attachement Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

5.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1764. június 28.)

Ebben a levelében Vergennes gróf válaszol a báró 1764. május 10-i levelére. A nagykövet továbbra is türelemre és kitartásra kéri fiatal barátját. Kéri a bárót, hogy a konzuli állásokkal szembeni fenntartásait ne mutassa ki nyíltan, és ne hagyja magát eltéríteni a diplomáciai pályától. Beszámol neki felesége egészségi állapotáról és mindennapjairól. Továbbra is kéri tőle a toulangeon-i birtokáról készített látképét, és értesíti arról is, hogy hamarosan Párizsba érkezik Antoine de Favray híres konstantinápolyi látképe. A festőművész érdemeit méltatva ugyanakkor nem mulasztja el a műveivel kapcsolatos kritikai jellegű megjegyzéseket sem. A levélhez csatolt július 2-i utóirat szerint a pestis miatt Bűjükderébe költözött, és a járvány ellenére jó egészségnek örvend. A levelet – a korabeli járványoknál alkalmazott módon – erősen megfüstölték.

a Constantinople le 28. juin 1764
vous vous doutez bien a cette
couleur noire que cette lettre est
fortement parfumée

Je repond, Monsieur, a la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire le 10. du mois passé. Le succes d'une entreprise n'en fait pas toujours la justification et n'est pas une regle infaillible pour juger des talens de celui qui la dirige rien n'est souvent plus independant de nous que le succes, il ne peut s'operer que par une rencontre de volonté qu'il n'est pas communement au pouvoir des hommes d'arranger. J'entrevois dans le peu que vous me dites, Monsieur, que vous éprouvés quelque difficulté de ce genre, si vous ne pouvez la vaincre je suis bien persuadé que vous n'aurez pas a vous reprocher d'avoir negligé les moyens de la surmonter, et que vous aurez mis dans vos efforts asses de sagesse pour que votre perseverance ne deviennent pas un motif d'indisposition. Si la personne que vous me designer semble vouloir vous detourner de la carriere qui a votre preference c'est aparament qu'elle prevoit beaucoup de difficultés a vous y introduire, car d'ailleurs son caractere ne me laisse aucun doute qu'elle ne soit disposé a vous servir. Je ne blame point votre repugnance pour les consulats, mais ne vous expliqués pas si formellement que vous ne puissies y revenir si l'autre débouché vous manquoit.

Madame de Tott souffre il est vrai de la longueur de votre absence, mais sa raison triomphe de son impatience, elle sent que c'est pour son bien et pour celui de sa famille que vous etes éloigné et cette consideration adoucit les regrets d'une separation un peu rigoureuse pour une jeune dame. Elle est partie depuis deux jours pour Tarrapia ou elle trouvera dans la bonne compagnie qui s'y est rassemblée des occasions de dissipation. Sa santé est bonne et celle de vos enfans, je puis en dire autant de tout ce qui vous interesse dans ce pays ci.

Rien ne presse pour la vue de Toulonjon, cet envoy doit dependre de votre commodité, il me suffira que vous voulies bien vous en ressouvenir a quelque moment de loisir. Si vous êtes encôre a Paris lorsque la grande vue de Constantinople y arrivera, je me flatte que vous serez dans le cas de recueillir les applaudissemens et les eloges qu'elle recevra. Je ne suis pas asses connoisseur pour decider si le tableau est exempt du defaut qu'on reproche a M. de Favray de rendre la lumiere trop egale, je luy ai fait part de votre observation qui ne luy a pas ete nouvelle, mais il pretend qu'il ne luy est plus possible de se corriger. Vous serez bien content de deux morceaux que M. de Favray vient de finir pour moy, l'un est la vue de Tocas, c'est un beau paysage est bien orné dans le genre qui convient. L'autre represente quatre femmes assises sur un sofa coaffées a la maniere du pays. Il luy reste a me faire les pendans, et je serai tres bien en tableaux.

Donnes moy Monsieur, de vos nouvelles aussi souvent que vous le pourrez, ne me laissés pas ignorer le progres de vos esperances, vous avez la sureté du plus vif interest de ma part dans le sincere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'etre Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

P. S. Buyukderé le 2. juillet

La peste m'a chassé icy, elle m'a enlevé avant hier un de de mes gens que nous ne croyons que legerement indisposé; le melange est d'autant plus grand que vous etions sans defiance, il n'y a point de maladie a Const(antino)ple et dans les environs, et nous soupconons que l'accident est venu de Smirne.⁴⁷ Je me porte tres bien, je n'ai pas meme ete troublé, et je me flatte que la maladie me fera point d'autres progres. Nous y faisons de notre mieux.

6.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1764. december 20.)

Vergennes gróf levele elején hivatkozik a báró 1764. október 29-i levelére. Ezután a nagykövet a külügyi karrier nehézségeiről értekezik. Gratulál a bárónak a kéziratos formában terjesztett török tárgyú írásai sikeréhez, bár egyelőre nem javasolja azok megjelentetését. Milady Montague ez idő tájt megjelentetett leveleinek sikerét ő elsősorban az angломán értelmiségiek rajongásának tulajdonítja. A Radix de Sainte-Foix külügyi biztossal való kapcsolatát helyesli. A báró feleségének egészségi állapotáról kedvezően ír, bár a férj hosszú távollétét kezdi megsínyleni a kedélyállapota. Beszámol még neki egy közös ismerősük, bizonyos Caro nevű levantei orvos párizsi próbálkozásairól is.

a Constantinople le 20. decembre 1764

J'ai receû, Monsieur, la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire le 29. octobre. Je l'attendois avec d'autant plus d'empressement que je desirois etre instruit par vous meme du progrès de vos esperances. Ce que Madame de Tott vouloit bien me communiquer n'étoit pas asses distinct pour fixer mon jugement et pour satisfaire l'interest que je ne cesse de prendre a vos avantages. Je ne suis pas inquiet, Monsieur, de la lenteur plus tost que des difficultés que vous essayés; je connois le pays et je n'ignore pas que les affaires du genre de celle qui vous occupe ne s'expedient pas avec la plus grande celerité; d'ailleurs la carriere dans laquelle vous aspirez d'entrér est si bornée qu'il n'est pas facile d'y trouver une ouverture a point nommé. Mais vous avez de la constance et ce qui est mieux, vous employes utilement votre loisir pour developér vos connoissances acquises et pour les perfectionnér. C'est sans contredit la recommandation la plus efficace et la plus solide. Deja vous avez la satisfaction de voir votre travail aplaudi. Il m'est revenû, Monsieur, que vous avez donné quelques memoires sur la Turquie qui ont ete fort goutés, je n'en suis point surpris, vous m'en aviez fait voir avant votre depart des echantillons qui faisoient honneur a vos recherches et a votre discernement; mais on

⁴⁷ Ma Izmir Törökországban.

pretend que vous ne series pas éloigné de les faire imprimer. Si mon conseil pouvoit etre de quelque poids je vous conjurerois de resister a cette tentation quelques pressantes que soient les instances qu'on peut vous faire. Le public n'est pas toujours un juge indulgent; rarement il pardonne les erreurs en matiere de fait, et ils est difficile qu'il n'en echenge quelqu'une de cette espece dans le cours d'un ouvrage ou l'on manque souvent de secours et ou ceux que l'on peut se procurer ne sont rien moins que des guides infaillibles. Il est vrai que les applaudissemens que nos journalistes ont donné aux lettres de Miladi Montagu⁴⁸ peuvent rassurer, mais toutes les productions britanniques ont droit a notre admiration je dirois presque a notre enthousiasme.

Je n'ignore pas ce que peut M. de Sainte Foy,⁴⁹ et je sais encore mieux combien il en porte a obligé, vous etes en bonnes mains, Monsieur, restés icy et surtout ne perdés pas patience. Le plus mauvais de tous les partis seroit de venir attendre icy l'effet des esperances que vous avés. Je suis persuadé que Madame de Tott ne pense pas differement quoy qu'elle s'ennuye de la longueur de votre absence, mais elle pense trop solidement pour ne point faire ceder le plaisir qu'elle auroit de vous revoir a l'importance dont il est que vous finissies radicalement l'affaire qui vous a conduit a Paris. Madame de Tott se porte tres bien a un peu de melancholie près, cette maladie quelque inveterée quelle soit ne resistera point a vos soins lors que vous entreprendrés de la guerir.

Le docteur Caro m'a ecrit de Paris, son ton peut me faire croire qu'il n'a pas ete merueilleuse(ment) content. Gaté par les acces qu'il avoit icy au serail, peut etre se fera-t-il imaginé que toutes les portes devoient luy etre ouvertes ailleurs. On se persuade facilement qu'on est un personnage. M. le duc de Praslin m'a fait l'hon(neur) de me marquer qu'il etoit satisfait de sa conversation et de ses connoissances; le docteur auroit il mis dans cette audiance plus d'ordre et de precision dans ses idées que nous ne luy en connoissons?

Donnes moy je vous prie, Monsieur, plus souvent de vos nouvelles, et surtout ne me laissés point dans l'incertitude sur ce qui vous concerne, l'interest que je prend a votre satisfaction merite que vous m'admetties a la partager; soyes heureux c'est tout ce que je desire. Le voeu ne vous sera pas suspect, si vous rendes justice au sincere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'être, Monsieur, votre tres humle et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

⁴⁸ Milady Mary Wortley Montagu (1689–1762), a konstantinápolyi angol követ felesége posztumusz levelei 1763-ban jelentek meg és nagy sikert arattak Európában. Tott báró a *Journal Encyclopédique* folyóirat hasábjain 1765-ben közölte a művel kapcsolatos kritikáit. L. TÓTH, 2004.

⁴⁹ Maximilien Radix de Sainte-Foix (1736–1810), francia üzletember és diplomata. Choiseul herceg 1759-ben első külügyi kormány megbízottá nevezte ki. Ő felügyelte XV. Lajos király titkos levezését ebben az időben.

**Vergennes gróf levele Tott báróhoz
(Konstantinápoly, 1765. február 16.)**

Vergennes gróf megkésétt újévi üdvözlésében jókívánságait fejezi ki a bárónak, remélve, hogy az új esztendő sikert hoz pályájában. Türelemre inti és reméli a közeli sikert. A báró felesége a gróf szerint már kevésbé türelmes, hiszen szeretné követni a férjét Franciaországba, amennyiben nem talál a közeli jövőben állást a diplomáciában.

a Constantinople le 16 fevrier 1765.

Dans quelque tems, Monsieur, que l'expression de vos vœux puisse me parvenir vous ne devez pas douter que je ne les recoive avec toute la confiance que peut inspirer la sureté de les meriter, il n'est aucun sentiment auquel je n'aye droit de votre part, et qui ne soit la juste recompense de ceux que je vous ai voués et principalement du vif interest que je ne cesse de prendre a votre satisfaction et a votre bonheur. J'espere avec vous que le cours de cette année en fixera l'époque; si ceux de vos amis qui sont dans le sanctuaire vous assurent que votre sort est décidé in petto, pour quoy vous refuseries vous a cette assurance consolante? Encore un peu de patience et vous vous trouverez au terme de vos travaux. Vous ne doutez pas je me flatte, Monsieur, que la nouvelle ne m'en soit tres agreable, et j'espere que vous voudrez bien m'en instruire aussitost qu'il vous sera permis de vous expliquer. Madame de Tott connoit le pays ou vous etes moins que vous ne le connoissiez lorsque vous avez pris la resolution de vous y rendre ne s'accoutume point aux longueurs et a l'indécision; son impatience est justifiée par le motif, elle languit de votre absence elle voudroit vous rejoindre ou que vous la rejoignissiez; cepend(ant) les murmures n'abatent point son courage, elle sent que son bien etre avenir co(mme) le votre depend de vos succes, et cette consideration contrebalance les plaintes de sa tendresse.

Conservez moy votre amitié, je la merite par la fidelité des sincere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'être Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

**Vergennes gróf levele Tott báróhoz
(Konstantinápoly, 1765. május 11.)**

Vergennes gróf ebben a levelében is bizakodó hangon ír a báró esélyeit illetően. Javasolja neki, hogy a várakozás idejét olvasással használja fel a diplomáciai pályára való aktív felkészülésre. A báró feleségéről nincsenek újabb hírei, mivel az éppen dúló pestisjárvány miatt egymástól elszigetelten élnek. Ismét szóba hozza Caro doktor franciaországi terveit és kéri a bárót, hogy küldje el neki a levantei kereskedelemről írt értekezését. Ígéri neki, hogy őszintén megírja majd róla a véleményét. Továbbra is várja a toulangeon-i birtokáról – ahová majd visszavonulni szándékozik – készült rajzot és ejt néhány szót Favray újabb festményeiről is. A levél végén a gróf megemlékezik még a nagyvezír Musztafa pasa bukásáról is.

a Constantinople le 11. may 1765

Je repond, Monsieur, a la lettre que vous m'avés fait l'honneur de m'écrire le 1e. du mois dernier. C'est bien honnete a vous de pensér qu'il ne peut vous arriver rien d'heureux qui ne soit mon ouvrage, mais pour reduire la chose au vrai je ne crains pas de dire qu'il ne peut vous arriver rien d'agreable qui previenne mes voeux et l'interest que je prend a votre avancement. Celuy ci me paroît moins éloigné d'après le detail dans lequel vous voules bien entrér avec moi Monsieur, sur le progres de vos esperances, j'y remarque plus de consistance, et des lors j'augure un succes prochain. N'importe que vous debuties dans la quatrieme classe, l'essentiel est de mettre le pié a l'étrier, votre gout pour le travail et la maniere dont je suis assuré que vous vous acquitterés de celuy qu'on vous conféra feront le reste; il faut de la protection pour entrér dans la carriere, mais une fois que nous y sommes admis ce ne peut plus etre que par nous meme que nous nous y souvenons et que nous nous y avançons. Les bonnes dispositions dans lesquelles M. le duc de Praslin paroît etre a votre egard fortifié par la cōoperation de M. le duc de Choiseul ne me laissent aucun doute que bien tost je ne vous doive un compliment sur votre entrée dans la carriere, cepend(ant) s'il y a moyen de vous procurér en attendant un traitement plus avantageux que celuy dont vous jouisses, ne le négligés pas; il faut autant qu'on le peut ne point faire la guerre a ses depens; une chose que je vous recommande specialement est de mettre a profit les momens dont vous pouver disposer pour multiplier les connoissances necessaires dans le metier que vous voules embrassér. Vous saures un jour par votre experience combien il est utile de s'être nourri l'esprit de bonnes lectures.

Je fais part de vos esperances a M. votre beau frere, j'aurois voulu les transmettre moy meme a Madame de Tott, dont la patience n'est pas aisée a alimenter, mais nous vivons fort isolés les uns des autres, la peste qui est asses vive nous tient en reserve, j'ai ete si bien echaudé que je commence a craindre cette cruelle maladie.

Je reconnois bien l'étrange tête du docteur Caro au recit que vous me faites, Monsieur, de l'audiance que vous luy avez procurée, on peut dire que cet homme n'est pas moins brouillé avec la raison qu'avec la verité qu'il ne connut jamais. Il m'écrit asses souvent et il se plaint de tout l'univers, par tout ou il va le phisque et le moral ne luy presentent rien de bon, rien meme de passable. Il ne soupire qu'après la Turquie, cepend(ant) j'observe asses d'ambiguité dans ses projets pour commencer a douter qu'il pense serieusement a revenir. Je ne serois pas fâché qu'il le fixat en chretienté, de pareilles cervelles sont plus dangereuses qu'utiles...

Je recevrai avec plaisir, Monsieur, votre memoire sur le commerce du Levant, et je vous en dirai franchement ma pensée, je vous ferai meme toutes les observations dont je le croirai susceptible, la matiere est interessante et je desire fort qu'on en sente toute l'importance. J'ai adressé le mois dernier a M. le duc de Praslin une vaste depeche sur ce sujet, si elle n'opere pas le remede que je sollicite, c'est en fait de notre commerce notre credit est on ne peut plus reduir, les faillites de magi (?) et de couturier luy ont porté une forte atteinte.

Vous avez oublié Monsieur, le petit croquis de Toulonjon que vous m'avies promis, il y auroit de la generosité de votre part ame faire jouir par anticipation d'une retraite que je destine pour etre l'azile de ma vieillesse si dieu me fait la grace d'y parvenir. M. de Favrai travaille sans relache a l'embellir, il vient de finir la vue l'embouchure de la mer noire, c'est un petit tableau tres agreable.

Si vous lises dans les gazettes les art(icles) de Cons(tantino)ple vous y trouveres des traces des revolutions orageuses de ce pays-ci. Moustafa pacha g(rand) vizir⁵⁰ pour la 3e. fois déposé le 28. mars dernier et exile a Mettelin a scellé de son sang sa disgrâce. Sa tete a ete exposée hier devant la porte interieure du serail avec une inscription qui le charge de vexations et de trahison contre la loy et contre l'état.

Adieu Monsieur, ne doutes point de mes sentimens p(our) Madame de Tott, je ne la separe point de vous dans la profession du sinsere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'être, Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur

De Vergennes

⁵⁰ Köse Bahir Mustafa pasa háromszor volt nagyvezír: először 1752. július 1-jétől 1755. február 16-ig, másodszor 1755. április 30-tól 1755. december 3-ig, és harmadszor 1763. szeptember 29-től 1765. március 30-ig.

**Vergennes gróf levele Tott báróhoz
(Konstantinápoly, 1765. július 30.)**

Vergennes gróf ebben a levelében elsősorban a báró feleségének a terveiről és annak realitásairól írt. Mivel már régen nem találkoztak, egy büjükderei látogatást kihasználva tudott vele hosszabban beszélni. Madame de Tott egyre türelmetlenebbül várta a férje jövőjére vonatkozó híreket. Szívesen Párizsba utazna, de szeretné előbb biztosnak tudni a jövőjét. Vergennes gróf nem siettetette a báró nejét. Egyrészt nem volt a közeli jövőben lehetőség az utazásra, másrészt nem akarta a báró párizsi kiadását felesége és négy gyermeke költségével tetézní. Továbbra is várja a báró levantei kereskedelemről szóló értekezését, amelyet bizonyos de la Ville abbénak kellett hozzá eljuttatni. Levele végén a gróf beszámol arról is, hogy rengeteg munkája miatt nem tudja Konstantinápolyt elhagyni.

a Constantinople le 30. juillet 1765

J'ai differé, Monsieur, de repondre a la lettre que vous m'aves fait l'honneur de m'ecrire le 29. may, par ce que je devois m'entretenir prealablement avec Madame de Tott de ce qui en faisoit le principal objet, et son sejour a la campagne ne me donne pas de frequentes occasions de causer avec elle. Une excursion que j'ai faite a Buyuk deré m'a mis a portée de la consulter sur tout ce qui interesse votre satisfaction commune, et j'avoue que j'ai eu lieu d'être edifié de ce quelle a bien voulu me faire connoitre de sa façon de penser. La reponse quelle vous a faite par le precedent courrier doit vous avoir convaincu que l'impatiance qu'elle a de se retrouver avec vous n'est point independante de ce qui la convenance de vos affaires peut exiger. Madame de Tott ne rejette point la proposition que vous luy faites d'aller vous joindre a Paris, mais elle voudroit avant de se decider voir votre sort plus assuré qu'il ne l'est encore, elle sent qu'elle vous sera bien plus a charge en France quelle ne vous l'est icy ou elle trouve des ressources dans sa famille, enfin elle m'a fait entendre qu'elle ne pouvoit sortir honnettement de ce pays sans liquider certains engagements qui vous sont connus. Co(mme) elle n'a pas juge a propos de s'expliquer plus intelligiblement, je n'ai pas cru devoir montrer trop de curiosité, mais ses reflexions me paroissant fort sensées, je ne l'ai pas pressée de se rendre a votre invitation, d'abord par ce que de longtems nous n'aurons une occasion convenable pour son transport, et aussi par ce que je crois connoitre asses votre situation pour pressentir q(u)'une femme et quatre enfans sur vos bras vous feroient une augmentation de depense qui pourroit excéder vos forces. Tout bien consideré je trouve que Madame de Tott fera tres bien de rester a Const(antino)ple, et vous ou vous êtes jusqu'a ce que la fortune propice a vos voeux realise des esperances qui ne paroissent pas avoir toute leur maturité. Une fois que votre etat sera fixe comptes que le gout de Pera n'arretera point votre epouse pourvû que le sort pour vivre en meme lieu avec vous. Je ne vous dissimulerai point a ce sujet que j'ai entrevû quelques legers symptomes de defiance.

Des ames charitables et nous n'en manquons point icy ont fait entendre que si vous eties employé vous vous isoleries et vous tiendries a l'écart femme et enfant; on ne les en croit pas tout a fait sur leur perilleuse parole, amis elle a frappé et on craint que ceci je vous prie reste entre nous; point de reproches; il suffira lorsque vous ecrites que vous combatties de loin ce germe d'inquietude.

Je n'ai point encore receû Monsieur, le memoire que vous aves déposé pour moy ches M. l'abbé de la Ville, aparament qu'il me l'envoye par Marseille, de doutes pas du plaisir qec lequel je le lirai, et de la sinserite avec laquelle je vous confierai mes remarques.

Je reconnois votre bon coeur dans l'interest que vous voules bien prendre, Monsieur, aux calamités qui m'ont assiege au dedans et au dehors de mon palais. Les premices du printems ont ete tristes pour moy, l'ete n'est gueres plus agreable, voyons comment sera l'automne. Je n'ai encore passé que trois jours a Buyuk deré, mes occupations m'ayant cloüé et me clouant encore en ville. Mais je veux enterrer la sinagogue avec honneur.

Adieu Monsieur, si vous m'aimes vous me faites prescrire, ce sentiment est la recompense meritée de ceux que je vous ai voués et qui vous repondent du sinsere et inviolable atachements avec lequel j'ai l'honneur d'etre Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

10.

Vergennes gróflevelé Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1765. november 25.)

Vergennes gróf ezt a levelét is a báró feleségének Párizsba való utazásának terveivel kezdi. E kérdést illetően úgy gondolja, hogy a család egyesítés e terve túlzott költségekkel járna. A báró diplomáciai terveivel kapcsolatban reményét fejezte ki, hogy ő lesz a megüresült brüsszeli követi poszt várományosa. Jókívánságai mellett igyekszik azonban a báró illúzióit is szertefoszlalni. Példaképpen a saját konstantinápolyi küldetését hozza fel, amelynek számos gondja és anyagi nehézsége van (például a nagykövetségi rezidencia felújítása). A gondolatmenet végén a bárót lehetséges utódjának is nevezi! Levele végén Vergennes gróf beszámol az aleppói francia konzul és egy dragomán közötti vitáról is.

a Constantinople le 25. novembre 1765

Je ne suis point juge en Israël, Monsieur, et je n'ai point pretendu l'etre entre Madame de Tott et vous. Je vous ai exposé ses objections par lesquelles m'ont parû de quelque poids, mais je n'ai point voulu blamer vos vues, autrement j'auois parlé contre mon sentiment. Je vous loue tres fort de penser a attirer aupres de vous votre epouse, et j'ai lieu de coire que Madame de Tott partage votre empressement a cet egard, mais pour sortir d'icy il luy faut des moyens qu'elle ne peut trouver ni dans ses ressources ni

dans celles de sa famille, elle vous avoit prie de luy indiquer et de luy fournir les memes moyens; le silence complet que vous gardés sur cet article augmente sa perplexite bien loin de la diminuer, et luy fait une necessite de la continuation d'un sejour auquel vous vous persuades quelle tient par la force de l'habitude et du sentiment Perotin. Je ne m'eloigne pas de penser que la reunion de votre famille seroit un objet d'epargne, mais la depense de cette reunion independamment des arrerages ne peut etre que considerable, c'est cependant a quoi il faut pourvoir avant tout.

Je vois avec plaisir que vous touchés en fin au moment qui doit realiser vos esperances. Tous ceux qui devoient vous preceder dans l'ordre de la distribution etant pourvus, la vacance du poste de Bruxelles offre un debouché fort a votre bienveillance. Les assurances que vous aves de la bonne volonte de M. le duc de Praslin fortifié par la protection de M. le duc de Choiseul me fait esperer que cet employ ne vous echapera point. Je desire avec d'autant plus d'ardeur qu'il vous soit accordé qu'independamment que je suppose qu'il unit l'utile et l'agréable, je ne dois pas vous dissimuler que les vûes que vous formeriez de ce coté ci quoy que bonnes a certains egards me semblent tout a fait impraticables et meme contraires au bien du service. Je ne disconviens pas qu'il ne soit necessaire de penser a la reconstruction du palais de France, mais je suis d'opinion qu'il vaudroit mieux que l'ambassad(eur) habitat sous des tentes que de discontinuer l'ambassade pour remplir cet objet. Ce seroit annoncer une disette de moyens par trop excessive, laquelle dans un pays ou la richesse est souverainement reverée, nuirait a la consideration et a la reputation du maitre. D'ailleurs en cessant d'avoir icy un ambassadeur y aura-t-on moins d'affaires? J'ai par devers moi l'experience qu'opere icy la difference du caractere. Si vous, Monsieur, ou tout autre obtenes le meme caractere dont j'avois d'abord ete pourvû, l'objet d'epargne sera bien mince, mon traitement ne differoit que de neuf mille livres de celui de l'ambassadeur, encore n'avois-je souffert le retranchement que par ce que je m'étois contenté de tout. Si le caractere est moindre par exemple si on se contente de tenir icy un simple chargé d'affaires, a quelques objets mercantiles pres qu'il pourra arranger, il se trouvera sans cesse accroché sur d'autres plus essentiels, il sera sans credit aupres du ministere ottoman, et sans force aupres des siens, notre besoin icy n'est pas aussi simplifié que celle des autres nations, et nous ne devons pas accoutumer les Turcs a nous voir de plein gré nous placer a la place inferieure. Je vous explique franchement mon sentiment par ce que je ne voudrois pas que vous adherassiez trop, Monsieur, a une idée ou au lieu de vous servir je devois vous etre contraire si j'étois consulté. Je ne crains point au reste que nous m'inculpies d'interest personnel, vous savez que les liens qui m'attachent icy ne me couteront rien a rompre, et je rend trop de justice a la droiture de votre caractere et a l'honneteté de vos sentimens pour supposer que vous voudriez me pousser rudem(ent) s'il étoit dans votre pouvoir de le faire. J'aimerois mieux au reste vous resigner cet employ qu'a tout autre que je ne connoitrai peut-etre pas? Votre amitie m'assureroit que j'aurois en vous un successeur partial et c'est ce qui n'est point ordinaire.

Je suis on ne peut plus surpris que M. Thomas⁵¹ se soit laissé induire a porter contre le Sr. Sielve (?) les accusations aux quelles le drogman a eu ordre de repondre et me paroît avoir bien repondre. Ce procedé repugne au caractere de M. Thomas qui est bienfaisant, et ce qui n'est pas moins singulier est que le consul relevant des fautes contre le service ne me les ait jamais particularisées, cepend(ant) j'aurois dû en etre le premier informé puisque j'ai inspection sur les drogmans? Je souhaite que M. Thomas revenant a des sentimens plus equitables puisse etre disposée a rendre a M. Sielve la justice qu'il luy a déniée, je l'y exhorte par une lettre tres pressante dont je ne puis garentir l'effet.

J'ai chargé quelqu'un de s'informer du procedé que les Turcs observent pour faire les peaux de chagrin, et de rassembler tous les details relatifs a cet objet. Vous connoissez Monsieur, la difficulté d'acquiescer icy des notions sûres, les gens du pays operent a divers egards sans pouvoir rendre compte de leurs operations.

Ne doutez pas je vous prie de la fidelité des sentimens que vous m'avez inspirés, ils vous repondent du sincere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'etre, Monsieur, votre tres humble et tres obeiss(ant) serviteur

De Vergennes

11.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1766. március 12.)

Vergennes gróf a báró feleségétől megtudta, hogy reményei szerint megpályázza a kölni választófejedelem melletti francia követi posztot. A gróf helyesli a választást, ugyanakkor arra buzdítja védencét, hogy igyekezzen takarékosan gazdálkodni, ha elnyeri az állást. Megköszöni a báró rajzát, amelyről Favray festővel készített majd egy látképet. A levél végén a gróf beszámol még a festőművész két, nem régiben készített, keleti nőket ábrázoló képéről is.

a Constantinople le 12e mars 1766

Votre coeur, Monsieur, ne me doit que de l'amitié, et les vœux que le sentiment vous inspire en ma faveur me sont d'autant plus agreables que je trouve en moy meme la scûreté de les mériter. Ils ne font je vous assure que le retour ce ceux que je forme si constamment pour vous, il n'est aucun jour ou je ne sois fidele a l'interest que vous m'avez inspiré et que je souhaiterois pouvoir rendre aussi efficace qu'il est sincere.

Madame Tott qui a bien voulu me mettre dans la confidence de vos esperances, ne vous aura naturellement point laissé ignorer la part directe que j'y prend et l'impatience que j'ai de les savoir réalisées. Si vous obtenez le ministere auprès de l'electeur de Cologne vous ne devres point avoir regret au tems que vous avez employé a solliciter; le poste est

⁵¹ Pierre Thomas (1698 k.–1769), aleppói francia konzul (1748–1769). Vö. MÉZIN, 1995, 566–567.

agreable a tous egards, il seroit utile si les apointemens vous etoient conservees sur le pié ou ils etoient lorsqu'il y avoit un electeur de la maison de Baviere, mais je pense que vous subirez quelque retranchement, ce sera donc a vous, Monsieur, a vous monter sur un ton de sagesse qui previenne tout embarras et ce qui n'est pas moins mortifiant qui vous sauve la dure necessite de vous reduire au dessous de votre debut; il n'y a jamais d'inconvenient a se mettre en situation de pouvoir augmenter sa depense, et rapelles vous sans cesse que notre cour sais tres peu de gré a ceux qui se ruinent pour soutenir un etat qu'elle n'exige point d'eux et que c'est meme une tres mauvaise recommandation pour obtenir de l'avancement. Les places du Rhin ne demandent point beaucoup de luxe, la noblesse n'y est pas fort riche, ainsi en vivant honnetem(ent) on se trouve au pair de tout le monde. Je ne vous parle qu'oéconomie par ce que c'est une matiere qu'on ne touchera point dans vos instructions, pour ce qui est des objets politiques vous aures asses de Lumieres de source sans que je me mesle de vous en communiquer qui seroient trop surannées. M. le duc de Choiseul vous honorant d'une protection determinée, je ne regarde point votre future destination comme equivoque, et je vous en fais mon compliment avec tout le plaisir que vous eprouveres vous meme lorsque le succes couronnera vos esperances. Vous m'en aves procuré un bien flatteur, Monsieur, de m'envoyer l'esquice de Toulonjon que vous aves eu la complaisance de dessiner, je vous dois la premiere jouissance d'une habitation que je ne connoissois encore que par la depense de l'entretien. J'ai proposé a m. de Favrai de me faire un tableau sur cette ebauche, il etoit occupé a un autre travail de ma proposition a mal pris, mais co(mme) il n'est point homme a un seul mot je compte qu'une 2de. tentative faite dans un tems plus oportun reussira mieux. Il finit actuellement 2. petits tableaux d'onze pouces environ d'elevation qui sont des chefs d'oeuvre. L'un represente une femme de Pera dans la rue avec une troupe de servantes a sa suite. L'autre est une turquesque dans son jardin avec quelques femmes. Ces deux morceaux seront scurement admires des connoisseurs. Insensiblement ma collection s'augmente, deja mon cabinet est honnetement meublé et le mieux est que la plupart des vues qui le composent sont uniques.

Tout ce qui vous interesse dans ce pays, Monsieur, jouit d'une tres bonne santé. Je sais que la votre a souffert, menages la je vous prie. La part que j'y prend ne vous sera point suspecte si vous rendes justice au sincere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'être, Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

12.

Vergennes gróf levele Tott báróhoz (Konstantinápoly, 1766. október 13.)

Vergennes gróf levelében a báró Konstantinápolyba való visszatérésének tervét – amelyet Choiseul herceg levelében közölt vele – támogatja, és kifejti a munkájával kapcsolatos elvárásait is. A bárót bizalmas követségi titkári munkával szándékozik megbízni, amelyhez

teljes odaadást kért tőle. Beszámol még a követségi kancellári állásban történt változásról: a régóta ott tevékenykedő Peyrote helyét Raulin veszi át. Végezetül Vergennes grófreményét fejezi ki, hogy a báró felesége is helyesli majd, illetve kéri, látogassa meg visszaútja során nagybátyját Burgundiában.

a Constantinople le 13 octobre 1766

J'ai partagé, Monsieur, vos esperances et vous inquietudes, mon amitie pour vous m'en faisoit un devoir, et elle m'en fera toujours un de contribuer de tout mon pouvoir a votre satisfaction et a vos avantages. Vous aurez la preuve de la sinserite de mes dispositions a votre egard si la reponse que j'ai l'honneur de faire a la lettre de M. le duc de Choiseul dont vous aves ete prevenu, vous est communiquée. Je ne dois pas vous en relever le contenu, c'est au ministre a s'expliquer, et meme quand j'aurois quelque part aux graces que vous pourres recevoir, c'est uniquement de lui que vous devez les tenir et lui en marquer tout votre reconnaissance. Vous devez seulement savoir pour votre direction que j'accepte avec empressement la proposition de votre retour, que je m'engage a vous faire employer utilement votre tems, enfin que je propose de vous faire un traitement qui vous donneroit une aisance honnête.

Voila tout ce que peut ma bonne volonte, mais co(mme) elle n'est pas fort etendue dans les effets elle ne l'est pas d'avantage dans ses pretentions, aussi je n'exige d'autre retour de votre part que de la docilité, si vous revenez dans le dessein de vous laisser conduire j'entens seulement par raport aux objets de travail, vous vous en trouveres bien et moi aussi; je ne vous laisserai rien a désirer de ma confiance pourvu que vous me pretiez une assistance dont j'éprouve le besoin. Ma santé qui commence a devenir chancelante ne resiste plus a ces efforts assidus de travail que j'ai soutenus jusqu'à present, il me fait de l'aide et il me sera tres agreable Monsieur, de le recevoir de vous. Nous digererons ensemble certaines matieres que vous vous chargerez de rediger. Peut etre ne sentirés vous pas d'abord la convenance de ce travail, mais quoi que secondaire il vous preparera a la carriere pour la quelle vous vous destinés.

M. Peyrote⁵² (?) me quitte, son age avancé rend sa retraite necessaire. Je souhaiterois fort la lui rendre utile et commode, j'implore a cet effet la bienfaisance de M. le duc de Choiseul, une pension ou une gratification annuelle de mille livres feroit le bonheur de M. Peyrote, et une recompense bien due a ses services qui ont ete vraiment laborieux. La chancellerie sera le partage mais non l'habitation de M. Raulin. Vous le connoisses, vous l'aimés et l'estimés, ainsi il ne vous sera pas difficile de vous bien entendre car en vous donnant ma confiance je ne pretens point l'en privér. Les droits qu'il y a sont d'autant plus inviolables que je ne puis trop me louer de son intelligence co(mme) de son zele.

Quoque ma lettre au ministre soit dattée du 13. je l'ai faite le 11. avant meme de voir Madame de Tott, par ce que je ne veux pas que vous croyés que mon amitié pour elle fait plus que celle que j'ai pour vous.

⁵² André Charles Peyrote (?-?), a konstantinápolyi francia követség kancellárja (1750–1767).

J'espere Monsieur, que vous ne quitteres point Paris sans voir mon oncle, et que dans l'opinion des routes vous prefereres celle de Bourgogne. Vous aves le coeur trop bien placé pour ne vous pas interessér a la consolation que j'aurai d'avoir des nouvelles vivantes d'une famille dont je suis separé depuis un si grand nombre d'années.

En attendant le plaisir de vous revoir agréés le assurances du sincere et inviolable attachement avec lequel j'ai l'honneur d'être, Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

De Vergennes

Rövidítések és irodalomjegyzék

ADC	Archives Diplomatiques de la Courneuve
AFV	Archives de la Famille de Vergennes
BNF	Bibliothèque Nationale de France
BMV	Bibliothèque Municipale de Versailles
CADN	Centre des Archives Diplomatiques de Nantes

*

BÉLY 1992	BÉLY, Lucien: <i>Les relations internationales en Europe XVIIe –XVIIIe siècles</i> . Paris, 1992.
BOPPE 1989	BOPPE, Auguste: <i>Les peintres du Bosphore au XVIIIe siècle</i> . Paris, 1989.
CASA 1995	CASA, Jean-Michel: <i>Le Palais de France à Istanbul, Un demi-millénaire d'alliance entre la Turquie et la France</i> . Istanbul, 1995.
LABOURDETTE 1990	LABOURDETTE, Jean-François: <i>Vergennes, Ministre principal de Louis XVI</i> . Paris, 1990.
GUYS 1771	GUYS, Pierre-Augustin: <i>Voyage littéraire de la Grèce ou lettres sur ou lettres sur les Grecs anciens et modernes avec un parallèle de leurs mœurs</i> (2 vol.). Paris, 1771.
GUYS 1779	GUYS, Pierre-Augustin: <i>Essai sur les élégies de Tibulle auquel on a joint quelques poésies légères</i> . La Haye, 1779.
GUYS 1786	GUYS, Pierre-Augustin: <i>Marseille ancienne et moderne</i> . h. n., 1786.
MÉZIN 1995	MÉZIN, Anne: <i>Les consuls de France au siècle des Lumières (1715–1792)</i> . Paris (Imprimerie Nationale), 1995.
MURPHY 1968	MURPHY, Orville Theodore: <i>Charles Gravier de Vergennes: Profile of an Old Regime Diplomat</i> . In: <i>Political Science Quarterly</i> , Vol. 83, No. 3 (Sep., 1968), 400–418.

- MURPHY
1982
MURPHY, Orville Theodore: *Charles Gravier comte de Vergennes, French Diplomacy in the Age of Revolution 1719–1787*. Albany, 1982.
- PRICE
1995
PRICE, Munro: *Preserving the Monarchy, The comte de Vergennes 1774–1787*. Cambridge, 1995.
- ROMAN D'AMAT
1975
ROMAN D'AMAT, Jean-Charles: *Dictionnaire de biographie française*, tome 13. Paris, 1975.
- TÓTH
2003
TÓTH, Ferenc: *La mission secrète du baron de Tott à Neuchâtel en 1767*. In: *Revue Historique Neuchâteloise*. 2003 avril–juin n° 2., 133–159.
- TÓTH
2004
TÓTH, Ferenc: *Critique à la hussarde des Lettres de Milady Montagu dans le Journal Encyclopédique*. In: TÓTH, Ferenc–Tringli, Zita (szerk.): *Mille ans de contacts II, Relations franco-hongroises de l'an mil à nos jours*. Szombathely, 2003. 119–134.
- TÓTH
2011
TÓTH, Ferenc: *Un diplomate militaire français en Europe orientale à la fin de l'ancien régime. François de Tott (1733–1793)*. Istanbul, 2011.
- TOTT
2008
TOTT, François Baron de: *Emlékiratai a törökökről és a tatárokról*. A fordítói munkaközösséget vezette, a bevezető tanulmányt írta, a kötetet szerkesztette TÓTH Ferenc. Tüdományos jegyzetekkel ellátta: IVANICS Mária. Szombathely, Vasi Szemle Kiadó, 2008.
- VERGENNES
1987
VERGENNES et la politique étrangère de la France à la veille de la Révolution. Paris, 1987.
- ZACHAR
1984
ZACHAR József: *Idegen hadakban*. Budapest, 1984.

A szatmári arany- és ezüstabányászat helyzete a Hans Feigel-féle kamarai jelentés alapján (1573)¹

A speyeri egyezmény megkötését követően a szatmári bányavidék a Magyar Királysághoz került (1571), így a Nagybányán fekvő kincstári bánya, az itt található bányakamara és pénzverde igazgatása a Szepesi Kamara feladata lett. Az Udvari Kamara mint a Kassán székelő helyi kamara felettes hatósága a békekötés utáni években felmérte a kincstár tulajdonában lévő birtokokat, bányákat és bevételi forrásokat. A nagybányai bányakamarában folyó érbeváltás igen fontos bevételeket biztosított a kincstárnak, így a térség állapotának széleskörű feltérképezése kiemelt fontosságú volt a Hofkammer számára.² Az állapotfelmérést kamarai bizottságok végezték, amelyeket ezekben az években rendszeresen küldtek ki a szatmári bányavidékre. Az 1573. év ebből a szempontból különleges volt, mert ebben az évben két bizottság járt Nagybányán, az egyiket a Szepesi Kamara küldte ki Peter Feigel vezetésével, a másikat pedig az Alsó-ausztriai Kamara, Hans Feigellel az élén.³ A Feigel testvérek számára nem volt ismeretlen a szatmári régió, ugyanis I. Ferdinánd megbízásából már 1554-ben bejárták a bányavárosokat, megvizsgálták a tárnák állapotát, az érbeváltás folyamatát, valamint a pénzverde helyzetét.⁴

Az alább közreadott jelentésben Hans Feigel és két társa, Leonard Kreuter, valamint Thobias Unverzagt 1573. július 1. és 1573. augusztus 9. között Nagybányán és a szomszédos településeken eltöltött időszak tapasztalatait foglalta össze.⁵ A jelentés gerincét a nagybányai és felsőbányai bányák szakszerű bemutatása adja, elsőként a nagybányai bányákat írták le, majd a felsőbányai tárnákat. Az egyes bányák elhelyezkedésének pontos meghatározásánál a korabeli bányászati szakkifejezéseket használták. Eszerint az egyes tárnák helyzetének és fekvésének megadása érdekében a Földet a horizont alkotta kör mentén, ahol az ég és a föld találkozott egymással, 24 részre osztották. Elsőként negyedelték a horizont alkotta kört, majd mindegyik negyedet újabb hat részre bontották. Az egyes részeket úgy számozták, ahogy az óra lapján van beosztva egy-egy napszak, emiatt használták a korabeli szövegekben a legkisebb egységekre az óra kifejezést (*Uhr*, valamint *Stunde*).⁶ A jelentés szerint a nagybányai Kereszthegy *éjjellel szemben, azaz*

¹ A tanulmány megírását az OTKA PD 108877. számú posztdoktori ösztöndíja támogatta.

² A szatmári bányavidék elhelyezkedésére, történetére legújabban ld. MÁTYÁS-RAUSCH, 2013, 494–495.

³ ÖStA HKA VUG RN 12a fol. 378–383.

⁴ Hans Feigel számára adott instrukcióra ld. MNL OL E 136 3965. t. fol. 20–21. A Feigel testvérek munkásságára nem a teljesség igényével ld. OBORNI, 1996, 165–176.

⁵ ÖStA HKA VUG RN 12b fol. 605–625. [N° 74.] Hans Feigel társai minden valószínűség szerint az alsó-ausztriai kamara tanácsosai voltak, azonban személyükkel kapcsolatos egyéb adatot nem találtam a kamarai iratanyagban.

⁶ RÜLEIN VON CALW, 1987, 8.

délben feküdt, 11 és 12 óra között, ez a „képlet” a déli lejtéssel bíró telérekre volt jellemző.⁷ Nagybányán a biztosok 17 tárnát jártak be, míg Felsőbányán 11 tárnát, a nagybányai bányákat egy-egy betűvel külön megjelölték, illetve a szerint osztották fel őket, hogy Nagybánya „alatt” vagy „felett” feküdtek. Általánosságban elmondható, hogy a tárnák ércben igen gazdagok, de igen elhanyagolt állapotban voltak a bizottság ottjárta idején, a biztosok szerint mindenképpen fel kellene őket újítani.⁸ A legnagyobb problémának a bányavíz kiszivattyúzását tartották, ugyanis amíg el voltak árasztva a járatok, addig a munka is állt, így csökkent a termelékenység.⁹ A vízmentesítés koordinálására véleményük szerint egy külön tisztviselőt kellene alkalmazni. A bányák leírásánál a tulajdonosokat is feltüntették, így a jelentés alapján rekonstruálni lehet a helyi gazdasági elit összetételét. A legnagyobb termelő Nagy Simon és Szegedi Ferenc volt, mellettük még jelentős vagyonnal bírt Választó Péter, Lakatos János, Tóth Ambrus és Bozó Ferenc. A Felsőbányán található tárnák kisebbek voltak, mint a nagybányaiak, a termelők is kisebb tulajdonnal rendelkeztek, mint Nagybányán. A bányák leírását a feldolgozás folyamatának leírása követte, elsőként a zúzdákat mutatták be, majd az olvasztókohók helyzetét, s mind a zúzdák, mind az olvasztókohók esetében megadták a tulajdonosok nevét is.¹⁰ A kohókból az érc általában a bányakamarába került, ahol beváltották, majd a termelők várták a beadott ércért járó fizetséget. A jelentés utolsó részében pontokba szedve az elvégzésre váró feladatokat írták le a biztosok.¹¹ Eszerint a legfontosabb a bányarendtartás bevezetése lenne, amely rendezné az ércbeváltás rendszerét. Minden helyben kitermelt ércet a nagybányai bányakamarában kellene beváltani, de olyan módon, hogy a termelőknek is megérje a legális utat választani. Ki kellene választani egy kiválóan képzett bányamestert, aki felügyeli a bányászati munkákat, és ellenőrzi a beosztottjait. Külföldről kellene behozni szakértő bányászokat, akik megtanítták a helyieket az új termelési módszerekre. A vízmentesítés vezetésére egy külön tisztviselőt kellene alkalmazni („Kunstmeister”), akinek a kamara saját instrukciót adjon ki. Az új rendtartás bevezetése egyértelműen költségkímélőbb lenne, és több haszonnal járna a kincstár számára, mint a jelenlegi gyakorlat.¹²

A jelentésben megfogalmazott reformjavaslatok többsége nem valósult meg, leginkább a tőkehiánynak köszönhetően, így végül 1579-ben az Udvari Kamara a bérbeadás mellett döntött.

⁷ Tárna: a föld alatt, hosszirányban vízszintesen hajtott folyosó, általában magassága kétszerese a szélességének. A tárnákban a telérekből fejtik ki az ércet. Ld. AGRICOLA, 1985, 125.

⁸ ÖStA HKA VUG RN 12b fol. 605–610.

⁹ Vö. PAULINYI, 2005, 315–333.

¹⁰ ÖStA HKA VUG RN 12b fol. 610–615.

¹¹ Uo., fol. 620–625.

¹² A jelentés részletes elemzését ld. MÁTYÁS-RAUSCH, 2012, 38–72.

Forrás

Vertzaichnuss der Besichtigung in Pergwerken, Grueben oder Zechen, der Pruchwerkh, Schmölzhütten, und der Kunstgräben, bei der Ungerischen Neustadt und Mittbergs¹³

Auff der Königlichen Kaiserlichen Mayestät und Herrn Commissary diser Ort bewelcher durch Herrn Hansen Feigel von Seibelsdorff den Elttern Leonharden Kreutter unnd Thobiam Unverzagt beschen von dem ersten Tag July an bis auff den neunte Augusti obsteheints 73isten Jars – wie hernach volgt-

Gott sei die Ehr

Erstlichen sein wir, in Erbstollen bei der Ungerischen Neustat so under die nachvolgendem geben, am Zazarberg¹⁴ gelegen, getreiben worden, ein gefarn dessen mindeste tail auf 11 Uhr oder Stundt gegen Mitternacht angefangen.¹⁵ Der maiste tail des Stolls, wegen schwagtige thail der geburgs mit Zimer oder Thüren auf gehalten wirdt, welches wie wird im augenschein befinden, sehr verfault, vermischt jenen tail eingangen, die soll des Stolls mit schlamm verschlebbt, und das Wasser zurück gedembt, von dem so von der fursht eingangen, das wir mit muehr und schwärlich durch khummen sein, der Uhrsachen wir in auch nit ob messen können, sondern also ungefähr überschlagen. So sein auch vil unordentliche Krümmen oder Prucken, vorauf man guet achtung haben soll, warm man den stollen zimer verneuert wirdt, welches dan nit wol ain stundt, zuverhuettung merklichen schadung verzug leiden kan, gemelte krümmen miglichster fleiss, abzubauen oder zuvergleichen, den stolln mit fleiss zu schlemmen. Wo der gestagt, wie dann an etlichen orten zusehen, sölig hernach zu hauen, die türl oder zimmer auf grund sollen zu setzen wo es die not erfordert, damit es ain Druck von beiden seitten, und von der fursht ausstehen khann und ertragen mag. Die türl oder zimmer, sollen auch an der sehler (?) oder auff in grundt, in ainer weitte gesetzt werden. Auch wo der stollen zum schritten und in der fürscht, so gar wider und eng ist, in ganzen stain, der nit Weiß, nur ain strudtstain ist, der soll auch den zimer gleich zugeweittet werden, damit das Wasser und Wetter als durch ainen Erbstollen seinen gang haben mag. Mann künte auch Mitlerweil, da man Walte das wasser in stolln schwellen gegen der Zech, und die geng auffin wasser in zilln zum stollen heraus fürdern, weil die mit so grossen uncosten, wie wir hernach weiter anzaigen wollen jetzt in die pruckwerk gefürdert werden.

¹³ Nagybánya és Felsőbánya. Ma Baia Mare és Baia Sprie, jud. Maramureş, Románia.

¹⁴ Szaszár-hegy, mai elnevezéssel Kereszthegy. Itt feküdtek a legjelentősebb nagybányai bányák, köztük a kincstári tulajdonban lévő Királytáró is. Ld. PAULINYI, 2005, 317.

¹⁵ A kereszthegyi tárnák déli fekvésűek voltak, az itt bányászott érc bírt a legkiválóbb minőséggel. RÜLEIN VON CALW, 1987, 8–9.

Als wir dem stollen noch bei 685 lachtern¹⁶ gefahren sein wir an aines gang, welcher vor 18 jahr, als herr hans feigel den auch besichtigt, ganz unverhauen gewest. Jetzt soweit er fugent gehabt, aber dem stolln und ins Velt, gegen der Römischen Kaiserlichen Mayestät Großgruben¹⁷ ausgehauen befunden, küssen nit erfahrn wehr sollen gethan. Von diesen gang an sein wir dem erbstolln nach welches bei 100 lachtern gefahrn, zu ainem fleiss, dar in das wasser von grossem kunstrath¹⁸ auff stolln geführt worden ist kunnen. Und dann vollmit dem stolln nach auch bei 15 lachtern and die haubt geng gefahrn. Velichen der stolln nit vollnuss ins kreuz sondern auf 6 Uhr gegen Nidergang zur durch das ligent bei klain gablschacht, ain lachter davon gegen Neuen gablsacht in der zechen einkhummern, welche hanser tordai¹⁹ gewest, und jetzt szegedi ferenc,²⁰ und naigt simon,²¹ jeder 1/2 pauen. Da haben wir von der Rath stuben, so ein ganzen stain aussgehauen gewest darin das grosse kunstrath gehangen, ain wenig gesehen, dann die gar ein gebrachen und verfallen. So ist in der Zech sein die haubtgeng gar ausgehauen ohne etliche striff, derer sich gemelte gewerken mit schwerem costen behelffen. Welche die alten im ligenden und hangen weil die haubtgeng edler gewest, auch zum tail ohne Zweifel zu Pergfestung stehen lassen davon fürdern si ire Pruckwerk, wie sie anzaigen, mit muehr auf die sambt costen kummen oder machen, geben für, sie thuen das dest halben, das die Pergwerk nicht vollent zugruntt gehn. Der hoffnung man werde dermal ains das wasser auss den Tieffen Zechen, ausstreiben oder ziehen, damit sie ihr Zechen

¹⁶ Nagy valószínűség szerint a „bányaöl” német megfelelője. Görög, valamint európai előzményekkel bíró mértékegység, a bányaöl 1,896 méter volt. Ld. BOGDÁN, 1991, 414–415., valamint vö. BOBORY, 2005, 17.

¹⁷ Ez a tárna a Királytáró, a másik magyar megnevezése: Nagyverem. Latinul *Fodina regia*, a német nyelvű források legtöbbször *Königsgruben* névvel említik. Kincstári tulajdonban volt, általában a bányakamarával és a pénzverdével együtt adták bérbe. A nagybányai bányák közül ez volt a legnagyobb, egy 1601-ből származó kamarai jelentés szerint összesen 14 járatban termeltek ércet, ezek közül mindössze 8 olyan járat volt, ahol nemesércet bányásztak. Ld. ÖStA HKA VUG RN 13a fol. 71–74.

¹⁸ A korszakban a legnagyobb technikai kihívást és szinte legyőzhetetlennek tűnő akadályt a bányavíz jelentette. A bányavízzel folytatott állandó küzdelem a mélyművelés velejárója volt, és hiába volt egy adott terület ércben rendkívül gazdag, ha a bányászok nem tudtak úrrá lenni az állandóan feltörő és szivárgó bányavízen. A legtöbb technikai megoldás megvalósítása több évet is igénybe vett. A 16. század elején Thurzó János és fia, György épített ki egy akkoriban egyedülállóan modern szivattyúzási és vízelvezetési rendszert. A tározómedencét valamint a csatornahálózatot a háborús időszakban többször is megrongálták, azonban még romos állapotában is egy napra elegendő vizet lehetett tárolni a medencében, míg a csatornahálózat 1571-ben 5 mérföld hosszúságú volt. Ld. PAULINYI, 2005, 315–333., illetve ÖStA HKA VUG RN 12a fol. 282–285.

¹⁹ Torda János az 1560-as évek végén vezette a nagybányai bányakamarát, Miksa főherceg rendelete alapján nevezte ki Lazarus von Schwendi főkapitány. Több értékes számadást is készített, ezeket sajnos a Feigel testvérek már nem találták meg Nagybányán, ugyanis közben Torda János ismeretlen okból Erdélybe távozott. Ld. ÖStA HKA VUG RN 12b fol. 501–514.

²⁰ Szegedi Ferenc az egyik legjelentősebb nagybányai termelő volt, többek között ő bérelte 1579 és 1581 között Mészáros Lukácsal a Királytárót. ÖStA HKA VUG RN 12c fol. 1132–1139., valamint MÁTYÁS-RAUSCH, 2011, 377–404.

²¹ Nagy Simon, Szegedi Ferenc társa, Nagybányán és Felsőbányán is jelentős bányavagyonnal rendelkezett, Szentgyörgyi Péter deák egykori kamaraispán mostohafia volt. Ld. ÖStA HKA VUG RN 12a fol. 153., fol. 158., illetve 12b fol. 789–810., fol. 810–812.

als dann fertig hütten wie sie dann Ire Zech gegen Andern, wo es hat sein kummen mit zimmer zimblich unverwart haben. Das also jenen anzaigen wol zuglauben, und zum tail die striff im ligend und hanget ohne schad mögen werk genommen werden. Als das gefelt uns nit, das man die strif bei den Schächten²² welche wie gemelt die Alten ohne Zweifel zur pergfestigung gelassen, so gar genau aushaut. Ist zue besorgen wan man in die leng zue sicht, die strif und die Schacht also werk zunemen, wie dann alberait, sovil wir gesehen, oder sehen kunnen, schon geschehen. Irem anzaigen nach sollens die Alten gethon haben, weil die geng reich gewest. Es werde auch ainmal da gut vor sey, wir andern gruben verhauffen gehn, dann die Alten Zechen an etlichen Orten, also weit das die mit kainem holz oder zimer mögen verfestigt werden.

Das wir also in diser gruben nichts ganzes von gengen als wir hieroben gemelt strif gesehen. Wie uns aber der huetman²³ bericht so sollen im wasser noch guete geng sten die den Costen wol Zalen wurden, wunschen und begern das mit erstem die wasser angegriffen und heraus getriben wurden hoffen. Die pergwerk stat und umbligende flecken wurden wider in aufnehmen kunnen. Und Irer Kaiserliche Mayestät nit klainen nutz tragen sein zu gemeltem Neuengabschacht. Welcher von der geng Pauck an bis auf das Wasser, das ist bis auf den stolln 81 ½ lachter, dem gang nach wie erfelt, und in sogar dem Überschlag nach 77 lachter dies heraus gefarn, so in der vergungerung der Abwesung mit A verzeichnet ist. Vor Erbstollen gegen mitternacht werz der nechste, wie diese nun die geng untern stolln verhauen kunnen, wir kainen grundlichen beschaidt oder bericht bekhommen, dort die alten so darum gewust alle abgestorben.

Demnach wir von ainem sacht zum andern dieweils wird obengemelt Vast allent halben verbrachen, nit fahr kunnen haben wir ain tag, wie wiet ain schacht von andern unter, und umb wievil ainer höher als der Ander überschlagen, und dem gang nach gegen Mitternacht angefangen, von neuen Gabl, zum weiteren Neuenschacht, dem Compaß nach zwischen 12 und 1 die schur[f] gezogen. Ist ebensol 4 Perglachter, und umb 5¾ lachter in sogar höher. In der vergungerung beim B zu sehen, von dann zum.²⁴

Obern Neuenschacht auch zwischen 12 und 1 gegen Mitternacht ist ebensol 27 ½ lachter und umb 2¾ lachter höher als der andern in söger, diese beide Neueschacht haben zuvor Hansen Thordai ¼, Peter Schaiden ¼, Naidt Simon ¼, und Anton Albertin ¼ zugehört.²⁵ Jetzt dem Szegedi Ferenczen naidt simon und petern schaiden jedem der dritte tail zugehörig. Diser schacht ist verbrachen von gemeltigen sie auf etlich hanget

²² A korabeli német forrásokban *Sacht* vagy *Schacht* formában fordul elő, jelentése „akna”, latin megfelelője *puteus*. AGRICOLA, 1994, 37.

²³ Magyarul „sáfár”, latin megfelelője *custos*. A sáfárok, azaz munkavezetők feladata az volt, hogy őrizték a bányákat, és az ott dolgozó bányászokat. 1570-ből fennmaradt egy magyar nyelvű, helyi rendtartás, amelyet Felsőbányán adtak ki. Ebben azt foglalták írásba, hogy a sáfár fizetése 1 forint és 25 dénár, de ha egy hónapnál hosszabb ideig nem tudják elvezetni a talajvizet, és ebből kifolyólag áll a termelés, akkor a fizetése csökkenjen 1 forintra. Ld. ÖStA HKA VUG RN 12b fol. 441–448., valamint WENZEL, 1880, 418.

²⁴ A margón megjegyzésként: Unterneuschacht B.

²⁵ Választó Péter a nagybányai középtermelők közé tartozott, 1574-ben kiskorú fia, ifjabb Péter helyett Mészáros Lukács irányította a bányákat. Ld. ÖStA HKA VUG RN 12b fol. 866–869.

gefert und Strif zu welchen wir auß nachfolgenden Varloschacht gefahrn von denen hernach meldung geschehen soll von denen zum.²⁶

Offerzeit schacht auf 9 uhr gegen Mittag²⁷ ist ebensol 47 lachter und in sogar umb 9 lachter höher als der Nacht Neueschacht, hat dem antoni guldenmunzer zugehört, jetzt dem bozo ferenzen und toth ambrosen steht auf dem kurschen gang, dieweil der gang arm feier, es jetzt is aber aller diese zugericht von dann zum.²⁸

Varloschacht auf 12 $\frac{3}{4}$ Uhr gegen Mitternacht ist ebensoll 27 $\frac{7}{8}$ lachter, und in sogar höher umb 2 $\frac{1}{4}$ lachter, als der Offerzeit schacht, da sein wir auch eingefahren, die geng nach under sich bei 75 lachter diese, ehr wir auf die rechten Örter oder zehen kunnen, sein wir an ganz darauff der kurschen schacht steht kunnen.²⁹ Daher fleisst ain zimbleich wasser welches in ainem gerin, durch die haubt zechen auf den erbstolln gelait wird, der gang ist nit edl, da ser der mehr costet, derwegen in Walasch Melicher feiern lassen. Ist gegen mitternacht wenig verhausen, under sich in die ewige dieses ohne Zweifel (er Wahre dan von den Alten, von Unten her verhausen) gar ganz, weil sonst die Art [?] alhie, yr diesser die geng kunnen ir edler sie sein. Ist gemelter ganz auch nit allerding zuverachten, des gedecken wir darumb, wann die Wasser ausgehen wurden, das man den in der Tieffe mit ainem kreuz schlagmiss ligent sueche, ob er edler sein Walte, gegen Mittag ist ain zimbleiche Zech dem ganz nach ausgehauen, unsetzt Erachtens hatte Peter deák³⁰ vom alten Gablschacht her gethan, als baldt der durch Schach, auf den großen Gang, in Varloschachten Zech gemacht wurden, hat er diesen gang stehn lassen, und auf die Gewerken zum neuen Schacht getrungen. Irem anzaigen nach einen die Örter ein gewaldt eingezogen, in diser Zech auffin großen gang, behelffen sich die Gewerken auch ain maisten nur der Strif, so die Alten haben stehen lassen, hat Vast die Mainung, wie beim Neuengablschacht den Pergfestung halben. Gegen Mitternacht aber ist ain ganz feltdt, da haben die gewerken 2 Örter ungefährlich 21 lachter vom Varloschacht, sein die genug zu ainer auch 8 $\frac{3}{4}$ ainer lachter brait, nit sonderlich veich welches die gewerken, was klainmuettig gemacht, gleichwol in hoffnung ainer besserung, nach zutrukken vorhabens. Von diesen Örtern sein wir wider gegen Schacht herfür, und noch under sich bei 15 lachtern bis aufs Wasser so dieses der Erbstolln ein Grundt und under dem neuenhangetschacht durchgefarn, da ist ain große weite Zech ausgehauen,

²⁶ A margón megjegyzésként: ober neuschacht C.

²⁷ A „déllel szemben” kifejezés azt jelentette a bányászati szaknyelvben, hogy „éjfélnél” feküdt a bánya, azaz a hegy „északi lejtésű” volt. Ld. RÜLEIN VON CALW, 1987, 9–10.

²⁸ Bozó Ferenc és Tóth Ambrus a nagybányai kistermelők közé tartozott. Ld. ÖStA HKA VUG RN 12b fol. 789–810. A margón megjegyzésként: offerzeit D.

²⁹ A margón megjegyzésként: Varloschacht E.

³⁰ Szentgyörgyi Péter deák nagybányai kamaraispán volt Haller Péter kincstartósága idején (1552–1553), kamaraispánsága alatt igen jelentős vagyonra tett szert, ezt azonban később I. Ferdinánd felségárulás miatt elkobozta, Lazarus von Schwendi és Haller Kristóf között osztotta szét a vagyon részét képező bányákat, ingatlanokat, szántókat és legelőket. Nagy valószínűség szerint Erdélyben halt meg. Özvegye, Sala Orsolya még Prágába is elutazott, hogy közbenjárjon az uralkodónál annak érdekében, hogy fia, Nagy Simon örökölhesse nevelőapja javait. Ld. ÖStA HKA VUG RN 12a fol. 258–259., illetve fol. 506–512. Szentgyörgyi Péter deákra ld. még OBORNI, 2002, 56–57.

bei 6 lachtern brait, und 20 lachter lang, soweit wir faren mög unden und aber der Zech ist es gahr verprochen, das wir gar nichts ganze sehen mögen, also wider zurück über sich bei 18 lachter gefahrn, 2 lachter gegen Mittag vom Varloschacht ist ain lachter dick ain kaum durchbrachen, da haben die gewerken ain schär hanget gefert oder gang antroff $\frac{3}{4}$ lachter schon in gang hinein gebrachen aber noch nit das Rechte fanget erraichnen, das man dieser Zeit noch nit wais wir die G oder brait der gang sein wird, dem aussehen nach soll er guet werden, dann die gestalt schön auf disen gang Wallen die gewerken den Neuenschacht mit C schinken oder geweltigen. In welchem ohne Zweiff die Alten den gang auch gehabt, ist ain sonderliche gewerkschafft wie daselbst zusehen.

In disen obbeltem Zechen werden 3 starcke geng gespurt, ist unsers Erachtens mir ainer, der zu Zeiten mit Unartigen Krummen oder schifergallen [?] Zertail wird und da er insammen kumbt, die kein ausschneiden. Als in der Römischen Kaiserlichen Mayestät Großgrueben gahr edel reich ist, dann wann sonderliche genug Währn würde man sie mit dem erbstolln, der den gengen ins kreuz getriben worden, durchfahrn oder gespurt haben, da mehr dann ain gang sein soll, miesten sie noch daraus in hanget sein, das möchte man mit ainem kreuz schlag ins hanget versichern.

Den Varloschacht Altgabl und Schomblarschacht haben dem verstarbenen Peter deaken zugehört, sambt der Genswaid 3 schächten und Neuenratschacht, die hat Herrn die Römische Kaiserliche Maiestät herrn Lazarn von Schwenda und Herrn Ruebern geschenkt, welche herrn Szegedi Ferencz Naid Simon Petern schaiden, Boso Ferenczen Thot Ambrosen Lakatosch Januschin auf 3 Jar arenda Weiß lassen, vom Varloschacht zum.³¹

Alten Gablschacht auf 12 Uhr gegen Mitternacht ebensolig 35 lachter und umb 3 $\frac{3}{4}$ lachter in sogar höher als der Varloschacht ist gabl und schacht gar ver wie ist und abgang ohne der fürer kram stet noch ist auch nit vil guets von dauern zum.³²

Schomblarschacht zwischen zwain und dreien nach Mitternacht die schur[f] gezogen ist eben solig 32 lachter und umb 6 lachter in sogar höher als der gablschacht ist ain alter schacht hat kain gabl steht gar neben weg gegen kurschem schacht, von dann zum.³³

Kurschenschacht ist gahr auf der höch die schur[f] gegen Mitternacht auf 3 $\frac{1}{4}$ Uhr gezogen ist ebensolig 36 lachter und umb 14 $\frac{3}{4}$ lachter höher in sogar als der Schomblarschacht, da wenden die schächt auff der höch gegen Mitternacht, dieser schacht herrn Walaschi welchem zugehört feiert, jetzt den schacht ist verbrochen, der gabl auch nit vil werde, alda enden sich die geben gegen Mitternacht.³⁴

³¹ Lazarus von Schwendi négy bányát kapott meg Szentgyörgyi Péter deák vagyonából (Újkerék, Gensweer és Kisgensweer, Forkossacht, Gepelsacht), ezeket bérbe adta egy nagybányai polgárokból álló társaságnak, amelynek Szegedi Ferenc, Nagy Simon, Választó Péter, Bozó Ferenc, Tóth Ambrus és Lakatos János voltak a tagjai. Ld. ÖStA VUG RN 12b fol. 638–640., illetve RN 13a fol. 71–80.

³² A margón megjegyzésként: Altgablachacht F.

³³ A margón megjegyzésként: Schomblarschacht G.

³⁴ A margón megjegyzésként: Kurschenschacht H.

Nun volgen die Schacht vom Neuengabschacht an Zaszerberg gegen Mittag und ist vom Neuengabschacht bis zum klain gabl

Klaingabschacht dem gang nach auf 2 $\frac{3}{4}$ nach Mittag³⁵ ebensol 32 lachter und umb 11 $\frac{3}{4}$ lachter in sager höher als der Neuenschacht, der Schacht ist sambt dem gabl in der Zechen verfallen und gebrachen gehört den zwaien gewerken zum Neuengabschacht zue.³⁶ Dieser Klaingabschacht ist von Erbstollen gegen Mittag nur 1 lachter, vom hinein gegen der Kaiserlichen Mayestät Großgruben ist die ganze Zech von Oben bis zum Grundt allenthalben verbrachen, das man der Zechen noch nit darzur kumen kann.

Vonhin zur der Römische Kaiserliche Maiestät Großgrueben, der Schuelerbergerschacht genannt ist vom klaingabl gegen Mittag auf 12 $\frac{3}{4}$ Uhr ebensolig 70 lachter und in sager umb 18 $\frac{1}{2}$ lachter höher als gemelter klaingabl. Der galb zu diser grueber gehörig ist sehr baufellig, ohne der Korb Spindel und Deichsel sein zimblich, so sein auch kaine fail da. Der Schacht ist auch gar verbrachen niemandt wais wie dieses von dann zum.³⁷

Görbeschacht wie in die ungernennen, das ist krumschacht, so zu der grossen grueben gehörig, auf 2 Uhr nach Mittag ist ebensolig 24 lachter und umb 1 $\frac{7}{8}$ lachter in sager höher, als die grosse grueb. Ist auch gahr verprachen, niemandt wais wie diese, vom hinein zur klain.³⁸

Klaingenswaid schacht auf 3 $\frac{1}{4}$ Uhr nach Mittag ist ebensolig 28 lachter und umb 13 $\frac{5}{8}$ lachter in sogar höher als der Görbeschacht den brauchen man jetzt nit von dan zur³⁹

genswaid schacht auf 9 $\frac{3}{4}$ Uhr vor Mitternacht ebensolig 29 lachter und umb 2 lachter in sogar höher als die ander klain genswaid schacht den braucht man jetzt auch nit vom dann zum.⁴⁰

Grosen genswaid handls schacht auf 11 $\frac{1}{2}$ Uhr gegen Mittag ist ebensolig 38 $\frac{1}{2}$ lachter und in sogar 5 $\frac{1}{2}$ lachter höher als der ander. Alda sein wir auch eingefahrn, ungefährlich 90 lachter diese, und gegen der grossen grueben under dem hanget genswaid schacht in ain grosse ausgehaute Zech khumen, ungerfahrlich 9 lachter weit, die leng haben wir nit ersehen kunnen dann die hanget hir und her eingangen (die Zechen der massen zue geweittet, das es grausam zusehen, das so eingang nit klainen schaden in die diesse wird gethan haben.). Gegen der Römischen Kaiserlichen Mayestät großgrueben, das ist der gang auch zertail und im legendt nach

³⁵ Az itt fekvő bányák keleti fekvésűek voltak. Ld. RÜLEIN VON CALW, 1987, 9–10.

³⁶ A margón megjegyzésként: Klaingabschacht I.

³⁷ A margón megjegyzésként: Römische Kaiserliche Maiestät Grosgrueb K.

³⁸ A margón megjegyzésként: Görbeschacht L.

³⁹ A margón megjegyzésként: Klain genswaid M.

⁴⁰ A margón megjegyzésként: Hanget genswaid N. A felosztás szerint ezek a tárnák északnyugati fekvésűek voltak. Gensweer és Kisgensweer nevű tárnát az 1570-es évek második felében Szegedi Ferenc vásárolta meg, tőle pedig idősebb Felician von Herberstein vette meg az 1580-as évek elején. 1601-ben örökösei művelték. Ld. ÖStA HKA VUG RN 13a fol. 71–80.

ain abgestrembter striff, da zimblich geng mögen gewonnen werden. Wie dann die genswaiden gewerken, alhie zur ainem ort zugericht und geng zugewinnen Vorhabens, wie wales nur ain striff, wie gemelt, der vielleicht von den Alten auch zur Pergfestung gelassen wurden. Dieweils aber der Kaiserlichen Maiestät grueben, unsers Erachtens zu nahens (welches man nit gereichser als mit ainem offnen durchschlag erfahren khan) sein wurde haben. Wie solches dem Naidt Schimon, der an stat aines Pergmaisters oder Einfarers jetzt alhie ist angezeigt. Er solle dieser ort, bis auf weiteren beschadt zum friden lassen, weil er auch ain gewerk mit ist, hat er solches zugesagt. Da wiesen die leuten, so zur der Römischen Kaiserlichen Maiestät grueben verordnet werden, guet achtung aufhaben, damit irer Kaiserliche Maiestät nit zuschaden gehandelt werde, von der genswaid sein wir der Zechen und dem gang nach zum Neuen Ratschacht gefarn 20 lachter höher als in der genswaid.⁴¹ Da ist ain ganze unverhaute nur fursch bis an tag bei 60 lachter hoch oder dickh und 80 lachter lang, sambt dem so zum Ratschacht gehört, da die gewerken jetzt zimblich geng gewinnen. Wann sie mit Verlag versehen Währen verhoffen sie mit nutz zu pauen. Under sich haben wir nit fahrn kunnen, ist wie in den Andern grueben gar verprochen und gefährlich zufarn, werden vom huetman bericht, das die geng bis undern stolln, was aber nit wie diese verhaue sein, und yr diesser yr reicher sie werden vom.⁴²

Die genswaidt zum Neuen Ratschacht auf 12 $\frac{3}{4}$ Uhr gegen Mittag ist ebensol 40 lachter und umb 18 $\frac{1}{8}$ lachter höher als der genswaiden schacht, diese Nacht hiavor beschribene schächt haben auch herrn von schwenda und herr Rueber den gewerken zum Varloschacht auf 3 Jar arenda Weiß geben.⁴³

Vom Neuenratschacht sein wir in der grueben der Zechen nach gefahren, in schwalben schachter Zech, so zur höchst am Zaßerperg befinden die geng gahr schmal sein auch nur furschten wie beim Radlschacht, und genswaidt zu ainer

zwaier und dreier stolln dick, so erlagen die gewerken das sie auch arm sein, soll under sich auch verhaue und reich gewest sein, von gemelten Ratschacht bis zum Schwalbenschacht ist auf 3 $\frac{1}{4}$ Uhr nach Mittag ebensolig 61 lachter und in sager 1 lachter höher als der Ratschacht von dammen sein.⁴⁴ Wir auch der Zechen nach zum klain schwalben schacht gefahrn, ist Vast die mainung wie bei dem Nachten ohne das das geburg gegen Mittag ganz unverhaue. Die geng am Ort sein gar shmal und arm wais auch niemandt das der gang Verrmer gesuecht oder geöffnet Währ worden.

Diser schacht ist vom andern auf 2 Uhr gegen Mittag, ebensolig 33 lachter und umb 1 $\frac{1}{2}$ lachter niderer als der ander gehörn behede schlecht Armalschi Paulen Petern

⁴¹ A Királytárhoz három falu tartozott: Lacifalva, Oroszfalva és Surjánfalva, az itt lakók köteles robotjuk egy részét a bánya üzemeltetésével kapcsolatos feladatok (pl. faszénszállítás) ellátásával rótták le. Ld. ÖStA HKA VUG RN 12b fol. 1037–1039.

⁴² A margón megjegyzésként: Genswaiden Handls schacht O.

⁴³ A margón megjegyzésként: Neuratschacht P.

⁴⁴ A margón megjegyzésként: Großschwalbenschacht Q.

Schaider und Lakotschui Januschin⁴⁵ jedem 4/3 zur, alhie enden sich die schächt oder pergwerk am Zazarperg gegem Mittag.⁴⁶

Vollgt wie die geng im Perg gewonnen aus der Grueben an tag vom Perg
in die Pruchwerk gehandelt und gefuert werdenn.

Die geng in der grueben -bei hiavor beschriben- gebeuen werden, alle mit ferner gewonnen, mit großer unordnung, legen schlecht das holz, welches zwaier spannen lang kosten weiß an den stain wie sie dem finden unverhaute schrembter, oder suechung ainiges vorteils, zeiten das holz an, laßens Prennen [?], was hebt, das schlecht oder klopf der heuer ab, und setzen wider, wie abgemelt ain feuern befinden das an etlichen Örtern kaum aines fingers dick, den stain hebt, da er ganz, da er aber greisnig ainer auch andert halben spam, und diesser das feuer angreiff darauß abzunemen.⁴⁷ Wann man die stain verschemete, wurde das feuer bas heben kunnen. Wo aber die stam vor schon bestochen, mit dem das der hauptgang außgehauen, und das feuer wenig schaffen kann, wurden die mit dem Rutzen und Keilen furder eicher gewonnen werden. Davon wir so aigentlich nit reden kunnen, wie es am besten, die erfahrung, Übung und gelegenhait lernt ainen wie es am besten, welches dann verstendige, fleißige Ambt, und huetleute bedarf. Die man von der Ortten, da auch mit feuer die geng wießen gewonnen werden, bekhummen kan.

Mit außhandlung der geng an tag haben sie die Ordnung wann sie 60 seck geng herauß treiben, so hat yeder man schicht, des vorige heueres ist wie obgemelt.⁴⁸ Das abzuraumen, was das vorige feuer gehoben, und ain anders zu setzen, so ist ainer auch wol Zwen, wann ain wenig weit vom schacht, der die geng ndern schacht laufft. Da sein anders zwen, die die geng anschlagen, oder in die seck füllen. Am tag hats 2 sturzer beim schacht, die die geng auß den secken lehrn und die seck wider mit holz füllen. In gabl werden in 4 auch in 6 rassen eingespaut. In ainem sack werden 1- 1 ½ auch 2 Pahrn geng, da aine ungefähr 1 ¼ Mark⁴⁹ wigt heraus bracht, nach dem der huetman fleissig Zuesicht, und die Arbaiter selbst auch fleissig sein, nun haben wie mit den hirigen Ambleuten gereth, das man in ainem und in dem andern ain geringering haben künfte die Vermainen möge nit sein. Man hätte es nie Verbessern kunnen, doch wöllen sie gerhn vollgen, wann sie werden gesehen haben, das was nutzlichs ins werk gebracht und in Übung kann. Derwegem die Not erfordert, von andern Orten her leute zubringen

⁴⁵ Lakatos János 1571-ben mint bányamester készített egy parciális regestumot a Királytáró működéséről, az 1570 és 1571 közötti időszakról. A számadás érdekessége, hogy magyar nyelven íródott. Ld. ÖStA HKA VUG RN 12b fol. 441–448. Tagja volt annak a társaságnak, amelyik bérelte Lazarus von Schwen-di bányáit. Parciális regesztum meghatározására ld. KENYERES, 2008, 125.

⁴⁶ A margón megjegyzésként: Klainschwalbenschacht R.

⁴⁷ A margón megjegyzésként: Gewinnung der geng im Perg oder Grueben.

⁴⁸ A margón megjegyzésként: Handlung der geng aus der Grueben. A *seck* kifejezés valószínűleg a magyar „zsák”-nak felel meg, a bányászok zsákban hozták fel a felszínre a kitermelt ércet, egy-egy zsák úrtartalma 2,5 icce, egy icce (Scheidel) 0,686 liter volt. Ld. PODA, 2002, 10.

⁴⁹ 1 budai márka = 4 budai ferton = 0,2455 kg. Ld. BOGDÁN, 1991, 454.

und am anfang zu machen uns zweifel gar nit, wann verstendige Ambleute und fleissige Arbaiter, hieher krummen, das vil uncosten mög abgestellt werden, als dann werden die Waldburger auch vollgen.

Vom Perg in die Pruckwerkh, werden die geng am maisten auf den Raßen in körben gesambt, da mueste den waldburger, dem saumber von ainer pahr geng die wie abgemelt 1 $\frac{1}{4}$ Mark wigt, vom schwalben und neuen rath schacht in die obristen pruckwerk 4 denar, was ain wenig neh[e]mer 3 $\frac{1}{2}$ denar, was aber nehmer 3 denar, und in das näheniste pruckwerk und nidersten schacht 2 $\frac{1}{2}$ denar geben, das also den waldburger, die hill geng yr 6 Pahr per 1 hill gerechnet, der yr 4 Raß 2 füren kunten. Zu füer ins purchwerk, zu 15, 18, 21 und 24 denar cost es lassen auch etliche waldbürger ire geng mit Orten abfüren, wiessen aber von der pahr, eben das, als den saubern geben.⁵⁰ Das also vil auf die fürgeht dem Orter die fürleute nit alles nit haben kunnen, und in pruckwerken gesambt werden. Der weg wir vorn beim erbstolln meldung gethan, das man den ebensolig und in gleicher weite hinein ferttigen soll, damit man das Wasser zurückschwellen, und die geng so nahens, umb und bei dem erbstollen gewunnen oder gehauten werden, darauf dem stolln nach auf zillen heraus fürdern und handeln mag. Da kan ain person sovil heraus bringen was jetzt 20 Raß tragen, dann je 3 Raß nur 2 pahr tragen, wie herr hans feigel solches an zu geben wurde wissen. Von des stolln Münzelochan [?] ist zu allen pruckwerken fast ebens fürs, von damnen mangel als dann mit gueter gelegenhait hin bringen khan.

Was nun zum erbstolln zuhandeln ungelegen, das mag zum schachten heraus gehandelt werden, und da die waldbürger den Costen darauff wagen walten, künfte ain riswerk jedes purkwerks gelegenhait nach, gestung darauff man mit Rassen, wie jertz auf der Kremnitz⁵¹ und andern Örttern die geng herab fürderte, gelegt werden. Da künfte am Raß auf ainmal 6 hierig bar das wahr 7 $\frac{1}{2}$ mark bringen. Und des tags, von den höchsten pergwerke in die weitesten purckwerk 4 mal faren, und die nehensten 6 mal, da künfte ain zimblicher uncosten erspart, und die purkwerks gefürdert werden. Solches dunckt dem hierigen auch seltsam sein, da man das ins werk bringen wölte, miesten auch derselben ort Leither, da dergleichen Riswerks gebraucht, hieher gebracht werden.

In Pruckwerken finden wir kain andern mangel, dann das die stößl oder prucheisen klain, und zuvil flötzer oder schlemmer gebraucht werden, auf der Kremnitz, Woytza [?] und anderstwo. Ist ain prucheisen so groß als ahier zwai und wo man angemelter Orten, tag und nacht bei 9 schießern 5 personen praucht sambt dem schaffer, so sein allhie 8 oder 9 person, kummen doch nit sehen, das sie den schlich, wie sie fürgeben darumb sovil person sein wiessen, allerdingt erhielten. In dem möchte auch was statlichts abgestellt und erhalten werden. Doch wie schon offt gemelt, wiesste das mit

⁵⁰ A margón megjegyzésként: Handlung der geng vom Perg ins Pruckwerk.

⁵¹ Kőrmöcbánya. Ma Kremnica, Szlovákia. Az 1570-es évek elején többször felmerült az a lehetőség, hogy a nagybányai bányakamarában beváltott ércet a kőrmöcbányai pénzverdébe szállítják, és ott vernek belőle pénzérméket, mivel az alsó-magyarországi térség biztonságosabb volt, mint a szatmári. Ld. MNL OL E 244 5292.t. fol. 269.

leuten von andern orten her angericht werden. Dann die hirigen lassen sich von irem Prauch nit bringen, geben für, es sey schon lang also gewest, und habe nit kunnen verbessert werden. Doch wie vorgemelt wöllen sie gern volgen.

Volgen hernach die pruchheuser wem zugehört und wivil schießer oder stößl in jedem sein.

Erstlich zu obristam ferner seiffner wasser, 2 pruchheuser sein in dem obristen 18 schiesser, im andern 9 schisser, ist zugericht das man noch 9 setzen will gehörn den szegedi ferenczen immer sein wol zugericht und im gang.⁵²

Herabwerz gegen der neustadt, aines mit 9 schiessern gehört dem Romatschi Pauln zur geht auch umb.⁵³

das nächste hernach abwerz mit 12 schiesern gehört ainer wittfrauen zur lakatosch janushin geht auch umb.⁵⁴

Item aines mit 18 schiesern mit 9 prucht naidt schimon und mit den andern Peter schaider, gehört dem Naidt Schimon zue.⁵⁵

Item aines mit 9 schiesern gehört ainer wittfrauen thot ambrosen zue göhrt auch umb.⁵⁶

Der Römischen Kaiserlichen Mayestät pruchhaus darinnen prucht Naidt Schimon mit 12 schiesern, sein noch 24 schiesser alda gewest.⁵⁷

Jetzt aber gahr abgangen dem Naidt Schimon darin zue purch hat ire herr Schwendi verguet. Item aines mit 24 schiessern gehört dem herr Schwendi und herrn Rueber zue, darin pruchen die, so die pergwerk von wolgedachten herren arenda weiß jenen haben.⁵⁸

Item aines mit 12 schiessern gehört auch wolgedachten herrn zue, feiert jetzt.⁵⁹

Das underste mit 9 schiesern gehört dem petern schaider zue, darin pruchter, das ist das letze pruchwerk.⁶⁰

Die obriste Hütten oberhalb der Neustadt steht auch am ferner seiffner wasser oder bach gehört dem szegedi ferenczen zue sein 3 schmölz öfen und ain treibherdt darinen.⁶¹

⁵² A margón megjegyzésként: Nr. 1 und 2.

⁵³ A margón megjegyzésként: 3. Ramocsa Pál felsőbányai termelő, Nagy Simon üzlettársa, közös tulajdonukban volt a felsőbányai Borkút bánya. Ld. ÖStA HKA VUG RN 12b fol. 810–812., illetve fol. 965–968.

⁵⁴ A margón megjegyzésként: 4.

⁵⁵ A margón megjegyzésként: 5.

⁵⁶ A margón megjegyzésként: 6.

⁵⁷ A margón megjegyzésként: 7.

⁵⁸ A margón megjegyzésként: 8.

⁵⁹ A margón megjegyzésként: 9.

⁶⁰ A margón megjegyzésként: 10.

⁶¹ A margón megjegyzésként: 1.

Item die ander herab werz gegen der stat steh am Zassar bach gehört dem szabó simon zue, sein 4 schmelz öfen und ain treibherdt darin.⁶²

Item die dritte hütten herab werz steht auch am Zasser bach gehört $\frac{1}{2}$ dem herrn von schwenda und herrn Rueber, und der ander halbe tail dem Naidt Schimon zue sein auch 4 schmelzöfen und ain treibherdt darinen.⁶³

Die vierte und letzte hütten ist die nächste oberhalb der Neustadt auch am Zaser bach, gehört der Römischen Kaiserlichen Mayestät zue, sein 4 schmölz öfen und 1 treibherdt darin. Die hütten aber ist nichts sonders hengt kaum, welche mann neues neuenmachen wurde ungefahr floreni 300 gestehn mit aller zugehörung, so werden auch die 2 öfen, von steffan guldenmünzers erben angesprochen.⁶⁴

Ire arbeit der hütten füren sie also, sie nemen den schlich so in den pruckwerken gemacht wirdt, den schitten sie in ain Raß und Prennen je so lang das er sich griffs, das ihnen sie darumb wie sie fuergeben.⁶⁵ Das in das geblöß nit zum ofen ausfür, als dann nemen sie ain schicht des gerösten schlich 6 pahr wigt jede par ungefahr 1 Mark darzur nemen sie 11 pahr schlacken $\frac{3}{4}$ Mark glött und arbeitens also durch den ofen. Die schlacken so sie von den obbeschribnen für mass machen setzen sie wider sambt den ofenbrichen, so vom vordern werks bleiben, und das hardt blei durch, das thuen sie so lang bis sie vermainen das die schlacken arm genueg sein. Alles nur nach gedruckten, dann sie wissen nichts vom browieren.⁶⁶ Was der zeugen so sie arbeiten, und die schlacken so sie über die halden Stück enthalt, wirdt ins brobrirers Register zusehen sein, welches schmelzwerk uns gar nit gefelt, dann es geschicht mit vil kol und geht langsam zu, dann so baldt der schmelzer vorgemelte schicht durch gesetzt hat. So brennt er aus, und macht auf ain neues wider zue. Wann der ofen in bester arbeit ist, so muess man wie obgemelt aus, schlag mit dem kol, damit man den neu zugemacht ofen auswermbt oder außädert. Möchte noch ain schicht mit dem haiffen ofen, der erst angefangen Recht zu arbaitten, her durch setzen, und also vort an. Das blei, so sie von jeder schicht machen, das treiben sie auch also baldt, die schicht oder fuer mass auf ist, machen in gemain zu $1\frac{3}{4}$, 2, $2\frac{1}{2}$ und 3 Mark silbers darauß, da jede Mark 3, 4 minder und mehr ducaten in goldt helt, so unsens erachtens wurde sich die lech arbeit hieher am besten schicken, weil die schlich so sie arbaitten sehr küstig und vil Lech geben, welches im schmelz verstandigen, anderer ort her mieste versuchen werden, so lang bis man des schliches eigenschafft, und seine geburliche zueschleg erfueren, als dann in ain stört arbeit richten und rabei bleiben. Dann die hohe not erforderdes das in den hütten, ain guete um nutzbarliche Ordnung und Schmölzwerk

⁶² A margón megjegyzésként: 2.

⁶³ A margón megjegyzésként: 3.

⁶⁴ A margón megjegyzésként: 4.

⁶⁵ A kitermelt érc feldolgozásáról a korszakban két kiváló összefoglalás is született magyar területen. Ld. FINÁLY, 1867, 111–130; valamint HERZFELDER, 1896, 276–301, 353–373.

⁶⁶ Az érc finomítása közben az érc minőségét a próbáló állapította meg, illetve végezte el a fémjelzést is. Ld. ÖStA HKA VUG RN 13a fol. 224–227. Az arannyal kevert ezüst tisztítását a választóműben végezték, a második lépésben az aranyat a cementezóműben finomították tovább. A nem nemesfémekkel elegyes ezüst tisztítása az égetóműben történt. Ld. PAULINYI, 2005, 67–68.

anrichten. Dann von den gengen nit vil des ledigen Golts, (weil es gahr klain und staubig, das es auß sovil schlig öder küg der auch schwär, nit wol kann genau herauß genommen werden) gefelt. Derwegen die schlich, den Waldbürger den maisten Uncosten miesen helffen zalen, wie dan im augenschein zu sehen.

Wie es und die kunst graben steht, und mit was gelt sie ungefarlich mögen zuegericht werden ist in bei ligenden vergungerungen sich genueg sam zue ersehen.⁶⁷ Wiewol Leonardt Kreutter in der vergungerung meldt, das des Wassers so schon auff die Kunst ist gebraucht worden. Seinem machten zu wenig sein werde, weil herr Turzo das ferner seiffner wasser auch hat wöllen herin füren. Dargegen sein wir hernach bericht worden, das herr Turzo mit dem klainem Wasser, in der vergungerung vom Anfang bis zum A gezeichnet, so ungefährlich 9 schiesser treiben wird das wasser aus dem zechen, und die geng bis auff den stolln mit ainem großen schweren Kehrath gefürdert hab.⁶⁸ Darzue er ohne zweifel die Teuchtel mit gueter für sichtigkait, und die nur in der Türen zeit wirdt gebraucht haben. Darauß abzunemen, weil herr Turzo mit disem klainen Wasser geng und Wasser hat fürdern kunnen. Das ain verstendiger Kunstmaister, auch wol anrichten wurde kunnen mit disem bächl das wasser zechen zuheben. Wann das Wasser hieaußen, und man dann sehen kann, wie es in der Tieffe steht (ohne Zweifel mueß was statliches vorhanden sein, weil herr Turzo säliger solche großen Uncosten auf die graben gelegt, und da ime Got das Leben guut hätte, auch voleucht wurde haben, wie verstendige, so solches sein fürnemen sehen erachten kunnen). Als dann wan es für die Mür [?] stehn wollte, wie dann nit zu zweifeln, und die Not erforderte, (welches wir nit erachten, weil vil ringerung der Wasserkunst als mit stangen und anderm aufkunnen und täglich erdacht werden. Darzur ist das wasser, so zum stolln herauß fleust kaum oder nit wol aines Ambs dick, da man in den zechen die tag wasser fleissig abbairtate, man nit in das diesste ließ, würde vast der dritte tail des Wassers, auf dem stolln krumen behalten werden derwegen wird zum wasserheben und achten) zue geng fürderung aber möchte man den graben, so herr Turzo am ferner seiffner wasser angefangen, undd weil Ime die Waldbürger, das wasser den Miln zu entziehen nit gestatten wöllen, solches wiessen anstehen lassen. Bis er inen das wasser aberhalb des Mittelsbergs, auf ir Miln bracht hätte, das inen jetzt wie in der vergungerung gemelt wird, nit not thuet. Vollent zue erichten und machen, der noch ungefähr bei floreni 10 000 Costen wurde. Dann yr schadt das ain solcher schutz, des man genießen kunte, wie alle anzaigen, zue genuß geben, niemandt nutz, also ligen bleiben und verborgen sein soll.

⁶⁷ A margón megjegyzésként: Kunstgraben.

⁶⁸ Thurzó János és György által kiépített bányavíz-elvezető rendszer, amelyhez tartozott egy víztározó medence is. Ld. PAULINYI, 2005, 323–324.

Vollgen die gebeu zum mitlberg

Erstlichen sein wir beim undern schacht im gefahrn, ist von der hengbauck bis auff den erbstolln, so die gemain oder Waldbürger schafft allen grueben zuguet bault in sager 11 $\frac{3}{4}$ lachter sein dem erbstolln nach, so dem gang im hanget gegem Niedergang bei 100 lachtern getriben gefahrn, befinden am Ort des Stolln das sie ain gang antroffen, welcher sie noch nit durch brochen, ist unsers Erachtens nur ain hanget geferrt.⁶⁹ Dann als sie den geng antroffen, ist auß etlichen Zechen das Wasser gesollen und jetzt auf erbstolln heraus fließt. Da sein wir wider zurück zum Under schacht gefahrn und undern erbstolln auf die ganze sol ist 9 lachter säger.

Vonn hinnen halten sie das Wasser auffn erbstolln diser schacht gehört ainer Wittfrauen Cseff Urbain zue.⁷⁰

Die nächste maß das wolffs bergwerk genannt ist gegem auf gang gehört auch gemelter Wittfrauen zue.⁷¹

Die nächste mab hernach gegem auff gang Kallaschacht genannt gehört dem Csorba Eliam $\frac{1}{4}$, Naidt Januschen $\frac{1}{4}$ Vas Andreaschen $\frac{1}{4}$ und Schler Matiaschen $\frac{1}{4}$ zue. Diese gruebe feiert jetzt Wetters halben, die gewerken sein vorhabens, durch mitl wetter zuschaffen und zu bauen, von hinein ist Verner gegem aufgang kaine zech, stöst gleich an bach.⁷²

Die nächste maß vom undern schacht gegem nidergang auff Ungerisch Schipashwania, das ist auf Teutsch Pfeifferschacht genant, gehört auch der Wittfrauen alain zue, die paut/pauch ire pergwerk, statlich und streittig.⁷³

Die nächste maß hernach gegem Nidergang Leueschkiner genannt, hat Huszkel Janusch jetzt Richter zum Mitllberg $\frac{1}{3}$ Basa Martin $\frac{1}{3}$ und Vegd Ferenc $\frac{1}{3}$ da arbit man auch streittig.⁷⁴

Die nächste maß gegem Nidergang herr Michls schacht genannt gehört dem Naidt Georgen $\frac{1}{3}$ Csorba Eliam $\frac{1}{3}$ und Naidt Januschen $\frac{1}{3}$ zue, auß dieser Zech ist das

⁶⁹ A margón megjegyzésként: Erbstollen.

⁷⁰ A margón megjegyzésként: Voderschacht. Cseff Orbán özvegye, jóllehet igen nagy bányavagyonnal rendelkezett Felsőbányán, két bányát és egy bánya $\frac{6}{16}$ részét bírta, de a két teljes tulajdonjogú bánya ekkor nem állt művelés alatt. Ld. ÖStA HKA VUG RN 12b fol. 810–812.

⁷¹ A margón megjegyzésként: Wolffschacht.

⁷² A margón megjegyzésként: Kallaschacht. Csorba Illés öt felsőbányái tárna művelésében vett részt, 1570-ben felsőbányái városi esküdt, 1575-ben bányamester, 1578-ban pedig bíró. Ld. ÖStA HKA MBW RN 6 fol. 231–232., illetve WENZEL, 1880, 418–422. Nagy János három felsőbányái tárnában volt résztulajdonos, 1570-ben és 1575-ben volt felsőbányái bíró. Ld. ÖStA HKA MBW RN 6 fol. 231–232., illetve WENZEL, 1880, 419–420. Schlerer Mátyás három bányában volt érdekelt, 1575-ben esküdt volt. Ld. ÖStA HKA VUG RN 12b fol. 968., illetve WENZEL, 1880, 420.

⁷³ A margón megjegyzésként: Pfeifferschacht.

⁷⁴ A margón megjegyzésként: Leueschkenier. Huszkel János 1573-ban és 1574-ben Felsőbánya bírása volt, emellett három tárnát művelt társaival, 1570-ben és 1578-ban pedig bányamester volt. Ld. ÖStA HKA VUG RN 12b fol. 968., illetve WENZEL, 1880, 418–420. Basa Márton négy tárnában volt tulajdonos, több alkalommal volt esküdt, 1589-ben töltötte be a bányamesteri posztot. Ld. ÖStA HKA VUG RN 12b fol. 967., illetve WENZEL, 1880, 422.

Wasser, mit dem Erb oder Stat stolln, wie vor gemelt gelassen worden. Feiert jetzt, weils Wasser noch nit gar wehr gefallen, hoffen sie wann der stolln vollent under die Zechen kumbt, es werde gar wehr fallen, als dann wöllen sie wider pauen.⁷⁵

Die nächste maß hernach gegem Nidergang Kapusschacht genannt gehört dem Huszkel Januschen $\frac{1}{2}$ Naidt Januschen $\frac{3}{8}$ und Ramocha Paulin $\frac{1}{8}$ zue, da wirdt auch gearbait.⁷⁶

Die nächste maß hernach gegem Nidergang zerbrochen Zech die Ander maß wälische Zech genannt dise zwo maßen Csorba Eliam $\frac{1}{4}$ Vedg Ferenczen $\frac{1}{4}$ Bogan Christoffen $\frac{1}{8}$ Ramotschi Paulin $\frac{1}{16}$, Schler Matiaschen $\frac{1}{16}$ Huszkel Januschin $\frac{3}{32}$ und Naidt Januschen $\frac{5}{16}$ zue, da arbait man auch.⁷⁷

Die nächste maß gegem Nidergang Köliczer genannt gehört dem Csorba Eliam $\frac{5}{16}$ Bascha Márton $\frac{4}{16}$ Bascha Januschen $\frac{3}{16}$ Pogan Cristoffen $\frac{2}{16}$ Ramotschi Paulin $\frac{2}{16}$ zue, da wirdt auch gebaut.⁷⁸

Die nächst maß Thomas schacht genannt, gehört Schlaier Matiasen $\frac{7}{16}$ Bascha Januschen $\frac{5}{16}$ Bascha Marton $\frac{2}{16}$ und Naidt Schimon $\frac{2}{16}$ zue, da paut man auch.⁷⁹

Die nächst maß gegem Nidergang Vont schacht genannt, das ist zu obrist auff in Mitellperg, gehört der Cseff Urbain $\frac{6}{16}$, Naidt Schimon $\frac{5}{16}$ und Ramotschi Pauln $\frac{5}{16}$ zue, da wirdt auch gearbait.⁸⁰

Übern perg in das ander geheng, gegem Nidergang ist ain schacht Borkut genannt, jetzt pauen Ramotschi Paul $\frac{1}{2}$ Naidt Schimon $\frac{1}{4}$ und Hadnani Georg $\frac{1}{4}$ hat zuvor Petern diaken die helfft und Oswalden Pagan die ander helfft zue gehört. Dieweils aber etlich jar wiest gelegen habens Peter diaken fraindt. Jetzt pauenden gewerken von verschienen und künstig Martini, das ist auf ain jar damit es peulich erholden werde, umb die sambt cost verlassen.⁸¹

Dises ganzes Strenhendt, darauff hiavor beschriebene schlecht steht, ist auf 5 Uhr vom Morgen in Abent und sein ausgehend gegem Mittag,⁸² ist bey zwaien lachtern brait, fñrt am maisten Plei glanz.⁸³ Der ist bis zu tag auf verhauen und bis

⁷⁵ A margón megjegyzésként: Michlsschacht.

⁷⁶ A margón megjegyzésként: Kapuschacht.

⁷⁷ A margón megjegyzésként: Zerbrochen und wälische Zech. Pogan Kristóf két tárnában volt érdekelt. Ld. ÖStA HKA VUG RN 12b fol. 967.

⁷⁸ A margón megjegyzésként: Kölizer schacht. Basa János egy tárnában termelt, 1575-ben esküdt volt. Ld. ÖStA HKA VUG RN 12b fol. 967., illetve WENZEL, 1880. 422.

⁷⁹ A margón megjegyzésként: Tomacz schacht.

⁸⁰ A margón megjegyzésként: Vont schacht.

⁸¹ Az itt említett Péter deák nem azonos a nagybányai Szentgyörgyi Péter deákkal, egy alkalommal volt esküdt 1575-ben. Ld. WENZEL, 1880, 419.

⁸² A felosztás szerint az itt fekvő tárnák északnyugati tájolásúak voltak. Ld. RÜLEIN VON CALW, 1987, 9–10.

⁸³ Az ércfinomítási folyamatban, amelyet Paulinyi Oszkár fémtermelési folyamatnak nevezett, szükség volt az ólomra. A szatmári bányavidéken is bányásztak egy keveset, de a bányakamara importra szorult, ezt Lengyelországból oldották meg. Ld. MOL E 244 5293. t. fol. 191–192. Az ólomból általában 1 márkát mértek ki, ehhez keverték sárgaréz, ezzel a vegyülettel fuzionált az arany, 36 órát hagyták állni, majd

auff stat oder Erbstollen, undern stollen ist noch ain ganzes felddt, in die ewige diesse, ohne der Voderschacht, Wolffschacht, Pfeiiferschacht und Leutschkinier, die sein 9 lachter undern stollen versuncken. Da halten sie wie vorn gemelt, das wasser mit Rassem auffin stollen.

Ire arbeit in Perg und Ire schüchten halten sie etwas ordentlicher als zur Neustadt, wurde bei inen baldt in ain guete Ordnung gebracht werden. Wann man nur leute, die es inen fûrgaben und ins werk richtertten von ander ort herbrechte, das sie am zeitlang inen bei wonenten, dann die gueten leute sich underrichten lassen wolten.

Demnach diser gang nit sehr verhauden, und daher ain zimliche anzal goldt und silber kûnte gemacht werden. Davon der Römischen Kaiserlichen Mayestât Camergefell gemehrt die pergwerk und landschafft erbaut, die Manschafft gestreckt und erhaldden wurde. Teht von Nochten, das man die Waldbürger, mit perg und schmelzner stendigen personen und zimlichen verlag versehe. Dann wie uns die sach, ansicht wurde solicher (wie abgemelt) nutz nit ausbleiben. Dem Wasser so sie in perg hindert, kan mit ainen staug kunst gesteuert werden mit ainem schlechten uncosten. Dann der graben darin das wasser auf die kunst fliessen sollen, über 100 lachter nit zumachen ist, so hats guete gelegenhait dar zue, vermainen solle mit floreni 25 gemacht wurden. Da das wasser wann die Zechen diese werden, zu klain sein wollte, so hats auch guete gelegenhait, das man 1 oder 2 guete teuchen machen kann, das in rugens zeiten das wasser aufsahen, und in truckner zeit einpießen kann. Darzue geht in zechen nit sovil wassers auf, das die kunst für und für gehen darf, so mag man auch das wasser, weil die kunst steht aufsahen. Die Wasserkunst zu bauen soll mit unser guedencken nit lang auf geschoben, sonder inen mit ainem kunstmaister und gelt verholffen werden, dan inen das wasser mit Raßen zu halten schwärlichen kunnt. Was inen hier auf gelihen oder geholffen wurd, helt man nach gelegenhait zu ainzigen, an eingerichten Metallen wider ein.

Die Abfuerung der geng vom perg in die pruckwerk hats gleich die mainung wie in der Neustadt, denen möchte auch wie dasselbst vorn gemelt geraten werden.

Volgen die Pruckwerk Romotschi Paulin 3 darinnen gehen 27 schiesser idest –27 schiesser⁸⁴

Naidg Schimon neustäter hat 3 darin gehn – 27 schieser

Naidg Janusch hat ain pruckwerk darin gehn – 9 schieser

Basa Marti hat 2 pruckwerk darin gehn – 18 schieser

Pogan Christoff hat ain pruckwerk darin gehn 9 schieser

Basa Janusch und Andrasch haben darin 2 sein 18 schieser

Schler Matiash hat pruckwerk darin gen 18 schieser

Huszkel Janusch Richter hat 1 darin gehn – 9 schieser

megpróbálták, és ezek után tudtak belőle igen finom, 22 karátos aranyat előállítani. Ld. HERZFELDER, 1896, 296–297.

⁸⁴ A margón megjegyzésként: Pruckwerk.

Csorba Elias hat 2 pruckwerk darin gen- 18 schieser
Vedg Ferencz hat 1 pruckwerk darin gehn- 9 schieser
Toth Urbanin 4 pruckwerk darin gehn 36 schieser

Dise vorschribene pruckwerk sein wol und guet zugericht, gehn auch ordentlich finden auch klain Andern Mangel, als das die Eisen zu Schiesern klain sein, mit den schlemmem oder schlich machen, gehn sie auch ordentlichen und als in der Neustadt, möchte aber mitler Zeit auch ain geringering der arbaiter beschehen.

Mit dem schmelzwerk halten sie vast den prauch wie in der Neustadt, das wieste man auch nach gelegenhait, wie vorngemelt zu ainzigen endern. Die hütten darin sie iren schlich und erzt auf schmelzen gehörn der gemainen stat in Mittelsperg zue, dar sein vier.⁸⁵

Demanch die Römische Kaiserliche Mayestät unser aller genedigster herr genedigist und vätterleicht willens, disen pergstat in auffnemung und unordnungen zu helfen. Damit die pergwerk und landschafft erpaut, die Mannschafft gestörkt und erhalten, denen beschwörungen und unordnungen so zum tail hiervorn erzelt, abgeholfen werde, kann solches unseren ainfaltigen verstandt nach beschehen wie volgt.

Erstlichen weil Ir Römische Kaiserliche Maiestät die Einlösung der Metall an richten, so stehts in der Waldbürger vermögen nit, die handlungen auß inen seckeln der Notturfft nach nach zubauen. Vil weniger den weitten Verlag zu bauen, wiessen sie mit zimlichen verlag jedes Waldbürgers gelegenhait nach versehen werden. Wie dann auf der Schemnitz und Andern Orten Beschicht, damit sie ire handlung statlich fürdern kunnen.

Zum Andern muess anderstwoher, ain verstendigen ehrnstlicher pergmaister hieher gesetzt werden, der im perg, pruck und hüettwerken, die bösen Ordnung und breuch abstelle, guete und nutzliche anrichte, wie dann einem die Uebung und fleiß taglichen lernt und underweiset. Vor dem auch, alle Perg, Pruck und huttenwerken officirer, und andere arbaiter ain farscht und abscheide haben.

So wiessen auch verstendige und fleissige schaffen, huetleute, pergzimer leute, guete getreute herrer, flötzer oder schlemmer und schmölzer. Alle von andern orten her gebracht und geordnet werden, damit alle ding desto fürderlicher in ain Ordnung kum, mit den hierigen leutten ist aufenecklich vergebens, uns aber zweiffelt nit, wan sie sehen, das deren angeben brauch und Arbeit nutzlicher und fürderlicher dann ire ist, sie werden auch volgen, wie sie dann selbst bekennen.

Zum dritten weil wir von jeder man bericht werden yr dieser yr edler die geng und sonderlich bei der Neustadt am Zazerberg, welches voller wasser steht. Da er fordert die not ain gueten verstendigen Kunstmaister, damit man die Wasser aus den Zechen brecht. Das Wasser so zuvor in graben auf die kunst gefuert worden, ist so groß das 9 schieser treiben kann, so sein am graben 5 teucht, darin man dass wasser in Regens

⁸⁵ A margón megjegyzéként: Schmelzwerk.

Zeiten aufgefangan, das man zur nit einzupriessen gehabt, wie dann vorn gemelt und in der vergungerung zu sehen ist. Da muess nur der Kunstmeister wissen, wie groß wasser er bedarf das Wasser aus den Zechen zuheben, unsers erachtens soll er gelegenhait genueg haben.

Item in abfürung der geng in die pruchheuser, soll sovil migclih fleiß fürgewent werden, den Costen zum tail abzulegen wie vorn davon gemelt ist.

Der Prucheisen andern Eisens und Stahelshalben, künfte auch weg fürgenommen werden, das man die im Zips, ganz und guet geschmidt, die Prucheisen gestehelt fertigte (dann man vom bösen Zeug die fuer sowol als vom gueter Zalen mueß) herein verschafette. Die Waldbürger wurden gehen das also Teuer annemen, damit die Personen, so in dem gebraucht wurden, in auff enthalt hätten, währ der Römische Kaiserliche Mayestät nur umb floreni 2000 zue thuen, das im handl leg, auf das mit dem auch die Waldbürger, an dem nit wenig gelegen gefürdert wurden.

Belangent der geben zwischen Mitlberg und Ungerischen Neustat, die uns zu beschichtigen, Euer Fürstliche und Hoch[geborne] Herr auferlget haben. Die ligen in ainem grundt, auf Ungerisch Sant Janosch Pattak der underhalb der Mittelberger schmölzhütten heraus kumbt dem sein wir nach geritten, und wol oben in grundt, zu ainem großen schacht, sant Johannis schacht genannt, der ist gar eingangen, die Peig steht voller wassers, das übergeht, und fließt ain Wasser ungefähr aines Arms dick heraus, von damnen dem grundt nachm sein wir zu ainem verfallnen stolln kumen. Schereg stoll genannt, der sit wie uns Cristoff Pogan von Mittelperg anzait, das er vor wenig Jarn darin gewest, der sei bis an ain gefehrt der geng getriben, habe gehört, das der aus farht der wasser so vorn in Zechen steht in die Zechen mit gelochert hab.

Vom damnen sein wir auf die höch zu den gebeuen da die gabl gestauten, befinden gahr schöne gelegenhait, der geng streinheit als auf 5,6,7, Uhr, ans morgen in nidergang, und ir ausgeheut in Mittag, sein bis an tag verhaue. Die haubt geng sollen ohne zweifel dem ansehen nach, auch nit böß sein, wie wir dann Euer Hoch[geborne] Herr stufen, zum tail vom anbruch der strif so stehn bliben, und etlich ausern holden hiemit überantwortten. Die aus der holden helt der Mark als 120 Vermig des Probierrers zelt die aine stuff $\frac{1}{2}$ lat die ander 3 quartus und die vom stoff 1 lot 1 quartus 2 denar, wie es in der stufen ingemacht.⁸⁶ Da es zu schlich wurde, der Mark so wol als in der Neustat zu 3 und $2\frac{1}{2}$ loten in genannt halten, derwegen unsers erachtens mitler zeit auch was künfte angericht werden und sonderlichen wan man den stolln vollent in die Zechen bracht.

Da Sockls wie vorn gemelt, mit dem Verlag, anrichtung gueter Ordnung, abstellung übriges Uncosten, aushebung der wasser, nottwendiger sachen (die nit alle zuerzelen) befürderung, und befridung beschicht, zweifelt uns gahr nit, der Römischen Kaiserlichen Mayestät camerguets vermehreung werde nit ausen bleiben, dar ze geb Gott, vann den alles guets kumt, sein reichen und miden segn amen.

⁸⁶ A loth vagy lat a legkisebb súlyegység volt, a font meghatározója, általában 1/32 része. A bányalat általánosan megfelelt 0,9143 bécsi latnak, amely átszámítva 1,6053 dkg. Ld. BOGDÁN, 1991, 451. A lat kifejezés az ezüst minőségére is utalhat, amelyet a próbáló állapított meg a próbatűvel. Ld. MÁTYÁS-RAUSCH, 2011, 381.

Auf Euer und Hoch[geborene] Herr Genedigste begern und beuelchen haben wie nach beschichtigung aller gelegenheit, sollches Euerer und Hoch[geborene] Herr in gehorsam Berichten wöllen, welchen wie uns hiermit in gunst und uns alle in schutz des allmechtigen Gotts. Bewelchen thuen actum Ungarische Neustat den 9 augusti anno 1573.

Euer und Hoch[geborenen] Herrn

gehorsams

Leonrad Kreuter
Thobias Unverzagt

Rövidítések és irodalomjegyzék

- MNL OL E 136 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar kincstári levéltárak (E szekció) Magyar Kamara archívuma
Diversae instructiones
- MNL OL E 244 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar kincstári levéltárak (E szekció) Szepesi kamarai levéltár Szepesi Kamara (kassai adminisztráció) regisztratúrája Minutae (expeditiones camerales)
- ÖStA HKA MBW Österreichisches Staatsarchiv Finanz- und Hofkammerarchiv Alte Hofkammer Hoffinanz Ungarn Ungarisches Münz- und Bergwesen
- ÖStA HKA VUG Österreichisches Staatsarchiv Finanz- und Hofkammerarchiv Alte Hofkammer Hoffinanz Ungarn Vermischte ungarische Gegenstände
- *
- AGRICOLA
1985 AGRICOLA, Georgius: *Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról. (De re metallica Libri XII.)*. Szerk. BECHT Dezső. Budapest, Országos Bányászati és Kohászati Egyesület, 1985.
- AGRICOLA
1994 AGRICOLA, Georgius: *Bermannus avagy beszélgetés az ásványok csodálatos világáról*. Szerk. ZSÁMBOKI László. Miskolc–Rudabánya, a Miskolci Egyetem könyvtára és levéltára, 1994. (A bányászat, kohászat és földtan klasszikusai 8.)
- BOBORY
2005 BOBORY Dóra: *Felician von Herberstein (1540–1590) stájer főúr rövid életrajza és magyar kapcsolatai David Reuss gyászbeszéde alapján*. In: *Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények*, Budapest, 2005, 5–26.
- BOGDÁN
1991 BOGDÁN István: *Magyarországi úr-, térfogat-, súly-, és darabmértékek 1874-ig*. Budapest, Akadémiai, 1991. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai IV. Levéltartan és történeti forrástudományok 7.)

- FINÁLY
1867
- FINÁLY Henrik: *Debreczeni László aranyfinomító könyve. Járulék a hazai fémművelés és pénzverés történelméhez.* In: *Erdélyi Múzeum Egylet Évkönyve* IV., Kolozsvár, 1866–1867, 111–130.
- HERZFELDER
1896
- Kolozsvári Czementes János könyve. Közli: HERZFELDER Armand Dezső. *Magyar Könyvszemle*, 4(1896), 276–301, 350–373.
- KENYERES
2008
- KENYERES István: *Uradalmak és végvárak. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban.* Budapest, Új Mandátum, 2008. (Habsburg történeti monográfiák 2.)
- MÁTYÁS-RAUSCH
2011
- MÁTYÁS-RAUSCH Petra: *A nagybányai bányakamara számadásai 1573-ból.* In: *Fons (Forráskutatás és történeti segéd-tudományok)*, 18(2011), 3, 377–404.
- MÁTYÁS-RAUSCH
2012
- MÁTYÁS-RAUSCH Petra: *A szatmári bányavidék története a Báthoryak korában (1571–1613). Az arany és ezüstbányászat művelése és igazgatása.* (doktori értekezés), [kézirat.] [<http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/matyasrauschpetraphd.pdf>]
- MÁTYÁS-RAUSCH
2013
- MÁTYÁS-RAUSCH Petra: *A szatmári nemesércbányászat igazgatása Báthory Gábor fejedelemsége idején (1608–1613).* In: *Történelmi Szemle*, 55(2013), 494–495.
- OBORNI
1996
- OBORNI Teréz: *Habsburg kísérlet Erdély pénzügyigazgatásának megszervezésére (1552–1553).* In: *In Memoriam Barta Gábor (Tanulmányok Barta Gábor emlékére).* Szerk. LENGVÁRI István. Pécs, JPTE TK Kiadói Iroda, 1996, 165–176.
- OBORNI
2002
- OBORNI Teréz: *Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt (1552–1556).* Budapest, Szentpétery I. Történettud. Alapítvány, 2002. [FONS könyvek 1.]
- PAULINYI
2005
- PAULINYI Oszkár: *A bányavíz leküzdése érdekében létesített első tározómedencék és váltókerek. – Bethlenfalvai Thurzó János és György kísérlete 1506–1513 között a nagybányai*

bányászat helyreállítására. In: *Gazdag föld – szegény ország.* Szerk. BUZA János–DRASKÓCZY István. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2005, 315–333.

PODA
2002

PODA, Nicolaus: *A selmeci bányagépekről (Bergmaschinen von Schemnitz 1771).* Miskolc–Rudabánya, a Miskolci Egyetem könyvtára és levéltára, 2002. (A bányászat, kohászat és földtan klasszikusai 10.)

RÜLEIN VON CALW
1987

RÜLEIN VON CALW, Ulrich: *Rendszeres és hasznos kiskönyv a bányászatról (Bergbüchlein 1500).* Szerk. ZSÁMBOKI László. Miskolc–Rudabánya, NME ÉÁM, 1987.

WENZEL
1880

WENZEL Gusztáv: *Magyarország bányászatának kritikai története.* Budapest, 1880.

A bécsi Magyar Hirmondó mecenatúrájának ismeretlen forrásai*

Berkeny János Sámuel levelei gróf Széchenyi Ferenchez

Közismert a bécsi *Magyar Hirmondó*t és elődjét, a *Hadi és Más Nevezetes Történetek*¹ című hírlapot működtető tudós társaságnak a 18–19. század fordulóján kifejtett kultúraszervező és -támogató tevékenysége. Görög Demeter és Kerekes Sámuel,² a két szerkesztő-alapító az 1789 nyarán megindított lap megszűnéséig, 1803 márciusáig folyamatosan arra törekedett, hogy minél több magyar nyelvű munka megjelentetését tudják támogatni, akár a nagyobb nyilvánosság biztosításával, akár anyagi támogatást nyújtva. A sajtóorgánum egyedülállónak számított az illusztrációk megjelentetése terén is, elsőként küldtek a lap mellékleteiként metszeteket, térképeket olvasóiknak.

Berkeny János³ neve a bécsi magyar tudós társaság tevékenységi körével kapcsolatban merült fel számos alkalommal, a társaság által működtetett bécsi *Magyar Hirmondó* (1789–1803) című hírlap illusztrációival összefüggésben. Görög Demeter és Kerekes Sámuel a sajtóorgánum szerkesztőiként a hírlap illusztrációinak elkészítéséhez és a térképkiadói, atlaszszerkesztői vállalkozásukhoz réz- és betűmetszőket, mérnököket foglalkoztattak, sőt akár saját költségükön is tanítottak vagy támogatókat találtak a taníttatásukhoz. Berkeny is azon személyek közé tartozott, akiket Görögék anyagilag támogattak és alkalmaztak, aminek egyik bizonyítéka, hogy neve számos térképükön, metszetükön feltűnik. A Magyar Országos Levéltárban gróf Széchenyi Ferenc hagyá-

* A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretében valósult meg. Ezen dolgozat az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport programja keretében jött létre.

¹ A *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, valamint folytatása, a *Magyar Hirmondó* Bécsben jelent meg 1789–1803 között. A szerkesztők kezdetben a török háborúról szóló tudósításokkal töltötték meg a hírlapot, idővel pedig ezek közé fokozatosan illesztették be a magyar nyelvvel és kultúrával összefüggő közleményeket, pályázati felhívásaikat, valamint a különböző tudományos jellegű beszámolóikat. Vö. KÓKAY, 1958; KÓKAY, 1979; ANTAL, 2012; ANTAL, 2014.

² Görög Demeter (1760–1833) szerkesztő, nevelő, kartográfus. Kezdetben Kollonits László gróf nevelője, majd 1795-ben Eszterházy Miklós választotta fia, Pál házitánítójának. 1803-ban József főherceghez hívták ugyanerre a feladatra, akinek 1807-ben bekövetkezett halála után, 1809-től a hétéves Ferenc Károly főherceghez rendelték, s mellette 1824 októberéig volt főnevelő. 1789–1803-ig a *Hadi és Más Nevezetes Történetek/Magyar Hirmondó* szerkesztője. Vö. MÁRTON, 1834; MOLNÁR, 1975. (Miskolczi) Kerekes Sámuel (1757/1760–1800) nevelő a Dobozyaknál, hírlapszerkesztő, a magyar nyelv tanára a bécsi Theresianumban. 1789–1800-ig a *Hadi és Más Nevezetes Történetek/Magyar Hirmondó* szerkesztője. Vö. SÜTÖ, 1995; ANTAL, 2013.

³ Berkeny vagy Berken néven is említik. A rézmetsző tevékenységéről bővebben: NAGY, 1977a; NAGY, 1977b.

tékában⁴ öt, Berkeny Jánostól származó kézirat található, amelyekből képet kaphatunk többek között a metsző életmódjáról, Széchényi Ferenc kultúrapártolásáról, valamint a társaság mecenatúrájának egy kevésbé ismert szegmenséről.

Berkeny János tevékenységéről a hírlap folyamatosan tájékoztatást adott, innen tudható, hogy Görög és Kerekes anyagilag támogatta tanulmányait a bécsi rézmetsző akadémián, amihez aztán Széchényi gróf finanszírozása is társult. A kéziratok ennek a pártolásnak a bizonyítékai, a levelekben Berkeny köszönetét fejezte ki a támogatásért, és további segítségeket kért, ezek viszonzásaként – mivel mással nem szolgálhat – mintákat ígér munkáiból. A köszönetnyilvánításokon túl azt is megtudhatjuk, hogy a metsző Bécsben milyen élet- és munkakörülményekkel rendelkezett, mikor és mely térképeken, metszeteken dolgozott.

Források

1.

Bécs, 1793. július 24.
(Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
P623. I. köt. 9. sz. 31.)

Nagy Érdemü 's nagy Méltóságu Gróf,
nekem ritka kegyességü Patrónus Uram,
Kegyelmes Uram!

Háládatlan embernek méltán tartattathatnám, ha velem közlött kegyes Atyai dajkálkodását Kegyelmes Uram Extzellentziádnak meg nem köszönném, de nem csak az hogy szívemnek minden indulattyából és alázatosan köszönöm; sőt egész életemben egy fő kötelességemnek esmerem lenni, hogy ha tselekedetemmel meg bizonyíthatom, soha el ne mulassam háládatosságom, ha pedig olly szerentsés nem lehetek, tehát tellyes törekedéssel igyekezzem Kegyelmes Uram Extzellentziádnak nagy nevét, és mindenütt esmeretes, hártart nem esmérő drága meg betsülhetetlen emberi jó szívét magasztalnom 's terjesztenem.

Már régen kellett volna Kegyelmes Uram ezen kötelességemet tselekednem, de egygy-is, más-is hátráltatott, és mint magammal nem szabad ember, nem tehetem mindég 's mindjárt a' mit fel teszek, de reménylem, Kegyelmes Uram, hogy ezen hibámat meg

⁴ MNL OL P623 I. köt. 9. szám. 31.

fogja Extzellentziád botsátani, és hogy most szint' olly szivvel méltóztatik venni, mint ha annak illendő idejében tettem volna kötelességem.

Én, Kegyelmes Uram, Specimeneket tanulásomból fogok küldeni, mihelyt Görög Úr Patronus Uramtól reám bizott sok munkáktól meg szabadulok, a' melyből meg tessék, hogy nem egy haszontalan emberre méltóztatott költséget tenni, hanem olyanra, a' ki igyekezett a' róla való reménységnek, a' mint töle ki telhetett, meg felelni.

Meg ujjitván pedig alázatos köszönetemet, alázatosan tsokolom kezeit; továbbra-is pedig magamat kegyes Gratiájában alázatosan recommendálván,⁵ állandóul vagyok és maradok utolsó végemig mély tisztelettel

Kegyelmes Uram Extzellentziádnak

Bétsben 24-dik July 1793

alázatos és leg kisebb szolgaja
N. Berken János m. k.

2.

Bécs, 1795. október 6.
(Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
P623. I. köt. 9. sz. 31.)

Nagy Érdemü 's Méltoságu Gróf Ur,
Kegyelmes Uram, Uram!

Háládatosságomnak meg mutatasára ímé ezen két tsekély munkátskámmal az az egy pár Visit biletskéekkel nagy szeméremmel kedveskedni bátorkodom, de nyomorúságos környül-állásaim között Mesterségemet, a' melybe éjjel 's nappal szorgalmatoskodom még eddig fellyebb nem vihettem, mert olyan rossz állapotban, mint a' mitsoadásban azolta, miolta Kegyelmes Uram Extzellentziád kegyelmét tölem meg vonta, a' tüzem nem éghetett úgy, a' mint kellett és lehetett volna, az olaj szüksége miatt. De mindazáltal tudom, Kegyelmes Uram, ha meg magyarázom, hogy Extzellentziád bölts általlátása szerint azt méltóztatik mondani, hogy bizonyosan szorgalmatos embernek kellett lennem, mert különben ezt a' delicat, és nagy Mesterséget magam ereje által tsak ennyire sem vihettem volna: mivel én, Kegyelmes Uram, a' Rajzolás, még mig méltóztatott Extzellentziád protegalni⁶ az Akadémiában tanultam, de a' Mettést egyedül az én éjjeli 's nappali szorgalmatosságomnak, 's ahoz való ki mondhatatlan nagy kedvemnek köszönöm, és ebben énnekem semmi Mesterem vagy igazgatom nem volt.

⁵ ajánlván

⁶ támogatni

Már én, Kegyelmes Uram, egy pár munkátskámát el-küldöttem volt Extzellentziádnak még Carlsbadba, de nem tudom, hogy méltóztatott é venni, vagy sem.

Kegyelmes Uram, Mester akarnék én lenni: arra nézve egész alázatossággal folyamodom Extzellentziádnak határ nélkül való Nagy Lelkéhez, hogy méltóztassék még engemet valami esztendeig vagy másfélig kegyes Patrociniumával⁷ protegalni és seggíteni, hogy magamat perficiálhassam;⁸ mert különben még ismeretlen lévén, a' Világba el-nem élhetek, és hogy tsak tönegődhessen, holmi tsekély munkákat el-szaporázván, magamat nem perficialhatom úgy, a' mint az én Talentomomtól ki telhetnék.

Kegyelmes Uram, ha méltóztatik Extzellentziád parantsolni, én mindég szabott időre Speciment⁹ fogok adni munkáimból, és most-is mutathatok külömb külömbfélélt; azonkívül méltóztassék tudakoztatni az én Moralis Characteremről-is, tudom hogy rosszúl, a' ki részre hajlás nélkül akar itélni, rólam nem szólhat, és hogy a' ki, Kegyelmes Uram, Extzellentziádnál könyörög kegyes Patrociniumáért, nem méltatlan Gratiájára, és kegyes Protectiojára.

A' ki többire alázatosan tsokolván kezeit vagyok és maradok
Nagy Érdemü 's Méltóságu Gróf Úr,
Kegyelmes Uram Extzellentziádnak

Bétsben 6-dik October 1795.

egész alázatos és leg kisebb tisztelő szolgálja
N. Berken János Mettző m. k.

3.

Bécs, dátum nélkül.
(Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
P623. I. köt. 9. sz. 31.)

Nagy Érdemü 's Nagy Méltóságu Gróf
nekem ritka kegyességu Patronus Uram,
Kegyelmes Uram!

Én ugyan már ha illendő ismerettségbe mehetek az olyan emberek között, a' kik az ilyen munkát esmerik, 's következőképpen betsülni tudják, tsak meg álhatok vagy elélhetek már: de böltsen méltóztatik azt tudni, Kegyelmes Uram, Extzellentziád, hogy

⁷ pártfogásával

⁸ tökéletesíthessem

⁹ mutaványt, mintát, próbadarabot

a' világ tsak a' külsőre néz, és sokszor jól-is okoskodik a' külsőről a' belsőre; és így hogy én-is a' külsőről a' belsőre, magam felől annál jobb reménységet tehessek, egész alázatos-sággal könyörgök, és instálom,¹⁰ Kegyelmes Uram Extzellentziádat, hogy méltóztassék még utoljára engemet egy tsinos öltözet ruhára valóval fel segíteni, mert így ennél fogva jobban mutathatom magamat emberséges emberek között, 's jobban fognak hozzám bizni.

A' mellyért meg ujjitván alázatos instántiamat, magamat, határt nem ismérőló kegyes jó szívében és indulattyába ismét ajánlom 's mély alázatos tisztelettel holtomig vagyok és maradok

Kegyelmes Uram Extzellentziádnak

alázatos és leg kisebb
szolgája
N. Berken János m. k.

4.

Bécs, 1797. november 8.
(Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
P623. I. köt. 9. sz. 31.)

Nagy Méltóságú Gróf, nekem ritka kegyességű Kegyelmes Patrónus Uram!

Én hozzám ez ideig bőv mértékben meg mutatott jó-tétemenyiért határ nélkül való Nagy Lelkéért, 's hozzá hasonlithatatlan jó szívéért egész alázatosan tsokolom kezeit; méltóztassék én velem-is parantsolni, szerentsésnek, sőt leg főbb kötelességemnek fogom tartani háládatosságomat tselekedettel-is meg mutatni. Ugyan ezen okból már Tzetter¹¹ Urat kértem, hogy adjon énnekem Extzellentziádnak oly magnific talált Képiből egyet; hogy láthassam az én Nagy Lelkü Moecenásomat minden-nap az én szobámba. Speciment most nem küldhetek, mivel egy Niederlandi Emigrans De Bouge nevezetű Ingenieurral dolgozom Europa Mappájába /:a' mely Károly Fő Hertzegnek vagyon dedicalva:/, Ő pedig a' jövő Martiusig, ti. a' míg egészszen készen nem lesz, ki nem ad egy nyomtatványt-is; hanem ha készen leszünk, akkor fogok, Kegyelmes Uram, Extzellentziádnak udvarolni, a' mellyet tsinossan dolgozunk ki, tsak hárman az Ingenieurral együtt; én mettzem az egész írást belé. Az igaz hogy a' fizetésem még most nem igen nagy, hanem még-is, Kegyelmes Uram, Extzellentziád jó-tétemenyével együtt, nyugodalmassan ki jöttem, és magamat igen perficialtam.

¹⁰ kérem

¹¹ Czetter Sámuel (1765–1819) rézmetsző.

Szeméremmel de bizodalommal alázatosan folyamodom még egyszer, Kegyelmes Uram, Extzellentiád Nagy Lelkéhez, hogy ha lehetséges, méltóztassék még engemet leg alább fél-esztendeig protegalni, addig talán ezek a' mostoha idők meg fognak változni. Kegyelmes Válaszszát Keresztúry Úrhoz alázatosan ki-kérvén, magamat Kegyes Gratiájában tovább-is alázatosan ajánlván, állandóul vagyok és maradok holtomig Nagy Méltóságu Gróf, nekem ritka kegyességü Kegyelmes Patrónus Uramnak

Bétsben 8-dik Novemb 797

háládatos alázatos és tisztelő Szolgálója
Berken János m. k.

5.

Bécs, 1810. november 5.
(Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
P623. I. köt. 9. sz. 31.)

Nagy Méltóságu Gróf
leg mélyebb tiszteletre méltó
Kegyelmes Uram!

Tudván, hogy Excellentiád nagy kedvellője az 'Tudományok' és szép Mesterségeknek: azon okból bátorkodom alázatosan által adni ezen Calligraphicum Productumot, méltóztassék úgy venni, mint mély tiszteletemnek jelét; reménylem hogy ezen kis munkát-lkát a' kézi-írárok között, a' ritkaságok közzé lehet számlálni.

Kegyelmes Gróf! /:Dat pira, dat poma, qui non habet alia dona¹²:/

Másodszor azt is alázatosan terjesztem Excellentiád eleiben, hogy én 14 Táblákra Transparens Calligraphiat mettzettem /:a' mit ezen jelen lévő Exemplar, de a' mi csak egy részetskéje, meg bizonyit:/, az tökéletes elegans írást tanulókra nézve, de mint hogy mostan az körülállások igen mostohák, kivált a' szép Mesterségekre nézve, nem nyomtattathatok belőle, az tehetetlenségem miatt: arra nézve egész alázatosan folyamodom, Kegyelmes Uram, Excellentiádnak Nagy Lelkéhez, hogy méltóztassék énnekem valami Subsidiiumot¹³ kegyessen resolválni, hogy valami quantum exemplart nyomtattathatnék ezen táblákkal, és így, hogy mind a' Világnak, mind pedig szegény kis fiamnak /:a' mely feleségből és három kis gyermekekből áll:/ használ-

¹² Latin mondás: Körtét és almát ad az, aki nem tud mással megvendégetni.

¹³ anyagi segítséget, támogatást

hatnék, és rajtok segíthetnék, ezen rendkívül való drágaságban, a' midőn igen igen sanyaruan élünk.

Kegyes resolucióját¹⁴ elvárván, magamat kegyes Protectiojában egész alázatossággal ajánlom, 's vagyok és maradok

Nagy Méltóságu Gróf Kegyelmes Uram

Excellentiádnak

Bétsben 5-dik November 1810.

egész alázatos tisztelő szolgája

Berken

Ing. és Calcograph. m. k.

¹⁴ döntését

Irodalomjegyzék

- ANTAL
2012
ANTAL Alexandra: *A Hadi és Más Nevezetes Történetek szerepe az irodalmi nyilvánosság alakulásában*. In: *Magyar Könyvszemle*, 128(2012), 1, 21–39.
- ANTAL
2013
ANTAL Alexandra: *Kerekes Sámuel levelei Miller Jakab Ferdinándhoz* In: *Széphalom* 23., A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve (2013), 229–232.
- ANTAL
2014
ANTAL Alexandra: *A bécsi Magyar Hirmondó (1789–1803) szerkesztői hálózata*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 118(2014), 1, 99–117.
- KÓKAY
1958
KÓKAY György: *A bécsi Magyar Hirmondó (1789–1803)*. In: *OSzK Évkönyv* 1957, Budapest, 1958, 164–192.
- KÓKAY
1979
A magyar sajtó története I. 1705–1848. Szerk. KÓKAY György. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.
- MÁRTON
1834
Görög Demeter ts. k. udvari főnevelő, aranykultsos és udvari tanácsos hazánkfiának, sz. István apost. magyar király rendje közép kereszties vitézének, több külföldi- és a' magyar tudós társaság tiszteletbeli tagjának életleírása, és a' magyar literatura előmozdítása által, valamint a' nevelés pályáján szerzett érdemei. Kiadta MÁRTON József Professor. Bétsben. Nemes Haykul Antal betőivel. 1834.
- MOLNÁR
1975
MOLNÁR József: *Görög Demeter (1760–1833)*. In: *Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei*. 30. sz., Szerk. DANKÓ Imre, Debrecen, 1975.
- NAGY
1977a
NAGY Júlia: *Görög Demeter, Kerekes Sámuel és Márton József, a XVIII. századi magyar térképészet kiemelkedő művelői*. In: *Földrajzi Értesítő*, 26(1977), 2, 209–236.
- NAGY
1977b
NAGY Júlia: *A „Magyar Átlás”*. In: *Földrajzi Értesítő*, 26(1977), 3–4, 403–438.
- SÜTŐ
1995
SÜTŐ József: *Századok Lelke: Irodalmi és helytörténeti tanulmányok*. Kiskunhalas, 1995. (Halasi Téka 16.)
- 202

A badeni dandár naplója az 1809. évi magyarországi hadjáratról

A magyar szakirodalomban kevés adattal rendelkezünk az 1809. évi háborúban Magyarországon harcoló francia és velük szövetséges német csapatok történetéről, pedig a Badeni Nagyhercegség kontingense fontos szerepet játszott a hadjáratban. A dandár katonái a győri csatát megelőző felvonulás során a hadsereg elővédjében szolgáltak, több harcérintkezésben és ütközetben vettek részt, majd egy különös, polgári személyeket érintő eset is megtörtént velük. Ezt követően Győr ostromában játszottak fontos szerepet.

A badeni dandár iratanyagának lelőhelye a karlsruhei levéltárban (*Generallandesarchiv Karlsruhe*) található, a 48-as számú „Haus- und Staatsarchiv: III. Staatssachen” nevet viselő állag. Az iratanyag darab-szinten rendezett, kiváló 19. századi segédlet segítségével kutatható. Az állagban az egyes iratokat alapvetően a provenienciával alapján rendezték ügyiratokba. Az ügyiratokat az állagon belül tematikus csoportokba sorolták, de a folyószámozás a teljes állagra nézve folyamatos.

A közölt forrás a teljes dandárnapló részletét képezi. A napló fedőlapján a következő cím áll: „Journal vom Grossherzoglich Badischen Contingents Corps in der Campagne gegen Oesterreich a[nn]o 1809. unter Commando des GeneralMajor von Harrant; geführt von dem Oberstlieut. u. Inspect. Adjutant, Chef vom General Staab von Francken.” Forrásértékét több tényező növeli. Egyrészt egykorú, folyamatosan, legfeljebb az eseményeket követő néhány napon belül lejegyzett szövegről van szó, másrészt a naplót a dandár második embere, a tábornoki főnök, von Francken alezredes vezette, akinek a parancsnok, Harrant vezérőrnagy mellett a legjobb rálátása lehetett az eseményekre. A közölt napló (*Journal*) egy kivonat a napi szinten vezetett naplóból (*Tagebuch*), amelynek eredetije nem található a karlsruhei levéltárban.

A napló nem ismeretlen a háború történetét kutatók körében. Az első ismert felhasználása már az eseményeket követő években megtörtént. Ludwig von Welden, akit leginkább az 1849-ben betöltött szerepéből ismerünk, 1820-ban az utászkar ezredesként Stutterheim félbemaradt munkájának befejezésére kapott parancsot. Ennek során a karlsruhei nagyhercegi levéltárban kijegyzetelte a naplót. Jegyzete a bécsi Kriegsarchiv Alte Feldakten 1388. kartonjában Operations Journal 96. szám alatt megtalálható.¹ Welden tehát a csak halála után, 1872-ben kiadott munkájába építette be a napló adatait, ezért elvileg minden ezt követő, Welden munkáját használó feldolgozásba be kellett volna épülnie a dandárnapló adatainak. Ez azonban korántsem történt meg. A szakirodalomban² nagyon sok téves, pontatlan adattal találkozunk vagy éppen a

¹ A kivonat felleléséhez nyújtott segítségért ezúton mondok köszönetet Lenkefi Ferencnek.

² Az események historiográfiájához ld. VIZI, 2006.

badeniekről alig közölnek adatot. Ennek okát abban látjuk, hogy a dandár nem összevontan, hanem kisebb csoportban vonult fel a magyarországi hadjárat idején, tehát nem lehetett egységes vonulási irányt rögzíteni.³

Legújabb John H. Gill hívta fel a szakirodalom figyelmét a napló fontosságára. Gill a Rajnai Szövetség csapatainak az 1809. évi hadjáratban betöltött szerepét vizsgálva használta fel a naplót, és sok adatot pontosított. Magyar nyelven is megjelent összefoglalója⁴ ellenére szükségesnek látjuk a dandárnapló közlését, mert abban olyan eseményekkel találkozunk, amelyeket az általános történeti-hadtörténeti jelentőségen túl kifejezetten magyar szempontból tarthatunk fontosnak.⁵

A forrás átírása során a betűhív közlést tartottam szem előtt. A rövidítések közül a jelölt betűkettőzéseket külön jelzés nélkül oldom fel. Az egyéb rövidítéseket csak akkor oldom fel szögletes zárójelben, ha a szöveg értelmezése ezt szükségessé teszi. A napló oldalszámait is szögletes zárójelben közlöm. A helynevek első említésénél lábjegyzetben adom meg a pontos azonosítást a lehető legtöbb névalak (például magyar, horvát, német) segítségével.

Forrás

[54] Den 26ten May.

Diese Nacht sind 2. Compagnien des Leib Regiments von hier⁶ nach Neukirchen⁷ marschirt. Von dem 2ten Baon des Regiments Erbgrosherzogs sind 2. Compagnien von dort hieweg vorwärts gerückt. Das 20te Chasseur Regiment ist ebenfalls gestern von hier hieweg, vermutlich nach Neukirchen gerückt.

General Colbert ist mit dem 9ten Husaren Regiment hier angekommen. Er wird ihm noch mehrere Cavallerie folgen. Auch das Armee Corps des Marschalls Herzog von Auerstadt ist hier angesagt.

Das 7te Chasseur Regiment kam um 5. Uhr an, es bivouaquirte mit dem 9ten Husaren Regiment vor dem Wiener Thor.

Den 27ten Mai.

Diese Morgen bezog das 7te Chasseur [55] Regiment in der Gegend Cantonirungs Quartiere. Die ganze Gegend zwischen Wien und Neustadt ist mit Cavallerie belegt.

³ A napló eseményeinek, illetve a hadjárat történéseinek elemzéséhez, valamint további szakirodalomhoz ld. NAGY-L., 2012.

⁴ GILL, 2006.

⁵ A témáról a dandárnapló mellett számos kiadásra érdemes irat fekszik a karlsruhei levéltárban. Ezek közül Harrant vezérőrnagy és Neuenstein ezredes jelentéseit, a Großherzog- és az Erbgroßherzog-ezredek jelentéseit és naplóit a Pápai Múzeumi Értesítő megjelenés alatt lévő 14. számában adom közre a badeni parancsnokok részletes életrajzaival együtt.

⁶ Bécsűjhely, Wiener Neustadt, A

⁷ Neunkirchen, A

Der Herr General von Harrant hat durch den General Lauriston die sehr interessante Nachricht erhalten, daß die Vereinigung mit der Italienischen Armee, gestern bei Bruck⁸ in Steyermark, durch das 20te Chasseur Regiment bewürckt worden sey. Auch sol, zwischen Bruck und Leoben ein Gefecht statt gehabt haben, in dem die Armee des Erzherzogs Johann den Kürzeren gezogen hat. Wie übrigens gegenwärtig die Stellung der beiderseitigen Armeen ist, kann noch nicht angegeben werden.

Den 28ten Mai.

Das Regiment Erbgroshertzog ist Gestern Abends wieder in seine vorige Quartire eingerückt, und hat noch dazu den Ort Ostenbach⁹ erhalten. Dieses Regiment ist sehr faliquirt, und hat etlich und fünfzig Kranke hierher ins Spital geschickt. Das 1te Baon dieses Regts marschirte am 25ten – nicht über Neukirchen, sondern über Sebenstein¹⁰ längst dem Gebürg nach Aspang. Kaum war es dort angekommen, so erhielt es Befehl nach Schottwien¹¹ und dem Semmering Berg zu marschiren. 3. Compagnien blieben in Glognitz,¹² 3. in Schottwien, 6. Compagnien wurden auf den Semmering Berg, und bis auf 2. Stunde vorwärts poussirt.

Das Jager Bataillon steht noch auf dem Semmering Berg, und wird wahrscheinlich so lange daselbst verbleiben, bis es von Truppen der Italienischen Armee abgelöst wird.

General Lauriston, ist mit dem 20ten Chasseur Regiment hier eingetroffen. Diese Regiment bezieht ebenfalls Cantonirungs [56] Quartiere.

Die Nachrichten von der Italienischen Armee sind äuserst vortheilhaft. Die Armee des Erzherzog Johann zog sich nach mehrere zu ihrem Nachtheil ausgefallenen Gefechten nach der Grenze von Ungarn zurück. General Jellachich, der sich aus Tirol zurückzog, wolte sich bey Leoben mit dieser Armee vereinigen. Hier erreichte sie die Armee des Vice Königs von Italien. Die Schlacht begann. Mann manoeuvirte dem Feind in seine Flanken und gab ihm Besorgniß, in ein hinter den Centro gelegenes Defilee geworfen zu werden. Die Armee wich daher im Mittelpunkt zurück. Der Vice König benutzte diese retrograde Bewegung und durchbrach den Mittelpunkt. Der Sieg war nun nicht mehr zweifelhaft. Mann hat 5000. Gefangene, mehrere Canons und Fahnen genommen. Der Erzherzog Johann hat sich gegen Graetz gewendet. Der Vice König folgt ihm und General Macdonald manoeuvirt gegen seine rechte Flanke, um ihn von Croatien abzuschneiden, General Chasteler ist noch in Tirol, er wird von allen Seiten gedrängt, und wird schwerlich einen Ausweg finden. Der Verlust der Oesterreichisch Italienischen Armee, besteht in 20,000. Gefangenen und 150. Canons. General Marmont ist aus Dalmatien mit einem Corps von 12,000. Mann im Anmarsch.

⁸ Bruck an der Mur, A.

⁹ Azonosítatlan hely, feltehetően a Lajta keleti partján lévő, Neudorf, ma Neudörfl nevét viselő falu lehet.

¹⁰ Sebenstein, A.

¹¹ Schottwien, A.

¹² Glognitz, A.

Die 2. in Neukirchen detaschirt gewesenen Compagnien des Leib Regts. sind diesen Morgen wieder hier eingerückt.

Alles was man aus den vielen widersprechenden Erzählungen bei Ebersdorf, Aspern, oder Entzersdorf – wie man sie nennen will¹³ abstrahiren kann, ist folgendes. Es befinden sich bei Ebersdorf, zwey hintereinander liegende Inseln in der Donau. Diese waren vom Feind besetzt. Demangeachtet [57] wurden die Brücken geschlagen, und ohne großen Widerstand paßirt. Dasselbe war der Fall bey dem Uebergang über den letzten nicht sehr beträchtlichen Arm, auf das linke Donau Ufer. Hier war die ganze Oestereichische Armee, mit einer ungeheuren Menge Artillerie aufgestellt. Der Angriff geschah von unserer Seite mit derjenigen Schnelligkeit und Entschlossenheit welche man kennt, und die gewöhnlich durch den Sieg gekrönt wird. Auch wurde der Feind auf mehrere Punkten zum weichen gebracht. Entzersdorf auf dem rechten Flügel und Aspern auf dem linken Flügel, wurden genommen, und wieder genommen. Das Armee Corps des Marschalls Herzog von Rivoli hat das Dorf Aspern neunzehn mal genommen. Während der ersten Angriffe trat ein Unglücksfall ein, ohne welche die Schlacht wahrscheinlich gros gewonnen worden wäre. Als ohngefähr 40. bis 50,000 Mann den Fluß passirt hatten, ließ der Feind oberhalb der Brücke, mehrere mit Steinen beladene Schiffe las. Diese thaten ihre volle Wirkung. Sie zerrissen die Brücke, die Armee war getrennt, und für den Augenblick kein Uebergang möglich.

Es ist schwer zu begreifen, warum die Oestereichische Armee nicht ihre große Uebermacht benutzte, um die Uebergangen zu vernichten. Diese schlugen sich mit heldenmüthiger Tapferkeit, musten aber, besonders die Artillerie ihr Feuer schonen, mit die Zufuhr der Munition ihnen abgeschnitten war. Sie konnte auf drey feindliche Cannonen Schuß, kaum einmal antworten. Die Cavallerie choquierte vergebens auf die feindlichen Quarres, sie wurde jedes mal durch einen Hagel von Kartätschen zurückgeworfen, und verlorh beträchtlich. Die Nacht [58] machte dem Gefecht ein Ende, und beide Theile zogen sich zurück. Die Inseln blieben von uns besetzt. Gefangen sind von beiden Theilen wenig gemacht worden.

Ueber den Verlust unserer Truppen weiß man ohngefehr folgendes:

Beim leichten Dragoner Regiment Obrist Lieutenant Graf Sponeck, Lieut und Adjutant Bauer und Lieutenant Babo tod.

Lieut. Stern, und Spek bleßirt. Ueber den Verlust der Unteroffiziers und Gemeinen ist gar nichts weiter bekannt, als daß er sehr bedeutend ist. Auf kann man nichts näheres erfahren, indem das Regiment die Donau abwärts gegen die Ungarische Grenze marschirt ist.

Bei dem Regiment Hochberg: Capitaine Neusser tod.

Major von Gültling, Lieutenants Harlfinger und Greiner leicht, Lieut. Herf schwehr bleßirt. Das Regiment soll gegen 100. Tode und 200. bleßirte haben. Viele Leute sind vermißt.

¹³ Az asperni csatáról van szó.

Bei der Fuß Batterie ist der Capitaine Holz und der brave Feldwebel Stadler tot, und ungefehr 18. Mann bleßirt. Lieutenant von Sensburg, der sich hier ganz vorzüglich ausgezeichnet, und den Gnade Sr. Königlichen Hoheit empfohlen zu werden verdient, hat einige Contusionen erhalten.

Ein Piem ist ganz demontirt, und die Lavetten der andere sehr beschädigt, auch haben die Zündlöcher durch das rasende Feuer sehr gelitten. Zum Glück sind 2. Cannons bey dem Reserve Parck, durch welche die bleßirte wieder ersetzt wird. Auch die Affuitagen, werden in einigen Lagen wieder ausgebessert seyn, [59] Die Batterie hat viele Pferde verloren. Sie hat sich durch die des Reserve Parks wieder remontirt. Dagegen sind nun alle Wagen des Reserve Parks nur mit zwey Pferden bespannt. Im Fall eines Marsches wurde man wegen dieser, und wegen der von Carlsruhe gekommenen 22. unbespannten mit Munition beladenen Wagen, sehr in Verlegenheit seyn.

Unser leichtes Dragoner Regiment und die Fuß Batterie haben wegen ihrem ausgezeichnet braven Betragen, groses Lob von dem Marschall erhalten.

Der Feind hat das jenseitige Ufer besetzt, kommt aber nicht herüber. Noch immer kommen Steinschiffe, welche alle Augenblick die Brücke zerstören, so daß oft halbe Tage lang die Communication unterbrochen ist.

Den 29ten Mai Oedenburg¹⁴

Nach einer gestern Abend ½ 10 Uhr erhaltenen Ordre, solte sich die Cavallerie Brigade des General Colbert und unsere Brigade, mit Ausnahme des Jäger Baons, diesen Morgen dergestalt in Marsch setzen, daß sie um ½ 5. Uhr in Neudörfel auf der ungarischen Grenze folgender gestalt bereit stände

Avantgarde

2. Eskadrons Cavallerie

4. Compagnien Voltigeurs

Haupt Corps

7-20tes Chasseur, 9tes Husaren Regiment.

Leib Regiment

Artillerie

Regiment Erbgroshertzog.

Das Jäger Baon, welches noch in Schottwin und auf dem Semmering Berg steht, wird dem Corps folgen, sobald es durch Truppen der Italienischen Armee abgelöst seyn wird.

[60] Der Marsch wurde bis Oedenburg fortgesetzt, und die Truppen wie folgt aufgestellt. Das 9te Husaren Regt. Regiment Erbgroshertzog, und die Artillerie nach Oedenburg.

¹⁴ Sopron.

Das 7te Chasseur Regiment und 4. Compagnien des Leib Regiments auf der Straße nach Gintz¹⁵ bey Ekenmarkt¹⁶ en bivouac.

Das 20te Chasseur Regiment und 4. Compagnien des Leib Regiments auf der Straße nach Raab¹⁷ bey Gollenhofen¹⁸ bivouac. Ein Compagnie des Regiments Erbgroßherzog blieb in Betschin¹⁹ 2. Stunden diesseits Neustadt.

Eine Brigade Cavalleire ist links gegen Neusiedel²⁰ vorgerückt.

Die Truppen haben den Befehl bey Todsstrafe (?) die strengste Mannszucht zu halten.

Den 30ten May

Die Position der Truppen blieb Heute unverändert.

Es sind starcke Patruillen von Cavallerie und Infanterie vorgeschickt worden, welche auf mehrere Stunden weit nichts feindliches wahrgenommen, sondern überall mit der zuvorkommendsten Gastfreundschaft behandelt worden sind, daß diese Gastfreiheit aus Zuneigung zu uns entstanden seyn sollte, ist sehr zu bezweifeln, sie muß glaube ich vielmehr der Furcht zugeschrieben werden, dann wenn man die Phisionnomien der Einwohner von Oedenburg untersucht, so wird man sehr deutlich Mißtrauen und Haß darum entdecken. Die Proklamation Sr. Majestet [61] des Kaisers von 27ten Mai an die Armee von Italien, scheint diese Gefühle noch bitterer gemacht zu haben.

Den 31ten Mai

Das Jäger Baon wurde den 29ten Abends durch Italienische Truppen abgelöst, und marschirte noch in derselben Nacht bis Neukirchen, den 30ten nach Zemendorf²¹ Trasburg²² und Baumgarten.²³ Diesen Morgen 7. Uhr traf es hier ein, und rückt bis Eckenmark auf der Ginzer Strase. Das 9te Husaren Regiment ist, hauptsächlich wegen seinem ungesitteten Betragen diesen Morgen von hier, auf Vorposten auf die Strase von Raab marschirt. Das 20te Chasseur Regt. ist dagegen mit Zurücklassung von 2 Eskadrons bey Gollenhof hier eingerückt.

Da nach einen höheren Division, dieses Journal nicht Offiziel sein soll, und man mir überlassen hat, damit nach Gutdunken zu schalten, so widme ich es meinen Freunden Grolman und Seutter.

¹⁵ Güns, Kőszeg.

¹⁶ Sopronnyék, ma Neckenmarkt, A.

¹⁷ Győr.

¹⁸ Kollnhofen, Kópháza.

¹⁹ Pecsényéd, ma Pöttsching, A.

²⁰ Nezsider, ma Neusiedl am See, A.

²¹ Zemenye-Selegd, ma Zemendorf, A.

²² Darufalva, Rasporak, ma Drassburg, A.

²³ Sopronkertes, Pajngart, ma Baumgarten, A.

v. Francken
Obrist Lieut. u. Chef des Gen. Stabs. und Inspections Adjutant.

[62 üres]

[63] 1ten Juny bis 22ten July
G. A. Nro10 271 praes. 1t Juli 1809.

Auszug aus dem Tagebuch vom 1ten Juny

Der Obrist von Lingg meldet, daß 4. Compagnien seines Bataillons in Neckenmarkt, und 2. davon eine halbe Stunde vorwärts in Haratson²⁴ ankommen.

Weder von der Insurrektions Armee noch von der des Erzherzogs Johann kann man einige zuverlässige Nachrichten einziehen /: und das was die Herrn Generals wissen, kommt umsoweniger unser einem zu Ohren, als der Herr General Major von Harrant, dieses vom Chef des General Staabs geführte Journal, für nicht offiziell erklarten, indem Sie Selbst ein eigenhändiges Journal führten, mir folglich nichts mitgeteilt wird, die Copie des bisher geführten Journals, welche für Sr. Hoheit den Herrn Erbroscherzog bestimmt war, wurde dem Freund Grolmann und Seutter geschickt :/ die vorstehenden Truppen, machen häufige Patrouillen; man ist schon bis gegen Kerment²⁵ an der Raab gewesen, ohne etwas vom Feind zu treffen.

Der Capitaine von Kageneck von der Leib Grenadier Garde, welcher von Sr. Hoheit dem Herrn Groscherzog dem Marschall Herzog von Rivoli den grossen Carl Friedrich Militair Orden überbrachte, kam heute bei uns hier an. Er wird Morgen früh wieder abreisen und den leider sehr unvollständigen Rapport der hier befindlichen Truppen mitnehmen. Der der abwesenden Regimenter und Corps konnte unmöglich beigebracht werden.

[64] Den 2ten Juny.

Durch den Tod des Capitaine Holz von der Artillerie wird der Capitaine Fischer das Commando der Fuß Batterie übernehmen.

Der Capitaine von Porbeck ist kommandirt, und in Zukunft bey dem general Major von Vincenti im grossen Hauptquartier zu bleiben. Er wird Morgen dahin abgehen.

Die 4. Compagnien unter dem Major Sponeck sind von Steinmanker²⁶ wieder nach Neckenmarkt zurückmarschirt.

Hier ein kleiner Beitrag zur Kriegsgeschichte, welcher wohl schwerlich in den Analen der Oestereichischen Monarchie wird aufgenommen werden:

²⁴ Haracsöny, Haračun, ma Horitschon, A.

²⁵ Körmend.

²⁶ Steinamanger, Szombathely.

Der Corporal(kihagyva a helye) vom Regiment Erbgroßherzog meldet seinem Obristen folgendes:

Er nebst 2. Mann, sind wegen Krankheit in Pfaffenhofen zurückgeblieben. Da sie dort ohne alle Urzeug waren, gingen sie weiter. Unterwegs gesellten sich noch zwei Franzosen zu ihnen, und sie setzten ungehindert ihren Marsch bis in die Gegend von Landshut fort. Hier werden sie ganz unerwartet mit Flintenschüssen begrüßt. Sie ziehen sich in ein nahegelegenes Gebüsch, und erwidere das Feuer mit aller Lebhaftigkeit. Schon sind die zwei Franzosen bleßirt, und das Spiel unserer fünf Helden fing an schlecht zu stehen, als mit einem mal ein Oesterreichischer Corporal im patetischen Schritt mit einem Schreiben auf dem Chaco einher marschirt kam. Dieses Schreiben erhielt nichts geringeres als, eine Capitulation von 4. Offiziers 8. Unteroffiziers, 6. Hautboisten und /: sollte mans glauben :/ 80. Gemeinen. Die Capitulation wurde großmüthig [65] angenommen und die ganze Gesellschaft nach Ulm transportirt, von woher die Meldung kam.

Den 3ten Juny

So eben erfahre ich durch Zufall

Daß eine Voltigeur Compagnie des hier liegenden 2ten Regiments, sogleich nach Kolmhof marschiren, daselbst, da wo die 4. Compagnien des Leib Regiments waren, bivouaquiren, und von da dem Obrist von Neuenstein nach Horkau²⁷ Rapport machen soll. Es muß demnach, nach einer mir unbekannten Ordre, der Obrist von Neuenstein von Kolmhof,²⁸ auf der Strase von Raab, nach Horkau auf der Straße von Gintz marschirt sein. Was mit den 4. andere Compagnien des Leib Regiments vorgegangen ist, weiß Schreiber dieses nicht anzugeben. Unter der Hand hört man; daß die in Betschin liegende Compagnie des Regiments Erbgroßherzogs Ordre habe, sobald Italienische Truppen in jene Gegend kommen, zum Regiment einzurücken. Ein Chef vom Generalstaab der nicht einmal angeben kann, wo die Truppen seiner Brigade stehen, ist ein armsenliges Geschöpf. Das Gefühl einer solchen Erbäumlichkeit ist nicht das angenehmsten. – Ich begab mich diesen Nachmittag nach Harkau und erfuhr nun endlich bestimmt, daß die 4. Compagnien des Leib Regiments unter dem Major Sponeck bestimmt in Nekenmarkt stehen. Auch muß wahrscheinlich das ganze 9te Husaren Regmt. sich da befinden. Ich würde mich recht gern auf hier von durch den Augenschein überzeugt haben, allein wenn eine presente Ordre bekommt, und ich bin nicht gegenwärtig, so hat man das Recht mich dafür anzusehen.

²⁷ Harka.

²⁸ Kópháza.

Den 4ten Juny.

Der bei Harkau mit 4. Compagnien [66] des Leib Regiments bivouaquirende Obrist von Neuenstein meldet, daß er Gestern den Capitaine von Kechler mit seiner Grenadier Compagnie in die rechte Flanke der Position zum patrouilliren abgeschickt habe. Dieser Offizier hat seine Patrouillen bis Landsee an der untere Grenze von Oestreich poussirt ohne etwas vom Feind zu finden. Am 2ten dieses hat sich ein feindliches Detaschement in der Gegend von Landsee²⁹ sehen lassen. Man will wissen, daß die Insurrektions Armee unter dem Palatinus Erzherzog Joseph Uebermorgen den 7ten in hiesiger Gegend eintreffen soll. Man giebt sie auf 120000 (sic!) Mann an. Dieses hat allerdings einen grosen Nahmen, aber was ist diese Insurrektions Armee! Wir haben hier in Oedenburg so ein Echantillon davon an dem Bürger Militair, besonders an denen zwei Drittheil die nicht montirt sind und aus Bauern bestehen. Das sind Kerls wie die Bäume, aber auf wahrlich nicht mobiler. Will man sie bewegens, so muß man sie beim Aermel ziehen. Können diese einer wohl organisirten Armee furchtbar sein, oder werden sie nicht viel mehr den Sinn ihres schönen Landes herbey ziehen? Man hat Nachrichten daß der Bannus von Croatien General Giulay, sich bei der Armee des Erzherzogs Johann befindet, und den linken Flügel dieser Armee, folglich den Theil der gegen uns stellt, kommandirt. Es solte mich sehr wundern, wenn dieser unternehmende Mann uns nicht aus alter Bekanntschaft einen militairischen Besuch abstattete.

Nachmittags 4. Uhr erhielten wir Ordre aufzubrechen und nach folgenden Richtungen zu marschiren: das 20te [67] Chasseurs Regiment, das Regiment Erbgroshertzog und die Artillerie nach St. Niclas /: Miklós :/³⁰ die 4. Compag. des Leib Regiments, welche in Harkau standen, nach Steinberg.³¹ Die 4. anderen Compagnien dieses Regiments nach Günz. Das Jäger Bataillon sollte der Bewegung der Cavallerie des General Colbert folgen, welche vermuthlich gegen Koerment³² gerichtet sein wird. Um 5. Uhr kam der Prinz Eugen Vize König von Italien an. Er wird sein Hauptquartier in Oedenburg nehmen. Wie viel von dieser Armee und in welchen Richtungen nach Ungarn vorgerückt, ist nicht bekannt. (baloldali hasábban: Den 5ten Juny St. Niclas und Kapuvar) Abends ½ 7. Uhr wurde der Marsch angetreten. Um ½ 3. Uhr Morgens kamen wir bei St. Niclas an und bezogen das Bivouac. Die in Kolnhof gelegene Voltigeur Compagnie war mit dem 20ten Chasseur Regt. vorausmarschirt. Sämtliche Wachen, nebst einer Grenadier Compagnie als Wache des Vize Königs, waren bis zur Ablösung der Italienischen Truppen in Oedenburg geblieben. Morgens 6. Uhr wurde wieder angetreten und 3. Stunde nach Kapuvar marschirt. Abends ½ 7 Uhr wurde wieder zurück nach St. Niklas marschirt. General Lauriston nahm sein Quartier in Esterhaz,³³ die Laute wurden einquartiert.

²⁹ Lánzsér, ma Landsee, A.

³⁰ Szentmiklós, ma Fertőszentmiklós.

³¹ Feltehetően Sopronkövesd.

³² Körmend, a továbbiakban Kermend alakban.

³³ Eszterháza, ma Fertőd.

Den 6ten Juny St. Niclas

Den 6ten Morgens kam die in Oedenburg zurückgebliebenen Grenadier Compag. und die Wachen beim Regiment an. Sie waren erst Gestern Abends abgelöst worden.

Das Regiment Erbgroshertzog wurde in einige nahegelegene Dörfe dislocirt. Der Staab mit 3. Compagnien blieben hier. Von den Leib Regiment und Jäger Baon ist nichts zu erfahren.

[68] Den 7ten Juny Ascad³⁴ und Beő³⁵

Morgens 6. Uhr marschirte das Regt. Erbgroshertzog, die Artillerie, und das 20te Chasseur Regiment über Schützen³⁶ nach Beő an der Repze.³⁷ Hier nahm der General Lauriston mit einer Grenadier Compagnie sein Quartier. Die Artillerie nebst einer Compagnie des Regts. Erbgroshertzogs blieben en bivouac bei diesem Ort. Der übrige Theil des Regts. Erbgroshertzogs marschirte 2. Stunden weiter rechts nach Ascad und bezog daselbst das Bivouac. Die nöthigen Sicherheitsposten wurden ausgestellt. Die feindliche Vorposten sollen in Scharwar³⁸ und Steinamanger stehen. Die Italienische Armee ist ebenfalls vorgerückt, sie marschirt mit uns auf gleicher Höhe. Ihr Hauptquartier ist in Günz. Das Leib Regiment und Jäger Bataillon, welches auch in jener Gegend mit den 2. Cavallerie Regimentern des General Colbert gestanden hatten, sollten sich Heute schon bei Schützen mit uns vereinigen, sie sind aber erst spät in der Gegend von Beő angekommen.

Den 8ten Juny Schützen

Morgens 4. Uhr wurde nach Felseo Szeleste³⁹ abmarschirt. Hier war endlich die Vereinigung mit dem Jäger Bataillon und dem Leib Regiment. Die Italienische Armee ist bis Balogfa⁴⁰ vorgerückt. Ihre Vorposten stehen in Radgotz⁴¹ folglich mit uns auf gleicher Höhe. Sie sollte sich so wie wir nach Ikerwar⁴² dirigiren, unser Marsch wurde aber bei Scharwar aufgehalten. Dieser Ort war mit 200 Mann Insurgenten besetzt. Da man nicht wuste wie stark die Besatzung war, so musste man sich mit Vorsicht nähern. Es [69] erschien ein Parlamentair – ein Major von der Croaten – der General Lauriston hörte ihn aber gar nicht an, sondern weiß ihn mit der Erklärung zurück, daß er nicht mit Insurgenten unterhandle.

³⁴ Acsád.

³⁵ Bő.

³⁶ Lövé.

³⁷ Répce patak.

³⁸ Sárvár.

³⁹ Felső-Szeleste, ma Szeleste.

⁴⁰ Ma Balogunyom (1949-ben egyesült Nagyunyommal).

⁴¹ Egyházaskádóc.

⁴² Ikervár.

Das Jäger Bataillon, die reutende Artillerie und die Cavallerie rückte vor, der Feind that an der Brücke die über die Raab führt einige Flintenschüsse, und zog sich darauf in Eile zurück, nachdem er versucht hatte die Brücke abzutragen, welches ihm aber nur zum Theil gelungen war. Das Jäger Bataillon und die Cavallerie machten etlich und 20. Gefangene und nahmen jenseits eine Stellung. Der Capitaine Günther der mit seinem Voltigeurs die Avantgarde hatte, verfolgte den Feind. Er konnte ihn nicht nur nicht einholen, sondern verlor auch am Ende gar seine Spur. Er ist bis Hold, vier Stunden von Scharwar vorgegangen. Abends 9. Uhr rückte er wieder ein. Die Truppen nahmen folgende Stellung: 1. Compagnie des Jäger Bataillons und die Artillerie an der Raaber Brücke. Das Jäger Bataillon und 10. Compagnie des Regiments Erbgroshetzog in Scharwar en bivouac. Zwey Compagnien dieses Regiments rückwärts zwischen Scharwar und Schaar.⁴³ Das Leib Regiment in Schaar auf die Kermenter⁴⁴ Strase. Die Cavallerie kantonirte.

Dem Herrn General wurde diesen Morgen die unangenehme Meldung gemacht, daß gestern Abend der Lieut. von Esleben und 1 Mann vom Regiment Erbgroshetzog in Domingo⁴⁵ gefangen worden sey. Die Sache verhielt sich so: Esleben war von dem mit seiner Comag. beim Parck bivouaquirenden Capitaine Greif ins General Quartier nach Beß geschickt worden, um die Verabfolgung der Lebensmittel zu betreiben.

[70] Esleben that dies zwar, ging aber darauf in das nahegelegene Schloß Dominyo vermuthlich um für die Compagnie Wein zu requiriren, dann als er aus dem Keller herauskam, sprengten mit einemmal 14. Husaren von der Insurrektion auf ihn los, und führten ihn nebst dem bei sich habenden Soldaten davon. Der Lieutenant Esleben hatte auch bei Danzig das Unglück gefangen zu werden.

Den 9ten Juny Simonyi⁴⁶

Morgens 4. Uhr rückte das Jäger Bataillon, die 10. Compagnien des Regts. Erbgroshetzogs und das 20te Chasseurs Regt. an die Brücke vor. Die letzter und die Chasseurs nahmen später eine Position eine Stunde jenseits der Raab. Das Regiment Erbgroshetzog zog seine detaschirten Compag. an sich und das Leib Regiment besetzte die von jenem Regiment occupirt gewesenen Posten nebst der Stadt.

Um Mittag marschirten wir mit einem Theil der Italienischen Armee von Scharwar ab, und nahmen zwei Stunden jenseits dieses Orts bei Simonyi eine Stellung. Die Italiener placirten sich rückwärts, das 20te Chasseur Regiment vorwärts.

⁴³ Sár község, ma Sárvár nyugati része.

⁴⁴ Körmendi út.

⁴⁵ Damonya, ma Chernelházadamonya.

⁴⁶ Nagysimonyi.

Den 10ten Juny

Obgedachtes Regiment war bis Mershö⁴⁷ 3. Stunden von Simonyi vorgegangen. Hier fand es ungefehr 100. Mann Infanterie und Cavallerie auf einem schmalen rechts und links von einem unzugänglichen Sumpf umgebenen Damm, hinter einer abgetragenen Brücke aufmarschirt. Ein Detaschement Cavallerie chargirte darauf, die Feigen geben eine decharge und liefen davon. Die allzeit fertige Voltigeur Compagnie unseres jäger Bataillons wurde kommandirt, die Brücken deren mehrere über gedachten Sumpf gehen, zu besezen.

[71] 2. Piece unserer reutenden Artillerie wurden eine Stunde vorwärts nach Klein Zell⁴⁸ kommandirt, woselbst das 20te Chasseur Regiment sein Bivouac hatte. Man hört ein lebhaftes Kanonen und Gewehr Feuer rechts gegen Caraco⁴⁹ oder Schermey. General Colbert ist daselbst passirt.

Den 11ten Juny Mershö

Das Jäger Bataillon marschirte diese Nacht 1. Uhr bis Merskö vor. Die andere Regimenter marschirten um 3. Uhr ab, blieben ein Paar Stunden bei Klein Zell, und rückten darauf auf Befehl des Vize Königs bis Mershö vor.

Der Erzherzog Johann ist uns leider entwischt. Er soll diese Nacht Papa⁵⁰ passirt haben. General Colbert hat gestern mit seiner Arriere Garde ein lebhaftes Gefecht bey Caraco gehabt. Das 9te Husaren Regiment hat sich ausgezeichnet. 40. Mann von der Insurrektions Cavallerie haben die ächte Rekruten Heldenthat begangen, einen einzelnen Offizier dieses Regiments zusammen zu hauen. General Macdonald soll sich mit 12,000 Mann stark mit dem General Grouchy vereinigt haben. Auch der Division General Monbrun der seit unseren Einrücken in Ungarn immer in unserer linken Flanke operirt hat, ist Heute zu uns gestoßen. Die Armee ist jezt wenigstens 36000. Mann stark. Es ist um so weniger zu begrifen, warum man die Armee des Erzherzog Johann hat passiren lassen, da diese nach allen Angaben nur 30000 Mann stark ist, da sie in ihrem Marsch einen grosen Bogen machte, und wir auf der Senne dieses Bogens marschirten.

Den 12ten Juny Papa.

Die Armee marschirte Morgens 7. Uhr rechts ab. Die Cavalerie machte die Tete und wir die Avantgarde der Infanterie.

[72] Auf unserm ganzen Marsch, war die Cavallerie mit der feindlichen engagirt, machte etlich und 50. Gefangenen und hieb mehrere zusammen. Auf der Ebene vor

⁴⁷ Merse, ma Mersevát, Mershö és Merskö névalakban is megtalálható a szövegben.

⁴⁸ Kiscell, ma Celldömök.

⁴⁹ Karakó.

⁵⁰ Pápa.

Papa marschirte unsere Cavallerie gegen die feindliche auf, und unterhielten während einigen Stunde ein fortwähren des Plänker Feuer. 2. Piecen unserer Artilleire rückten zur Cavalleire vor, feuerten aber nicht. Die Infanterie marschirte auf einer die ganze Ebene dominirende Aufhöhe auf.

Nachmittags 1/2 5. Uhr wurde in 3. Colonnen divisionsweise rechts abmarschirt. Die Collonne rechter Hand formirte die Cavalleire des General Grouchy die Collonne des Centrums unsere Brigade und die Colonne linker Hand eine Italienische Division. Die Teten der Collonnen solten sich auf gleicher Höhe halten. Eine halbe Stunde vor Papa wendete sich die Collonnen linker Hand links, und kam erst nach der Affaire wieder zum Vorschein. Die Cavallerie chargirte den Feind und jagte ihn durch die Stadt. Wir folgten der Cavalerie in vollem Lauf. Weggeworfene Gewehre, Patronaschen, tode und blessirte Menschen und Pferde bezeichneten den blutigen Weg. Am Ende der Stadt theilte sich die Collonen, Jäger und Großherzog wendeten sich rechts der Raaber Strase. Das Regiment Erbgrosherzog und die Artillerie blieben auf der Strase und wendeten sich am Ausgang der Stadt links auf eine die Gegend dominirende Anhöhe. Das jäger Bataillon und Leib Regiment, passirten im stärksten Canonen Feuer einen tiefen Graben, marschirten vorwärts in Bataille auf und avancirten gegen den Feind so lange bis die Ordre kam, wir sollten Halt machen. Unsere Artillerie feuerte wie gewöhnlich mit vieler Geschicklichkeit [73] und es gelang ihr bald die weit stärkere feindliche Batterie zu delogiren. Die feindliche Arriergarde von dem Banus von Croatien Giulay kommandirt, zog sich zurück. Die Cavallerie mit unserer reutenden Artillerie und die Voltigeur Compagnie des Jäger Bataillons verfolgten sie.

Unserer Verlust besteht:

Jäger Baon – 1. Blessirten

Leib Regiment – 3. Blessirten

Regt. Erbgrosherzog 1. Offiz. Lieut Müller tod

1. Unteroffz. Sergt. Martus tod

4. Gemeine blessirt

Artillerie

1. Mann 1. Pferd tod

Nach beendigter Affair kam die Italienische Infanterie und bivouaquirte mit uns vor der Stadt.

Den 13ten Juny Koronza.⁵¹

Morgens 5. Uhr in 3. Collonnen abmarschirt. Collonne linker Hand auf der Raaber Chaussée, mittlere Collonne, unsere Brigade, und die Collonne rechter Hand, marschirten durchs Feld, welches wegen dem hohen Korn für die Infanterie sehr fatigant (áthúzva ceruzával, fölé írva: schwerlich) war. Gegen Mittag trafen wir unsere Voltigeurs vom Jäger Bataillon an, welche uns auf Befehl des Vize Königs da erwarteten.

⁵¹ Koroncó.

Sie waren Gestern mit der Cavalleire und Artillerie so lange marschirt, bis die Kräfte sie verließen.

Wir bekamen Befehl eine Stunde Weegs links nach Koranza zu marschiren, um der Armee die linke Flanke zu decken.

Ein paar Stunden vor unserm Einrücken waren 400. Mann von der Insurrektion von da abmarschirt. Sie verweilten sich beim guten Geschäft des Trinckens in dem eine Stunde vorwärts gelegenen Dorf Gyrmulh. 200. Mann wurden von der französischen Cavallerie gefangen.

[74] Den 14ten Juny
Bivouac vor Raab

Morgens 3. Uhr marschirten wir von Koranza ab, und nahmen eine Position bey Gyrmuth.⁵²

Unsere reutende Artillerie stieß wieder zu uns. Sie war Gestern bis nahe vor die Festung vorgerückt, und hatte dem Feind durch ihr wohlangebrachtes Feuer viel Schaden gethan. Mangel an Munition hinderte sie ihre Vortheile weiter zu verfolgen.

Um Mittag marschirten wir ab, und bewegten uns auf der Strase nach Raab. Es ist Heute der Jahrestag der Schlacht von Marengo. Es war voraus zu sehen, daß dieser Tag feierlich begangen werden würde. Als wir bei den schon aufmarschirten Massen ankamen, erschien General Barraquai d'Hilliers, und anonzierte dem Herrn General von Harrant, daß er während der Schlacht die Ehre haben würde, unsere Brigade zu seiner Division zu zählen. Auf seinen Befehl formirten wir uns mit Divisions in Collonne auf Pelotons Distann aufgerückt um sogleich Quarres formiren zu können. Die Collonnen wurden en Echellon placirt, nemlich: erste Collonne Jäger und Leib Regiment. Zweite Collonne: Regiment Erbgrosherzog um eine Divisions Breite links. An der Tete jeder Colonne waren zwei Piecen unserer reutenden Artillerie placirt. Die Cavallerie stand mit Intervallen vor der Front. Es wurde avancirt und wir erhielten den Befehl, mit unserer Tete, immer in der Richtung der Queue, von der rechts neben uns marschirenden Brigade zu bleiben. Das Canonen und eine halbe Stunde [ceruzával beírva: darauf] das Gewehrfeuer darauf (ceruzával áthúzva) engagirte sich bei den ersten Echellons auf dem [75] rechten Flügel. Wir passirten durch die Intervallen der Cavalleire. Der Feind fing an aus zu kanoniren, und in unserer linken Flanke, auf der grosen von Raab kommenden Strase führte er eine Batterie auf. Unsere Artillerie nebst einer Batterie Intalienischer Artillerie placirten sich vor uns und suchten das feindliche Feuer zum schweigern zu bringen. Der Italienischen Artillerie glückte dieses Schlecht, der unserigen augenblicklich. Die Artillerie sowohl als zwei sehr starke Linien Cavallerie fingen an sich zurückzuziehen. Mittlerweile hatte unsere Infanterie im feindlichen Canonenfeuer mit der grösten Ruhe deployirt, und in etwas den linken Flügel refusirt, um mit der feindlichen Stellung paralell zu sein. Die uns rechts stehende Brigade war

⁵² Gyirmót.

indeß in ihrer Tour vorgerückt, und war in dem Dorf Sabatheth in ein heftiges Feuer engagirt. General Baraquai d'Hilliers schickte uns Ordre sogleich dahin vorzurücken. Der Vize König hatte gleich anfangs den Lieutenant Wolf mit 2. Piecen links zur Cavalerie holen lassen, jezt befahl er uns mit der Front gegen Raab zu avancieren, um die Garrison dieser Festung als auch die aufmarschirte Cavallerie und Artillerie en echei zu halten. Der letzte sehr zweckmäßige Befehl wurde befolgt. Wir trieben mit unserer Artillerie und den Voltigeurs des Jäger Bataillons, die feindliche Cavallerie und Artillerie vor uns her, und waren selbst erstaunt, daß die so sehr überlegene feindliche Cavallerie nichts gegen uns tentirte.

[76] Das Feuer auf der ganzen Linie war indeßen äusserst lebhaft gewesen. Wir konnten jedoch nur die Bewegung der nächststehenden Italienischen Division beobachten. Sie hatte dreumal vergeblich das Dorf Sabathheth⁵³ attaquirt. Das französ. 62. Linien Regiment rückte vor und entschied den Sieg. Unsere Cavalleire folgte.

Die Voltigeurs des Jäger Bataillons waren indeßen mit den Cavallerie Plänckler vorgegangen. Aus der Stadt rückte schnell ein Trupp Cavallerie vor und drohete sie abzuschneiden. Sie konnten nur mit Mühe, indem (?) sie sich an den Schreifen der Cavallerie Plänckler hielten, zurückkommen.

Das Leib Regiment und Regiment Erbgroshertzog formirten indeßen 3. en echiquier stehende Quarrées. Das Jäger Bataillon blien in Linie en reserve. Eine feindliche Batterie fing neu an auf uns zu spielen. Wir verlohren einige Mann unter andere den braven Capitaine von Kechler von Leib Regiment der erschossen wurde, als er gerade seine Division richten wollte. Mein Pferd stürzte durch den Druck der Luft einer Kanonen Kugel zusammen, und ist seit der Zeit unbrauchbar. Unsere Artillerie welche, sich Heute wie bei allen Gelegenheiten auszeichnete, brachte die feindliche Batterie bald zum schweigen. Das Feuer hatte auf der ganzen Linie aufgehört und die Cavallerie verfolgte den Feind.

Nachdem das Feuer aufgehört hatte, wurde ich als Parlamentair zu den feindlichen Vorposten geschickt, mit dem Auftrag, die Stadt aufzufordern [77] sich binnen einer ¼. Stunde zu ergeben, oder gewärtig zu sein, daß man sie in Brand schießen werde. Die Vorposten verbanden mir und meinem Trompeter die Augen, und führten uns bis an die Barriere der Vorstadt Meyerhöfe.⁵⁴ Ich ließ sogleich den kommandirenden Offizier der Vorposten rufen. Es dauerte ½. Stunde bis er kam. Während dieser Zeit hatte ich Gelegenheit Bemerkungen zu machen, welche für die Ungarisch Oestr. Armee nicht sehr tröstlich sind. Es umgab mich nemlich nach und nach ein Schwarm von Hußaren, von den Regimentern Joseph, Ott und Barano, und mehrere Hußaren von der Insurrektion. Die ganze löbliche Gesellschaft, mit Ausnahme eines einzigen Corporals war besessen. Man dachte mir dieselbe Ehre zu, und ich Einzelner mit meinem Trompeter, mußte mich den rehen Cajolaten dieser Vieher unterwerfen, und wurde gemuthend allen Bescheid zu thun.

⁵³ Győrszabadhegy, ma Győr része.

⁵⁴ Majorok, a mai Nádorváros területén fekvő elővárosi rész.

Bald wurde die Conversation unter ihnen sehr lebhaft, und artete in Zanck aus. Die Regulirten schimpften auf die Insurrektion, diese vertheiligten ihre Sache und als der Zanck in Handgemenge ausarten wollte, jagte ein alter besoffene Wachtmeister die Insurgenten mit Präglen fort. Zwei Stunden hatte ich vergebens auf Antwort gewartet, ich ritt daher zurück, und gab dem Einzug mühternen Corporal den Auftrag: dem Offizier zu sagen er solle die Antwort des Commandanten auf die Vorposten bringen.

Als ich zurück kam, schickte mich der General von Harrant noch einmal hinein, sowohl das Verlangen als die Drohung zu wiederholen. Ich mußte in der Nacht unter den besoffenen abermals [78] eine Stunde warten, und hatte noch dabey die Unnahnehmlichkeit von ihnen Vorwürfe zu hören, dann der abgedachte besessene Wachtmeister war trotz meiner Abmahnung. Als ich zurückritt, desertirt. Diesen wollten sie wieder haben, und ich konnte ihnen nur mit Mühe begreiflich machen, daß seine Desertion nicht meine Schuld sey. Endlich kam die Antwort auf die erste Aufforderung: „der Herr General wisse selbst, daß man eine Festung nicht in einer viertel Stunde übergebe. Die Antwort auf die zweite Aufforderung sollte folgen. Unsere Vorposten wurden bis an die Vorstadt poussirt und man brachte die Nacht im Bivouac zu.

Den 15ten Juny Vorstadt von Raab, genannt Meyerhöfe

Diesen Morgen 6. Uhr wurde das Jäger Bataillon, und gleich darauf eine Voltigeurs Compagnie von Groshergzog beordert, sich der Vorstadt Meyerhoeft zu bemächtigen. Der Angriff so wie Vertheidigung waren sehr lebhaft, doch wurden der Feind trotz dem heftigsten Kartätschen und Gewehrfeuer bald in seine Wercke zurückgeworfen. Capitain Davons wurde getödet. Das 2te Bataillon Erbgroshergzog, und 3. Compagnien des 1ten Bataillons wurden als Reserve für die Jäger und Voltigeurs vorgeschickt, und placirten sich rückwärts in der Vorstadt. Das Leib Regiment wurde auf die lincke Seite der Vorstadt gedeckt durch eine grose Gartenmauer aufgestellt. Nach Verlauf einer Viertel Stunde, war die ganze Vorstadt, rechts von der Donau Seite, bis links an die Raab von uns besetzt. Die Stadt [79] wurde mit Lebhaftigkeit beschossen, und es brannte an mehrere Orten. Nun verlangte der Commandant Betschi⁵⁵ zu kapituliren, und das Feuer hörte auf [sic!] einige Zeit auf. Die vorgeschlagene Capitulation wurde nicht angenommen, und das Feuer fing mit aller Lebhaftigkeit wieder an. Die im Feuer stehende Compagnien verfeuerten mehrmal ihre Munition. So wie dies der Fall war, wurden sie jedesmal durch andere abgelöst. Der Herr General Major von Harrant, beordnete den Lieutenant Wolf von der Artillerie sich mit einem Canon, auf unsere linken Flügel zunächst der Raab hinter die Voltigeurs Compagnie von Günther zu placiren, um wo möglich das feindliche Feuer zum schweigen zu bringen. Kaum hatte diesen Canon einige Schuß gethan, so entzündete sich /: wie die Artilleristen behaupten :/ durch eine darauf gefallene Grenade die Brotze und flog in die Luft. 4. Artilleristen sind sehr verbrannt.

⁵⁵ Péchy Mihály mérnökari ezredes (1755–1819), a győri erőd parancsnoka. Ostromnaplóját ld. LENKEFI, 2012.

Capitaine Günther und Lieutenant Wolf erhielten Contusionne und letzterer verfiel dadurch, und durch die Alteration in eine Art von Verstands-Verwirrungs. Alle andere Artilleriesten so wie die Artillerie Pferde, waren, das ohne Bedeutung versengt. Ein Pferd blieb tod. Durch die Explosion des Pulvers entzündete sich ein Theil der Vorstadt, und es brannte ein gasznes Viertel der Vorstadt ab.

Fünf Jäger von der Compagnie von Günther, fuhren in einem Nachen über die Raab nach der Wiener Vorstadt, um zu sehen, ob wir sie nicht besetzen könnten. Die Bauere nahmen sie gefangen.⁵⁶ Der Feind sezte das Canonen und klein Gewehrfeuer den ganzen Tag ununterbrochen fort.

[80] Den 16ten Juny

Stellung wie Gestern. Das Feuer etwas weniger lebhaft.

Den 17ten

In der verfloßenen Nacht hatten wir einen Verlust, der gewiß dem ganzen Corps empfindlich, für mich den Freund aber schrecklich war.

Der Offiziere des Generalstabs, machen des Nachts immer amwechslend die Ronde. Der Major von Hillinger ging nach 11. Uhr zu diesem Geschäft ab. Sein unermundeter, ein rastender Diensteifer, verleitete ihn vor die Vorposten zu gehen, um den Feind desto beßer beobachten zu können. Er kam vielleicht, ohne es selbst zu bemerken, bey einer andere Jäger Schildwacht zurück. Diese rief ihn an und forferte gleich das Ralliement. Sey es nun, daß er bei dem starken Wind, dieses nicht hörte, oder daß er das Ralliement vergeßen hatte, und sich ein wenig darauf besann, kurz er antwortete nicht, die Schildwache schoß und streckte ihn tödlich blessirt zu Boden. Er wurde in ein Nahe gelegenes Hand zu dem Obrist von Lingg zurückgebracht, war aber schon verschieden, ehe er da ankam. Der Schuß war in der rechten weichen Seite hinein, und links neben dem Rückrad herausgegangen.

Nachmittags 3. Uhr, wurde unser verewigter Freund, mit allen seiner Charge gebührendern Ehrenbezeugungen begraben. Da wir ihm nicht die drey Ehrensalven geben konnten, so übernahm der Feind dieses Geschäft. Er schickte uns während dem Begräbniß drey 12. Nr. Kugeln, von denen eine, [81] einem Ordonanz Dragoner Pferd das beim zerschmetterte.

Der Staabs Auditeur Müller hat dem Reglement gemäs Inverntarium über die Verlassenschaft der Verstorbenen aufgenommen, und die seine befindliche Pferde und Effekten weden den 19ten versteigert werden.

Die Stadt ist nunmehr ganz cernirt. General Lassalle hat mit Cavallerie und einem leichten Bataillon Darmstaedter die Wiener Vorstadt, und die zwischen der Raabnitz⁵⁷

⁵⁶ Ceruzával utólag átjavítva a mondat: Sie wurden gefangen.

⁵⁷ Rábca folyó.

und den Donau Arm gelegene Vorstadt Sigeth besezt. General Pieré occipirt mit einer Cavallerie Brigade das Terrain zwischen dem Donau Arm und der Donau. Ein groser Theil der Armee ist gegen Comorn⁵⁸ vorgerückt. Der Vize König ist im Göny.⁵⁹

Von dem 5. am 15ten Gefangenen Jägern, sind 4. durch den General Lassalle befreit worden. Der 5te hat sich wie einige Behaupten, um nicht gefangen zu werden, ins Wasser gestürzt, und ist ertrunken.

Den 18ten Juny

Eine schon vorgefundene oberhalb abgetragene Brücke über die Raab, wird in dieser Nacht, um Communication mit dem General Lassalle zu haben, hergestellt.

Schon am 14ten Morgens traf der Capitaine von Beust vom Regiment Hochberg mit den Rapport seines Regiments, und den Relationen über die Bataille von Eslingen nebst mehrere andere Gratifikation betreffenden Depeschen, bey dem Herrn General von Harrant ein, nebst 72. Unteroffiziers und Gemeinen welche sich in der Schlacht uns gezeichnet haben sollen, rühmt der [82] Obrist von Schöpf auch nach besonders die Obrist Lieutenants von Stockhorn, Major von Gültling, Capitaine von Asbrand, von Ehrenberg, Heddens, Medims, Lieuts. Grenier, Hofmann 2ten, Herf, Warzemann, und Schuster.

Den 19ten Juny

Abends wurde die Stadt noch einmal jedoch ohne Erfolg aufgefordert. Die Batterie zum Bombardement der Stadt werden aufgefahen. Unsere 2. Haubitzen werden auf dem linken Flügel, hinter die Güntherische Compagnie placirt.

Drei Stunden von hier bei Rabat⁶⁰ an der Raab ist eine Schiffbrücke geschlagen, über welche mehreres schwehre Geschütz zur Beschießung von Raab paßiren wird. Zur Deckung der Brücke und Eskordirung des Geschützes, sind Heute 2. Compagnien des Regiemtns Erbgrosherzogs abgegangen.

Den 20ten Juny

Morgens 9. Uhr fing das Feuer von allen Batterien an, und dauerte bis 1. Uhr.

Die Vorsichtsmaßregeln gegen die Grenaten und die Löschanstalten müßen ganz vortreflich seyn, dann aller Mühe ungeschtet konnte man nur einen unbedeutenden Brand hervorbringen. Der Feind antwortete mit Lebhaftigkeit, und wir hatten 1. Artillerist und 1. Jäger tod, und 2. Jäger blessirt.

⁵⁸ Komárom, ma Komarno, SK.

⁵⁹ Gönyű.

⁶⁰ Azonosítása kérdéses, feltehetően Rábapatonáról lehet szó.

Diesen Abend gingen die ganz ausgebrannten 2. 6. Nr. des Capitaine von Freydorf nach Wien ab, um daselbst nun verbohrt zu werden.

Nachts 10. Uhr. fing das Bombardement wieder an, und dauerte bis 1. Uhr. Es ist unbegrifflich [83] daß es auch nicht einmal in der Stadt gebrannt hat. Bei Tages Anbruch hörte man starck gegen Comorn zu feuern. Man hörte späterhin, daß auf der andere Seite der Donau vis á vis von Gony mehrere Oestereich. Cavallerie Regimenter passirt haben, und von den Batterien von Gony darauf gefeuert worden sey.

Den 21ten Juny

Abends wurden 2. Compagnien des Leib Regiments auf den rechten Flügel der Position, zur Arbeit, als auch zur Bedeckung derselben gegeben, es weden auf allen Seiten Batterien für Haubitzen und Bomben eingerichtet. Diese Nacht wird die baldige Uebergabe der Stadt entscheiden.

Den 22ten Juny

Um 11. Uhr fing das Bombardement mit groser Heftigkeit an, die sogenannte Residenz des Bischofs, und 70. Häuser brannten ab. Der Feind Antwortete mit Kanonen und Klein-Gewehr. 2. Mann von den Arbeitern des Leib Regiments wurden bleßirt.

Gegen Abend fing der Commandant an, zu kapituliren. Man unterhandelte bis tief in die Nacht, wo endlich die Capitulation zu Stand kam, deren Hauptpunkte die waren, daß die Garnison Kriegsgefangen ist, die Offiziers und Soldaten aber ihre Bagage erhalten.

Den 23ten Juny Hoichstrase⁶¹

Heute Nachmittag 4. Uhr, werden die Thore der Stadt von uns besezt, und Morgen Früh ziehen wir als Sieger in die Stadt. Der Vize König hat schon Gestern sein Hauptquartier [84] in der Vorstadt Sigeth⁶² genommen.

Ganz unerwartet erhielten wir diesen Nachmittag 2. Uhr die Ordre nicht in die Stadt einzurücken, sondern sobald alle unsere Posten von den Italienern abgelöst seyn wurden, über Hochstras, und Altenburg⁶³ nach Carlsberg⁶⁴ zu marschiren, und daselbst fernere Ordre zu erwarten. Ich kann nicht längern, daß uns allen dieser unerwartete Befehl empfindlich war, indem wir mindestens glaubten verdient zu haben, die durch unser Blut erkämpfte Festung zu sehen, und die Garnison vor uns das Gewehr strecken zu lassen. Doch muß ich zur Ehre der Leute sagen, daß ich keine laute Bemerkung gehört habe.

⁶¹ Hochstrass, Öttevény.

⁶² Sziget, ma Győr része.

⁶³ Óvár, ma Mosonmagyaróvár.

⁶⁴ Oroszvár, ma Rusovce, SK.

Capitaine von Beust und von Porbeck, welcher letzterer mit Depeschen unseres Hofes von Wien gekommen ist, sind diesen Nachmittag nach Wien abgegangen.

Lieutenant Wolf der Artillerie ging ebenfalls dahin ab, um die Herbeischaffung der 2. 6. Nr. und der Infanterie Munition zu bereiten.

Wir wurden erst um ½ 9. Uhr von den Italiener abgelöst, worauf folglich abmarschirt wurde. Das Jäger Bataillon wird erst Morgen abgelöst, und aus so wie der General Lauriston nachfolgen.

Wir marschirten bis Hochstras woselbst bivouacirt wurden.

Den 24ten Juny Wiselburg⁶⁵

Der Marsch ging bis Wiselburg woselbst alles einquartirt wurden. Das Jäger Bataillon wird in Kroatisch [85] Kimling⁶⁶ bleiben. Altenburg ist von der Division des General Lassalle besetzt. Hier liegt außer uns noch das 13te Chasseur Regiment.

Den 25ten Karlburg und Croatisch Jahrendorf⁶⁷

Der Marsch wurde Morgens 7. Uhr nach Karlburg angetreten. Wir hofen daselbst ganz bequem zu kantoniren betrogen uns aber sehr in unserer Rechnung. Die Division Gudin vom 3ten Armee Corps war daselbst aufgestellt. Die Truppen musten daher eine Viertel Stunde weiter nach Croatisch Jahrendorf marschiren, und daselbst ein Bivouac beziehen. Es wurde per Compagnie ein Laib Brod geliefert. Zum Glück hatten wir aus der Raaber Vorstadt noch etwas Vieh und Wein mitgebracht, sonst hätten Offiziers und Soldaten Hunger leiden müssen.

Den 26ten Juny Wolfsthal⁶⁸ und Gegend.

Morgens 7. uhr erhielten wir die Ordre von dem General Lauriston, uns sogleich nach Ebersdorf⁶⁹ in Marsch zu setzen und daselbst fernere Ordre zu erwarten. Es wurde beschlossen, den etwas weitere Weeg über Bruck⁷⁰ einzuschlagen weil man auf dieser Route eher hofte Lebensmittel zu finden.

Ganz unerwartet, und zu unserm grossen Vergnugen, stieß unter Weegs der Lieutenant Wolf mit denen 2. neu verbohrtten Canons und einigen Infanterie Monutions Wagen, sodann der Lieutenant von Beck vom Leib Regiment, welcher zur Abholung der Bagage nach Oedenburg gesandt war, mit selbiger zu uns. In dem [86] nemlichen Augenblick erhielten wir auch den Befehl von dem General Lauriston,

⁶⁵ Moson, ma Mosonmagyaróvár.

⁶⁶ Kimle.

⁶⁷ Horvátjáfalu, ma Jarovce, SK.

⁶⁸ Wolfsthal, A.

⁶⁹ Kaiserebersdorf, ma Bécs része, A.

⁷⁰ Bruck an der Leitha, A.

daß zufolge einer Höchsten Ordre Sr. Majestät des Kaisers, die Brigade nach Kitsee marschiren, und sich unter die Ordre, des das 3te Armee Corps kommandirenden Marschalls Herzog von Auerstaedt zu begeben. Der Herr General Major von Harrant deßen Gesundheits Zustand sich sehr verschlimmert hatte, war genöthiget, sich mit seinem Adjutanten dem Lieutenant von Prehn und dem Staabs Medikus Zandt nach Wien zu begeben, um daselbst seiner Genesung abgewarten. Unsere Märsche für seine baldige Wiederherstellung sind ihm gefolgt. Der Herr Obrist von Neuenstein, hat das Commando der Brigade übernommen.

Bei unserer Ankunft in Kitsée wurde bestimmt, da wir zu der Division des General Puthod – desselben, welcher in Danzig die Polnische Legion kommandirte – stoßen sollten.

Wir erhielten seit langer Zeit zum erstmal wieder Brod geliefert.

Der General Puthod führte uns überall selbst auf unsere Posten, wir occupiren folgende Position.

Selbige fängt eine starke Stunde oberhalb Presburg an, und erstreckt sich von dem Dorf Wolfsthal bis links über des Städtchen Haimburg hinaus gegen Deutsch Altenburg,⁷¹ woselbst wir mit der schweren Cavallerie in Verbindung stehen.

Die Bataillons sind folgender Gestalt placirt: 1te Bataillon Erbgroßherzog vorwärts Wolfsthal. Giebt seine Piquets längst der Donau, und occupirt eine [87] bedeutende Insel derselben; steht rechts in Verbindung mit dem 17ten französ. Regiment.

2tes Bataillon Erbgroßherzog, und Artillerie occupiren das Terrain hinter der Insel von Theben, haben Posten längst des Flußes und auf der Insel, welche durch kleine Aufwürfe haltbar gemacht ist. Hinter der Insel ist eine bedeutende Verschanzung für Artillerie im Entstehen. Von den 8. Compagnien des Leib Regiments, stehen 3. Compagnien links von obengedachter Position, bis an die Stadt, und 3. links derselben, ebenfalls längst des Flußes.

Diese sämtliche Posten, waren durch die Brigade des Generals Girard tivial besetzt. Diese Brigade ist weiter rechts marschirt. Der General derselben aber, unter dem Vorstand, daß er einmal sie so wichtige Position genau kenne, ist in dem hiesigen Schloß geblieben und maßt sich eine Art von Commando über uns an. Wenigstens wüßen wir ihm vom allem Rapport abstaten. Über unsere Stellung vor Pressburg⁷², kann ich nichts angeben, weil ich noch nicht die Zeit hatte, sie zu sehen.

Das jenseitige Ufer ist eine Bergkette, welche von Morava anfängt, und längst der Donau über Pressburg herunter geht. Der Feind steht daher in sehr vortheilhafter, alles dominirenden Stellung. Der stärkste uns gegen über stehende Posten, ist ein Lager, hinter dem alten Schloß von Theben.⁷³

⁷¹ Bad-Deutsch-Altenburg, A.

⁷² Pozsony, ma Bratislava, SK.

⁷³ Dévény, ma Devin, SK.

Den 27ten Juny

Diese Nacht vor Mitternacht war bey Pressburg, ein sehr heftiges Canonen und Kleingewehrfeuer, welches ohngefähr eine Stunde anhielt. Es hat stark in [88] der Stadt gebrannt.

Diesen Nachmittag von 4. Uhr bis 7. Uhr hat das Jäger Bataillon, das Regiment Erbgroßherzog und die Artillerie, auf dem Feld von Theben, und das Regiment Großherzog bey Hainburg manövriert. Es ist geschehen, um den Feind auf uns aufmerksam zu machen.

Nicht weit von dem Zusammenfluß der March oder Morava in die Donau ist eine Passage über erstgenannten Fluß, hier paßiren fortwährend Truppen, besondres Cavallerie. Ob diese Truppen nun sich über Neudorf⁷⁴ nach Machren oder nach Pressburg ziehen kann wegen dem den Weeg deckenden Gebürg nicht gesehen werden.

Den 28ten Juny.

Die Canonade bey Pressburg hat mit Intervallen die ganze Nacht gedauert. Es hat stark in der Stadt gebrannt. Der Brand in der Stadt hat auf den Tag über bis gegen Abend fortdauert.

Den 29ten Juny.

Das Bombardement von Pressburg, ist diese Nacht fortgesetzt worden. Aufhörte man eine lebhaftere Fusillade.

Da auf dem jenseitigen Ufer die ganze Nacht viel Fuhrwerk paßirte, und zu vermuthen war, daß der Feind vielleicht Geschütz gegen uns anführte, so mußten die Truppen von 12. Uhr an bis Tages Anbruch unterm Gewehr stehen. Man hat bei Tages Anbruch nichts mehr bemerkt. So viel ist indeßen gewiß, daß auf dem jenseitigen Ufer große Bewegungen vorgehen. Gestern den ganzen Tag paßirte Cavallerie und Munitionswagen, von der [89] Wiener Seite kommend bei dem Dorf Hof⁷⁵ die March und zogen sich aufwärts gegen Neudorf in Ungarn. Von Neudorf geht hinter dem Gebürg die Strase nach Pressburg.

Mittags 11. Uhr erhielten wir die Ordre von dem Herzog Marschall von Auerstaedt, nach Obersdorf⁷⁶ zu marschiren und unsere Marsch anzutreten, sobald wir durch eine Brigade des Generals Puthod abgelöst sein wurden. Lieutenant von St. Ange wurde nach Ebersdorf, an den Marschall Herzog von Rivoli, und der Obrist Lieutenant von Francken in das Hauptquartier nach Schoenbrunn zum Prinz von Neufchatel geschickt, um die Ankunft der Brigade zu annoniren, und fernere Ordres einzuholen. Die Truppen

⁷⁴ Dévényújfalú, ma Devínska Nová Ves, SK.

⁷⁵ Schloßhof, A.

⁷⁶ Ilyen nevű település nem található Bécs előterében, de talán Kaiserebersdorffal azonosítható.

verwartet die Ablösung bis Mitternacht. Am 1. Uhr wurde abmarschirt, auf halbem Weeg bey Fischament⁷⁷ raffachirt und nach anderthalb Stunden weiter marschirt.

Tartalmi összefoglaló

A napló közölt része 1809. május 26-án veszi kezdetét. A badeni dandár zöme ekkor Bécsújhelyen tartózkodott, a vadászászlóalj a Semmeringet tartotta megszállva. A dandár parancsnokságát Valentin von Harrant tábornok viselte. A badeniek Lauriston tábornok alárendeltségébe tartoztak, aki a francia Colbert-könnyűlovasdandárral és a badeni gyalogosokkal az asperni csata napjaiban megszállta és megtisztította a Semmeringet, hogy a dél felől érkező francia Itáliai Hadsereg számára megkönnyítse a Bécs alatt lévő főszereghoz való csatlakozást.

Május 27-én az Itáliai Hadsereg éle felvette a kapcsolatot Lauriston csapataival, így az egyesülés lényegében megtörtént. A naplót író Francken alezredes hírt kapott az előző napi St. Michael és Leoben mellett vívott sikeres ütközetről.

Május 28-án Lauriston csapatai közül egyre több érkezett be Bécsújhelyhez. Részletes hírek érkeztek a St. Michael és Leoben melletti ütközetről, illetve az asperni csatáról, amelyben a badeni 3. Hochberg-gyalogezred, a gyalogütege és a könnyűdragonyos-ezred harcolt. Mindkét összecsapás vázlatos leírását közli a napló a saját veszteségekkel együtt. Az asperni csata elvesztésének fő okát a Duna hídjának lerombolásában látja Francken alezredes.

Május 29-én a badeni dandár két ezrede (a hadsereg tartalékának őrizetével megbízott négy század kivételével) Colbert lovasságával együtt Sopronba menetelt. Magát a várost az Erbgroßherzog-ezred szállta meg, a Großherzog-ezred két ideiglenes zászlóalja keleti és déli irányba haladt tovább és biztosította a várost. A vadászászlóalj a Semmeringen marad, míg az Itáliai Hadsereg csapatai le nem váltották.

Május utolsó két napján a csapatok pozíciója változatlan maradt, lovas járőrök járták a környéket, hogy meghatározzák János főherceg Belső-Ausztriai Hadseregének, valamint az inszurgens sereg pontos elhelyezkedését. A vadászászlóaljat 29-én a Semmeringen felváltották, így az a dandár zöme után indult.

Június 1-jén nem érkezett hír az ellenséges csapatokról, egész Körmendig jártak a járőrök, de nem ütköztek ellenségbe. A vadászászlóalj megérkezett a dandárhoz Sopron környékére.

Június 2-án olvasunk arról, hogy a Großherzog-ezred négy százada Sponeck őrnaggyal Szombathelyről visszatért Neckenmarktba, tehát az előző napon ők járőröztek déli irányba Körmend felé. Ezt követően egy érdekes történetről értesülünk, amely során három badeni és két francia katona Landshut mellett közel száz osztrák katonát fogott el.

Június 3-án folytatódott a felderítés. A győri utat megfigyelő négy századot a kőszegi útra vezényelték. Az a hír érkezett, hogy a teljes Itáliai Hadsereg is Sopron környékére érkezik.

⁷⁷ Fischamend, A.

Június 4-én Lánzsér környékén egy ellenséges őrzőjáratot láttak. Az a hír érkezett, hogy József nádor 120 ezer katonával 7-én érkezik Sopronba. Francken alezredes leírja, hogy az inszurgensek kétharmadának nincsen rendes felszerelése és fegyvere, a csapatok állapota rossz, nem sok félnivaló van ettől a seregtől. Az a hír is érkezett, hogy Gyulay horvát bán egyesülni fog János főherceg csapataival. Délután négy órakor érkezett a parancs, hogy az Erbgröfherzog-ezred a tüzéséggel vonuljon Fertőszentmiklóstra, míg a dandár többi része déli irányba, Kőszeg, illetve Kőrmend felé induljon. Eugène Beauharnais itáliai alkirály délután öt órakor érkezett Sopronba. A menetet este fél hétkor kezdték.

Június 5-étől néhány napra a Francken alezredes elvesztette a vadászászlóalj és a Gröfherzog-ezred nyomát. Ő maga az Erbgröfherzog-ezreddel, a tüzéséggel és a francia 20. lovasvadász-ezreddel Fertőszentmiklóstra menetelt, ahova hajnali fél háromkor ért. Rövid pihenő után tovább nyomultak Kapuvárra. A napot itt töltötték, de este fél hétkor visszamentek Fertőszentmiklóstra.⁷⁸

Június 6-án a csapatok Fertőszentmiklóson maradtak, a Sopronban hátramaradt század is beérkezett.

Június 7-én a csapatok Lővőn keresztül Bőbe meneteltek a Répce patakhoz. Az Erbgröfherzog-ezred zöme továbbment Acsádra és ott ütött tábornok. Az ellenség Sárváron és Szombathelyen állomásozott. Az Itáliai Hadsereg is megindította támadását déli irányba, főhadiszállása Kőszegen volt.

Június 8-án Szeleste mellett beérkezett az eddig távol lévő vadászászlóalj és a Gröfherzog-ezred, így a dandár újra egyesült. Sárvárt az inszurgensek megszállva tartották, mint utóbb kiderült, egy 200 fős különítménnyel. A badeniek óvatosan közelítették meg a várost. Egy horvát őrnagy parlamenterként érkezett a támadókhoz, de Lauriston nem állt vele szóba.⁷⁹ A sárvári híd körül kisebb összecsapásra került sor. Az inszurgensek visszavonultak, a hidat csak részben sikerült felégetniük. A francia lovasvadászok és a badeni gyalogos vadászok üldözték az ellenséget, a csapatok Sárvár körül vonultak táborba. Este kapta Harrant tábornok a jelentést, hogy Esleben hadnagyot előző nap Damonyán az inszurgensek elfogták.

Június 9-én a dandár folytatta menetét és este Simonyinál vert tábornok. Az Itáliai Hadsereg ezen a napon Sárvárra érkezett.

Június 10-én a francia 20. lovasvadász-ezred a mersei hídhöz nyomult a badeni vadászászlóalj voltizsorszákadával. A hidat 100 ellenséges katona védte. Támogatásukra a lovasűteg két lövege Kiscellhez ment előre. Karakó irányából élénk ágyúzást hallottak.

Június 11-én a badeniek Mersére vonultak. A tegnapi nap Colbert tábornok Karakó mellett ütközetet vívott. János főherceg serege úgy látszott, hogy Pápát elhagyva kicsúszott a szorításból. Az értesülések szerint Macdonald tábornok 12 ezer emberével csat-

⁷⁸ Ez a menet Napóleon megtévesztő manőverének része volt, amellyel azt akarta sugallni, hogy a fő támadása Győr ellen irányul, hogy az inszurgensek ne siethessenek János főherceg közeledő csapatainak segítségére.

⁷⁹ Az esetről részletesen tudósít Gosztanyi ezredskapitány, a pesti inszurgens lovasezred parancsnoka által írott jelentés. MNL OL N 25, 46. kötet 51. p.; pontatlan átírásban közli: R. Kiss, 1909, 113–114.

lakozott a hadsereghez, de megérkezett Montbrun tábornok hadosztálya is, amelyekkel együtt a sereg 36 ezer főre növekedett. A naplóíró Francken számára érthetetlen volt, hogyan csúszhatott ki János főherceg mindössze 30 ezres serege a harapófogóból, mivel az ellenség egy íj ívéen vonult, míg a saját csapatok az íj húrján.⁸⁰

Június 12-én a csapatok Pápára vonultak a mersei hídtól. Az ellenség Pápa előtt védekezett. A francia lovasság délután visszaverte az inszurgenseket. A Pápa elleni közvetlen támadást három oszlopban hajtották végre, centrumban a badeniekkal. A francia lovasság mögött futólépésben nyomultak előre. Pápa Győr felőli végén újabb ütközetre került sor az ellenséges utóvéddel, amit főként tüzéséggel vívtak. Itt esett el Müller főhadnagy az Erbgroßherzog-ezredből. Az éjszakát a badeni dandár Pápa Győr felőli oldalán töltötte, a vadászászlóalj voltizsorszázada viszont kimerüléig üldözte az inszurgenseket.

Június 13-án kora reggel folytatták a menetet Győr felé és Koroncóig vonultak. A menet nem úton, hanem mezőn keresztül vezetett, ami komoly fáradalmat okozott. Az inszurgensek és a francia lovasok újabb ütközetben csaptak össze Győr előterében.

Június 14-én vívták a győri csatát, a marengói csata évfordulóján. A badeni dandár a csatarend bal szárnyához tartozott Baraquay d'Hilliers tábornok parancsnoksága alatt. Velük szemben erős lovasság és egy tüzerüteg állt. Azt a parancsot kapták, hogy a tőlük jobbra Szabadhegyet támadó itáliaiak oldalát fedezzék. A velük szemben álló lovasságra tekintettel tömegben álltak, gyakran fejlődtek oszlopba. Az ellenséges tüzéség ellen a badeni lovas félüteg sikerrel harcolt, sikerült elűzni az üteget. A gyalogságnak időközben csatáiraival és tömegeivel kissé előrébb kellett vonulnia, hogy a Szabadhegy körül hullámzó harcoknak elegendő fedezetet nyújtson. A harcokban csekély veszteséget szenvedtek, mindössze néhány ember, köztük Kechler százados halt meg.

A csata végével a dandárnak a győri erőd ellen kellett felvonulnia. Francken alezre-des két alkalommal szólította fel megadásra az erődöt – sikertelenül.

A csatát követő napok során a badeni dandár az erőd körülzárásában vett részt. A Majorok városrészben több alkalommal vonultak fel és vissza. A lovasüteg hatékonyan működött, de egy alkalommal egy felrobbanó lőszeresláda jelentős kárt okozott. A város körülzárása június 16-ra vált teljessé. Június 17-én Hillinger őrnagyot saját járőr golyója ölte meg. A védőket több alkalommal felszólították a megadásra, de ezt minden alkalommal visszautasították. A Rábán június 18-án készült el a híd, ami a körülzárás hatékonyságát növelte, mert helyreállt a kommunikáció a bécsi elővárosban harcoló franciákkal.

Az ostromban alapvető változás június 19-én állt be, mert ekkor érkezett meg az ostromtüzéség, amely 20-án lépett működésbe. Két nap alatt olyan pusztítást okozott, amely az erőd és a város kapitulációjához vezetett: június 22-én este megszületett a megegyezés.

⁸⁰ A helyzetértékelés csak részben helyes, mivel János főhercegnek akkora előnye volt, amit nem lehetett behozni.

A badeni dandár június 23-án délután két órakor váratlanul azt a parancsot kapta, hogy azonnal induljon el Oroszvárra. A naplóiíró epésen megjegyzi, hogy milyen megdöbbenést keltett a csapatok körében, hogy meg sem tekinthetik az ő vérük által bevett várost, de dicséret illeti a katonákat fegyelmezettségükért, mert hangos zokszó nélkül engedelmeskedtek. Aznap a csapatok Öttevényt érték el, másnap Mosont, 25-én Oroszvárt és Horvátjárfalut.

Június 26-án aztán az eredeti tervekkel ellentétben mégis tovább kellett vonulniuk Wolfsthalba, ezzel elhagyták Magyarország területét. A pozsonyi hídfő körüli harcok utolsó napjainak részeseként egészen június 28-ig itt táboroztak, végül 28-a folyamán elhagyták Pozsony környékét és Bécshez távoztak.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL N 25

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, N 25 Militár-Kanzlei des Palatin E. H. Joseph.

*

GILL
2006

GILL, John H.: *A Rajnai Szövetség csapatai Magyarországon 1809-ben.* In: *Pápai Múzeumi Értesítő*, 11(2006), 241–251.

LENKEFI
2012

LENKEFI Ferenc: *Péchy Mihály ezredes, győri várparancsnok ostromnaplója (1809. június 13–22.).* In: „*Franciák Magyarországon, 1809*”, Konferencia II., Győr–Budapest, 2012, 85–102.

NAGY-L.
2012

NAGY-L. István: „*Igyekezzen ártani János főhercegnek*” *Francia haditervek a magyarországi hadjárat idején.* In: „*Franciák Magyarországon, 1809*” Konferencia II. Szerk. BANA József–KATONA Csaba. Budapest–Győr, 2012, 167–198.

R. KISS
1909

R. KISS István: *Az utolsó nemesi felkelés* I. Budapest, 1909.

VIZI
2006

VIZI László Tamás: *Az 1809-es győri ütközet a magyar történeti irodalomban.* In: *Pápai Múzeumi Értesítő*, 11(2006), 25–44.

„Fölfedeztük külföldi magányában”

Humborg Adolf és Szentkláray Jenő kiadatlan temesvári kézíratai

A Temesváron működő megyei levéltár sokak számára ismeretlen, jóllehet számos olyan dokumentumot őriznek az intézményben, amelyek hasznosítása, feldolgozása akár új megvilágításba is helyezhetné mind a helyi, mind az újkori magyar történelmet. Dolgozatom tárgyánál maradványok miatt ez mindenképp ki kell emelnem, hogy az archívum iratai által szolgáltatott közvetlen és közvetett információk nélkül Humborg Adolfról¹ is csak a legalapvetőbb ismeretekkel rendelkezünk, hiszen tevékenységéről összefoglaló monográfia még nem készült, bizonyára a kútfők hiánya miatt.² Szentkláray Jenő³ Humborg-életrajza ezért máig meghatározó: a fogalmazvány Lyka Károly Művészet című rangos budapesti periodikájának 1909. évi hatodik számában jelent meg, és ma már bárki számára hozzáférhető a világhálón.⁴ A temesvári archívumban fellelt, ez úton közzétett kézirat lényegében megegyezik a lapban publikált szöveggel, ám olyan művészetfilozófiai traktusokat is tartalmaz, amelyek a nyomtatott változatban nem jelentek meg. Vagy azért nem, mert a történelemtudós kanonok, aki ekkor már külső tagja volt az MTA-nak,⁵ oda sem adta a folyóiratnak a teljes értekezést, amit egyébként a temesvári katolikus kör 1909. december 15-i ülésén olvasott fel,⁶ vagy pedig azért nem, mert a szerkesztők úgy vélték, a bevezető rész és az összegzés nyugodtan elhagyható, nélkülük

¹ Festőművész (Oravicabánya, 1847–München, 1921), a rá vonatkozó elenyésző virtuális (szak)irodalom osztrák alkotónak tartja. Szegeden és Nagyváradon járt iskolába, majd inasa lett Schlager Károly temesvári fűszerésznek, akinek felesége Humborg édesanyjának nővére volt. Mivel tehetsége korán megmutatkozott, Komlóssy Ferenc (Temesvár, 1817–Bécs, 1892) temesvári festőhöz járatták rajzórákra, aki 1865-ben Bécsbe került. Az ő ösztönzésére, illetve néhány bécsi művész biztatására úgy döntött, szerencsét próbál ő is az osztrák fővárosban, beáll inasnak; később az akadémia is felvették. 1872-ben Münchenbe költözött, ahol megismerkedett Böhm Pál (Nagyvárad, 1839–München, 1905) és Mészölyi Géza (Sárbogárd, 1844–Jobbágyi, 1887) festőművészekkel. Sokat utazott, Egyiptomba, Palesztinába is eljutott. Gégebaja miatt orvosi tanácsra Franciaországban, a Pireneusok lábainál telepedett le, műveinek nagy része azonban Amerikába került. Erről ld. a Temes Megyei Levéltár tudományos és irodalmi kézíratainak gyűjteményét: ANR DJT, Inv. 1577, Fond 405, f. 15–30.

² Egy mindössze ötvenkilenc oldalas kiadvány 1997-ben jelent meg Németországban, *Adolf Humborg: ein Banater Maler zwischen Biedermeier und Realismus* címmel. Ld. PODLIPNY-HEHN, 1997, 1–59.

³ Szül. Eugen Nedits (Törökbecse, 1843–Temesvár, 1925) pap-költő, újságíró, történettudós, kultúrpolitikus, az MTA levelező tagja, mindemellett: kanonok, apát és nagyprépost.

⁴ LYKA, 1909, 376–381.

⁵ 1882 óta.

⁶ Mint a helyi főgimnázium paptanára, s a város művelődési életének prominens alakja, Szentkláray gyakori meghívottja volt a katolikus körnek, amely az országos gyakorlathoz hasonlóan a Temesközben is a közművelődést szolgálta, miután az 1880-as évek végén megalakult. Ld. <http://lexikon.katolikus.hu/K/Katolikus%20K%C3%B6r.html>.

is érthető a római katolikus szellemben megkomponált történet. Első tételként az olvasók előtt máig ismeretlen, az olasz nemzet szépérzékét dicsérő, s a katolikus oktatás, nevelés nélkülözhetetlenségét, hasznosságát hangsúlyozó esztétikai eszmefuttatást publikálok.⁷

Az 1577-es számmal iktatott irategyüttes tartalma összesen harminc lap, ami nagyjából harminc oldalt jelent,⁸ ebbe Humborg Adolf tízoldalas, saját kezűleg írt német nyelvű önéletrajza is beletartozik: az intézmény ezt Szentkláray feljegyzéseként tartja nyilván – tévesen.⁹ Az anyag különlegességét erősíti, hogy cím és évszám szerint közli a művész 1886-tól 1907-ig tartó életszakaszának teljes termése, 200 festmény listáját, és a tényt, hogy 9 alkotásról fotográfia is készült.¹⁰ Mivel a jegyzéket az utókor nem volt képes teljes pontossággal rekonstruálni, örvendhetünk, hogy a pótolhatatlan okmány előkerült. Részai az iratsomónak Friedrich Friedländer¹¹ 1865. augusztus 11-én és 1865. november 7-én datált levelei, illetve Carl von Piloty¹² 1866. november 16-án Münchenben kelt sorai, amelyeket mostanáig Szentkláray szövegű fordításában ismertünk. A címzett nyilván a fiatal, pályakezdő Humborg Adolf, aki afelől érdeklődött a mestereknél,¹³ érdemes-e festéssel foglalkoznia, számíthat-e ilyen téren sikerekre. Valójában azt szeretne volna elérni, hogy meghívják maguk mellé inasnak. Az alábbiakban a levéltári variációkat közlöm, azzal a céllal, hogy megvilágítsam a háttéreseeményeket.

⁷ Szentkláray nem tartotta magát eléggé hozzáértőnek Humborg Adolf életművének bemutatására, elemzésére. Mint a Művészet által átvett cikkben is írja, az impulzust Brocky Károly (Temesvár, 1807–London, 1855) életének és pályájának ismertetése teremtette meg számára. Az angliai királyi udvar portréfestőjévé lett Brockyról 1907-ben adott közre egy máig jelentős ismertetőt, amit ő maga népiesnek nevezett. Képzőművészettel, esztétikával kiemelten nem foglalkozott, inkább a történettudomány doktora, kutatója maradt. Járt Olaszországban, hiszen Temesváron akkoriban nagy kultusza volt az itáliai művészetnek, művészetszeretnek; Szentkláray barátja, Ormós Zsigmond is erre építette fel gyűjteményét, amelyből később létrejött a temesvári múzeum. Ld. <http://www.szentklaray.hu/styled-8/styled-5/files/szentkla0301ray-jeno030b-e0301letrajz.pdf> (utolsó hozzáférés: 2014. szeptember 1.); Szentkláray, 1907, 1–107; Áldor, 1883, 1–31.

⁸ A hátoldalakat nem számozták, és csak ritkán, elvértve írtak rá.

⁹ A levéltári regeszta a következőképpen összegzi a dosszié tartalmát: „Lucrarea lui Szentkláray Jenő despre viața și activitatea lui Humborg Adolf, originar din Oravița, note autobiografice și lista lucrărilor pictorului”, vagyis: Humborg festményeinek német nyelvű jegyzékét is Szentkláraynak tulajdonítja.

¹⁰ A fotográfiaiak vagy elvesztek, vagy ismeretlen a lelőhelyük.

¹¹ Akadémikus festő (Kohljanowitz, 1825–Bécs, 1901), Friedrich Ritter von Friedländer-Malheim (Mahlheim) néven is ismert.

¹² Karl Theodor von Piloty (München, 1826–Münsing, 1886) német akadémikus festő.

¹³ Az általa írt érdeklődő levelek vagy elvesztek, vagy ismeretlen helyen találhatók, tehát feltáratlanok.

Friedländer levelei Humborg Adolffhoz Szentkláray Jenő fordításában

Első levél¹⁴

„Ön az én véleményemet kéri, vajon a művészi pályát válassza-e élete céljául. Olyasmit feltételez rólam, mit akkor sem tehetnék meg, ha bemutatta volna kísérleteit, s ítéletet mondhatnék róluk. Őszintén ki kell jelentenem, hogy e fontos kérdésben akkor is tartózkodnám határozott véleményt mondani, ha a saját gyermekemről lenne szó. Nagy merészségnek tartok ily életbevágó kérdésekben minden nyilatkozatot,¹⁵ mert a művészi pálya sokkal inkább szerencsétlenné teheti az ember életét, mint akármelyik más hivatásbeli foglalkozás. Minden más állásban hasznos tagjai lehetünk egy emberi társadalomnak, akkor is, ha fel sem emelkedünk bizonyos jelentőségre, de a rossz művész a legfelelősebb s leghaszontalanabb ember a világon, mind magára, mind másokra nézve. A művészetnek fejlett állapota s a jelenkor nagy műigényei okozzák, hogy a kis tehetség ma már nem érvényesülhet többé, s hogy csak a kiváló tehetség foglalhat helyet a művészet csarnokában. Ítéljen önmaga munkaerejéről, türelméről, kitartásáról, és mindenekfelett a szellemi képességéről. Legyen önmaga elfogulatlan bírója a saját ügyének. Ha érzi ön, hogy csakugyan legyőzhetetlen ösztön hajtja a művészi pályára, az iskolázás formalitásainak hiánya nem fogja önt¹⁶ megakadályozni abban, hogy művésszé képezze ki magát.”

Második levél¹⁷

„Megkaptam kísérleteit, és sajnálom, hogy hiába fáradozott. Ezekből a próbákból sem én, sem más meg nem jósolhatja önnek, lesz-e önből valaha művész, vagy sem. Nem szeretnék önnek kellemetlent mondani, de olyasmit sem, ami ábrándos elbizakodásra bátoríthatná. Minthogy azonban el tudom képzelni, hogy szeretettel vonzódik a művészethez, és nem fogadna nekem szót, ha arra szólítanám fel, hogy lépjen vissza: ennél fogva azt¹⁸ javaslom, jöjjön fel¹⁹ egy esztendőre Bécsbe, s vegyen itt²⁰ leckéket egy jó mestertől, akit önnek ajánlani fogok.²¹ Ha egy év múlva azt tapasztalná, hogy nem haladt előre,

¹⁴ A levél első része a 20. [ceruza], illetve – egy másik számozás szerint – a 2. [fekete tinta] oldalon olvasható. Míg előbbi levéltári jelzet, utóbbi a szerzőé is lehet; 1865. augusztus 11-én keltezték.

¹⁵ Ezt követően a levél a ceruzával jelzett 21., illetve a fekete tintával számozott 2. oldalon folytatódik.

¹⁶ bejegyezve a szöveg fölé: önt

¹⁷ A levél első része a 21. [ceruza], illetve a 3. [fekete tinta] oldalon olvasható. Míg előbbi a levéltár számozása lehet, utóbbi akár a szerzőé. Kelt: 1865. november 7-én, abban az esztendőben, amikor első mentora, Komlóssy Ferenc Bécsbe költözött. Friedländer bátorító szavai ellenére egyelőre Temesváron maradt.

¹⁸ bejegyezve a szöveg fölé: azt

¹⁹ bejegyezve a szöveg fölé: fel

²⁰ bejegyezve a szöveg fölé: itt

²¹ Friedländer tanított a bécsi művészeti akadémián.

akkor ne lépjen a művészi pályára, mert a művészi pálya²² minden emberi életpályák közt a legtövisesebb. Azért a legtövisesebb, mert csak a későbbi éveinkben és érettebb korunkban vesszük észre, hogy el vagyunk hagyatva. Akik a művészi pályán²³ céljukat eltévesztették, azok számára nincsen többé visszatérés. [...] ²⁴ Azért fontoljon meg még egyszer mindent, mielőtt cselekvésre szánja magát. Gondolja meg, hogy kereskedelmi hivatásától [...] ²⁵ el akar²⁶ fordulni, mely önnek legrosszabb esetben is biztosítja a mindennapi kenyerét. Fontolja meg, hogy egy olyan életpályára akar lépni, melyen sokszor még a²⁷ kiváló tehetségek is éhen haltak, inséggel és sok nyomorúsággal küzdöttek.”

Piloty válasza²⁸

„Az én iskolámban²⁹ – úgymond – az a szabály áll fenn, hogy csak a fejfestésben már bizonyos ügyességet tanúsító növendékek vétetnek fel. Mindenekelőtt az ön dolgozatait kellene látnom. Egyébiránt most nincs üres hely az iskolámban. De talán mégis³⁰ lehetne önről gondoskodnom a müncheni akadémián. Szívesen leszek önnek segítségére tanáccsal és tettel.”³¹

A 14. oldalon a Dresslers Kunstjahrbuch³² 1906. évi lapszámából idézi újságkivágatként a Humborgra utaló részt, néhány képcímet és a hozzá csatolt minimális életrajzot, majd a Choses D’Art³³ 1907. április 7-i bejegyzését hozza, amely a Toulouse-i képzőművészeti szalon kapcsán Humborgot mint Saint Girons-ban³⁴ letelepedett magyar festőt említi, s említést tesz díjazott portréiról.³⁵ Ma már persze nem vitás, hogy a piktor bánsági sváb volt, tehát akár osztrák felmenőkkel is rendelkezhetett, az ellenben kérdés, hogy a kezdeti, félig-meddig elutasító válaszok ellenére Humborg Adolf mennyire lett nagyra értékelt festő kollégái és a korabeli műértők, hivatásos ítések körében. Ahhoz

²² bejegyezve a szöveg fölé: mert a művészi pálya; a levél a következő oldalon folytatódik

²³ bejegyezve a szöveg fölé: a művészi pályán

²⁴ kihúzott, kiolvashatatlan kifejezés, a nyomtatásban megjelent változatból is hiányzik

²⁵ kihúzott, kiolvashatatlan kifejezés, a nyomtatásban megjelent változatból is hiányzik

²⁶ bejegyezve a törölt kifejezés fölé: el akar

²⁷ bejegyezve a szöveg fölé: még a

²⁸ A levelet Szentkláray a 22. [ceruza], egy másik számozás szerint a 4. [fekete tinta] oldalon, saját fordításában közli. Kelt: 1866. november 16-án.

²⁹ A müncheni művészeti akadémiáról van szó, ahol Piloty tanított, majd igazgatóként is munkálkodott.

³⁰ bejegyezve a szöveg fölé: mégis

³¹ A következő évben Humborg Bécsbe költözött, célját elérte.

³² A kiadvány 1906 és 1934 között jelent meg évente egyszer Willy Oskar Dressler (Berlin, 1876–Endeholz, 1954) festő és belsőépítész szerkesztésében, kezdetben rendszeresen, később esetlegesen a The Year’s Art, valamint az American Art Annual mintájára. Benne a német nyelvterület művészeit, formatervezőit, építészeit, kritikusait mutatták be, így az Osztrák–Magyar Monarchia területén születetteket, élőket is. Ld. <http://arts-search.com/review/dresslers-kunstjahrbuch-dresslers-kunsthdbuch.html>.

³³ Nem találtam vonatkozó adatokat.

³⁴ Dél-franciaországi település Ariège tartományban.

³⁵ Szentkláray közlése szerint a tárlaton Humborg egy önarcképpel vett részt, ezt az olajfestményét dicséri a lap.

nem fér kétség, hogy miután 1867-ben Bécsbe költözött, a megrendelők keresett, kedvelt piktora lett, akik néha kitüntetésekkel is honorálták szorgalmát.³⁶ Csupán idehaza maradt ismeretlen, amiként erre Szentkláray felhívta hallgatósága és olvasótábora figyelmét, mondván, hogy elsősorban ezen a bosszantó tájékozatlanságon kíván változtatni.

A közleményből továbbá az is kiderül, hogy a helyes, tetszetős megfogalmazásra roppantul ügyelő Szentkláray a kéziratba rengetegszer belejavított: a korrektúrák többnyire a hibás, stilisztikailag helytelen szöveg törlésével, felül- vagy alulírásával történtek; míg a szerző által kihúzott szakaszokat, betűket, betűkapcsolatokat csúcsos zárójelek közé helyeztem, a szerkesztési szabályzat szerint elvárt kiegészítéseket³⁷ szögletesen jeleztem. Megjegyzendő azonban, hogy a szerző ezen a textuson már nem módosított lényegesen, csupán a szépséghibákat korrigálta. Mivel a lapokat és az újabb gondolati egységeket Szentkláray, valamint a levéltár(os) is számozta, az egyes tételek elkülönítését úgy oldottam meg, hogy a saját számozásomat szögletes zárójelbe tettem. Fontosnak tartottam utalni arra, hol kezdődik az új oldal, az újabb szövegblokk, főként, hogy a tartalmilag fejezetekre osztható eszmefuttatásnak csak bizonyos részleteit publikálom. Ahol nem tűnt zavarónak, ott megtartottam az eredeti, korabeli helyesírást, a véletlen betűhibákat ellenben nem. Ugyanígy jártam el Humborg Adolf esetében is. Az aláhúzásokat megőriztem, és a sorok, kifejezések elrendezését, az értekezés külalakját is igyekeztem nem átrajzolni.

Az irodalmi és tudományos kéziratok gyűjteményeként³⁸ iktatott irattári anyag eredetileg az 1872-ben megalakult Délmagyarországi Történeti és Régészeti Társulat, a későbbi múzeumegylet archívumából került előbb a temesvári állami közgyűjtemény tulajdonába, majd 1960-ban a bukaresti székhelyű nemzeti levéltár megyei fiáléjába.³⁹ A gyakori gondnok- vagy tulajdonoscserének tudható be a már említett, gyakran zavaró többszörös lap- és oldalszámozás, illetve a különböző származású dokumentumok csoportosítása, így Humborg feljegyzéseinek vegyítése Szentkláray Jenő fogalmazványával. Feltételezhetően mindkettő összefüggésbe hozható Ormós Zsigmond⁴⁰ múzeumalapító személyével, egykori temesvári kollekciójával, értéktárával, hiszen a 20. századi román intézményesítéskor ez megbomlott, átrendeződött.⁴¹ A mesterségesen kialakított 405-ös számú fond dokumentumai az 1788 és 1939 közötti időintervallum-

³⁶ Az első elismerést a *Látogatás a zárdakonyhában* című olajképével érte el az 1876. évi müncheni képzőművészeti szalonon. 1888-ban Londonban kapott aranyérmet, ugyanitt 1893-ban és 1894-ben is díjazták. Ld. ANR DJT, Inv. 1577, Fond 405, Nr. Act 13, f. 25.

³⁷ Ezt az eljárást alkalmaztam például a szerző rövidítéseinek kifejtésekor (kath. = kath[olikus]), vagy azokban az esetekben, amikor általam kiolvashatatlan kifejezéssel találkoztam; utóbbit a következőképpen jeleztem: [---].

³⁸ Colecția de manuscrise literare și științifice

³⁹ BERKESZI, 1901, 2–19; KAKUCS, 1996, 191–201. Illetve: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/025/pc002586.html#4>.

⁴⁰ Id. Ormós Zsigmond (Pécska, 1813–Budapest, 1894) bánsági magyar politikus, országgyűlési képviselő, Temes vármegye főispánja, író, műtörténész, műgyűjtő, az MTA levelező tagja. Erről ld. Ormós Zsigmond családi levéltárát: ANR DJT, Inv. 1557, Fond 131; PATZNER, 1895, 81–116.

⁴¹ BERKESZI, 1893, 105–115; DRĂGHICI–NEGRESCU–PÎRVULESCU–PURA–RUS–TRUȚESCU, 2008, 8–48, 118–122.

ba illeszkednek, olyan tanulmányok társaságában,⁴² amelyeknek zöme megjelent a történeti és régészeti egylet közlönyében, nem is véletlenül, hisz a kiadványnak Szentkláray szerkesztő-munkatársa volt, a társaságnak pedig alapítója.⁴³

Források

I.

Dr. Szentkláray Jenő történész Humborg Adolf festőművészről tartott 1909. évi előadásának bevezetője

Temesvár, 1909. december
(ANR DJT, Inv. 1577, Fond 405, Nr. act 13
Colecția de manuscrise literare și științifice)⁴⁴
Kézirat⁴⁵

[1.]⁴⁶

Humborg Adolf
festőművész

Írta

Dr. Szentkláray Jenő

Olvastatott a temesvári kath[olikus] kör
1909. decz[ember] 15-ki műestélyén

⁴² A fondba a legkülönbébb stílusú és tematikájú írások kerültek. Dugonics András piarista szerzetes, író *Etelka* című regényének részlete mellett megtalálható itt Szabolcska Mihály néhány költeménye, Arany János *A kép-mutogató* című balladájának kézirata, egy kis részlet Fazekas Mihály *Lúdas Matyi*jéből, de ugyanitt őrződött meg a Záborszky Alajos szerkesztette Országgyűlési tudósítások 1843–1844. évi számának terve is, illetve számos beazonosíthatatlan mű, szórakoztató, geopolitikai és gazdasági vonatkozású alkotások egyaránt. A magyar nyelvű történeti munkák szerzői között található Milleker Bódog, Miskolczy Károly, Téglás Gábor, Turóczy-Trostler József.

⁴³ A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-társulat értesítője 1875 és 1917 között negyedévenként jelent meg. Ennek szerkesztésében Ormós Zsigmond kitűnő munkatársakra lelt Ortway (Orthmayer) Tivadar, Deszpínics Péter, Jankó Károly és Milecz János személyében. Ortwayval közösen a Történelmi adattár Csanádegyházmegye hajdani s jelenéhez című havilapot is kiadta: ebben a plébániák hitállapotáról, művelődéstörténetéről, topográfiájáról számoltak be, az okmánytárban pedig a püspöki és a káptalani levéltárak nevezetesebb dokumentumait közölték. Ld. <http://lexikon.katolikus.hu/K/Katolikus%20K%C3%B6r.html>.

⁴⁴ A levéltári anyagból kiemelt, ezúton idézett szövegek a Román Nemzeti Levéltár Temes Megyei Levéltárának (ANR DJT) irodalmi és tudományos újkori kéziratainak gyűjteményéből valók. Mivel az oldalak számozása esetleges, néhol elmarad, néhol duplázódik, a fejlécben eltekintek ennek pontosításától.

⁴⁵ fekete tollal írt és javított szöveg

⁴⁶ Mivel az oldalakat a szerző, valamint az iratot kezelő levéltár is számozta, sőt, ahányszor tulajdoncseré történt, annyszor kapott új jelzetet, az általam megadott szögletes zárójelben közlöm, így utalva arra, hogy új oldal tartalmát publikálom.

[2.]⁴⁷

Mélyen tisztelt közönség!

A kath[olikus] kör tisztelt intézősége a mai műsoron szépművészeti tárgyat osztott ki nekem. Miértis van szerencsém szíves türelmüket kérnem, hogy [...] ⁴⁸ általánosságban a művészetről elmondhassak[,] és ezzel kapcsolatosan felidézzem emlékét egy Délmagyarországon született[,] s Temesvárott nevelt hírneves festőművész ⁴⁹ földinknek, akit Magyarországon eddigelé még nem ismernek.

[A ceruzával bejegyzett oldalszámozás szerint a 2. oldaltól a 12-ig Humborg Adolf német nyelvű önéletrajza olvasható, ezt követi műveinek jegyzéke, amit lentebb tesztek közé. Szentkláray kézírata a 15. oldalon folytatódik.]

[3.]

Humborg Adolf
hírneves <világhírű> délvidéki festőművész

15⁵⁰ A)⁵¹

A művészet, m[élyen] t[isztelt] közönség,⁵² a szépnek érzéséből fakad. A szépnek megismerése és átérzése oly magas fokon, hogy az ízlésünket⁵³ irányítsa és szabályozza,⁵⁴ esztétikai műveltséget jelent. A szépnek megtestesítése emberi alkotásokban, ez a⁵⁵ művészet. A művészet ápolása, megbecsülése és szeretete⁵⁶ nemcsak egyes emberek, de egész országok és nemzetek műveltségének a fokmérője.⁵⁷ A műérzés ékes virága lelkünknek, mely hajlandóvá tesz bennünket a szépet felismerni, abban gyönyörködni és cselekedeteinkben megvalósítani. A műérzés velünk született[,] adománya [...] ⁵⁸ Istennek, de olyan adomány, melyet,⁵⁹ mint minden szellemi és érzelmi képességeinket, nevelés, művelés és oktatás által fejleszthetünk. A⁶⁰ műérzés bámulatos átalakulást idéz elő egész lényünkben: reánk nyomja a kellemesnek, vonzónak és érdekesnek jellegzetes bélyegét.

⁴⁷ az első oldal hátlapján

⁴⁸ kiolvashatatlan kifejezés

⁴⁹ festőművész-re javítva a festőművésznek

⁵⁰ bejegyezve ceruzával, feltételezhetően levéltári jelzet

⁵¹ fekete tollal beírt jelzet

⁵² bejegyezve a szöveg fölé: m. t. közönség

⁵³ bejegyezve a szöveg fölé: az ízlésünket

⁵⁴ a folytatásban kihúzza: ízlésünket

⁵⁵ bejegyezve a szöveg fölé: ez [...] a

⁵⁶ a szöveg fölé bejegyezve, kihúzza: fokmérője

⁵⁷ bejegyezve a szöveg fölé: a fokmérője

⁵⁸ kiolvashatatlan kifejezés

⁵⁹ bejegyezve a szöveg fölé: de olyan adomány, melyet

⁶⁰ a sor eleje bejelölve ceruzával

Jóleső érzést, vagyis⁶¹ élvezetet, nyájas⁶² tavaszi derűt és nyugalmat,⁶³ örömet ébreszt bennünk, mely a művészi szépnek felkarolására[,] s minden dolgainkban kifejezésére indítja akaratumkat. Összhangzó melódiája ez a szellem és szív leggyengédebb érzelmeinek, melyeknek külsőképpen nemcsak⁶⁴ művészi alkotások⁶⁵ által⁶⁶, de minden mozdulatunkban, modorunkban,⁶⁷ egész valónkon és⁶⁸ magunkviseletén, legfőképp<en> pedig⁶⁹ ízlésünkben szinte önkéntelen kifejezést adunk.

Mennyire feltűnik a szép megértésének és hatóerejének közvetetlensége pl. az olasz nép legalsóbb osztályán is. Ez a nép igazán⁷⁰ rátermett a szépre! Természetes műérzésénél fogva még a legszegényebbje is milyen választékos ízléssel, mily könnyed ügyességgel, mennyi színpompával és finomsággal tud öltözködni.⁷¹ Mily kellemesen, elmésen és udvariasan⁷² társalog a legegyszerűbb olasz polgár is. Mennyi csínnal tudják otthonu

[4.]

16⁷³ B)⁷⁴

kat berendezni s ékesíteni, midőn még az ablakon⁷⁵ átszűrődő napsugarat is decoratív⁷⁶ motívumul használják fel.⁷⁷ Bátran bejárhatjuk akár a föld kerekességét, sehol sem fogjuk találni az építészetnek azt a leleményes technikáját és <azt az>⁷⁸ ígésző festőiségét, amit Olaszország⁷⁹ városaiban látnak.⁸⁰ Meg kell nézni Velencében az üvegművészetet, Milánóban és Génúában az <olasz> arany- és ezüstövösség filigrán remekeit[,] és lehetetlen csodálattal el nem telnünk az egyszerű munkásnép alkotásainak finomságán, jelességén és elmésségén, valamint olyan utánozhatatlan szépségű mozaikmunkákon, melyek Rómából, Nápolyból és Firenzéből kikerülnek. S mily elragadóan festőiek Olaszthonban

⁶¹ kihúzza: és, helyette bejegyezve a szöveg fölé: vagyis

⁶² kihúzza: mosolygó, helyette bejegyezve a szöveg fölé: nyájas

⁶³ bejegyezve a szöveg fölé: nyugalmat, utána kihúzza: és

⁶⁴ kihúzza: a

⁶⁵ alkotások-ra javítva az alkotásokban

⁶⁶ bejegyezve a szöveg fölé: által

⁶⁷ bejegyezve a szöveg fölé: modorukban,

⁶⁸ bejegyezve a szöveg fölé: valónkon és

⁶⁹ bejegyezve a szöveg fölé: pedig

⁷⁰ bejegyezve a szöveg fölé: ez a nép igazán

⁷¹ kihúzza: az egymás mellé való szavaknak milyen finom alkalmazásával, helyette bejegyezve a szöveg fölé: mennyi színpompával és finomsággal tud öltözködni

⁷² kihúzza: tudnak társalogni

⁷³ bejegyezve ceruzával

⁷⁴ bejegyezve fekete tollal

⁷⁵ javítva az: ablakban

⁷⁶ azaz: dekoratív

⁷⁷ bejegyezve a szöveg fölé: fel

⁷⁸ bejegyezve a szöveg fölé, kihúzza: azt az

⁷⁹ javítva az: Olaszországban

⁸⁰ bejegyezve a szöveg fölé: városaiban látnak

még a közönséges proletár⁸¹ alakok is. Egész öröm látni, mint hozza⁸² az olasz leányka fügét vagy narancsait kosárcájában a piacra[,] és az ízlésnek mennyi poézisével⁸³ tudja áruit elrakni, rendezni[,] s közben-közben virágokkal s illatos borostyánnal vegyíteni. A műérzék az olaszoknak nemzeti karaktere.⁸⁴

Ám azonban nincs meg minden népben és mindenütt⁸⁵ a szépérzéknek⁸⁶ lélekben és vérben rejlő ez a természetes⁸⁷ incarnatioja.⁸⁸ Ahol <tehát>⁸⁹ hiányzik a szépnek természet szülte⁹⁰ ösztöne, ott külső eszközökkel, mesterségesen kell azt elplántálni, ápolni és gyümölcsözővé tenni. Ízléstelenség ne uralkodjék sehol, <mondja Kölcsey>,⁹¹ mert a szépérzék és a műfajtan nevelése sarkalatos kelléke minden nemzet⁹² közművelődésének.⁹³ Fel kell tehát⁹⁴ kutatni,⁹⁵ fel kell használni⁹⁶ minden eszközt és indítékot, mi által a magyar közönségben is⁹⁷ a szépnek szeretetét felnevelhetjük és fenntarthatjuk.⁹⁸

De mint⁹⁹ minden gyengéd érzelemnek, úgy a szépérzéknek is leggazdagabb,¹⁰⁰

⁸¹ bejegyezve a szöveg fölé: proletár<[---]>

⁸² bejegyezve a szöveg fölé, törölve: [---]

⁸³ kihúzza: milyen választékoságával, helyette bejegyezve a szöveg fölé: mennyi poézisével

⁸⁴ Bejegyezve a szöveg fölé: A <[---]> műérzék az olaszoknak nemzeti karaktere. Ugyanezeket a gondolatokat Danielik János (Murány, 1817–Eger, 1888) pap-írónál is megtaláljuk, kiváltképp a későbbiekben idézett és tárgyalt, *A' műveltségről* című értekezésében. DANIELIK, 1847, n. o.

⁸⁵ bejegyezve a szöveg fölé: meg minden népben és mindenütt, utána kihúzza: a népben

⁸⁶ bejegyezve a szöveg fölé, kihúzza: ez a

⁸⁷ bejegyezve a szöveg fölé: rejlő ez a természetes

⁸⁸ megtestesülése

⁸⁹ bejegyezve a szöveg fölé: tehát

⁹⁰ bejegyezve a szöveg fölé: a szépnek természetszülte, utána kihúzza: műízlés és a szépnek

⁹¹ bejegyezve a szöveg alá: mondja Kölcsey

⁹² kihúzza: elve az emberiség, helyette bejegyezve a szöveg fölé: kelléke minden nemzet

⁹³ Az idézet Kölcsey *A leányörző* (A komikumról) című kritikájából származik, de valójában Johann Gottfried Herder (Mohrungen, 1744–Weimar, 1803) megfogalmazása. Kölcsey azt hangsúlyozza általa, mennyire fontos lenne, hogy a komikus ízléstelenséggel ne legyen vádolható. Tulajdonképpen *A leányörző* nem is szól másról, csupán a költő ízléstelen-ellenes harcáról és a komikum fogalmának tisztázásáról. „Ízléstelenség ne uralkodjék sehol: így tehát Herder: s ha van művész, akinek a maxima szól, szól a komikusnak”. KFVM, 1975, 307.

⁹⁴ bejegyezve a szöveg fölé: tehát

⁹⁵ javítva, eredetileg kutatnunk

⁹⁶ javítva, eredetileg használnunk

⁹⁷ kihúzza: mi által a népben a közönség érdes halálában, helyette bejegyezve a szöveg fölé: mi által a magyar közönségben is

⁹⁸ a szerző jelzése

⁹⁹ javítva a szerző által

¹⁰⁰ folytatás a [6.] oldalon

[5.]¹⁰¹

↑¹⁰² Ez formálja át az embert¹⁰³ művelt emberré, ez teszi a nemzetet művelt nemzetté.¹⁰⁴ „Die Blume gibt dem Felsen Duft, an dessen Herz sie wächst.”¹⁰⁵ Beszédünkön, magaviseletén, minden cselekvéseinken, öltözetünk és lakásaink tiszta + egyszerű, hivalkodás nélküli elrendezésén, városaink építészetén¹⁰⁶ és falvaink¹⁰⁷ takaros csinoságán,¹⁰⁸ mindenütt tűnjék fel a magyar lélek intelligens ízlése,¹⁰⁹ szorgalma és szépérzékének tartalmassága[.]

[6.]

17¹¹⁰ C)¹¹¹

egyersmind legtisztább forrása a vallás, melynek középpontján maga a szépség ideálja, Krisztus urunk áll. Az ő vallásában Isten tanítása szentséges igéiben, egyházának egész szellemirányzatában, a Bibliának fenséges történetiben és az őshajdan hagyományaiban, a megdicsőült szenteknek, mindenekfölött a Boldogságos Szűznek kultuszában, kit „pulchrum ornamentum”¹¹² és „cimelum electum”¹¹³ nevekkal tisztelt meg az egyház, – a mi kath[olikus] templomaink architektúráján, oltárképeinken és sculpturáinkon,¹¹⁴ zenénk és énekeinken, számtalan kath[olikus] iskoláinkban, nevelőintézteinkben s múzeumainkban, szóval mindenütt és mindenben[.] mit a¹¹⁵ kereszténység kétezer év alatt létrehozott, a művészi tökély örök remekeivel inspirálja az emberiséget a szépnek szeretetére s művelésére, a tiszta művészi ideálok követésére[.] s a szépművészetek nagy értékének felismerésére.

¹⁰¹ kiegészítés az előző oldal hátlapján

¹⁰² a szerző jelzése

¹⁰³ kihúzza: [---], helyette bejegyezve a szöveg fölé: az embert

¹⁰⁴ kihúzza: művelt emberré, ha még az alacsony származású is, helyette bejegyezve a szöveg fölé: ez teszi a nemzetet művelt nemzetté

¹⁰⁵ Bejegyezve a szöveg fölé, kihúzza: mondja egy német költő. Az idézetet Szentkláray minden bizonnyal Danielik János (Murány, 1817–Eger, 1888) bölcsészdoktor írásaiból merítette, mivel a *Religio és Nevelés* című egyházi lapban megjelent *A' műveltségről* című cikkében, amelyben Szentklárayhoz hasonlóan az olasz nép szép iránti érzékét dicséri, s emellett az ízlés, a közízlés megjelenési formáit is taglalja, a „Die Blume gibt dem Felsen Duft, an dessen Herz sie wächst” üzenete is szerepel, ráadásul a „költőt” ő sem nevezi meg; a „verssor” egyébként Georg Nikolaus Bärmann (Hamburg, 1785–Hamburg, 1850) hamburgi író egyik regényében fordul elő. Ld. DANIELIK, 1847, n. o.; BULWER-LYTTON–BÄRMANN, 1842, 232.

¹⁰⁶ bejegyezve a szöveg fölé: építészetén

¹⁰⁷ bejegyezve a szöveg fölé

¹⁰⁸ kihúzza: ízléses csinoságán, helyette: takaros csinoságán

¹⁰⁹ kihúzza: felfogása, helyette: ízlése

¹¹⁰ bejegyezve ceruzával, feltételezhetően a levéltár jelzése

¹¹¹ bejegyezve fekete tintával

¹¹² Szó szerinti jelentése: „szép dísz”. A középkori keresztény filozófiában a szép az isteni tökéletesség megnyilvánulásával, világmetaforájával volt azonos.

¹¹³ választott ékszer

¹¹⁴ szobrainkon

¹¹⁵ kihúzza: kétezer éves

De ha a szépnek oly fontos szerep jutott az emberi művelődés előbbre vitelésében, akkor bizonyára meg kell becsülni azokat a jeleket is, kik alkotó tehetségükkel lelkükben a szép iránt emelkedett hangulatot keltenek, művészetük igazságával s nemes tartalmával épülésünkre vannak s gyönyörködtetnek, kik a közönségesen, a mindennapin felülemelkedve az emberi haladás számára világító fáklyát gyújtanak[,] s gondolataikat maradandó művekbe öntve, a messze jövőre is kutatást gyakorolnak. Meg kell becsülni a művészetet, el kell halmazni tiszteletünkkel s tevékeny segítségünkkel az igazi művészeket, kiknek elméjét és kezét a gondviselés eszközül választá, hogy jobba és szebbé tegye a világot. Engem teljesen áthat a meggyőződés, hogy a szépművészetek megbecsülésével s minél

[7.]

18¹¹⁶ D)¹¹⁷

szélesebb rétegben való meghonosításával jó szolgálatot teszünk hazánknak. Nemzeti műveltségünk épületét erősítjük és szépítjük, midőn esztétikai elemeket helyezünk a rútnak, érdesnek, erkölcstelennek és ízléstelennek elejébe, midőn művészetünket az eszmei világ szilárdabb alapjaira, a keresztény idealizmus alapjaira visszahelyeztetni kívánjuk[,] s társadalmunkat keresztény műveltségű, jó ízlésű és jó modorú, illedelmes és tisztességtudó emberekkel benépesíteni akarjuk.¹¹⁸

Ám ha általában meg kell¹¹⁹ az érdemes művészeket becsülnünk, mert¹²⁰ a szépnek tanítómesterei s az emberi haladás előkelő tényezője,¹²¹ mennyivel forróbb kebelrel kell magunkhoz ölelnünk azokat a földi[j]einket,¹²² kiket a művészet géniusza itt a mi <csodáló otthonunkban, a mi> szűkebb hazánkban, Délmagyarországon, vagy tán éppen ebben a városban ihlette meg, s kik a történeti talajon,¹²³ a nemzetes vidék levegőjén az anyatejjel szítták magukba művészi vágyaikat, a művészi talentum és lelkesedés csiráit,

¹¹⁶ bejegyezve ceruzával, feltételezhetően a levéltár jelzése

¹¹⁷ bejegyezve fekete tollal

¹¹⁸ A vallások legtöbbje nagymértékben idealista, non-materiális, különösen a kereszténység. Ami pedig a szép és a jó modor szoros, szinte elválaszthatatlan kapcsolatát, a szókratikus „kalokagathon” eszméjét illeti, elmondható, hogy az ízlés csak egy hosszú folyamat eredményeképpen korlátozódott a természeti és művészeti szépségre. Amiként a nagy brit filozófusnál, Lord Shaftesburynél (London, 1671–Nápoly, 1713) olvasható, a becsületesség és a morális igazság is szép, hiszen minden szépség valójában igazság. Az esztétika funkciója, hogy az igazat a szépség formájában tapasztaljuk meg, a jó ízlés pedig, amellyel érezzük, megítéljük a szépséget, az életforma reformját jelenti. Ld. HÉVIZI, 2007, 273–293; SHAFTESBURY, 2008, 78.

¹¹⁹ ezt követően kihúzza: becsülnünk

¹²⁰ bejegyezve a szöveg fölé: becsülnünk, mert

¹²¹ vagyis: tényezői; bejegyezve a szöveg fölé: s az emberi haladás előkelő tényezője

¹²² kihúzza: testvéreinket, helyette bejegyezve a szöveg fölé: földieinket

¹²³ kihúzza: földön, bejegyezve a szöveg fölé: talajon

a művészi teremtőerőt és költői fantáziát, mellyel termelésük által¹²⁴ nevüknek és szülőhelyüknek, sőt[,]¹²⁵ az egész magyar hazának hírt és¹²⁶ dicsőséget szereztek.

Délmagyarország soha nem szűkölködött nagyobb kvalitású férfúkkban, kiválóbb szellemekben, kik magukat a tudomány, irodalom és szépművészetek terén kitüntették. Csak fel kell őket keresnünk és be kell őket állítanunk egy egységes keretbe, hogy összefoglaló képét nyerjük annak a sok érdemes munkának, mellyel Délmagyarország a hazai kultúrát szolgálta.

Én kutatom és gyűjtögetem a délvidéki képzőművészetet, természetesen¹²⁷ a jelek közül csak a legjelesebbeket, kik a műtörténetben számot tesznek.

[A kéziratban ezt követően a festőnek a Lyka Károly által szerkesztett Művészet 1909. évi hatodik számában megjelent többoldalas életrajza következik, amelybe Karl von Pliloty és Friedrich Friedländer leveleinek magyar fordítását is beleszővi. Az alábbiakban a dolgozat személyes hangvételű vége olvasható, mivel ez nyomtatásban nem jelent meg.]

[8.]

28.¹²⁸ 10.¹²⁹

Mély sajnálkozásomat kell tehát¹³⁰ nyilvánítanom, hogy ez a magyarnak született jeles művész nem a miénk, s hogy idegen földön, idegen nemzetek kultúrájának szenteli munkás életét.¹³¹ #¹³²

<Dr. Szentkláray Jenő>

[9.]¹³³

#¹³⁴ De most már fölfedeztük őt franciaországi [---]¹³⁵ magányában. Könnyekig meg volt hatva, hogy 32 esztendei távollét után magyar földi[j]ei nem feledkeztek¹³⁶ meg róla. Ígérétét bírjuk, hogy ezentúl már gyakrabban fog megjelenni. Képeivel a budapes-

¹²⁴ kihúzva: alkotásaikban, bejegyezve a szöveg fölé: termelésük által

¹²⁵ bejegyezve a szöveg fölé: sőt

¹²⁶ bejegyezve a szöveg fölé: hírt és

¹²⁷ kihúzva: őket, de, majd bejegyezve a szöveg fölé: a délvidéki képzőművészetet, természetesen

¹²⁸ bejegyezve fekete tollal

¹²⁹ bejegyezve ceruzával

¹³⁰ bejegyezve a szöveg fölé: kell tehát

¹³¹ Köztudott, hogy Szentkláray volt a város, Temesvár és az egész Bánság magyarosításának egyik leglelkesebb híve, úttörője. Cikkének teljes bevezetője is ezt támasztja alá.

¹³² a szerző jelzése

¹³³ a hátoldalra ragasztott papírlapra írva fekete tollal

¹³⁴ a szerző jelzése, arra utal, hogy itt folytatódik az előző oldalon lezárt, majd feloldott értekezés

¹³⁵ feltételezhetően Gironis

¹³⁶ javítva: feledték

ti tárlatokon is, mielőtt körülményei engedik, ellátogat Csiklovára¹³⁷ és Oraviczára,¹³⁸ ahol bölcsője ringott, és eljön Temesvárra, hogy letegye hálája koszorúját egykori jótevőinek, a Schlager családnak sírhantjára.¹³⁹

Én pedig örvendek, hogy derék hazánkfia, kit szerencsecsillagja egy példás életű temesvári¹⁴⁰ kath[olikus] család köréből vezérelt el külföldi dicsőséges művészpályára, ennek a felolvasott szerény megemlékezésnek révén¹⁴¹ ma ismét egy meleg kath[olikus] családi fészekbe, a temesvári kath[olikus] körbe tért vissza[,] és innen¹⁴² indul el Magyarországon a hírnév körútjára,¹⁴³ hogy megismerjék őt itthon is,¹⁴⁴ ahol eddigelé még nem ismerték.

II.

Humborg Adolf lajstroma festményeiről és a képekről készült fotográfiákról¹⁴⁵

(ANR DJT, Inv. 1577, Fond 405, Nr. act 13
Colecția de manuscrise literare și științifice)¹⁴⁶
Kézirat

[1.]

2¹⁴⁷

Adolf Humborg
Maler

Verzeichnis meiner Werke:
(soweit selbe aufgezeichnet)¹⁴⁸

¹³⁷ Humborg Adolf idejében főként németek lakta bányászfalu Krassó-Szörény megyében, neve Csiklóbánya, Csiklódvár és Csiklófalu alakban is előfordul.

¹³⁸ Oravicabánya, Krassó-Szörény megye

¹³⁹ Amiként életrajzából is kiderül, és amint már említettem, a temesvári fűszerkereskedő, Schlager Károly, édesanyja sógora ismerte fel tehetségét, ő járatta rajzórákra a gyermeket.

¹⁴⁰ bejegyezve a szöveg fölé: temesvári

¹⁴¹ bejegyezve a szöveg fölé: ennek a felolvasott szerény megemlékezésnek révén

¹⁴² bejegyezve a szöveg fölé: tért vissza és <indult> innen

¹⁴³ kihúзва: az elismerés és hírnév útján., helyette: Magyarországon a hírnév körútjára

¹⁴⁴ bejegyezve a szöveg fölé: <[---]> itthon is <[---]>

¹⁴⁵ A levéltár nyilvántartása szerint az irat szerzője Szentkláray Jenő, holott egyértelmű: a festő s. k. feljegyzései kerültek be a dossziéba, az életpályáját taglaló feljegyzések mellé. Szentkláray Jenő minden bizonnyal mint tiszta forrásból merített a piktor önéletrajzából, hiteles okmányra hagyatkozva készítette el dolgozatát.

¹⁴⁶ Az iratgyűjteményen belül ebben az esetben egyedi oldalszámozás érvényesül, mivel Humborg kézirátát utólag, a levéltár valamikori újjászervezésekor vonták össze Szentkláray feljegyzéseivel.

¹⁴⁷ bejegyezve ceruzával

¹⁴⁸ A szöveget igyekeztem betűhűen közreadni, átírást, korrektúrát kizárólag azért alkalmaztam, hogy ne zavarja az olvasást, az érthetőséget. A felsorolásból ítélve a jegyzék 1907-ben vagy közvetlenül ezután íródott, a későbbi képtermésről ugyanis nem tesz említést, holott volt ilyen (erről ld. ANR DJT, Inv.

Aus dem Jahre 1871 (Wien) stammen vier Copien,¹⁴⁹ darunter eine nach Rubens betitelt die „Drei Grazien“ (woran ich mehrere Monate arbeitet) verkauft um 60 Gulden.¹⁵⁰

1873–74: an der Academie in München studiert;

1875: eine Copie¹⁵¹ nach Rubens: „Der Früchte-Kranz“ gemalt für Herr E. L. in Loschwitz bei Dresden.¹⁵²

1876: „Besuch in der Klosterküche“¹⁵³ (war das erste Gemälde welches ich auf der Ausstellung in München verkaufte)

1877 und 1878: eine Copie¹⁵⁴ nach Murillo und 6 kleine Gemälde dann mehrere decorative Bilder (für eine Kegelbahn) dann ein grösseres betitelt: „Ein seltener Gast“

13 figuren

1879: „Freitag in der Klosterküche“

„Im Klosterkeller“

ein Kinderporträt und diverse Kleine Gehälde und Körpe;

_____ nun fehlen die Aufzeichnungen (welche mir in Verlust gerathen (sind) bis zum Jahre 1885; in welchen ich folgende Gehälde fertig stelle:

„Scene in der Klosterküche“ „Der Sänger“ „Musizirender Mönch“ „Wein trinkender Mönch“

[2.]

2¹⁵⁵

„Bier trinkender Mönch“ „Da Liegt die Bescherung“

(Scene in einer Klosterküche mit 4 figuren)

„Freund und Leid“ „Im Klosterkeller“

„Das Solo des Frater Kellermeister“ (15 figuren)

1886: „Vor und nach dem Vesperbrot“ 2 figuren

„Eine Variation vom: Im Klosterkeller“

1577, Fond 405, Nr. Act 13, f. 28.). Az összegzett festmények többségéről nem áll egyéb adat rendelkezésre, zömük ismeretlen.

¹⁴⁹ mai helyesírás szerint: Kopien

¹⁵⁰ Szentkláray szerint A *három grácia* című alkotását a bécsi akadémián töltött öt esztendő alatt festette; ebben az időszakban főként Rubens-másolatokat készített, többek között ezt a képet, amelyről nincs több adat. Ilyen tekintetben a fordítás ellentmondásba kerül a festő állításával. LYKA, 1909, 376–381.

¹⁵¹ Id. lj. 135

¹⁵² Szentkláray szerint a *Gyümölcskoszorú* című kompozíció drezdai vásárlóját hívták Loschwitznak.

¹⁵³ A *Látogatás a zárdakonyhában* egy másik, *Besuch im Kloster* címmel is feltűnik a műkereskedelemben. Ezzel a festményével érte el első kimagasló sikerét, amit a müncheni kiállítás hozott meg számára 1876-ban.

¹⁵⁴ mai helyesírás szerint: Kopie

¹⁵⁵ bejegyezve fekete tollal az előző oldal hátlapjára, ahol a felsorolás folytatódik

- „Vergebliche Ermahnung”
 „Der Willkommene”
 „Drei Kleine Gemälde” (Mönchscenen)
 „Musizierende Mönche”
 „Wein Trinkender Mönch”
 „Bier”
 „Ein Pater Franciskaner¹⁵⁶ auf Besuch in einem Dominikaner
 Kloster” (9 figuren)
 „Caffé Trinkender Mönch”
 „Kloster Scene¹⁵⁷[?] (9 figuren)
 1887: „Lesender Mönch”
 „Kloster Knödel”
 „Jägerlatein”
 „Der Galante Pater” (5 figuren)
 „Die zerbrochene Schnupftabaksdose”
 „Die Klosterketterei”
 „Ein fatales Klostersgeschenk”

[A gyakori tulajdonoscseré és levéltári rendezés miatt a lapok valószínűleg összekeveredtek, hisz a gyűjteményben a 2. oldal után az 5. következik, így az 1887. év termését a felsorolásban az 1895-ben keltezett munkák számbavétele követi. Dolgozatomban az eredeti sorrendhez ragaszkodtam.]

[3.]

- 1888: „Im der Klosterküche”
 „Eine lustige Erzählung”
 „Ein strenges Werhör¹⁶⁰ ([---]¹⁶¹ Fotografie)
 „Der Willkommene”
 „Beim Gabelfrühstück”
 „Eine gute Sorte”
 „Eine lustige Gesellschaft”
 „Strenge Anklage”

¹⁵⁶ mai helyesírás szerint: Franziskaner

¹⁵⁷ kibetűzhetetlen

¹⁵⁸ bejegyezve fekete tollal

¹⁵⁹ bejegyezve ceruzával

¹⁶⁰ A *Szigorú kiballgatás* című festménye aranyérmét nyert a londoni nemzetközi kiállításon.

¹⁶¹ kiolvashatatlan kifejezés

- „Clarinette¹⁶² blasender Mönch”
 „Lustige Lektüre”
 „Der Pater Prior Kommt” ([---] Fotografie)
 „Ein Grosses Maller”
 „Scharter Meerrettig” (3 falbfiguren)
 „Lachender Mönch”
 1889: „Ankunft der Bettelmönche im Klosterhofe (18 fig[uren])
 „Die Versuchung” (3 fig[uren])
 1890: „Doppeler Genuss”
 „Kloster-Gimpel”
 „Der Cellospieler”
 „In der Spinnstube” ([---] Fotografie)
 „Ein saftiger Sonntagsbraten” (5 fig[uren])

[4.]

4¹⁶³

- 1891: „Brüder seit mir Willkommen”
 „Beim Frühstück”
 „Wer ist schlanker” (Scene im einer Kloster = Schneiderei)
 „Der Osterküchen” ([---] Fotografie)
 „Grosse Wäsche im Kloster” (6 fig[uren])
 „Leckermauler”
 „Nekereien”
 „Ertappt”
 1892: „Frater Kellermeister”
 „Strenge Prüfung”
 „Beim Gabelfrühstück”
 „Frater Kellermeister” (Variation)
 1893–94: „Das hohe C der Frater Kellermeister”
 „Da liegt die Bescherung” (4 fig[uren])
 (3 mal gemalt)
 „Astronomische Studien im einem Dominikaner Kloster”
 „Ein guter Fang (fischende Mönche)
 „Weinkellerei im Kloster” (19 fig[uren])
 1895: „Kloster Abgabe”
 „Sei uns gegrüsst” (Variation)
 „Das Solo”

¹⁶² mai helyesírás szerint: Klarinette

¹⁶³ bejegyezve fekete tollal az előző oldal hátlapjára: az előző oldal itt folytatódik

[A levéltár érvényben lévő lapszámozása szerint a dossziében nem az 5-dik oldal következik, hanem a fotográfiák lajstroma, amit az iratanyag valamikori újrendezésekor helytelenül az 1895. év termései közé soroltak be. Dolgozatomban Humborg Adolf számozását követem, a kéziratokat ennek megfelelően adom közre.]

[5.]

5¹⁶⁴

3¹⁶⁵

- 1895: „Der Klosterliebbling”
 „Starker electrisches Strom”
 „Kloster Idyl”
 „Im Studium”
 „Ein angenehmes Plätzchen”
 „Das Solo des Frater Kellermeister”
 (Wiederholung)
 „Der Galante Frater Gärtner”
 „Kloster Scene”^{166 [?]}
- 1896: „Der Willkommene”
 „Das Trio”
 „Zuwachs im Kloster”
 „Ein guter Tropfen”
 „Der Astrolog”
 „Der hilfberaite Pater”
 „Das Trio” (Wiederholung)
- 1897:¹⁶⁷ „Verwandtenbesuch im Kloster” (5 figuren)
 „Weinkellerei im Kloster” (Wiederholung)
 „Der galanter Pater”
 „Die Klosterratze”
 „Bettelmönche”
 „Gabelfrühstück im Klosterkeller”
 „Ein guter Tropfen” (Variation)

¹⁶⁴ bejegyezve fekete tollal

¹⁶⁵ jelezve ceruzával

¹⁶⁶ kibetűzhetetlen

¹⁶⁷ Gégebaja miatt ebben az évben költözött át Münchenből (ahol huszonöt esztendőn át alkotott) Dél-Franciaországba.

[6.]

6¹⁶⁸

- 1897: „Frater Kellermeister Wein¹⁶⁹ [?]Rostand”
„Die kleine Wohltäterin”
„Die kleine GratulantIn”
„Ein Liebesbrief”
„Gabelfrühstück”
„Der kleine Liebling” (5 figuren)
1898: „Am der Klosterpforte”
„Fatale Situation”
„Ankunft der Bettelmönche im Klosterhofe” (Variation)
„Ankunft der Bettelmönche im Klosterküche”
1899: „Theologischer Discurs” (1 figuren)
„Der Kranke Pater Prior” (6 fig[uren])
1900–1: „Der Schutzengel” (3 fig[uren])
„Verwandtenbesuch im Kloster” (Variation (5 fig[uren])
„Neuer Jahrgang”
„Mildtätigkeit”
„Chronique amusante” (3 figuren)
1902: „Neuer Wein” (5 fig[uren])
„Eine günstige Gelegenheit” (5 fig[uren])
„Die extra Flasche”

[7.]

7¹⁷⁰

4¹⁷¹

- 1903: „Namenstagfeier des Pater Prior” (12 figuren, Fotografie)
„Obststilleben”
„Vier Porträt”
„Eine Begegnung”
„In der Klostervorratskammer” (sehr reiches Stilleben mit zwei Mönche)
1904: Die folgenden Gemälde unterhalt und fertig gemacht:
1905: „Enge Passage” (2 figuren)
„Die Brüder” (5 figuren)

¹⁶⁸ bejegyezve fekete tollal az előző oldal hátlapjára, ahol a lajstrom folytatódik

¹⁶⁹ A Wein kifejezésre az életmű teljességének jellegéből és a festő címadási szokásaiból következtettem.

¹⁷⁰ bejegyezve fekete tollal

¹⁷¹ bejegyezve ceruzával

- 1906: „Unter Kloster Schutz und Schirm”
„Blumenstilleben” (Ein Korb mit Rosen)
„Blumengruss” (3 figuren)
„Ein Schur zur Erwärmung” (Ein Bettelmönch und ein Förster im Winter”
„Büssende Magdalena” (7/8 Lebensgrösse)
„Eine Landschaft mit einem rastenden Jäger und Hund”.
Abendstimmung
„Ein Bärenführer” (39 figuren)
„Die Itinerante” (9 figuren)
„Ein Frauenporträt mit Kind”

[8.]

8¹⁷²

- 1907: „Der müde Klosteresel”
„Die Neueschrecke” (Kindergruppe: 3 fig[uren])
„Grossmamas Geburtstag” (6 figuren)
in Vorbereitung:
„Galilei Galileo vor der Inquisition”
„Camuens Luis letzte Lebenstage”¹⁷³
„Blicke in die Zukunft” (eine Zigeunergruppe am Wäldessaume (10 figuren)
und eine Menge Compositionzeichnungen)

Gegen 200. Bilder habe bis jetzt Gehalt.

Adolf Humborg.
Maler.

¹⁷² bejegyezve fekete tollal az előző oldal hátlapjára, a számbavétel itt folytatódik

¹⁷³ Szentkláray fordításában: Camoens végső napjai

Verzeichnis der Fotografien:

- Nº 1. „Der Osterkuchen”
 2. „Der Pater Franciskaner¹⁷⁵ Tyroler¹⁷⁶ am Spinnwerken” (Scene in einer Tyroler Bauernstube)
 3. „Astronomische Studien in einem Dominikaner Kloster”
 4. „Scene”
 In einer Franciskaner¹⁷⁷ Kloster Schneiderei
 5. „Kloster Scene¹⁷⁸ [?]”
 6. „Der Sonntags Braten” nicht retten
 7. „Namenstagfeier des Pater Prior” nicht retten
 8. „Strenges Verhör” (Goldene Medalle) nicht retten
 9. In einer Franciskaner¹⁷⁹ Kloster Waschküche (das zerrissene Taschenbuch)
 nicht retten

Nº b[ei] 7. 8. u[nd] 9. mir mist
zurück zwischen
 [---]¹⁸⁰

¹⁷⁴ bejegyezve ceruzával

¹⁷⁵ betűhiba, helyesen: Franziskaner

¹⁷⁶ bekeretézve a szerző által

¹⁷⁷ ld. lj. 150

¹⁷⁸ kibetűzhetetlen

¹⁷⁹ betűhiba, helyesen: Franziskaner

¹⁸⁰ kiolvashatatlan kifejezés

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ANR DJT Arhivele Naționale ale României Direcția Județeană Timiș
(Román Nemzeti Levéltár Temes Megyei Levéltára)
- *
- ÁLDOR
1883 ÁLDOR Imre: *Ormós Zsigmond (Életrajzi vázlat)*. In: *Ormós Zsigmond. Emlékkönyv*, Temesvár, Magyar Testvérek, 1883, 1–31.
- BERKESZI
1893 BERKESZI István: *Jelentés a délmagyarországi történelmi és régészeti Múzeum-társulat levéltáráról*. In: *Történelmi és Régészeti Értesítő*, IX(1893), I. füzet, 105–115.
- BERKESZI
1901 BERKESZI István: *A temesvári múzeumkérdés*. In: *Történelmi és Régészeti Értesítő*, Új sorozat, XVII(1901), II–III. füzet, 2–19.
- BULWER-LYTTON–
BÄRMANN
1842 BULWER-LYTTON, Edward–BÄRMANN, Georg Nicolaus: *Werke: aus dem Englischen....* Leipzig, Gebrüder Schumann, 1842.
- DANIELIK
1847 DANIELIK János: *A' míveltségről*. In: *Religio és Nevelés*, 4(1847), április 11., n. o.
- DRĂGHICI–NEGRESCU–
PÎRVULESCU–PURA–
RUS–TRUȚESCU
2008 DRĂGHICI, Teodora Ligia–NEGRESCU, Marlen–PÎRVULESCU, Mioara Lavinia–PURA, Dan–RUS, Raul Ionuț–TRUȚESCU, Cătălina Mariana: *70 de ani de activitate arhivistică în Banat. Încercare monografică*. Timișoara, Editura Cutare, 2008.
- HÉVIZI
2007 HÉVIZI Ottó: *Szókratész halála Delionnál – Egységformulák és időszemléletek*. In: *Prózaibb változat. Idők, etikák, karakterek*. Szerk. HÉVIZI Ottó. Pozsony, Kalligram, 2007, 273–293.

- KAKUCS
1996 KAKUCS Lajos: *Ormós Zsigmond: der Südungarische Historische Verein in Temeswar und das Museumswesen im Banat (1872–1919)*. In: *Analele Banatului*, Serie Nouă, Istorie, IV(1996), 2, 191–201.
- KFVM
1975 *Kölcsey Ferenc válogatott művei*. Kiadta FENYŐ István. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1975. (Magyar Remekírók)
- LYKA
1909 LYKA Károly: *Humborg Adolf*. In: *Művészet*, 8(1909), 6, 376–381.
- PATZNER
1895 PATZNER István: *Id. Ormós Zsigmond emlékezete*. In: *Történelmi és Régészeti Értesítő*, Új sorozat, 11(1895), 4, 81–116.
- PODLIPNY-HEHN
1997 PODLIPNY-HEHN, Annemarie: *Adolf Humborg: ein Banater Maler zwischen Biedermeier und Realismus*. Düsseldorf, Stiftung Gerhart-Hauptmann-Haus, 1997.
- SHAFTESBURY
2008 SHAFTESBURY, Anthony Ashley Cooper: *Sensus Communis – Esszé a szellem és a jó kedély szabadságáról*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2008. (Mesteriskola)
- SZENTKLÁRAY
1907 SZENTKLÁRAY Jenő: *Brocky Károly festőművész élete*. Temesvár, Arany János Társaság, 1907.

**A kolozsvári Szent Mihály-templom körüli épületek leírása
a római katolikus egyház ingatlan és ingó leltárában
(Kolozsvár, 1864. december 7.)**

A kolozsvári Szent Mihály-templom neogótikus tornya 76 méterével (a kereszttel együtt 80 méter) a legmagasabb erdélyi torony. Jelenléte emblematisztikus építménnyé, kőbe vésett jelképpé, a város eseménydús történelmének felkiáltójelvévé tette a főtéri istenházát.

A toronyépítő mozgalom szervezője és irányítója, Kedves István apát-plébános 1836. január 5-én feljegyzést készített a felmerült elképzelésekről, melyek összhangban voltak a fennmaradt toronytervekkel.¹ Az elfogadott tervváltozat a 19. század harmincas éveinek toronyépítési elképzeléseit tükrözte. Az északi kapu előterében kijelölt torony végleges terve 1837. február 13-a után készült el. Az alapkövetétel 1838. május 20-án, fényes egyházi ünnepség keretében zajlott le, a torony teljes befejezése 1862-ben valósulhatott meg.² Az építkezés hosszadalmas, közel három évtizedes történetét a torony nyugati, első emeleti ablaka alatt elhelyezett építési felirat így foglalta össze. „EZ A TORONY A KOLOZSV: ROM: KATH: EGYHÁZ KÖLTSÉGÉN ÉPÍTETNI KEZDETT 1837. KOVÁTS MIKLOS BÉVÉGGZÖDÖTT 1862. HAJNALD LAJOS Ö NAGYMÉLTOSÁGUK PÜSPÖKSÉGE, KEDVES ISTVÁN KOLOZSV: PLÉBÁN: FELÜGYELETE, MÉRNÖK GÁISER ANTAL IGAZGATÁSA, LÁSZLO FERENTZ, GROIS GUSTÁF, SCHÜTZ JOSEF GONDNOKOK, GROIS NÁNDOR PÉNZTÁRNOK, BUCZI SAM. JEGYZŐ, TIMÁR MIH. DÁNE JOS. GVÁRDÁZONI JOS. FLORIÁN ANT. EGYHÁZFIK ALATT. ÉPÍTETÉK: ALFÖLDI ANT: SZEKERNYÉS JÁN: KÖMÍVES KIERMÁYER KÁROL ÁCS MESTER, TIMÁR MIH: ORBÁN ANDRÁS KŐFARAGOK. BÉFEDTÉK MÁYER ISTVÁN ÉS KAMMERMÁYER LÉNÁRD PESTI RÉZMŰVESEK. METSZETTE REIMÁR KÁR.”³

A plébániatemplom impozáns épülettömbje az újonnan felépített toronnyal nem tudott kellőképpen érvényesülni, nem tudta uralni a teret. A templom körüli építmények – lacikonyha, mészárszék, pléhes, szatócs és más boltok, iskolaépület, katonai őrhely – nem engedték megfelelően láttatni az önmagában kifejező erejű építészeti alkotást. A templomot téglagyűrűként évszázadnyi ideje alatt fojtogatón övező épületek közül a várta (nagy strázsaház) és a vámház a város birtoka, két ház a mészárosoké, a többi a római katolikus egyház tulajdona volt, közöttük az elemi leányiskola tizenegy

¹ Sas, 2009, 53.

² Uo., 53–56.

³ ENTZ, 1982, 244.

ablakos emeletes tömbje. A hívek vallásos érzületét és a szentmisék áhítatát egyaránt zavarta a kereskedők teherszállító szekereinek nyikorgása és a mészárszékek bárdvágásainak tompa puffanása. Ezek a körülmények méltatlanok voltak a szakrális cselekményhez és környezethez. A templom kiszabadítása és egyúttal a főtér megszerépítése érdekében egész mozgalom indult el.

Erről a mozgalomról még nem tudhatott Táncsics Mihály, amikor utazásai során Kolozsvárra is elvetődött. 1839-ben érkezett Pest-Budáról a kincses városba. Honi utazóként ugyanazok a gondolatok és érzelmek kerítették hatalmába, mint a bontási mozgalmat indító városlakókat: „A fő, vagyis a püspöki templom nem egészen a piac közepén létezik, hanem a lábosház közeli szomszédságában. Botránkoztató e kettő egymás közelében! A templomot néhány épület, ronda műhelyek, bódék, pálinkasátorok s más, minden csín nélküli kunyhók körítik. Valóban bámulni lehet! Több ízben majd egynek, majd másnak említém, hogy a templom körüli ronda kunyhókat le kellene rontani, ne díszteleníték a különben valósággal szép piacot s a pompás egyházat.”⁴

A templom kiszabadításának ideája Schütz János nyugalmazott rendőrfelügyelő, „a piaci templom körüli épületek kisajátítása s lebontására alakult bizottság” gondnok-pénztárosának elgondolása volt. Kezdeményezése alapján a városi tanács és az egyházközség a tárgyalások felvételére vegyes bizottságot alakított. 1853. március 15-én, első ülésükön megállapodtak abban, hogy „legcélszerűbb lenne a templom környékében lévő minden épületeknek eltakarítása, és a templomnak körös-körül négyölnyi távolságra vasrostéllal való békerítettése és a békerített helynek, hol szekérjárás is engedtetik, fasorokkal való beültetése”⁵

A terv végrehajtása érdekében kártalanítani kellett a tulajdonosokat. A városi tanács elképzelései több ponton ellentétben álltak az egyház elgondolásaival. Egyik megoldási lehetőségül a tanács csereszerződés keretében felkínálta az egyházközségnek a lebontandó házak helyett a Híd utcában⁶ lévő úgynevezett Streicher-házat és telket.⁷ Helyi szinten létre is jöhetett volna a megállapodás, de az erdélyi püspök, Fogarassy Mihály újabb feltételei miatt tovább húzódott az ügy.⁸

1878-ban az egyházközség kijelentette, hogy nem tarthatja magát tovább függő helyzetben, át akarja építtetni régi épületeit. Az ódon házak helyére a plébániatemplom négy sarkánál a kor ízlésének megfelelően és Debreczeni Balázs kolozsvári főmérnök elképzelése szerint neogótikus stílusban bérházakat kívánt elhelyezni.⁹ A városi tanács és az egyház megállapodása¹⁰ után elrendelt bontási munkálatoknak leírhatatlan hatá-

⁴ TÁNCICS, 1942, 93.

⁵ KÖVÁRI, 1886, 13.

⁶ Híd utca, ma Str. Regele Ferdinand

⁷ KÖVÁRI, 1886, 45–48.

⁸ UO., 55–56.

⁹ Az Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára, Kolozsvár. Építkezések, tervezetek. A Főtéri templom körüli részének újjáépítése 1853–1904.

¹⁰ Lásd Kisajátítási szerződés (Kolozsvár, 1885. szeptember). SAS, 2009, 231–237.

sa lett, amikor a hosszas bezártság után fenséges látványt nyújtott az önmagára talált templom és a tornya.

A valóság felülmúlta a templom kiszabadításával várt elképzelést. Az újbóli beépítésének és eltakarásának a szándéka miatt felzúdult közvélemény hangja erőteljesen visszhangzott a napi sajtóban is. Megszületett a „szabad téren, szabad templom” jelszava. Bartha Miklós, az ismert publicista és politikus *Nyílt szó a kolozsvári plébániatemplom környékének lebontása ügyében* (Kolozsvár, 1896) címmel kiadott röpiratával támadást intézett az Erdélyi Római Katolikus Státus ellen és a képviselő-testületben interpellációt nyújtott be a tervezett építkezés miatt. A kolozsvári írók és művészek egy csoportja Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszternél tett panaszt. A felek – a város és az egyház – ismételen felvették az egyezkedés fonalát. Tárgyalásaikat végül teljes siker koronázta, a létrejött megegyezés értelmében a templom környezete az egyház kártalanításával beépítetlen maradhatott.¹¹

A templom körüli épületek a lebontás után az enyészeté lettek. Egyedüli emlékként Veress Ferenc kolozsvári fényképész legelső, 1859-ben készült városképein hagyományozódtak az utókorra.¹² A forrásközlés lehetővé teszi, hogy most virtuális időutazásként is értelmezhető módon az 1864-ből fennmaradt leltár segítségével, pontos leírassal ismerkedhessünk meg. A 19. századi kézirat nemcsak azért különösen fontos, mert egyedüli forrásként rekonstruál egy másfél száz évvel korábbi létező állapotot. Egyúttal becses adatokat őrzött meg a korabeli egyházi és világi emberek életformájáról, környezetükről, berendezési tárgyaikról, színvilágukról, a leírások segítségével képszerűen elképzelhető hétköznapijaikról. Összesítésül megállapíthatjuk, hogy a fényűzést mellőző környezet és felszerelés nem anyagiakban bővelkedő lakókra utal.

Forrás¹³

Leltára

a kolozsvári római katolikus nemes Egyházmegyéhez tartozó minden ingatlan és ingó javadalmaknak (ide nem értve azonban a nemes Egyházmegyének azon ingó és ingatlan javadalmait, mik plébánosi használatra régibb idő óta vannak hagyva, s mikről külön leltár készítettet), melyeknek leltározása a Egyházmegyének 1864-ben július 23-dik napján 2. szám alatt és ugyancsak 1864-ben december 4-dik napján 39. szám alatt kelt intézkedései folytán alólírtak által az 1864-dik évi december 7-dik s következő napjain vitetett vegbe.

¹¹ SAS, 2009, 58.

¹² SAS–VERESS, 2003, 36, 38, 39, 40.

¹³ A közreadott egyházi leltár lelőhelye: Kolozsvár, Szent Mihály-plébánia levéltára.

A. Ingatlan javadalmak

I. A piaci templom körületébeni épületek

1. A templom kapujától balra a meglevő vasrácsoszat végében levő cserépfedelű kőépület

A) Antkó János által bíráto két szoba:

aa) Ezen két szoba közül egy van a piacra, ennek piacra levő belső ajtaja kétfelé nyíló, nyolc üvegtáblával, borított zárral, kulccsal, hat aufsatz¹⁴ sarokkal, két tolózárral ellátva. Felül van kétszárnyú ablaka négy üvegtáblával, szükséges vasolással, ez ellenibe van vasrostély fal közt, az ajtó köráramzatú, külső faajtaja kétfelé nyíló, pléhvel van borítva, két tolózárral, középen borított zárral, kulccsal, hat sarokkal ellátva, mind jó állapotban.

bb) Ezen szobában van egy kétfelé nyíló vakajtó, hat üvegtábla benne, négy sarokkal, fordítóval, két tolózárral, jó állapotban.

cc) Piac felől van egy ablak, négyszárnyú szükséges vasolással, hat üvegtáblával, falközi vas rostélyal, kétszárnyú, külső fatáblája kívülről pléhvel borítva, négy sarokkal, ki- és beakasztó horgokkal, jó állapotban, ezen tábla s a bolt, illetőleg szoba ajtaja zölden festett.

dd) Az udvar felé nyíló ablak hasonló a cc) alattihoz, vasrostélya nincsen.

ee) Van a szobában egy öntött kemence hatkönyökű pléhkürtövel, két vashoroggal.

ff) Pavimentuma¹⁵ használható állapotban.

gg) A másik szobába vezet egy egyes ajtó, borított zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel s két sarokkal ellátva, rajta egy kisdud ablak, jó állapotban. Két egyforma ablaka hasonló a dd) alattihoz, külső táblái pléchezés nélküliek, jó állapotban.

Megjegyzendő: hogy az ajtók, ablakok gyöngyszínre vannak festve.

hh) Van a szobában egy pléhkemence hosszú pléhkürtövel, két könyökkel. Pavimentuma használható.

ii) Az udvaron egy gyenge fatartó hely.

B) Valcz¹⁶ és Schuller által bíráto szoba:

aa) A szoba nyílik a piacra, ennek belső ajtaja kétszárnyú, javítva, festetlen, nyolc üvegtáblával, borította zárral, kulccsal, hat aufsatz sarokkal, két tolózárral, felül van kétszárnyú ablaka négy üvegtáblával, szükséges vasolással – az ellenibe van vasrostély falközt – az ajtó köráramzatú. Külső faajtaja kétfelé nyíló, kívül pléhvel borítva, két tolózárral, középen borított zárral, kulccsal, hat sarokkal, jó állapotban. Piac felől egy ablak négyszárnyú, szükséges vasolással, festetlen, hat üvegtáblával, falközi vasrostélyal, van külső kétszárnyú táblája pléhvel borítva, négy sarokkal, ki- és beakasztó horgokkal, jó

¹⁴ aufsatz = toldat, toldalék

¹⁵ pavementum = tarka színű padozat

¹⁶ Valcz Sándor marosvásárhelyi állatkereskedő, majd kolozsvári vendéglős. A személynevek és a foglalkozások beazonosítása az OLÁH, 1899. segítségével történt.

állapotban, ezen tábla s a bolt külső ajtaja zölden festett. Van a szobában egy kisdéd öntött kemence, hosszú pléhcsővel, hat könyökkel, pavementuma használható.

bb) Az udvar felől levő kamrába vezet egy kisdéd ajtó üvegablakkal, borított zárral, kulccsal, sarokkal ellátva. Ezen kamrában van egy kisdéd ablak, szükséges vasolással, vasrostélyal ellátva, pavementuma jó állapotban.

cc) Az udvaron van egy gyenge fatartó hely.

dd) A gangra vezető ajtó egyszerű, festett, két sarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel s behúzóval ellátva, használható állapotban.

ee) Ezen alkalmatosság mellett van a piacról az udvarra átjáró gang, melynek piac felől van ajtaja kétszárnyú, festetlen, romlott, négy gyenge sarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel s behúzóval ellátva, felette kisdéd ablak, üvegei hiányzanak.

ff) Az egész épület alatt van pince, ajtaja van az átjárónál, ezen ajtó bérlett, négy sarokkal, zárral, kulccsal, tizenhárom tölgyfalépcsőn lemenve van a belső, egyszerű ajtó egyszárnyú, két sarokkal, zárral, kulccsal ellátva, használható állapotban.

Megjegyzés: Ezen pince, a jelen leltár szerint a 7. pont alatti boltot bíró Vajnóczi és Dallosnak van bérbe adva.

2. Az 1. pont alatt írt épület és a katonai őrház között levő zsenedelyfedelű kőépület

A) Segrestyés Pávai László szállása:

aa) A fennebbi B) alatt írt átjáró jobbján egy egyszerű, festetlen ajtó, mely kétsarkú, záros, kulcsos, vezet egy tölgyfalépcsőn a konyhába, alja részint faragott kő, részint téglá, van a piacra egy ablaka, négyszárnyú, ónosak, szükséges vasolással, van egy plattenes¹⁷ főző és alatta sütőkemence, a fűstház-ajtó vasból. Ezen konyhából

bb) egy festetlen ajtó, melyen van négy üvegtábla, két gyenge, sarkon forgó zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel ellátva, vezet a piac felőli szobába, ennek van a piacra fél ív alakú egy ablaka, mely négyszárnyú, szükséges vasolással ellátva. Van külső kétszárnyú, régi egyszerű táblája, a fáskamra felé nyílik egy kisdéd, négyszárnyú belső ablaka, kellő vasolással, van külső ablaka is, az ablak közt vasrostély, van a szobában Dániel-féle kemence, pavementuma megromolva. Ezen szobából

cc) egy egyszerű levélajtó, mely kétsarkos, vezet a piac felőli másik szobába, melynek ablaka s külső táblája hasonló az előbbihez, pavementuma megromolva.

dd) A fennebbi átjáró végében van az emeletbe feljáró deszkalépcsőzet, ezen felmenve van egy oldalszoba, ajtaja egyszerű, kétsarkos, záros és kulcsos, van a piacra egy négyszárnyú ablaka, szükséges vasolással s deszka pavementuma, mind jó állapotban. Innen van a hijuba¹⁸ feljáró hely is, mégpedig az Antkó János, úgy Valcz és Schuller által bíráto alkalmatossághoz jobbra, a jelen alkalmatossághoz pedig balra. Ezen oldalszobából balra

¹⁷ plattenes (német Platten szóból) = lapos (főzőlapos)

¹⁸ hijuba = padlástérbe

ee) egy egyszerű ajtó, két sarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel, behúzóval ellátva vezet a piac felőli szobába, melynek van két ablaka a piacra, négy négyszárnyú, kellő vasolással, külső ablaka is van jó állapotban, az udvar felé van két kisdéd ablak, pavementuma jó, a szobában van plattenes kemence.

ff) Az udvaron van egy kétrekeszű szükségsház,¹⁹ egyik rész ebből az Antkó János, úgy Valcz és Schuller által bíráto alkalmatossághoz tartozik. Továbbá van léces faskamra s két más kamra ajtókkal ellátva. A cinterem²⁰ felőli léces kertelésnek van két sarkos és záros léces ajtaja.

B) Emmerling Lipót által bíráto bolt:²¹

aa) A piacról a boltba bejáró külső ajtó kétfelé nyíló, zölden festett, négy sarokkal, alól-felül tolózárral, oldalán borított zárral és kulccsal, belső ajtaja zölden festett, három üvegtáblával, két sarokkal és kilinccsel ellátva. Az ajtó sarkánál van rámás ablak három üvegtáblával, van alól-felül kisdéd tolózára, az egész jó állapotban, van a boltban egy négyszegletes pléh kemence két-kétkönyökös csővel, pavementuma alkalmas.

bb) Ezen boltból az udvar felé nyílik egy régi, egyszerű ajtó, két vassarokkal, behúzóval, zárja, valamint kilincse használhatlan, ütközővel ellátva.

C) Szilágyi Károly²² által bíráto bolt és lakó alkalmatosság:

aa) A piacról a boltba bejáró külső ajtó kétfelé nyíló, zölden festett, négy gyenge sarokkal, zárral, kulccsal, egy tolózárral ellátva, belső, egyszerű ajtaja sárgán festett, négy üvegtáblával, gyenge sarkokkal, borított zárral, kulccsal ellátva, pavementuma használható. A piacra van egy ablaka négyszárnyú, hat üvegtáblával. Két tábla elrepedve, sarkokkal ellátva, használható állapotban, van külső, zölden festett táblája, két sarokkal, rámásattal.

Megjegyzendő: ezen táblát és rámásatát, úgy a pincelépcsőzetet előbbi társbérllők, Valcz és Schuller magokénak tartják.

bb) A konyhába nyílik egy avatag ajtó rossz zárral, kulccsal, ütközővel, gyenge sarokkal, egy üvegtáblával, a konyhából az udvarra nyílik egy kisdéd, kétfelé nyíló, vasolással ellátott ablak, rossz állapotban, falközi vasrostéllal. Ugyancsak az udvarra nyílik egy avatag, kétpántos sarkú ajtó, záros és kulcsos, továbbá ugyanaz udvar felől van egy magasabb és egy kisebb ablak, szükséges vasolással, üvegei jók, külső fatáblákkal, pavementuma alkalmas. Van benne egy plattenes főzőkemence pléh ajtóval, rehrnel²³ s ajtóval, van kisdéd katlana vasajtóval, ezen konyha pavementumának egyik része teszi a pinceajtó fedelét, melyen van két sarok s egy retesz. Ezen konyha alatt van pince. A konyha egy része padlásos.

¹⁹ szükségsház = árnyékszék, latrina

²⁰ cinterem = templomkert

²¹ bolt = szoba, helyiség

²² Szilágyi Károly csizmadia.

²³ rehrnel (német Lehr szóból) = sütővel

cc) Az udvaron külön zsendelyfedél alatt van egy szoba, ajtaja régi, két sarokkal és zárral, két egyforma ablaka négy-négszárnyú, szükséges vasolással, üvegei jók, pavementuma új, padlása alkalmas, öt darab pléhkürtő és egy pléh kalapja.

dd) Az udvaron van egy szabad szín deszkafedéllel, továbbá van egy szükségsszék ajtóval ellátva. Az udvar lécezése rossz, ajtaja hasonlólag léces, két vassarokkal s horgolóval.

ee) Az udvarról fenyőfa lépcsőzeten felmenve az emeletbe levő egy szobába, ennek az udvar felé nyíló ajtaja egyszerű, gyöngyszínre festett, két gyenge sarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel. A piacra van két egyforma gyöngyszínre festett, kétszárnyú, hat-hat üvegtáblás ablaka kellő vasolással, külső ablaka négy-négy üvegtáblás, padlások, pavementuma jó. Van benne kerek, öntött kemence, az udvar felől van a fűstházajtó vasból, a kemence kanyargó pléhcsövekkel, négy könyökkel.

ff) A hijufeljárónál van egy faskamra, ajtaja rekeszes.

D) Eigner Károly által bíráto bolt és szoba:

aa) A boltnak piacra nyíló külső ajtaja zölden festett, egyszerű, kétszárnyú, négy kisdud sarokkal, zárral, kulccsal ellátva. Belső ajtaja hasonlólag egyszerű, zölden festett, két sarokkal, zárja van, de kulcsa nincsen, kilinccses, behúzóval ellátva, az ajtó felső része üveges. A piacra nyíló kétszárnyú ablak zölden festett, vasolása s üvegei jók, külső egyszerű, zölden festett táblája két vassarokkal s horgolóval, pavementuma alkalmas. A boltba van egy kerek, öntött kemence pléhcsövekkel, mely csók a konyhára ki vannak eresztve, minden használható állapotban. A boltból

bb) egy egyszerű, zölden festett, kétsarkos és kilinccses ajtó, melyen van négy üvegtábla is, vezet a konyhába, hol is van egy tűzhely téglából rakva, rajta egy plattenes főzőkemence egy rehrnel, mindezek használható állapotban. A konyhából

cc) egy régi ajtó, mely záros, kulcsos, vezet az udvarra, egy másik ajtó pedig, mely zölden festett, kilinccses, kétsarkú, vezet az udvarra levő szobába, ezen szobának van két egyforma ablaka, négy-négszárnyú kellő vasolással, üvegei jók, pavementuma rossz. A tornác ajtaja egyszerű, sarokkal és retesszel.

dd) Az udvar léces, lécajtóval s retesszel, sarokkal, a nyugot felőli faszín ajtaján van két sarok és retesz, s van együlésű szükségsszék.

E) Özvegy Prohászka Józsefné által bíráto szállás:

aa) A D) alatt leírt szállásnál egy deszkalépcsőzet, karfával s lécezéssel ellátva vezet az emeletre, a lépcsőzet melletti kéményen van egy fűstházvasajtó, ugyancsak a lépcsőzet nyugvójánál van egy veresen festett, kétfelé nyíló, avatag almárium.²⁴ Ugyancsak a lépcsőzet nyugvójánál van egy gyalult deszkaoldallal, ajtóval ellátott kamra. Ezen lépcsőzeten felmenve

bb) egy gyöngyszínre festett, egyszerű ajtó, két sarokkal, behúzóval, ütközővel, zárral, kulccsal ellátva, jó állapotban vezet egy egyablakos, keskeny szobába, melynek

²⁴ almárium = konyhaszekrény, tálalószekrény, régies kifejezéssel pohárszék

külső, gyöngyszínre festett, kétszárnyú, hat üvegtáblás ablaka jó állapotban van, belső ablaka négyszárnyú, hat üvegtáblával és szükséges vasolással ellátva, hasonló állapotban. Ezen szobában van egy Dániel-kemence,²⁵ mely egyszersmind a belső szobába is szolgál, használható állapotban. Ezen szobából

cc) egy hasonló ajtó vezet a nagyobbik szobába, ennek van a bb) pont alatt megírt ablakhoz mindenben hasonló. Két ablaka külső és belső mindkét szobának, padlása és pavementuma jó.

dd) Az udvaron van ezen alkalmatossághoz tartozó, javított faszín és szükségsszék.

F) Zeiler Jakab²⁶ által bíráto bolt:

A boltnak piacra nyíló külső ajtaja kétfelé nyíló sarokkal, zárral és kulccsal ellátva, belső ajtaja zölden festett, négy üvegtáblával, borított zárral, kulccsal, két sarokkal. A piacra nyílik egy kétszárnyú ablaka, hat üvegtáblával, szükséges vasolással, külső táblája deszka, kétfelé nyíló, szükséges vasolással, zölden festve, mind használható állapotban. Egy bezárt ajtó vassarokkal, nem használódik.

G) Przibelowski Antal által bíráto bolt:

Ezen bolt nyílik a piacra, melynek külső, kétfelé nyíló, egyszerű fenyőfa ajtaja feketén festett, hat rendbeli könnyűszerű sarkokkal, zárral, kulccsal, egyik szárnyán alól-felül tolózárral, közepén retesz. Ezen ajtóhoz tartozik üvegráma is, melynek üvegei hiányzanak, az ajtók köze auslagokból²⁷ áll, üvegei jók, belső, egyszerű ajtaja üveges, záros, kulcsos, két sarokkal, pavementuma, valamint a fennírtak is használható állapotban.

H) Nagy János által bíráto szállás:

aa) A piac felől egy egyablakos bolt, melynek ablaka négyszárnyú, üvegei jók, szükséges vasolással, külső, egyszerű, gyöngyszínre festett, kétfelé nyíló fatáblájának van négy sarka s két vas kiakasztója. A piacra nyíló, egyszerű, gyöngyszínre festett ajtó kétsarkú, kilinccsel, ütközővel, zárral és kulccsal ellátva, mind használható állapotban, pavementuma néhol hiányos. Ezen szobából, illetőleg boltból

bb) a konyhára nyílik egy veresen festett, egyszerű ajtó két sarokkal és retesszel. A konyhának a piacra nyílik egy kisded, üveges ablaka, kétfelé nyíló, szükséges vasolással, a falon van szelelő lyuk vasajtóval ellátva, a fűstház ajtaja fenyődeszka, mind használható állapotban, pavementuma megkopott téglá. A konyhából az udvarra vezet egy festetlen ajtó két sarokkal, kilinccsel, ütközővel ellátva, az ajtón egy kisded, rámás és sarkos ablak, használható állapotban.

cc) Az udvarról egy fa lépcsőzet vezet az emeletbe, melynek külső szobaajtaja egyszerű, veresen festett, két vassarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel ellátva, van egy ablaka, négyszárnyú, jó állapotban, van benne egy kisded, plattenes kemence, tűz

²⁵ Dániel-kemence = Bolyai Farkas famintája alapján öntött, általa „Dániel kemencé”-nek elnevezett fűtőszerkezetet (Dániel próféta kemencéje, amelyik a kemence körül 4 singre is megégette).

²⁶ Zeiler Jakab ács.

²⁷ auslag = kirakat

vasajtóval, egy rehrnel, mely vasajtós, kürtője pléh. A szoba padlásos, pavementuma deszka, mind használható állapotban. Ezen keskeny szobából

dd) egy hasonló ajtó, hasonló szerkezettel, azonban kulcsa nincsen, vezet a nagyobb szobába, melynek van két, a cc) alattihoz hasonló ablaka. A szobában van zöld kályha-kemence vasajtóval, a szoba padlásos, pavementuma deszka, mind használható állapotban.

Mindkét szoba ablakán van külső, festett ablak is, használható állapotban.

ee) Az említett lépcsőzetnél van egy egyszerű ajtó, mely a hijuba vezet.

ff) Földszinten az udvar felől van a pincébe vezető s kétfelé nyíló, négy vassarokkal, zárral, kulccsal ellátott, bérlett²⁸ ajtó, a lépcsőzet avult állapotban.

gg) Az udvaron van egy deszkaoldalú s fedelű szín. Van háromrekeszű árnyékszék, fedele javítva, az udvar lécezésén van egy léces ajtó is, két vassarokkal.

I) Templomseprő özvegy Nagy Andrásnő szállása:

Ezen szállás áll az előbb írt h) alatti alkalmatosság udvaráni egy szobából, ennek van két egyforma ablaka, négy-négyszárnyú, szükséges vasolással ellátva, mindkét ablakon van külső fatábla, pavementuma deszka. Ezen szobában van egy plattenes kemence, fektetett zöld kályhacsökekkel, egyszerű, veresen festett ajtó, két sarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel ellátva vezet az udvarra, ezen ajtón van egy üvegtábla is, mind használható állapotban.

3. A katonai őrház kelet felőli része mellett levő, úgynevezett leányoskolai cserépfedelű emeletes új kőépület

A) Kolin István²⁹ által bíráto bolt és szoba:

aa) Az emeletbe feljáró lépcsőzet mellett földszínen ezen bolt nyílik a piacra, ennek belső, gyöngyszínre festett ajtaja üveges, záros, kulcsos, sarokkal ellátva, mellette van egy kis üveges rész, ezek felett négy tábla üveglak. Külső ajtaja kívülről pléhvél borítva, kétfelé nyíló, záros, kulcsos, sarokkal ellátva, egyik felén alól-felül tolózára, pavementuma deszka, mind használható állapotban. Ezen boltból

bb) egy gyöngyszínre festett, négy üvegtáblás ablakú ajtó, mely zárral, kulccsal, vassarokkal van ellátva, vezet a cinterem felől levő szobába, ennek van egy ablaka nyolc üvegtáblával, szükséges vasolással, falközi vasrostéllal, az udvarra nyíló ajtó hasonló az előbbihez, csak ablaka nincsen, pavementuma deszka, mind jó állapotban. Ezen szobából egy festetlen, keskeny ajtó vezet egy sötét kamrába, melynek pavementuma nincsen.

²⁸ bérlett = bélelt

²⁹ Kolin István cipész.

B) Bukovski József által bíráto bolt:

A piacról bemenve a boltba, ennek külső ajtaja pléhvel borítva találtatik, kétfelé nyíló, kívül-belől zölden festett, három-három, hosszú vassarkokkal s pipákkal,³⁰ zárral, kulccsal ellátva, mind jó állapotban. Ennek belső ajtaja bérlő által levétetett, s helyébe más állíttatott, mit azonban a bérlési idő kiteltével maga épségében visszaállítani köteles. Ezen boltnak a piacra nyílik egy ablaka vasrostéllyal ellátva, külső fatáblája kívülről pléhvel borítva, négy sarokkal, pipával, alól-felül a rostélyhoz akasztó horoggal, az ablak négyszárnyú, hat üvegtáblával, nyolc vassarokkal, pipával, nyolc foglaló sarokkal, négy behúzó vasgombbal, három horgolóval, mind jó állapotban. Ezen szobában van kórámázattal ellátott vasajtó, benne windoffen.³¹ A pavementum használható állapotban. Ezen boltból balra van egy ajtó, köze téglával berakva. A boltajtó előtt van egy darab kőlépcső.

C) Kis József által bíráto bolt:

A piacról bemenve a boltba, ennek külső ajtaja kívülről pléhvel borítva, kétfelé nyíló, kívül-belől zölden festve, három-három, hosszú vassarkokkal, pipákkal, zárral, kulccsal ellátva, mind jó állapotban. Ennek belső ajtaja üveges, három üveg helyét azonban fehér pléh pótolja, alatt egy riglivel, négy sanir³² sarokkal, zárral, kulccsal ellátva, az ajtó kevés igazítással használható állapotban. Ezen boltnak a piacra nyílik egy ablaka rostély nélkül, külső fatáblája zölden festett, hat foglaló pléhvel, horgolóval. Az ablak négyszárnyú, hat üvegtáblával, nyolc vassarokkal, pipával, nyolc foglaló sarokkal, négy behúzó vasgombbal, három horgolóval, mind jó állapotban, pavementuma használható állapotban.

Ezen és a mellette levő, s Vieder Vince által bíráto boltajtó előtt egyberakva van hét darab kőlépcső.

D) Vieder Vince által bíráto bolt:

Ezen bolt nyílik a piacra, külső ajtaja kétszárnyú, kívülről pléhvel borítva, kívül-belől zölden festett, három-három, hosszú vassarkokkal, pipával, zárral, kulccsal ellátva, jó állapotban, ezen ajtónak van két keresztvas pántja is. Belső ajtaja üveges, felső ablakkal, alatta egy riglivel, ezen ablaknak van négy sarokvasa pipákkal, négy foglaló sarokkal és horgolóval, az ajtó négy sanir sarokkal, egy kisedel horgolóval, zárral, kulccsal ellátva, mind jó állapotban. Pavimentuma hasonlólag jó állapotban.

³⁰ pipákkal = ajtósarok pipa alakú részeivel

³¹ windoffen (Windofen) = széltűzhely

³² sanir (német Scharnier szóból) = zsanér, csuklópánt

E) Özvegy Khudy Józsefnő³³ által bíráto gyógyszerertári
s lakó alkalmatosságok a földszínen:

aa) A gyógyszerertár. Ennek a piacra nyílik két egyforma, fehérén festett, kétfelé nyíló, félig üveges ajtaja, hat-hat sanir sarokkal, két-két tolózárrel, egy-egy zárral, kulccsal, réz kilinccsel ellátva, jó állapotban. Mindkettőnek van kétfelé nyíló, külső ajtaja, hat-hat vassarokkal, kívülről pléhvel borítva, két-két tolózárrel, közepén zárral, kulccsal s kiakasztó horgokkal. Ugyancsak a piacra van egy ablaka, külsőjén van kétfelé nyíló fatáblája, kívülről megpléhezve, szükséges vasolásokkal s falközi vasrostéllyal mind jó állapotban, pavementuma egy helyen kijavítva.

bb) A gyógyszerertárból egy ajtónyíláson, melynek ajtaja nincsen, átmenve a piac felőli szobába, ennek a piacra van egy ablaka, hasonló külső táblával, falközi vasrostéllyal, jó állapotban. Ezen szobának a piacra volt egy ajtaja, mi félig fel van jelenleg falozva, ezen felül van ablaka szükséges vasolással, jó állapotban, kívülről van a fennebbiekhez mindenkben hasonló ajtaja kétfelé nyíló s pléhezve, pavementuma jó.

cc) Ezen szobából egy kopott festékű ajtó, mely záros, kulcsos, sarkokkal ellátva vezet a konyhára, jelenleg laboratóriumba, melynek az udvarra nyílik egy ablaka négyszárnyú, üvegei jók, falközi vasrostéllyal, ennek az udvarra nyílik egy közönséges ajtaja is félig üvegezve, sanir sarokkal, zárral, de kulcsa nincsen, pavementuma elviselve, a szegletbe egy katlan vasajtóval.

dd) A gyógyszerertárból egy közönséges, gyöngyszínre festett ajtó, két sanir sarokkal, zárral, kulccsal, ütközővel ellátva vezet egy, az udvarra nyíló szobába, ennek van egy ablaka az udvarra nyíló, négyszárnyú, szükséges vasolással, falközi vasrostéllyal jó állapotban, pavementum jó. Innen van a pincébe a lejáró, táblája pavementum helyett szolgál, rajta két karika s két lemez sarokkal.

ee) Ezen szobából a cc) alatti konyhára, mostan laboratóriumba vezet egy ajtó kopott festékű, két sanir sarokkal, zárral, ütközővel, behúzóval, kulcsa nincsen, félig az ajtó üveges, két sarokkal, két foglaló pléhvel és horgolóval.

ff) A dd) alatti szobából egy gyöngyszínre festett ajtó, két sanir sarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel, behúzóval ellátva vezet az udvar felőli keskeny szobába, ennek az udvarra nyílik egy ablaka, szükséges vasolással s falközi vasrostéllyal. Ezen szobából

gg) a falon készített nyílás vezet egy, a piac felőli szobába, ennek van két ablaka szükséges vasolással, falközi vasrostéllyal, külső táblái kívülről pléhezve, mind jó állapotban, pavementuma jó.

hh) Az ff) alatti szobából egy keskeny ajtó, gyöngyszínre festett, két nagy vassarokkal, zárral, kulccsal ellátva vezet a konyhára, ennek az udvarra van egy ablaka szükséges vasolással, falközi vasrostéllyal, egy ajtó festetlen állapotban, két sarokkal, zárral, kulccsal, ütközővel, behúzóval ellátva, pavementuma jó. Van benne plattenes főzőkemence s katlan, rajta vasajtó, a kemence, katlan s az ajtó bérlőné.

³³ Khudy József aradi gyógyszerész özvegye, Kolozsvárt az Egyszarvúhoz címzett gyógyszerertárat működtette. PÉTER H., 2013, 46. Fia is gyógyszerész lett, 1880. szeptember 4-én kötött házasságot Veress Ferenc kolozsvári fotográfus leányával, Piroskával. Egy év múlva megszületett fiuk, Khudy Tihamér. MIKLÓSI-SIKES, 2001, 79.

F) Hödl József által bíráto bolt:

aa) A boltnak ajtaja nyílik a piacra, pléhvel borítva, kétfelé nyíló, kívül-belül zölden festett, három-három, hosszú vassarkokkal s pipákkal, zárral, kulccsal ellátva, mind jó állapotban, keresztvas pánntal. Ennek belső üveges ajtaja bérlő gondozása alatt van. A piacra nyílik egy ablaka, melynek külső táblája pléhvel van borítva s a szükséges vasolással ellátva, jó állapotban. Az ablakon vasrostély, az ablak négyszárnyú, hat üvegtáblával és szükséges vasolással jó állapotban, a pavementum jó. Ezen boltból

bb) egy üveges ajtó vezet a cinterem felől egy keskeny szobába, ezen ajtón van négy jó üvegtábla, sarkokkal, behúzóval, zárral, kulccsal ellátva, jó állapotban, pavementuma jó. Ezen szobának a cinterem felé van egy más, hasonló üveges ajtaja, hasonló vasolással, zárral, kulccsal ellátva, jó állapotban. Ezen szobának van külső bérlett ajtaja nagy zárral, kulccsal, riglivel és sarkokkal ellátva, jó állapotban. Ezen szobából

cc) balra egy négyüvegű, hasonló ajtó vezet egy más keskeny kamrába, pavementuma jó. Ezen kamrának a boltba nyílik egy nyolc üvegtáblás ablaka, kellő vasolással.

dd) A boltajtó előtt van négy darab kőlépcső.

G) Jerzsabek József³⁴ által bíráto bolt:

aa) A bolt nyílik a piacra, ennek külső ajtaja kétszárnyú, kívülről pléhvel borítva, kívül-belül zölden festett, három-három, hosszú vassarkokkal s pipákkal, zárral, kulccsal, keresztvaspánntal ellátva, jó állapotban. Belső ajtaja hat-hat üvegtáblával, az ajtó gyöngyszínre festve, sarkokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel, két riglivel ellátva, hasonlólag jó állapotban. E felett van egy gyöngyszínre festett, kisdéd ablak, két üvegtáblával s vasolással, pavementuma használható. A boltba van három rendbeli stelázs³⁵ húsz fiókkal s egy pudli,³⁶ viseltesek.

bb) Ezen boltból egy feketén festett egyszerű, négy üvegtáblás ajtó sarkokkal, zárral, kulccsal vezet egy keskeny szobába, melynek pavementuma jó. Ennek van egy kisdéd ablaka a cinterem felé jó állapotban, kívülről pléhezett táblával. Ezen szobának a cinterem felé nyílik egy egyszerű, záros, kulcsos ajtaja négy üvegtáblával s kellő vasolással, nagy zárral, kulccsal és két füles horgolóval. A szobában van egy kisdéd, kerek, öntött kemence kürtővel s két könyökkel. A boltajtó előtt van alkalmazva négy darab kőlépcső.

H) I⁸⁶ magyar leányiskolai alkalmak:

aa) Ezen iskolához juthatásra szolgál a katonai őrház mellett a földszínen levő ajtó, mely zölden festett, kétfelé nyíló, kijavítva, egyik szárnyán alól-felül tolózár, másik szárnyán borított zár és kulcs. Keresztül való keskeny vasának csak fele van meg és rajta. Itt bemenve s húsz tölgyfalépcsőn felmenve az emeletbe, jobbra van egy fűstház vasajtó, e mellett

³⁴ Jerzsabek József üveges.

³⁵ stelázs (német Stelage szóból) = polc, állvány, stelázs

³⁶ pudli (német Budel szóból) = hosszú, keskeny kiszolgáló asztal, vagyis pult, amely mögött az elárusító áll

bb) egy fehérén festett ajtó, mely két sarkon forog, s borított zárral, kulccsal, kilincscsel s ütközővel van ellátva, vezet az oskolába. Ennek van három külső és belső ablaka, szükséges vasolással, használható állapotban, schalugaterei³⁷ festve van, benne öntött, kerek kemence hozzá való pléhcsőekkel, három könyökkel, pavementuma használható. Van két könyöklő és ülőpad, egy asztal s egy szék, egy fekete tábla s hozzá ráma, tizenhárom darab betűs vászontábla, tíz darab képes vászontábla. Ezen oskolaszobából

cc) egy hasonló szerkezetű ajtó vezet a piac felőli másik szobába, ennek van két ablaka, melynek külső és belső ablaka, úgy schalugatere hasonló a bb) alattiakhoz. Van a szobában egy zöld kályha-kemence pléh kürtővel, egy könyökkel, pavementuma deszka, minden használható állapotban. Ezen szobából

dd) egy hasonló szerkezetű ajtó vezet a konyhára, itt vagyon egy sparhert, két rehrnel és egy rézüst. Van két belső ablak a gangra, szükséges vasolással, falközi vasrostéllyal, pavementuma deszka, minden használható állapotban. Egy, a fennebbiekhez hasonló ajtó vezet a gangra, mellette egy vasrostélyos ablak. Ezen alkalmatossághoz tartozik az épület alatti pincéből egy rész, úgy hijurész, s az udvaron fáskamra, közös tornác, s ottan egy ajtó három kulccsal.

ee) Az aa) alatt írt lépcsőzettől balra egy zár nélküli sarkos ajtó vezet a szükségszékre, itten vagyon egy ablak s négyrekeszű ülés, kettő közüllek záros. Ezen szükségszék közös.

I) Német leányoskolai alkalmak, úgy a Bartha kisasszonyok³⁸ szállása:

aa) A folyosón az 1° magyar leányoskolai alkalmatosság mellett egy fehérén festett ajtó, mely két sarkon forog s borított, zárral, kulccsal, kilincscsel s ütközővel van ellátva, s van külső levélajtója³⁹ is, vezet a piac felőli szobába, ennek van két ablaka, külső és belső, és schalugaterei szükséges vasolással. Ezen szobában van egy öntött, kised, négyszegletű főzőkemence pléh kürtővel, pavementuma deszka. Egy hasonló szerkezetű ajtó van jobbról s tülffelől befalazva, mind jó állapotban. A folyosóra nyílik egy ablak, jó állapotban. Innen

bb) egy fehérén festett, kétfelé nyíló üveges ajtó, mely sarkos, záros és kulcsos, vezet a szomszéd szobába, annak mindenben a fennebbiekhez hasonló három ablaka nyílik a piacra, a szobában van egy zöld Dániel-kemence, pavementuma deszka, minden használható állapotban. Innen

cc) egy fehérén festett, kétfelé nyíló, sarkos, záros, kulcsos ajtó vezet a szegletyszobába, ennek van a fennebbiekhez mindenben hasonló két ablaka a piacra. Van benne egy öntött kemence pléhkürtővel, pavementuma deszka, minden használható állapotban.

dd) Az aa) alatti szobából egy levélajtó, sarkos, záros, kulcsos vezet a német leányoskolába. Ennek a folyosóra van két ablaka, külső, belső, négy-négyszárnyú, jó állapotban, pavementuma használható, egy nagy öntött, kerek kemence hatkönyökű kürtővel, alatta kerek kő. Van az oskolában két hosszú pad, két egyes szék, a padok könyöklők és

³⁷ schalugater (német Schalluugader szóból) = az ablakok fénytől és az időjárástól való védelmére szolgáló, fából készült szerkezet; zsalugáter

³⁸ Bartha Anna és Laura tanítónők.

³⁹ levélajtója = lécajtója

ülők, két táblatartóval, tíz darab abc tábla, két mappa és tizenhárom darab nézőtábla. Ezen szobából a sötét gangra vezet egy, a többiekhez hasonló tölgyfaszínre festett ajtó.

ee) Egy tölgyfaszínre festett hasonló ajtó vezet a szomszéd szobába, ennek van hasonló két ablaka, benne egy négyszegű, öntött kemence három pléhkürtővel, hat könyökkel, pavementuma deszka, benne egy plattenes kemence s két ülőpad, mind használható állapotban. Ezen szobából

ff) egy tölgyfaszínre festett hasonló ajtó vezet a szomszéd szobába, ennek van hasonló két ablaka. Benne egy négyszegű, öntött kemence három pléhkürtővel, hat könyökkel, pavementuma deszka, fűstházajtó vasból. Innen egy tölgyfaszínre festett, hasonló ajtó vezet a sötét gangra, ennek van külső, tölgyfaszínre festett levélajtója is, mind használható állapotban.

gg) Ezen alkalmatossághoz tartozik a sötét gangban egy kisded konyha, van kisded ajtaja és ablaka. Továbbá a folyosó végében közös szükségszék, hiju és pincerész, az udvaron pedig fáskamra.

K) 2^{ik} magyar leányoskola:

aa) A cinterem felőli lépcsőzeten, mely áll huszonöt darab tölgyfából s egy karfából, felmenve balra van egy ajtó tölgyfaszínre festve, két sarkon forgó borított zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel s behúzóval ellátva, s vezet az oskolaszobába. Ennek van két ablaka a cinterem felé, téli ablakkal és schalugaterrel, használható állapotban. Van a szobában egy öntött kemence pléhkürtőkkel, hat könyökkel, pavementuma használt, nyolc pad könyöklővel s üléssel, egy asztal, egy szék, három nagy mappás tábla, huszonnyolc képes tábla, s egy nagy olajos kép, Jézus képe, egy tábla rámájával. Ezen szobából

bb) egy hasonló szerkezetű ajtó vezet a piac felőli szobába, ennek van a piacra egy ablaka, külső, belső és schalugatere, van benne meisner főzőkemence⁴⁰ plattennel, egy rehrnel, pavementuma deszka, mind használható állapotban. Ezen szobából

cc) egy hasonló szerkezetű ajtó vezet a nagyobb szobába, ennek a piacra van az előbb írt ablakhoz mindenben hasonló két ablaka, külső, belső és schalugatere, egy öntött, szegletes kemence, kanyargó csővel s hat könyökkel, pavementuma deszka. Ezen szobának a gangra van egy hasonló szerkezetű ajtaja, külső fenyőfa ajtóval, mind használható.

dd) Ezen alkalmatossághoz tartozik a gangon egy nyári konyha, ajtaja záros, van egy üveges ablaka is. Továbbá tartozik hozzá hijurész elrekesztve, pincerész, az udvaron fáskamra, közös tornác s egy ajtó, mely háromkulcsos. A hijufeljárónál egy ajtó s három ablak, üvegei eltörve, a közös tornác végében közös árnyékszék.

⁴⁰ Meisner főzőkemence = takaréktűzhely-fajta

4. A leányiskolai épület és 1⁶ mészárszék közötti
régí sós- és pálinkásboltok, s kántori lak, zsendelyfedél alatti kőépületek

A) Bertha Mihály⁴¹ által bíráto két bolt:

1⁶ bolt. Ennek ajtaja nyílik a piacra, ezen ajtó bérlett és festett, két hosszú vassarokkal, pipával, pántos horgolóval, zárral, kulccsal ellátva, jó állapotban. Ezen boltnak belső ajtaja üveges, két vassarokkal, pipával, zárral, kulccsal, kilinccsel, riglivel, behúzóval ellátva. Az ajtó ablaka négy üvegtáblával, két sarokkal, pipával, behúzóval s akasztóval ellátva, jó állapotban, az ajtó festett. A bolt táblája bérlett, két sarokkal, pipával, két akasztóhoroggal, keresztvas pánttal ellátva és festve, jó állapotban. A boltablak négy üvegtáblás, négy vas szorítóval, ebbe van egy szárnytábla, sarokkal, pipával, két foglaló sarokkal, horgolóval ellátva, jó állapotban, pavementuma használható.

2^k bolt. Van ezen boltban festett, külső, kétfelé nyíló, nem egészen bérlett ajtaja négy sarokkal, alól-felül tolózárral, keresztvassal, zárral és kulccsal ellátva, jó állapotban. A belső ajtó kétfelé nyíló, üveges, négy sarokkal, zárral, kulccsal, kívül-belül sárgaréz kilinccsel, ütözővel, kilenc tábla üveggel, jó állapotban. Pavimentuma kevés igazítással használható.

Ezen két bolt közfalán keresztül bérlő által egy átjáró vágatott, hova üveges ajtót is alkalmazott. Ezen boltba van egy sárgán festett, deszkahátos polc.

B) Özvegy Kurth Tamásné által bíráto két bolt:

3^k bolt. Ezen boltban ajtaja bérlett, festett, befelé nyíló, két hosszú vassarokkal, pipával, zárral, kulccsal, behúzóval, két akasztóvassal ellátva, jó állapotban. Az ablaktábla festett, hasonló sarokkal, pipával, két horgolóval s két akasztóvassal, jó állapotban. Kétfelé nyíló ablaka négy üvegtáblával, kettő benne hibás, négy sarokkal, két foglaló sarokkal, két akasztóval s két behúzó gombbal, pavementuma használható.

C) Szekernyés Jánosné⁴² által bíráto két bolt:

4^k bolt. Ennek ajtaja kétfelé nyíló, zölden festett, záros, kulcsos, belső ajtaja sárgán festett, mindkét ajtó szükséges vasolással ellátva, pavementuma deszka, mind használható állapotban.

5^k bolt. Ennek ajtaja bérlett, feketén festett, sarokkal, zárral, kulccsal és behúzóval ellátva, ablaktáblája bérlett és festett, két, pántos sarokkal, két akasztó horoggal, mind használható állapotban, pavementuma nincsen.

⁴¹ Bertha Mihály bádigos. Hasonnevű fia kőfaragó, épületszobrász volt. Kolozsvárt készült munkái: Száz éves a magyar színjátszás emléktáblája, az Ipartestület székházának szobordíszai, a Vasútigazgatóság palotájának címerai. 1898-ban ő faragta az egykori kolozsmonostori bencés apátság temploma nyugati portálájának a kassai dóm motívumai után készült díszait, a keresztrozsát és a kapuzata felett elhelyezett Boldogasszony-szobrot. SAS, 2010, 96.

⁴² Szekernyés Jánosné, a Szent Mihály-templom tornya építésében közreműködő kőműves felesége.

D) Böckel Sigmond által bíráto bolt:

6^k bolt. Mindenben hasonló az 5^k bolthoz.

E) Zeiler József által bíráto bolt:

7^k bolt. Mindenben hasonló az 5^k bolthoz, ezenkívül egy ablakráma hat üvegtáblával, pavimentuma deszka, mind használható állapotban.

F) Varga Józsefnő által bíráto bolt:

8^k bolt. Mindenben hasonló az 5^k bolthoz, az ajtónak van kurta vaspánt horgolója is, pavimentuma deszka, használható állapotban.

G) Hátschek Antal által bíráto két bolt:

9^k bolt. Hasonló az 5^k bolthoz, pavimentuma deszka.

10^k bolt. Hasonló a 9^k bolthoz.

H) Reiel Dánielnő⁴³ által bíráto bolt:

11^k bolt. Hasonló az 5^k bolthoz, az ablaktáblának keresztvas pántja is van.

I) Özv. Lengyel Samuelnő⁴⁴ által bíráto két bolt:

12^k bolt. Hasonló az 11^k bolthoz, pavimentuma elhasznált állapotban.

K) Özv. Berekszászi Istvánnő által bíráto bolt:

13^k bolt. Hasonló az 11^k bolthoz, van üveges ablaka s üveges ajtaja, vasolással ellátva, pavimentuma deszka, mind használható állapotban.

L) Som Mihálynő által bíráto bolt:

14^k bolt. Hasonló az 5^k bolthoz, van belső, ócska ajtaja, üveges, záros, kulcsos, gyöngyszínre festett, egyszerű ablaka üveges, pavimentuma alkalmas. Ezen boltban van egy stelázs s egy pótlék stelázs, továbbá ötpolcos stelázs és egy pudli.

M) Miller József által bíráto bolt:

15^k bolt. Hasonló az 5^k bolthoz, pavimentuma romlott.

N) Nagy Jánosnő⁴⁵ által bíráto bolt:

16^k bolt. Hasonló az 5^k bolthoz, pavimentuma rossz.

O) Szigeti Pálnő által bíráto bolt:

17^k bolt. Hasonló az 5^k bolthoz, egy részében van gyenge pavimentum.

⁴³ Helyesen Reil Dániel szabó felesége.

⁴⁴ Lengyel Sámuel vaslakatos özvegye.

⁴⁵ Nagy Jánosné varrónő.

P) Özv. Beron Mátyásnő által bíráto bolt:

18^k bolt. Hasonló az 5^k bolthoz, félig meg van pavimentumozva. Ezen boltban van egy kised tűzhely téglából és kémény.

Q) Gvardasoni József⁴⁶ által bíráto bolt:

19^k bolt. Hasonló az 5^k bolthoz, pavimentuma alkalmas.

R) Placz Jánosnő által bíráto két bolt:

20^k bolt. Hasonló az 5^k bolthoz, pavimentuma alkalmas.

21^k bolt. Hasonló az 5^k bolthoz, félig ki van pavimentumozva.

S) Pávai László által bíráto bolt:

22^k bolt. Hasonló az 5^k bolthoz, pavimentuma alkalmas.

T) Sánta István⁴⁷ által bíráto bolt:

23^k bolt. Hasonló az 5^k bolthoz, félig ki van pavimentumozva.

U) Sánta István úr által bíráto külön fedél alatti kántori lak,

s Florián Antal úr⁴⁸ által ottan bíráto kis iskola:

aa) Ezen alkatmatossághoz a piac felől a külső szobába nyílik egy ajtó, mely gyöngyszínre festett, egyszerű, két sarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel ellátva, jó állapotban. Külső ajtaja zölden festett, egyszerű, két sarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel ellátva, jó állapotban. Ezen szobának a piacra van egy ablaka, négyszárnyú, gyöngyszínűre festett, szükséges vasolással, jó állapotban. Külső ablaka a belsőhöz hasonló, a szobában van egy kised plattenes kemence, egy rehrnel s ajtójával. A szoba padlásos, pavimentuma alkalmas. Ezen szobából

bb) az aa) alatti szobából egy hasonló gyöngyszínre festett ajtó, két sarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel ellátva vezet az átjáróra, melynek végében van egy új, kétfelé nyíló, festetlen, két tolózárrel s közepén zárral, kulccsal ellátott ajtó, felette van egy kétfelé nyíló ablaka, meglehető állapotban. Ezen átjárón van a hijuba feljáró fa lépcsőzet. Van a falba egy almárium, kétfelé nyíló ajtóval, az átjáró alja téglával kirakva. Ezen átjáró oldalán van egy ajtó, mely kétsarkos, ez vezet az úgynevezett kis oskolába, azonban ezen ajtó belőlről be van rakva.

dd) Ezen átjáró oldalába van a konyhára vezető ajtó, mely egyszerű, két sarkon forgó. A konyhának van az udvarra egy kétfelé nyíló, avatag ablaka, van benne egy sütőkemence.

⁴⁶ Gvardasoni József, a kolozsvári római katolikus egyházközség tanácsosa.

⁴⁷ Sánta István háztulajdonos.

⁴⁸ Florián Antal kereskedő, a kolozsvári római katolikus egyházközség tanácsosa.

ee) Ezen fedél alatt van az úgynevezett kis oskola, ennek az udvar felől van egy egyszerű, festetlen ajtaja, két sarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel ellátva, ezen kívül van rajta retesz és reteszű, három egyenlő ablaka, négy-négyszárnyú szükséges vasolással, üvegei jók, valamint pavimentuma, úgy padlása is jó.

ff) E mellett van egy keskeny szoba, melynek ajtaja egyszerű, festetlen, két sanir sarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel s ütközővel ellátva, jó állapotban, egy ablaka az udvarra hasonló a fennebbiekhez, padlása s pavimentuma jó.

gg) A pince ajtaja van a piac felől, kétszárnyú, négy sarokkal, retesszel, a pince két osztályból áll.

5. A város vámháza melletti zsendelyfedelű kőépület

A) Schreithoffer János⁴⁹ által bíráto bolt:

Ezen bolt külső ajtaja kétfelé nyíló, bérlett, zölden festett, négyrendbeli sarokkal ellátva, egyik felin alól-felül, másik felin pedig közepén van tolózára, borított záros és kulcsos. Belső ajtaja tölgyfaszínre festett, kétfelé nyíló, üveges, záros, kulcsos, rézkilincses, az ablakon kétfelé nyíló, festetlen, egyszerű tábla, könnyűszerű sarkokkal. Van ezen az ablakon külső ablak három nagy táblaüveggel, az ablak köze bedeszkázva, belső ablaka kétfelé nyíló, vasas, hat üvegtáblával. Padlása s pavimentuma deszka, minden jó állapotban.

B) Böjthe Máté⁵⁰ által bíráto kávé bolt:

aa) Ezen boltnak piacra nyíló külső ajtaja egyszerű, zölden festett, kétszárnyú, két-két vassarokkal, egyiken vashorgoló, másikon kulcsos zár. Belső ajtaja festett, de romlott, rajta kétszárnyú, kisdéd ablak négy üvegtáblával, két vassarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel ellátva. Ablaka négyszárnyú, hat üvegtáblával s szükséges vasolással ellátva, ablaktáblája zölden festett, van rajta horgoló, pavimentuma használt. Ezen szobának a konyhára nyílik kétszárnyú ablaka négy üvegtáblával és szükséges vasolással. Ezen szobából a konyhára vezető ajtó romlott, a konyhából az udvar felé vezet egy veresen festett, egyszerű ajtó négy üvegtáblával, vassarkokkal és egy horgolóval ellátva.

bb) A szobából egy veresen festett s egyszárnyú üvegtáblás, vassarokkal, kilinccsel, taszító zárral és horgolóval ellátott ajtó vezet ugyancsak a piacra nyíló, s jelenleg szobának használatos boltba, melynek külső ajtaja téglával be van rakva, az ajtó a hijuban van. Ablaka négyszárnyú, tíz üvegtáblás, szükséges vasolással, jó állapotban, ezen van egyszárnyú, zölden festett schalugater, szükséges vasolással jó állapotban, pavimentuma jó.

cc) Ezen szobából egy egyszerű, veresen festett ajtó, melyre van szegezve négy üvegtáblás ablak, vassarkos, kilincses, vezet az udvar felőli kisdéd szobába, melynek van egy kisdéd, kétszárnyú jó ablaka, ezen szobának van az udvar felé egy romlott, egyszerű ajtaja is, vassarkos és kilincses, padlással és pavimentummal ellátva. A hijuba feljáró lépcsőzet új.

⁴⁹ Schreithoffer János szatócs.

⁵⁰ Böjthe Máté, a Szent Mihály-templom második kántora.

dd) Az udvaron van egy szabad faszín zsendelyfedél alatt, a cinterembe nyíló két vassarkú és reteszű, egyszerű, avult ajtóval, a szín alatt van egy kisdéd pince, lépcsőzetes, leeresztő ajtóval.

Megjegyzendő: Ezen boltoni schalugater és ottani ablak bérlő által készíttetett, a régi ablak és tábla a hijuba van. Továbbá az udvarból bérlő egy darabot befoglalt, be-deszkázott, ablakokat s ajtót rakott.

C) Florián Antal által bíráto bolt:

aa) Ezen boltnak piacra nyíló külső ajtaja kétszárnyú, zölden festett, négy sarokkal, zárral, kulccsal, két horgolóval, belső ajtaja hasonlólag kétszárnyú és zölden festett, négy sarokkal, zárral, kulccsal ellátva, pavimentuma deszka, mindezek jó állapotban.

bb) Ezen boltnak ugyancsak a piacra nyílik még egy ajtaja. Külső ajtaja mindenben hasonló az 1. pont alattihoz, vasfülekkel ellátva, belső ajtaja zölden festett, félig üveges s két rendbeli sarokkal, zárral, kulccsal ellátva. Ezen boltnak a piacra nyílik két ablaka, zölden festett mind külső, mind belső ablaka, szükséges vasolással, külső, zölden festett táblája egyiknek egy, másiknak pedig kétszárnyú, szükséges vasolással ellátva, deszka pavimentummal együtt mind jó állapotban.

cc) Az aa) alatti ajtóval szembe egy zölden festett, zárral, kulccsal, két rendbeli sarokkal, négy üvegtáblával ellátott ajtó vezet a cinterem felől levő szobába. Ennek van egy külső és belső ablaka üveges, szükséges vasolással, van deszka pavimentuma, a pavimentum egy része szolgál a pincébe lejáróul. Van egy kisdéd ablak is, üveges, és egy füstház-vasajtó, mindezek jó állapotban. Ezen szobából

dd) egy kisdéd, zölden festett, zárral, kulccsal, vassarokkal ellátott ajtó, úgy a bb) alatti boltajtóval szembe levő, zölden festett, záros, kulcsos, vassarkos és felül üveges ajtó, melynek van feketén festett, vassarokkal ellátott külső ajtaja is, vezetnek az udvarra, mind használható állapotban.

ee) A hijuba vezet deszkalépcsőzet, a hiju egy része megpadolva s elrekesztve. Az udvaron egy ócska szabad szín deszkafedéllel. Az udvar ajtaja egyszerű lakattal.

6. Hátsó mészárszék melletti cserépfedél alatti emeletes kőépület

A) Özvegy Szakál Józsefnő által bíráto bolt és lakó alkalmatosság:

aa) A bolt külső ajtaja kétszárnyú, bérlett, kívül vaspléhvel borítva, négy erős, vassarkokon forog, két ütközővel, két hosszú vaspánttal, belől srófolva, üveges, kétszárnyú ajtaja a hijuban van. Ezen boltajtó felett van egy csepegésfogó deszka pléhvel borítva, három vas tartja alólról, felül pedig két vashorog. Mindkét ablakon az ablaktábla kívülről bérlett, pléhvel borítva, négy vassarokkal s egy befelé horgolóval, mindkét belső ablak tölgyfa rájáú és négyszárnyú, hat-hat üvegtáblával, sanir sarkokkal, egy-egy tolózárral s egy-egy horgolóval. Mindkét ablak között van vasrostély, hat helyt vassal leszorítva, pavimentuma deszka, minden használható állapotban. Ezen boltból

bb) egy veresen festett, négy üvegtáblás, rostélyos ajtó vezet az udvar felőli szobába, mi régebben raktárnak használtatott. Ezen szobának van két egyforma belső ablaka,

mindkettő ablakközti vasrostéllal ellátva, négy-négy szárnnyal, sarkokkal, két-két tolózárral s egy-egy horgolóval, foglaló sarkokkal, s hat-hat üvegtáblával ellátva, úgyszintén kellő szerkezetű téli ablakokkal, pavementuma deszka, mind használható állapotban. Ezen szobából

cc) egy egyszerű, feketén festett ajtó sanir sarkokkal, zárral, kulccsal és behúzóval ellátva vezet a mellékszobába. Ennek van belső és külső ablaka, hasonló a bb) alattihoz, falközti vasrostéllal, pavementuma deszka, mind használható állapotban.

dd) Az előbbi szobából egy feketén festett ajtó, borított zárral és kilinccsel ellátva vezet a gangra, ezen ajtónak külső ajtaja egészen vaspléhből van, záros, kulcsos, keresztül való vaspánttal ellátva.

ee) Az udvarra vezet egy kétszárnyú avatag ajtó, négy vassarokkal s egy tolózárral. Az udvaron találhatik egy avatag faszín, hasonló oldallal deszkából, ajtaján két vassarok és retesz. Az udvarról a cinterembe vezet egy avatag, kétfelé nyíló ajtó, négy vassarokkal, zárral, kulccsal s tolózárral ellátva.

ff) Az udvaron van egy újabb építmény zsendelyfedél alatt, mely áll két kised szobából, egyiknek üveges ajtaja veresen festett, két sarokkal, kilinccsel, zárral, kulccsal s behúzóval ellátva. Az ablak kétszárnyú, szükséges vasolással, valamint a téli ablak is deszkapadlással, mind használható állapotban, pavementuma avatag. A másik szobának hasonló ajtaja festetlen, belső ablaka is hasonló a fennebb írthoz, külső ablaka nincsen, az ablak közt van egy gyenge vasrostély, a szobában egy kised öntött kemence.

gg) A gangról az emeletbe vezet 14 darab tölgyfalépcső, a gang faragott, lapos kővel kirakva. Balra van a konyha az udvarra, ajtaja egyszerű s feketén festve, két vassarokkal, zárral, kulccsal, behúzóval, használható állapotban. Ennek van egyszerű külső ajtaja is kilinccsel, két vassarokkal, van két tölgyfaromás üveglablaka négy-négy szárnnyal, sarkokkal, horgolókkal ellátva. Van benne egy plattenes főzőkemence két rehrnel, suberekkel⁵¹ ellátva és egy katlan jó állapotban, pavementuma alkalmas. A konyha stakaturossal,⁵² az ablakon van új festett téli ablak. Ezen konyhából

hh) egy hasonló szerkezetű ajtó vezet az udvar felől egy keskeny szobába, ennek van egy hasonló ablaka külső ablakkal, ezen szobában van egy füstház-vasajtó, pavementuma is használható. Ezen szobából

ii) egy kised, igen egyszerű ajtó vezet a piacra levő szobába, ennek van egy tölgyfarámájú, négyszárnyú, fehérén festett, szükséges üvegekkel s vasolással ellátott ablaka, használható állapotban, pavementuma jó. Ezen szobából

kk) egy egyszerű festett ajtó vezet a nagyobb szobába, ajtaja két sanir sarokkal, zárral, kulccsal, behúzóval van ellátva, ehhez hasonló ajtó vezet a konyhára is. Ezen szobának van a fennebbihez hasonló két ablaka, mindhárom ablakhoz van téli ablak is, schalugater is szükséges vasolással ellátva, jó állapotban, pavementuma jó. A két szobába egyformán szolgál egy Dániel-féle kemence.

⁵¹ suber (német Schuber szóból) = tolóajtó, tolózár, retesz

⁵² stakaturossal (stukatúros) = bevakolt famennyezetes

II) A hiju téglával van bepadolva, az épület alatti pincének van két osztálya, egy záros, kulcsos és vassarkos ajtóval, benne két darab ászok.⁵³ Van közös szükségszék.

B) Tauffer Károly⁵⁴ által bíráto bolt és lakó alkalmatosság:

aa) A bolt piacra nyíló külső ajtaja kétszárnyú, egészen vasból, hat vassarkon forog, behúzó sróffal, alól-felül tolózárral az egyik szárnyán, másik csakis felül, belől van keresztvas pántja. Az ajtó feletti fedelecske veresrézből, alól két vaspálca tartja. Ezen bolt-nak van kétfelé nyíló, üveges belső ajtaja szükséges vasolással. Ezen bolt-nak van két ablaka, melynek táblája kétfelé nyíló, vasból, hat-hat vassarokkal, horgolóval ellátva, mind jó állapotban. Mindkét ablak közt van vasrostély, hat-hat szorítóvassal, mindkét üveges ablak négyszárnyú, kellő vasolással ellátva, jó állapotban, pavimentuma használható.

bb) Ezen boltból egy rostély alatti üveges ajtó, mely két vassarkon forog, zárral, kulccsal, behúzóval ellátva, jó állapotban vezet a raktárba, pavimentuma jó.

Az előbb leírt boltból az átjáróra nyílik egy ajtó, mégpedig a belső ajtó üveges, a külső ajtó pléhvel borítva, négy sarkon forog s belőlről záródik.

cc) A raktárból egy egyszerű üveges ajtó, melyen van két vassarok, zár és kulcs, vezet egy másik raktárba, pavimentuma jó, két egyforma tölgyfa ablaka négy-négy szárnnal, üvegtáblákkal és szükséges vasolással, mindkét ablakon van rostély.

Az előbb leírt raktárból egy rostély alatti üveges ajtó, mely két vassarkon forog, zárral, kulccsal ellátva vezet az átjáróra. Ezen ajtónak van külső ajtaja vasból, három vassarokkal, keresztpánt vassal s két rendbeli zárral, kulccsal ellátva, jó állapotban.

dd) Az udvarra kimenve van egy zsendelyfedél alatti deszkapadlós szoba, melynek egyszerű ajtaja két vassarkon forog, zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel ellátva. Ezen szobának van két ablaka, egyik az udvar felé, másik pedig a cinterem felé, mindkettő vasrostéllyal, két-két üveges szárnnal, pavimentuma jó.

ee) Ezen szoba végiben van egy kamra, melynek apró rostélyos ajtaja két vassarkon forog, zárral, kulccsal ellátva, deszkapadlással, pavimentuma a pocegerek⁵⁵ által el van rontva.

ff) Az árnyékszéknek deszkázata merőben rossz, valamint a téglafal is meg van romolva.

gg) Az udvaron van egy rossz állapotban levő deszkaszín, oldallal, van két avatag ajtó rajta, két-két vassarokkal és retesszel.

hh) A piacról bemenne az átjáróra, ennek van bérlett ajtaja, három vassarokkal, borított zárral, kulccsal, behúzóval. Az átjáró alja sima kővel kirakva, s három helyt vasrostély, a pincébe szolgáló.

ii) Az emeletbe feljáró lépcsőzet a Szakálnő által bíráto bolt-nál leíratott, a lépcsőzet mellett található egy berakott ajtó, azonban belőlről van bérlett ajtaja.

⁵³ ászok = hordótartó, hordók alá helyezett talapzat, leggyakrabban két kisebb, össze is erősített gerenda

⁵⁴ Tauffer Károly kereskedő.

⁵⁵ pocegerek = patkányok

kk) Az emeletbe a Szakálnő szállásán megírt ajtón bemenve van egy nagy festett szoba, két ablaka négy-négyszárnyú, szükséges vasolással ellátva, jó állapotban. Van külső ablaka is, és zölden festett schalugatere mind jó állapotban. Ezen szobában van egy cserép fűtőkemence, mi az alább írt szobát is melegíti, pavimentuma jó.

ll) Ezen szobából egy festett záros, kulcsos és sanir sarkos ajtó, behúzóval ellátva vezet a másik szobába, mely hasonlólag festett, s hasonlólag a piacra van. Ezen szobának van hasonló belső és külső ablaka és schalugatere, pavimentuma jó, a falba van festett vakajtó.

mm) Ezen szobából az udvar felé egy festett üveges ajtó, szükséges vasolással vezet egy sötét szobába, melynek az udvarra nyílik egy négyszárnyú, üveges, festett ablaka, kellő vasolással ellátva. Az átjáróra nyílik egy sötéten festett ajtó, két vassarokkal, zárral, kulccsal, behúzóval ellátva, ezen szobában a falban van almárium.

nn) Ezen szobából a konyhába vezet egy festett, egyszerű ajtó sanir sarokkal, zárral, kulccsal, behúzóval ellátva, jó állapotban. A konyhának van két üveges ablaka, négy-négy tölgyfáramával, szükséges vasolással, használt állapotban, mindkét ablak közt van kemény vasrostély, van benne plattenes kemence, két rehrnel s egy katlannal, pavimentuma használható.

oo) A konyhából egy festett, egyszerű, két jó vassarokkal, zárral, kulccsal, behúzóval ellátott ajtó vezet a tornácra, mi alkalmas állapotban van.

pp) A tornác végében van a szükségszék, melynek van egyszerű ajtaja, két vassarokkal és horgolóval, van három osztálya gyenge sarkokkal, kettőnek kisdéd zára és kulcsa, a harmadiknak csak horgolója.

qq) Az átjáróról a hijuba vezet egy veresen festett, két vassarokkal, zárral, kulccsal ellátott jó ajtó, van 19 darab tölgyfalépcső, mely ezen hiju el van rekesztve a Szakálnéjé-től. A hiju alja téglával van kirakva.

rr) Az alsó átjárónál van a pinceajtó bérlettbe és kétfelé nyíló kőrámazattal, négy vassarokkal, zárral, kulccsal s belől támasztó fával ellátva, alkalmas állapotban. Ezen bemenve van 13 darab tölgyfalépcső, ezen bemenve balra van egy külön pince, ajtaja záros, kulcsos és vassarkos. A lépcsőzettel szembe van egy más osztály,⁵⁶ rajta egyszerű ajtó, két vassarokkal, zárral, kulccsal, a harmadik osztály ajtaja hasonlólag két vassarokkal, zárral és kulccsal, az ezen osztályokban van nyolc darab ászok, a pince vasablakai megromlottak.

7. Hátsó mészárszék és templomkapuja között levő zsendelyfedelű földszíneni kőépület

A) Vajnóczi és Dallos által bíráto szegletbolt:

aa) A boltnak van két helyt bejáró egyforma ajtaja, mégpedig mindkettőnek belső ajtaja tölgyfaszínre festve, kétszárnyú, sarkos, záros, kulcsos, két-két tolózárral, az ajtók üvegesek. Külső ajtaja, mégpedig egyik pléhvel borítva, másik egészen vas, barnán festve, kétszárnyú, sarkos, záros, kulcsos, mindkettőnek keresztvasa s egyiknek ezenkívül

⁵⁶ osztály = rész, osztat

egy kisdéd vasa van. Egy ablaka fehérén festve, falközi vasrostéllal, külső kétszárnyú táblája pléhvel borítva, minden jó állapotban, pavementuma használható. Innen

bb) egy ajtónyíláson bemenve a másik boltba, ennek külső-belső ajtaja hasonló az aa) alatt írt s pléhvel borított ajtóhoz, van beeresztő vaspántja sróffal. Egy, az előbbihez hasonló ablaka, külső táblája vas, pavementuma használható. A padlás téglával van kirakva.

Megjegyzés: Ezen bolthoz van kibérelve a Valcz és Schuller által bíráto s jelen leltár 1. pontja b) betűje alatt leltározott épület alatti pince.

B) Stuhlbach Jákob által bíráto két bolt:

aa) A bolt ajtaja bérlett, zölden festett vaspántokkal foglalva, három vassarokkal, három ütközővel, zárral, kulccsal, ütközővel ellátva, jó állapotban. Belső, feketén festett ajtaja egyszerű, két sarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel ellátva, hasonló állapotban. Van ezen boltnak egy ablaka a piacra, falközi vasrostéllal, négyszárnyú sarokkal, foglalókkal, horgolókkal ellátva, hat üvegtáblával, használható állapotban. Külső táblája zölden festett, két sarokkal s horgolóval ellátva, pavementuma használható.

bb) A fennebbi mellett van a másik bolt, melynek a piacra nyíló külső bérlett ajtaja három sarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel van ellátva, jó állapotban. Belső ajtaja bérlőé, valamint az ablak is, az ablak táblája hasonló a fennebbihez, pavementuma használható.

cc) Van az udvar felé egy szoba, melynek levélajtaja kétsarkú, kilinccsel, ütközővel ellátva, közepén egy üvegtábla, jó állapotban, pavementuma jó. Az udvaron van kétszárnyú ablaka, hat üvegtáblával s kellő vasolással, használható állapotban, az ablak közt vasrostély. Ezen szobából

dd) egy használható festetlen ajtó, mely kétsarkú, záros, kulcsos, kilinccses, ütközővel s behúzóval van ellátva, vezet a konyhára, ahol is van egy tűzhely, a kéménynek van vasajtaja, pavementum helyett van téglarakás. A konyhából

ee) ez festetlen ajtó vezet az udvarra, ezen ajtó záros, kulcsos, kilinccsel, ütközővel s behúzóval ellátva, használható állapotban.

ff) Az udvaron egy darabocská hely deszkával el van kerítve, ajtaja kétsarkú, ezen elkerített helyen van egy avult deszkaszín, az ajtaján két vassarok.

C) Józsa József által bíráto bolt:

Ezen bolt nyílik a piacra, ajtaja kétszárnyú, zölden festett, egyszerű, van rajta két tolózár és külön egy zár s kulcs jó állapotban, a belső sárgán festett, egyszerű ajtó, két sarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel van ellátva. Ezen boltnak a piacra nyílik egy kellő vasszerkezettel ellátott ablaka, jó állapotban. A fal közt van egy régi ajtóhely, pavementuma jó állapotban.

D) Schwartz József⁵⁷ által bíráto hely:

aa) Ezen bolt nyílik a piacra, ajtaja kétszárnyú, zölden festett, egyszerű, van rajta két tololár és közén egy zár s kulcs jó állapotban, a belső ajtó sárgán festett, egyszerű, két sarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközövel van ellátva. A piacra nyíló ablaka négyszárnyú, kellő vasolással, zölden festett schalugaterrel, gyenge állapotban, pavementuma használható. Ezen boltból

bb) egy egyszerű levélajtó két sarokkal, kilinccsel, ütközövel, gyenge állapotban vezet egy olvasztóhelyül használható téglatűzhely mellett egy kisdéd szobába, ennek ablaka nyílik az udvarra, kétszárnyú, kellő vasolással, használható állapotban, az udvarra nyíló külső ajtó kétsarkú, záros, kulcsos, avult állapotban, padlása s pavementuma deszka, használható állapotban. Ezen alkalmatosságban van két ócska pléhűtő, egy egykönyökű kürtövel.

E) Fratta Márkus⁵⁸ által bíráto bolt:

aa) Ezen bolt nyílik a piacra, ajtaja kétszárnyú, zölden festett, egyszerű, van rajta két tololár és külön egy zár kulccsal, jó állapotban, a belső sárgán festett, egyszerű ajtó két sarokkal, zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközövel ellátva. Ugyancsak a piacra nyílik egy kétszárnyú ablaka, kellő vasolással ellátva, kétszárnyú, egyszerű fatáblája zölden festett, négysarkú, pavementuma deszka, van a boltban egy pléhűtő, minden használható állapotban. Ezen boltból

bb) egy egyszerű, barnán festett ajtó, két sarokkal, kilinccsel, ütközövel vezet az udvar felőli kamrába, melybe van egy kisdéd tűzhely és sparkemence,⁵⁹ pavementuma deszka. Az udvarra nyíló belső ajtó festett, záros, kulcsos, két vassarokkal, kilinccsel, ütközövel ellátva, külső, egyszerű ajtaja kétsarkú, záros és kulcsos, minden használható állapotban.

cc) Az udvaron van deszkaoldalú s fedelű szín. Ajtaja két sarokkal ellátva.

F) Harangozó Bauer József szállása:

aa) A piacra levő szobának külső, zölden festett, egyszerű ajtaja két sarokkal s behúzóval van ellátva, jó állapotban. Belső festett, egyszerű ajtaja két sarokkal, zárral, kulccsal, behúzóval, kilinccsel, ütközövel van ellátva, azonban használhatlan állapotban. A piacra nyíló négyszárnyú ablaka kellő vasolással, használható állapotban. A szobában van sparkemence romlott állapotban, pavementuma rossz. Ezen szobából

bb) van egy ajtóbejárás ugyancsak a piacra nyíló másik szobába, ennek van egy kisdéd ablaka, egyszerű, jó állapotban. A cinterem felé van egy másik ablak, kétszárnyú, hasonló állapotban, pavementuma jó. Az előbbi szobából

⁵⁷ Helyesen Schwartz József kereskedő.

⁵⁸ Fratta Márkus háztulajdonos.

⁵⁹ sparkemence = takaréktűzhely-fajta

cc) egy rossz állapotban levő, két vassarkú és kilincses ajtó vezet a konyhába, ill. van egy sütőkemence, ennek a cinterem felé van egy ablaka. Kétszárnyú, kellő vasolással, az udvarra nyílik egy egyszerű ajtó, kétsarkú, záros és kulcsos. A konyhából

dd) egy fedetlen, egyszerű ajtó, kétsarkos, záros, kulcsos vezet a kamrába, pavementuma jó. Van benne cserépkemence, egy egyszerű, kétszárnyú ablaka, kellő vasolással, jó állapotban, az ablakon vasrostély.

ee) Az udvaron van két rendbeli deszkaoldalú s fedelű szín, avatagok. Ugyancsak az udvaron, mely közös a fennebbi bérlőkkel, van egy kétrekeszes ajtóval, mely sarkos, ellátott szükségsszék.

II. A három egymás melletti plébániai épületek a templommal szembe

1. A régi püspöki lak zsendelyfedél alatt, s annak udvaráni kőépületek

A) Budai Károly⁶⁰ által a földszínen bíráto bolt:

Ezen bolt van a telek kapujától jobbra, ennek belső ajtaja kettős, üvegesek, jó állapotban, sanir sarokkal, rézkilincsel, zárral, kulccsal ellátva, hasonló állapotban, az ajtó felett van kétszárnyú ablak egy-egy üvegtáblával, szükséges vasolással ellátva, jó állapotban, mindezek tölgyfaszínre vannak festve. Külső, kétfelé nyíló ajtaja zölden festett, kívül pléhvel borítva, két-két pánt sarokkal, két rendbeli kulccsal, zárral, egyik szárnyán alól-felül tolózárral, jó állapotban. Küszöbe kő, pavementuma jó, a boltozaton van négy vaskarika, a füstházajtó deszka, két vassarokkal.

B) Blümel Franciska által bíráto bolt:

Ezen bolt van hasonlólag a telek kapujától jobbra, ennek belső ajtaja kettős, üvegesek, jó állapotban. Sanir sarokkal, rézkilincsel, zárral, kulccsal ellátva, hasonló állapotban. Az ajtó felett van kétszárnyú ablak, egy-egy üvegtáblával, szükséges vasolással, jó állapotban, mindezek tölgyfaszínre vannak festve. Külső, kétszárnyú ajtaja zölden festett, kívül pléhvel borítva, két-két pántsarokkal, kulccsal, zárral, egyik szárnyán alól-felül tolózárral, jó állapotban. Küszöbe kő, pavementuma jó, a falba van egy berakott ajtóhely.

C) Godina István által bíráto bolt:

Ezen bolt szerkezete mindenben hasonló a B) betű alatt leírt boltbeli szerkezethez, ezenkívül a boltozaton van két régi vaskarika.

D) Tauffer János⁶¹ által a földszínen bíráto alkalmatosság:

aa) Ezen alkalmatosság a telek kapujától esik balra, a piacra van két szoba, ugyancsak a piacra nyílik mindenik szobának két ajtaja, egyforma zölden festett, két-kétszárnyú, három-három sarokkal, borított zárral, kulccsal, alól-felül tolózárral, mindeniknek van

⁶⁰ Budai Károly háztulajdonos.

⁶¹ Tauffer János cukrász.

belső, üveges ajtaja, záros, kulcsos, szükséges vasolással, mind jó állapotban. Egyiknek pavementuma rossz.

bb) Ezen két szoba közül a szélsőből egy egyszerű ajtónyílás vezet a hátulsó szobába, ennek pavementuma jó, van az udvarra egy vasrostélyos ablaka, négyszárnyú, kellő vasolással, üvegei jók, belső vastáblája sarok nélkül, bérló gondozása alatt van. A falba van kétfelé nyíló almárium, jó állapotban. Ezen szobából az udvarra nyílik egy festett ajtó, záros, kulcsos, vassarokkal s kellő vasolással ellátva, az ajtó félig üveges. Külső ajtaja bérlett, kívül pléhvel borítva, két sarokkal, borított zárakkal, kulccsal, két horgolóval ellátva.

cc) Az előbbi szobából egy félig üveges ajtó, záros, két sarokkal ellátva vezet fel három lépcsőn a konyhába, ennek a kapu közé nyílik egy ablaka, vasrostélyos, ebből egy üveges, jó állapotban ajtó, mely sarkos, záros és kulcsos, vezet az udvarra, külső ajtaja bérlett, záros, kulcsos, sarokkal, két horoggal, belől van keresztvasa. A konyhaajtó előtt van a pincének kétfelé nyíló leeresztő ajtaja, jó állapotban, négy sarokkal.

dd) A pincének van három osztálya, nyolc darab ászok, a két pincének van két-két ajtaja, vassarkos, rekeszes.

ee) Az udvaron van egy kisdéd zsendelyfedelű jégverem, egyszerű ajtaja két sarokkal, retesszel, az egész gyenge állapotban.

ff) A jégveremtől át a kapuig van deszkakertelés, kétfelé nyíló ajtóval, négy sarokkal, belől kisdéd retesz és zár, kívül ennél nagyobb retesz.

E) Cs[ászári] k[irályi] rendőrség által a földszínen
s emeletben bíráto alkalmatosságok:

aa) A piacról bejáró közös kapu kívül zölden festett, belől pedig feketén festett, négy vaspántos sarkokon forog, a pipái kőbe eresztve, egyik felől van támasztó vasrúdja a falba és kapuba vert vasfülekkel, közepén van az ajtó kétpántos sarokkal, pipával, francia borított zárral és behúzóval, jó állapotban.

bb) A kapu közének alja deszka, két helyen megromolva, a deszka alatt vízvezető tölgycsatorna, a feljáró lépcsőzet alján mindkét felől van lábbeli takarítóvas a pavementumba verve.

cc) A lépcsőzeten túl ugyancsak a kapu között balra egy egyszerű ajtó, sárgán festett, két vassarkon forgó, egyszerű, záros, kulcsos és behúzóval ellátva, közepén egy üveg-táblácska, vezet egy kamrába, melynek kétfelé nyíló, romlott ablaka, négy vassarokkal s horgolóval van ellátva, pavementuma alkalmas, benne van egy pléhfűtő hozzávaló pléhkürtővel.

dd) Az udvaron ugyancsak balra, négy kőlépcsőn, egy barnán festett ajtó, mely záros, kulcsos, két sarokkal, retesz és reteszfüvel ellátva vezet egy szobába, ennek udvarra nyíló egy ablaka kétszárnyú, szükséges vasolással, falközi vasrostéllal van ellátva, benne egy öntött kemence, három forduló pléhfűtőkürtővel, egy deszka fűstházajtó, két vassarokkal, pavementuma jó. Ezen szobából

ee) egy színtelen ajtó, melynek van két sarka, zára, kulcsa és behúzója, vezet egy sötét szobába, ez deszkával kétfelé van rekesztve, ablaka kisdéd, kétszárnyú vasolással

és vasrostéllal ellátva, benne egy kályha-kemence vasajtóval. A másik rekesztékben van hasonló ablak vasrostéllal ellátva, mindkettőben a pavementum jó. A dd) alatti szobából kijőve

ff) az udvarról egy kőlépcsőn egy külső, festetlen levélajtó, két vassarokkal s kilinccsel ellátva, a belső tölgyfaszínre festett, félig üveges ajtó, mely két vassarkú, borított záros, kulcsos és behúzóval van ellátva, vezet egy keskeny szobába, melynek ajtaja felett van egy kisdéd ablak, valamint az ajtó is félig üvegezve, benne egy kályha-kemence, pavementuma jó. Ezen szobából egy gyöngyszínre festett, záros, kulcsos egyszerű ajtó vezet egy más szobába, melynek két egyenlő ablaka négy-négyszárnyú szükséges vasolással és vasrostéllal, benne egy plattenes főzőkemence, pavementuma jó. Ezen szobában van egy más, tölgyfaszínre festett ajtó, két vassarokkal, zárral, kulccsal ellátva, túlról befalazva. A fennebbi keskeny szobából kijőve

gg) az udvarról két kőlépcsőn egy hasonló külső és belső ajtó vezet egy kétablakos szobába, mindkét ablak négy-négyszárnyú, szükséges vasolással. Van benne egy vas fűstházajtó, pavementuma jó, az idetartozó öntött kemence, a magazinumba⁶² van hozzávaló kürtökkel.

hh) Ezen most leírt szoba mellett van egy kétrekeszű, deszka szükségsek.

ii) Az udvaron jobbra zsendelyfedél alatt van egy deszkaoldalú faszín, ajtaja sarkos és retesz.

kk) Ugyancsak jobbra az udvar végében van a régi istálló, mi jelenleg faszínnak használtatik, ajtaja záros, kulcsos, vassarkos, romlott állapotban, három kisdéd ablak üveg nélkül, vasrostélyos.

ll) A cc) alatt leírt kamrán túl a pincének az udvarra van ajtaja, mely egyszerű, négy vassarokkal, retesszel és reteszfővel ellátva, tizenkét darab tölgyfalépcsőn lemenve, mindkét külön pincének farámájú ajtaján van négy-négy vassarok és retesz, a hátulsó pincében van négy darab ászok.

mm) A kapu közén levő lépcsőzetten felmenve, mégpedig nyolc kőlépcsőn felmenve van az alsó nyugvó faragott kővel kirakva és lábbeli vas takarítóval ellátva. Feljebb tíz kőlépcsőn menve van a felső nyugvó, az előbbihez hasonló. Ettől jobbra kilenc kőlépcsőn felmenve van az ambitus,⁶³ az udvar felőli rész merőben ablakozva, deszka pavementuma. A stakatur közepén van csigán járó üvegharang, benne mécs, az ambituson van deszka fűstházajtó, két sarokkal és kilinccsel. Innen balra

nn) egy gyöngyszínre festett, kétszárnyú, négy vassarokkal, zárral, kulccsal, két behúzóval s két tolózárrel ellátott ajtó vezet az udvar felőli szobába. Ebbe van egy hasonlóan festett ajtó, kétsarkú, záros és vezet egy kisdéd árnyékszékre. Van egy gyöngyszínre festett, ablaka négyszárnyú, szükséges vasolással, külső ablaka hasonló, van egy zöld kályha-kemence vasajtóval, pavementuma jó, a falon négy ócska fogas. Ezen szobából

pp) egy festett ajtó, zárral, kulccsal, behúzóval ellátva vezet a piacra nyíló szobába, ennek a piacra van két egyforma ablaka, négy-négyszárnyú, hasonló külső ablakokkal,

⁶² magazinum = tárraktár

⁶³ ambitus = egyik oldalán nyitott tornác, folyosó vagy veranda

kellő vasolással ellátva, pavementuma deszka, benne egy zöldmázú, kerek kemence kőlábakon, mellette használtatik egy kisdéd öntött kemence három rendbeli pléhkürtőkkel. Ezen szobából

qq) egy hasonló ajtó vezet ugyancsak a piacra eső más szobába, melynek külső-belső két ablaka az előbbihez hasonló, pavementuma deszka, benne zöld kályha-kemence kőlábakon, mellette öntött kemence kőpostamenten⁶⁴ két rendbeli kürtővel. Innen az nn) alatti szobába nyílik egy mindenben hasonló ajtó. Ezen szobából

rr) egy hasonló ajtó vezet a piacra eső egyablakos szobába, mind külső, mind belső ablaka hasonló az előbbihez, pavementuma deszka, benne van fehér kályha-kemence vasajtóval, kőlábakon áll. Ezen szobából

ss) egy hasonló ajtó vezet ugyancsak a piac felőli más szobába. Külső-belső két ablaka a fennebbihez hasonló, pavementuma deszka, van benne kőlábakon álló sárga, márványos kemence vasajtóval, ebből egy hasonló ajtó vezet egy kisdéd kamrába. Ennek van egy kisdéd ablaka, mi az mm) alatt írt ambitusra nyílik, ugyanoda nyílik egy hasonló ajtó is, pavementuma deszka, benne egy nagy deszka fűstházajtó. Ezen szobából

tt) egy hasonló ajtó vezet ugyancsak a piacra levő egyablakos szobába. Ablaka mind belső, mind külső a fennebbiekhez hasonló, benne van egy zöld kályha-kemence vasajtóval, pavementuma deszka, Innen

uu) egy hasonlóan festett ajtó vezet a konyhába, ebben van két főzőkemence, egyik plattenes, két rehrnes téli kemence, másik nyári főzőkemence, itten van egy hosszú konyhaasztal, két-két ablaka négy-négyszárnyú, kellő vasolással. Innen

xx) egy festett ajtó vezet a folyosóra nyíló szobába, a folyosó felőli ajtaja sarkos, záros, kulcsos. Harmadik a levélajtó, mely vezet a hijuba, egy ablak van a folyosóra, négy-szárnyú, másik kisdéd ablak a hiju felől. Innen van

yy) a hijuba járó lépcsőzet, ezen felül egy leeresztő ajtó, sarok nélkül.

zz) A folyosóra kimenve van egy levélajtó, sarkos, záros és behúzóval ellátva, a folyosó ezen része üvegablakos, a folyosóra vezet négy kő- és hat falépcső.

jj) A folyosó végében van szükségsház, közös.

vv) A piac felőli, úgy az udvar felőli hivatali szobák ablakaihoz vannak avatag schalugaterek.

F) Blümel Franciska által a szárnyépület emeletében bíráto alkalmatosság:

aa) A deszkafolyosóról egy festett, kétsarkú, záros és kulcsos ajtó, melynek van külső levélajtója is két sarokkal, fordítóval, vezet a végső szobába, ennek van két jó belső és külső ablaka, szükséges vasolással. A falban egy üveges almárium, egy vas fűstházajtó, pavementuma is használható állapotban. Ezen szobából

bb) egy hasonló szerkezetű festett ajtó vezet a másik, kisebb szobába, ennek van egy hasonló szerkezetű belső és külső ablaka, s pavementuma használható állapotban. Ezen szobából

⁶⁴ postament = oszloptalapzat

cc) egy hasonló szerkezetű, festett ajtó vezet a harmadik szobába, ennek is van hasonló két ablaka, külső és belső, van benne egy ócska kályha-kemence, s pavementuma használható állapotban. Ezen szobában van egy bezárt ajtó is. Ezen alkalmatossághoz tartozik az udvaron egy faskamra ajtóval, pincébe egy elrekesztett hely és szükségsszék a folyosó végében.

G) Kántor András által az udvaron külön zsendelyfedél alatt bírató kőépület:

aa) Ezen alkalmatosság vagy az udvarra menve jobbról, zsendelyfedele avult, hasonló avult zsendelyfedelű s deszkaoldalú falépcsőzeten lemenve egy ócska, sarkos, záros és kulcsos ajtó vezet a külső szobába. Ennek van a plebanusi lak udvarára nyíló két ablaka, két-kétszárnyú, gyengült állapotban. Kívül mindkettőn drótröstély, a szobában pattenes főzőkemence és egy pléh fűtőkemence pléhkürtővel, padlása deszka, használható állapotban, a szoba alja téglával kirakva, avult állapotban. Ezen szobából

bb) egy régi, festett, sarkos, záros és kulcsos ajtó vezet a belső szobába. Ennek van két ablaka, négy-négyszárnyú, szükséges vasolással, használható állapotban, egyiken kívül drótröstély, másikon falközi vasrostély, padlása deszka, használható állapotban, pavementuma romlott téglá, van benne egy vas pléhből főzőkemence. Az udvaron a szoba mellett egy kisdud faskamra, ajtóval ellátva. A nagy épület alatti pincében egy elrekesztett hely ezen alkalmatossághoz tartozik. Az udvaron közös árnyékszék.

H) Tauffer János által a régi kisiskolai épületben bírató lakó alkalmatosság:

aa) Ezen épület udvarának a Kismester utcai sikátorra⁶⁵ van deszkakerítése, utcaajtaja s kapuja gyenge állapotban, azonban az ajtó bérlett, két vassarkon forog, borított zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel s behúzóval ellátva. A kapu kétszárnyú, zsendelyfedelű, alól pipával, fenn foglaloóvással sarok helyett, a kapu deszkája alatt romlott állapotban. Az udvar egyik felől deszkakertelésű, rossz állapotban.

bb) A tágos udvarról az átjáróra bemenve, az ajtó előtt van zsendelyeresz, az ajtófelek kövekből, az ajtó bérlett két sarokkal, borított zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel, éjjeli zárral, jó állapotban. Az átjáró alja téglá.

cc) Az átjárótól balra egy ajtó vezet az említett tágos udvarra levő szobába, ennek ajtaja egyszerű, festett, két sanir sarokkal, borított zárral, kulccsal, kilinccsel, ütközővel, behúzóval ellátva használható állapotban. Külső ajtaja egyszerű, festetlen, sarokkal, kilinccsel, ütközővel. A szoba stakaturós, deszka pavementuma jó, van két ablaka egyforma, tölgyfaramájú, négy-négy szárnyal, szükséges vasolással és üveggel ellátva, jó állapotban, van benne egy öntött kemence.

dd) Ezen szobából egy mindenben hasonló ajtó vezet a másik szobába, ezen szoba hasonló az előbbihez, minden kellékeivel, de kemence nincsen benne.

ee) Ezen szobából egy festett ajtó, sarkos, záros, kulcsos, rajta van kétszárnyú, kisdud ablak, vezet az első udvarra nyíló nagyszobába, ennek van két ablaka, külső és belső,

⁶⁵ Kismester utca, ma Str. I. Bob

gyengült állapotban. Van benne egy öntött kemence pléhkürtővel, hat könyökkel, padlása s pavimentuma deszka, jó állapotban.

ff) Ezen szobából egy hasonló szerkezetű ajtó, üveglak nélkül vezet egy másik szobába, melynek van egy ablaka, hasonló padlása s pavimentuma jó. Az udvarra nyílik egy fehéren festett, záros, kulcsos ajtaja, melynek felette van egy kisdud ablak, van külső levélajtaja is két sarokkal, horgolóval.

gg) Az átjárótól jobbra a tágos udvarra van a cc) és dd) alatt leírt szobákhoz hasonló két szoba, egy öntött kemencével, de külső ajtó nincsen. A cc), dd) és gg) alatti nyolc ablakon van külső ablak is jó állapotban, s mindenik ablakhoz van zölden festett schalugater, avult állapotban.

hh) Ugyancsak jobbról egy egyszerű záros és sarkos ajtó vezet a hijuba, melynek lépcsőzete deszka.

ii) Ugyancsak jobbról van a pinceajtó kétszárnyú, bérlett, négy sarokkal, zárral, kulccsal, belső vashorgolóval, a pince kétosztályú, mindenikbe két darab fenyő ászok.

A szobáknak van két kőkéménye, mindenik füstház vasajtóval ellátva, jó állapotban. Az egész fedél cseréppel van fedve.

kk) Az átjáró végiben van egy ajtó egyszerű, vassarkos, záros, kulcsos, behúzóval, kilinccsel, ütközővel ellátva, benne egy üvegtábla. Ezen ajtó vezet a konyhára, alja téglá, benne plattenes kemence egy rehrnel, tűzajtókkal ellátva, van egy katlan⁶⁶ is. A konyhának az első udvarra van egy egyszerű ajtaja két sarokkal, zárral, kulccsal, behúzóval, ennek van külső, festetlen ajtaja két sarokkal, horgolóval.

ll) Ezen alkalmatossághoz az első udvaron tartozik a négy egymás melletti fáskamra közül a kisebbik fáskamra.

I) Jerzsabek József által ugyanazon épületben az első udvar felől bíráto szoba:

aa) Ezen szoba az épület keleti részén jobb felől van, az első udvarról egy festett ócska ajtó, mely kétsarkú, záros és kulcsos, vezet a szobába. Ezen ajtó felett van egy kisdud ablak, külső és belső üvegei jók, van egy nagy belső és külső ablaka, használható állapotban, továbbá egy kisdud ablak nyílik a fáskamrához. Van a szobában egy maisnerisch⁶⁷ kemence egy rehrnel, a szoba boltozatos, pavimentuma használható állapotban. Az udvaron egy kisdud fáskamra ajtóval ellátva, ezen alkalmatossághoz tartozik az első épület alatti pincéből egy elrekesztett rész, ajtóval ellátva. Közös szükségység.

2. A plebanosi s kápláni lak, zsendelyfedél alatti emeletes kőépület,
úgy a Rettinger Katalin által bíráto bolt

A) Plebanosi s kápláni lak:

aa) Az épület közepén van egy kétszárnyú, négy sarokkal, felül egy nagyobb, alól pedig két kisebb tolózárrel, két akasztó vasrúddal, kívül tölgyfaszínre, belől pedig ha-

⁶⁶ katlan = üst, minden mély, boltos fenékkal ellátott fémedény

⁶⁷ maisnerisch: a szó jelentése nem világos

muszínre festett kapu. Közepén van az ajtó, mely két vassarokkal, zárral, kulccsal van ellátva, mindkettő jó állapotban.

bb) A kapu köze alja stakatur gerendával kirakva, van vízvezető tölgyfacsatorna végig, deszkával fedve, rajtok vaskarikák, a boltozat hosszán három vaskarika, minden használható állapotban, az ottan találtató két rendbeli sártakarító vas gyenge állapotban. Innen balra

cc) van az 1⁶ kápláni szállás: ennek külső ajtaja fehérén festett, két sarokkal, zárral és kulccsal ellátva, belső ajtaja hasonlólag fehérén festett, két sarokkal, zárral és kulccsal ellátva. Ezen ajtó vezet a piac felőli külső szobába, ezen szobának van egy ablaka, piacra nyíló, külső és belső, szükséges vasolással, falközi vasrostéllyal, van benne egy kerek, öntött kemence pléhkürtővel, pavementuma deszka. Ezen szobából egy hasonló szerkezetű belső ajtó vezet a belső szobába, ennek is van a piacra egy belső és külső nagy ablaka, kellő vasolással ellátva, falközi vasrostéllyal, pavementuma deszka. A szobában van egyszerű kályha-kemence, ezen szobából egy hasonló ajtó vezet a végében levő kisdéd kamrába, melybe van egy deszka füstházajtó, pavementuma deszka. Mindkét szoba festett, s minden használható állapotban.

dd) Ugyancsak balra a kapu között van a 2^k kápláni szállás: ennek kapu közötti külső és belső ajtaja fehérén festett, mindkettő záros és szükséges vasolással ellátva. Ezen ajtó vezet a külső szobába, ennek van az udvarra egy ablaka külső és belső vasolással, az ablakon vasrostély, pavementuma deszka, benne öntött, kerek kemence. Ezen szobából egy hasonló szerkezetű ajtó vezet a belső szobába, ennek is van az udvarra hasonló szerkezetű ablaka, pavementuma deszka. Van benne pléhfűtő négykönyökű kürtővel, van falközi almárium zárral és kulccsal, minden használható állapotban.

ee) A kaputól jobbra van a német kápláni szállás: ehhez a kapu közül három tölgyfalépcsőn felmenve van egy kisdéd ambitus, ennek van a piac felé egy ablaka, üveges, vasrostéllyal ellátva, ezen ambituson egy fehérén festett külső és belső ajtó, két-két vassarokkal, három rendbeli zárral és kulccsal ellátva vezet a szobába. Ennek van egy nagy ablaka külső és belső, vasszerkezettel kellően ellátva, az ablakon vasrostély. A szobában van öntött, kerek kemence négykönyökű pléhkürtővel, kő alapon áll, pavementuma deszka, falközt egy záros ruhatartó hely, minden használható állapotban.

ff) Az emeletbe feljáró lépcsőzet alatt a kapu között ugyancsak jobbról van egy sötét ambitus, amely vezet a szükségszékre, a szükségszék kétrekeszű s deszkaülésű.

gg) Az udvaron jobbról ugyanazon fedél alatt van a konyha, ennek van egy ócska ajtaja gyenge állapotban, sarokkal, zárral és kulccsal ellátva, van egy új kétszárnyú ablak kellő vasolással. Van benne sütőkemence vasajtóval, a tűzhely vassal szegélyezve, rajta főzőkemence két rendbeli pléhkürtővel, mellette van katlan is. Innen

hh) egy régi, veresen festett, sarkos, záros ajtó vezet a téli–nyári konyhába, ennek van egy négyzárnyú ablaka, jó állapotban. Van a falban veresen festett almárium, van plattenes főzőkemence két rehrnel, egy kisdéd sütőkemence vasajtóval, pavementuma deszka, mind használható állapotban. Ebből

ii) egy veresen festett ajtó sarkokkal, zárral és kulccsal ellátva vezet a mellette levő cseléd szobába, ennek van egy négyzárnyú ablaka falközi vasrostéllyal, egy deszka füst-

házajtó, egy falbeli kisebb s egy nagyobb almárium, egy vas főzőplattenes kemence két rehrnel, rézüsttel s pléh kürtővel, pavimentuma deszka, mind használható állapotban. Innen

kk) egy hasonló szerkezetű ajtó nyílik a fennebb említett ff) alatti sötét ambitusra, itten vagyon egy nagyobb s egy kisebb ablak vasrostéllyal.

ll) A gg) alatt írt konyha mellett van ugyanazon fedél alatt a gabonás, ennek van egy egyszerű sarkokkal, zárral és kulccsal ellátott ajtaja, van egy ablaka vasrostéllyal, pavimentuma deszka, mind használható állapotban. Ezen túl

mm) az udvaron van egy pumpenes⁶⁸ kút használható állapotban. Ezen túl van egy avatag deszkafedelű s oldalú szín retesz ajtóval, továbbá egy kétrekeszű szükségsszék deszkából, fedele avatag, van egy avatag disznóól, egy avatag tyúkketrec és egy avatag szeméttartó.

nn) Az udvar végében van a szekérszín, avatag zsendelyfedéllel és kapuval, a fala kőből. E mellett

oo) van az átjáró a kertbe, az átjárón van egy rossz ajtó, a kertbe van egy léces oldalú és zsendelyfedelű filagória,⁶⁹ a sikátor felől kőfal.

pp) Az átjáró mellett van kőistálló, avatag deszkapadlással és hídlással,⁷⁰ avatag zsendelyfedéllel, ajtaja bérlett, sarkokkal, zárral és kulccsal. Az istállóban a jászoly és saroglya,⁷¹ valamint a falak használható állapotban. E mellett van egy más kőistálló, zsendelyfedele, deszkapadlása és hídlása avatag, ajtaja sarkos és záros, a jászollyal és saroglyával használható állapotban.

qq) Az udvaron balra van három rendbeli faskamra a káplánok használatára, záros ajtóval, rekesszel ellátva, használható állapotban.

rr) A kapu közül kimenve az udvaron jobbra van a pincebeni lejárás, a pinceajtó kétszárnyú, vassarkokon forgó, zárral, kulccsal ellátva, a lépcsők kőből, a nagyobbik pince tele van szükséges ászokfákkal, a másik pincében vannak gabonatarató hámbárok.⁷²

ss) Az ee) alatt írt német kápláni szállás ajtaja előtt kilenc tölgyfalépcsőn felmenve van egy vasrostélyos, kétfelé nyíló, záros és kulcsos, egy vasrúddal, feljebb menve tölgyfalépcsőken, hol egyik felől karfák is vannak, van a nagy ambitus, az udvar felé két ablakkal, melyek négy-négyszárnyúak, üvegekkel, jó állapotban. Egyik ablaknál van vas ráházatba egy nagy rézcsengettyű, a lépcsőzetnek fenn van deszkakarzata, jó állapotban. A lépcsőzetten felérve, ezzel szembe

tt) egy gyöngyszínre festett, kétszárnyú, sarkokkal, zárral és kulccsal ellátott ajtó vezet az udvar felőli egyablakos szobába, a külső és belső ablak négy-négyszárnyú, ónosak, pavimentuma deszka, mind használható állapotban. Van benne egy avatag zöld, kerek kályha-kemence. Ezen szobából

⁶⁸ pumpenes = pumpás, szivattyús

⁶⁹ filagória = kisebb fedett építmény, kerti pavilon

⁷⁰ hídlással = padlózattal

⁷¹ saroglya = rácsos szénatarató, etető

⁷² hámbár (hambár) = a szemes gabona eltartására szolgáló, vesszőből font és sárral betapasztott, vagy deszkából összerótt szekrény- vagy hordóalakú tartály

uu) egy fehérén festett ajtó, két sarokkal, zárral, kulccsal ellátva vezet a piac felőli egyablakú szobába, az ablaktábla belőlről vas, a belső ablak egész táblákkal, a külső ablak ónozott. A szobában van egy magos, fehér kályha-kemence, pavementuma deszka, mindezek használható állapotban. Innen jobbra

xx) egy hasonló szerkezetű ajtó vezet egy más szobába, melynek a piacra van egy ablaka vastábla nélkül, külső-belső oldala hasonló az uu) alattihoz, benne egy hasonló fehér kályha-kemence, pavementuma deszka, mind használható állapotban.

yy) Az uu) alatti szobából balra egy hasonló ajtó vezet a palotaszobába, ennek van két hasonló külső és belső ablaka, vastábla nélkül. Van benne négyszögű fehér kályha-kemence, mellette van egy falbeli pléhajtó, záros almárium szolgál, van a fennebb említett ambitusra egy hasonlóan festett, sarkos, záros és kulcsos ajtaja, külső ajtajának csakis a két pipasarka van meg, pavementuma deszka, mindezek használható állapotban. Ezen szobából balra

zz) egy hasonlóan festett, sarkos, két zárral és kulccsal ellátott ajtó vezet a piac felől egy egyablakos szobába, ezen ablakon van belső, kétfelé nyíló vastábla, külső és belső ablaka hasonló a többi ablakokhoz. A falba van furnírozott⁷³ tükrös almárium, pavementuma deszka, mind használható állapotban. Ezen szobából

jj) egy hasonló szerkezetű ajtó egy rendbeli zárral ellátva vezet a szegletszobába, ennek vastáblás egy ablaka hasonló a többiekhez, pavementuma deszka. Ezen szobából egy hasonló ajtó nyílik az ambitusra, ennek van külső ajtaja vasból, e két utóbbi szoba fűtésére szolgál a falba levő maisnerisch heilzung,⁷⁴ fűstház vasajtóval. Az ambituson van még két vas- és egy fa fűstházajtó, minden használható állapotban.

Megjegyzendő: a piac felőli ablakokhoz vannak zölden festett schalugaterek is.

vv) Ezen utóbbi szoba végében egy fehérén festett s az ambituson levő ajtó vezet a kétülésű s rekeszű szükségszékre, mindkettő levélajtóval ellátva. Ugyanezen gangon van a hijuba feljáró deszkalépcsőzet is.

aaa) Az ambitusról egy tölgyfaszínre festett, sarkokkal, zárral, kulccsal ellátott ajtó vezet az udvar felőli vendégszobába, ennek van hasonló színre festett két ablaka, külső és belső, pavementuma deszka, mind jó állapotban. Ebből

bbb) egy hasonló színre festett ajtó vezet a másik szobába, ennek van hasonló egy ablaka, pavementuma deszka, e két szobát fűti egy közre rakott Dániel-cserépkemence, mindezek jó állapotban. Ebből

ccc) egy hasonló ajtó vezet a harmadik szobába, ennek van hasonló két ablaka, pavementuma deszka, mind jó állapotban.

Megjegyzendő: mindhárom szoba ablakaihoz tartozik schalugater is.

ddd) A fennebbi épület zsendelyfedél alatt van, a pince felőli oldala újonnan zsendelyezve, az udvar felőli pedig avatag.

⁷³ furnírozott = nemesfa-réteggel bevont

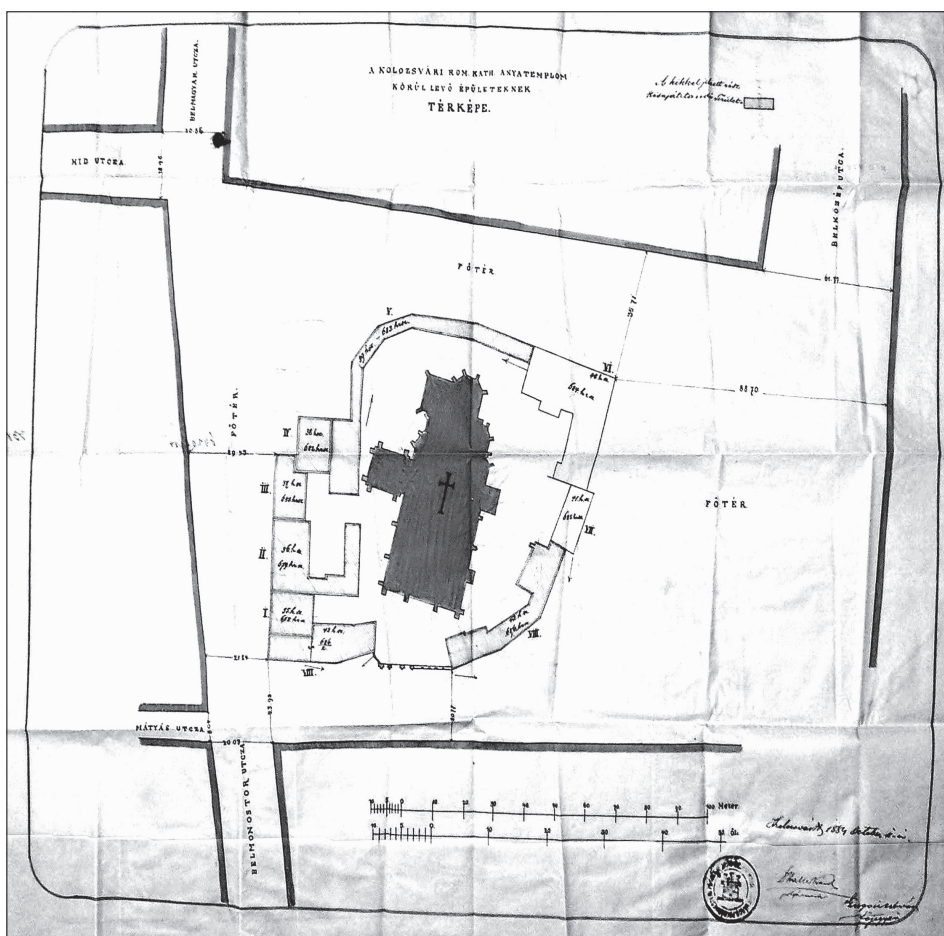
⁷⁴ heilzung = fűtőberendezés.

B) Rettinger Katalin által bíráto bolt:

aa) Ezen bolt van a német kápláni szállás mellett, s nyílik a piacra. Külső ajtaja zölden festett, kétszárnyú, kívül pléhvel borítva, egyik szárnyán alól-felül tolózár, a másikon borított zár, kulccsal ellátva. Belső ajtaja kettős, üveges, zárral, kulccsal, rézfogantyúval ellátva, az ajtó felett van kétszárnyú, egy-egy üvegtáblás ablaka, a pavementuma deszka, a boltozaton van három vashorog, farúddal.

bb) A bolt végében van a raktár, melybe jobbról van egy ablakhely vasrostéllyal, vastáblával ellátva, bal felől van deszkapolc, pavementuma deszka, minden használható állapotban.

A mellékleten: A kolozsvári róm. kat. anyatemlom körül levő épületeknek térképe (Kolozsvár, 1884. október 1.) Lelőhelye: Kolozsvár, Szent Mihály plébánia levéltára

Rövidítések és irodalomjegyzék

- KÖVÁRY
1886
KÖVÁRY László: *A kolozsvári piaczi templom körüli épületek lebontására gyűlt alap keletkezése és fejlődése. 1852–1886.* Kolozsvárt, Stein János ny., 1886.
- OLÁH
1899
Kolozsvári cím- és lakjegyzék az 1899-ik évre. I–III. I. évf. Szerk. OLÁH László. Kolozsvár, Gibbon Albert, 1899.
- TÁNCSEICS
1942
TÁNCSEICS Mihály: *Kolozsvár.* In: *Hazai utazók Erdélyben.* Összeállította SZEREMLEI László [Gaál Gábor álneve]. Kolozsvár, Lepage, 1942.
- ENTZ
1982
ENTZ Géza Antal: *A kolozsvári Szent Mihály-templom neogótikus harangtornya.* In: *Ars Hungarica*, (10)1982, 2, 243–287.
- MIKLÓSI-SIKES
2001
MIKLÓSI-SIKES Csaba: *Fényképészek és műtermek Erdélyben 1839–1916. Tanulmány és okmánytár.* Székelyudvarhely, Haáz Rezső Alapítvány, 2001. (Múzeumi füzetek 18.)
- SAS-VERESS
2003
SAS Péter-VERESS Ferenc: *A Szamos-parti Athén. A 19. századi Kolozsvár és lakói Veress Ferenc felvételein.* Kolozsvár, Művelődés, 2003.
- SAS
2009
SAS Péter: *A kolozsvári Szent Mihály-templom és egyházi gyűjteménye.* Kolozsvár, Glória, 2009.
- SAS
2010
SAS Péter: *A kolozsmonostori bencés apátsági, majd Nagyboldogasszony-templom.* Kolozsvár, Verbum, 2010.
- PÉTER H.
2013
PÉTER H. Mária: *Az erdélyi gyógyszerészet magyar vonatkozásai.* II. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013.

Történetírás és magyarságkép

A Matica slovenská történeti munkássága az egykorú vizsgálati jegyzőkönyv tükrében, 1875

A szlovák–magyar kapcsolatok történetében a Matica slovenská feloszlata máig is a dualista időszak egyik gyakran emlegetett, meglehetősen neuralgikus pontja. Az esemény részleteiről többnyire már nem esik szó, és általában a magyarosítás címkével intézik el. Ezzel gyakorlatilag elsikkad az a tény, hogy a Matica feloszlátásában rendkívül komoly szerepet játszottak azok a történeti tárgyú írások, melyek az egyesületi évkönyvekben szerepeltek. Ezek ugyanis a magyartól eltérő, alternatív történet szemléletet jelenítettek meg, jól tükrözve politikai és szellemi elitjük magyarságképét a kiegyezés körüli időkben. Írásomban az akkori szlovák történetírás által használt toposzokat és a rólunk alkotott képet kívánom bemutatni az egykorú vizsgálati jegyzőkönyv alapján.

A Matica slovenská, szlovák közművelődési egyesület 1863-ban alakult. Egy ilyen jellegű szlovák egyesület megalapítása már a reformkor óta szerepelt a szlovák nemzeti mozgalom tervei között, de erőfeszítéseik sokáig eredménytelenek maradtak. Bár 1844 és 1848 között sikerült létrehozni egy közművelődési egyesületet, a Tatrínt, de annak működését hivatalosan nem engedélyezték a hatóságok. Az 1848–1849-ben készült petíciókban is többször szerepelt ez a kívánság, de csak az 1861. december 12-i szlovák memorandum hozott eredményt. Az uralkodó 1862. augusztus 21-én hagyta jóvá az egyesület alapszabályait, a Matica slovenská pedig 1863. augusztus 4-én alakult meg Turócszentmártonban mintegy 5000 taggal. Az egyesület kulturális, közművelődési és tudományos tevékenységet folytatott, szépirodalmi és tudományos könyveket adott ki, de a szlovák fiatalok számára is biztosított tanulmányi ösztöndíjakat. Bevételeit tagdíjakból és adományokból biztosította.¹

Az egyesület a kiegyezést követően rövidesen a politikai támadások keresztútjába került. E küzdelem vezéralakja Grünwald Béla, Zólyom megye alispánja volt, és a hozzá szorosan kötődő magyarbarát szlovák lap, a Svornost.² Az egyre erősödő támadások miatt az egyesület 1873. január 15-én emlékirattal fordult Szilágyi József miniszterelnökhöz. Ebben külön kiemelték, hogy Matica „tudományos és irodalmi egyesület” nem pedig politikai, és segítséget kértek a kölcsönös bizalom megújításához, de ez a fellépés csak ideiglenes haladékot jelentett a számukra.³

Az egyesület intézmény felszámolásához végül az a beszéd vezetett, amit Martin Čulen mondott a zágrábi egyetem megnyitása alkalmával. Az ünnepségen szlovák po-

¹ *Slovensko*, 2010, 109–111; POLLA, 1997, 35–43.

² Grünwald a szervezet fő bűnét abban látta, hogy „sokezer magyar állampolgárt idegenített el, a magyar államtól s tett a magyar nemzet elkeseredett ellenségévé”. GRÜNWARD, 1878, 70.

³ KEMÉNY, 1954, 386–391.

litikus ugyanis „Matica slovenská által reprezentált hárommillió szlovák nemzet nevében” üdvözölte a horvátokat.⁴

A történetek hatására Grünwald Béla Szapáry Gyula belügyminiszterhez fordult az egyesület feloszlata érdekében. 1874. december 8-án írt levele szerint a Matica „majd nem kizárólag a politikával foglalkozik”, és tevékenysége „nem tudományos művek kiadásában, hanem politikai irányzatú naptárok, röpiratok, hírlapok és egyéb nyomtatványok kiadásában áll, befolyást gyakorol a szellemekre, s leginkább a magyar történet meghamisítása, s kiadványainak magyar ellenes iránya és szelleme által hat kártékonyan”. A probléma megoldásaként az egyesület feloszlatását javasolta, aminek közvetlen okául Čulen zágrábi beszédét, majd az azt helyeslő november 4-i választmányi ülés határozatát jelölte meg.⁵ 1875. április 1-jén, az egyesület működésének felfüggesztését elrendelő minisztertanácsi ülésen Tisza Kálmán szintén arra hivatkozott, hogy a Matica alapszabályaival ellentétesen politikai tevékenységet folytatott.⁶

A megindult vizsgálat során, a jegyzőkönyvek tanúsága szerint a különféle pénzügyi szabálytalanságok mellett különösen nagy hangsúlyt kapott a Matica slovenská kiadványainak és évkönyveinek szellemisége. Ez utóbbiak ugyanis a legnagyobb részét történelmi témájú írásokat tartalmaztak elsősorban a szlovákok, és általában a szlávok múltjáról. Ezekben keveredtek a tudományosság, a nemzeti romantika és a magyarok ellenében való nemzetépítés elemei. A szóban forgó írások a magyarokhoz fűződő viszonyt is érintették, és egy alternatív, a korabeli hivatalos állásponttól élesen eltérő történelemszemléletet jelenítettek meg.

Az évkönyvekben gyakran szerepeltek olyan megállapítások például, hogy a szlovákok a civilizáció magasabb fokán álltak, mint a honfoglaló magyarok. Ezt többek között olyan tények bizonyítják, mint az akkor már létező szláv állam- és egyházszervezet vagy az, hogy a földművelő életmódra ők tanították meg a betelepülőket. Az is gyakori téma volt, hogy a magyarok az országot csak fokozatosan tudták meghódítani az itt élők ellenében, és a középkorban a nyitrai hercegség vagy Csák Máté idejében a térség területi autonómiával rendelkezett. Az is sokat szerepelt, hogy a szlovákok ősei az évszázadok során milyen komoly mértékben járultak hozzá a közös haza védelméhez. Az uralkodó elleni kuruc mozgalmakat szintén negatívan ítélték meg az 1860-as években.

⁴ GRÜNWARD, 1884. Van olyan vélemény is, hogy a feloszlata valójában Frantisek Sasinek beszédének volt köszönhető, de ezt Grünwald levele és írásai egyértelműen cáfolják. POLLA, 1997, 46; WINKLER, 1997, 200. Mudroň a feloszlata okául szolgáló zágrábi kijelentést úgy értelmezte, hogy ott nem politikai, hanem „nyelvi tekintetben vett nemzetről volt szó”. MUDROŇ, 1878, 70.

⁵ „[...] a Matica helyeselte kiküldötteinek föllépését Zágrábban azt magáévá tette, s így nyilván átlépte azt a határokat, melyek között alapszabályai értelmében mozognia kell; mint irodalmi egyesület nyilvános ünnepélynél egy nemzet képviselőjeként szerepelt s politikai ennunciatiokat tett és ez oly tény, melyet egy rendezett országban sem tűrnek meg a törvény iránti tisztelet fentartása érdekében. [...] Így a Matica maga szolgáltatja a fegyvert saját megsemmisítéséhez. Annyi bizonyos, hogy ily kedvező alkalom még nem nyílt a panszláv izgatás fészkeinek megsemmisítésére. Nagy kár volna hazára, ha ez alkalmat fel nem használnók, hogy véget vessünk a haza ellenes izgatás e legutolsó és veszélyes eszközének”. GRÜNWARD, 1884.

⁶ KEMÉNY, 1954, 508, 510–511.

A magyar részről ezeket a megállapításokat politikai tevékenységnek minősítették, amire a bizonyítékot éppen az előzőleg felsorolt állítások szolgáltatták.⁷ A vizsgálattal megbízott kormánybiztos, ifjabb Justh József, 1875. július 11-én kelt jelentésében többek között ugyancsak azt hozta fel, hogy a szervezet „nem csak irodalmi téren működni, hanem a politikain is befolyást gyakorolni kívánt”, és „számos határozatai ellentétben állnak az alapszabályokkal”. A zágrábi esetet pedig úgy ítélte meg, hogy a Matica küldöttei ott „nem egy tudományos intézethez méltó eljárást követtek, hanem inkább politikai tüntetéseket idéztek elő, a miért is mindig a maticza dicséretében részesültek”. Az egyesület felosztatását elrendelő, 1875. november 9-én kelt belügyminiszteri rendelet szintén ezeket az érveket ismételte meg.⁸

A korabeli magyar közvélemény részről ez az akció nagy támogatásra talált. Ugyanakkor Gáspár Imre személyében volt ellenvélemény is. Álláspontja szerint a Maticának „megvan a maga hivatása, ezt könyvei s gyűjteményei által a felföldön mindenestre teljesíti; másrészt azonban vezetői annyira összefüggének az illető hazaellenes üzemekkel, hogy nevök az állammal szemben elég garantiát nem nyújt”. A megoldást abban látta volna, hogy a „felföldi intelligentia tömeges részvét által amaz elemeket kiszorítsa, s a hasznos sőt szükséges intézetet helyes irányba vezesse, eszközeit így értékesítse”.⁹

Szlovák részről, a felosztatást követően nem sikerült hasonló szervezetet alakítani, noha erre a korszak végéig több kísérlet is volt erre. Megfelelő intézményi háttér hiányában a szlovák történettudomány intézményes kereteit sem sikerült megteremtteni a dualista korszakban, a történetírásukat pedig csak egy-egy magányos értelmiségi jelentette (pl.: Jonáš Záborsky, František Sasinek). Bár 1920 után, az intézményesített szlovák történetképzés megindulásával az írók romantikus jellege fokozatosan eltűnt, a kifogásolt mítoszok egyike-másika (pl.: honfoglalás kérdései, Csák Máté mint szlovák uralkodó stb.) itt-ott még ma is fel-felbukkannak, elsősorban a szépirodalom, a publicistika és egyes ismeretterjesztő kiadványok jóvoltából.

⁷ A szlovák ügyet jól ismerő Steier Lajos úgy értékelte az egyesület ilyen irányú tevékenységét, hogy „a tudomány a nemzetiségi izgatás eszközévé vált”. STEIER, 1912, 47–48.

⁸ A jelentés emellett még negatívként emelte ki az egyesület korábbi működésének bizonyos elemeit, az ösztöndíj rendszerét és az általa kiadott, történelmi tárgyú írók szellemiségét is. *Matica slovenská*, 1885.

⁹ Bár magyar részről ez az akció, a három szlovák gimnázium bezárásához hasonlóan szintén nagy támogatásra talált, volt ellenvélemény is. Gáspár Imre szerint a Maticának „megvan a maga hivatása, ezt könyvei s gyűjteményei által a felföldön mindenestre teljesíti; másrészt azonban vezetői annyira összefüggének az illető hazaellenes üzemekkel, hogy nevök az állammal szemben elég garantiát nem nyújt”. A megoldást abban látta volna, hogy a „felföldi intelligentia tömeges részvét által amaz elemeket kiszorítsa, s a hasznos sőt szükséges intézetet helyes irányba vezesse, eszközeit így értékesítse”. KEMÉNY, 1954, 507–508.

Forrás

A Matica slovenská történeti munkáiról készült vizsgálati jegyzőkönyv¹⁰

Nagyméltóságú magyar királyi belügyminiszter úr! Kegyelemes uram!

A szláv Matica ügyében mint kormány-biztos kiküldve lévén, van szerencsém eddigi működésem eredményét a következőkbe foglalva tiszteletteljesen felterjeszteni:

Midőn 1861-ben a magyar országgyűlés szilárd magatartása rossz benyomást gyakorolt az akkori kormánykörökben, megragadták a jó alkalmat hazánk néhány rajongó tótjai, és ugyanaz évi június 6-án és 7-én nagy gyűlést tartottak Turócszentmártonban és alkotói voltak a híres „szláv memorandumnak”. – Ez alkalomkor a szláv Maticának szervezése is egy állandó választmányra bízott, melynek kötelességévé tétetett, a Matica életbeléptetése körül szükséges előmunkálatokat megtenni, „s annak engedélyezését kieszközölni”.

A választmány tagjai voltak:

1. Francisci János¹¹ cs. kir. helytartótanácsos elnöklete alatt
2. Gottcsár János¹² apát
3. Paulinyi Toth Vilmos,¹³ és
4. Palarik János¹⁴

A Maticának politikai iránya azonban leginkább észlelhető kiadványaiban, úgy mint

I. kiadvány: Letopis 1864.

Francisci jelentése a Matica életbeléptetése körül tett előmunkálatokról a 3. lapon mondja:

„Végre még is megvirradt isten kegyelméből a régen forrón várt nap, melyben uralkodói igazságossága és atyai szeretete a mi dicsőségesen uralkodó császárunk és apostoli királyunk I-ső Ferencz Józsefnek, legkegyelmesebben engedélyezte a tót Matica együletet, és annak alapszabályai megerősítésével kimondani kegyeskedett a törvényesség mezejéről kiszorított tót nemzeti életünknek első törvényesítését hazánkban, mely a szabadság hazájának mondatik, tovább ugyanaz

¹⁰ Lelőhely: A Matica slovenská egyesületre vonatkozó anyagok. Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattár, 1885. Fol. Hung.

¹¹ Ján Francisci-Podrimavský (1822–1905) szlovák politikus, költő, író, újságíró, néprajzkutató A Štúr-iskola tagja. A szabadságharc idején a Szlovák Légión tiszte, az önkényuralom idején tisztviselő, majd Liptó megye főispánja. A Matica slovenská vezetőségi tagja.

¹² Ján Gotčár (1823–1883) Szlovák katolikus pap, politikus, gimnáziumi tanár.

¹³ Viliam Pauliny-Tóth (1826–1877) szlovák politikus, parlamenti képviselő, író, újságíró, a Matica slovenská vezetőségi tagja.

¹⁴ Ján Palárik (1822–1870) szlovák katolikus pap, politikus, drámaíró, újságíró.

5. lapon

Ő felsége megerősítette a Matica alapszabályait, és ő ezen uralkodói tétével törvényesítette és megerősítette a mi eddig csak túrt, nagyobb részt illedelmetlenül és érdemtelenül gyanúsított, sőt sokszor üldözött nemzeti életünket.

9. lapon

Ez a mi arany bullánk /:t. i. a tót Matica alapszabályai:/ Ez a mi szabadságlevelünk, mely leveszi rólunk a rabszolgaság terhét és börtönét, és adja nekünk a szabadság első kezdetét.

Ez a mi polgári diplománk, mely bennünket, kik eddig tulajdon hazánkban idegenek voltunk, annak polgáraivá kihirdet.

Ez a mi nemzeti egységünknek szerződése, a melynek védelme alatt és befolyásával, a mi tót nemzetünk a maga lelki és anyagi erejét összpontosítja, kifejti és gyarapítja.

15. lapon

A tót nemzet ezer évig ki volt zárva a törvény védelme alól.

II-ik kiadvány

Slovenská čítanka – 1866.

96–98. lap

„Bányák a tótságon” című olvasmányban úgy beszél a szerző a magyar bányákról, mint a tót és oláh nemzet bányáiról.

3-ik szám

Slovenská čítanka – 1866.

174. lap

„Hittünk és még most is hiszünk” című költeményben:

„Nem törödtünk a gyilkosainkkal, kik bennünket rabigába vetettek, kuvik hangjaira, nem törödtünk a túlhatalommal, az üldözéssel, a gyalázással, melyet ránk szórtak, melylyel leköpdöstek, ezekkel nem törödtünk.

125. lap

A Hymuneban

„Viruljon a mi dicső tót kerületünk /:okolja:/.¹⁵ Áld meg Isten kerületünket” – Lejjebb „Éljenek a tót földön történtek”.

¹⁵ A szlovák nemzeti mozgalom képviselői 1861-ben, turócszentmártoni gyűlésükön egy önálló, felső-magyarországi szláv kerület, az úgynevezett Okolie létrehozása mellett döntöttek, ennek érdekében pedig kérvénnyel fordultak a magyar országgyűléshez. 1918-ig e kerület létrehozása jelentette a legfontosabb szlovák nemzeti követelést.

145. lap

Svatopluk¹⁶ legifjabb fia, Svatoboj¹⁷ elmélkedésében, midőn a nagy Morvaország eleste felett elmélkedik, így kiált fel:

„Ó Rastislav¹⁸ kedves atyánk

Mi is történt veled

Rossz vásárt tettél a gyilkosokkal

/?/ midőn mindenedet oly csekélységért eladtad”.

152. lap

„Hol fekszik az én könnyező szemem előtt az a föld, mely hajdan kunyhója volt, most pedig koporsója nemzetemnek”

160. lap

*Ének trencsényi Mátéről*¹⁹

„Ki a régi éneket és történeteket hallgatja, megtudja az elátkozás történetét is, azt is, mily nagy nyomorúság és szűkölködés jut annak, ki abba esik; ki ezen szerencsétlenségbe esett, az átalakul, haldoklik, minden emberi hang, mely benn volt elnémul”.

„Ezen átokba esnek idővel országok és nemzetek, élni látszanak és nincs élet bennük, csak emberi alakjuk van; szívők megkövült, szemük lecsüng, kezük le van eresztve, hordják ezen megdermedt helyzetet mint valami kőszobor.” /:Rövidítve:/

Csak néha mozognak. Ilyen országokban szólnak a kövek és hegyek, és a költők, a szívek újra dobognak. Hallottad-e te a Vág és Garam völgyének fia ezen patakok szomorú hangjait, Trencsén és Zobor beszédjét? Hallottad-e a mi dicsőségünk feletti sirást, hallottatok-e nemzetünk megyéi, hol élt és eltűnt ősatyáink szabadsága? Fel tehát az életre!

164. lap

Krakovjaky versben

„Magasan repül a pacsirta, – no csak utána, dicsőségre ti tót fiúk! Már virul a tavasz, a vad Garam zajong. Zajong a vad Garam, mintha megharagudott volna, hogy a szlávság között nincs egyetértés. Hej bizony nincs, nincs, hanem kell hogy legyen, ha a gyilkosok darabokra is szétmállanak. A rózsabimbó rózsával álmodik, a szlávság fényes jövőjére néz.

Ne bámulj nemzet, inkább nézd miképp fordul a világ, ’s tanulj nemzeti bölcsességet.

Szlávia! Szlávia! Előtted hajlok meg, a te kínjaidért keserű könnyeket sírok. Ah! Ki fogja ezen könnyeket letörölni? A magas égből igazságos Isten.

¹⁶ I. Svatopluk (9. század) morva uralkodó.

¹⁷ II. Svatopluk (9–10. század) morva uralkodó.

¹⁸ Rastislav (9. század) morva uralkodó.

¹⁹ Csák Máté (1260 k.–1321), akit szlovák nemzeti hősnak állítottak be.

172. lap

Ének a trencséni váron

„Midőn elestél te hős /Csák Máté:/ és a mi nemzetségünk, eltűnt a szabadság reménye.
Ránehezült ismét sok esztendőre a rabszolgaság terhe /:t. i. a tót nemzetre:/
Hanem egy új kor napjai már itt vannak, az örömharsónak már hangzanak, ha megér-
ted nemzetem, egy új dicsőség napjai virradnak fel neked.

179. lap

Morva vize

Ezen néma víznek csodálatos némasága, elmúlt napoknak képe, és a jelen nélkülözé-
seknek rettentő vihara, borzasztó tárgya ezen árnyékoknak. – Szemedet oda fordítsd a
csillagos részre, a végzet sebeinek balzsamát várd istentől, várd felülről.
Ő a villán szikráiban boldogságot hint, midőn földi nemeket erősen nyomja ezen po-
gány Kŷkymora.²⁰

189. lapon

„Ne tulajdonítsd a hazának szent nevét azon területnek melyben lakunk, az igazi hazát
csak a szívben hordjuk, azt nem lehet sem ütni, sem ellopni.

A népet jármában látjuk, mégis midőn szellemben egyesülünk, egész a haza, egyesült
minden részében.

Becsés igaz az ártatlan érzelemnek azon liget, patak, kunyhó, – melyet az ősapa meg-
hagyott unokájának, hanem a haza elválaszthatatlan határai, melyet nem mer érinteni
gyalázat, csak az erkölcs, a nyelv és az egyetértő gondolatok.

229. oldal

„A tótok múltja és befolyása Magyarország alkotmányára”. – Az állítatik, hogy a tótok
keresztelték meg a magyarokat, tótok adták Magyarhonnak /:Uhorsko:/²¹ az alkot-
mányt, ők védték meg kül- és beltámadások ellen, azután így folytatja a

231. oldalon

Ezen módon beigazolták a tótok nemesítő befolyásuk által, döntő befolyásukat Ma-
gyarország állami létesítése körül, és pedig szellemi, társadalmi és polgári tekintetben.
Lettek tehát ez által főalapítói ezen hazának, nem pedig mint az némely magyar törté-
netíróknak hamisan állítani tetszik, – a magyarok hódoltjai és rabszolgái által. A ma-
gyarok ugyan átvitték elnevezésüket ezen új lakhelyükre, hanem az Uhorsko elnevezés,
mely a tótok között a magyarok bejövetele előtt már 300 évvel használatban volt, a tót
fajtól származik, mindig felül állott, és lett későbbben európai és keresztény neve az egész
országnak, mostanáig is „Hungaria”, Ungarn, Hongrie, és nem Magyaria. stb.

²⁰ Női alak a szláv mitológiában.

²¹ A szlovákok a történelmi Magyarországot mind a mai napig Uhorsko-nak hívják, a trianonit pedig
Madarskonak.

És azért nevezzük is mi felső-magyarországi szlávok vagy tótok is magunkat Uhoroknak, mert ezen hazának legidősebb fiai vagyunk. Miadtuk keresztény, európai elnevezését az Uhorskot. –
Lejebb

232. oldal

Trencsényi Máté ezen főúr idejében, ki magát, az ő uralkodása alatt vert pénzekben „Dominus Vági et Tatrae”-nak nevezette, kevés hiányzott, hogy azon szándék, Felső-Magyarországot függetlenné és önállóvá tenni nem sikerült.

A husziták fővezére Giskra,²² kihez a tót nép és nemesség nagy része csatlakozott, tényleg elszakította a felső megyéket Magyarországtól, és csak Corvin Mátyásnak, ki tót műveltségben részesült, sikerült, a széthullt részeket ismét egy egészhez fűzni, 's inkább barátságos egység mint fegyveres hatalom által. – Lejebb

234. oldal

Folytatja: A magyar nyelvnek egyoldalú behozatalával a hivatalokba és iskolákba nagy igazságtalanság követtetett el a többi magyarországi nemzetek irányába, mert ok szolgáltatott a nem magyar fajoknak, kivált a tótoknak, nemzetiségükért harcra kelni, mely harc csak a teljes és igazságos nemzeti egyenjogúság létesítése által, – különösen nyelvi tekintetben – fejezhető be, mi által csak az ország anyagi és erkölcsi java biztosíthatnák.

347. oldalon

Felhozatik az Okolie slovenske /:tót kerület:/ melynek folyói és hegyei elősoroltatnak, úgy mint: Vág, Nyitra, Garam, Beskid hegyek s. a. t.

402–3. oldal

Šafarik²³ életrajzában a harmincas évekből: „Ezen időbe esik hazánkban azon tótok üldözése, kik mély tudományuk, jellemük és lelkiismeretük, valamint nemzetük iránti mocsoktalan szeretetük által vezéreltetve, érette a síkra szálltak, 's emiatt a tót nemzet művelődése 's emelkedése ellenei rágalmozásának ki voltak téve. Ki volna képes azt a sok gyalázást, rágalmozást, üldözést, nyomozást és gúnyolást leírni, melyeket az új kereszténytelen elvnek önvallói /:samozvanci:/ okoztak azoknak, kik orruknál tovább látva, az örök Isten és nemzeti történelem által kimutatott úton haladtak. Egy igazságos történelem ki fogja mutatni a jövő századoknak, mit jelentett azon időben Magyarországon a tót nemzet hű fiának lenni.

422. oldal

Tekintés a Slovenskora
(:Tótságra:)

²² Cseh származású zsoldosvezér Felső-Magyarországon a 15. század második harmadában.

²³ Pavol Jozef Šafarik (1795–1861) szlovák nyelvész és irodalomtörténész.

„A Poprád és a Dunajec a Tátrából éjszak felé folyik, az egyedüli folyók, melyek nem a tátrai szél irányában délre, hanem az éjszaki országok mágnesse által éjszak felé folynak, tán annak jelzésére, hogy a tót egyformán üdvözli az éjszakot és a testvéreket, bár merre is legyenek azok elszéledve.

Negyedik kiadvány

Párbeszéd a tót Maticáról 1865.

(Rozhovory o Matice slovenskej).

10. oldal

A 1848–49 évek előtt a mi népünk néhány nemes gondolkodású lelkészt és tanítót kivéve – az egész világtól elhagyva és lenézve volt, mintha nem is lett volna joga isten földjén járni, legfőbb gondjai voltak az úrbéri kötelességet becsületesen teljesíteni, forspontokkal éjjel-nappal várakozni, és fel „s alá futkosni, és a mellett még saját kis földjét művelni.

Hatodik kiadvány

Národny Kalendár

/:nemzeti kalendarium:/

1866-ik évre

195. lapon

Tanácsolja: hogy valamint a magyar magyart, a szerb szerbet, az orosz orosz, az oláh oláhot, úgy a tót is válasszon tót képviselőjének.

211. lapon

Találkoznak oly könnyelmű szájhősök, kik készek az ország békéjét önző céljaiknak alárendelni; emberek, kik orruknál messzebb nem látva, csak a király és miniszterei ellen szájaskodnak, és a rövidlátó népet a felkelés zászlai alá izgatják. Így Thököly is.

213. lapon

A Thököly felkelésre mondja: „Mindenek felett sajnálandó tót föld, melyet az árulás és barbárság kardja által kiöntött vér áztatott.

261. lapon

Lincoln ismertetése után mondja: „Mikor virrad reád drága tót nemzetünk felszabadulásod napja, lelki rabszolgaságod börtönéből, hogy vágyakozzál azon szabadság és jogegyenlőség után, melyet a te Lincolnjaid a te nemzeti atyáid, véredből vér számodra kivívni igyekeznek.

Ne kövesd vakon nemzeti emelkedésed Booth-féle gyilkosait, e cudar elfajultakat /:odrodilci:/, hanem szálj magadba, ismerd meg magadat és övéidet, férfiasan állj meg természetes vezéreid oldalán, kik nemzetük hű fiai, becsületes tótok, kik téged és nyelvedet szeretik, 's kik elleneid által Pánszlávoknak neveztetnek, a szabadságért, a felszabadításodért eddigi lelki és anyagi rabszolgaságodból, 's a te, 's hazánk más nemzeteihez hasonló jogegyenlőségédért”.

297. o.

Dve piesne /:Két ének:/

„Valamint átélte a tót nemzet a hunok és avarok, tatárok és törökök általi elnyomatását, úgy átfogja élni elleneink rosszakaratát, 's rá virrad még a szabadság hajnala”.

A másik vers:

„Szólalj meg tót szellem az istentől adott, 's emlékezet óta tiednek nevezett földön, szólalj meg szláv hangon, hogy a régi elveszett dicsőséghez jussál; szabadsággal bírtál más nemzetek bejövetele előtt, most vágyakozzál az övékéhez hasonló szabadság után. Tied e föld a világ tizedéből; a szláv családot hagyja az Isten szenvedni, de elenyészni nem. – Szólalj fel nemzeti hangon, e föld a te anyád, 's benne szabadnak kell lenned”.

Tizedik kiadvány

národni kalendár /:nemzeti kalendárium:/ 1867.

A 122-ik laptól 159 lapig közölt „szlovcani Matyko” című cikk VIII. fejezete, politikai agitáció.

Így a 155-ik lapon helyteleníti a magyar országgyűlés 1861. évi működését, az ország óhaját egy felelős minisztérium iránt. – A 157-ik lapon a felföldi nemesség óhaját a felelős minisztérium felállítása iránt azon okból eredetnek állítja, mert hivatalt akarnak kapni, uralkodni, és nem magyar nemzeteket magyarosítani. De köszöni az ily szerencsét és szabadságot.

„Nem kevésbé csalódtok” – mondja ugyan e lapon – ha azt hiszitek, hogy az ország fenntartásához a tót kevesebbel járult volna hozzá, mint a magyar. Ő ezt az országot /: t. i. a tót:/ védte, lakta, művelte, előbb még mint a magyar. –

A 158. lapon

Azt bizonygatja, ha lehet az országban jász és kun kerület, miért nem lehetne tót kerület is.

A 190 laptól 206-ig Sasinek egy történelmi értekezése e címen „*Géza nagy tót fejedelem*”. – Ebben az 1074–1077-ig uralkodó magyar királyt Gézát valamint fivérét Lászlót 's Lambertet tót fejedelmeknek állítja, kik az ország többi nemzeteinek, tehát a magyaroknak is királyát, Salamont leverik, 's a tót párt által tétetnek magyar királyokká.

A 191–192. lapokon azt állítja, hogy az ország pajzson jobbról álló három hegy a kettős kereszttel, 's fejedelmi koronával, a felföldi tót fejedelemség címere. Az országos három szín /:veres, fehér, zöld:/ szintén a tótok címere, 's azt már trencsényi Csák Máté tót fejedelem is használta.

A 194. lapon a tót fejedelmekről állítja: „az ily fejedelmek nemcsak hogy vajdaságukat igazgatták, és saját nemzeti hivatalos méltóságaikkal bírtak, hanem önálló katonaságuk is volt.

A 204. lapon állítja, hogy Magyarország hat kerületre /: fejedelemségre:/ volt osztva /:t. i. az Árpádok korában:/

A 207–251-ig lapig egy történelmi elbeszélés közöltetik e címen „Wesselényinek Murány bevétele.” Ebben azon bizonygatáson kívül, hogy Wesselényi és Széchy Mária egész környezetükkel tótok voltak, 's nem egyszer nemzetiségi vitatkozásokat folytatnak, – a 211 lapon mondja: „A magyarok nagy emberei legnagyobb részt elmagyarosodott tótok, oláhok és németek voltak.”

Továbbá: A magyar törzs IV. Béla alatt annyira kipusztult, hogy enyészethez állott közel, – csak a kunok által frissült föl, miért a mai nemzedéket magyar-kunoknak kéne nevezni.

236. lapon

A magyar sokkal élehetetlenebbnek mondja, semmint a zord Felföldön élni képes volna.

237. lapon

A magyar nemzetet kisebbnek tartja, semmint képes lenne a többi nemzetiségeket hazánkban elnyelni és megemészteni, mert a magyar nemzet, mint egy kis delfin a többi európai nagy nemzetek közt csak addig úszkál és vizet locsol, míg valamely nagy cethal farkával agyon nem zúzza.

272. lapon

Kuzmányit²⁴ a patentális ex-superintendenst,²⁵ az evangélikus autonómia védőit, a tót nemzet és vallásos rend ellenségeinek nevezi. – Nevezettnek érdemül hozza fel, hogy 1849. évben ő felségéhez menesztett tót nemzeti 32 tagú küldöttségnek tagja és vezetője volt. A 288-ik laptól a 311-ig egy tisztán politikai cikk közöltetik e címen: „Az utóbbi évek nevezetesebb eseményei tekintettel az 1865/6-iki országgyűlés működésére”.

²⁴ Karol Kuzmány (1806–1866) szlovák evangélikus pap, teológus, közéleti személy, a patentális egyház feje.

²⁵ A Ferenc József által 1859-ben kibocsátott protestáns pátenst az evangélikusok nagyobbik része elutasította. Egy kisebbik részük, alapvetően az egykori Štúr-féle irányzat követői Karol Kuzmány vezetése alatt viszont elfogadták, akiket ezután a patentális egyház híveinek neveztek.

289. *lapon*

Hazánkat a hét ős utódainak lakhelyéül állítja, 's ez ősök voltak a tót, horvát, orosz és szerb, 's csak később jöttek az oláh, magyar és német.

A vérszerződésről állítja, hogy ez csak monda (:290. lap?), mely azt jelenti, hogy (:291. lap:) „Magyarország nemzetei közös szövetséget kötöttek maguk közt, 's ezt nemzetközi szerződéssé tették, és e szerződésen alakult meg hazánk alkotmánya.”

292. *lapon*

„Országunk organizációja tót elemekből képződött, haszontalan beszéd az, hogy szent István alatt három országos rend létezett volna, azon három rend, mely országunk drámájában változatlanul 1848-ig szerepelt.”

294. *lapon*

„Országunk szervezésének az alapját a tótok veték meg.”

295. *lapon*

„A magyar állam szervezését szent István alatt átlengi a tót szellem, bizonyítéka annak, hogy a tót megyék szervezése megmaradt.”

296. *lapon*

„A tót szellem átlengi a szent István alatt hozott 's a vagyon és személy biztonságra vonatkozó szabályokat, sőt a magyarok megkeresztelése is a tótok érdeme.”

297. *lapon*

A keleti egyház érdekében küzdött Vata, kit szerző Ljuta Vasziljevicsnek nevezi.

299. *lapon*

A tót génusz varázsa idézte elő az alkotmányhozi ragaszkodást.

301. *lapon*

III. Endrével a tót uralkodó szellem elenyészik, hogy helyt adjon az olasz és frank befolyásnak 's ezzel együtt a tót magyar testvériség is meglazult „A tótföld volt a magyar nemzet” tisztuló helye, miként előbb már bölcsőt is talált itt.

302. *lapon*

1848-ik évi eseményekre mondja: „Azon szellem, mit az Isten 1848-ik évben küldött az égből, (:Hurbán²⁶ szellemét érti a szerző?:) ugyanaz volt, mit a tót nemzet apostolai Cyrill és Method már ezer év előtt hangoztattak Magyarországon, és a Duna mentén.”

²⁶ Jozef Miloslav Hurban (1817–1888) szlovák evangélikus pap, író, költő, publicista, politikus. A szabadságharc idején a Szlovák Légión parancsnoka.

304. lapon

Az 1861-ik évi turócszentmártoni tót memorandumot, mint a tót nemzet öntudatának kifejezését dicsőíti, és összehasonlítja Mózes tíz parancsolatjával.

305. lapon

Az 1865-ik évi a képviselő választások felett gúnyolódik, mondván: hogy ez alkalommal a nemzetiségi képviselők csak a hivatalos pressió folytán buktak meg.

306. lapon

Nemzeti jelölteink a kunok és a jászokéhoz hasonló két tót kerületet kívántak a fel-földből.

309. lapon

A nemzetiségi képviselők jogos követeléseként ismerteti a nemzetiségi törvényjavaslatukat, miszerint ismerjék el magyarországi nemzeteket egyenjogúnak és a nyelveiket pedig országos nyelveknek, illetve a zászlóikat országos zászlóknak.

309. lapon

A nemzetiségi képviselők jogos követelményeiként ismerteti az általuk beterjesztett törvényjavaslatot, t. i. az országgyűlés ismerjen el Magyarországon egyenjogú magyar, tót, román szerb, orosz és német nemzeteket, e nemzetek nyelvét törvényes országos nyelveknek, 's a nemzetek zászlóit országos zászlónak.

A 410-ig az 1865/6 év politikai történelmét kronologikus sorrendben ismerteti.

A 390 lapon azt állítja, hogy az 1865 évi erdélyi országgyűlés összeállítása oda irányult, hogy a magyar elem természetfeletti többséget nyerjen.

404. lapon

Állítja, hogy a magyarok nem akarták megengedni, hogy a horvátok a Muraköz és Fiume tartomány igazgatásában saját jogos helyüket betöltsék.

430. lapon

A tót Matica a tótok szűz anyjának nevezetik

431. lapon

Az elfajult tót szülőjét megtagadja, 's inkább idegenek közt élősködik az ily aljas, családi nevét is megváltoztatja és elfajult Marcsa és Irmákhoz házasodik. Idegen Istenekhez fordul , a sajátját megtagadja, 's a tót nemzetiséget mint a kabátot vetkőzteti le: „Jo napot mond, tollas kucsmát és kanász kalapot visel, bár csak azok hazug nyelve elné-mulnék, kik annyi jogtalanságot rajtunk elkövettek.”

433. *lapon*

Zrínyi Miklós, mint szláv hőst dicsőíttetik 's azzal végzi: a tót és horvátban egy a lélek, egy a cél.

435. *lapon*

„A te nyelved /:tót?/ oly gazdag, mint kevés más, 's terjedelemre tengerektől tengerekig nyúlik. Hej tótok, ha már élünk dicsőséggel, rázzuk le a rabszolgaságot 's dicsőítsük a régi időket.”

436. *lapon*

Hej tótok, ha már élünk, tudja meg a világ, hogy már a szláv nem akar az idegenek rabszolgája lenni. Mutassuk meg, hogy a szlávság erős hatalmával, szerencsétlenségében legerősebb támasza lehet.

437. *lapon*

Az idők, nyelv, történelem, készülnek üdvözölni azon időszakot, a melyben régi jogainkat kivívja majd Szláv anyánk.

Tizennyolcadik kiadvány
Letopis 1867.

9. *lapon*

Bizonygatja, hogy a maticai tagok jószívűek, műveltek, becsületesek, nemesek és jellemesek, és hogy a Matica ellenei kegyetlenek, nyerssek, becstelenek, nemtelenek és jellemtelenek.

20. *lapon*

Záborský Jonáš²⁷ bizonygatja, hogy a magyarok a tótoktól vették át a kereszténységet, és pedig a görög keletit.

Tizenkettedik kiadvány – 1866.

Emlékkönyv Zrínyi Miklós három százados megemlékezése alkalmából.

7. *lapon*

Sem a magyar alkotmányt, sem ennek önállóságát nem védték meg a törökök az által, hogy az erdélyi fejedelmeket intrikáikkal együtt a császárok ellen védelmükbe fogadták. Mint a magyar alkotmányt, úgy a magyar elemet is, a szlávok védelmezték meg.

²⁷ Jonáš Záborský (1812–1876) szlovák katolikus pap, író, költő, történetíró, publicista.

11. lapon

Szerencsés volt Magyarország 's benne a nemzetek, míg a szláv szellemre fektetett állami alapok érintetlenül hagyattak. A tót genius szervezte a magyar államot. Ennek emberszerető szellemében az Uhrok /:nem magyarok?:/ két gyermeke /:t. i. nemzet:/ egyenlő szeretetben és jogban részesült”

15. lapon

„Feltámad a tüzes pallosú szláv hős – Zrínyi Miklós.”

63. lapon

A mi volt Leonidás a görögöknek, Decius Mus a rómaiaknak, az volt Zrínyi Miklós a horvátoknak, sőt az egész szlávságnak. Szlavia hős fiának 3 százados emlékét megtisztelni édes tót kötelességüknek tartjuk.

68. lapon

I. Ferdinánd, elsőbbsen Štancsics Markóra,²⁸ és 1652-ben Zrínyi Miklóstra bízta Szigetvár védelmét, jól tudván, hogy tót hűségére, tót vitézségére kel bízni oly fontos erődöt, mely kulcsa dunántúli Magyarországnak és Bécsnek.

69. lapon

Maximilian tudta, mily hű a tót szíve, mily vitéz Zrínyinek horvát jobbjá.

75. lapon

Zrínyi feltette magában szláv Leonidássá lenni.

Tizenharmadik kiadvány

Kis kalendárium 1868.

17. lapon

A tótokat 2 ½ milliót meghaladó nemzetnek állítja.

²⁸ Szigetvár védője az 1556-os ostrom idején.

Tizennegyedik kiadvány
Letopis 1867.

5. lapon

Sasinek²⁹ értekezik Zrínyi Miklós hitveséről a cseh nemes Rosenberg leányáról Éváról, hogy „kimutassa szigeti Zrínyi Miklós rokonságát a cseh–szláv vérrel.”

Mikor egyesítettett a tótság /?Slovensko:/ (:szerző csak Tótországot érthet, mi a Matica kiadványaiban mindig a hivatott szóval jeleztetik:) *Magyarországgal?* E cikkben tagadja szerző, hogy Sz. Istvánig a Slovensko Magyarországhoz tartozott volna, szerinte István foglalta el azt 1025 után.

Tizenötödik kiadvány
Letopis

A 25. lapon Záborský e címen: „A szláv kölcsönösség régisége” bizonygatja, hogy a szláv törzsek közös eredetükről mindig tudomással bírtak. Különböző idézetekkel bizonyítja, hogy a Szlávok már 200 év előtt át voltak hatva a közös eredet tudatától, de azon ideától is, hogy a politikai, mint irodalmi téren közösíteni kell az érdekeiket /:26. oldal:/

48. lap

Kupa felkelését István ellen írja le Záborszky. Kupa név alatt s tót Kubát-Jakabot keresi /:49. lap:/

50. lap

„Tudjuk, hogy a magyarok egy erős tót fejedelemséget találtak Blatnica³⁰ székhellyel. E fejedelemség alkotója német kegyelemből volt Pribina,³¹ Nyitrából kikergetett herceg.”

51. lap

„Ezen Kuba nem volt senki más, mint utódja a balatoni papoknak Pribina, Kocsla és Bretislávnak,³² Fokozatos gyengítése a papi hatalomnak, a latin egyház szertartásainak ’s tizedeinek bevezetése az ő fejedelemségébe /:t. i. Szent István által:/ alkalmat adtak neki felkelni a főpap ellen, (:Szent István?:) mi mellett bizonyára nem mulasztá el egyesíteni az ott /:t. i. Dunántúl:/ betelepedett ’s részben még pogány, ’s részben már görög keleti hitvallású magyarokkal.”

²⁹ František Vitázoslav Sasinek (1830–1914) katolikus pap, történész, publicista, a Matica slovenská vezetőségi tagja.

³⁰ Blatnica (szlovákul Blatnica) település az egykori Morva fejedelemség, majd Turóc megye területén.

³¹ Pribina (9. század) morva uralkodó.

³² Magyarországi szláv fejedelmek a 9. században.

51 és 52. lapon

„Nuka³³ volt az utolsó tót nemzeti hős a Dunántúl. Kuba halálával balatonmenti tót fejedelemség elenyészett.

63. lapon

„A tót tudós és tót tudomány” címen egy cikk közöltetik Hecskótól.³⁴

64. lapon

„Azonban mit akarnak a szlávok, e' szerény három milliónyi 's eddig elhanyagolt nemzete a szláv törzseknek? Ők úgy akarnák a tót szellemet elsajátítani, hogy bennük ki-nyomatot leljen az össz-szláv szellem és élet, hogy úgy lelki mint morális magva lehessen ennek a nagyszerű és sokat ígérő törzsnek.” „A szláv köteles az egész Szláv-ságot és a szláv-ságban az egész emberiséget öntudatra bírni.” „Tudnia kell a tót nemzetnek, hogy minő helyet foglaljon el hazájában, a más nemzetek közt, minő a hivatása, és mely út legbiztosabban megfelel ennek hivatásának.”

65. lapon

„teremtsünk magunknak saját tót szláv tudományt”

66. lapon

„A tót tudós azon célból tanuljon, hogy a tót-szláv tudományhoz jusson, 's ezen tudományt elérve, életre keltse, felemelje, felmentse és felszabadítsa eddig saját tudománya nélküli inkább holt, mint élő, csak köznapi, de nem dicsőséges, nemzeti létet élő drága tót nemzetét. Ily feladatra kell még a gimnáziumban készülnie”.

67. lapon

„A tót tudósnak tanulnia kell tehát, 's tanulmányozni az összes szláv nyelveket, mint az egyedüli 's legjobb eszközt, behatolni a szláv szellembe.”

72. lapon

Cikkíró elmélkedik, hogy a szláv nemzet hivatva van a világ nemzeteit dicsőséghez és boldogsághoz vezetni. Övé lesz a földi isteni királyság.

72. lapon

Egy cikksorozat kezdődik e címen „Históriai villámok”. Ezekben bizonygatja, hogy Erdélyben a Barcaság és a Székelység az ősidőkben a tótok által lakoztatván, ezektől örökölte elnevezését

³³ Magyarországi szláv fejedelem a 9. században.

³⁴ Pavel Hečko (1825–1895) evangélikus pap, újságíró, filozófus.

79. lapon

Az alánokat szintén tótoknak erősíti.

Tizenhatodik kiadvány

Kis kalendárium 1869. évre

39. lapon

Uhorska hymna, tót értelemben az Uhrok hymnusa. Dicsőség kéretik a szláv ivadékokra.

Tizenhetedik kiadvány 1868.

Letopis

„a bajor püspökök ellennyilatkozata 899. évről.”

55. lapon

„A ki meg akarsz győződni arról, – mondja bevezetésül –, mily történelmi hazugságok, száraz mesék, fecsegő tendenciózus költemények veretnek fiatalságunk fejébe a magyar történelem név alatt: olvasd és újra olvasd a bajor püspökök ellennyilatkozatát 899 évből. Mert ez, a mi históriai evangéliumunk és ellenmégünk az országos védelembe vett Anonymus pletykái ellen.” Ebből bizonyítgatja, hogy a magyarok a nevezett évben nem csak hogy a felföldöt nem bírták még, hanem Pannóniát sem.

Tizennyolcadik kiadvány 1868.

Letopis

6. lapon

„A szlávok és földjük” című értekezésben, – Iornandes szerint bizonyítgatja Sasinek, hogy nemcsak a szarmaták, hanem a Quaddok, Antusok, és Roxolánok is tótok voltak, ’s a Roxolánok alatt oroszokat ért.

„Történelmi szemmel tekintve a mi félreismerett tót nemzetünket, olyannak tűnik az fel előttem, mint azon egyén, ki saját közönyössége, vigyázatlansága mellett, idegenek hosszú ujjai által telkétől, földjétől, házától, épületétől megfosztva, végül csak üres tenyereire szorítkozhatik. Ellenei idegenítették régi dicsőségét, eltagadták atyai hősi borostyánait, sőt ha e szemtelenség lehető volna, eltagadnák mindennapi lételét is.”

16.

Sasinek e címen: „Rugia vagy is Slovensko” bizonygatja, hogy a római birodalmat megbuktorú rugiak, hazánk felföldét lakozó oroszok voltak, kik, hogy már az Árpádok

idejében hazánkat lakozták, annak bizonyítéka az, hogy szent Imre, mint a Slovensko fejedelme orosz vajdának neveztetni magát.

Tizenkilencedik kiadvány.

Letopis 1869.

19. lapon

Trenkus³⁵ értekezik a barsmegyei, garammenti tótokról.

A magyar történelmet – bevezetésében – egyoldalúnak ’s olyannak mondja, mit a tótok, nemzetük feláldozása nélkül, sajátjuknak el nem fogadhatnak, mert ebben az ő elődjeikről ’s azok tetteiről említés sem tétetik.

Új történelmet kell teremteni, mely a magyarországi nemzetek érdekeinek megfelelőbb legyen.

„Ne engedjük elleneiktől diktálni a történelmet ’s magyarázni nemzetünk múltját, mert az ő tanaik nekünk igazságtalanságot, szégyent és nevetséget gyümölcsöznek.”

21. lapon

Pozsony, Nyitra és Bars megyéket szlovák megyéknek nevezi.

25. lapon

Rákóczi katonáival itten /:t. i. Barsban:/ kószált, a falvakból búzát és takarmányt a mennyire talált elszedett, adókat vetett ki és zsarolt. A nagy vezekényi négy Esterházy halála árán kivívott győzelmét, a tót vitézség, férfiasság és dicsőség tanújelének kereszteli el.

51. lapon

Történelmi villámok címén, Hostinsky³⁶ a nép ajkáról vett Micz bán³⁷ /:Mikó bán:/ féle mondatot magyarázza, ’s ezt a honfoglalás ideje körül hazánk nemzetei közt kötött nemzetközi szerződés emlékéül állítja. Ennek bizonyítékául a monda által. Miczbánné hét gyermekétől származtatott családokra igyekszik rá süti, hogy ezek mindannyian fejedelmi utódok, hogy ezek egyszerre léptek az országba, és alapítói voltak az Ugriának.

54. lapon

Az ily nemzetközi szerződést kötött nemzetek ezek: a tót, szlovén, orosz, oláh, bolgár, cseh és magyar.

³⁵ Andrej Trenkuš (1836–1886) katolikus pap, történétíró

³⁶ Peter Kellner-Hostinský (1823–1873) szlovák író, történész, újságíró, a Matica slovenská vezetőségi tagja.

³⁷ Mondai személy.

55. lapon

„Mit jelent-e mondában azon tény, hogy Miczbánné hét gyermeke lévén, csak egyet fogadott el, míg a többi vízbe fullasztani parancsolta? Semmi mást, mint azt, hogy a hat szláv törzs idők folytán elenyészett, mintha a víz nyelte volna őket el, ’s csak a hetedik, az az a magyar lett a választott.

’S mit fejez ki a népmonda azzal, hogy az apa Micz bán, megtudván hat gyermeke sorsát, kimenté őket a haláltól ’s egyenlő részt adott nekik uradalmában? – Semmi mást, mint azt, hogy a korszellem szinte felszabadítandja a vízbe fullasztani parancsolta törzseket, ’s felnevelvén őket a világnak, nagy örömet leend az anya Táttra és Duna apa családban.”

56. lapon

„S mit jelent a kérdés: milyen büntetést érdemel, a ki hat hasonló gyermekét kivégeztette? Semmi mást, minthogy az isteni bosszú nem fogja azon országot kikerülni, mely saját szülötte nemzeteit romlásnak teszi ki.”

59. lapon

A bodrogi tótokról állítja, hogy önálló fejedelemséget képeztek a Tisza felső folyásánál.

60. lapon

Állítja: a tizedik században a bodrogi fejedelemség, mint vajdaság szerepelt, ’s a későbbi magyar király innen lép a trónra.

Sáros /:megye:/ innen származtatja „za russ” /:oroszon túli:/, mert az oroszok földjén túl esett.

66. lapon

Név származtatásokat közölve, tót neveknek állítja a családi neveket, úgy mint: Abafy, Bebek, Farkas, Ivánka, Miklossy, Simonyi, Szoboszlai, és a régiebb korból: Taksony, Zoltán, Kupa, Pázmány, Hunt, Vida, Vata és Zách.

67. lapon

A váradi törvénykezés 1214–1235 évekből származó emlékiratára hivatkozva, bizonygatja, hogy az oroszok már a magyarok bejövetele előtt lakták honunkat, és pedig a Tiszántúlt és az egész Mátra mentét.

68. lap

Sasinek bizonyítgatja, hogy a dákok szinte tótok voltak.

Huszonegyedik kiadvány 1870

Letopis

Hurbán értekezése Zrínyi Miklós emlékére.

50. lap

„A tót Maticza részt vett e hős Zrínyi 300-dos emlék ünnepén, ’s ez éppen tövis azon nyomorult kakukfaj (?) nemzetnek szemében, mely a mi életfánk köré tekerődve élőködik”

52. lap.

„Róbert király, kinek nem voltak Subiciek /Zrínyiék:/, azt hitte, hogy a horvátok már a hatalmában vannak, és azért másra nem is gondolt, mint Horvát és Dalmátországot Magyarországhoz csatolni. De a horvát nemesség átlátván terveit, hallatlan egyetértéssel felkelt, hazájuk alkotmányát és önállóságát megvédendő.”

71. lapon

„Zrínyi leányait magyar főurakhoz adta nőül. Innen magyarázható a magyar történetírók azon tévelygése, hogy Zrínyit sokáig magyarnak híresztelték.

Azonban rediit ad dominum quod/e fuit ante suum³⁸, és az 1866-ik évi horvát ünnepélyek után, senki sem lesz, ki Subicai /:szigeti:/ Zrínyi Miklóst magyarnak akarná bélyegezni”.

77. lapon

„Sámuel a tótság részes fejedelme” című értekezésben szerző Sasinek akarja bebizonyítani, hogy Aba Sámuel tót fejedelem volt, ’s mint ilyen a tótok befolyása által lett magyar királlyá.

Más részt, – mondja a szerző – bizonyos, hogy a magyar történetírók előítéletekkel telten, a nem magyar nemzetek ellen Magyarországon, Magyarország történetének nyomozásánál, csak egyedül a magyar nemzetet tartják szem előtt, és félre ismerik a többi nemzeteket. Ez magyar politika.

A mi történik magyar történelemben a tót főurakkal, ugyanaz történt a magyar királyság történetének kezdődtevel Váttával. – A német krónikások szemben a nyugati politikával minden rosszat ráfogtak a tót egyház, a magyar /:Uhorska:/ hazánk eme tót védőjére, mert sz. István halála után a nyugat enyészettel fenyegette a szláv egyházat, és az ország diplomatikai nemzeteket.

Valamint nemzeti, úgy hazafiúi kötelességemnek tartom megtisztítani Váthát a mi valahai részes fejedelmünket azon piszoktól, mellyel őt a német és magyar krónikások beszennyezték.”

³⁸ Visszatért urához az, ami egykor az övé volt.

79. lapon

„Szent Imre halála után, Péter lett tót részes fejedelemmé: midőn Péter királlyá lőn, Otto a tót részes fejedelemség méltóságára emeltetett.”

82. lapon

„A tót nemzeti párt már előbb elégedetlen lévén Péter ez eljárásával, – sőt talán Bresztisláv /: t. i. Balaton melléki tót fejedelem:/ agitációi által felizgatva, elhatározá kiűzni Pétert, ’s új királyt választani. Vezetői voltak e pártnak: Vojszláv, Sztojszláv és Vazil. Királlyá választák Beszprémi Ottonkat, t. i. Sámuel.”

87. lapon

„Végül beütött Henrik, ’s átlépve a Dunát, Buda mellett a tótokkal ütközetbe ereszkedett, melyben Sámuel Pest mellett elesett. A tótok elvesztvén királyukat, Vladislavics András³⁹, előbbi tót részes fejedelmet ültették trónra.”

Huszonegyedik kiadvány 1870

Letopis

15. lapon

Hurban „Zrínyi Miklós” című értekezését folytatja, ’s miután a 16–17 lapokon bizonyítgatja hogy Zrínyi szigetvári hős védelmét és dicső halálát nem magyar, hanem tót szláv hadakkal vitte végbe.

34. lapon

Horvátországban 1866-ban tartott Zrínyi ünnepélyek leírása.

35. lapon

Azon horvát főbbeket említi fel, kik az ünnepélyen részt vettek, állítván, hogy ez által az ünnepély a királyi pecsétet nyerte el A mai országgyűlés és Rauch bán alatt – teszi hozzá –, aligha nyert volna az ünnepély ily jelentőséget.

36. lapon

Zágrábban tartott beszédére reflektál: „Nemzetünknek sajnos nincs egyéb orgánuma, mellyel nemzeti és hazafias szolidaritását a horvát nemzettel nyilváníthatná, – mint a tót Matica, nemzeti irodalmunk társulata – mely általunk nemzeteteknek a legszívélyesebb szláv üdvözlétét küldi.”

Ezután a zágrábi főispán válaszából idéz, ki a többi közt mondja: „ismerve azon mostoha, sőt iszonyú viszonyokat, melyekben ti Magyarországon éltek, nemzetiségetekkel annyira jogosítva.”

³⁹ I. András (1046–1060) magyar király.

„A ti nemzetetek jövővel bír van, habár most saját maga hazájában a ti igazságotok iszonyú erőszakot szenved”

„Ti ez alkalommal is bizonyítjátok, hogy élő törzse vagytok a nagy és erős szláv nemzetnek.”

37. lapon

Ugyancsak a nevezett főispán beszédjéből: „Mi is egész az újabb időkig elnyomatva voltunk, és íme a kis horvát nemzet felemelkedett! S hogyan áll! De ez állásunk addig nem állandó, addig előre hatolni nem képes, míg ti szétapítva /:podrobeni:/ fекүsztök”. Itt jegyzetben támadja még Rauchot a legújabban történelemért /:1870:/ . Ezután Hurban saját beszédéből idéz:

„A tót törzs a ti részesetek akar maradni örökre, a ti küzdelmeitekben a szláv nemzeti jog és igazságért. A ti szabadságtok a mi szabadságunk, a ti harcotok a mi harcunk, a ti dicsőségetek a mi dicsőségünk, mi saját jogos hazánkban valódi páriák vagyunk, páriák a közéletben, páriák az iskolában, törvénykezésben és a politikai rendezésben. Szlávnak és nemzetinek lenni bűn, – szeretnének töletek elszakítani, mi azonban még jobban akarnánk veletek egyesülni.”

38. lapon

„Nem egy lesz gondolom köztetek, ki vissza fog emlékezhetni azon lelkesedés teljes napra, midőn én a ti országgyűléseteken 1848-ik évben az én nemzetem segélyezéséért és politikai támogatásáért esedeztem, tolmácsolván a tót nemzetemnek akkori borzasztó sorsát, és már akkor is mint közeliek, mint testvérek állottunk egymásért.

Hiszünk azonban az igazságos Istenben, hogy nekünk is üt még felszabadulásunk órája, és míg az eljön, veletek akarunk örülni, szomorkodni, veletek élni és halni, – nincs semmi szláv a szlávságban, mihez mint sajátjához nem járulna a tátraaljai szláv.”

„Biztosíthatjuk kiküldőinket, hogy a szerb horvát nemzetnél a mi nemzetünket illetőleg csak egy gondolat uralkodik: hogy mi tótok hű tót testvérek vagyunk, kik a nagy akadályok dacára megőriztük szíveinkben a szláv közös érdekek kölcsönösség és szolidaritás iránti érzetet.” /:Gyönyörű pánszlávizmus:/

Huszonnegyedik kiadvány 1871

Letopis

49. lapon

Hosztinský folytatja történelmi villámain.

Kálmán törvénytelen fiáról Boricsról értekezik, kit Kálmán törvényes fiának tart, s atyja általi megtagadásának okát úgy magyarázza: Ennek oka volt először a görögkeleti egyház iránti féltékenységedés, és másodszor azon cél: megsemmisíteni a halicsi vagy helyesebben mondva a tót fejedelmeknek a magyar korona iránti igényeit.

57. lapon

„Tótország /:Slovensko:/ első osztályrész volt főrészt után, és így Fehérvár után Nyitra következik: mint ilyen a legidősebb királyfiúnak vagy is a trónörökösnek adatott. Legfényesebb bizonyítékai ennek a magyar hercegségek örökös civódásai.”

63. lapon

Zách Felicián merényletét írja le Sasinek, szerinte Zách Károly családját nem leánya meggyaláztatásáért rohanta meg, hanem mint egy nagy politikai összeesküvés feje. Ez összeesküvés a felföldi főurak között létesült a miatti bosszúságból, hogy Károly az ország /:Uhorsko:/ szabadságát lábbal tiporta.

65. lapon

„Hogy Felicián Magyarországon leginkább azonban Slovenskóban /:Felföld, tótság, Tótországot is jelenthet:/ elágazott összeesküvés Brutusa volt, annak bizonyítéka Felicián és családjának utóiratai.”

66. lapon

„Uhorsko a Uhri” Hungária és Hungarusok című értekezésében a szerző bizonyítja, hogy Magyarország mai területét, nem a honfoglalás alkalmával, hanem csak később az árpád-házi királyok hódították meg, s még ezek idejében is külön emlegettetik: Pannonia, Avaria, Sclavonia, Ruizzia.”

Huszobetedik kiadvány.

Letopis

5. lapon

Sasinek e címen „Szláv bajnokok Magyarországon a XV. és XVII. században” egy értekezést kezd meg, melyet több maticai kiadványban folytat.

„A magyar királyok kénytelenek voltak drága pénzen cseh, morva és lengyel vitézeket fogadni, hogy a magyar lusta nemességet helyettesítve védelmezzék Magyarországot a torkos törökök ellen. Ez érdemeiért hálára köteleztek bennünket.

Azonban az eddigi magyar történetírók a hol nem hallgatnak rólunk, ott mint latrokat, rablókat állítják őket olvasóik elé, és miért? Talán azért mert szláv és nem magyar bajnokok voltak?

E nagy szláv hazavédő hősök között a Hunyadiak korából hírhedt cseh lovagokat hozza fel: Talafuth, Komoroczyt, Giskrát, lipótó szent miklósi Pongráczot és Podmaniczky Balázst.⁴⁰

⁴⁰ Felső-Magyarországon harcoló, zsoldos- és rablóvezérek.

34. lapon

Záborský a huszitizmusról értekezik: „Hogy a Husznak tulajdonított csehországi vallásos mozgalmak, felső Magyarországon a tótok közt sok rokonszenvet találtak, általánosan ismert természetes dolog. Egyrészt a tótok a legközelebbi rokonai a cseheknek, és e rokonságot jobban érezték akkor mint most, midőn a gyilkos politika ösvényt vésett köztünk. Másrészt mert trencsényi Máté a Kárpátokon át jó utat irtott a huszitizmusnak. Ezen főurat lehetne az ország Žižkájának nevezni.”

Harminckettedik kiadvány

Letopis 1873.

Záborský értekezik a tótok ős koráról 's itt a 39. lapon a magyarokat „ázsiai vadaknak” nevezi.

41. lapon

„Azon magyarok, kik leverték Morvaországot, már négyszer voltak végveszélyben. Péter alatt leverte őket a német, azután a mongol, azután a török, végül mintegy viszonzásul 1849-ben a szlávok. -----

Ők örömet hivatkoznak vitézségükre, de midőn a németek, mint meghódítottakkal kezdtek el velük bánni, ez ellenében azon elvvel határolták magukat körül, hogy erőszakból nem eredhet semmi jog. Íme számunkra is a fegyver.”

Harminczötödik kiadvány 1874.

Letopis

23. lapon

Sasinek Szász Károly⁴¹ ellenében azt bizonygatja, hogy a magyar felföldet csak Sz. István foglalta el.

35. lapon

Záborský „A magyarok a mai haza meghódítása előtt” című értekezést kezd meg.

A

36. lapon

Anonymusról mondja: Műve a legutálatosabb hatást teszi. Azt hinnéd, hogy lázban félre beszélő áll előtted, avagy egy részeg fecsegő, kinek szándéka hazug dicsbeszédet írni a magyarokról, 's pasquilt⁴² az oláh és a tótokról. Mérsékelten szólva, egy tendenciózus történelmi regény ez” – a hol ellenőrizni lehet, ott sosem hazudik.”

⁴¹ Szász Károly (1829–1905) református püspök, akadémikus

⁴² gúnyverset

41. *lapon*

„A nyugati tótok fehér Uhornak neveztettek, ’s a magyarok átvették a földrajzi elnevezést.”

42. *lapon*

„Ungari = Hungari néven nevezik a magyarokat, de igaz már a levert nemzetekkel is.”

43. *lapon*

„Uhor = Ungarus, oly köz általános elnevezés, mely magában foglalja az összes sz. István koronája alá tartozó nemzeteket, míg a magyar specifikus elnevezés.”

„A magyarok őshazája Szibéria.”

Az

51. *lapon*

Ismét a magyar történetírók ellen kel ki, állítván, hogy az ő tévelygéseikben, alig találkozik itt ott a történelmi igazság szemecskéje. A történetírókról nyilatkozván, azt állítja: hogy csak kocs mákban szedték össze hazug meséiket, és nem ártallottak mind azt hazudni, a mi csak eszükbe jutott.”

„Nem szabad történetükbe tekinteni, hol hazugságból az első méreg készül a fiatalság megmérgezésére. Tehát le a kalapot krónikásaink előtt.”

56. *lapon*

„Ők /:t. i.: a tótok:/ hívták be hazánkba a magyarokat hazánkba, és őket maguk közé vevének fel.”

57. *lapon*

Bizonygatja, hogy a magyarok a honfoglalás alkalmával a felföldet nem foglalták el. „A trencsényi Hercegség⁴³ szent István korán alkotórésze volt Magyarországnak.”

58. és 59. *lapon*

bizonygatja, hogy a magyarok a Balaton melléki Brastislav herceg által hívtak be Pannoniába, és hogy Pannoniát csak közvetve, ezen herceg által bírták. A tótok jó indulatból hívták be a magyarokat, és köztük a lakhelyeket kijelölték. A földmívelést és kenyeret nem ismerték, ebben a tótok tanítottak.

60. *lapon*

„Az ő felfogásuk szerint /:t. i.: a magyarok:/ rabolni, lopni, ölni nem volt szégyen, sem bűn, sőt ez főerénynek tartatott.” – „Csodálni kell az istenség türelmét, hogy ily kedves földet adott e szörnyetegeknek.”

⁴³ Povarzke Vági, ezen állítólagos hercegséget azért védelmezi tán annyira a szerző, mert hivatkozás történik a tótok részéről trencsényi Mátéra, ki a Vág és Tatra hercegének neveztette el magát

62. lapon

A magyarok vallása.

„A magyarok valódi pogányságukat bizonyítja az is, hogy a magyarok nyers, ’s pedig emberhúst ettek ’s vért ittak, ’s hogy foglyaik kebléből a szívet szaggatták ki, és orvosság gyanánt nyelték. Ez emberáldozatokra mutat.”

Harmincnyolcadik kiadvány

Letopis 1874.

35. lap

„A magyarok a X. században”

Szerző – Záborský

„A magyarokról elég sok monda létezik ugyan, de valamennyi egyedül rabló jellemű kivándorlóira vonatkozik.”

54. oldalon

Állítja, hogy a X. század második felében már nem volt pogányság, a magyarok átvették a vallást a tót cyrill nyelvvel.

65. oldalon

állítja: hogy a magyar uralkodók a X. században Csanádban székeltek, ’s csak Pannónia elfoglalása után tették át a székhelyüket Fehérvárra még később Esztergomba.

66. oldalon

„A törzs gyökeres magyar vezérekhez hasonlóak voltak más nemzeti, szövetségükbe felvett hercegek is. A magyarok számra kis nemzetet képeztek. Nem vethették magukat az egész világra mint a mongolok, hanem szövetségeseiket és segédeküket kelle keresniök, – az ily szövetségések közül meghagyták egynémelyiknek koronáját és hatalmát.”

67. oldalon

„Szent István egész Magyarország urának nevezi magát. Miért az egész országnak? Ez bizonyítéka annak, hogy Magyarország részekre volt osztva. Ebből kiviláglik, hogy az árpádkori uralkodók hatalma a X. században igen korlátolt volt, a magyar vajvodák és más nemzeti hercegségek által.”

69. oldalon

„Tót nevet viseltek az uralkodók, az udvari méltóságok tót elnevezéssel bírtak, tótok a főispáni hivatalok, sőt maguk a megyék, tót, az összes törvénykezési és közigazgatási szervezet, még az országos tanácskozások, sőt azok helye Rákis is.

Bejutását a tót nyelvnek az udvarhoz különösen az segítette elő, hogy az első Árpádok szokás szerint szláv nőket vettek el.”

71. lapon

Az ország terjedelmét ismerteti a X. században, 's állítja, hogy a dunáninneni rész Vác-tól kezdve cseh és lengyel kézen volt. Esztergom szent István idejéig lengyel magyar határon feküdt.

Negyvenedik kiadvány 1875.

Letopis

A 34. lapon Hyrostól⁴⁴ Késmárk története közöltetik.

Ebben Thököly 's Rákócziak a legcudarabb színben, mint önző haszonleső lázadók vannak föltüntetve, kiknek főgondjuk volt a tótokat rabolni 's a felföldöt pusztítani, míg a német tábornokok a szabadság és a vallás védői állítatnak elő.

* * *

Ily szellem ily hang uralkodik a Matica kiadványaiban, nincs szépirodalmi, történeti, földrajzi s. a. t. cikk, melyben tót rajongás, elferdített adat 's a magyarság elleni gyűlölet nem vinné a főszerepet, és egy tót szerző szavait használom, ha mondom, hogy e kiadványokban készül a mérge, mely a tót fiatalság, a tót olvasó közönség keblébe hirdetik. Ily irányban akarta a szláv Matica szláv tagjaiban erkölcsi és észbeli műveltséget ébreszteni! Ez akart lenni a szláv irodalomnak és szépművészetnek ápolása, elősegítése, az állami és vallási ügyek kizárásával! Hol vannak az irodalmi, művészeti, tudományos és erkölcsöt képező írásbeli értekezletek?

Van hazánknak alkotott törvénye, mely hivatva volt és hivatva van a szabad sajtónak korlátokat szabni és a visszaélőket büntetni, de annak szigorú alkalmazása kikerülte azokat, kik a megtorlásra annyira érdemesek voltak.

A szláv Maticának majdan 14 éves működése nem alkotott a mindennemű nemzeti nyelv és irodalmat képző, fejlesztő és művelő nyelvtant és szótárt, de alkotott 42 kiadványaiban nagyobb részt Letopiseket⁴⁵, kalendáriumokat, emlékbeszédeket, melyek tartalmában bizonyítgatni akarják a tót nemzetiségnek, mint egyenjogú nemzetnek és politikai faktornak lételetét, úgy a múltban mint a jelenben, – magyar honunk és nemzetünk rovására.

Tekintve az alapszabályok azon sajátságos voltát, nem kvalifikálni az egyleti és választmányi tagok szükségelt tudományos képességét, – nem csoda ha a testületnek olyanok is váltak tagjaivá, kik képzettségüknél fogva inkább hivatvák a földet művelni és kézi mesterségüket tökélyre vinni, mint egy tudományos intézetnek szellemi és anyagi érdekeit vezetni és igazgatni.

⁴⁴ Hyross Štefan Nikolaj (1813–1888) szlovák katolikus pap, történétíró.

⁴⁵ évkönyveket

Sajnálom, hogy a zárgondnok betegeskedése miatt nem vagyok abban a helyzetben, a maticai vizsgálatnak végleges eredményét felterjeszthetni, – de kiváló hazafiúi kötelességemnek tartandom, a zárgondnoki teendők befejezése után nem csak a vizsgálatnak e részbeni foganatosítását, hanem úgy a jelen mint végleges jelentésemhez szükségelt és sürgősséglendő mellékletek hiteles fordításaival, nem különben bővebb adatokkal is felszerelve, – Excellenciádnak felterjeszteni.

Fogadja Excellenciád mély tiszteletem nyilvánítását, mellyel vagyok.

T. Sz. Mártonban 1875. évi Julius hó 11-én.

Nagyméltóságú m. kir. Belügyminister úr

Alázatos szolgája

1875. július 11. ifj. Justh József alispán és kormánybiztos jelentése. 92/el. Sz.

Rövidítések és irodalomjegyzék

GRÜNWALD

1884

Grünwald Béla Szapáry Gyulának. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár. A pánszláv mozgalomra és a nemzeti-ségi kérdésre vonatkozó iratok. 1884. Fol. Hung.

Matica slovenská

1885

A Matica slovenská egyesületre vonatkozó anyagok. OSZKK. 1885. Fol Hung.

*

GRÜNWALD

1878

Grünwald Béla: *A Felvidék. Politikai tanulmány*. Budapest, Ráth Mór, 1878.

KEMÉNY

1954

Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában 1867–1892. 1. köt. Szerk. KEMÉNY G. Gábor. Budapest, Tankönyvkiadó, 1954.

MUDROŇ

1878

MUDROŇ, Michal: *A felvidék. Felelet Grünwald Béla hasonnevű politikai tanulmányára*. Pozsony, 1878.

POLLA

1997

POLLA, Belo: *Matica slovenská a národnostná otázka*. Martin, Matica slovenská, 1997.

Slovensko

2010

Slovensko a slováci a 2. polovoci 19. storočia. Bratislava, Perfekt, 2010.

STEIER

1912

STEIER Lajos: *A tót kérdés. A tót nemzetiségi kérdés fejlődésének története*. Liptószentmiklós, Steier Izidor, 1912.

WINKLER

1997

Winkler, Tomáš: *Perom a mečom. Biografia J. M. Hurbana*. Martin, Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1997.

Mikszáth Kálmán levele Révay Mór Jánoshoz

Mikszáth Kálmán 1908. november 14-én Révay Mór Jánoshoz írt kondoleáló levele a híres könyvkiadó hagyatékában lappangott:¹ nem közölte a Mikszáth kritikai kiadás kezei között az Akadémiai Kiadónál Méreiné Juhász Margit szerkesztésében megjelent három levelezéskötet,² s későbbi forrásközlés sem ismeretes.

A levél címzettje Révay Mór János, aki a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság egyik vezetőjeként a kor számos fontos írójának, így Mikszáth Kálmánnak és Jókai Mórnak is kiadója volt. Mint ez a kiadó történetét tematizáló, Révay által írt *Írók, könyvek, kiadók* című önéletrajzi munkából³ is tudható, Mikszáth pályájának meghatározója volt a Révai Testvérek, hisz írói indulásától, pontosabban 1881-től a kiadó-vállalat számos periodikusan megjelenő kiadványában (*Regényvilág, Magyar Ifjúság, Jó könyvek*) rendszeresen publikált, s 1885-ben önálló sorozatban is közzétették műveit. A Mikszáth-oeuvre egyik legfontosabb művét – amely a Jókai-recepció máig egyik leghivatkozottabb darabja – a *Jókai Mór élete és korát* is Révay Mór János kérésére írta meg.

Mikszáth Kálmán és Révay Mór munkakapcsolata rendkívül sokrétű és termékeny. Miután a nyolcvanas évektől Révay már Jókai Mór kiadója is volt, szeretne volna megnyerni Mikszáth művei közzétételének kizárólagos jogát. Mikszáth azonban velük szemben azokat a vállalatokat részesítette előnyben, amelyek a számára rendszeres megélhetést biztosító folyóiratok tulajdonosai voltak, így főként a Pesti Hírlapot megjelentető Légrády Kiadót vagy a Vasárnapi Újságot közreadó Franklin Társulatot. Révay Mór azonban, mivel a kiadói üzletágat szerencsésebben vezette konkurensinél, rendre megvásárolta a kiadóktól és a szerzőtől a megjelentetési jogokat, és kivételesen szép formában adta ki Mikszáth műveit. Kulcsfigurája volt az 1910-es, negyvenéves írói jubileum ünnepségsorozata szervezőbizottságának, illetve a Mikszáth jubileumi kiadás létrejöttének is. Az író és kiadója mindemellett magánszférájukban is érintkeztek – erre a levél közvetlen stílusa is utal –: nemcsak társasági életük színterei, a Korona kávéház, az Angol Királynő-beli István Társaság vagy az István szálló Mikszáth szobájának törzsasztala voltak közös érintkezési pontjaik, hanem – Jókaihoz hasonlóan – Mikszáth praktikus ügyeit is intézte Révay Mór. Több alkalommal rendezte az író adósságait, s Mikszáthot – noha meggyőződése ellenére – az Országos Hírlap 1897-es alapításában is segítette, s Jókai monográfiájának forrásanyagát is a Révai Testvérek munkatársai gyűjtötték össze az Üllői úti épületük erre a célra berendezett szerkesztőségi szobájá-

¹ OSZK Fond 211

² *Mikszáth Kálmán levelezése*, 1961–1962.

³ RÉVAY, 1920, 175–240.

ban. Nem véletlenül szentelt Révay Mór János az *Írók, könyvek, kiadók*ban igen terjedelmes fejezetet az íróval való személyes és munkakapcsolatának bemutatására.

1908-ban, a levél keletkezésének évében a Révai Testvérek fénykorát élte: a dualizmus könyvkiadásának és könyvterjesztésének egyik legnagyobb vállalata volt a Franklin Társulat és az Athenaeum mellett. A nagy múltú vállalat alapítását és prosperálását éppen a levélben megidézett, 1908. november 13-án elhunyt Révai Sámuelnek köszönhette. A Révai Testvérek céggént 1869-ben alakult meg mint „közkereseti társaság, akkori nevén németül: *Gebrüder Rosenberg Buch und Antiquariatshandlung*, magyarul: Rosenberg Testvérek Könyvkereskedés és Ódondászat, alapító okiratát 1869. november 25-én Pesten írta alá az alapító testvérpár, Rosenberg (Révai) Sámuel és Leo.”⁴

A cég anyagi hátterét biztosító Révai Sámuel (1833–1908) a 19. század közepén Eperjesen ismert és sikeres üzletlajdonos volt.⁵ 1856-tól előbb egy könyvkötőműhely tulajdonosa, 1859-ben megvásárolta a Benczur és Vetter-féle könyvkereskedést, ahol antikvár és szortiment könyvesboltot nyitott. Ezzel párhuzamosan egy pesti üzletet is alapított 1869-ben az Egyetem utcában, megsejtve a város fejlődését és egy prosperáló vállalkozás lehetőségét. A pesti üzletet öccse, Leó (1844–1907) vezette a hetvenes évek közepéig – fennmaradt levelezésük tanúsága szerint Révai Sámuel instrukciói alapján. (Leó többszöri önállósodási kísérlet után 1884-ben teljes egészében kivált a cégből.) A Révai Testvérek tevékenységi köre kezdetben könyvkereskedés, nemzeti ódondászat – ahogyan a korszakban az antikváriumokat nevezték – üzemeltetése volt. Árukészletéről tudományos és tájékoztató jegyzetekkel ellátott szakjegyzékeket is kiadott, amelyek mindmáig a hungarikum-kutatás fontos forrásai. A cégbejegyzésre Rosenberg Testvéreként 1870-ben került sor,⁶ végleges nevét a vállalkozás csak 1880 novemberében nyerte el.⁷ (Révai Sámuel is a Rosenberg nevet használta 1881-ig.) Fennmaradt levelezésük tanúbizonysága szerint, noha Révai Sámuel üzletpolitikáját öccse nem tudta teljes egészében megvalósítani, fia, Mór azonban édesapja instrukcióit saját innovatív vállalkozásaival kiegészítve még túl is szárnyalta a várakozást: neki köszönhette a cég előbb fennmaradását, a századfordulón már a könyvkiadásban és -terjesztésben elért vezető pozícióját. Révay Mór édesapja nyomdokaiba lépése előtt hangsúlyt fektetett képzettségének tökéletesítésére: 1878-ban kezdte meg irodalmi, nyelvészeti és filozófiai egyetemi tanulmányait előbb Budapesten, majd Lipcsében. Tanulmányait követően 1885-ben lépett be a Révai Testvérek Irodalmi Intézetbe, s félretéve tudományos ambícióit, a kiadói osztály irányítója lett. 1890-ben csatlakozott a céghez – a Mikszáth-levélben is megemlített – Révai Ödön is, Mór öccse, aki a továbbiakban a vállalat kereskedelmi ügyvitelét irányította. 1895-ben a cég részvénytársasággá alakult, s ezzel megnyílt a le-

⁴ LUGOSI András, *Mikszáth Kálmán és a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt.* <http://bfl.archivportal.hu/data/files/175044549.pdf>.

⁵ Vö. STEINHOFFER, 1910.

⁶ A forrásként a továbbiakban idézett dokumentumok a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. BFL cégbírórsági iratainak VII. 2.e. Cg 1690 (okmánytár 663) számú jelzetén találhatók.

⁷ 1880. november 29-én került sor a névváltoztatás és a végleges név bejegyzésére.

hetőség a nagy léptékű vállalkozások, sorozatok (pl. *Jókai Mór Összes művei*, *Nagy képes világtörténet*, *Révai Lexikon*) kibocsátására is.

Révai Sámuel 1895-ben visszavonult az üzleti élettől, de szakértelmével ezt követően is segítette a vállalatot, az általa 1878-ban létrehívott Magyar Könyvkereskedők Országos Egyletében tevékenykedett tovább, s megírta *A társadalmi jólét feltételei* című szociológiai művét, mely 1901-ben jelent meg.⁸ 75 éves korában, 1908. november 13-án halt meg Budapesten.

Forrás

Igen Tisztelt Barátom!

Fogadjatok őszinte részvétemet Te és öcséd a benneteket ért szomorú eset alkalmából. Mert bár mindnyájunk közös végzete ez, és immár Ti is a férfikor delén vagytok, de oly apát, mint Nektek volt, veszíteni mindig nagy csapás. Nekem csak ritkán látott jó ismerősöm volt a szegény Samu bácsi és mégis az az érzés fog el e percben, hogy valaki hiányzik életem megszokott világából s keresem a lelkemmel, keresem...

igaz barátod,

Mikszáth Kálmán

⁸ E műve német nyelven 1902-ben megjelent Lipcsében *Die Grundbedingungen der gesellschaftlichen Wohlfahrt* címmel.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MIKSZÁTH KÁLMÁN LEVELEZÉSE

1961–1962

Mikszáth Kálmán levelezése, 1865–1910, 3. Sajtó alá rend.
MÉREINÉ JUHÁSZ Margit. Budapest, Akadémiai, 1861–
1862.

RÉVAY

1920

RÉVAY Mór János: *Írók, könyvek, kiadók, Egy magyar
könyvkiadó emlékiratai, II.* Budapest, Révai, 1920.

STEINHOFFER

1910

STEINHOFFER Károly: *Révai Sámuel élet- és pályarajza,
1833–1908.* Budapest, 1910.

Az új magyar zene párizsi követe

Zágon Géza Vilmos pályája
és válogatott levelezése

A Bartók zeneszerzői köréhez tartozó Zágon Géza Vilmos (1889–1918) ránk maradt levelezése értékes forrásanyagot kínál a 20. század eleji magyar zenetörténet, mindenekelőtt a korabeli magyar–francia zenei kapcsolatok kutatói számára. Az első világháború előtt hosszabb ideig Párizsban élő, s ott karrierje csúcsára érkező frankofil muzsikusi ugyanis személyes kontaktusban állt mind a francia, mind a magyar főváros zenei életének vezető személyiségeivel. Egykori hagyatékában maradtak fenn Claude Debussy, Michel-Dimitri Calvocoressi, Louis Laloy, Émile Vuillermoz és Albert Zunz Mathot, továbbá Demény Dezső, Hubay Jenő és Kacsóh Pongrác alább közlésre kerülő, hosszabb-rövidebb üzenetei.¹ Más prominens személyek mellett Zágon Bartók Bélával és Kodály Zoltánnal is kapcsolatot tartott 1912–1914 közötti hosszabb franciaországi tartózkodása idején. Kodálynak írt, a zeneköltő archívumában őrzött levelei – mintegy kiegészítve Bartókkal folytatott, korábban már kiadott levelezését² – szintén most kerülnek először publikálásra.

E forrásokkal elsősorban azt a kevésbé ismert kapcsolatot kívánjuk dokumentálni, amelyet Zágon az 1910-es években a párizsi avantgárd muzsikuskörökkel teremtett a Bartók és Kodály körül kialakult csoport számára. Amellett, hogy tagja volt a Ravel és hívei által alapított új zenei társaságnak, személye az éppoly befolyásos informális hálózatokkal is összeköttetést jelentett: a Debussyhez fűződő baráti-tanítványi viszonyon keresztül a mester szűkebb körével, Vuillermoz és Laloy révén pedig, akik egyúttal Ravel barátai is voltak, az „Apacsok”-nak nevezett művészcsoporthoz, amelynek többek közt Calvocoressi is tagja volt.³ Az említett személyekhez köthető dokumentumok számos információval szolgálnak az új magyar zene franciaországi recepciójával és Zágon párizsi tevékenységével kapcsolatban. A hagyaték egyes magyar nyelvű levelei segítenek megérteni azokat a konfliktusokat, melyek akkori zenei életünket terhelték, és azt, miért volt nagy jelentőségű a csoport számára ez a külföldi kapcsolat. A korabeli zenei élet nagyjai által Zágonnak írt levelek ugyanakkor ráirányítják a figyelmet címzettjük személyére, elősegítve e csaknem elfeledett, tehetséges muzsikusi életrajzában rekonstrukcióját.

¹ Az OSZK Zeneműtára és Kézirattára 1942 óta őrzi a hagyatékot, amely eredetileg negyvenhét levelet, tizenhat kéziratot és három nyomtatott kottát, valamint néhány egyéb nyomtatványt és fényképet tartalmazott.

² DILLE, 1965, illetve DEMÉNY, 1976, 202–209.

³ A párizsi avantgárd zenei körökről és e kapcsolat előzményeiről bővebben: ILLYÉS, 2014, 157–164.

A tragikusan rövid életű zeneszerző, zongoraművész és zenei író Zerkowitz Vilmos néven, 1889. október 3-án született Budapesten egy németül beszélő jómódú zsidó kereskedőcsaládban. Édesapja Zerkovitz Zsigmond bornagykereskedő, édesanyja Weissmayer Ernesztine volt.⁴ Sándor nevű bátyja később mérnök lett és a két világháború között Berlinben élt; 1942-ben tőle vásárolta meg a hagyatékot az Országos Széchényi Könyvtár.⁵ Bár az apa családi neve a születési anyakönyvi bejegyzésben w-vel szerepel, a család⁶ – miként Zágón közismert unokatestvére, Zerkovitz Béla zeneszerző – v-vel írt magyaros formában használta nevét.⁷ Az ifjú zeneszerzés szakos hallgatót tehát „Zerkovitz Vilmos”-ként említi a zeneakadémiai nyilvántartás egészen 1909-ig, amikor felvette a Mikes Kelemen szülőhelyére utaló családnevet és a régi magyar Gézát. Hivatalos névváltoztatására 1909. augusztus 11-én került sor kikeresztelkedésével összefüggésben: a pesti evangélikus magyar egyházközség 1909. július 5-én fogadta tagjai közé.

Zongoratanulmányait a Zeneakadémia nyugalmazott tanáránál, Gobbi Henriknél folytatta magánúton.⁸ A hagyatékából származó egyes levelek tanúsága szerint Zágón közeli és személyes kapcsolatot ápolt az egykor Liszt által is támogatott és zeneszerzőként is elismert zongorapedagógussal.⁹ Gobbi egy 1906. évi, német nyelvű levelében az ifjú muzsikust „tanárának és barátjának” nevezte magát,¹⁰ míg Zágón „drága mestérének” ajánlotta nyomtatásban is kiadott Desz-dúr *Szonátáját* és Párizsban élve is kapcsolatot tartott vele.

Gobbi valószínűleg az összhangzattan és a komponálás alapjaiba is bevezette tanítványát, mivel Zágón a zeneszerzés-tanszaknak csupán két legfelsőbb évfolyamát végezte el az Országos Magyar Királyi Zeneakadémián 1907 és 1909 között. Az akadémiai végbizonyítvány megszerzéséhez előírt feltételeket így is fölényesen teljesítette,¹¹ sőt az intézmény 1925-ös jubileumi emlékkönyve az utolsó tizenöt évben végzett kiemelkedő növendékek közt említi nevét.¹² A zeneakadémiai évkönyvek szerint az 1907/1908. tanévben Koessler János, az intézmény egyik legsikeresebb pedagógusának tanítványa volt, majd az ő nyugdíjba vonulása után a széles európai műveltségű Herzfeld Viktor vezetésével folytatta zeneszerzés-tanulmányait.

⁴ A főbb személyi adatokhoz és a névváltoztatáshoz lásd születési anyakönyvi bejegyzését (HU BFL–XV.20.2.–A 31–Egyházi akv., izraelita neológ, Pest–2025. sz.).

⁵ OSZK Gyarapítási Osztály növedéknapló, 1942/11.405.

⁶ A család a Zerkowitczok pesti, úgynevezett Eszter-ágához tartozott. A családfát lásd: <http://www.zerkovitz.hu>. (Utolsó megtekintés: 2014. 07. 24.)

⁷ Lásd pl. az édesapjával és cégeivel („Zerkovitz Zsigmond és társa”, „Nord és Zerkovitz”) kapcsolatos közjegyzői okiratokat (BFL).

⁸ Zágón korai zenei tanulmányaira egy neki szóló, 1906. aug. 3-án kelt Gobbi-levél (OSZK Kézirattár, Fond XII/349), illetve az 1911-es ösztöndíj-pályázatával kapcsolatban a bírálóbizottság részére készített kimutatás derít fényt. Vö. NAGY, 1976, 222–223.

⁹ GYÖNGYÖSI, 2001, 34.

¹⁰ OSZK Kézirattár, Fond XII/349. A levél azért is érdekes, mert borítékján még Zágón eredeti neve szerepel címettként, németes formában.

¹¹ MORAVCSIK, 1909, 167.

¹² *Jubileumi ek*, 1925, 195.

Diplomája megszerzése után önkéntes ismétlőként újból beiratkozott a Zeneakadémiára, azonban ebben a tanévben kimaradt.¹³ Nekrológia szerint hosszabb tanulmányútra ment Párizsba, bejáratos lett Debussyhez, aki tanítványul fogadta a fiatal művészt.¹⁴ 1910 tavaszán igazolhatóan Párizsban tartózkodott: Bartók egyik levelében, melyet Kovács Sándornak írt Párizsba a *festival hongrois*-t követően, aziránt érdeklődik, hová küldje a tőle kapott Zágón-dalokat.¹⁵ Így bizonyára ott volt a Kovács által szervezett magyar esten 1910. március 12-én, esetleg szervezésében is közreműködhetett. Az Hôtel des Modes hangversenytermében tartott kamarazenei koncert, amelyen Michalovich Ödön, Szendy Árpád és Dohnányi Ernő újabb művei mellett Weiner Leó *g-moll vonóstriója*, Kodály Zoltán op. 4-es cselló–zongora *Szonátája*, valamint a szerző előadásában Bartók Béla 12 *Bagatellje*, egy *Fantáziája*¹⁶ és első *Román tánca* csendült fel, először hívta fel az avantgárd zene híveinek figyelmét a születőben levő új magyar zeneszerzői iskolára. Az eseményen megjelent illusztris személyek között találjuk Louis Laloyt, Émile Vuillermoz-t és Jules Écorcheville-t – a francia zenetudomány és zenekritika kiválóságait –, akikkel Zágón már Debussy baráti körében találkozhatott.¹⁷

A századelőn számos fiatal magyar muzsikusz töltött el hosszabb-rövidebb időt az akkori világ kulturális fővárosának számító Párizsban, ám e zarándokok közül kevesen ismerték személyesen a párizsi zeneélet meghatározó személyiségeit. Kiváltképp a nagy tekintélyű Debussy volt nehezen megközelíthető. A fiatal Kodály – talán túlzott szerénységből – meg sem próbált közeledni hozzá 1907-es párizsi tartózkodása idején,¹⁸ vagy akár a mester magyarországi látogatásakor. Bartók kifejezetten az érvényesülés, a kapcsolatteremtés lehetőségét keresve utazott többször Franciaországba, ám próbálkozásai a *festival hongrois*-t megelőzően nem jártak sikerrel. A Rubinstein zenei versenyek résztvevőjeként, 1905-ben fájdalmas kudarccal kellett szembesülnie. 1909-ben komoly ajánlások ellenére sem tudott beférkőzni a francia muzsikuskok berkeibe, a Debussyval áhított találkozás pedig nem jött létre sem ekkor, sem a következő év végén Budapesten.¹⁹

A közismerten zárkózott, betegséggel küzdő Debussy egyébként is kevesekkel ápolt közelebbi kapcsolatot. A pesti hangversenyt rendező Rózsavölgyi cég társtulajdonosán, Bárczy Gusztávon és a g-moll kvartettet sikerre vivő Waldbauer–Kerpely Vonnásné egyes tagjain kívül Budapesten is csak alig néhány magyarral ismerkedett össze.

¹³ Zeneakadémiai anyakönyv, 1909/10. (LFZE Irattár). 444. sz., 1910. jan. 7-i bejegyzés. Itt már Zágón Géza néven, ág. ev. hitvallásúként szerepel.

¹⁴ *Nekrológ*, 1918. Az információt megerősíti MOLNÁR, 1974, 193.

¹⁵ DEMÉNY, 1976, 164. KOVÁCS Sándor (1886–1918) – zeneszerző, zongoraművész, zenetudós és kiváló zenepedagógus, a barokk zene szakértője. 1910 júniusa előtt hosszabb ideig Párizsban élt.

¹⁶ A műsorlapon *Fantaisie* címmel szereplő, itt bemutatott művet Somfai László a később *Két elégiaként* kiadott tételpár 2. darabjaként azonosította: SOMFAI, 2006, 410.

¹⁷ JULES ÉCORCHEVILLE (1872–1915) zenetudós, 1912-től a Société Internationale de Musique elnöke. Écorcheville-től nem maradt fenn levél a hagyatékban, ám Zágón félreérthetetlenül utalt személyes ismeretségükre Bartókhoz és Kodályhoz írt leveleiben.

¹⁸ DALOS, 2007, 154.

¹⁹ SURRANS, 1993, 25–42.

Igaz, e néhány magyar barátját igen megbecsülte, amiről szívélyes hangú levelek, párizsi meghívások mellett a Waldbauer Imrének ajándékozott autogramos, egyedileg dedikált fénykép is tanúskodik.²⁰

Bár az egykor Zágón tulajdonában levő Debussy-arckép jelenleg is lappang,²¹ Zágón és Debussy kapcsolatáról vall a hagyaték két különösen nagy értékű darabja: a *Pierrot lunaire* dalciklus Debussy bejegyzéseit őrző, szerzői kézírata, valamint egy ehhez kapcsolódó eredeti Debussy-levél. Zágón a Schönberg-melodráamához hasonlóan Albert Giraud belga költő versciklusának darabjait zenésítette meg, ám kompozíciója a kiválasztott hat költeményt eredeti nyelven használja fel, más műfajú és annál jóval korábbi: az egyes dalok 1908 októbere és 1909 szeptembere között, még Zágón zeneakadémiai tanulmányai idején születtek.²² Alkotójuk tehát már ekkor a párizsi avantgárd és a szimbolizmus esztétikai elveit követő modern francia zeneszerzők szellemi közelségében élt. A mű kéziratát a Rózsavölgyi cégen keresztül, Debussy budapesti szerzői estje után juttatta el a mesternek, aki azt javításaival látta el, és egy 1911. január 22-i keltezésű levél kíséretében küldte vissza Zágón budapesti címére. **(1. forrás)**²³

Debussy már a budapesti látogatását követően írt, Bárczy Gusztávnak szóló köszönő levelében is említést tett Zágónról, utalva a frissen kapott zeneműre. Sorai ajánlásnak is beillenek az ekkor még kiadó nélkül álló ifjú zeneszerző számára: „Megkaptam Zágón Vilmos barátunk szerzeményét, és biztosíthatom, hogy foglalkozni fogok vele. Igazán nagyon kedves ember és szép jövő előtt áll.”²⁴

Zágón bizonyára egyike volt a mester által figyelemre méltónak talált ifjú művészek szűk körének, akiket odaadón bátorított és otthonában is fogadott.²⁵ Azt, hogy Zágón későbbi hosszabb franciaországi tartózkodása idején, 1912–1914 között gyakori vendég lehetett a Debussy házban a heti rendszerességű vizitidőben, a hagyaték dokumentumai közül Mme Emma Debussy egy rövid üzenete is tanúsítja, amelyben férje betegségére hivatkozva kérte a hétfő délelőtti látogatás elhalasztását a következő hétre.²⁶ 1912. szeptemberi levelében Merkle Andor rajta keresztül értesítette Debussyt a budapesti Operaház tervezett *Tékozló fiú* előadásáról.²⁷ És közvetve az is a személyes kapcsolattartás mellett szól, hogy ebből az időszakból nem maradt fenn a hagyatékban Debussy-levél, miközben cikkeiben Zágón nem egyszer szó szerint idézi a mester szavait.²⁸

²⁰ FÁBIÁN, 1957, 88–89.

²¹ A dokumentum „arcképgyűjtemény 254” jelzettel szerepel a Zágón-hagyaték jegyzékében (OSZK Kézirattár, Zenei levelek fondjegyzéke).

²² OSZK Zeneműtár, Ms. mus. 2.022.

²³ A hivatkozott francia nyelvű leveleket a függelékben eredetiben és saját fordításomban is közlöm.

²⁴ Debussy 1910. december 19-i levelét fordításban, kiemelt részletét eredetiben is közli LÁNYI, 1937.

²⁵ Debussy jelleméről, társas szokásairól lásd ORLEDGE, 2012.

²⁶ OSZK Kézirattár, Fond XII/200.

²⁷ OSZK Kézirattár, Fond XII/753, Ep. Mus. 1224/a. MERKLER Andor (1862–1920) zenekritikus, zeneszerző.

²⁸ Példaként: *Zenei élet Párisban = Zeneközlöny*, 1913. ápr. 15. 555–556.

Debussyval való ismeretségének pontos kezdetét nem ismerjük. Zágon a *Zeneközlöny* 1910. december 1-jei számában megjelent írásainak²⁹ alapossága és naprakészsége azonban kétségtelenné teszi, hogy ekkorra már bőven volt alkalma tanulmányozni a francia mester kéziratait. Sőt, a nyitó esszé vagy annak egy változata valószínűleg már hónapokkal korábban készen állt. Ez lehetett ugyanis az az írásműve, amelyet a nyáron elküldött Ljubljánába zeneakadémiai évfolyamtársának, az ekkor a szlovén nemzeti színháznál karmesterkedő Reiner Frigyesnek,³⁰ akinél másodkarmesteri-korrepetitori állás felől is érdeklődött.³¹ A tanulmány bevezetésében ugyanis Zágon az avantgárd zenének a rövidlátó konzervativizmus elleni küzdelmét ecseteli, és éppen erre utalhatott Reiner, amikor a következő szavak kíséretében gratulált barátjának: „Nagyon érdekes a dolognak a mai zenei viszonyainkhoz mért beállítása. Sok új és találó vonást fedezettél föl – látszik, hogy jól ismered az ‘Öreget.’”³² Az első magyar Debussy-monográfia szerzője, Fábíán László pedig így emlékezett meg róla 1957-ben megjelent munkájában: „[...] Zágon volt Debussynek nemcsak járatlan utakon haladó, legbehatóbb s legmegbízhatóbb magyarázója, hanem művészetéhez szeretettel, lelkesedéssel és megértéssel közeledő első magyar íródeákja.”³³ Alig több mint húszévesen Zágon olyan kitűnő ismerője és a mester által is elismert propagálója lett Debussy művészetének, hogy ez irányú munkásságát máig számon tartja a hazai és nemzetközi szakirodalom.

A Debussy budapesti szerzői estje előtt publikált briliáns írásaival vette kezdetét zenéiről pályája. 1910–1912 között több, a magyar zenei élet aktualitásaival kapcsolatos cikket publikált a *Zeneközlöny*ben, *A Zene* és az *Aurora* című folyóiratban. Utóbbiban kritikát írt az Akadémiai Zenekar 1911. február 6-i francia hangversenyéről, amelyen Debussy *Tékozló fiú* című kantátája az ő fordításában hangzott el,³⁴ valamint ugyan ezen együttes 1911. március 27-i magyar koncertjéről; utóbbi írásában méltatta Bartók zongorajátékát és elhangzó két művét, az itt bemutatásra került második *Román táncot* és a nagyzenekarra komponált *I. szvitet*.³⁵ Jelentősebb írásai közt említhetjük a „Beethoven zongoraszonátái esztétikai megvilágításban” cím alatt megjelent tizenkét esszéjét³⁶ és különösen a „Gondolatok régi és új muzsikáról” című cikkét.³⁷ A Kovács Sándor régizene-gyűjteményének és eredeti zongoradarabjainak párizsi kiadását kö-

²⁹ Claude Debussy. In: *Zeneközlöny*, 1910. dec. 1. 74–80. Debussy műveiről. Uo. 81–87. Debussy: *g moll vonósnégyes*. Uo. 91–95. Az előadásra kerülő zongoradarabok méltatása. Uo. 96.

³⁰ REINER Frigyes (1888–1963) világhírű magyar karmester, eredetileg zongora- és zeneszerzés-tanulmányokat folytatott a Zeneakadémián.

³¹ Reiner levele Zágonhoz. Laibach, 1910. okt. 9. (OSZK Kézirattár, Fond XII/908, Ep. mus. 1225/a.)

³² Reiner képeslapja Zágonhoz. Laibach, é. n. A postai bélyegző alapján 1910. aug. 6-ra keltezhető. (OSZK Kézirattár, Fond XII/908, Ep. mus. 1225/b.)

³³ FÁBIÁN, 1957, 195.

³⁴ *Francia hangverseny*. In: *Aurora*, 1911. febr. 110–112. A koncert időpontja és programja: OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár, Zenei apró, Bp. 1911/febr. A librettó: DEBUSSY, Claude: *A tékozló fiú*. (L'enfant prodigue.) Szöveg Edmond GUINAUD. Ford. ZÁGON Géza Vilmos. Budapest, 1911. (OSZK Színház-történeti Tár, MM 13.998).

³⁵ *Magyar hangverseny*. In: *Aurora*, 1911. ápr. 8. 42–43. A hangversenyéről DEMÉNY, 1955, 389–390.

³⁶ Az esszéssorozat *A Zene* 1911. febr.–1912. febr. között megjelent számaiban látott napvilágot.

³⁷ *Zeneközlöny*, 1911. márc. 1. 269–275.

szöntő írása jellegzetes módon tükrözi az új magyar zene híveinek megkülönböztetett érdeklődését egyfelől a régi, vagyis a párizsi avantgárd hatására felfedezett barokk zene, másfelől a Bartókék által modern technikai eszközökkel gyűjtött, autentikus népzene iránt. Eszmefuttatása középpontjában Bartók népzenei ihletésű muzsikája, illetve az ekkoriban teljessé vált *Gyermekeknek* sorozat áll, melyet egyediségének hangsúlyozása mellett igyekszik – a kétféle hagyomány mint inspirációs forrás párhuzamba állításával – nemzetközi kontextusba helyezni. Végző konklúzióként Bartókot emeli piedesztálra az Akadémiai Zenekar 1911. június 1-jei Liszt-hangversenyéről írt recenziójában is, amennyiben Liszttel és Bachkal rokonítja.³⁸

Az új magyar zenei mozgalom kibontakozását Franciaországban ismertető Kovács Sándor melletti kiállítás volt a Zeneközlöny 1912. január 29-i számában közzétett nyilatkozata, melyet a lap két további fiatal munkatársa, Balabán Imre és Fenyves Jenő is aláírt.³⁹ Zágón ezzel abba a vitába kapcsolódott be, amely a *S.I.M.* zenei folyóirat előző év novemberi számában megjelent Kovács-cikk – „La Jeune école hongroise” (Az új magyar iskola) –, illetve Isoz Kálmán ismertetése nyomán alakult ki a *Zeneközlöny* hasábjain. Az ügy kapcsán kisebb konfliktus keletkezett a lap szerkesztője és Zágónék közt, melyet kölcsönösen igyekeztek elsimítani. A fiatalokat a lap melletti kitartásra buzdító Demény Dezső szerint az ellentét abból az „áthidalhatatlannak tetsző úrból” származott, amely az Isoz és a Kovács által külön-külön képviselt „két muzsikális irányzat” között tátongott. **(2. forrás)** A polémia jól tükrözte a korabeli magyar zenésztársadalom mély megosztottságát. Az egyik oldalon az új inspirációs forrásokat kereső és kevés kivétellel a francia kultúrát eszményítő, feltörekvő fiatalok egy csoportja – Bartók, Kodály, Weiner, Zágón, Kovács és mások –, a másikon a hagyományos osztrák–német orientáció mellett kitartó, konzervatív tábor – Szendy Árpád, Szabados Béla, Michalovich Ödön, Hubay Jenő stb. –, amely a zenei élet irányítását ekkoriban kézben tartotta.

1910–1912 között Zágón zeneszerzőként és előadóművészként is bemutatkozott a budapesti közönségnek. A Zeneakadémia 1910. május 14-i nyilvános hangversenyén Esz-dúr *Szonátáját* és a *Poèmes* ciklus Idylle tételét játszotta.⁴⁰ Utóbbi műve első opusként, 1911-ben jelent meg a Rózsavölgyi kiadónál.⁴¹ 1911. február 12-én Son Harry vonónégyesének magyar estjén Henschel Károly d-moll csellószonátájának bemutatásában működött közre, ez év március 21-én Ganz Rudolf játszotta az *Idylle*-t Zágón Op. 1-éből. Egy Fenyves Jenő tollából a *Zeneközlöny* 1911. április 1-jei számában megjelent cikk részletesen beszámol Zágón és Balabán bemutakozó hangversenyéről, amelyen Zágón „szinte teremtmő erővel játszotta” Debussyt és Bartókot, saját művei közül pedig

³⁸ Liszt. In: *Zeneközlöny*, 1911. jún. 15. 462–464.

³⁹ BALABÁN Imre–FENYVES Jenő–ZÁGON Géza Vilmos: *Nyilatkozat*. In: *Zeneközlöny*, 1912. jan. 29. 334–335.

⁴⁰ OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár, Zenei apró, Bp. 1910/55/a. A szonáta a tételek megjelölése alapján azonosítható. *Sonate. Mi bémol majeur. Pour le piano* par Guillaume G. ZÁGON. (Kézirat). (OSZK Zeneműtár, Ms. mus. 2.018.)

⁴¹ *Poèmes*. I. *Idylle*. II. *Danse des Faunes*. III. *Elégie*. Pour le piano par Vilmos Géza ZÁGON. Op. 1. Budapest-Leipzig, Rózsavölgyi és Cie, 1911.

az *Elégia*, egyik Ady-dala – a *Fehér lány virág kezei* vagy „A rémmesék uhujá”-ra írt *Mystères* –, valamint a *Pierrot lunaire* dalciklus öt tétele hangzott el Róna Dezső és Marschalkó Rózsika közreműködésével.⁴² A recensens kitért arra, hogy a koncert „a régi, untig ismert komédiák nélkül meg nem történhetett”, vagyis kevesen hallgatták meg és a művészi szempontokat nélkülöző, rosszindulatú kritikák jelentek meg róla másnap. Egy Son Harryvel közös, önálló szonátaesten, amelyre 1911. december 19-én került sor a Royal-teremben, kéziratból Kodály op. 4-es cselló–zongora *Szonátáját* is előadta a holland származású gordonkaművésszel. A mű a végleges változatot előlegző, kétrészes formában szólalt meg.⁴³ Kodály számára tehát alighanem meggyőző volt az interpretáció, míg közönségsikerre még csak nem is számítottak a művészek.⁴⁴

Zágon még 1911 áprilisában csatlakozott a Bartók Béla, Kodály Zoltán, Weiner Leó, Kovács Sándor, Demény Dezső, Kacsoh Pongrác és Buttykay Ákos vezetésével akkor megalakult Új Magyar Zene-Egyesülethez, amely az új és ritkán hallható régi zene bemutatását, végső soron pedig a magyar zenei élet fejlesztését tűzte ki fő céljául hangversenyek rendezése, népszerűsítő előadások tartása és egyéb eszközök útján. Az eredeti célkitűzések között nagy hangsúlyt kapott az önálló hangversenyzenekar felállításának terve, ez azonban állami támogatás hiányában megghiúsult, így az UMZE programja a kamarazene területére korlátozódott. Az 1912. január 12-i harmadik és március 22-i negyedik, egyben utolsó kamarahangversenyen Zágon három művet is bemutatthatta: a korábbi ügynevezett II. szonátáját, a tavaszin egyik Ady-dalát és a Desz-dúr *Szonátát*.⁴⁵ A rövid életű, mindössze egyetlen koncertévadot megért társaság 1912 áprilisára már a túlélésért küzdött. Bartók és Kodály csalódottan kivonultak a vállalkozásból, ami teljes megszűnéséhez vezetett.⁴⁶ Az új magyar zene itthon egyelőre nem nyert komoly támogatást sem a közönség, sem a hivatalos zenei elit részéről, két vezéralakja – köztük a *Kékszakállú* mellőzése miatt is rezignált Bartók – fokozatosan elszigetelődött.

Nem sokkal az UMZE megszűnését követően Zágon ismét Franciaország felé vette az irányt. Zeneszerzői-előadói tehetségével, színvonalas szakkikkeivel ekkorra már figyelmet és elismerést vívott ki magának. A Fővárosi Tanács 1911-ben kiírt pályázatán Moravcsik Géza, a Zeneakadémia titkárának ajánlására⁴⁷ elnyerte a fiatal művészek külföldi tanulmányútjait támogató „Ferenc József koronázási jubileum-díj”-at.⁴⁸ A két évre szóló, jelentős pénzösszeggel járó (kétszer 1600 koronás) zenei elismerést a hivatalos

⁴² FENYVES Jenő: *Marschalkó Rózsika, Róna Dezső, Zágon Vilmos*. In: *Zeneközlöny*, 1911. ápr. 1. 347–349.

⁴³ A tételek megjelölése a koncertprogramon: 1. *Fantasia. Andante* és 2. *Allegro commodo – Adagio*. (OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár, Zenei apró, Bp. 1911/dec.).

⁴⁴ „[Kodály szonátája] aligha tetszik a nagyközönségnek” – írja német nyelvű levelében Son Harry Zágonnak a koncert tervezésekor, 1911. okt. 11-én. (OSZK Kézirattár, Fond XII/1009.)

⁴⁵ A *Zeneközlöny* koncertprogramjai, 1912. jan. 5., illetve 1912. márc. 11. A márciusi hangversenyéről kritika: BERÉNY Róbert: *Az U.M.Z.E. márciusi 22-i hangversenyén*. In: *Nyugat* 1912. 7. sz. 647–649. A Desz-dúr *Szonáta* Budapesten játszott változatát a kézirat őrzi (OSZK Zeneműtár, Ms. mus. 2.017).

⁴⁶ Lynn HOOKER: *Modernism on the Periphery: Béla Bartók and the New Hungarian Music Society of 1911–1912*. In: *Musical Quarterly*, 88/2 (Summer 2006). 274–319.

⁴⁷ Moravcsik Géza levele Zágonhoz. Bp. 1912. febr. 26. (OSZK Kézirattár: Fond XII/777.)

⁴⁸ NAGY, 1976, 201–202.

közlemény szerint egyhangúlag ítélte oda neki a bíráló bizottság 1912. február 24-én, összhangban Kacsoh Pongrác, a XIV. ügyosztály zenei szakelőadójának javaslatával.⁴⁹ A fővárosi ösztöndíjnak köszönhetően Zágón hosszú időt tölthetett el Párizsban; levezetéséből nyomon követhető, hogy kisebb megszakításokkal 1914 májusáig lakott az Odéon utca 3. szám alatti lakásban, ahová szeptemberben szándékozott visszatérni.

Párizsi működésének első hónapjairól kevés adat maradt fenn. Mindenesetre neve rövidesen már nem csengett teljesen ismeretlenül zenei körökben: a *S.I.M.* zenei folyóirat 1912. decemberi száma első kiadott művét, a Rózsavölgyinél 1911-ben megjelent *Poèmes*-et ismerteti.⁵⁰ Merkler Andor szeptemberi leveleiből pedig tudható, hogy Zágón ősszel az ő segítségével tárgyalt Hevesi Sándorral az Operaház tervezett *Tékozló fiú* bemutatójával kapcsolatban, és kérvényezte Bánffy Miklósnál fordításának alkalmazását, melyet az Akadémiai Zenekar előző évi előadására készített. Úgy tűnik, további francia dalművek fordítására is szeretett volna megbízást kapni. Elismertségét mutatja, hogy Merkler készülő operájának jövőbeli operaházi bemutatására is jó esélyt látott.⁵¹ Zágón tehát már ekkor dolgozott a francia operán, melynek csupán rövid töredéke maradt fenn.⁵² A szöveg megírására Pierre Vierge költőbarátját kérte fel, mivel a századelő szimbolista ihletésű operáinak mintájára művészi értékű drámai költeményt kívánt felhasználni. Bár 1913 júniusában édesanyjának már arról számolt be, hogy jól haladnak a munkával,⁵³ az operából valószínűleg csak néhány jelenet készült el.

Rendkívül eseménydús és tevékeny volt számára az 1913-as esztendő és a következő év eleje. *Zenei élet Párizsban* címmel áprilisban jelent meg a *Zeneközlöny*ben első, igen alapos párizsi írása, majd az év során további cikkekben tudósította a lap olvasóit az elmúlt időszak eseményszámba menő előadásairól, avatott tanúként, élményszerűen.⁵⁴ Nagy hatással volt rá a tavasszal nyolcadszor megrendezett Orosz Évad emlékezetes eseménysorozata: a *Borisz Godunovot* és a *Hovanscsinát* is magában foglaló, nagyszerű operaelőadások, Gyagilev Orosz Balettjének összművészeti produkciói. Főként Sztravinszkij új balettzenéje tett rá mély benyomást; május 29-én jelen volt a vadonatúj Théâtre des Champs-Élysées-ben a *Le Sacre du printemps* botrányos bemutatóján, amelyről elsőként édesanyjának számolt be levélben,⁵⁵ majd írásainak visszatérő eleme lett. *Kubizmus a zenében* című írásában talán elsőként fedezte fel a Párizsban megismert új festészeti irányzat zenei analógiáit Bartók és Sztravinszkij zenéjében, s mutatott ki közöttük szellemi rokonságot.

⁴⁹ *Fővárosi Közlöny*, 1912. ápr. 26. 1526.

⁵⁰ V. P., *Piano*. In: *Revue musicale S.I.M.*, décembre 1912. 67.

⁵¹ Merkler Andor levelei Zágónhoz. Budapest, 1912. szept. 11. és 16. (OSZK Kézirattár, Fond XII/753.)

⁵² OSZK Zeneműtár, Ms. Mus. 2.020. Pierre Vierge kézírásos költeményének töredékével. A költő még 1914 májusában is küldött Zágónak verset Budapestre.

⁵³ Zágón édesanyjához írt levele. Paris, 11 Juni 1913. (OSZK Kézirattár, Fond XII/1225.)

⁵⁴ *Zenei élet Párizsban*. In: *Zeneközlöny*, 1913. ápr. 15. 551–562. *Töredékek egy megíratlan naplóból*. Uo., 1913. máj. 15. 607–615. *Kubizmus a zenében*. Uo., 12. évf. 1. sz. (1913. okt.). 4–7. *A Théâtre des Champs-Élysées*. Uo., 12. évf. 8. sz. (1913. dec.) 194–199.

⁵⁵ Zágón édesanyjához írt, német nyelvű levele. Paris, 11 Juni 1913. (OSZK Kézirattár, Fond XII/1225.)

A háború előtti utolsó békeév mellett komoly zeneszerzői sikereket hozott számára. A kortárs zene legújabb alkotásainak megismertetésére létrejött Société Musicale Indépendante koncertjein két művét is bemutathatta, és Mathot, az új zenei társaság első főtákosára kiadta *Jeux de vagues* című, Balabán Imrének ajánlott zongoradarabját, mely elé mottóként Émile Verhaeren költeményének részletét illesztette.⁵⁶ A Régi Conservatoire koncerttermében május 22-én megrendezett hangversenyen kéttételes Deszdúr *Szonátáját* játszotta egy jelentősen átdolgozott második tétellel, a Rózsavölgyinél 1914-ben megjelent végleges változatban. December 17-én, a Pleyel-teremben került sor a *Pierrot lunaire* párizsi bemutatására Mlle Bonnard énekesnő közreműködésével, aki a megbetegedett Helda Roosevelt helyére ugrott be. A dalciklusról és annak előadásáról kedvező kritikák jelentek meg a *S.I.M.*-ben és a *Le Monde musical*-ban.⁵⁷ Émile Vuillermoz szerint „az eleven és oly eredeti új magyar iskola egyik legtehetségesebb tagjának melódiai rafináltan impresszionisták és megkapóan szépek. A mű bemutatóját zajos siker fogadta.”⁵⁸ A hatalmas tetszést aratott kompozíció megjelentetésének terve a háború miatt eshetett kútba; erre enged következtetni Mathot alább közölt levele, amelyben a *Jeux de vagues*-éhoz hasonló feltételek mellett vállalkozott a dalok kiadására. **(3. forrás)**

Az 1909 végén Ravel és néhány barátja – Charles Koechlin, Florent Schmitt, Émile Vuillermoz és mások – által alapított SMI a Schola Cantorumhoz kötődő, rivális Société Nationale-lal szemben a Conservatoire-ból kikerült, újító zeneszerzőkre támaszkodott, és annál jóval nagyobb teret engedett a külföldieknek. Utóbbiak közül ekkoriban az orosz és a spanyol iskola dominált az SMI műsorain, és jóllehet a társaság művészeti vezetéséért felelős bizottság később tagjai közé hívta Bartókot, az 1910-es években még kevés magyar kompozíció volt hallható. Igaz ugyan, hogy az SMI már a megalakulását követő legelső, 1910. április 20-án megtartott koncertjén műsorára tűzte Kodály *Zongoramuzsikájának* hat darabját – amely a *festival hongrois* sikerének volt köszönhető –, ám a mű Szántó Tivadar előadásában botrányos fogadtatásban részesült, majd egy ideig alig lehetett új magyar zenét hallani az SMI hangversenyein.⁵⁹ Kevéssel Zágón *Szonátájának* elhangzása előtt azonban komolyabb visszhangot váltott ki Radnai Miklós *Szvitje* és főleg Kodály Zoltán Op. 4-es *Szonátája*; az 1913. május 3-án felcsendült újabb Kodály-mű Alfredo Casella zongoraművész és Diran Alexanian gordonkaművész – a

⁵⁶ *Jeux de vagues*. „Hullámjáték” pour Piano 2 mains. Paris, Éditions Littéraires et Musicales A. Z. Mathot–Leipzig, Breitkopf et Härtel–Bruxelles, J. B. Katto, 1913.

⁵⁷ Jean POUËIGH: *A travers la quinzaine*. In: *S.I.M. La Revue musicale*, 1er janvier 1914. 50. A *Le Monde musical*-ban megjelent kritikát Zágón említi édesanyjának írt 1914. jan. 6-i levelében. (OSZK Kézirattár, Fond XII/1225.)

⁵⁸ Idézi és kommentálja DUCHESNEAU, 1997, 158. A Vuillermoz-hagyaték fondjegyzéke két cikket említ, melyek a bemutató előtt, illetve után jelentek meg: Émile VUILLERMOZ: *Un autre Pierrot lunaire (de Vilmos Géza Zágón)*. In: *Comoedia*, 15-12-1913 és Uő: *L'autre Pierrot lunaire*. Uo., 22-12-1913. (http://www.mediathequemahler.org/wp-content/uploads/2009/07/fonds_vuillermoz.pdf). (Utolsó megtekintés: 2014. 07. 25.)

⁵⁹ Csupán a Párizsban élő Szántó Tivadar egy-egy művének műsorra tűzéséről maradtak fenn szórványos adatok.

fennmaradt kritikák szerint kissé merev és Zágón szerint is kifogásolható – interpretációja⁶⁰ ellenére is tetszést aratott, és igen népszerűvé vált a muzsikuskörökben. (4.1–4. forrás) Nem sokkal a *Pierrot lunaire* bemutatója után, 1914 februárjában pedig két további magyar újdonság is sajtófigyelmet kapott az SMI koncertjei kapcsán: Radnai Miklós *Triója*, valamint Weiner Leó klarinét- és zongorára írt, először az UMZE utolsó koncertjén bemutatott *Balladája*.⁶¹

Abban, hogy az SMI több magyar művet is műsorára tűzött 1913 tavaszán és a következő koncertévadban, lényeges szerepet játszhatott Zágón egyesületi tagsága, határozott fellépése és ügybuzgósága, nem utolsósorban pedig Vuillermoz-hoz, a társaság egyik alapító és bizottsági tagjához fűződő kapcsolata. Ahhoz ugyanis, hogy egy zeneszerző bemutathassa művét az SMI valamely koncertjén, előbb szükséges volt – tagdíj befizetésével – felvételt nyernie a társaságba, kompozíciójának pedig meg kellett győznie a művészeti irányításért felelős *comité*-t. Az előadásra kerülő művek kiválasztása azért is volt érzékeny kérdés, mert állami támogatás hiányában általában a társaság tekintélyes tagjai kölcsönözték a pénzt a koncertek megrendezésére.⁶² Mint Kodálynak írt, 1913. május 3-i leveléből megtudhatjuk, Zágón hónapokkal korábban egy több magyar művet – köztük Kodály op. 4-es *Szonátáját* – tartalmazó kottaanyagot nyújtott be az SMI-hez. A Vuillermoz-val előzetesen egyeztetett terv szerint valamennyi kompozíciót egyetlen koncerten ő maga játszotta volna, és aligha pártfogóján múlt, hogy ez az elképzelése nem vált valóra. (5. forrás) Vuillermoz közbenjárását sejtethetjük amögött is, hogy a két *Pierrot lunaire* kapcsán kialakult bizottsági vita végül az ő dalciklusa javára dőlt el Schönberg melodráma ellenében, jóllehet a bizottság korábban utóbbi előadására kötött szerződést, és Zágón dalaival – a cíamazonosságra hivatkozva – először nem is foglalkozott.⁶³

Vuillermoz mellett az új magyar zene legkorábbi hívei közé tartozott Louis Laloy, aki a Théâtre des Arts főrendezőjeként ekkoriban balettlibrettókat írt a színház színvonalas zenés–táncos produkcióihoz. Amikor 1913 tavaszán azzal a kéréssel kereste meg Zágont, hogy ajánljon hangulatos, művészi értékű, rövid balettzenét az új magyar iskolától, (6.1–2. forrás) a fiatal magyar komponista Bartókhoz fordult, és a *Román táncok*, a *Két kép*, valamint a *Gyermekeknek* elküldésére kérte.⁶⁴ Bár a kották késve érkeztek, és végül nem került sor a tervezett előadásra, Zágón eljátszotta a darabokat Laloy-nak, aki a *Gyermekeknek* sorozatot különösen nagyra értékelte.⁶⁵ Bartók figyelmét ekkor egyébként is a folklórkutatás, nyárra tervezett algériai gyűjtőútja kötötte le, ehhez kért és

⁶⁰ Ehhez lásd Zágón Kodályhoz írt, 1913. május 3-i levelét (4.1.), valamint az 1913. jún. 9-i levelével küldött francia kritikákat, melyeket saját fordításomban közlök: ILLYÉS, 2014. 172., 45. jegyzet.

⁶¹ Az előbbiről a *S.I.M.* 1914. február 15-i száma adott hírt, az 1914. február 25-i Weiner-bemutatóról a *Le Guide du concert* és a *Le Guide musical* (DUCHESNEAU, 1994, 280. adatai szerint). Magyar sajtóvisszhang: ARANYOSSY, 1914.

⁶² DUCHESNEAU, 1994, 260.

⁶³ Zágón levele Bartókhoz. Paris, 1913. ápr. 26. (DILLE, 1965. 21.)

⁶⁴ Zágón levele Bartókhoz. Paris, 1913. ápr. 1. (DILLE, 1965. 18–19.)

⁶⁵ Zágón levele Bartókhoz. Bp. 1914. jún. 23. (DILLE, 1965. 26.)

kapott Zágontól segítséget.⁶⁶ Ekkor már lassan egy éve tartó, visszavonult időszakában nemigen foglalkoztatta a külföldi szereplés. Így Zágón kísérlete egy *festival hongrois*-hoz hasonló újabb közös akció megszervezésére, mellyel először őt kereste meg, kudarcba fulladt. Felkérését Bartók a „hivatalos zenevilág” áldozataként utasította vissza Vésztőn kelt 1913. aug. 22-i levelében,⁶⁷ majd Zágón javaslataira szeptemberben Hubay Jenő és Kacsoh Pongrác is kitérő, illetve nemleges választ adott. (7., 8. forrás)

Zágón párizsi kapcsolatai közül kétségkívül az ekkoriban Párizsban élő Michel-Dimitri Calvocoressi, a kortárs zenei mozgalmak kiváló ismerője és népszerűsítője tette a legtöbbet azért, hogy a magyar avantgárd zene itthon még inkább gáncsolt, mint támogatott, a megfelelő kulturális és társadalmi közeg híján önmagukba zárkozó vezéralakjait a háború előtt Sztravinszkijjal és Schönberggel együtt ismerhesse meg a külföld. Zágonnak írt néhány soros üzenetei, valamint a fiatal magyar komponista Kodállyal és Bartókkal folytatott levelezése eléggé tanúsítják: e befolyásos személy figyelmét Zágón fordította az új magyar zene felé. Ő ismertette meg – saját kompozíciói mellett – például Bartók *Gyermekeknek* sorozatával, Kodály op. 4-es csellószonátájával és számos dalával, valamint több más, a levelekben konkrétan nem említett művel, melyek Calvocoressi írásaiiban kerülnek említésre, vagy az előadásaihoz kapcsolódó koncerteken hangzottak el.

Ismeretségük legkorábbi bizonyítéka az az 1913. február 23-ra keltezhető levelezőlap, amelyben a görög származású zenekritikus megköszöni a küldött kottákat, illetve Zágont zongorázni hívja otthonába. (9.1. forrás) A *Comoedia illustré* 1913. júniusi, az Orosz Balettnak szentelt számában Calvocoressi már avatott szakértőként foglalkozik az új magyar iskolával, amely „a legfiatalabb Európában és az egyik legérdekesebb”. Az SMI koncertjein sikert aratott két magyar mű méltatása mellett felidézti Kodály *Zongoramuzsikájának*, Bartók *Vonósnégyesének* és Radnai Miklós *Szvitjének* korábbi előadásait, sőt olyan Bartók- és kéziratban lévő Kodály-kompozíciókra is utal, melyeket már volt alkalma tanulmányozni és rövidesen a közönség is megismerhet. Zágonról, akinek a cikkben ismertetett *Szonátáját* csak privát előadásban hallotta, féloldalas fényképet is közölt.⁶⁸ Zágón segítségével Calvocoressi csakhamar jó ismerője lett a magyar zenének és – amint Oxfordból küldött képeslapjából kiderül – szeptemberben már előadást tartott a témáról Írországbán. (9.2. forrás) A *The Musical Times* egyik őszi számában megjelent írásában a népzene felé forduló fiatal magyar zeneszerzőket is említi, és a kottapéldák közt feltűnnek a *Gyermekeknek* sorozatból vett részletek.⁶⁹

⁶⁶ A biskraai népzene gyűjtőútta kapcsolatos eredeti Bartók-leveleket (1913. ápr., máj. 3., jún. 19.) az OSZK Kézirattára őrzi (Fond XII/62). Közli DEMÉNY, 1976. 202–203, 205–206, 207. Zágón ezzel kapcsolatban írt leveleit (1913. április 26., május 27., június 24.) közli DILLE, 1965. 20–25. A június 24-i levél eredetije a Zágón-hagyatékban maradt fenn (OSZK Kézirattár, Fond XII/1224).

⁶⁷ OSZK Kézirattár, Fond XII/62. Közli DEMÉNY, 1976. 208–209. Zágón Bartókhoz írt levele jelenleg is lappang.

⁶⁸ Michel-Dimitri CALVOCORESSI: *Aux concerts*. In: *Comoedia illustré*, 5 Juin 1913. 830–831.

⁶⁹ Michel-Dimitri CALVOCORESSI: *Folk-Song in Modern Music*. In: *The Musical Times*, 1. Nov. 1913. 718.

Mint ismeretes, Zágon előadóként is értékes segítséget nyújtott Calvocoressinek az új magyar zenéről tartott előadásaihoz, melyek az École des Hautes Études Sociales által az 1913/14-es tanévre meghirdetett „zenei műelemzés” kurzus keretében, a kortárs zenei mozgalmakat bemutató blokkban hangzottak el. 1914. január 23-án Bartóktól a *Gyermekeknek* sorozat darabjait és a *Vázlatok* ciklust, Kodálytól a *Zongoramuzsika* egyes darabjait játszotta, január 30-án pedig Bartók egyik *Román táncát* és saját Deszdúr *Szonátáját* adta elő.⁷⁰ Művének sikerére Calvocoressi 1914. január 31-i köszönő leveléből következtethetünk. Valószínűleg műsorra kerülhettek az általa javasolt Kodály-dalok is, melyeket franciára fordított,⁷¹ valamint Kodály csellószonátája, mivel egy levelében Calvocoressi egész estés, kétrészes hangversenyre kérte fel. **(9.3–5. forrás)** Végül Zágonnak köszönhető, hogy Bartók 1914 májusában közvetlenül is felvette a kapcsolatot Calvocoressivel (illetve rajta keresztül a népzene kutató Julien Tiersot-val) a Biskrában gyűjtött népzenei anyag ügyében, majd a nyáron személyes találkozóra is sor került közöttük. **(9.6. forrás)**

Zágon további együttműködését a kitűnő muzikológussal – több más terve, például a nemzetközi zenei kongresszus által szorgalmazott folklorisztikai bizottság párizsi előkészítő testületében való részvétele mellett⁷² – az első világháború kitörése, abban való kényszerű hadba vonulása, majd hősi halála hiúsította meg. Miután hadköteles korban lévén a katonai szolgálatot aligha kerülhette el, önkéntesként bevonult a leghosszabb kiképzéssel járó tüzérséghez; közvetlen parancsnoka a festő Márffy Ödön főhadnagy lett.⁷³ A háború első egy–másfél évében így gyakran időzhetett otthon,⁷⁴ sőt Molnár Antal visszaemlékezése szerint később is, mint kiképző tiszt, illetve sebesült. Legkésőbb 1916 februárjában azonban – még hadapródjelöltként – a frontra került az 5. menetdandár 24/21. menetszázadával, a cs. és kir. 32. gyalogezred kötelékében.⁷⁵ Legalábbis az első időkben bizonyosan nem harcolt közvetlenül, hanem az arcvonal mögött rendszerezített harctéri kiképzésben vett részt.⁷⁶ A 32-esek ekkor a keleti hadszíntéren, Zagorsznénél voltak állásban, itt érte őket a Bruszilov-offenzíva 1916 júniusától. 1917 januárjában az ezredet Erdélybe, majd Bukovinán át a Kárpátok mögé vezényelték, miután az alakulat vezetését Redlich Ottó alezredes vette át.⁷⁷ Az ezred utolsó, egyben legelismer-

⁷⁰ Az említett koncertek kéziratosa műsorlapját a Kodály Archívum őrzi. Magyar sajtóviisszhang: ARANYOSSY, 1914. A *Zongoramuzsika* egyes darabjait Zágon 1914. március 7-én is játszotta Párizsban, lásd NYÉKI, 1990, 100.

⁷¹ A dalok tételes felsorolását lásd: Zágon levele Kodályhoz. Paris, 1913. június 9. (4.2.)

⁷² Zágon levele Bartókhhoz, Budapest, 1914. jún. 23. (DILLE, 1965, 25–26.)

⁷³ Telmányi Emil levele Zágonhoz, budapesti címére küldve. Charlottenburg [1915]. máj. 28. (OSZK Kézirattár, Fond XII/1111.)

⁷⁴ 1915 szeptemberében még személyesen tárgyalt Hubay Jenővel. Lásd Hubay levele Zágonhoz, budapesti címére küldve, 1915. szept. 17. (OSZK Kézirattár: Fond XII/443.)

⁷⁵ Zágon tábori postacímét édesanyja, Zerkovitz Zsigmondné közli Kodálynak írt, 1916. febr. 12-i levelében (KA/Zágon-epist 5). Az ebben megadott tábori postaszám (272) a szerbiai Lazarevacra utal, ez azonban nem feltétlenül jelenti Zágon akkori, tényleges tartózkodási helyét, mivel egy-egy csapattest postaszáma a háború során alig változott.

⁷⁶ A menetszázadokról lásd TINÓDI, 1930, 324–325.

⁷⁷ TINÓDI, 1930, 241–250.

tebb parancsnoka tiszteletére írta meg Zágon a *32-esek hadi indulóját*, amelynek szövegébe belefoglalta addigi nagy csatáikat.⁷⁸ Amikor egy sebesülést követően, 1918 őszén ismét visszatért csapatához, az ezred már az olasz fronton harcolt a Veneto tartománybeli Combainál. Itt a Monarchia nyári piavei vereségét követően fellépett súlyos ellátási gondok, illetve az árokharccal összefüggő mostoha egészségügyi viszonyok⁷⁹ közepette megbetegedett, majd 1918. október 21-én elhunyt az 1505. számú tábori kórházban.⁸⁰ Mindössze huszonkilenc éves volt ekkor. Feltehetőleg a kórház közelében temették el, így sírja a ma Casa di Riposo S. Giuseppének nevezett épület, illetve a Follinában eltemetett, kb. 900 osztrák és magyar katona emlékére állított Osztrák–Magyar Katonai Szentély környékén keresendő.⁸¹

Korai halála nemcsak a valódi művészi kibontakozás, hanem későbbi hazai elismerésének esélyét is eltörölte. A háború utáni megváltozott politikai, kulturális légkörben a túlélő pályatársak, a Bartók- és Kodály-kultuszt megalapozó zenetörténészek és -kritikusok nem tartották fontosnak, hogy ápolják a franciabarát komponista emlékét, így Zágon kisebb méretű zeneszerzői életműve úgyszólván kihullott az emlékezetből. A Debussy- és Bartók-kutatók jóvoltából némileg jobb sors jutott osztályrészül egyes zenei írásainak, melyek oly érzékenyen közvetítik az 1910-es évekbeli avantgárd művészet szellemiségét, ám ez irányú munkásságának egy fontos része is csak a legutóbbi időkben kapott figyelmet.⁸² Ebben a tanulmányban főként azt igyekeztem megmutatni, hogy ha csonkán maradt is, nem hagyható figyelmen kívül ez az életmű amiatt a tevékeny szerep miatt sem, amelyet az ifjú muzsikusz a korszak zenei életében betöltött. Amint az alább közölt levelek is alátámasztják, Zágon – a saját korában élvezett megbecsültségének köszönhetően – eredményesen közvetített a magyar és francia avantgárd zenei körök között; ezek a személyes kapcsolatok pedig tartósan bizonyultak, sőt elmélyültek a háború után. Bartók és Kodály műveinek propagálásával, saját zeneszerzői-előadói sikereivel Zágon nagymértékben hozzájárult az akkor még meglehetősen elszigetelt új magyar zene franciaországi elismertetéséhez, ezzel közvetve elősegítve annak hazai átöröklését is.

⁷⁸ Kiadása: *Redlich-induló. A 32-esek hadi indulója*. Szövegét és zenéjét írta ZÁGON Géza Vilmos = *Redlich-Marsch. Kriegsmarsch der 32-er*. Text und Musik von Wilhelm Géza ZÁGON. Budapest–Lipce, Rózsavölgyi és Tsa, 1917.

⁷⁹ TINÓDI, 1930, 306–308.

⁸⁰ Zágon hagyatéki iratai (HU BFL–VII.12.b–1922–190767).

⁸¹ Ehhez lásd a település honlapját: <http://www.comune.follina.tv.it/Storia/storia5.html>. (Utolsó megtekintés: 2014. 07. 25.)

⁸² A magyar nemzeti zene körül folyó korabeli diskurzus kontextusában vizsgálja Zágon néhány írását és elemzi egy-két dalát: HOOKER, 2013.

Források⁸³

1.

Claude Debussy levele Zágón Géza Vilmoshoz

Párizs, 1911. január 22.

OSZK Kézirattár, Fond XII/199, Ep. Mus. 1236

Francia nyelvű, autográf tintaírással, gyászkeretes
levélpapíron, borítékkal. 1 folio (2 beírt oldal).

Monsieur Guillaume Zágón/V. Zoltán utca 11./à Budapest/Autriche-Hongrie

22-I/11

Cher Monsieur,

Vous recevrez en même temps que cette lettre, votre „Pierrot-Lunaire” avec les corrections que j’ai cru devoir y apporter, qui, d’ailleurs, portent presque toutes sur les accents prosodiques.

Plus spécialement, je vous ferais remarquer la „tessiture” un peu forcée de „Messe rouge... La voix qui pourrait à la fois sonner au commencement et à la fin me semble difficile à trouver ? Peut-être y aurait-il profit à modifier la fin.

La musique qui décrit „Le départ de Pierrot” ne me paraît pas aussi heureusement trouvée que dans les autres pièces... Pour tout dire, elle est plus *lunaire* que *pierrot*. Il y a dans le poème, un mouvement, une fantaisie que l’on ne retrouve⁸⁴ point dans votre musique. Vous devez, il me semble, trouver mieux; et tout en conservant cette sorte de mélancolie lunaire, l’entourer de rythmes⁸⁵ plus légers, plus impalpables.

Etant donné vos réelles qualités de musicien vraiment doué, vous ne devez pas, à mon avis, vous contenter d’un à peu près.

Avec mes compliments, croyez cher Monsieur, à mon meilleur souvenir.

Claude Debussy

Kedves Uram!

E levelemmel egyidejűleg megkapja „Pierrot-Lunaire”-jét a szükségesnek vélt javításokkal, melyek egyébként szinte kivétel nélkül a prozódiai hangsúlyokat érintik.

⁸³ A források szövegét az eredeti helyesírást megtartva, betűhíven közlöm. Indokolt esetekben emendáltam, e helyeket jelölöm; az apróbb tollhibákat jelölés nélkül kiigazítottam.

⁸⁴ Az eredeti szövegben: „retrouvent”

⁸⁵ Az eredeti szövegben: „rhythmes”

Külön felhívnam figyelmét a „Messe rouge” kissé erőltetett „hangterjedelmére”... Nekem úgy tűnik, nehéz megtalálni azt a hangot, amely egyformán szépen cseng az elején és a végén. Talán érdemes lenne kissé átalakítani a befejezést.

A „Le départ de Pierrot” zenéje szerintem nem olyan jól eltalált, mint a többi tétel... Röviden szólva, inkább holdbűvölte, mint Pierrot. A szabadon csapongó képzelet a versnek egyfajta dinamikát ad, amely az Ön zenéjéből hiányzik. Úgy vélem, még dolgoznia kellene rajta; őrizze meg ezt a holdbéli, melankolikus hangulatot, de burkolja be könnyedebb, anyagtalanabb ritmusokkal.

Kiváló tehetségű és képességekkel rendelkező muzsikusként, véleményem szerint, nem érheti be a körülbelül.

Kedves Uram, fogadja gratulációmát és szívélyes üdvözetemet.

Claude Debussy

2.

Demény Dezső⁸⁶ levele Zágon Géza Vilmoshoz

Budapest, 1912. január 25.

OSZK Kézirattár, Fond XII/204, Ep. Mus. 1227/a

Magyar nyelvű, autográf tintaírással, boríték nélkül.

2 folio (3 beírt oldal)

Budapest, 1912. I. 25.

Kedves Zágon Úr!

Fölösleges munkát okozott önmagának levele írásával, hanem azért tagadhatatlanul nagyon örültem neki, mert általa a félreértés árnyéka is eloszlik az ügyről.

Engem a dologban nem maga a tény bántott, hogy t. i. quasi kényszeríteni akartak a nyilatkozat közlésére, hanem a körülmények. És pedig hogy három olyan munkatársamtól jött, akiknek módjukban állott az ilyen kérdésekben való *elvi* álláspontomat ismerni, mert azt éreztem belőle, hogy ez a három úr kételkedik azon, vajjon közlöm-e a nyilatkozatot, vagy sem. És tagadhatatlanul bántott egy ideig, és pedig azért, mert átlagban véve fütyülök arra, hogy X. Y-nak mi a véleménye rólam, de vannak emberek, akiknél súlyt helyezek rá, hogy ne legyenek rossz véleménnyel.

Miután pedig a dolgot így letárgyaltuk, térjünk napirendre s többet szó se essék róla.

Mostani kedves levelében foglalt néhány momentumra óhajtok még reflektálni.

⁸⁶ Demény Dezső (1871–1937) egyházi karnagy és zeneszerző, a *Zeneközlöny* c. folyóirat alapítója és szerkesztője.

Bizonyos fokú féltékenységgel vigyázok rá, hogy a Z. K-re senki se foghassa, hogy egy irány vagy kottéria szolgálatában áll. Egyéni fölfogásomat, hogy mindenkinek becsületes véleményét, még ha az enyémmel ellenkezik is, tiszteletben tartom, magában a lapban is igyekeztem mindig kifejezésre juttatni. Így került a lapba Isoz cikke s így jön az önöké is. Én dr. Kovács cikkét nem olvastam, nem is szólhatok hozzá. Egyről absolute meg vagyok győződve, hogy becsületes meggyőződésből és lelkesedéssel írta épp a magyar zeneszerzők érdekében, s azt is belátom, hogy mindenkiről nem írhatott. Tehát Buttykay és a többiek érzékenységét nem osztom. De nem tagadhatom azt sem el, hogy lehet valakinek Kovács cikkében foglalt tendencia, a bartókizmus ellen kifogása. Isozt évek óta ismervén teljes határozottsággal merem állítani, hogy az a cikke Kovácsénál nem kevesebb egyszerűséggel, lelkesedéssel és jó szándékkal íródott meg. A két cikk közötti ellentét azon két pólus között lévő áthidalhatatlannak tetsző űrből származik, mely azon két muzsikális irányzat között van, melyeket ez a két úr képvisel, illetőleg a melyért ők ketten külön-külön lelkesednek.

Az önök nyilatkozata óta ismételtelen átolvastam az Isoz-féle cikket és arról is csak azt tudom konstatálni, hogy sértő benne nem foglaltatik, ha csak azt nem veszik sértésnek, hogy *nem mindenben* osztja dr. Kovács felettébb subjectiv véleményét; vagyis azt konstatalom, amit önök állítanak Kovács dr. cikkéről.

NB. Éppen nem ijedek meg polémiáktól s mint ilyen polemikus válasz, az önök nyilatkozata csak kedves nekem; mert meg vagyok győződve, hogy a vélemények kifejtésére, új fogalmak alakulására és a régiek tisztázására ez a leghelyesebb és legjobb módszer.

Ami a nélkülözhetetlen működést illeti, arra vonatkozólag teljesen egy állásponton vagyok önökkel, h t. i. senki sem pótolhatatlan, sem önök, sem én, sem senki más a világon, még maga Beethoven sem. Meg vagyok győződve, hogy a Z. K. önök nélkül is megélne, de engedjék meg kijelentenem, hogy az önök visszavonulása mégis csak visszafejlődést jelentene s nagy veszteséget a lapra s az egész közönségre. Vagyis más szóval számítok rá, hogy a lap mellett a jövőben is kitartanak úgy, mint eddig, sőt – ha szabad kérnem – még az eddiginél is intenzívebb módon. Ha egymás részéről tapasztalunk valami nekünk nem kedves dolgot, őszintén és nyíltan mondjuk meg. Így lehet tisztázni legjobban a helyzetet. Clara pacta, boni amici!

Ezek után, elmondván mindent, amit az esetből kifolyólag mondani akartam, kérem Önt, kedves Zágon Úr, adja át társainak az én igaz tiszteletem kifejezését és fogadja saját személye számára is.

Baráti kézszorítással

maradtam
őszinte híve
Demény Dezső

3.

Albert Zunz Mathot levele Zágon Géza Vilmoshoz

Párizs, 1914. június 15.

OSZK Kézirattár, Fond XII/740.

Francia nyelvű, gépirással, az A. Z. Mathot, Éditions Littéraires et Musicales
fejléces levélpapírján és borítékjában, autográf aláírással. 2 folio (2 beírt oldal).

Paris, le 15 Juin 1914

Monsieur V. G. ZAGON
V. Zoltán utca 11–BUDAPEST

Cher Monsieur,

Je reçois votre lettre de Samedi et m'empresse d'y répondre.

Je ne crois pas pouvoir proposer à mes commanditaires l'édition de cette oeuvre à d'autres conditions que celles faites pour la publication de vos „JEUX DE VAGUES”. Si ceci peut vous convenir, je serai enchanté de donner l'hospitalité à votre „PIERROT LUNAIRE” qui, vous le savez, m'a laissé la meilleure impression. Au cas où vous seriez d'accord il faudrait que vous ayiez l'obligeance de m'envoyer le manuscrit accompagné d'une lettre semblable à celle que vous m'avez écrite pour vos „JEUX DE VAGUES”; je vous en adresse du reste le texte sous ce pli, de manière que, le cas échéant, vous n'ayez qu'à signer.

Je ne pourrai naturellement vous fixer le prix du recueil qu'après avoir revu le manuscrit.

Agréez, cher Monsieur, l'assurance de mes sentiments très distingués.

A. Z. Mathot

Inclus: 1 texte

Kedves Uram!

Megkaptam szombati levelét és sietek válaszolni rá.

Attól tartok, hogy jelen mű kiadását nem tudom támogatóim figyelmébe ajánlani másként, mint az Ön „JEUX DE VAGUES”-ja esetében megszabott feltételekkel. Ha ez megfelelne, szíves örömet elfogadom „PIERROT LUNAIRE”-jét, amely, mint tudja, kitűnő benyomást tett rám. Amennyiben egyetért, szíveskedjen elküldeni nekem a kéziratot egy ahhoz hasonló kísérőlevéllel, mint amit a „JEUX DE VAGUES” esetében írt nekem; ennek szövegét mellékelem, hogy adott esetben csak alá kelljen írnia.

Természetesen a gyűjtemény árát csak azután tudom meghatározni, hogy megkaptam a kéziratot.

Kedves Uram, kérem, fogadja legszívélyesebb üdvözlétemet.

A. Z. Mathot

Mellékelve: 1 szöveg

Paris, le 15 Juin 1914

Monsieur A. Z. MATHOT

Editeur

11 Rue Bergère. PARIS.

Monsieur,

Comme suite à notre conversation, je vous confirme que si vous voulez bien publier mon recueil intitulé « PIERROT LUNAIRE », je m'engage à vous en faire acheter cinquante exemplaires au prix marqué, dans le mois qui suivra la publication de cette oeuvre.

Si contrairement à mon attente, les commandes n'atteignaient pas le délai stipulé, le chiffre de 50 exemplaires, je complèterais ce chiffre en achetant moi-même le nombre d'exemplaires nécessaire.

Agréez, Monsieur, l'assurance de mes sentiments distingués.

Tisztelt Uram!

Előzetes megbeszélésünk alapján szeretném megerősíteni, hogy amennyiben meg kívánja jelentetni „PIERROT LUNAIRE” című ciklusomat, kötelezettséget vállalok arra nézve, hogy ötven példány a jelzett áron megvételre fog kerülni a mű megjelenését követő hónapban.

Ha várározással ellentétben a megrendelések száma nem éri el a megszabott minimumot, vagyis az 50-et, oly módon egészítem ki az eladott példányszámot 50-re, hogy saját magam vásárolok meg a szükséges számú példányt.

Tisztelt Uram, kérem, fogadja szívélyes üdvözlétemet.

4.1.

Zágon Géza Vilmos levele Kodály Zoltánhoz

Párizs, 1913. május 3.

Kodály Archívum, KA/Zágon-epist. 1
Magyar nyelvű, autográf tintaírással.
2 folio (3 beírt oldal)⁸⁷

Páris, 1913. május 3.

Igen tisztelt Tanár Úr,

néhány hónapja több magyar kompozícióval együtt az Ön szonátáját is beadtam a Societé Indépendante-hoz. Úgy volt tervezve, hogy a magyar művek egy estén kerülnek előadásra; minthogy a saját dolgaimat úgy is én játszom, ajánlkoztam a többi művek interpretálására is, ismervén a szerzők és speciálisan az Ön intencióit. Minderről Vuillermoz-val, a comité tagjával és a S.I.M. főszerkesztőjével ismételtelen beszéltem. Azonban az eredeti tervet, miszerint a magyar műveket egy koncertba [sic!] csoportosítsák, elejtették, és az Ön szonátáját tudtomon kívül a mai, első koncertra tűzték ki; a programmon olvashatók az előadók nevei. Erre a dologra vonatkozólag megírtam véleményemet Vuillermoz-nak, és még személyesen is meg fogom neki mondani.

Ott voltam a koncerton és az előadásról sajnos semmi jót sem mondhatok; sőt éppen ellenkezőleg. De hát én sem tehetek róla, ha rajtam múlik, bizonyára másképp sikerült volna. Mindenesetre értesíteni akartam Önt az ügyről. Calvocoressi, aki mostanában behatóan foglalkozik az új magyar zenével, szintén jelen volt; neki legközelebb külön meg fogom mutatni a szonátát. Az eredeti kézirat, valamint a magyar dalok kéziratai nálam vannak és Tanár Úr természetesen bármikor diszponálhat felettük. Nincs kizárva azonban, hogy a dalokra előbb-utóbb még szükségem lehet valamiképpen; (az Umze-ban előadottakból van kópiám).

Fogadja, igen tisztelt Tanár Úr, legszívélyesebb üdvözleteimet.

Igaz híve

ZágonGézaVilmos

⁸⁷ Hálás köszönetemet szeretném kifejezni Kapronyi Teréznek, a Kodály Archívum vezetőjének, hogy a témával kapcsolatos forrásokat másolatban rendelkezésemre bocsátotta, valamint Kodály Zoltánné Péczely Saroltának, aki engedélyezte, hogy e dokumentumokat munkámban felhasználhassam, és jelen tanulmányban közreadjam Zágon leveleinek teljes szövegét.

4.2.

Zágon Géza Vilmos levele Kodály Zoltánhoz

Párizs, 1913. június 9.

Kodály Archívum, KA/Zágon-epist. 2
Magyar nyelvű, autográf tintaírással, nyomtatott mellékletekkel.⁸⁸
2 folio (4 beírt oldal)

Páris, 1913. jún. 9.

Igen tisztelt Tanár Úr,

kérem ne vegye rossz néven, hogy ily soká vártam válaszomra, de közben nagyon sok dolgom akadt. A mai póstával küldöm a cselló-szonáta kéziratát és mellékelek egy angol újságot, amelyet Calvocoressi küld Önnek.

Annak a példánynak, amelyből a Szonátát itt játszották, a története a következő:

Midőn a szonátát Budapesten játszani akartam, Önnek nem volt példánya a kéziraton kívül. Erre én Berlinből, a magyar triótól küldtettem el az ő példányukat magamnak, és íratam egy új példányt, a saját költségemre és természetesen azzal a céllal, hogy ezt megőrizsem a magam számára, ami ellen Önnek bizonyára nem lesz kifogása. A berlini példányt azután visszaküldöttem Zsigmondy Gábornak. Bizonyára nála van még, és ezért kérem, tessék hozzáfordulni, a címe: I. Kelenhegyi-út 33. Itt tehát az én példányomból játszották a szonátát; ezt meg most egy időre Calvocoressi-nek adtam.

Casella úr üzeni Önnek, hogy rendkívül érdekelte a szonátája, és nagy öröme tellett benne, hogy játszhatta; kéreti Önt, ha lehetséges, juttasson neki egy példányt.

M. Ecorcheville-lel nem beszélhettem, mivel mostanában Berlinben volt; de a napokban felkeresem, és feltéve, hogy általa megszerezhetném a szonáta egy példányát, odaadhatom-e vajjon Casella úrnak? Mert bárminő legyen is az én személyes véleményem az ő interpretálásáról, azt hiszem, zenei körökben az ő szavára adnak valamit.

Kéziratban a köv. dalok vannak nálam:

„Akkor szép az erdő”
„Tudtad, tudtad, még sem mondtad”
„Körtéfa”
„Csak aztat csudálom”
„Vékony a pókháló”

A többi, ami nálam van, másolat. Calvocoressi-nél vannak most „Akkor szép az erdő”, „Mezei dal”, „Azt gondolod, hogy én bánom”, „Tudtad, tudtad”. T.i. jövő évben

⁸⁸ E levél mellékletei: 1. Az École des Hautes Études Sociales „Zenei műelemzés” című kurzusának tervezett programja (1913/14. tanév). 2. Cikk-kivágatok a *Le Monde musical* 1913. május 15-i és a *Le Courrier musical* 1913. június 1-jei számából.

conférence-ot akar tartani a magyar zenéről az École des hautes études sociales-ban, és ott az Ön dalait is énekelnék. Én fordítom őket franciára prózában, Calvocoressi alkalmazza a zenére. Minthogy kéziratokat gyűjt, Öntől is kér egyet; vajjon adhatok-e neki a dalok közül egyet, amelyikből van duplikátum (pl. Tudtad, tudtad)?

Bartók tanár úrnak már régebben írtam, hogy küldje el saját és az Ön fényképét Calvocoressi számára, mivel öneki szüksége volna ezekre. Nem tudom, szólt-e Önnek erről. Ha nem, kérném Tanár urat, legyen szíves eziránt intézkedni, és a képeket akár Calvocoressinek, akár nekem elküldeni. C. címe: M. D. Calvocoressi, 164, rue de Courcelles, Paris.

Mellékelten küldök két kritikát, amely a kezembe akadt.

Fogadja, Tanár Úr, legszívélyesebb üdvözleteimet, amelyekkel maradtam igaz híve

ZágonGézaVilmos

4.3.

Zágon Géza Vilmos levele Kodály Zoltánhoz

Párizs, 1914. január 26.

Kodály Archívum, KA/Zágon-epist. 3.

Magyar nyelvű, autográf tintaírással.

1 folio (2 beírt oldal)

Paris, 1914. jan. 26.

3, rue de l'Odéon

Igen tisztelt Tanár Úr!

E. R. Schmitz, ismert párisi muzsikusként, kiváló zongorista és dirigens, aki egy nagy zenekari és énekkar-egyesület élén áll, ama kéréssel fordult hozzám, hogy szerezzek részére egy példányt az Ön cselló-szonátájából, előadás céljából. Kérem tehát Tanár Urat, juttasson számára egy példányt, ha módjában van, akár az ő címére: 3 Square du Champ de Mars, akár az enyémre.

Még a tavasszal közöltem Bartók tanár úrral Calvocoressi ama kérését, hogy az Ön és a saját fényképét legyen szíves elküldeni. Bartók tanár úr meg is ígérte, hogy amint visszatér Algir-ból, elküldi. Mindeddig nem érkezett semmi, pedig Calvocoressi már több ízben sürgette. Kérem tehát, legyen szíves ez ügyben is mielőbb intézkedni. Calvocoressi címe: 164, rue de Courcelles.

Szíves válaszát várom és kérem, fogadja igaz tiszteletem kifejezését, amellyel maradtam

kész híve

ZágonGézaVilmos

4.4.

Zágon Géza Vilmos levele Kodály Zoltánhoz

Párizs, 1914. március 4.

Kodály Archívum, KA/Zágon-epist. 4
Magyar nyelvű, autográf tintaírással.
1 folio (2 beírt oldal)

Páris, 1914. márc. 4.

Igen tisztelt Tanár Úr,

a fényképekre publikálás céljából van szüksége Calvocoressinek, ami természetesen nem akadályozná meg őt, hogy személyesen is gyönyörködjék bennük. Kérem, legyen szíves mielőbb elintézni ezt a régóta huzódó ügyet.

A szonáta kéziratát Casella már csak azért sem kölcsönözhetette Schmitz-nek, mivel ő maga is az én példányomat kérte kölcsön. T. i. az övét viszont Hekkingnek kölcsönözte, aki időközben hangversenykörúton volt, ő maga pedig, már t. i. Casella, a múlt héten is játszott itt a szonátát valamilyen koncerton [sic!], az én példányomból. Amint ebből is kitűnik, a szonátát még korántsem únták meg, és sok víznek kell még lefolyni a Szajrán, amíg hozzáfoghatnak a megúnáshoz.

Bocsásson meg, ha kérdésem indiszkrét: hogyan lehetséges, hogy ez a szonáta még nincs meg nyomtatásban?

Visszakapván Casellától példányomat, megírtam Schmitznek, hogy rendelkezésére bocsájtom, ha még szüksége van rá.

Szívélyes üdvözlettel
igaz híve

ZágonGV

5.

Emile Vuillermoz⁸⁹ levele Zágon Géza Vilmoshoz

É. n. [Párizs, 1913. május 14.]⁹⁰

OSZK Kézirattár, Fond XII/1185, Ep. Mus. 1226.
Francia nyelvű, autográf tintaírással, a La Revue Musicale S.I.M.
fejléces levélpapírján és borítékjában. 1 folio (1 beírt oldal)

Monsieur Zagon / 3 rue de l'Odéon / Paris

Paris, le Mercredi

Cher Monsieur

Combien je regrette que vous ayez la malchance de vous adresser à celui des membres du Comité qui certainement a beaucoup moins de temps que tous ses camarades. J'ai dû laisser certaines de vos lettres sans réponse, mais soyez sûr que j'en ai toujours tenu compte de mon mieux. (En particulier pour l'affaire Casella-Kodály où je n'ai pu triompher malgré une vive insistance.)

Pour le Guide du Concert (j'arrive de voyage), faites vite une notice et envoyez-la de suite avec cette carte pour qu'elle soit imprimée demain.

En hâte, mille bons souvenirs

EVuillermoz

Szerda

Kedves Uram

Ha tudná, mennyire sajnálom, hogy szerencsétlenségére a Bizottságnak éppen ahhoz a tagjához fordul, akinek bizonyára sokkal kevesebb az ideje, mint akármely társának. Néhány levelét válasz nélkül kellett hagynom, de biztosíthatom, hogy lehetőségemhez képest mindig figyelembe vettem az azokban foglaltakat. (A Casella–Kodály-ügyben minden igyekezetem ellenére sem tudtam felülkerekedni a vitában.)

Ami a Guide du concert-t⁹¹ illeti (utazásból jöttem meg), írja meg gyorsan a bejegyzést, és tüstént küldje el ezzel az engedéllyel, hogy holnap nyomassék ki.

Sebtében sokszor üdvözlö

EVuillermoz

⁸⁹ Émile Vuillermoz (1878–1960) zenekritikus, az avantgárd zene lelkes híve, a Société musicale Indépendante nevű társaság egyik alapító és bizottsági tagja, a *La Revue musicale S.I.M.* című folyóirat főszerkesztője, valamint több lap (pl. a *Comoedia*) zenei munkatársa.

⁹⁰ A keltezés helye a fejlécben előre nyomtatva. A levél a kissé elmosódott postai bélyegző és a tartalom alapján datálható.

⁹¹ 1910 óta Párizsban megjelenő, képes zenei hetilap.

6.1.

Louis Laloy⁹² levele Zágon Géza Vilmoshoz

Párizs, 1913. március 30.

OSZK Kézirattár, Fond XII/587, Ep. Mus. 1210/a
Francia nyelvű, autográf tintaírással, a Théâtre des Arts
fejléces levélpapírján és borítékjában. 1 folio (2 beírt oldal)

Monsieur Vilmos Géza Zágon / 3 rue de l'Odéon / Paris

30/3/13

Monsieur,

Je viens sur le conseil de M. Vuillermoz m'adresser à vous pour la question suivante.

Nous désirerions donner, au mois de mai, au Théâtre des Arts, un ballet moderne, assez court (20 minutes environ), de caractère gai et pittoresque, enfin dont la musique ait une réelle valeur d'art. Nous avons pensé que la nouvelle école hongroise, que je fus l'un des premiers à apprécier à Paris, serait peut-être en état de nous fournir cet ouvrage. Je sais, Monsieur, que personne n'est mieux que vous à même de nous renseigner. Voulez-vous donc avoir la grande obligeance de fixer un rendez-vous par lettre ou téléphone à

M. Laloy 17 bis rue des Capucins
à Bellevue (Tél. 148)

ou ce qui serait mieux encore de prendre la peine de passer au Théâtre des Arts lundi dans l'après-midi, entre 2h 1/2 et 4 heures, et de me demander? J'y serai, et nous pourrions causer.

Mille excuses, Monsieur, pour vous déranger ainsi, mais peut-être estimerez-vous que l'intérêt de l'art est une excuse en effet, et veuillez agréer l'assurance de mes très distingués sentiments.

Laloy

Kedves Uram!

Vuillermoz úr tanácsára fordulok Önhöz a következő kérdéssel. Májusban a Théâtre des Arts szeretne bemutatni egy nem túl hosszú (kb. 20 percnyi időtartamú), vidám és eredeti zenéjű modern balettet, vagyis egy olyan művet, melynek muzsikája valódi művészi

⁹² Louis Laloy (1874–1944) – író, zenekritikus és tudós, sinológus, a Sorbonne zenetörténet-tanára, az 1909-ben megjelent első Debussy-életrajz szerzője, a *Le Mercure musical* (a későbbi *La revue musicale S.I.M.*) című folyóirat alapítója és több lap (Comoedia, La revue musicale, La grande revue stb.) munkatársa. Balett-librettókat is írt az 1910-től Jacques Rouché igazgatása alatt álló Théâtre des Arts számára, amely ez idő tájt számos kiemelkedő avantgárd produkciót vitt színre. Zágon cikket írt róla (*Néhány szó Louis Laloy-ról*) és fordításban közölte *A föld orgonái* című írását *Zeneközlöny* 13. évf. 5. sz. (1915. júl. 12.), 67–68, 69–73.

értéket képvisel. Arra gondoltunk, hogy a darabot lehetőség szerint az új magyar iskolától rendelnénk meg, amelyre Párizsban elsőként figyeltünk fel. Tudom, hogy Önnél keresve sem találhatnánk jobb tanácsadót. Megtenné tehát azt a nagy szívességet, hogy levélben vagy telefonon időpontot egyeztet velem:

M. Laloy 17 bis rue des Capucins

à Bellevue (Tél. 148)

vagy, ami még jobb lenne, befárad a Théâtre des Arts-ba hétfő délután 1/2 3 és 4 óra között és hívat. Ott leszek akkor és tudunk beszélni.

Ezer bocsánat, kedves Uram, hogy kérésemmel zavarom, de talán Ön is úgy ítéli meg, hogy a művészet érdeke elfogadható mentség, és kérem, fogadja őszinte nagyrabecsülésem kifejezését.

Laloy

6.2.

Louis Laloy levele Zágon Géza Vilmoshoz

Párizs, 1914. április 22.

OSZK Kézirattár, Fond XII/587, Ep. Mus. 1210.

Francia nyelvű, autográf tintaírással, a *Comoedia* című napilap fejléces
levélpapírján és borítékjában. 1 folio (1 beírt oldal)

Monsieur V. G. Zágon / Zoltan utca 11 / Budapest / Hongrie⁹³

Paris 1914. ápr. 22. [sic!]⁹⁴

Cher Monsieur,

Je suis empêché, à mon grand regret, de venir vous voir aujourd'hui. Pourriez-vous nous faire le grand plaisir d'une visite à Bellevue dimanche, l'après-midi vers 3 h, ou le matin à 10 h si vous allez à un concert? Nous en serions très heureux et vous prions de croire à nos sentiments les meilleurs

Laloy

Bellevue 17 bis rue des Capucins

Tél. 148

⁹³ A borítékon az eredeti gépelt címzés (3 rue de l'Odéon. Paris) áthúзва, Zágon budapesti címe tintaírással.

⁹⁴ A levél keltezése utólagos, idegen kezű ceruzaírással, a postai bélyegző szerint.

Kedves Uram!

Akadályoztatásom miatt, legnagyobb sajnálatomra, ma nem tudok találkozni Önnel. Meg tudna örvendeztetni bennünket azzal, hogy vasárnap ellátogat Bellevue-be, úgy 3 körül délután, vagy délelőtt 10-kor, ha koncertre megy? Nagyön örülnénk és kérjük, fogadja szívélyes üdvözlötünket.

Laloy

Bellevue 17 bis rue des Capucins

Tél. 148

7.

Hubay Jenő levele Zágon Géza Vilmoshoz

Budapest, 1913. szeptember 22.

OSZK Kézirattár, Fond XII/443, Ep. Mus. 1220/b.

Magyar nyelvű, autográf tintaírással, borítékkal.

2 folio (2 beírt oldal)

Monsieur / Géza V. Zágon / 3 rue de l'Odéon / Paris / France⁹⁵

Budapest, 1913. szept. 22.

II. Margit rakpart 11.

Igen tisztelt Zágon Úr,

Nem válaszolhattam eddig hozzám intézett szíves soraira, mert nem volt alkalmam az abban foglaltakat Mihalovich igazgató úrral megbeszélni. Végre tegnap találkoztam vele és értekezésünk eredményét azonnal közlöm Önnel.

Bármennyire kíváncsi és örömdetes volna, ha a magyar zeneművészet érdekei Franciaországban, különösen Párisban nyomatékosan előmozdítatnának s bármennyire a hajlandóság nálunk meg is volna e nem kicsinylendő mozgalom érdekében anyagi áldozatokat is hozni, addig nem lehet foglalkozni érdemlegesen az üggyel, míg egy írásba foglalt *határozott és kötelező propozíciót* az ottani mérvadó körök részéről a miniszter úr elé nem terjeszthetünk.

Ha ez megtörtént, én kész örömmel a további lépéseket szívesen magamra vállalom.

Szívélyes üdvözléssel maradtam

igaz híve

Dr Hubay Jenő

⁹⁵ Az eredeti címzés (Hôtel Central-Benoît / Saint-Malo / Ille-et-Vilaines) áthúzva.

8.

Kacsoh Pongrác levele Zágon Géza Vilmoshoz

Budapest, 1913. szeptember 19.
OSZK Kézirattár, Fond XII/493, Ep. Mus. 1216/b.
Magyar nyelvű, autográf tintaírással, boríték nélkül.
2 folio (4 beírt oldal)

Igen tisztelt Zágon Uram!

Köszönöm szíves és megtisztelő sorait. Ne vegye rossz⁹⁶ néven, hogy proposíciójára határozottan *nem*-mel felelek.

Hitem az, hogy az olyan kommunikék, amelyeket csak egy anyagi ellenérték, hogy ne mondjam megalázó adó ellenében kapunk, mit sem használ a magyar zenének! Lássa kedves Zágon Uram, a Molnár Ferenc és Lengyel Menyhért darabjai bejárják a világot szubvencio és előfizetések nélkül. Nem hiszem, hogy a finnek adót fizetnének a francia nemzetközi zenetársaságnak, mégis Sibeliust és Järnefeltet⁹⁷ az egész művelt világ ismeri.

Az én receptem egyszerűbb és olcsóbb: „Besser machen!” Csináljunk különb dolgokat, mint eddig csináltunk és akkor utat törünk a nagyvilágba, ha az össz-kultur népek megpukkadnak is az irigységtől.

Ha Hubay megcsinálja a dolgot, jól teszi, én sem támogatni, sem gátolni nem fogom.

Ilyesmi helyett megpróbálom [sic!] jobb dolgokat komponálni, mint eddig tettem. És ezt ajánlom édes mindnyájunknak.

Fogadja őszinte nagyrabecsülésem kifejezését.

Híve

Bp. 13. IX. 19.

KacsohPcz

⁹⁶ Az eredeti szövegben: „rosz”

⁹⁷ Az eredeti szövegben: „Järnefeltet”

9.1.

Michel-Dimitri Calvocoressi⁹⁸ levele Zágon Géza Vilmoshoz

É. n. [Párizs, 1913. február 23.]⁹⁹

OSZK Kézirattár, Fond XII/168, Ep. mus. 1209/a

Postai levelezőlap, francia nyelvű, autográf tintaírással.¹⁰⁰

Monsieur V. G. Zagon / 3 rue de l'Odéon/ Paris 6

Cher Monsieur

Tous mes remerciements pour votre intéressant m[anu]s[crit] que je vais me mettre à étudier. Aussi pour les Bartók qui me sont bien venus – je vous suis très obligé pour votre aimable empressement à m'aider. Je pars pour revenir le 9 Mars. A ce moment je serai très heureux si nous pouvons nous voir. J'ai mon piano à présent, et nous pourrions faire de la musique, non plus seulement en regarder!

Agréez mes sentiments cordiaux et dévoués

MCalvocoressi

Kedves Uram

Nagyon köszönöm érdekes kéziratát, tanulmányozni fogom. Köszönettel megkaptam a Bartókokat is – nagyon hálás vagyok Önnek a szíves készségért, amellyel segít nekem. Elutazom és csak március 9-én térek vissza. Nagyon örülnék, ha mihamarabb fel tudna keresni. Megvan már a zongorám, így végre nemcsak nézegethetjük, hanem el is játszhatjuk a darabokat!

Kiváló tisztelettel híve

MCalvocoressi

⁹⁸ Michel-Dimitri Calvocoressi (1877–1944), görög származású, többnyelvű zenekritikus, zenei író és műfordító, számos zenei életrajz szerzője. Az első világháborút megelőzően Franciaországban élt, később Londonban telepedett le. Egyidejűleg több francia folyóirat (*Comoedia illustré*, *Revue Française de Musique* stb.) zenei munkatársaként, angol, amerikai, német és orosz lapok tudósítójaként dolgozott. 1905 és 1914 között előadásokat tartott a kortárs zenéről a párizsi École des Hautes Études Sociales-on. Sokat tett az orosz zene franciaországi megismertetéséért, 1907–1910-ig Szergej Gyagilev opera- és balett-társulatának francia tanácsadója volt. Az 1910-es évektől Bartók és Kodály zenéjének híve és propagátora, ő fordította franciára, illetve angolra egyes vokális műveik szövegét. Nevéhez fűződik *A kékszakállú herceg vára* francia nyelvű adaptációja.

⁹⁹ A postai bélyegző alapján meglehetősen bizonyossággal keltezhető.

¹⁰⁰ Ezúton is köszönöm Kádár Krisztina, az OSZK Kézirattár munkatársának segítségét e levél elolvasásában.

9.2.

Michel-Dimitri Calvocoressi levele Zágon Géza Vilmoshoz

Oxford, 1913. augusztus 18.¹⁰¹

OSZK Kézirattár, Fond XII/168, Ep. Mus. 1209/b.
Képeslap, francia nyelvű, autográf tintaírással.

Monsieur V. G. Zágon / Hotel Central Benoît / Grande Rue / Saint Malo / Ille-et-Vilaine¹⁰²

Bon souvenir d'Oxford. Je viens de finir mes 4 conférences (musique française) à l'Université. En 7bre je parlerai de la musique hongroise, en Irlande. Je vous souhaite un bon été et reste
bien votre

MCalvocoressi

Üdvözet Oxfordból. Megtartottam 4 előadásomat az Egyetemen (francia zene). Szeptemberben a magyar zenéről fogok beszélni Írországbán. Kellemes nyarat kívánva maradok híve

MCalvocoressi

9.3.

Michel-Dimitri Calvocoressi levele Zágon Géza Vilmoshoz

Párizs, 1914. január 30.

OSZK Kézirattár, Fond XII/168, Ep. Mus. 1209/e.
Francia nyelvű, autográf tintaírással, a *Revue Française de Musique* fejléces levélpapírján és borítékjában. 1 folio (1 beírt oldal).

Monsieur V. G. Zagon / 3 rue de l'Odéon / Paris 6

Paris (XVIIe) 164, Rue de Courcelles.¹⁰³ Le 30 Janvier 1914

¹⁰¹ A postai bélyegző alapján keltezhető.

¹⁰² Az eredeti címzés (3 rue de l'Odéon, Paris 6, France) áthúzva.

¹⁰³ A keltezés helye a fejlécben előre nyomtatva.

Mon cher Zagon

Je tiens d'abord à vous exprimer tous mes remerciements pour le précieux concours que vous m'avez apporté. Grâce à vous j'ai pu faire exactement ce que j'avais souhaité, et mieux encore, comme leçons sur l'école Hongroise. Je vous félicite bien cordialement du succès de votre Sonate qui – beaucoup d'amis me l'ont dit – a beaucoup porté. J'en suis très heureux.

Pour placer la Sonate de Kodaly dans mes conférences, ce ne sera pas très facile, vu que ce sera un rapide coup d'oeil d'ensemble que je veux donner, et je ne pourrai attribuer aux Hongrois que 6 à 8 minutes en tout. Mais il y a les concerts qui vont parallèlement, et je verrai si là c'est possible. Je suppose que vous avez votre violoncelliste?

Croyez moi

Votre tout dévoué

MCalvocoressi

Kedves Zágonom

Mindenekelőtt szeretném kifejezni köszönetemet a kiváló közreműködésért, amellyel segítségemre volt. Hála Önnek a magyar iskolát pontosan úgy tudtam bemutatni a példák-kal, amint kívántam, sőt még annál is jobban. Szívből gratulálok Szonátája sikeréhez, sok barátomtól hallottam, hogy nagy tetszést váltott ki. Nagyon örülök neki.

Hogy Kodály Szonátáját az előadásaim műsorára tűzzem, az nem lesz valami könnyű, tekintve, hogy csak egy rövid áttekintést szeretnék adni, és mindössze 6–8 percet számíthatok a magyarokra. Meglátom majd, lesz-e lehetőség a párhuzamosan zajló koncertek valamelyikén. Felteszem, megvan már a csellistája?

Szívélyes üdvözléssel

Igaz híve

MCalvocoressi

9.4.

Michel-Dimitri Calvocoressi levele Zágon Géza Vilmoshoz

Párizs, 1914. február 15.

OSZK Kézirattár, Fond XII/168, Ep. Mus. 1209/d.

Francia nyelvű, autográf tintaírással, a *Revue Française de Musique* fejléces levélpapírján és borítékjában. 1 folio (1 beírt oldal)

Monsieur V G Zagon / 3 rue de l'Odéon / Paris

Paris (XVIIe) 164, Rue de Courcelles.¹⁰⁴ Le 15-2-14.

¹⁰⁴ A keltezés helye a fejlécben előre nyomtatva.

Cher Zagon

Je ne sais par quelle sottise j'ai oublié dans un coin cette carte au lieu de l'envoyer. J'espère que vous m'excuserez et viendrez aux conférences suivantes. Vous verrez comme la Salle Villiers est jolie et commode et spacieuse.

Préférez-vous jouer le 7 ou le 14 Mars (4 h) ?

Cordialement votre

MCalvocoressi

Kedves Zágon

Nem tudom, hogy lehettem olyan ostoba, hogy valahová elhanyagtam ezt a levelet, és elfelejtettem elküldeni. Remélem, megbocsát és eljön a következő előadásokra. Meglátja, milyen szép, kényelmes és tágas a Salle Villiers.

Mikor szeretne játszani, március 7-én vagy 14-én (4 h)?

Igaz híve

MCalvocoressi

9.5.

Michel-Dimitri Calvocoressi levele Zágon Géza Vilmoshoz

Párizs, é. n.¹⁰⁵

OSZK Kézirattár: Fond XII/168, Ep. Mus. 1209/f.
Francia nyelvű, autográf tintaírással. 1 folio (1 beírt oldal).

Mercredi

Cher ami

Voici des places pour les conférences. Si vous en voulez d'autres, je suis tout à vos ordres.

Voulez-vous jouer le 23? Comme je n'ai aucune réponse du Quatuor, je pense que nous pourrons faire le programme aussi large que possible, et j'userai abondamment de votre bonne volonté. Il y aura peut-être lieu, même, de jouer en deux / ies. Si vous venez le 16, nous en causerons à la fin de la conférence.

Amicalement votre

MCalvocoressi

¹⁰⁵ A tartalom alapján a levél 1914 tavaszára datálható.

Kedves Barátom

Íme a belépők az előadásokra. Ha többre van szüksége, állok rendelkezésére.

23-án szeretne játszani? Mivel a Vónósnégyestől semmilyen választ nem kaptam, szerintem a lehető leghosszabbra tervezhetjük a műsort, és bőségesen igénybe fogom venni a jóindulatát. Még az is lehet, hogy kétrészes lesz a koncert, amelyen játszania kellene. Ha jön 16-án, megbeszéljük az előadás után.

Baráti üdvözlettel

MCalvocoressi

9.6.

Michel-Dimitri Calvocoressi levele Zágon Géza Vilmoshoz

Párizs, 1914. június 11.

OSZK Kézirattár: Fond XII/168, Ep. Mus. 1209/c
Francia nyelvű, autográf tintaírással, a *Revue Française de Musique*
fejléces levélpapírján és borítékjában. 1 folio (1 beírt oldal)

Monsieur V. G. Zagon / Budapest V/ Zoltán utca 11 / Hongrie

A boríték hátulján ceruzaírással:

„Au moment de mettre à la poste je reçois votre lettre. Merci! J’aviserais pour Rozsavölgyi / Amitiés / MC”.

Levelem postára adásakor kapom kézhez az Önét. Köszönöm! Értesítem Rózsavölgyit. Barátsággal, MC.

Paris (XVIIe) 164, Rue de Courcelles. Le 11 Juin¹⁰⁶

Cher ami

Excusez-moi de ne pas vous avoir encore répondu: j’attendais la lettre et le paquet que vous m’annonciez, ils ne sont pas arrivés, j’ai avec le temps oublié, et voilà que la lettre de M. Bartok me rappelle ma négligence que je regrette vivement.

Je crois que de toute façon je ne pourrais guère vous être utile cette saison – et qu’il ne faut point donner de concert si tard, mais en préparer un pour l’automne. En ce qui concerne M. Bartok, j’ai parlé à M. Tiersot; et je lui écris par un même courrier.

¹⁰⁶ A keltezés helye a fejlécben előre nyomtatva. A postai bélyegzőn szereplő dátum: 11 Juin 1914.

J'espère que vous ne m'en voulez pas trop de mon long silence: j'ai été très surmené, et pendant tout un mois souffrant. A bientôt j'espère.

Croyez moi
Cordialement votre
MCalvocoressi

Kedves Barátom

Elnézését kérem, hogy eddig nem válaszoltam: vártam a levelet és a csomagot, amelyről beszélt, nem érkeztek meg, idővel megfeledkeztem róluk, mígnem Bartók úr levele emlékeztetett hanyagságomra, melyet nagyon sajnálok.

Azt hiszem, ebben a szezonban már aligha lehetek hasznukra – és egy ennyire kései időpont helyett érdekesebb őszre tervezni a koncertet. Ami Bartók urat illeti, beszéltem Tiersot úrral;¹⁰⁷ és ugyanezzel a postával neki is írok.

Remélem, nem haragszik rám nagyon a hosszú hallgatásért: nagyon túlterhelt voltam és egy teljes hónapon át beteg. A mielőbbi viszontlátásra, remélem.

*Sokszor üdvözlö
Igaz híve*

MCalvocoressi

¹⁰⁷ Julien Tiersot (1857–1936) francia zenetudós, népzenekutató, zeneszerző. A népzene iránti érdeklődését számos munkája jelzi, így a francia népdal történetéről írott alapmű (*Histoire de la chanson populaire en France*, 1889), illetve a francia Alpokban végzett gyűjtése eredményeként közreadott népdalgyűjteménye (*Chansons populaires recueillies dans les Alpes françaises*, 1903).

Rövidítések, forrás- és irodalomjegyzék

OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
BFL	Budapest Főváros Levéltára
FSZEK	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
LFZE	Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
UMZE	Új Magyar Zene-Egyesület
SMI	Société Musicale Indépendante

*

ARANYOSSY 1914	ARANYOSSY Pál: <i>Az új magyar zene Párizsban</i> . In: <i>A Zene</i> , 1914. ápr. 15., 467–468.
DALOS 2007	DALOS Anna: <i>Forma, harmónia, ellentét. Vázlatok Kodály Zoltán poétikájához</i> . Budapest, Rózsavölgyi és Tsa., 2007.
DEMÉNY 1955	DEMÉNY János: <i>Bartók Béla művészi kibontakozásának évei. Találkozás a népzenevel (1906–1914)</i> . In: <i>Liszt Ferenc és Bartók Béla emlékére</i> . Szerk. SZABOLCSI Bence, BARTHA Dénes. Budapest, Akadémiai, 1955. (Zenetudományi tanulmányok 3.)
DEMÉNY 1976	<i>Bartók Béla levelei</i> . Szerk. DEMÉNY János. Budapest, Zene-műkiadó, 1976.
DILLE 1965	Géza Vilmos ZÁGON: <i>Briefe an Bartók</i> . Hrsg. Denis DILLE. In: <i>Documenta Bartókiana</i> , 2. Budapest, Akadémiai, 1965, 18–27.
DUCHESNEAU 1994	Michel DUCHESNEAU: <i>Maurice Ravel et la Société Musicale Indépendante: „Projet mirifique de concerts scandaleux”</i> . In: <i>Revue de Musicologie</i> , 1994, 2, 251–281.
1997	Michel DUCHESNEAU: <i>L'avant-garde musical et ses sociétés à Paris de 1871 à 1939</i> . Liège, Mardaga, 1997. (Collection Musique–Musicologie)

- FÁBIÁN
1957 FÁBIÁN László: *Debussy élete, kora és művészete*. Budapest, Zeneműkiadó, 1957.
- GYÖNGYÖSI
2001 GYÖNGYÖSI Szilvia: *Gobbi Henrik, a Zeneakadémia zongoratanára. Liszt és Gobbi kapcsolata*. In: *Muzsika*, 44(2001), 10, 34.
- HOOKE
2013 Lynn HOOKE: *Redefining Hungarian Music from Liszt to Bartók*. Oxford, Oxford University Press, 2013.
- ILLYÉS
2014 ILLYÉS Boglárka: *Az új magyar zene Párizsban 1910–1914. Zágon Géza Vilmos és a francia kapcsolat*. In: *Tér(v)iszonyok és tér-kép(zet)ek*. Szerk. BÍRÓ Csilla, VISY Beatrix. Budapest, Gondolat–OSZK, 2014, 157–173. (Bibliotheca Scientiae et Artis)
- JUBILEUMI EK
1925 *Az Orsz. Magyar Királyi Zeneművészeti Főiskola Jubileumi emlékkönyve 1875–1925*. Budapest, Orsz. M. Kir. Zeneművészeti Főiskola, 1925.
- LÁNYI
1937 LÁNYI Viktor: *Debussy és a magyar népzene. A nagy francia zeneköltő ismeretlen, magyar vonatkozású levele*. In: *Pesti Hírlap*, 1937. december 25., 38.
- MOLNÁR
1974 MOLNÁR Antal, *Zágon Géza Vilmos = Uő, Magamról, másokról*. Budapest, Gondolat, 1974, 191–197.
- MORAVCSIK
1909 *Az Országos Magyar Királyi Zene-Akadémia Évkönyve az 1908–1909-diki tanévről*. Szerk. MORAVCSIK Géza. Budapest, Athenaeum, 1909.
- NAGY
1976 [NAGY Lajos]: *A Ferencz József koronázási jubileum-díj*. Budapest, 1976. (Kézirat, FSZEK Budapest Gyűjtemény).
- NEKROLÓG
1918 *Zágon Géza Vilmos meghalt*. In: *Zenei Szemle*, 1918. nov., 344.
- NYÉKI
1990 NYÉKI Mária: *Kodály et la France*. In: *Cahiers d'Etudes Hongroises*, 1990, 2, 97–106.

ORLEDGE
2012

Robert ORLEDGE: *Arcképvázlat Debussyről* 1–2. In: *Muzsika*, 2012. aug.–szept. (http://www.muzsikalendarium.hu/muzsika/index.php?area=article&id_article=3500, http://www.muzsikalendarium.hu/muzsika/index.php?area=article&id_article=3518). (Utolsó megtekintés: 2014. 07. 25.)

SOMFAI
2006

SOMFAI László: *Desiderata Bartókiana. A Survey of Missing Links in Bartók Studies*. In: *International Journal of Musicology* 9: Bartók International Congress 2000. Frankfurt/M., Lang, 2006, 385–420.

SURRANS
1993

Alain SURRANS: *Bartók és Franciaország = Bartók et la France*. Budapest, Európa–Institut français en Hongrie, 1993.

TINÓDI
1930

Budapest volt házi ezredének, a cs. és kir. 32. gyalogezrednek története, 1741–1918. Szerk. TINÓDI VARGA Sándor. Budapest, Pallas, 1930.

A kolozsvári munkásság 1945. évi kulturális igényei a Kommunista Párt sejtgyűlési jegyzőkönyveinek tükrében

Az 1989-es romániai forradalmat követően a román történetírás nagy étvággal vetette rá magát a romániai kommunizmus történetére és ennek különböző, általános vagy specifikus, országos, regionális vagy helyi aspektusaira. Ugyanakkor lábra kaptak olyan közhelyek is, amelyeknek alapját képezhetik ugyan dokumentumok, de valóságtartalmukat sem a logika, sem pedig a tények nem igazolják. Az egyik legelterjedtebb, a köztudatba átszivárgott közhely például az, hogy az 1944. augusztus 23-i kiugrás pillanatában a romániai Kommunista Párt taglétszáma nem haladta meg az ezer személyt.¹ A Párt valószínűleg sokkal nagyobb létszámú szimpatizánssal rendelkezett, akik ugyan nem vállalták, hogy kitegyék magukat az Antonescu-diktatúra szervei végzésének, de a kedvező pillanat megérkezésekor aktiválták magukat; mások pedig, elsősorban a Kominternben is szerepet vállaló, vezető szerepet betöltő aktivisták pedig ekkor még a Szovjetunióban tartózkodtak, száműzetésben.² Tény, hogy a legalitásba kerülést követően a párt tagsága rohamos és állandó jellegű növekedésnek indult, amely 1945 folyamán végig kitartott.

A fenti kijelentés mellett a nacionalista történelemfelfogás sablonjainak megfelelően gyakran fogalmazódtak meg olyan torzított igazságtartalmú állítások, mint az, hogy a kommunisták nagyrészt nem románok, hanem kisebbségek (elsősorban magyarok és zsidók)³ voltak, a jelen levő, kis létszámú román kommunisták viszont teljesen híján voltak a nemzeti érzésnek (kiszolgálták a szovjeteket, túl sokat engedtek meg a magyaroknak), a kor művelt emberei számára nem voltak vonzóak a kommunista eszmék, a párt reális bázisát alacsony kultúrájú munkások képezték, a falvakban a párt egyáltalán nem rendelkezett számottevő tömegbázissal, sok egykori fasiszta talált menedéket

¹ A legtöbb szintézis jellegű munka megismétli ezt az adatot, a teljesség igénye nélkül itt csak pár reprezentatív címet adunk meg: GIURESCU, 1996, 29; KING, 1980, 64; SCURTU-BUZATU, 1999, 491.

² Az 1944. augusztus 23-án lezajlott államcsínyt és román átállást követően ezek hazatértek és aktív szerepet vállaltak a Párt csúcsvezetésében. A köznyelvben „moszkoviták” elnevezést viselő csoport legemblematikusabb vezetőinek Pauker Anna és Luca László (Vasile) számítottak.

³ Például ez a kijelentés részben igaz olyan közigazgatási és földrajzi egységekre vonatkozóan, mint például Kolozsvár és környéke, ahol a magyarság számára a Kommunista Párt és az ehhez köthető más baloldali szervezetek védelmet jelentettek a korban igencsak agresszív román nacionalizmussal szemben. Bukarestben vagy Olténiában a kommunisták kemény magvát legnagyobbként paraszti származású, elvárosiasodott román munkások képezték, akiknek leghíresebbé vált képviselője maga Nicolae Ceaușescu lett; Brassó megyében falvakban a román kommunisták szászokat vádoltak be a hatóságoknál valós vagy légből kapott náci szimpátiákkal, sokszor azzal a szándékkal, hogy ezeknek elkobzott házáat megszerezzék pártszékháznak stb.

a kommunistáknál stb. Ezek az állítások mind tartalmaznak ugyan részigazságokat, de a tényszerű valóság jóval komplexebb annál, minthogy ilyen egyszerű általánosításokra lehessen leredukálni. Tény az, hogy a párt taglétszámának növekedése nem történt azonos arányban minden nemzetiségi és társadalmi kategórián belül. 1945 márciusában például Kolozs régió⁴ esetében például az alábbi helyzet került dokumentálásra:⁵

Megye	Társadalmi kategóriák			Nem		Nemzetiség					Össz- létszám
	Munkás	Parasztr	Tiszviselő és értelmiségi	F	N	Román	Magyar	Zsidó	Német	Örmény	
Kolozs	1270	41	149	1332	128	84	1303	70	3	–	1460
Szamos	134	73	31	226	12	106	1109	22	–	1	238
Torda	331	347	42	704	16	413	282	25	–	–	720
Beszterce- Naszód	63	19	10	88	4	51	22	19	–	–	92
Szilágy	62	30	16	95	13	30	59	19	–	–	108

Az ezúttal közreadott dokumentumok a kolozsvári Román Állami Levéltár gazdag, a Román Kommunista Pártra és ennek szövetségeseire vonatkozó iratállományából lettek kiválogatva. Habár a kor politikatörténete, amennyiben kimondottan az országos és regionális szintű folyamatokra, eseményekre vagy a bennük aktívan részt vevő személyekre gondolunk, gazdag szakirodalommal rendelkezik, és a helyi szinten lezajló események dinamikáját is sok esetben több tanulmány is megjeleníti,⁶ ugyanakkor még rengeteg lehetőség áll nyitva a mikrohistoria, illetve a szocio-antropológia területén, hiszen a nagy jelentőségű események és az ezeket irányító személyek mellett valahogy elsikkadt a kor egyszerű embereinek hozzáállása az eseményekhez, az őket motiváló, érdeklődésüket lekötő elemek nagy arányú feltárása.

⁴ A Román Kommunista Párt ez idő tájt a következőképpen épült fel: az országos szervezeten belül a legnagyobb alegységeket, szovjet mintára, a regionális szervezetek képezték, melyek több megyei szervezetet foglaltak magukba. A megyei szervezeteken belül voltak a városi szervezetek és a falusi sejtek, a sejt képezvén a legkisebb szervezeti egységet. A városi szervezetek még foglalhattak magukba kerületi szervezeteket, ez főleg nagyvárosok esetében jellemző, Kolozsváron például öt kerületi szervezet működött; vagy kisebb városok esetében a városi vezetés direkt kapcsolatban állt a különböző – gyárak, intézmények vagy utcák – szinteken szerveződő sejtek vezetőségével.

⁵ Kolozsvári Országos Levéltár (KOL, románul: SJAn-Cluj). Román Munkáspárt Regionális Bizottsága, Pártarchívum. Comitetul Regional PMR Cluj. Arhiva de Partid). Dosar 2/1945. f 107.

⁶ Ezek között, például Kolozsvár esetében, meg kell említenünk a következőket: ȚÎRĂU, 1993; MORAR-VULCU, 2000; LAKATOS, 2010.

Az ezúttal ismertetésre kerülő dokumentumok egyfajta történelmi lábnyomát, lenyomatát képezik egy mára már letűnt világnak, a második világháborút követő magyar munkás-Kolozsvárnak. Központban a „kultúra” fogalma áll – jobban mondva e fogalom különböző megnyilvánulásai –, legyen szó esetenként a magyar egyetem kérdéséről, az egyetemi könyvtárban dolgozók munkahelyéről, faliújság szerkesztéséről, felolvasóestek, dalárda vagy színi előadások szervezéséről, vagy éppen sejt-könyvtárak létrehozásáról. A szó szoros értelmében vett „magas” kultúra szempontjából nézve, e tevékenységek értéke jelentéktelennek tűnik, de jól illusztrálják a kor öntudatos, ambiciózus, egyszerű lelkű és a szó pozitív értelmében vett naiv munkásemberek hozzáállását. Ezen emberek magánvéleménye természetesen nem sokat nyomott a latban sem a Párt országos politikája, sem pedig az oly fontos kérdések esetében, mint a romániai magyar felsőoktatás. Tegyük hozzá, utólag megítélve a kor munkásembereinek véleménye akár helyesebbnek és korrektebbnek tűnhet, mint az, ami végül is megvalósult.

A jegyzőkönyvek szövegét olvasva első látásra is egyfajta kettősség tűnik szemünkbe: a Párt iránti feltétlen hűség, és az egyszerű ember szubjektív igazságérzetéből fakadó kritika. Egyrészt akár zavaró is lehet a Párt és vezetőségének kompetenciájába, tökéletességébe vetett látszólagos hit, mely sablonos mondatszerkezetek pufogatásában nyilvánul meg, és melyek inkább a sejt-titkárok és egyéb kisebb funkciót viselő egyének szájából hangzanak el – nyilván nem véletlenül. Ugyanakkor nem lehet szimpátia nélkül tekinteni a villamosművek munkásainak határozott álláspontjára a magyar egyetem kérdésében, vagy ahogy viselkedése miatt olyan emblematikus közéleti figurákat kritizálnak, mint Jordáky Lajos vagy Balogh Edgár. Magáért a véleménynyilvánítás szabadságáért ezen egyszerű emberek megérdemlik a tiszteletet, hiszen önálló, erkölcsi alapokra helyezett magánvéleménnyel rendelkezni a világ dolgairól, és azt ki is mondani, sem az 1945-öt megelőző, sem pedig az azt követő években gyakorlatilag ellentétes volt a jólét- vagy akár az élet biztosításával. A pletykák és rémhírek tömkelege, az ezekbe vetett remény és félelem utólag alkalmas lehet mosoly kiváltására, de ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy nincs új a nap alatt: ugyanazokkal a jelenségekkel a mai napokban is találkozhatunk, melyek az egyszerű kolozsvári munkások képzeletét is foglalkoztatták, csak más tálalásban. De ami pszichológiai szempontból nézve meghatározó, a valószínű vagy potenciális veszélytől való félelem, a jobb életbe vetett remény, a megélhetési gondok, a minket körülvevő világban lezajló események követése éppen úgy jelen van életünkben, mint a most ismertetett esetekben is.

Az elmondottak tükrében következzenek a dokumentumok, melyek a maguk szerény terjedelmében nyújtanak bepillantást az 1945. évi magyar Kolozsvár realitásaiba.

A közreadott dokumentumok listája

Az összes dokumentum a Román Kommunista Párt Kolozs megyei fondjából származik (románul: Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Cluj. Fond Partidul Comunist Român). Az egyes jegyzőkönyvek azonosítási adatai a következők:

1. A Villamos Művek üzemi sejtjének gyűlése 1945. április 20. Dosar 49/1945, f 8–11.
2. Kolozsvári Tud. Egyetem Gazdasági Hivatal, Szülészeti Klinika, Ideg- és Elmeklinika, Bábaképző sejtjeinek jegyzőkönyve. 1945. június 8. Dosar 42/1945, f 4–5.
3. Kolozsvári Tudományegyetem. Gazdasági Hivatal, Szülészeti Klinika, Ideg-elme, Bábaképző, Új Klinika-sejt ülésének jegyzőkönyve, 1945. július 6. Dosar 42/1945, f 6–8.
4. Kolozsvári Tudományegyetem. Gazdasági Hivatal, Szülészeti Klinika, Ideg-elme, Bábaképző, Új Klinika-sejt ülésének jegyzőkönyve, 1945. július 13. Dosar 42/1945, f 9–12.
5. A Dermata sejtjei sejtikári gyűlésének jegyzőkönyve, 1945. július 21, Dosar 19/1945, f 35–36.
6. Az egyetemi sejt könyvtári csoportjának gyűlése, 1945. szeptember 28. Dosar 37/1945, f 4–7.
7. Az első kerületi RKP szervezet kultúrbizottsága ülésének jegyzőkönyve, 1945. október 27. Dosar 58 /1945, f 32.
8. A Román Kommunista Párt Kolozs megyei Politikai Nevelő Osztályának november havi jelentése. Dosar 7/1945, f 19–21.
9. Az első kerületi RKP szervezet kultúrbizottsága ülésének jegyzőkönyve, 1945. december 1. Dosar 58/1945, f 27.
10. Kolozsvári Tudományegyetem matematikai és bölcsészeti sejt 1945. december 18-án tartott ülése Dosar 43/1945, f 143–144.

A dokumentumok szövegének megfogalmazásain nem korrigáltunk, mivel úgy érezzük, a kor szellemét és hangulatát, valamint a megszólalók és a jegyzőkönyvvezetők egyéni kultúráját tükrözni igencsak alkalmasak. Kijavításra kerültek viszont az egyes szavakban fellelhető helyesírási hibák. Azokat a román vagy orosz jövevényszavakat (inkadrálás, davajoztak), amelyek az összefüggő magyar szövegbe belekeveredtek, benne hagytuk, a kor és a hely szellemének jobb érzékeltetése érdekében.

Források

1.

Jegyzőkönyv. Üzemkönyv. Felvétel 1945. április 20-án a Kommunista Párt helyiségében a villamos művek sejtgyűléséről. Jelen van 33 tag, 5 tag igazoltan távol. Rónai elvtárs megnyitja az ülést. Beszámol az üzemi bizottság aktívájáról. Az üzemi bizottság elfogadta, hogy a munkásság fizetésének 1%-át leadja a falusi munkások felszerelésének pótlására. Továbbá 2 délutánt áldoz a munkásság, hogy üzemünket és a várost május elsejére feldíszítse. Bejelenti, hogy a tervbe vett csillag, mely az üzem homlokzatán lett volna elhelyezve, nem kivitelezhető magas ára miatt. A szaktanács 4 képet bocsajt az üzem rendelkezésére, mely el lesz osztva az alállomásra, raktárba és hőerőre és felhívja a tagok figyelmét, hogy működjenek közre a feldíszítésekben.

Az üzemi bizottsághoz 3 kérvény jött be: Halász, Körmendi és Kovács Z. kérései. Tekintettel arra, hogy van egy határozat, mely szerint a hadba vonultak feleségei részére 500 pengő segélyt folyósítunk, az üzemi bizottság úgy döntött, hogy Halászné kapja a segélyt, Körmendiné helyzetét először vizsgálják, és azután döntenek, Kovács Zoltánétól megvonják a segélyt, de még nincs döntve véglegesen. A sérelmes órabérek az üzemi bizottság és Kulcsár, Szabó A. II, Patak Á. 5, 23 pengővel lesznek díjazva, Boér elvtársnak elismernek 6 évet, és így nem mint segédmunkás szerepel, hanem mint lakatos és 5,67 pengővel lesz díjazva óránként, Karsai elvtárs szintén a fent említett módon, Raáb elvtárs nem kaphatja, mert ékszerész, de az üzemnél mint lámpagyújtó nyer alkalmazást 4,99 pengő órábérrel. Az altisztek kérése még nem került elintézésre. Kovács Jánost elismeri az üzem mint 6 éves segédmunkást.

Munkabeszámolás: Boér elvtárs két tagot szervezett: Bíró és Dénes B.-t.

Munkavállalás: Borovszky elvtárs a központi irodában vállalja a „Szikra” kézbejuttatását. Bari vállalja a faliújságot egy hétig.

Fel szólalások: Az egyetem kérdése. Bari nem helyesli az egyetemre vonatkozóan hozott rendeleteket.

Krisztián: a munkásoknak nem közömbös az egyetem kérdése és az a véleménye, hogy az egyetem legyen közös demokratikus megoldású.

Páska: nem elegendő az egyetem mindkét nemzetnek, egyes szakoknak legyen külön helye, de ne legyen egyik sem kizorítva.

Borovszky: mindkét egyetem legyen együtt, úgy a román, mint a magyar, működjön párhuzamosan, mint a kommunista. Ez a felfogása.

Zecha: ne legyen az egyetem elnevezése Ferdinánd, sem pedig Ferenc József Tudományegyetem.

Szántó: az egyetem kérdését nem lehet kezelni mint részletkérdést, mint kommunista egészében veszi az egyetemenkérdést, és 100%-os reális alapon bírálja el, és igyekezik legjobb tudása szerint eljárni. A szociális és kommunista ideológiát nem lehet egyik napról a másikra elsajátítani. Az elmúlt rendszerekben van a hiba, az nem engedte. Az egyetem 45 évvel ezelőtt épült, ebből 22 esztendeig nem volt magyar egyetem, a kö-

vetkező 4 esztendőben román nem volt, a reakció egyformán gondolkozott. Most a kommunista vezetőknek köszönhető, hogy van magyar egyetem. Vásárhelyre akarták tenni a magyar egyetemet, ami nem lenne helyes megoldás, de a kommunista igazgatóság elgondolása az, hogy itt magyar egyetem is legyen. Nem igazi demokratikus elv, hogy szám arányában legyen elintézve. Tény az, hogy az 1910-es népszámlálás szerint Erdélyben több román van. Tényleges megállapodás azonban az, hogy a könyvtárat közösen használják. Most azonban a reakciós elemek próbálkoznak, maguknak jogtalan előnyöket szerezni, azonban az igazi kommunistának nem szabad megijednie, hanem harcolnia kell. Le kell szokni a kényelemtől. Tény az, hogy az egyetemről elvittek mindent, és itthagyták minden nélkül, és ezt nem siralmakkal kell helyreállítani, hanem harcolni kell. Azonban szociális szemmel kell nézni, hogy adott viszonyok közt többet kaptunk, mint amit várhattunk volna, közös egyetem nem megoldás, viszont a klinikákon megoldják a közös munkát. A múltban mindkét részből voltak nézeteltérések, de ennek meg kell szűnnie.

Vas: kell ismernünk a politikai helyzetet, egy kommunista kormányunk van, mely mindent elintéz demokratikusan, mely mindent elkövet, hogy a kényes kérdéseket elintézhesse, és úgy is döntött, ahogy elvártuk, hogy lesz egy külön államilag kezelt magyar egyetem. Azonban be kell látnunk, hogy gyengék vagyunk. Továbbá beszámol a kormány rendeleteiről az egyetemre vonatkozólag. Amit a négy év alatt szereztek be, az a magyar egyetemé lesz, amiből 2 van, azt megosztják. Mindaddig, míg a magyar egyetemnek nincs helye, a román egyetem nem jön be. Mindent elkövetnek, hogy helyes megoldást találjanak. Nem fognak senkit elbocsátani, sőt a tanári kar is egyenlő létszámú lesz, és ha szükség lesz, külföldről meghívhatnak professzorokat. Az esetleges sérelmes rész az, hogy a lakásokból ki kell költözni, de ez is meg lesz oldva, ugyanazokat a jogokat fogják élvezni, mint a román alkalmazottak. A jog és közgazdászat együtt fog dolgozni. Tehát a közvéleményt meg kell nyugtatni az egyetem kérdése felől.

Bari: Tény az, hogy a románok többségben vannak, magyar egyetem csak Kolozsvárt van, holott Bukarestben, Temesvárt és Iaşiban van a román diákság részére elég hely. Kell ügyelnünk, hogy a reakciós elemek, akik a Regátból jönnek, ne bontsák meg az egységet. Egy lépést se tegyünk hátra abban a reményben, hogy a jövőben két lépést előre tudunk tenni. Javasolja, hogy a diákságot egy egyetemben helyezték el, hogy tanuljanak demokratikusak lenni.

Szántó: vitán felül álló az, hogy sok súrlódási felület lenne, ha egy egyetemben helyezik el őket és ne beszéljünk csak román reakcióról, hanem a román reakciót is vizsgáljuk. Az itt maradt reakciós tanárok nem akarták, hogy idevaló érdemes férfiakkal kiegészítsék őket. Nem is akartak szóba állni az illetékes fórumokkal, holott mindent a megalkuvás jegyében kellett volna intézni, mert itt egymásra vagyunk utalva.

Losonczy: kéri az üzemi bizottságot, hogy adjon választ a fellebbezésére, és kéri továbbá, hogy illetékes helyen járjon el a végleges döntés végett.

Bari: kéri Borovszkyt, hogy számoljon be a tordai útvjáról. Kifejti, hogy azonnal ismertetnie kellett volna útját, és miért nem ismertette, hogy mi történt Tordán és milyen szellemben folyt le a vizsgálat.

Páska: felhívja a tagok figyelmét arra, hogy van egy felhívás a polgári védőőrségre vonatkozólag és kéri, hogy támogassuk ezt.

Szabó: felhívja a tagok figyelmét arra, hogy sejtünkben kém van, akit le kell lepleznünk. Miért dolgoznak a tisztviselők csak 7 órát, és miért nem 8 órát.

Kovács E.: a dalárdával kapcsolatban bejelenti, hogy harmónium nélkül a dalárda nem tud működni. Ugyanez az eset a helyiséggel is, és kéri, hogy a sejttagok minél többben iratkozzanak a dalárdába.

Felelet: Borovszky elvtárs nem számolhat be útjáról, mert nem akar elébe vágni a rendőrség intézkedésének. Míg a rendőrség nem határoz, nem nyilatkozhat. Szavát adta, hogy nem nyilatkozik, míg az illetékes fórum nem hívja fel, hogy jelentést tegyen.

Rónai: a szaktanács úgy határozott, hogy az eddig szerzett jogokat nem lehet elvenni. A tisztviselők is a csak addig ünnepelhetnek, amíg a munkások.

A harmónium beszerzésére vonatkozólag bejelenti, hogy jelenleg nincs alap ezek fedezésére, intézkedés történt, hogy a vasmunkás otthonban lehessen működni.

Minden szervezett munkást kötelez a polgári védőőrségben való részvétel, s az összeírás folyamatban van. Rónai elvtárs a gyűlést bezárja.

2.

Kolozsvári Tud. Egyetem: Gazdasági Hivatal, Szülészeti Klinika, Ideg- és Elmeklinika, Bábaképző sejtjeinek jegyzőkönyve

Beszámolót tartott Vass Lajos elvtárs. Beszélt a vasárnapi szakszervezeti gyűlésről, hogy milyen csúnya munkát végzett a sejt, vagyis olyan álláspontot foglalt el, hogy a román reakció malmára hajtotta a vizet. Előre kikészített névsorral dolgoztak, és azokat az embereket értesítették le, akiket szerintük meg tudnak nyerni a reakció számára. Ha Bendik elvtárs vett volna annyi fáradságot, hogy értesítse a kommunista pártot, nem fajult volna ennyire a dolog. Vigyázzunk arra, ha a szakszervezeti vezetőséget megválasszák, hogy közülünk kerüljenek ki a gerinces, egyenes emberek. Egyforma arányban válasszák meg a tisztviselők és a munkásság közül.

Ádám Lajos beszélt a szakszervezeti gyűlésről, hogy a pártok részéről helytelen volt az ilyen összehívás. Miért nem vigyáztak arra, hogy ez ne történhessen meg? A Szociáldemokrata Párt részéről kiküldött vezető ne hajthassa a reakció malmára vizet.

Andrássovszky Tibor a szakszervezeti vezetőség leváltásáról beszélt. Hogy ha ez megtörténne addig, míg a fizetés kiutalása nincs meg, az bonyodalmat okozna. Helyesebb lenne, ha ez a fizetés rendezése után történne meg.

Szabó Lajos az utcán hallotta, hogy beszélték, az Igazságügynél kitettek 160 embert az utcára minden inkadrálás⁷ nélkül. Mi igaz ebből?

Vass Lajos elvtárs válaszolt arra, hogy eddig még a Kommunista Párt nem tud semmi konkrét adatot róla. Szabó Lajos beszámolt a kedden összehozott idegklinikai gyűlésről, ahol dr. Praff Tibor panasszal fordult hozzá, hogy a lakásból ki akarják dobni.

⁷ inkadrálás = besorolás

Balogh Edgár újságíró akarja a lakását. Kéri az ügy sürgős kivizsgálását. Sérelmezi, hogy éjszaka állandóan mulatságok vannak Balogh Edgárnál, véleménye szerint ez nagy viszszaütést [keltett].

Kertész László: 3 tag szervezés

Szabó Lajos: 1 tag szervezés.

Ács Ferenc : 1 tag szervezés

Dr. Lőrinc Ernő: 1 tag szervezés

Következő munkaprogram: tagszervezés és újság-előfizetés.

Kolozsvár, 1945. június 8.

3.

Kolozsvár, 1945. júl. 6-án. Kolozsvári Tud. Egyetem: Gazdasági Hivatal, szülészeti klinika, ideg-elme klinika, bábaképző, új klinika sejt ülésének jegyzőkönyve.

Beszámolót tartott dr. Lőrinc Ernő elvtárs. A rémhír terjesztéséről beszélt, és felhívja a sejttagok figyelmét, hogy kísérjék figyelemmel az utcán történő és beszélgető embereket, mert a reakció nagyon dolgozik. Ügyszintén a hivatalban és a munkahelyeken nagyon kell figyelni, hogy mit beszélnek, és amit hallottak azt zárt borítékban dr. Lőrinc Ernő címére leadni a titkársághoz.

Másik fontos dolog, hogy az Igazság napilappá váljon, és ezt csak úgy tudjuk elérni, ha a sajtóalapot megteremtjük. Tehát kötelességünk, hogy a szükséges pénzt előteremtjük propaganda által. Beszélt a faliújság fontosságáról, ami teljesen hiányzik. Mindenki próbáljon írni és küldje be, mert aktív munkát csak úgy tudunk végezni, ha az üzemi sajtóban is dolgozunk. Jövőben próbálja meg mindenki az írást, és az Igazság szerkesztőségébe is be lehet küldeni. Az újságot az előfizetőkhez nekünk kell eljuttatni, mert ezzel is csökkentjük a kiadást.

Mozi és színház kérdése: Hogy milyen üresen kong a színház és a mozi, ha egy komoly darab van műsoron. Ha valami giccs megy, akkor tele van a nézőtér és tombol a közönség. Ezen nekünk kell segíteni kellő propagandával.

A Nemzeti Bank 8 milliárd lejt folyósít a mezőgazdasági szövetkezetek útján a gazdák számára. Tehát a gazdák kellő segítséget kapnak.

Alakult egy szovjet–román pénzügyi bizottság, amely nemzetközi bankot alapít. Ez azért jelentős, mert a reakciók a pénzt sabotálják. Ez a bank fogja országunkban az ipart fellendíteni. Ez jelentős tényező az egyetemre nézve is, mert június elsejétől van hivatalosan megállapítva a magyar egyetem részére a fizetés, és most remélhető a fizetés megoldása is. A magyar reakciók csúnyán viselkedtek az egyetem kérdésében.

Harmadik fontos hír: országos szövetkezeti központ tárgyal most Bukarestben, és ezzel kapcsolatban meg fog indulni a szövetkezetekben az élet.

Negyedik fontos hír, hogy megérkezett a szovjet gyapot. Temesváron fogják feldolgozni, az ára kilogrammonként 9500 lej. Először azok a földművesek fognak kapni belőle, akik a termelésben kitűntek.

Következő hír: a kormány felemelte az állatok és a mezőgazdasági termények árát 30 és 40 százalékkal. Ezáltal azt érzük el, hogy lényegesen olcsóbban fogunk kapni majd mindent, mert a spekulánsok nem tudnak majd semmit sem felvásárolni, mert a kormány kötelezi a gazdákat a termény 50 százalékát a szövetkezetekbe beadni.

Szovjet–román kereskedelmi szerződést kötöttek, ami nagy horderejű az egész országra nézve.

Fontos hír, Románia a Szovjetből kapott árut lejben fizeti, ami a lejt megerősödését jelenti.

A Néptörvényszék megalakult, és most a magyar fasisztákat felelősségre fogja vonni. Azokat az embereket, akik négy év alatt azt a sok borzalmat elkövették. Nem kell sajnálni őket, hanem a törvény kezére juttatni, és felelősségre vonni. A magyar fasiszták terjesztik azt a hírt, hogy haláltáborba akarják sorozni az ifúságot, és arra készítetik a magyar ifúságot, hogy szökjenek ki Magyarországra, ami nagyon helytelen, mert onnan úgys vissza fogják toloncolni őket. Az ellen nem volt szava senkinek, mikor milliószámra vitték Németországba a fiatalságot.

Mikor Farkas és Darvas elvtárs Bukarestben volt, százezres tömeg tüntetett a román–magyar kibékülés és testvériség mellett, ami nagy lépést jelent a demokrácia felé.

Kerekes József az egyetem kérdéséhez szólt hozzá. Hogy lehet az, hogy nem akarja a román állam kifizetni a járandóságainkat? Kitől fogjuk majd megkapni és mikor. Már úgy tele van mindenki adósággal, a munkásságot nem támogatják úgy, mint a földműveseket, akik eddig is előnyben részesültek, mert kaptak ruhaanyagot, és bakancsot, amit elfeketéztek.

Szabó Lajos elvtárs a sorozással kapcsolatban: tényleg sokan mennek Magyarországra, mert a reakciósok elbolondítják a fiatalságot.

Szilágyi Ákos szólt a katonai besorozásokhoz, hogy szerintem nem sok eredményt tudunk mi elérni a tömeg előtt, ha le akarjuk beszélni, hogy ne meneküljenek olyan pánikszerűen, Magyarországra.

Kertész László hallotta, hogy a magyar fiatalság azért nem akar katonának menni, mert amíg a tisztek rendes bakancsot viselnek, addig a katonáknak bocskort kell viselni és inkább elszöknek.

Eperjesi Ilona elvtársnő beszélt arról, hogy a most megjelent román orvosok azt kérdezték, hogy mi van itt? Itt mindenki kommunista. Most úgys jönnek a választások, és majd mindenki Maniut fogja választani. Hogy képzelik azt, hogy majd mindenki kommunista lesz?

Dr. Andrássovski Tibor elvtárs szólt arról, hogy az idegklinikára is jöttek román orvosok, volt közöttük, akivel rendesen el lehetett beszélgetni, épp úgy, mintha az is magyar ember lett volna. A fizetésre vonatkozólag nagyon csodálkozik azon, hogy a román állam nem akarja kifizetni. Ezt a kormány megígérte és ezt meg is kell kapjuk. Mi ezért megdolgoztunk és azt meg is kell kapjuk.

Vincze Ferenc elvtárs szólt hozzá, hogy most azt látjuk, hogy a magyar reakciósok nem nagyon akarják a magyar egyetemet segíteni, mert ha akarnák, akkor az egyházak

és a tőkések meg tudnák oldani a fizetés kérdését. Háborús bűnösökről beszélt, hogy most nekünk kötelességünk azokat a törvényt kezére juttatni.

Szilágyi Ákos beszélt arról, hogy az egyetem kebelében árulóknak tűntetik fel dr. Csörgő Lajost és Balogh Edgárt, mert mikor 600 embernek akartak felmondani, meg is volt a felmondólevél, csak nem küldték ki, és letagadták azt. Szeretné tudni, mi igaz ebből?

Szabó Lajos elvtárs szerint sérelmes az, hogy mindent ígértek, pénzt és hogy senkit el nem fognak bocsátani, és a helyzet az, hogy mindenkinek fel lesz mondva. El van veszítve a Kom. Párt iránt a bizalom. Balogh Edgár volt az, aki kijelentette, hogy hazáárul az, aki az egyetemet elhagyja, és most mindenki el lesz bocsájtva, kiteve az utcára.

Falumunkáról beszélt Szabó Lajos elvtárs, hogy vasárnap Dezmérre fognak kimen-ni. Jelentkezett falumunkára Dr. Andrássovski Tibor orvos elvtárs, és Eperjesi Ilona szülésznő elvtársnő.

Következő munkaprogram: új tagszervezés és az újság kikézésbesítése.

Megjelent sejttagok névsora: Szilágyi Ákos, Bőjthe Elek, Ábrahámné Székely Mar-git, dr. Lőrinc Ernő, Kiss Károly, Vass András, Daczó Károly, Kertész László, Szilágyi Sándor, Berekméri Jolán, Fodor Miklós, dr. Andrássovski Tibor, Kőműves István, Jes-sich András, Bende József, Sári Gróza, Setth Andor, Miklós Miklós, Bereczki József, Szabó Lajos, Kertész József, Eperjesi Ilona, Ács Ferenc.

4.

Kolozsvár, 1945. július 13.

Kolozsvári Tud. Egyetem. Gazdasági Hivatal, Szülészeti Klinika, Ideg-elme, Bába-képző, Új Klinika sejt ülésének jegyzőkönyve

A városban terjesztett hírekről beszámoltak a következő sejttagok.

Bereczki József hallotta, hogy az nem lehet, hogy gyapotot kapjanak, mert már ed-dig megkapták volna.

Dr. Andrássovski Tibor azt hallotta, hogy a szovjet hadserege megy most a Balkán-ra, elfoglalja Görögországot és a Dardanellákat. A falumunkával kapcsolatban a falu na-gyon bizalmatlan a szakszervezetek iránt. Van egy falusi ember, aki propagandát csinál, és azt mondja, hogy lehet az, a trafikban nem lehet gyufát kapni, de a piacon száz lejért lehet? Miért nem szüntetik meg a feketepiacot? Ha át is adnak valakit, aki feketézik, a Gárdának, azt elengedik.

Bőjthe Elek nem hallott semmit.

Balázs Ida szintén nem hallott semmit.

Berekméri Jolán azt hallotta, hogy az oroszok megszállották Romániát, mert a vas-gárdisták meg akarják szállni Magyarországot. A kommunistáknak nagyon rossz dol-guk van, nem tudnak semmit sem csinálni az egyetemi kérdésben, és bárhol a román reakciók érnek el eredményt, inkább kilépnek a Kommunista Pártból. A sorozásra vonatkozólag azt hallotta, hogy inkább átszöknek Magyarországra, mert tudják, mi a román hadseregben szolgálni és inkább elszöknek. Az egyetemmel kapcsolatban az csak szóbeszéd, hogy megyünk Marosvásárhelyre, és ha esetleg el is megyünk, a Hadügymi-

nisztérium el is veszi az épületeket, mert nem az ő beleegyezésével történt. A másik az, csak akkor mennek, ha inkadrálva lesznek, mert attól félnek, hogy majd elbocsájtják őket, mert ott van a személyzet és azok már inkadrálva vannak.

Jesics András nem tud semmit.

Miklós Miklós beszélt egy tordai elvtárrsal, aki most ment haza és a saját házában nem tud egy szobát kapni. A fasiszta románok meghagyták a két hold földjét, és a demokrata Románia most azt is elvette. Siralmas a tordai helyzet, a lakásokra vonatkozólag, mert a saját házát nem kaphatja az meg, aki eljött onnan, mert az állam vette gondozásba, és most a saját házába lakbért kell fizetnie, ha nem félne, akkor inkább felgyújtaná.

Kickzó Árpád azt hallotta, hogy állítólag a székelység megtagadta a román hadseregbe való belépését. A Szovjetunióhoz kérték a csatlakozásukat.

Szilágyi Sándor többektől azt hallotta, hogy nincs semmi értelme a szakszervezeteknek, mert elhárítja a fizetés rendezését, magáról a Szaktanács áruló banda, mert hagyták, hogy olyan fizetést állapítsanak meg a tisztviselőknek, ami a létminimumra sem elég.

Szilágyi Ákos: gyakrabban és gyakrabban hallani a románság fenyegetését, hogy majd meglátjuk, mi lesz három nap múlva. A polgárság körében a kommunista párt vezetősége és a Magyar Népi Szövetség vezetősége ellen nagy az elkeseredés, most rájöttek arra, hogy mégiscsak gazemberek, mert nem értünk harcolnak. Állítják, hogy eladták az Egyetemet, Balogh Edgár és o. Bányai, mert meg vannak fizetve. Balogh Edgár 30 millió lejt kapott és államtitkári címet. Jordákyt is kidobták a pártból ezzel kapcsolatban. Mindenki meg van fizetve, ezért árulták el az Egyetemet.

Kertész László a Dermatában sok munkástól hallotta beszélni, hogy az angol–orosz háború kitör, mert a csonton nem tudtak osztozkodni Törökország a magyar revízió kérdés mellett Erdély kérdésében Magyarországot inkább ő akarja megszállni, mert úgyis uralkodott ott 700 évig. Tehát inkább van joga hozzá, mint Romániának és nem akarják, hogy a románok uralkodjanak Erdélyben.

Derzsi Mihályné hallotta, hogy Romániát erőszakkal demokratizálják, és ha nem lehet, akkor Erdélyt Magyarországhoz csatolják. Három orosz tábornok fog holnap érkezni, állítólag a megszállás miatt. Azt is hallotta, hogy azt kérdezték az orosz tisztek a magyaroktól, hogy miért vagytok olyan szomorúak, akkor azt válaszolták, hogyne szomorkodnának, mikor a hivatalokból és a lakásokból kidobják őket. Arra azt felelte, ne búsuljanak, mert ez meg fog változni. Még azt is hallotta, hogy ahol orosz tiszt van beszállásolva, oda román tisztet nem tesznek be, nem tudja ennek az okát.

Kiczkó Árpád a fodrásznál volt és azt kérdezte tőle egy orosz tiszt, hogy magyar-e és arra azt válaszolta: harasó.

Sándor Mihály az Egyetemi Könyvtár előtt beszélgetett négy orosz katonával. Oda ment egy román diák és attól azt kérdezte az egyik orosz, hogy miért ütik a magyarokat. És a diák azt felelte, hogy ők nem ütik, de elpirult és elment. Az orosz katona mesélte, hogy mit csináltak a románok 1916–1918-ban.

Szilágyi Ákos hallotta az egyetemen, hogy Balogh Edgár és társai most miért nem tartanak gyűléseket? Eddig olyan sok szépet ígértek, de most hallgatnak. Mindent csak ígértek, és csak az is maradt. Most miért nem csinálnak közgyűléseket.

Most kellett volna a rendes havi közgyűlést megrendezni, de úgy látszik félnek, és nem merik megtartani, hogy a szakszervezeti gyűlés csak arra volt jó, hogy ők szerepeljenek, nem arra, hogy a tömeg nyilváníthassa az akaratát.

Miklós Miklós hallotta, hogy a Dózsa György utcában az elmúlt héten három verekedés is volt, a románok megverték a magyarokat. Most kivonul az orosz hadsereg és jön a román, és jaj lesz a magyaroknak. Groza Péternek most reszket a nadrágja.

Szilágyi Ákos hallotta, hogy hiába küzdenek a demokráciáért, mert az angol nagytőke úgysem engedi ki kezéből a hatalmat. Mert Churchill most találkozik Trumannal és most fogják megtárgyalni a jövő kérdését. Egyesek hallották, hogy román újságok írtak arról, hogy Angliában a konzervatívok győztek.

Kiczko Árpád, hogy a japán békeajánlat elfogadható, és el is fogadják, és Japánt meg fogják szállni, és két víz közé veszik az orosz.

Szakács Júlia hallotta, hogy egy most jött román orvos azt mondta, hogy csak annak köszönhetjük, hogy szervezkedtünk, azért nem hurcoltak el az oroszok, de ez meg fog változni, és mindenkit ki fognak dobni, mert itt nem lesz kommunizmus.

Dr. Lőrinc Ernő elvtárs válaszol az elhangzott beszámolóra. Kérdezi, hogy az elmúlt héten hányan léptek be az Antifasiszta Nők Egyesületébe? Minden nőnek kötelessége belépni, a kommunista nőknek kötelességük beiratkozni. A gyapotra vonatkozólag: fonalakban kapják meg a mezőgazdasági munkások és csak azok fognak kapni belőle, akik a legjobban kitűntek a termelésben jutalomképpen, és csak azután fog a többi földműves és ipari munkás kapni.

Tény az, hogy a görögországi események gondolkozásra késztetnek, és nagyon aggasztó a helyzet, az nem való, hogy a szovjet csapat megszállta volna. A Dardanellák kérdése annyiban szerepel a napirenden, hogy követelik, hogy Törökország tartsa be a szerződését. A világkereskedelem szempontjából van óriási fontossága.

A szövetkezetek szervezése most folyik, és ez létre fogja hozni a spekulánsok teljes letörését. Romániát, Magyarországot és Ausztriát tényleg megszállja a Vörös Hadsereg, és eltörli a Föld színéről a fasisztákat. Hogy a dél-erdélyi magyarság nagy felszabadulásnak örvendez, de az észak-erdélyiek látják azt, hogy mint térnek vissza a román tisztviselők, az azonban arány számban van. Az biztos, hogy Észak-Erdélyben mind kisepertek a román tisztviselőket, és azok most jönnek vissza. A nemzetiségi kérdéseket csak a kommunizmus tudja megoldani.

Sajnos mind átmennek a magyar reakciók biztatására a katonaság elől a magyar ifjak. De arra bizonyíték van, hogy teljesen átszervezik a román hadsereget. Kellő propagandát kell kifejteni a jövő héten megérkező román hadsereg iránt, hogy kellő képpen fogadjuk, akik épp úgy hullatták a vérüket, mint a dicsőséges szovjet hadsereg.

Jelenleg a magyar egyetem naponta vizsgáztat és szigorlatoztat. Tényleg vannak Marosvásárhelyen inkadrált emberek, de ez a létszám nem elég és a hiányzó embereket az ittlévő személyzetből fogják kiválogatni és inkadrálni.

Szabó Lajos elvtárs szerint a mostani személyzet körülbelül hatvan százalékát fogják foglalkoztatni, és akit nem fognak kinevezni, azt a szakszervezetek el fogják helyezni.

Hogy Tordán és Dél-Erdélyben tényleg elvették a házakat és földeket az igaz, de csak a fasisztáktól. Most megjelent egy cikk az újságban, hogy jelentkezzenek azok, akik[-nek] valami sérelme van, a Magyar Népi Szövetség el fogja intézni.

Jelen pillanatban nem aktuális a székelységnek a Szovjetunióhoz való csatlakozása. Épp az a tévedés, hogy nem a szakszervezet állapította meg a fizetéseket, hanem a Tanügyi Intézet.

Szilágyi Ákos hallotta, hogy nagy az ellenszenv a Kommunista Párt vezetősége iránt. Ők sem különböznek semmilyen vezetőségtől, mert ők is csak mulatnak. A Magyar Népi Szövetség vezetőségének kommunista tagjai csak szép lakásokat és zongorát davajoztak⁸ maguknak.

Sárig Róza hallotta: két férfi beszélgetett az utcán. Az egyik Kommunista Párt tag volt, a másik azt mondta, hogy most nem érdemes belépni a Pártba, mert most Anglia fog győzni, és majd a kommunistáknak el kell majd menni Oroszországba, mert jaj lesz itt nekik.

Ábrahám Dezsőné hallotta, hogy a Dermatában nagyon haragszanak Jordákra, mert már elvitt sok cipőt és még a múlt héten is vitt két pár női cipőt, amikor nekik sem jut. A másik: a polgárok körében beszélnek, hogy könnyű a kommunistáknak, mert minden héten ők megkapják a saját raktárjukból a heti egy kg cukrot, egy kg szalonnát és sok tojást, vaját, olcsón. Hol a demokrácia, ha ők is így csinálnak?

Egy 12 pontban megszervezett memorandumban kérték a fizetések megállapítását, de a szakszervezet teljesen elzárkózik. A Szaktanácsba olyan ember furakodott be, aki nem ad semmiről felvilágosítást. Olyan embert kell beválasztani, aki ért a szakszervezeti dolgokhoz.

A Kommunista Párt egyet akart, a magyar nyelvű egyetemet, és az meg is lesz. Ami a demokráciát illeti, az tőlünk függ.

A fegyverszüneti szerződés értelmében Erdély teljes egészében Romániához tartozik.

Hogy szakszervezeti gyűléseket nem tartanak, az helyes, mert olyan sovíniszta emberek dolgoznak, hogy az a magyar egyetem kérdését veszélyezteti.

Munkaprogram: beszámolót tartani a héten hallott hírekről. Megjelent sejttagok névsora: Szilágyi Ákos, Berekméri Jolán, Balázs Ida, Ábrahámné Székely Margit, dr. Lőrinc Ernő, Andrássovski Tibor, dr. Szilágyi Sándor, Kiczko Árpád, Sándor Mihály, Szabó Lajos, Kertész László, Gulácsy Irma, Böjthe Elek, Miklós Miklós, Bereczki József, Jessich András, Sári Gróza, Szakács Júlia.

⁸ [davajoztak = orosz: davaj (add ide!)]

Jegyzőkönyv felvétel 1945. július 21-én megtartott sejtítkári ülésről. Jelen vannak: az összes sejtítkárok

Tárgy: a július 29-i nagy pártnap feldolgozása

A július 22-én érkező Vörös Hadsereg fogadtatása

Külön jelenteni valók: Kozma: felolvassa a napirendi pontokat. Bejelenti, hogy a Párt programot adott, amit úgy kell bedolgozni a sejtekbe, hogy azt végre is tudják hajtani. Tekintve, hogy a szabadságok megkezdődnek, kéri a sejttagok figyelmét külön felhívni, hogy a 29-i pártnapon mindenki jelenjen meg. Mindenki hozzon magával szimpatizánsokat, hogy minél nagyobb legyen a felvonulók száma. A nagygyűlésen beszélni fognak a központi kiküldöttek. Meghívást kapott: Luka László, Pauker Anna, Gheorghe Dej. A nagygyűlés a sporttelepen lesz megtartva, onnan pedig felvonulás a főtérre, ahol a Központi Pártházat avatjuk fel. A Párt másik nagy programja a taglétszámnak duplájára való emelése, de azért nézzük meg és szűrjük meg, hogy kiket veszünk be, illetve kiket ajánlunk tagnak.

Weisz elvtárs: szükség van a nagyobb taglétszámra, tehát ha a Párt azt az utasítást adta, hogy megduplázni a taglétszámát, akkor erre bizonyosan oka van, tehát a legszigorúbban tartanunk kell ehhez.

Oczelák: utasítás szerint augusztus 23-ig Romániának a háborúból való kilépésének évfordulójáig kell a taglétszám duplázását végrehajtani a gyakorlatban is. Az orosz hadsereg fogadása holnap reggel lesz, a román hadsereg megérkezésének időpontja még ismeretlen. A 29-i pártnappal egy időben szeretnénk, ha az Igazság napilap lenne.

Kis Gergely elvtárs felhívja a figyelmet, hogy a Párt ellen dolgozókat előbb ki kellene tisztítani a tagok közül.

Lajcsák kerületi megbízott ismerteti, hogy az ünnepség pontosan 9 órakor kezdődik a sportpályán. Felhívja a szervezőtitkárok figyelmét, hogy hétfőn, július 23-án reggel 7 órára legyenek a központban. Ismerteti, hogy milyen módon sikerült megtudni, hogy egy nagyobb csapategység érkezik Kolozsvárra, hogy ennek ünnepélyes fogadtatásán keresztül leróhassuk részben az orosz hadsereg irányában tanúsított hálánkat.

Kozma elvtárs: A holnapi ünnepségen élet legyen, hang legyen. Éltesse az érkezőket, fogadjuk virággal. A Román Hadsereg fogadtatására is megkapjuk a jelszavakat.

Az elvtársak közül valaki felteszi a kérdést, hogy meg lesz-e tartva a Petőfi-ünnepség.

Válasz: a tömegszervezetekkel érintkezést kell találni, és ezzel az ünnepséggel együtt egy vonalban meg lesz tartva.

Weisz kádertitkár kéri a sejtítkárokat, hogy minden héten a megtartott ülésről küldjék el a jegyzőkönyvet Kozma elvtárhoz. Javasolja, hogy a nyersbőrosztályon történt pofozkodás résztvevőit zárják ki a Pártból. Bejelenti, hogy az érkezett jelentések szerint a frakció ügyében hozott kizárási határozat kisebb palotaforradalmat idézett elő. Ha mi itt a titkári ülésen elhatározzunk valamit, azt végre is kell hajtani, és az eredményt a sejtekkel ismertetni. A jövőben minden határozat a munkásság tudomására lesz hozva

körözüvénnyel. Bejelenti, hogy megalakult az Egységfront Bizottság 5 kommunista és 5 szociáldemokrata tagból.

Dula elvtárs: úgy a Párttól, mint a szaktanács részéről megkapta az utasítást a falumunkával kapcsolatban. Kéri, hogy ha több csoport megy vidékre, autó álljon rendelkezésre. Vasárnaphoz egy hétre a program Fejérd község, már előbb tervbe volt véve, de nem tudtak jól román vagy jól románul beszélő elvtársat beszervezni.

Bitayné megkérdezi, hogy a sejtépítőkkel melyik napon lehetne egy megbeszélést tartani a pénzügyi helyzet, illetve a tagdíj befizetés ügyében.

Botár: kér engedélyt arra, hogy a szabadságolás idején a két cserzősejt összevonva, együtt tarthassa meg ülést.

Kis Gergely bejelenti, hogy az ellátási osztályon sok rendellenességet tapasztal. Mégpedig, hogy az egyik mészáros nem hivatalos áron árusít. Kéri az ügyet kivizsgálni. Egyébként tovább figyeli az ügyeket, és ismét fog jelentést tenni.

Maksai bejelenti, hogy Becze elvtársat a falumunkától elvették, és a kádarmunkába állították be. Gyakran kell a sejteket meglátogatni, figyelemmel kísérni és irányítani munkájukban. Kéri, hogy rövidesen írják össze a kádertitkárokat, valamint a sejtek, hogy milyen napokon és időben tartják összejövetelüket.

Fried elvtárs bejelenti, hogy a megyei pénzügyi bizottság a Dermatánál két személyt választott, Hódos Viktor és Fried Samu, akik a Párt részére havi megajánlás formájában anyagi támogatókat fognak szerezni. Tudjuk, hogy a Pártnak nagy anyagi eszközökre van szüksége, a kormánytól támogatást nem kap, tehát a párttagoknak kell, elsősorban a sejtvezetőknek, hozzájárulni. Kategorizálva van, hogy milyen foglalkoztatási nemben, minimálisan milyen összeget fizethetnek be az elvtársak. Szimpatizánsokat is fel lehet keresni a támogatási kéréssel.

Török kéri kivizsgálni Erkel munkástársának sovén megnyilvánulási ügyét.

Oczelák bejelenti, hogy kedden délután négy órakor a sajtó és a propagandatitkárok a tanácssteremben ülést tartanak.

Csipkés elvtársnő felolvassa a káderek iskolájában résztvevők névsorát valamint beosztásukat, hogy a központban, vagy a kerületi pártházban tartandó iskolát hallgassák-e.

Kozma elvtárs felhívja a figyelmet, hogy a frakciós ügyben büntetettek viselkedését, fokozott figyelemmel kell kísérni. Minden tagnak, aki eddig önéletrajzot nem adott, be kell adni. Kéri, hogy az ismertetésekre kiadott külpolitikai beszámolókat szolgáltatassák vissza.

6.

Jegyzőkönyv. Felvétel az egyetemi sejt könyvtári csoportjának 1945. szeptember 28-i gyűléséről. Jelen voltak Vass elvtárs és Zuckswerné elvtársnő a pártvezetőség részéről. Tagok: Dr. Cherestiesiu Victor, Flórián József, Gáll János, Monoki István, Orbán Ferenc, Blázi Lajos, Demeter Lajos, Simon Jenő, Marosi Béla, Chira Illés, Maróti István, Andrássovski János.

1 pont. Vass elvtárs indítványára a sejt megválasztja a vezetőséget. Politikai titkár: Dr. Cherestiesu Victor, propaganda titkár: Flórián József, szervezőtitkár: Gáll János, kádernegbízott: Monoki István, tömegszervező-titkár: Orbán Ferenc.

2. Vass elvtárs a választások megejtése után beszél a román–magyar megbékélésről. Rámutat arra, hogy jóllehet csak kevesen vannak jelen, de a román kollégák bevonásával számunk fel fog szaporodni. Arra kell törekedni, hogy a két népet összebarátkoztassuk, nekünk kell jó példát mutatnunk. A választások küszöbön vannak, Teohari Georgescu elvtárs biztosított a választások sikeréről. Az Ókirályságban nincs baj. Erdélyben nehéz a helyzet, mert a reakció mindent elkövet, hogy nemzetiségi kérdés segítségével bonyodalmakat idézzon elő, s ezáltal magának híveket toborozzon. Mindazonáltal nagy esélye nincs a reakciónak. Ha a választások lezajlanak, kormányunkat is általánosságban el fogja ismerni a külföld.

3. Cherestiesu elvtárs, mielőtt politikai beszámolóját megtartotta volna, igen fontosnak tartja, hogy először a könyvtár helyzetét ismertesse. Az egyetemi könyvtár ügye olyan stádiumba jutott, hogy azt újra nyíltan fel kell tárnunk Pártunk vezetősége előtt, mivel minden halogatás súlyos következményekkel járhat. Nemcsak 40 ember kenyéréről van szó, hanem egy demokratikus intézmény megvédéséről. mert minden látszat ellenére, már előre le kell szögeznünk: nem román–magyar ügyről van itt szó, hanem a demokrácia és a reakció ügyéről.

Amióta sejtünk megalakult minden alkalmat felhasználtunk arra, hogy vezetőségünk figyelmét felhívjuk a kérdésre. Rámutattunk arra, milyen veszélyt jelentene annak az embernek a visszakerülése a könyvtár élére, aki 1944 októberében kipofozással fenyegette a könyvtár három alkalmazottját, aki 1936-ban dicsekedett hivatalos beszámolójában, hogy eltávolította a marxista könyveket a népkönyvtárból, viszont megtöltötte fasiszta és sovinszta irományokkal, aki akkor, amikor az antifasiszta irodalom még nem volt tiltva Romániában, elvonta az olvasók elől az antifasiszta „Europe nouvelle” folyóiratot, aki számtalan bizonyítékát adta elfogult sovén szellemének. A helybeli párt- és FND-vezetőség elfogadta sejtünk állásfoglalását, viszont Petrovics rektor elvtárs és Daicovici dékán elvtárs kifejtették előttem, hogy Muslea igazgató epurálása⁹ a román egyetem mai helyzetében nem lehetséges, mivel az egyetem 80–90 százalékát epurálni kellene. Ez történt még júliusban vagy augusztus elején. Akkor megegyeztünk Petrovics és Daicovici elvtársakkal, hogy az egyetem külön-külön munkakörrel bízza meg mindhárom igazgatót, vigyázva arra, hogy a múltbeli antidemokratikus szellem ne elevenülhessen fel a könyvtárban. E megbeszélés alkalmával utaltam a májusi memorandumunk adatára, ahol kifejtettük, hogy a könyvtárnak égetően fontos feladatainak elvégzésére 80 alkalmazottból álló személyzetre van szüksége, tehát úgy a szebeniek, mint a kolozsváriak beinkadrálандók.¹⁰ (A magyar egyetemi könyvtárnak 75 alkalmazottból álló személyzete volt.)

⁹ epurálás = tisztítás, itt: eltávolítás

¹⁰ beinkadrálандók = itt: kb. felveendők

E hónap elején, mivel láttuk, hogy az ügy még mindig nem rendeződik, egy új memorandumot szerkesztettünk, melynek egy példányát Petrovics rektor elvtársnak, másik példányát Csögör elvtársnak, egy harmadik példányát Mitrofanovici doktor úrnak, a szebeni könyvtár egyik megbízottjának adtuk át. Megmagyaráztuk elgondolásunkat: a könyvtári munkát három szekció végzi, a román egyetem, a magyar egyetem, és a közkönyvtár szekciója, külön-külön személyzettel. Közkönyvtári szekció azért fontos, mert Kolozsváron nincs más közkönyvtár, és eddig az általános érdekű könyvek beszerzése, népszerűsítése teljesen el volt hanyagolva.

Ez a szekció gondoskodna a fasiszta, sovinszta könyvek eltávolításáról, és a szociális tartalmú könyvek beszerzéséről is. Tegnapelőtt 26-án Mitrofanovici dr. közölte velem, hogy a szebeni könyvtári alkalmazottak megvitatták a mi memorandumunkat, és lezögezték, hogy ők nem fogadják el ezt a megoldást. Ők ragaszkodnak ahhoz, hogy a könyvtár úgy, mint volt 1940 előtt, I Ferdinánd király egyetem könyvtára legyen, a Szebenből most visszahozott személyzettel. A magyar egyetem állítson fel magának könyvtárt, az ő személyzetével, vagyis hagyjuk el mindannyian az intézetet, és adjuk át nekik a helyet. Ők – ezt külön hangsúlyozta – nem akarnak velünk együtt dolgozni, ez folytonos súrlódásokhoz vezetne. Utalt arra, hogy még két román professzor sem fér el egy intézetben (Hatieganu, Goia), hát még két különböző nemzetiségű személyzet. Az előléptetéseknel is folytonos baj volna: a könyvtári bizottság román tagjai a románokat, a magyar tagjai a magyarokat ajánlanák. Jellemző a szebeni kollégák mentalitására az is, hogy még előzőleg Mitrofanovici dr. hivatkozott Monoki elvtárs előtt, hogy a harmincas években román diákok panaszt tettek, hogy magyar diákok magyarul beszélnek lent a bufetben. Íme, hova vezet az, ha együtt van a magyar és a román diákság! Nem is gondolt Mitrofanovici dr. arra, hogy ma ez nem lehet probléma, mert az olyanoknak, akik nem bírják elviselni a másik együttlakó nemzet nyelvét, azoknak ma az internálótáborban van a helyük.

Mitrofanovici doktornak fejtegetésére azt válaszoltam, hogy én ezt az állásfoglalást nem helyeselhetem, sőt nyíltan megmondom, reakciónak és sovinsztának tartom. A szebeni kollégák 1940 előtt együtt dolgoztak ezzel a magyar személyzettel, egyesek két évtizeden át. Ha megfértek akkor együtt, a félig fasiszta Romániában, úgy annál inkább megférhetnek ma, egy demokratikus Romániában. Hova vezetne az, ha ezt az elvet alkalmaznók másutt is: csináljanak talán itt Kolozsváron két városházát, két megyeházát, két pénzügyi igazgatóságot stb.?

A személyzet előléptetésénél pedig bízni kell abban, hogy a könyvtárbizottság tagjai a könyvtár érdekeit tartják majd szem előtt, és aszerint választanak, nem pedig nemzeti és vallási szempontokat! Reakció és sovinszta az az álláspont azért is, mivel a szebeni kollégák nagyon is jól tudják, hogy egy könyvtárat nem lehet egy pár hónap alatt, sőt még egy pár év alatt sem felépíteni, egy magyar egyetemi könyvtár létrehozásához egy pár évtized kellene, gyakorlatban tehát az ő javaslatuk azt jelentené, hogy a magyar egyetemnek ne legyen könyvtára, hogy másrészt ezt a mostani személyzetet, amely tengeri veszély és nélkülözés közt a harcok heteiben, életük veszélyeztetésével éjjel-nappal őrizték és éppen megmentették a milliárdos értékeket, éppen a román állam a köz

részére, amely éhezve (hiszen nagy része 22 ezer lejes havi fizetést kap, azt is nagy hónapos késésekkel) híven teljesítette a könyvtári szolgálatot, a begyakorlott, szakképzett személyzetet tegyék ki az utcára csak azért, mert nagy része (42-ből 35) magyar!

Javasolom tehát, hogy a könyvtári sejt emelje fel tiltakozó szavát és kérje pártunk vezetését, hogy elsősorban hasson oda a román egyetem sejtjében, hogy ezen elvtársak tegyék a mi ügyünket a magukévá, mert itt ismételtelen nem román és magyar ügyről van szó, hanem a demokrácia és az igazi patriotizmus ügyéről, szemben a reakció, szovinizmus és ál-patriotizmus ármánykodásával. Ha pedig román elvtársaink nem volnának elég erősek ahhoz, hogy álláspontunkat az egyetem keretében keresztülvigyék, úgy kérjük a pártvezetőséget, lépjen a FND útján a kormánynál közbe, hogy ez ügy végtére is el legyen intézve. Lehetetlen, hogy a kormány azon határozatát, hogy a román és a magyar egyetemnek közös könyvtára van, továbbra is szabotálják. Mi jól tudjuk, milyen megfontolások vezérlik Muslea úrkat: napról napra várják a kormány bukását, és egy Maniu–Bratianu kormány alatt pedig majd mind korlátlan úr folytathatja a dolgokat ott, ahol negyvenben elhagyta. Ez adja ezeknek az uraknak a bátorságot, hogy a kormány határozatával a román demokrácia szellemével szembehelyezkedjenek.

Mi azonban mint öntudatos kommunisták, akiknek pártja elsősorban felel mindennért, mi itt történik, vagy nem történik, ezt a szabotálást nem nézhetjük tétlenül. Több mint hat hete, hogy az első könyvszállítmányok Szebenből ideérkeztek. Azonnal megkezdhetnék volna a munkát az anyag beolvasztása végett, de mindmáig azt a pár ládát bontották fel, amelyeknek felbontását a néptörvényszék kierőszakolta. Nem nézhetjük tétlenül azt, hogy hetek óta, nemsokára két hónapja már kb. 35-40 állami tisztviselő felletteseik utasítására könyvtári munkahelyüket máig sem foglalhatja el, fizetést vesznek fel és azért jóformán semmit sem dolgoznak.

Kérem e jelentés tudomásul vételét, és kérem a sejtet, határozzák el ezen ügy felettes pártközegeinkhez való felterjesztését.

4. Monoki elvtárs Cherestiesiu elvtárs beszámolójával kapcsolatban ismerteti azon veszélyt, amely a könyvtár jelenlegi személyzetét fenyegeti. A magyar egyetem ugyanis a kiszolgáló személyzet részére 330 emberből álló keret felállítására kapott felhatalmazást. Ebbe a keretbe nem tartozik bele a könyvtár jelenlegi személyzete. Ebből kifolyólag a könyvtár jelenlegi személyzete ki van téve annak a veszélynek, hogy kimarad a költségvetésből, mivel a román egyetemnek már van költségvetésben szereplő személyzete, a folyamatban levő magyar személyzet besorolásából meg kimarad azért, mert a könyvtár mint közös intézmény nem szerepelhet a magyar egyetem költségvetésében. Utólag pedig nagyon nehéz lesz ezt a hibát korrigálni. Ezért Cherestiesiu igazgató elvtárssal felkeresték Csögör elvtársat, és ismertették a helyzetet s kérték gyors intézkedését ebben az ügyben. Csögör elvtárs azt felelte, hogy már érintkezésbe lépett Petrovics rektor elvtárssal ebben a kérdésben, Petrovics elvtárs közölte, hogy a Szenátus már foglalkozott a könyvtár ügyével, s ennek kivizsgálásával a román egyetem könyvtárbizottságát bízta meg, mint amely szakértő ebben a kérdésben, azután pár napon belül a könyvtárbizottság összeül a könyvtár igazgatóival, és végérvényesen megoldja a rég húzódo ügyet. Csögör elvtárs biztosított arról, hogy a magyar személyzet semmi esetre sem marad ki

a költségvetésből, mert a közös megállapodás után közösen a román egyetemmel felterjesztik a személyzetet kinevezés végett.

5. Cherestesiu elvtárs pótlólag kitér Orlea Marie és Muresan Gheorghe könyvtári alkalmazottak magaviseletére. Ezek a változás után soha nem vettek részt semmi tömegmegmozdulásban, sőt ellenségesen viselkedtek s több ízben is sovíniszta magatartást mutattak. Ezek a román egyetemi könyvtár vezetősége részéről megkülönböztető bánásmódban részesülnek, akiktől bekérték irataikat, besorolásuk végett, míg a többi román alkalmazottat figyelmen kívül hagyták. Ez az eljárás is az egyik bizonyítéka az antidemokratikus és sovín mentalitásnak a szebeniek részéről.

A sejt Cherestesiu és Monoki elvtársak beszámolóí meghallgatása után magáévá teszi Cherestesiu elvtárs indítványát, hogy ezt az ügyet a pártvezetőség elé vigye.

Aláírás: Monoki István jegyzőkönyvvezető

Politikai titkár: Cherestesiu Victor

7.

Jegyzőkönyv. Az első kerületi RKP kultúrbizottsági ülésének 1945. X. 27-i üléséről. Jelen vannak: Guttmann Edit, 1/5, Tóth Ernőné, 1/3, Schwarcz Márta 1/5, Bráver 1/1, Győrfi 1/1, Sebestyén Lajos (színházsejt), Mráz Lajos (bőripari) Székely Lipótné, 1/1, Kováts Margit (Mágisz)

Guttmann Edit megnyitja az ülést és felolvassa a jegyzőkönyvet. Faliújság: a belső faliújságot elkészítik. Cikkeket kérnek. Győrfi gyűjti be a cikkeket.

Könyvtár. Guttmann Edit a könyvtár megnyitásával kapcsolatban egy kultúrelőadás megtartását javasolja november 18-án délelőtt 11 órára. Rövid előadás keretében egyik író előadást tartana a könyvről és arról, hogy milyen célja van a könyvtárnak. Javasolja, hogy Szegő Júliát vagy Lakatos Istvánt kérje fel a kultúrbizottság az előadáson való közreműködésre. Schwarcz Márta vállalja, hogy Szegő Júliának szól. Győrfi Szilágyi Andrást fogja felkérni, hogy Miért olvassunk? címmel egy felolvasást tartson. A kép és szavak címmel megtartandó előadásra Guttmann Edit és Bráver fogja felkérni vagy László Gyulát vagy Felvinczi Takácsot. Guttmann tolmácsolja Kováts javaslatát, hogy mindenki az olvasott könyvről írja meg röviden a véleményét. Bráver javasolja, készítsenek listát arról, hogy milyen könyvet olvas, és melyik könyvet olvassák a legtöbben.

Bábszínház. Guttmann beszámol, hogy az ő kérésére küldte a színházsejt Sebestyént. A többi 4 kerület segítségével hozzáfoghat a bábszínház szervezéséhez olyképpen, hogy belépti jegyekkel rendezik meg az előadást és jövedelem bizonyos százalékát Sebestyén kapja. December 2-án a Vasasok otthonában rendez a kultúrbizottság gyerekelőadást a kultúralap javára. A program: Jancsi és Juliska modernizálva mozgóképekben, hogy a román és a magyar gyerekek jobban megértsék. Mráz Lajos vállalja, hogy megszerzi december 2-ra a helyiséget. Sebestyén vállalja a díszletezést, rendezését, és a színházról beszerzi a díszleteket. Schwarcz Márta az engedélyek megszerzését intézi el.

Irodalmi törvényszék. Akik vállalták, nincsenek itt. Egyelőre függőben marad. Több tárgy nem lévén az ülést bezárják.

A Román Kommunista Párt Kolozs megyei Politikai Nevelő Osztályának november havi jelentése.

Propaganda: Ebben a hónapban 21 káderiskolánk volt folyamatban, összesen 840 hallgatóval. Ezek közül kettő román nyelven, egy 30 és egy 60 taggal. Sajnos, a káderiskoláinkat nem látogatják elég rendszeren. Azt lehet mondani, csak 50 százaléka jár rendszeren.

November hónapban a következő pártnapokat tartottuk: november elsején a szoc. demokrata elvtársakkal együtt tartottunk közös pártnapot. Téma: az egységfront megerősítése, az egységes választási lista, egységes munkáspárt. November 7-én az általános ünnepségek miatt elmaradt. November 14-én a földreform és parasztság szerepe az ország újjáépítésében. November 21-én a Párt és a szakszervezetek, november 29-én Pártunk kulturális feladatai.

Az előadott téma után különböző felszólalások és hozzászólások vannak, melyek igen élénkítik a pártnapot.

A pártnapok látogatottsága ebben a hónapban igen lecsökkent. Körülbelül 1100-1200 ember jön el. Annak dacára, hogy két hét óta az összes reszortokkal feldolgoztuk, kötelezővé tettük, hogy minden sejtülésen 10-15 percet beszéljenek a Pártnapról, a Dermatában nagy feliratok hívják fel a figyelmet rá. A pártnapok látogatóinak csökkenése összefügg a korai sötétedéssel, de megyénk zilált szervezeti hibáival is.

A heti propagandagyűlések ebben a hónapban is megvoltak. Ezeken a gyűléseken Pártunk álláspontját ismertetjük, a naponként felmerülő politikai és gazdasági kérdésekben. Például: Miért nem szabad a munkásságot felfegyverezni? A november 7-i hangtalan tüntetés káros volta. A november 8 és 12-i események. Zászlókérdés. Lakás, közellátás. A hallgatók elmondják a városban keringő híreket, és aztán megbeszélik a válaszokat, amelyekkel azokat leszerelhetik. Igen nagy hiba az, hogy a jelenlevők főleg utcai sejték képviselői, míg az üzemekből nem járnak el rendszeren.

Agitáció. Hetenként egyszer agitátoriskolát tartunk, kb. 50 résztvevővel. A napi politikai, de főleg gazdasági és egyéb sérelmeket, a spekuláció elleni harcot tárgyaljuk meg a következőképpen: valaki felteszi a kérdést vagy sérelmet, a másik elvtárs kell válaszoljon rá. Az iskola vezetője pedig megmondja, hogy politikailag helyes volt-e a felelet, vagy nem.

Ezen iskolán résztvevők mindenike megszervezte a maga 10-es agitátorcsoportját, akik tüntetések alkalmával irányítják a jelszavak kiabálását. A november 7-i tüntetésen kb. 25000 ember vett részt, azonban a tüntetés teljesen hangtalanul folyt le. A november 12-i reakciók elleni tüntetés annál szebben sikerült. Kb. 30000 ember jelenlétével délután 2 órától este fél hatig egyfolytában a legharciasabb hangulatban. A Dermatagyár munkásai a november 8-i eseményekkel kapcsolatban tiltakozó memorandumot küldtek a Groza-kormánynak, több ezer munkás aláírásával. Hat üzemben van vörös tábla és munkássarok, azonban nagyon gyengén működnek. Elértük, hogy a CFR munkások beküldték az Igazságnak az egyik, több termelésben kitűnt elvtársuknak a

fényképét, és szép cikket írtak hozzá. A IV. és V. kerület sablonokat készíttetett, spekulánsok elleni harcos szövegekkel és azokat a városban kifestette. A vidékre induló autók a mi jelszavainkat viszik. Sajnos ugyanezt a városi reakciós autóbusz vállalattal még tudtuk keresztülvinni, azonban nem adjuk fel velük szemben a harcot.

A hadsereg részére az AP-n keresztül november hóban 95000 lej értékű újságot és 70000 lej értékű brosrát adtunk. Ugyancsak az AP-n keresztül minden szovjet film bemutatójára 100-100 ingyenjegyet juttatunk a katonaságnak. A falura induló munkáscsapatoknak 8100 lej értékű friss újságot és 50000 lej értékű brosrát adtunk.

November 7-vel kapcsolatban három képes híradónk van a városban, amelyekben pártunkat és Szovjetuniót népszerűsítő képeket közlünk, megfelelő aláírásokkal.

Könyvterjesztés. A könyvterjesztés érdekében ennek a hónapnak a vége felé külön felelősöket bízunk meg, Moskovits elvtárs és Deheleanuné elvtársnő személyében. Kötelezővé tettük sejtjeinkben hogy minden párttagnak havonta két könyvet kell eladni. A CFR műhelyek sejtjei bevezették a fizetés napján való könyvárusítást. Az első ilyen napon több mint 100000 lej értékű könyvet adtak el. A Dermata is ígéretet tett, hogy ők is bevezetik ezt a módszert. Az FND és a tanügyi inspektorárus által egy meghatalmazást íratunk, Deheleanuné elvtársnő részére, ki ezen meghatalmazással végig fogja járni az összes iskolákat, kipurifikálja¹¹ a fasiszta könyveket, és ugyanakkor ajánlja az iskolai könyvtárak részére haladó szellemű könyveinket. Azt már meg is valósítottuk, hogy az összes bálókra, hangversenyekre, műsoros estélyekre kiküldjük könyvárus megbízottunkat. Tartományi bizottságunktól megkaptuk a Libro könyvkereskedést is. Városunkban 31 könyvtár van.

Újság. November 7-én megjelent az Igazság című napilapunk, amit tartományi bizottságunk ad ki. Erre a napilapra 2500 előfizetőt gyűjtöttünk. A naponkénti eladás száma: a Scanteia naponkénti eladásának száma 100-al emelkedett. Ebben a hónapban naponként hatszáznegyven Scanteiát adtunk el. Sajnos ez a szám így is nagyon kicsi. A sejtjeinkben konkrét feladattá tettük a Scanteiára való előfizetés-gyűjtést. Kolozsváron 101 faluújság van, vidéken 15.

Kultúrmunka. November hónapban Bányai Margit és Magyar Eszter kultúrfelelős vezetőkkel alakult egy szakemberekből álló kultúrbizottság. Ez a bizottság a következő csoportokból állt:

1. rendezvények: színház (professzionisták kontrollálása, műkedvelők kiképzése), zene, szavalókórusok, dalárdák
2. tudományos előadások
3. torna, tánc
4. grafikai kollektíva
5. kultúrmunka iskolák felé. Analfabétakurzus.
6. kultúrmunka falvak felé.

A Párt kultúrbizottsága november 7-re szép előadást rendezett. Mozgóképekkel, kórusokkal, szavalatokkal, jelenetekkel, ügyes díszletezéssel mutatva be az októberi szo-

¹¹ kipurifikálja = kitisztítja

cialista forradalom előzményeit, megvalósulását, és az utána következő építő korszakot. Az előadásnak voltak hibái, de újszerű volt és ötletes. November 22-én Józsa Béla halálának évfordulójára nívós emlékünnepelet rendezett kultúrbizottságunk. November 27-én zongorakoncertet, amelyen szép számmal vettek részt munkáselvtársak is. A koncert jövedelmének 50%-a a grafikai kollektíva javára ment. Ezenkívül segített az első, harmadik és negyedik kerület műsoros báljainak a megrendezésében is. Úgyszintén a pártnapok kultúrprogramjáról is gondoskodik.

E hónapban az öt kerület legjobb műkedvelőit kiválasztva megfelelő szakemberekkel központi kultúrgárda alakult. Egyelőre még nehezen indul, mert a kerületi titkárok nem veszik eléggé komolyan a kultúrkérdéseket. Négy művész és egy gazdasági felelőssel megalakult a grafikai kollektíva. Anyagi támogatását a kerületekből kapja. A kollektíva célja az összes szervezeteinket ellátni jelszavakkal, rajzokkal, és a rendezvényeket dekorálni. Kultúrbizottságunk orvosi előadásokat tarttatott az AP kerületeiben. Közvetve irányította a Balcescu falu-kultúrmunkáját. A Balcescu a katonasággal együtt ment ki Borsára és ott megalakította a Camin Culturalét. Itt jelentjük, hogy az ARLUS egy-két jó elem bevonásával megerősödött és hetenként tartja az értékesebbnél értékesebb előadásait. Az analfabétakurzus anyagát kidolgoztatta a kultúrbizottság, december elején sokszorosítani is fogja. Kolozsváron 30 kultúr csoport van, vidéken 64. Összesen 94. A PNO reszortja a következőképpen tevődik össze: PNO titkára: Csiszér Polixénia

Kultúrfelelős: Magyar Eszter

Agitátor: Vadeanu Gavril

Könyvterjesztés: Moszkovits Béla

Technikus félnapra: Jakab Alfréd

Munkaterv december hónapra:

Káderiskolákba több románt bevonni

Pártnapok nívósabbá és népesebbé tétele

Megvalósítani a román agitátoriskolát

Megvalósítani mindazt, ami az eddigi körlevelekben benne volt.

Választásokat előkészítő kampány. Nagygyűlések tartása az egyes szakmabeliekkel, kerületekben való összehívással.

Falusi könyvtáraink részére könyvakció

Helyi autóbuszokra megszervezni a plakátragasztást

Megafon beszerzése pártházba

Magyar agitátor beszerzése

Román kultúrfelelős aktivistát szerezni

Központi kultúr csoport kifejlesztése

Analfabétakurzus megkezdése

Gyermekmeséket kiadni

Központi kultúr csoportok kifejlesztése

Könyvterjesztés tökéletesebb beszerzése

Scanteiára előfizetőket gyűjteni.

Faliújságok lekontrollálása és felfrissítése

9.

Jelentés. Az első kerületi RKP kerületi kultúrbizottságának 1945. december 1-jei üléséről. Jelen vannak: Guttmann Edit 1/5, Schwarcz Márta 1/5, Tóth Ernőné 1/3, Kanyaró Pálné 1/1, Bráver 1/7, Kováts Margit (Mágisz) Jagamas János, Gál Endre (Egyetem) Fischer Dalma ¼.

Guttmann Edit megnyitja az ülést. Kifogásolja, hogy a sejtek kiküldöttei nagyon kis számban jelennek meg. Javasolja, hogy fel kell szólítani az összes sejteket, hogy a kultúrtagjaikat delegálják be. A kultúrbizottság megbeszéli a december 5-én megtartandó gyermek mesedélután előkészületeit és műsorát. Bráver elvtárs bejelenti, hogy 1/1 sejt kettévált, mert igen sokan voltak ott. Ő most a másik sejtben, az 1/7-ben dolgozik. Beszámol továbbá arról, hogy a neki átadott jegyekből 50 darabot a református iskolának, 50-et a lutheránus iskolának és 20 darabot a 3-as számú elemi iskolának adott át.

A mesedélután rendezői: Tóth Ernőné, Alexáné, Kanyaró Pálné, Fischer Dalma, Kántor Ida, Stern Andorné és Kováts Margit. A zenei számokat összeállítja, és a kottákat beszerzi Jagamas János, a betanítást Guttmann Edit, Schwarcz Magda és Mráz Lajos végzik. Guttmann Edit 1 kg diót és egy negyed kg mazsolát, Kanyaró Pálné pedig egy kg diót hoz a gyermekek közötti szétosztásra. Schwarcz Márta beszámol a Rév Lívia-konцерtról, melyet november 27-én tartottak meg a grafikai kollektíva javára. Azután a könyvtár kiegészítését, könyvek bevásárlását beszéli meg a kultúrbizottság. Bráver elvtárs előadja, hogy az ő sejtjükben (1/7) minden vasárnap délután összeülnek azért, hogy forradalmi dalokat, egyúttal József Attila stb. verseket is szavalnak és ismertetnek. A cél az, hogy ezek a délutánok később könyvismertető és vitadélutánokká fejlődjenek. Javasolja, hogy itt is kellene rendezni ilyen kultúrdélutánokat, sőt a többi sejtekben is. Bráver elvtárs bejelenti még: a román nyelvtanfolyamok ezentúl csütörtökön és szombaton este fél 8-kor lesznek. Több tárgy nem lévén, az ülést bezárják

10.

Jegyzőkönyv a matematikai és bölcsészeti sejt 1945. december 18-án tartott üléséről. Jelen vannak: Weisz Ernő, Lebovits Márton, Ádám András, Gál Endre, Szász Júlia, Farkas Aliz, dr. Naumann György, Tóth Imre, dr. Balogh Ernő, Gaál Gábor, Weizsmann Endre, Lukács Lajos, Friedmann Ágnes, dr. László Gyula.

Hiányoznak: Földes László, Lőrinc Ferenc, Grósz György, Meitner Tamás, Zsakó János, Szende György, Berger József, Weisz Imre, Jancsó Elemér (dr.), Török Márta, Ferenc Erzsébet.

Napirend:

1. A december 11-i sejtjegyzőkönyv felolvasása
2. Munkaprogramból elvégzettek ellenőrzése
3. Politikai beszámoló
4. Agitációs beszámoló
5. Egyetemi kérdés

1. jegyzőkönyv felolvasása. A sejt egyhangúan tudomásul vette a jegyzőkönyvben foglaltakat.

2. Munkaprogramból elvégzettek ellenőrzése. Könyvtár részére újabb három könyv érkezett. Káderiskolában 1 hiány. Két új párttagot szerveztek be. Falu részére könyvgyűjtés, egyetemi reformtervezet.

3. Politikai beszámoló. Sejt tagjai határozati javaslatba foglalták kérésüket, mely szerint szükségesnek tartják továbbra is az előre elkészített politikai beszámolót. Továbbá fontosnak tartanának egy havonta megjelenő sejtközi bulletint, melyben bizonyos belső pártkérdéseket dolgoznának fel.

4. Agitációs beszámoló, tartotta Weizsmann Endre elvtárs. Beszért a falu részére könyvgyűjtésről, káderek fontosságáról stb.

5. Egyetemi kérdések. Borbély Samu nem párttag, meghívott: előadta az egyetem megindulásánál felmerülő nehézségeket, és vázolta azokat a bajokat, melyeknek orvoslása elengedhetetlenül szükséges. Borbély professzor előadott problémáihoz Tóth Imre, Gáll Endre és Lukács Lajos szólt hozzá. A sejt megbízta Borbély professzort, hogy szerkesszen meg egy újságot az előadott problémákkal kapcsolatban és azt terjessze a legközelebbi sejtülés elé.

Rövidítések és irodalomjegyzék

GIURESCU

1996

GIURESCU, Dinu C.: *Guvernarea Nicolae Rădescu*. București, Edit. All, 1996.

LAKATOS

2010

LAKATOS Artur: *Partidul Comunist Român din Cluj în 1945*. In: *Studia UBB Historia*, 55(2010), 1–2, 2010, 41–55.

MORAR-VULCU

2000

MORAR-VULCU, Călin: *Organizare locală și componență etnică. PCR Cluj 1945–1950*. In: *Revista Bistriței*, 14(2000), 126–135.

KING

1980

KING, Robert R.: *History of Romanian Communist Party*. Hoover Institution Press, Stanford University, 1980.

SCURTU–BUZATU

1999

SCURTU, Ioan–BUZATU, Gheorghe: *Istoria românilor în secolul XX, 1918–1948*. București, Edit. Paideia, 1999.

ȚIRĂU

1993

ȚIRĂU, Liviu: *Dezvoltarea structurilor de putere ale Partidului Comunist Român în județul Cluj 1945–1946*. In: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, 32(1993), 273–282.

Az 1956-os forradalom és a Brit Kommunista Párt: egy határozathozatal nehézségei

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc komoly próbatétel volt a nyugati kommunista pártok számára. De már ezt megelőzően a Szovjetunió Kommunista Pártjának (továbbiakban SZKP) XX. kongresszusán elmondott Hruscsov-beszéd is nehézségeket okozott. Nem volt kivétel ez alól a Brit Kommunista Párt (továbbiakban) BKP sem. A XX. kongresszusra érkező BKP küldöttség – George Matthews, Rajani Palme Dutt¹ és Harry Pollitt – a tanácsterembe belépve már megérezte az idő változásának szelét: észrevették, hogy hiányoznak a Sztálint ábrázoló képek. A teremben pedig a küldöttek a perekről és a rehabilitálásokról beszéltek.²

Jelenlegi tudásunk szerint a három BKP vezető közül egyik sem volt ott azon a zárt ülésen – 1956. február 25-én –, amikor Hruscsov elmondta a Sztálin hibáival, bűneivel kapcsolatos beszédét, amelynek a létét utána még sokáig tagadták a nyugati kommunisták. A *Daily Worker* munkatársa, Alison Macleod azonban felvetette, hogy a BKP főideológusa, aki a leginkább ismert és elismert volt Moszkvában: Rajani Palme Dutt – akinek mindig is szentírás volt minden, amit a SZKP vezetői mondtak – talán megkaphatta a beszéd egy írásos példányát.³ Erre enged következtetni Macleod szerint, hogy 1970-ben Dutt, szokatlan módon, az „imperialista sajtónak” a *Sunday Times*nek adott interjút a témában. Itt azt nyilatkozta: Hruscsov úgy kezelte Sztálint, mint egy idióta inkompetens embert, ami felháborította őt. Kifejezetten rosszindulatúnak tekintette az SZKP első titkárát. Azonban ez az elmélet nem igazolható.⁴ A BKP tagjainak többsége sokáig nem volt tisztában a XX. kongresszus fordulatával, a vezetők a tényeket módszeresen elhallgatták vagy a következményeket kisebbiteni igyekeztek. Ennek a jegyében közölt bizonyos részleteket a beszédéről a BKP napilapja, a *Daily Worker* 1956. március

¹ Rajani Palme Dutt (1896–1974) indiai orvos és svéd anya gyermekeként született 1896-ban. Oxfordban tanult, amikor kitört az I. világháború, de megtagadta a sorozáson a fegyveres szolgálatot, amiért végül hat hónap börtönre ítélték. Később kizárták az oxfordi egyetemről is, mert a Szovjetunióban zajló forradalom támogatására szervezett egy összejövetelt. Később mégis lediplomázhatott. 1920-ban maga is a BKP alapító tagjai közé tartozott. 1921-ben folyóiratot alapított *Labor Monthly* névvel, amelynek a főszerkesztője volt több mint 50 évig. Dutt sztálinista volt, még tulajdon párttársaival is szembeszállt, amikor a II. világháború kezdetén, 1939-ben a saját hazájuk háborús politikája helyett a Szovjetunió által hirdetett „semlegességi” álláspontot kellett támogatni. Ennek az eredményeként 1941-ig betölthette a BKP főtítkári pozícióját is, amelyet Harry Pollittal szemben nyert el időlegesen. Dutt egész életében lojális követője maradt a Szovjetuniónak. Ezért mind az 1956-os magyarországi, mind az 1968-as csehszlovákiai beavatkozást támogatta. Lásd részletesebben: John Simkin, Spartacus Educational <http://spartacus-educational.com/CRIdutt.htm> (2014. szeptember 7.).

² CALLAGHAN, 2003, 62.

³ MACLEOD, 1997, 55.

⁴ Uo.

19-i száma is. A lap szerkesztője, John Ross Campbell állásfoglalásában további zavar okozásának a céljából hozzátette, hogy a beszéd körül a kapitalista sajtóban keveredtek „kibogozhatatlan” elegyként a tények és a fantáziálások.⁵ A beszéd teljes szövegét elsőként a liberális hetilap, az *Observer* közölte 1956. június 10-én, amelyet a *Daily Workers* 22-én ismert el hitelesnek.⁶ Ilyen előzmények után újabb hullámokat keltett az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc eseményeinek vitája a szigetországi kommunisták pártjában.

1956. november 3-án összeült a BKP Végrehajtó Bizottsága (továbbiakban VB), amely a feladatait tekintve a párt Központi Bizottsága volt. Ezen a napon keletkezett az a határozati javaslat is, amelynek teljes szövegét közlöm. A kiterjesztett ülést a párt főtitkárának beszéde nyitotta meg. Beszédének rövidítésekkel, nehezen olvasható kézírással gyorsan jegyzetelt részletei, illetve az állásfoglalását követő vita kézzel írt jegyzetei is megmaradtak. A VB ülés egyéb eseményeivel együtt olvashatók mikrofilmen, illetve digitalizált változatához is hozzá lehet férni a *Microform Academic Publishers* internetes oldalán, amennyiben legalább egyhetes előfizetést vásárolunk a honlapon.⁷ Az oldalon 2008 óta tekinthetők meg ezzel a megoldással a BKP történetével kapcsolatos mikrofilmek, közöttük az 1956. november 3-i határozati javaslat is az 1956-os magyar forradalom értékeléséről, amely az első – de nem utolsó – kísérlete volt a BKP vezetőségének a történetek határozati szövegben elfogadott értelmezésére.

John Gollan pártfőtitkár a lengyel és a magyar eseményekkel is foglalkozott beszédében és érintette az ismertetésben már röviden említett SZKP XX. kongresszusának Hruscsov-beszédét is.⁸ Hosszas elemzésében három, kifejezetten a BKP életét érintő eseményt is megemlíttet. Az első Peter Fryerhez, a BKP napilapjának – a *Daily Worker*nek – tudósítójához köthető, akit azzal a céllal küldtek Magyarországra, hogy a szovjet és így a BKP vezetők szájíze szerint is magyarázza a forradalom eseményeit. Ezzel a kísérlettel azonban súlyosan felsültek. Peter Fryer a látottaknak megfelelően kívánta megírni a budapesti történéseket. Tehát egy szót sem ejtett az állítólagos ellenforradalomról vagy fasisztákról. Ezzel azt érte el, hogy csak egy alaposan cenzúrázott riportja jelent meg a *Daily Worker*ben, illetve a további cikkei már nem is közzéttek.⁹ Fryer hazatérése után sem változtatta meg nézeteit. Sőt, 1956 decemberében könyvet

⁵ BECKETT, 1995, 131.

⁶ MACLEOD, 1997, 92–93.

⁷ Microform Academic Publishers, 2008, 2–10. kép.

⁸ John Gollan (1911–1977) 1911-ben született Edinburghban. Családjától örökölte a szocialista eszme iránti elkötelezettségét. Kora ifjúságától részt vett a baloldali megmozdulásokban. Az 1926-os általános sztrájkban röpcédulákat árusított. 1927-ben lépett be a Kommunisták Ifjúsági Szövetségébe, illetve a Kommunista Pártba is. A Kommunista Ifjúsági Szövetség pártfőtitkári pozícióját töltötte be 1935-ben. Később a BKP kerületi titkára lett Északkelet Angliában, majd szülőhazájában Skóciában. 1947-től a párt főtitkár helyettese, majd 1956-tól egészen 1975-ig a párt főtitkára. Lásd részletesebben: Graham Stevenson http://www.grahamstevenson.me.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=235:john-gollan-&catid=7:g&Itemid=108 (2014. augusztus 26.).

⁹ RÁCZ, 2013, 360–365.

is írt magyarországi tapasztalatairól.¹⁰ Gollan természetesen nem fogadta el Fryer vélekedését a történekről, különösen az zavarta, hogy Fryer szót sem ejtett a sötétben bujkáló ellenforradalmárokról és fasisztákról, akik kihasználták a Magyar Dolgozók Pártjának (továbbiakban) MDP gyengeségeit. Tulajdonképpen az 1956. november 3-i határozati javaslat John Gollan és a vezetőség támadása Peter Fryer és az ideológiailag hozzá köthető BKP pártellenzék: az 1956-os magyar forradalmat a történekr valóság szerint magyarázni kívánó egyes *Daily Worker*-újságírók ellen is.¹¹ A másik két esetet arra használta fel John Gollan, hogy rámutasson a magyar kommunista vezetés hibáira.

A *Daily Worker* 1956. november 3-i számában közölt Charlie Coutts-interjú említtette meg másodikként a BKP főtitkára. Az interjú alkalmas volt arra, hogy bírálja a magyar kommunista vezetés által elkövetett hibákat is. Coutts, a *Világ Ifjúság* című lap angol kommunista szerkesztőjeként dolgozott Budapesten. Ellenben az interjú Peter Fryer készítette vele, abból az elgondolásból, hogy Coutts BKP iránti lojalitását nem kérdőjelezhetik meg.¹² Tévedett, mert ezt a jelentését cenzúrázták. De azért Coutts interjúból kiderült, hogy a forradalom nem azért tört ki: mert vissza akarták állítani az 1945 előtti állapotokat. Éppen azért szálltak síkra, mert nem engedték megvalósítani a magyar sajátosságoknak megfelelő szocializmus kiépítését. Ráadásul a forradalmi bizottságokról is úgy vélte, hogy képesek lehetnek összefogni egy demokratikus szocialista Magyarországgal, amely esetben az ellenforradalomnak esélye sem lehet velük szemben. Azonban Coutts erősen kritizálta a szovjetek rossz gyakorlatának magyar követését, például a politikai rendőrség visszaélései tekintetében.¹³ Gollan persze csak a magyar kommunisták hibáit emelte ki ebből, amelynek a célja – amint a határozati javaslatban is látható –, hogy a Szovjetunió hibáinak felvetése helyett inkább az MDP kerüljön a vádlottak padjára.

Ezt erősítette a Hajós Edit-ügynek Gollan általi felemlítése is. Ezzel azonban túl messzire ment. Ugyanis ebben az esetben egy olyan történetet használt fel a magyar forradalom értelmezésére, amelyben lehetséges, hogy maga a BKP vezetése is hibáztható volt. Hajós Edit álnéven írt könyvében azt állította: csak egy könyv fordításának céljából érkezett Magyarországra, mindössze azért, mert a magyar kiadó csak forint-

¹⁰ FRYER, 1956.

¹¹ Különösen a James Friell körül kialakult csoportosulást lehet megemlíteni. James Friell, Gabriel művésznéven a lap rendkívül színvonalas politikai karikatúráit készítette. Az első komolyabb vitája akkor keletkezett a lapnál, amikor elkészítette Hruscsov – az SZKP XX. kongresszusán elmondott – Sztálint elmarasztaló beszédét karikázó politikai rajzot. A karikatúrán két aggódó ember hallgatta Hruscsov beszédét. Miközben a háttérben két nehezen kivehető, emberségnek és igazságnak felcímkezett figura állt. A rajzon a következő szöveg szerepelt „Bármilyen útra lépünk is, nem hagyhatjuk őket hátra”. Több támadó olvasói levelet is kapott a karikatúra. Az 1956-os magyar forradalom a szovjet Vörös Hadsereg bevetésével történő elfojtását támogató *Daily Worker* főszerkesztő Campbellt Friell elítélte. De amikor a főszerkesztő nem engedte megjeleníteni Friell karikatúráját a magyar forradalommal kapcsolatban, Gabriel elhagyta a lapot. Lásd: John Simkin, Spartacus Educational <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/ARTfriell.htm> (2012. július 10.)

¹² FRYER, 1956. Lásd: http://www.marxists.org/archive/fryer/1956/dec/4_how_the_revolution_began.htm (2014. szeptember 7.).

¹³ *Daily Worker, Why Hungarian rose by an An Eye-Witness*, 1956. november 3. 3.

ban tudott fizetni.¹⁴ 1949-et írtak és Hajós Edit mint kommunista és ekkor már mint brit állampolgár meglátogatta a *Daily Worker* londoni szerkesztőségét és felajánlotta nekik, hogy budapesti tartózkodása alatt tudósításokat közöl számukra Magyarországról. Letartóztatták és kémkedéssel vádolták. A *Daily Worker* szerkesztősége – véleménye szerint – azt is letagadta, hogy bármivel is megbízták volna.¹⁵ Ráadásul a napilap 1956. november 3-i számában megjelent egy cikk is Edith Bone kiszabadulásáról. A cikkben a szerkesztőség kifejtette megrökönyödést a történetek miatt és azt állították, nem tudták, mi történt az idős hölgygel, sőt mindent elkövettek, hogy kiderítsék pontosan hol is volt.¹⁶

Ezekből a Gollan által emlegetett esetekből is látható, hogy a pártvezetőség minden egyes ügyet, bármilyen legyen is az, olyan magyarázatként használt fel a határozati javaslatához, amely a benne foglaltakat igazolta. Tehát Peter Fryer nem a tényeknek megfelelően ítélte meg a forradalmat, miközben Coutts vallomása és Edith Bone esete bizonyítja a magyar párt hibáit. A XX. kongresszus Hruscsov-beszéde – folytatta Gollan – olyan esemény volt, amely éppen úgy a BKP számára is gondokat okozott, mint a magyar kommunistáknak.

A pártfőtitkár a határozati javaslat tartalmával összefüggésben rövid történelem-ismertetést tartott Magyarország jelenlegi helyzetének kialakulásáról. Kifejtette, hogy bár a Vörös Hadsereg a II. világháború végén a fasizmus erőit viasztaszorította, mégis maradtak „reakciós” elemek, akik most ismételtlen megmutatták magukat. Tehát az ellenforradalmárok kihasználták a magyar kommunisták hibáit és gyengeségeit is.

Gollan azzal kapcsolatos véleményét, hogy a Vörös Hadsereg jogosan avatkozott be a magyar forradalomba már október 23-án is, nem minden VB-tag tartotta megfelelő hozzáállásnak. Brian Behan szerint a szovjeteknek be sem kellett volna avatkozniuk, illetve azok, akiket ellenforradalmároknak tartottak, valójában munkások.¹⁷ A szovjet csapatokat ki kellene vonni és óvatosan kell kezelni a csapatok Magyarországon tartásának kérdését is.¹⁸ Howard Hill sokkal inkább a szovjet beavatkozás brit kommunistákat is sújtó politikai következményeire helyezte a hangsúlyt.¹⁹ Véleménye szerint egy ilyen

¹⁴ BONE, 2007, 40.

¹⁵ Uo., 58.

¹⁶ MACLEOD, 1997, 141.

¹⁷ Brian Behan (1926–2002) ír származású dráma és regényíró. Londonba érkezése után egy darabig kőművesként dolgozott. Belépett a szakszervezetbe és a kommunista pártba. Tagja volt a BKP Végrehajtó Bizottságának, de 1956-ban, a magyar események miatt kilépett a pártból. Később belépett a Szocialista Munkás Pártba (a későbbi Forradalmi Munkás Párt). Titkári pozíciót töltött be, de csak néhány évig. 1969-ben egyetemi tanulmányokba kezdett. Ezután 1972 és 1990 között tanított is a londoni kommunikációs – ma így hívják, és a fordítás szempontjából ez áll közel az iskola profiljához – főiskolán (London College of Printing). Lásd részletesebben: Graham Stevenson http://www.grahamstevenson.me.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=45:brian-behan&catid=2:b&Itemid=98 Letöltés ideje (2014. 09. 02.).

¹⁸ Microform Academic Publishers, 2008, 63. kép.

¹⁹ Howard Hill, (1913–1980) 1934-ben lépett be a Kommunisták Ifjúsági Szövetségébe (Young Communist League), majd az elektromos ipar területén dolgozók szakszervezeti tömörülése következett. Belépett a Munkáspártba is. A Munkáspárt színeiben 1938-ban Brightside város önkormányzatába vá-

beavatkozással sohasem fogják elhozni a szigetországba a szocializmust. A szovjet beavatkozás számára nyújtott politikai támogatás „egy fatális ütés volt a kommunizmus brit útjának”. Ráadásul Hill tanácstalanul kérdezgette a határozati javaslat támogatóitól: hogyan tud majd szembenézni a brightside-i választóival? „Az, ami történt, nem az én szocializmus ideálom”, tette még hozzá.²⁰

A *Daily Worker* oldaláról Malcolm MacEwan kifejtette egyetértését Hillel.²¹ Hozzátette azt is: amennyiben a BKP folytatja a szovjet beavatkozás védelmét, akkor képtelen lesz tovább dolgozni a *Daily Workernél*.²²

A vitában megszólaltak azok is akik kérdőjelek nélkül támogatták a határozati javaslatnak azokat a részeit is, amelyekben rögzítették az ellenforradalom szerepét az 1956-os magyar eseményekben, illetve feltétel nélkül támogatták a szovjet beavatkozást.

Harry Bourne²³ véleménye szerint: nem kellene minimalizálni a Magyarországon jelen lévő ellenforradalom veszélyét. Kettős hatalom volt pár napig. A szovjet katonák tartották meg az országot a kommunizmusnak. A vezetéshez leglojálisabb brit kommunisták közül Arnold Kettle is hozzászólt a vitához.²⁴ Először is támogatta a John Gollan

lasztották. 1943-ig nyíltan nem volt tagja a Brit Kommunista Pártnak, de onnantól kezdve teljes állásban a pártnak dolgozott a yorkshire-i kerület titkárságán egészen a visszavonulásáig, 1975-ig. Az 1956-os forradalom megrázta, de élete végéig a párt tagja maradt. Lásd részletesebben: CALLAGHAN, 2003, 311.

²⁰ Microform Academic Publishers, 2008, 68. kép

²¹ Malcolm MacEwan (1911–1996) 1911-ben gazdag skót családban született. Édesapja Alexander MacEwan ismert skót nacionalista volt. Tanulmányait egy helyi angol iskolában kezdte, amely azt eredményezte, hogy elhagyta skót akcentusát. 21 éves korában egy balesetben elvesztette a lábát. Edinburghban jogi diplomát szerzett és itt ismerkedett meg a marxizmussal. Kezdetben a Munkáspártban politizált és bekerült Banff városának önkormányzatába is. 1941-ben azonban már a Kommunista Párt tagja lett. A váltás annak köszönhető, hogy nem értett egyet a Munkáspárt a Szovjetunióval szembeni politizálásával. Rövid ideig a skóciai *Daily Workernél* dolgozott jogi tanácsadóként, aztán a londoni *Daily Worker* következett, amelynek előbb a parlamenti tudósítója, aztán hírszerkesztője lett. 1956-ban a magyar események miatt megingott a pártba vetett hite. 1956 novemberében otthagyta az újságot, 1958-ban pedig kizárták a pártból. Ezután a természetvédelem területén kezdett politizálni. A Brit Királyi Építészeti Hivatal folyóiratát szerkesztette, illetve az Exmoor Nemzeti Park bizottságának tagja lett. Lásd részletesebben: Graham Stevenson http://www.grahamstevenson.me.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=366:malcolm-macewan&catid=13:m&Itemid=114.

²² Microform Academic Publishers, 2008, 72. kép.

²³ Harry Bourne (1913–1974) hírnevét a spanyol polgárháborúban az Ebro folyó menti harcokban szerezte. Zsidó származású volt, eredeti családneve feltehetően Ceiternbaum. Ezen a néven jelentkezett a spanyol polgárháborúban harcoló nemzetközi brigádba. De használta a Harold Sittingbaum és a Harold Sittingbourne neveket is. Ebből keletkezett a Harold Bourne, illetve a Harry Bourne név. Az Ebro menti harcok idején 1938-ban már a kommunista párt tagja volt. Irodai munkát végzett mielőtt teljes állású pártalkalmazott lett volna. Előbb Nyugat-Angliában dolgozott, később kerületi titkár lett. A Végrehajtó Bizottság megbecsült energikus tagja volt. Lásd: Grahams Stevenson http://www.grahamstevenson.me.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=59:harry-bourne&catid=2:b&Itemid=98.

²⁴ Arnold Kettle (1916–1986) marxista irodalomkritikus, aki a Cambridge-i diákéveitől kezdve egészen haláláig a BKP tagja volt. A II. világháború alatt Indiában látott el szolgálatot, illetve Jugoszláviában segítette a partizánokat. Több egyetemen is tanított irodalmat. (Leeds egyetem, Dar es Salam egyetem Tanzánia.) Lásd részletesebben: Grahams Stevenson http://www.grahamstevenson.me.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=331:arnold-kettle&catid=11:k&Itemid=112 (2013. szeptember 2.).

által elmondottakat, de hozzátette, hogy a szovjet katonáknak Magyarországon kell maradniuk. Kifejtette, hogy ne is sugallják azt, hogy a magyar kormánynak hiba volt kérnie a szovjet csapatok beavatkozását.²⁵ És ez a határozati javaslatban nem is került szó szerint rögzítésre.

Rajani Palme Dutt pedig egy meglepő megjegyzéssel végkép egyértelművé tette, hogy semmi esetre sem fogja a BKP vezetése a történeteknek megfelelően értelmezni a magyar forradalmat. Kijelentette, hogy a népfelkelés népszerű magyarázata a magyarországi folyamatra tulajdonképpen az imperialista Egyesült Államok külügyminisztere, Dulles kitalációja.²⁶ Ennyivel le is lehetne zárni az eseményeket, azonban 1956. november 4-én a szovjet hadsereg immár másodszor is fegyveresen avatkozott be a forradalomba, ám ezúttal egy új miniszterelnököt is hoztak magukkal Kádár János személyében. Így a BKP ülése 1956. november 4-én tovább folytatódhatott. A VB ezúttal is a londoni Covent Gardenben található King Streeten ülésezett. A VB tagja Max Morris 2006-ban még nyilatkozott az ülésről a *The Guardian*nek. A VB-ülés különlegessége az volt, hogy éppen akkor tartották a Trafalgar téren a nagy tüntetést a szuezi konfliktusban való angol részvétel ellen. A BKP számára ekkor a magyar ügy újabb fejezetének tárgyalása fontosabb volt, mint az ellenzékkel történő összefogás a tüntetésen. Morris elmesélte, hogy John Gollan ezúttal is jogosnak nevezte a szovjet beavatkozást, mert szerinte a magyar forradalom az imperialisták kísérlete volt egy előretolt fasiszta bástya létrehozására a kelet-európai kommunista-blokkban.²⁷ Az ülés alapvető momentumai az volt, hogy amennyiben a Kádár-kormányt támogatják, akkor elkerülhetetlen a szovjet beavatkozás támogatása is. Ennek fontosságát Rajani Palme Dutt külön is hangsúlyozta.²⁸ Ezek alapján új határozat született az 1956. november 3-i szöveggel szemben. John Gollan és mások is kitértek arra, hogy a Mindszenty-féle 1956. november 3-i rádióbeszéd már jelezte a magyarországi fasizmus előretörését és annak visszaállításának szándékát. Kifejtették azt is, hogy a teljes BKP vezetés a szocializmus mellett foglalt állást az ellenforradalommal szemben. A pártfőtitkár hangsúlyozta, hogy Nagy Imrének vége van és a BKP Politikai Bizottsága egyetértett abban, hogy igazolni kell a Szovjetunió újabb magyarországi akcióját. És bár sokkal jobb lenne „csendben ülni”, de ki kell állni a Szovjetunió mellett.²⁹

Az új szövegben a Kádár-kormány támogatása mellett külön ki lett emelve a Mindszenty-beszéd is, amelynek a határozat szövege szerinti célja a szocializmus eltörlése, a kapitalizmus, a földbirtokrendszer és a katolikus egyház politikai hatalmának visszaállítása volt.³⁰ Az 1956. november 4-én hozott BKP határozat szövege megjelent a

²⁵ Microform Academic Publishers, 2008, 79. kép.

²⁶ Uo., 85. kép.

²⁷ *How Soviet tanks crushed dreams of the British communist*. The Guardian, 2006. október 21. Web: <http://www.guardian.co.uk/world/2006/oct/21/politics.past> (2009. március 29.).

²⁸ Microform Academic Publishers, 2008, 110. kép.

²⁹ Uo., 111. kép.

³⁰ Uo., 113. kép.

másnap kiadott *Daily Worker* első oldalán is.³¹ Azonban ezt a határozatot sokan nem voltak hajlandók elfogadni. Ezzel kapcsolatban a londoni magyar követség is jelentést írt a budapesti Külügyminisztérium számára.

„Mint ismeretes az Angol Kommunista Párt tagságát nagyon megzavarták a magyar események. Már az SZKP XX. kongresszusa után kialakult a párton belül egy jobboldali kör, mely elvtársiatlanul akar fellépni a Szovjetunióval szemben, hajlamos mindent elítélni, ami eddig ezekben az országokban történt. [...] Különösen nagy bajok vannak a *Daily Workernél*. Phillip Bolsove, Leon Griffiths, Malcolm MacEwan és Alison Macleod azok az újságírók a *Daily Workernél*, akik zavarodottak és kategorikusan ellenzik a november 4-i beavatkozást és törvénytelennek minősítik a Kádár-kormányt.”³² Az 1956. november 4-i BKP VB-határozat után tagságának 20%-át veszítette el a párt. Az 1960-as években már 30 ezer fő alatt volt a tagok száma.³³

Nemcsak a BKP tagjainak száma csökkent a magyar forradalom megítélése miatt, hanem az 1930-as évek után először kellett a brit kommunistáknak közvetlen anyagi segítségért fordulni a Szovjetunióhoz.³⁴ Óriási csapás volt ez, mivel végleg a Szovjetunió létéhez kötötte a szigetországi kommunisták további sorsát.

Forrás

Draft Resolution on Hungary³⁵

The Executive Committee of the British Communist expresses the deep concern felt by every member of the Party at the recent tragic events in Hungary.

They have resulted in a serious set-back for the cause of Socialism in Hungary, and a situation in which fascist and counter-revolutionary forces are seeking to restore capitalism and landlordism and re-impose the old White-terror.

These events are the concern not only for Communists, but of all who want peace, democracy and peaceful advance to socialism, for they represent a success for reactionary forces all over the world. How is it possible that eleven years after the military defeat of fascism, this menace should arise a new in Hungary?

We cannot leave out of account the external factors, the resurgence of the old Nazi fascist forces in Germany and when the West German militarists are proceeding to create their army and are demanding that it should have atomic weapons; and the lavishly financed American campaign of subversion concentrated on the Western frontiers of

³¹ *Daily Worker*, Hungary, 1956. november 5. 1.

³² MNL OL TÚK NBR, 1956–1958. XIX-J-1-j 14d 29t.

³³ SZEREDA, 1996, 80.

³⁴ BECKETT, 1998, 147–148.

³⁵ Microform Academic Publishers, 2008, 114–117. kép teljes szövege. A közlésnél megtartottam a szöveg eredeti tagolását.

Hungary; alongside the existence of the North Atlantic Pact, and the refusal of the Western Powers of a European Security Pact.

But we have also to take into account the internal factors.

In Hungary, Horthy fascism had long crushed the popular movement. Before and during the Second World War, the working class and popular forces were still too weakly developed to overcome the landlord-militarist-fascist reaction which enslaved them.

Hungarian fascism and reaction allied itself with Hitler fascism. Many Hungarian people played a courageous role in the anti-fascist resistance movement during the war, but it was above all at the hands of the Red Army that Hungarian fascism and reaction met its defeat. Reaction defeated externally, remained strong internally after liberation. Even when power came into the hands of the working people and People's Democracy was established, reaction was by no means defeated nor its influence ended. Hungarian People's Democracy still faced the difficult task of step by step overcoming reaction, breaking its influence on the working people, carrying through reconstruction and industrialisation and winning the people for the advance to Socialism.

Such was the immensity of the task confronting the popular democratic government in Hungary, with its overwhelming Catholic and predominantly peasant population. A gigantic record of socialist construction and industrialisation was achieved, with the help of the Soviet Union. The land was given to the people. Great social gains were won.

But in popularising these achievements we must criticise ourselves that we did not sufficiently make clear that the People's Democratic path to Socialism was a long process, by no means completed, in which step by step reaction had to be defeated, and the people won for the advance to Socialism.

Nor did we know that in leading this advance, along with very great achievements, there were very serious errors in the work of the Hungarian Communist Party and Government - errors in the economic field, in lack of attention to living standards, in violation of socialist law and indefensible secret police excesses operating without control of Party and State.

Our Party expresses its profound regret that such mistakes and wrong practices, utterly contrary to Socialist and Communist principles, took place in Hungary. It will draw the necessary lessons to help avoid such mistakes and wrong practices in the achievement and construction of Socialism in Britain.

It is clear that after the 20th Congress of the C.P.S.U, serious efforts to correct mistakes and shortcomings in the work of the Hungarian Government were made.³⁶

But in the course of this work a great internal conflict developed in the Hungarian Workers Party which led to a serious weakening of the authority of the Party and Government, and which prevented the essential democratic reforms and easing of economic burdens, despite the changes in leadership, from being rapidly achieved.

³⁶ Mint látható, egyetlen sort sem írtak a sztálinizmus elítélésével kapcsolatban.

This resulted in some elements in the Party, often the younger sections without revolutionary experience, trying to press forward with demands for liberalisation without realising the opportunities opening up for reaction.

The Party became disorganised and lost the initiative in giving guidance to the people.

The counter-revolutionary forces were quick to seize this moment of opportunity to strike. In the mass upsurge which followed, the genuine popular grievances actuating the majority of the people were exploited by very different elements, to pave the way for the return to a reactionary regime.

This resulted in a situation in which the Hungarian Government called on the Soviet troops in Budapest to assist against counter-revolutionary attacks. It was tragic that it was considered necessary to take that decision.

But once appealed to, the Soviet armed forces responded, considering it their duty to help a Socialist Government which asked for assistance against reaction.³⁷

When the Hungarian Government later requested the withdrawal of Soviet troops from Budapest, the Soviet Union immediately acceded to this request.³⁸ It also decided in the recent period to review the whole basis of relations between the Soviet Union and the People's Democracies.³⁹

It must be remembered that Soviet troops were only stationed in Hungary with the sanction of the Hungarian Government under the provisions of the Warsaw Pact, which came into existence after the decision of the Western Powers - despite the warnings of the Soviet Government - to allow German rearmament, and the creation of a powerful West German army, navy and air force.

In this connection, the statement of the Polish United Workers' Party that in the present situation demands for the withdrawal of Soviet troops from Poland „are a blow against the most vital interests of our people and are directed against the interests of the State” is of great importance.

Our Party does not have sufficient information to judge whether or not it was correct for the Hungarian Government to call for the help of Soviet troops in the initial stages of the uprising.⁴⁰ But we consider that the Soviet Union was absolutely

³⁷ A szovjet csapatok beavatkozását az 1956. október 23-án kezdődő eseményekbe nagy valószínűség szerint nem is kellett volna külön kérni sem az MDP vezetőinek sem a kormánynak, legfeljebb csak jóváhagyni. Horváth Miklós elemzéséből kiderül, hogy Hruscsov késő este hívta fel Gerő Ernőt, hogy megbeszéljék a szovjet csapatok fegyveres fellépését a forradalmárokkal szemben. Lásd: HORVÁTH, 2003. 59–63.

³⁸ 1956. október 30-án az SZKP KB által is jóváhagyott magyarországi kivonulást egy nappal később visszavonták és újabb beavatkozást határoztak el. Az SZKP KB vitáiból is látható, már a szovjet csapatok budapesti kivonásában sem volt egyetértés. Lásd: SZEREDA–RAINER, 1996, 51–65.

³⁹ Az SZKP KB 1956. december 30. határozata, amelyben Hruscsov kifejtette, hogy lehetőség van a Szovjetuniótól eltérő kommunista utak kiépítésére is.

⁴⁰ Itt adtak egy kis engedményt a határozat körül kialakult vitában az ellenzék számára is. Ezzel érzékeltetve számukra, hogy az első szovjet beavatkozás nem volt feltétlenül helyes. De ezt is csak ebben a sokféleképpen magyarázható formában. Ráadásul itt még felkelésnek is nevezték a történeteket, amellyel továbbra

correct to respond to the call when it was made, and that the attitude of solidarity with the Hungarian Government's decision which we adopted in Britain at the time was also correct.

The Hungarian working class and people are now faced with a dangerous and difficult situation: to re-group their forces in order to prevent the victory of counter-revolution and rebuild the power of the people.

The sympathy and support of the whole international working class goes out to them in this task.

The final lessons of the Hungarian events will become clearer as more facts and information emerge. But we can already draw important conclusions from them.

It was absolutely necessary to carry through the correction of the mistakes, abuses and injustices which took place as a result of the situation revealed at the 20th Congress of the C.P.S.U. It was vital that this should be done quickly and without reluctance since unwillingness to correct the mistakes could, only help the enemies of Socialism,

But it was equally essential to be on guard against all tendencies which in the name of reforms lead to the disruption or liquidation of the Party, or the abandonment of the basis of Marxism-Leninism. In many Communist Parties, including in our own Party, in the natural concern to draw the lessons from the past, proposals have been made which would have the effect of weakening the Communist Party and belittling its role.

All these matters are the subject of the vital and important discussions in our Party which are going forward in the Branches, in the Commissions established by the Executive Committee, and in the Party press.

The events in Hungary will reinforce our determination to trash out our problems still more thoroughly, and in such a way as to ensure that the party collectively grapples with, them and unitedly resolves them so as to enable it to fulfil its task of leading the people in action.

With the lessons of Hungary before our eyes and the challenge of the war in Egypt, we sound the call to the whole Party to unite in the fight against the class enemy.

Only when the Communist party is internally weakened can reaction find opportunities to strike,

Despite the gravity of the offensive of reaction, never in fact has the political situation been so favourable for advance. The Tory Government's war against Egypt has resulted in the development of the greatest and most united irovertent Britain has seen for generations.

Never in any previous war has the Government been faced with such opposition of the people, including the official opposition of the Labour Party from the outset.⁴¹

is fenntartották, hogy kezdetben nem ellenforradalmi céllal indultak el az események. De ez a kis engedmény is okafogyottá vált 1956. november 4. után.

⁴¹ A BKP minden esetben nagy figyelmet fordított a Munkáspártra. A velük való esetleges együttműködéstől remélték a parlamenti helyek megszerzését is. Azonban 1956 után a BKP maradék esélyét is elvesztette arra, hogy a Munkáspárt bármilyen esemény vagy tervezett politikai akció kapcsán politikai szövetségést lásson a Brit Kommunista Pártban.

At the same time as we review and learn the lesson from events abroad, our primary task is here in Britain where we live and work and where our duty is to play our part in the movement to Socialism,

INTO ACTION TO STOP THE WAR ON EGYPT!

INTO ACTION TO BRING DOWN THIS TORY GOVERNMENT!⁴²

3/1:1/1956

⁴² Az 1956. november 4-i határozatban inkább azt hangsúlyozták volna, hogy fogjanak össze a szocializmusért a fehérterror és az ellenforradalom ellen, de ezt végül áthúzták a javaslatban. Lásd: Microform Academic Publishers, 2008, 105.

Rövidítések és irodalomjegyzék

Microform
Academic Publishers
2008

EC Materials, 1956, CP/CENT/EC/04/01 EC Meeting, 1956. november 3-4. Lásd: <http://www.comunistpartyarchive.org.uk/browse.php?pid=ec-1956> (Letöltés időpontja: 2014. 08. 26.)

MNL OL TÜK NBR
1956–1958

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Nagy Britania Titkos Ügyiratok XIX–J–1–j 14d 29t. A magyar események angol visszhangja, 1956. december 28.

*

BECKETT
1998

BECKETT, Francis: *Enemy within The rise and fall of the British Communist Party*. Suffolk, United Kingdom, 1998.

BONE
2007

BONE, Edith: *Hét év magánzárka*. Budapest, Noran, 2007.

CALLAGHAN
2003

CALLAGHAN, John: *Cold war, crisis and conflict The CPGB 1951–68*. Liverpool, L&W, 2003.

FRYER
1956

FRYER, Peter: *The Hungarian Tragedy*. London, Dobson Books, 1956.

HORVÁTH
2003

HORVÁTH Miklós: *1956 hadikrónikája*. Budapest, Akadémiai, 2003.

MACLEOD
1997

MACLEOD, Alison: *The Death of Uncle Joe*. Suffolk, Merlin Press, 1997.

RÁCZ
2013

RÁCZ János: *A Fryer-ügy*. In: *Rendszerváltások kortársai és kutatója: Tanulmánykötet Izsák Lajos 70. születésnapjára*. Szerk. ERDŐDY Gábor (főszerk), FEITL István, SIPOS Balázs, VARGA Zsuzsanna. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013, 360–365.

SZEREDA–RAINER
1996

Feljegyzés az SZKP KP elnökségének 1956. október 30 és 31. üléseiről. In: *Döntés a Kremlben, 1956. A Szovjet Pártelnökség vitái Magyarországról.* Szerk. Vjacseszlav SZEREDA és RAINER M. János, Budapest, 1956-os Intézet, 1996, 51–65.

SZEREDA
1996

Vjacseszlav SZEREDA: *1956 és az angol kommunista párt válsága. Dokumentumok az SZKP KB egykori levéltárából.* In: *Tekintet*, 1996, 3–4, 80–102.

